BENEDICTI ARIÆ MONTANI ELVCIDATIONES IN OMNIA SANCTORVM APOSTOLORVM SCRIPTA.

Eiuſdem

IN S. IOANNIS APOSTOLI ET EVANGELISTÆ APOCALYPSIN SIGNIFICATIONES.

Esta conforme al expurg.º de 1707.

esta conforme al expurg.º de 632

ANTVERPIÆ,

Ex officina Chriſtophori Plantini, Architypographi Regij.

M. D. LXXXVIII.

Expurgado conforme al expurg.º que sacó la inquisicion el año 1612. y por su commision lo firme de mi nombre

+. Luys de Torres

AD SANCTISSIMAM MATREM ECCLESIAM ROMANAM, EIVSDEMQVE PONTIFICEM MAXIMVM, ET PRÆSVLES OMNES,

Benedictus Arias Montanus.

EDITÆ iampridem per nos in Euangelia, atque in Apoſtolorum Acta Elucidationes, ac non paucis ex candidorum lectorum numero, vt intelleximus, probatæ; in reliqua noui fœderis volumina, parem vel maiorem etiam operam poſtulare videbantur, quam nos, dum ſacrum Iubilei annum in Vrbe ageremus, nauari cœptam, variis peregrinationum atque morborum moleſtiis, & Principum, quibus officium debebamus, mãdatis ſubinde intermiſimus; idque profectò inuiti, quippe cùm ſi ex voto ac ſententia viuere poſſemus, omnem, qui præſtari à nobis poſſet laborem, ſacrorum librorum lectioni & commentationi poſthabendum perpetuò duxerimus. Verùm cùm præter animi ac mentis inſtitutum à latebris, quas ab ineunte ætate optaueramus, ad aulæ frequentiam non extractus modò, ſed

distractus identidem fuerim, in itineribus conficiendis, & in alienis negotiis citra vllum priuatum commodum curandis, maximam & oportunissimam temporis partem ingratè consumere sum coactus, neque meditationi nisi inter ambulandum, nec lectioni, aut scriptioni nisi succisiuis, & ab actionum tempore subductis horis; animum, atq; studium intendere potui; idque non paucis, nec breuibus interuallis: ita vt quod vnius anni expectationē præuenturum opus existimaueram, duodecim annis vix fuerit peractum, quibus & Commētaria in Iosuam non ita pridem edidimus, & nunc has ante illa, vti diximus, cœptas Elucidationes in publicum; pusilli gregis; hoc est, non alta sapiētium, vsum exhibemus. Has ergo, more institutoque nostro, tibi Sanctissima Romana Ecclesia, atque Pontifici summo, cæterisq; legitimis reipub. tuæ ministris dicamus. Illud verò quod iam inde à primis nostrorum scriptorum initiis professi fueramus, nunc & perpetuò constans, confirmatumque, Deo animi nostri teste, atque iudice, declaratum cupio; in operis, laboribusque meis votorum summam semper fuisse, & esse, vt quicquid ex me præstari posset, non ex ingenij scribentis ope, non ex operis vel magnitudine, vel elegantia, sed ex fide, animo, atq; studio erga Christianam pietatem,

cui

cui nos, noſtraque debemus, expenſum cenſeatur. Nec enim vlla nos vnquam vel priuatæ vtilitatis (præter eam quæ ad animi ſalutem pertinet) cura aut ratio, vel cogitando excitauit; nec vlla ingenij, vel eruditionis, vel huiuſmodi cuiuſpiam laudis gloria titillauit, vt ea cauſa ad ſacrarum rerum commentationem animum adiicerem: ſed quæ mihi vni legere, obſeruare, atque animo agitare ad honeſtam priuatę vitæ exercitationem propoſueram, ea ex multorum piorum, atque grauiſſimorum virorum (quorum autoritatem ſummam habui) hortatu, & rogatu, efflagitatione, ac interdum etiam iuſſu, literis mādare ſum impulſus: quod ſi tacita atque celata nominis mei appellatione facere poſſem, libentius multo, & alacrius, ac fortaſſe etiam longè maturius, & vberius agerem: tantum abeſt, vt humanū aliquod vel emolumentum, vel decus, vel compendij genus aliud ſpectauerim: nedum cum mortalium quopiam vel ſummè vel mediocriter docto comparari, aut contendere voluerim; cùm hoc ſenſu ſemper vixerim, vt nullum, qui in honeſtis artibus operam poſuerit, non mihi omnino in laudis, commendationiſque iudicio præponerem. Quamobrem ſi quid, ô Sanctiſſime Pontifex, ac Præſules, viriqúe piiſſimi, & lectores candidiſſimi; in his aliiſque noſtris lucubrationibus

quod placeat, contigerit, vnius Dei beneficio atque efficientiæ mecum acceptum vt referatis obſecro atque obteſtor. Quicquid rurſus vel minoris notæ, quocunque nomine, quod ad ſententiam, doctrinamque faciat, vel minus concinnæ dictionis offendetur; ad propoſitam mihi ſemper legem, per vos reuocatum, correctum, & ex iuſti atque æqui iudicij norma expediendum permitto, ac trado: voluntatem verò pietatemq; meam integram, ac ſimplicem prorſus tibi, Sanctiſſima Mater, propriam dico, & exploratam atque probatam certa cum ſpe & fiducia poſco. Mantuæ Carpentanorum. Calendis Maij. M. D. LXXXVII.

IN

IN OMNIA SANCTORVM APOSTOLORVM SCRIPTA

PROHEMIVM.

INTER *maxima & præstantissima beneficia, quibus hominum genus Dei in se benignitatem & prouidentiam continuò experiri solet; vnum illud iure enumerari debet, quòd viros quosdam, maximis virtutibus præditos, aliorum hominum ministros creat: qui cùm primùm suorum admoniti sunt officiorum, mirum dictu est, quãto studio, quanta cura, quanta deniq; sedulitate munus quisque suum exequantur, quantùm nulla difficultate retardentur, nullo labore frangantur, nullo terreantur metu, quo minus impositam sibi à Deo personam quàm optimè agant, & mortales, quibuscunq; rebus pro muneris sui ratione possint, incessanter iuuent. Ex hoc virorum censu imprimis olim diuini Vates & antiqui Patres fuère, & Sacerdotes, Reges, Principes & Duces quàm plurimi, quos non tam sibi quàm aliis hominibus fuisse natos meritò dixeris, sacra & præstantissima virorum pectora, qui tantùm hominibus excelluere cæteris, quantum munere actionibusque suis profuerunt. quam quidem virorum excellentiam atque præstantiam diuinæ literæ significare volentes, cùm de illorum creatione aliquando meminere, eos* Surrexisse *commemorant, ac si cæteris hominũ in vulgi humilitate sedentibus aut potius iacentibus, hos maximè eminuisse adserant. Ex hoc etiã ordine nouandi iam mũdi tẽporibus Ioannes ille Baptista fuit, quo nemo alius inter natos mulierum Propheta maior surrexit.*

surrexit Post mundi verò renouationem à Deo per IESVM CHRISTVM *factam, magna horum virorum multitudo variis nominibus & oneribus ad cæterorum hominum vsum atque vtilitatem à Deo impositis in publicum prodiit. alij enim Episcopi, alij Presbyteri, Vates alij, alij Doctores, alij linguarum Interpretes, alij aliis nominibus vocati sunt. Sed imprimis Apostolorum collegium & nomen & onus accepit amplissimum. hos siquidem, homines aliàs rudes & indoctos, multarum ac maximarum virtutum cumulis & cælesti spiritu auctos ad Euangelium in vniuersum orbem perferendum Deus segregauit. qui quantum spiritu præ cæteris antiquis ministris aucti sunt, tantum summis principibus, philosophis, oratoribus & cæteris humana aut potentia aut sapientia praeexcellentibus hominibus, nedum reliquo vulgo, stupori atque admirationi fuerunt. quippe qui nulla hominum sapientia, nulla scientia victi, nulla rhetorum eloquentia superati, nulla sophistarum arte redarguti, nullo denique tyrānorum metu perterriti, veritatem tantum simplicitatemque professi, traditum sibi lætissimum humanæ salutis nuntium in extremos vsque orbis fines pertulerunt. Atque ex hoc quidem sacro Apostolorum collegio vnus omnium non dignitate, non spiritu, non sapientia, sed tempore & vocatione postremus* PAVLVS *Tharsensis (Saulus antea dictus) prodiit, vir Iudæus, Christiani olim nominis tam acerrimus hostis, quàm Iudaicæ disciplinæ studiosissimus sectator: idemq; rursus, post acceptam cum Iesu Christi discipulis societatem, Christiani nominis & gloriæ propagator maximus. Hunc Deus, cui ad multarum atque diuersarum conditionum & opinionum homines legationem daret, mirabili & multis ac maximis rebus (quibus ad eam rem opus est) accommodato ingenio præditum esse voluit. Cæteros quippe Apostolos ferè omnes initio simplices, ac literarum etiam Hebraicarum rudes fuisse comperimus, quos à cymba & lino aut à publicanorum mensa Christus in cælestis regni societatem conuocauit, eosdemque diuinam philosophiam à primis (vt ita dicam) elementis, nulla antea hominum sapientia imbutos docuit: quippe qui ex eo hominum ordine*

fuerant,

fuerant, quos Hebræi Doctores Populum terræ, id est, homines viuendi tantum, non bene & sapienter viuendi cupidos vocare solent. Hos autem humillimos atque abiectissimos vulgi iudicio homines Christus in id quod à se instituebatur collegium ideo optauerat, vt negotio suo pondus atque authoritatem non ab hominum potentia aut opibus aut sapientia aut consilio, sed à Dei virtute & veritate accessisse demonstraret: iuxta id quod scriptum legimus: Elegit Deus abiectissima mundi huius, vt non glorietur omnis caro. Igitur cæteros quidem ad humanam sapientiam, arrogantiam, potentiam, fastumque, simplicitate, modestia, inopia, atque humilitate, cum maxima totius orbis admiratione superandum, rudes atq; humiles, inopes, abiectosq; homines Apostolos creauit. Vnum autem Paulum eum esse voluit, qui earum rerum omnium particeps antea exstitisset, quas homines summo studio, vt humanam felicitatem & gloriam suo negotio adipiscantur, sequi solent. Hic enim & patriæ religionis studiosissimus vsque adeò fuit, vt impietatis & negligentiæ (quantum legibus, ritibus & institutis illis exigebatur) notam omnem fugerit: id quod de se ipse testatus est: Conuersatus, inquit, sum sine querela. Hic eius sapientiæ, quæ apud suæ gentis homines summa habebatur, optimorum Doctorum, qualis Gamaliel olim audiebat, discipulus fuit non pœnitendus: idem hic aliarum disciplinarum, quibus Græcia aliæque gentes illa ætate florebant, non fuit ignarus. hic denique & potentiæ cuiusdam & pietatis præ cæteris eximiæ nomen captans, ab ipsa florente ætate ad Christiani nominis expugnationem vltrò est progressus. sed & Romanæ ciuitatis communicatione non caruit, ne quid videlicet eorum illi deesset, quæ hominum iudicio bona atque expetenda cēsentur. vt ex humanarum rerum omnium experimento collata comparatione doctus probaret, omnia vana esse præter Christi & crucis illius sapientiam. S.S.E. vas electionis est mihi, vt portet nomen meum coram gentibus & regibus, &c. Omnia hæc quæ commemorata à nobis sunt, hominum bona & ornamenta viro huic ad Iesu Christi familiaritatem societatemque contulerunt. nempe vt humanarum rerum

non ignarus, vbi Christum eiusque virtutem experimento cognouisset irrefragabilis assertor & testis esset, humana omnia vana fluxa atque caduca esse, solam Dei virtutem & sapientiam æternam atque præstantissimam, atque eos tantùm qui harum diuinarum virtutum participes extitissent, sapientes, diuites, præclaros, & omnium bonorum cumulis auctos ac denique felices fore: eos præterea maximè insanire, qui humanis negotiis & carnis prudentia maximè excellere cupiunt: contrà verò eos maximè sapere, qui istarum rerum curam & cogitationem omnem abiicientes, ad Christianam veritatem & simplicitatem suam omnem operam studiumque transtulerint, & eorum donorum quæ maxima & pretiosissima Deus se colentibus per Christum daturum promiserat, compotes euaderent: ita enim ille inquit,
" Sed quæ mihi tunc lucra fuerunt, omnia vt stercora reputaui, propter eminentem in me Christi scientiam. Hoc igitur viro huic ea omnia quæ superius commemorauimus ornamenta præstiterunt, vt ex sui ipsius ante & post Iesu Christi salutiferam notitiam comparatione, & humanarum rerum omnium, & sapientiæ eius, quæ apud homines præclarissima habetur, contemptum, & Iesu Christi Dei virtutis & Dei sapiẽtiæ studium vniuerso terrarum orbi, & assiduis sermonibus, & perpetuo duraturis libris prædicaret. Tanta fide, tãta sedulitate Paulus hic Tharsensis Christi apud omnes ferè gentes legationem viuens obiit atque peregit, quantum antea suarum φιλαυτίᾳ virtutũ & veteris ac patriæ religionis studio à Christo Iesu auersus fuerat, aliosque ab eius nominis cultu partim vi, partim metu auertere conabatur; id
" quod illum præstaturum Christus ipse Annaniæ asseuerauerat: Domi-
" ne (inquit Annanias) audiui à multis de viro hoc, quanta mala fecerit
" sanctis tuis in Ierusalem, & hic habet potestatem à principe Sacerdo-
" tum alligandi omnes qui inuocant nomen tuum. Vade (respondit Do-
" minus) quoniam vas electionis est mihi, vt portet nomen meum coram
" gentibus, & regibus, & filiis Israël: ego enim ostendam illi quanta
" oporteat eum pro nomine meo pati. Igitur cùm diuinus hic nuntius primo ad Iudæorum gentem, deinde ad Græcorum & cæterarum na-

tionum

tionum populos, quos Hebræi vno nomine omnes gentes appellant, mittendus fuerit; consequens fuit, vt apud omnes, tum viua voce præsens, tum conscriptis ac missis literis absens suum faceret officium. Extant autem huius epistolæ XIV. *inter quas primum locum illa quæ ad Romanos data est, tenet, vel quòd ea omnium quas de Christiana pietate publicè dedit, prima fuerit; vel etiam (quod magis nobis arridet) quòd in ea vna cæterarum omnium epistolarum materia & quasi argumenta contineantur omnia. Nam cùm Euangelij lumen omnes tam Iudæorũ quàm Gentiũ tenebras arguat atque dãnet, & virtutẽ splendoremque suum omnibus qui apertis oculis illud intuentur commendet, par fuit vt longiori atq; diffusiore oratione Romani informarentur, apud quos cùm ageret Paulus, apud Latinos, Græcos, & Hebræos, & Barbaros omnes agere iudicabat, atq; apud eos etiã, qui quacũque ex gẽte, quocũque ex instituto in Iesu Christi discipulis nomen profiterentur suum. siquidẽ illa tempestate vrbs illa ex omniũ nationum & gentium, atque etiã ex omniũ religionũ hominibus cõstabat: nullus homo, nullũ brutum, nullum apud exteras nationes diuinitatis nomine colebatur portentũ, cui Romæ aut tẽpla & delubra, aut saltem altaria & sacra non essent dicata. Sed & gentium omniũ corruptissimi mores in eã vrbem, quasi in sentinam quandã, cõfluxerãt. quarũ rerum illius tẽporis historiarũ scriptores, sed Satyrici inprimis poëtæ,* Iuuenal. Satyr. 6. *testes sunt. Atq; harũ quidẽ rerũ notitia nobis ad hãc quã suscepimus explicandã epistolã fundamenta iecerit. Nam diuino spiritu adauctus atque edoctus Paulus, turpissimos gentiũ mores, eorũque infamem & innumeris flagitiis & maximis sceleribus notatã vitã arguit. causas itẽ docet, quæ has mũdo pestes attulerint. occasionẽ autẽ ex hac disputatione capiẽs, Hebreos Christianæ religionis oppugnatores infestissimos redarguit: & quibus vtraq; gẽs laboret morbis, ostẽdit. Christi autem cultores, eius quã profitẽtur Euãgelicæ doctrinæ, virtute atque efficiẽtia cõfirmat, ex illorũ ipsorũ experimẽto & testimonio Christi Iesu veritatẽ & diuinitatẽ cõprobat: interim autẽ qua ratione, quomodo, qua prudentia, iis qui religionẽ hanc profitẽtur, viuendũ fuerit, admonet.*

DE CHRISTI IESV VERITATE DISPVTATIO.

QVANQVAM primis illis renouati per Iesum Christum mundi & recentis adhuc Ecclesiæ temporibus, ob frequentem atque perpetuam diuini Spiritus in Christianis hominibus mansionem, & Diui Pauli & cæterorum Apostolorum tum dicta tum etiam scripta plana & intellectu facillima iis erant qui in hanc adoptati fuerant Dei familiam, tamen postquam & Christianus ille animorum ardor restingui hominum vitio & culpa cœpit, tum demum sese paulatim diuinus ille Spiritus de mortalium animis subduxit, & cum multis aliis iisdemque præstantissimis bonis sacrarum etiam literarum plenam secum abstulit cognitionem. neque illud quidem in hac oratione asserere est animus, Christi Ecclesiam à Sposo suo aut repudiatam aut relictam fuisse vnquam, aut eandem ipsam omnibus diuini Spiritus donis caruisse: imò verò hoc factum fuisse, aut futurum esse vt aliquando fiat, negamus, iuxta illud quod scriptum legimus: Hęc requies mea in sæculum sæculi; hic habitabo quoniam elegi eam. Nam quemadmodum olim veteris synagogæ temporibus populus ille nunquam præcipuo & peculiari Dei auxilio in vniuersum est orbatus, tametsi nullis non sceleribus notatus & Numini inuisus iustissimam in se animaduersionem identidem sit expertus: sic & nostris etiam ætatibus sanctissima Ecclesia quamuis innumera in filiis suis crimina dolens offenderit, quamuis decessionibus, sectis & erroribus variis ab iis quos aluerat fuerit tẽtata, nunquam tamen de suæ dignitatis gradu est deiecta, neque Pontificibus, Presbyteris, Iudicibus, neque aliorum generum ministris caruit, qui diuini spiritus prouidentia & authoritate munus quisque suum honestè traducerent. Sed cùm duplex sit hospitij genus, quo cælestis ille Spiritus in hominum animos illapsus vtitur, quorum alterum nos cum scriptura Sanctificationis, alterum muneris atque ministerij nominibus appellamus: hoc nunquam in Ecclesia tam noua quàm antiqua cessasse, illud alterum frequentissimum apud primos Christi cultores fuisse, nostris verò temporibus in maxima hominum parte desiderari asserimus. ex quo fit vt quæ à Christo Iesu, diuini huius doni Pontifice, à Diuo Paulo, à cæterisque Apostolis de hoc genere multa disputantur, obscura admodum cognituque difficillima vulgo habeantur.

beantur.

beantur. quotus enim quiſque nunc eſt, qui horum myſteriorum rationem plenè ſubductam habeat? Atque in hoc quidē genere (quantum Dei beneficio inprimis & longo in diuinis literis ſtudio aſſequi contigit) copioſè ſatis nos aliàs diſputamus, re altius & à principio repetita, id quod & in ſacro Tridentino Concilio fecimus, quo die primum ſanctiſſimum illum ſenatum ſumus allocuti. cùm de ſacro poculo laicis hominibus propinando quæſtio conſtituta fuiſſet. Nunc verò, quantum ad hanc, quam paramus explicationem opus eſſe iudicauimus, tota diſputationis huius ratio in ſummam quandam nobis eſt redigenda. quod quàm cōmodiſſimè fieri poſſe cenſuimus, ſi quinque validiſſima Hebræorum argumenta produceremus, eorum nimirum qui de religione pleniſſimè & ſubtiliſſimè præ cæteris diſputant, quibus illi Chriſtianæ diſciplinæ veritatem atque firmitatem expugnare conantur. quibus quidem argumentis nulla alia religionis noſtræ veritatem magis illuſtrant aut apertiùs demonſtrant. qua in re docenda, multus, imò totus ferme, Diuus Paulus eſt. Quoniam autem argumentum hoc ad diuini Spiritus virtutem & dona ſpectare diximus, idem diuinus Spiritus nobis inprimis eſt inuocādus, neque enim ipſe auxilium ſuum in honeſtis vnquā rebus fruſtra implorari patietur.

Spiritus æthereis veniens qui ſedibus olim
Afflaſti ſacros numine diſcipulos:
Diuinis tu animos augens & pectora donis,
Annuis vt prolem viuere poſſe Dei.
Teſtibus his toto per te cognoſcitur orbe
Ille Deus ſemper, filius ille hominis.
Adſis dignatus, noſtraq́; illabere menti,
Dum tua Chriſticolis munera diua cano.
Atque negata diu noſtris erroribus illa
Pectoribus cæcis lumina reſtitue.

Dum ſuperiori anno Tridenti eſſemus, ſæpè contigit vt cum Hebræis hominibus, qui ex omnibus Italiæ ſynagogis eò ſuarum rerum cauſa conuenerant, (de quibuſdam enim illorum libris etiam in Concilio tunc agebatur) de religione diſputaremus. inter quos ego Simonem quendam cognomento Caſſienſem Mantuanum, aduerſus quem diſputationem ſuſciperemus, elegi. is enim homo idoneus nobis viſus eſt, qui de religione diſſereret: vt qui ſuarum diſciplinarum peritia cęteros anteiret, & diuina de Chriſti negotio Vatum reſponſa non vt Hebræorum vulgus, ad ſimplicem vocum & verborum ſonitum, ſed

ad abstrusa & recondita spiritus mysteria cum doctissimis & cordatissimis suæ gentis scriptoribus pertinuisse crederet: & moribus atque vitæ integritate (quantum illam gentem laudare fas est) satis esset probatus. Igitur cùm multum diuque de sacrorum librorum rebus inter nos contulissemus, & tandem ad Christi expectationem, qua illi adhuc tenentur, ventũ esset; paucis ille mihi, sed sapienter admodum, in hanc sententiam respondit: Deus (inquit) nullum publicum atque diuturnum humanarum rerum vsum demere solet, quin maxima aliqua & conspicua innouatione se eius negotij authorem esse testetur. Nam & publicam atque communẽ illam totius orbis inundationem, se scelerum vltore contigisse, Noë salute & humani generis ex paucissimis hominibus reparatione demonstrauit. Ad hæc & legem illam quam nos sanctissimam metuimus, & religiosè obseruamus, vniuersa elementorum concussa natura, & maioribus nostris à misera seruitute in felicem libertatem assertis, & florentissima regione à fortissimis gentibus ad eosdem in possessionem translata, à se datam fuisse probauit. Igitur cùm Christi iam olim à Deo promissi, & à nobis tam diu expectati præsentia maximam nobis & toti orbi paritura sit felicitatem, maximam in humanis rebus illo veniente mutationem fieri necesse est, qua eũdem à Deo in nostram salutem missum esse fides omnibus fiat certissima. quam quidẽ rem Deus ipse Optimus Maximus in multis legis nostræ locis & innumeris ferè Vatum & Psalmorũ oraculis futuram esse promittit & præmonet. verùm enimverò cùm nullum nobis hodie toto in orbe tantis promissis dignũ præbeatur exemplum, cùm res omnes hominum eundem quem antea cursum faciãt, cùm nihil in vestra Christianorum vita egregium præter cæteros conspiciamus: fit vt verum adhuc desideremus Christum, qui earum omnium, quæ de illo scriptæ sunt, rerum in hominum animis, quicunq; illius dicto audientes fuerint, effectorem se probet. Hactenus ille. Atque hæc quidem hominis illius respõsio eò me compulit, vt maxima illa & viua signa (sic enim ille signa viua sæpè vocabat) veri Christi diligentius obseruauerim, tum sacris antiqui fœderis libris, tum Hebræorum qui de hac re plenius & melius disserunt, commentariis assidua opera legendis, eademq; quemadmodum à IESV redemptore nostro, apertè olim in suæ veritatis testimonium fuerint edita, ex fœderis noui libris aduersus Iudæos & in religionis nostræ assertionem, multis ostenderem testimoniis. Omnia igitur quæ de Christi virtute, & in hominum animis efficientia in sacris libris notantur signa, ad quinque

quinque genera & quædam quasi capita referuntur: quæ tametsi signo & notatione diuersa videntur, fine tamen & euentu sunt eadem. quandoquidem ea omnia ad diuinum Spiritum à Deo per Christum in hominum renouationem & sanctitatem mittendum pertinent. Atque horum quidem signorum hæc ratio, hic ordo est.

Principio PACTIONEM nouam quandam, eamq; sanctissimam, 1.
sese nobiscum conflaturum promiserat Deus, & NOVVM quoddam TESTAMENTVM facturum; quæ tanto virtutis interuallo antiquas olim pactiones & vetus superarent Testamentum, quanto corpus vmbram, res imaginem superare solet. Nam cùm antiqua illa pactio hoc tantùm effecisset, vt diuinum consilium & imperium hominibus indicaret atque denuntiaret, pręmia deinde obseruantibus tantùm, non obseruantibus verò supplicia decerneret, nihilq; aut sanctius aut præstantius hominum animis quàm metum adiunxerit, vsu venisse compertum est, vt homines ad vitia & voluptatem sua natura procliues, Testamentum illud antiquum frequentissimis sceleribus & flagitiis violarent: quam quidem violationem diuina ira, iram repudiatio, repudiationem supplicia sæpissimè sunt subsequuta. At verò noua illa pactio, quam Deus se cum hominibus Christi opera conflaturum pollicetur, eiusmodi erat, in qua qui participes essent, perpetuò mansuri forent: quippe quæ non modò diuini imperij denũtiatione humanos animos mentesque doceret, sed diuino illustraret lumine, & mirabiles Dei in ipsis excitaret amores: tum demum eam virtutem, easq; vires humanis pectoribus adderet, vt quæ ante aut spe aut metu potius, minus etiam exactè, perfectè, minus ab hominibus præstabantur officia, ea plena atque integra, vltro atque constanter ab iisdem fierẽt: quando diuina illa Lex, non vt olim lapideis in tabulis, sed in humanis cordibus per Spiritum sanctum Christi opera & efficientia scribẽda erat: ita vt non tam legis imperio & metu trepidare, quàm amore & desiderio æstuare, & vehementer moueri discerent. Atque hoc primum veri Christi signum cultoribus suis Deus obseruandum, requirendùmque tunc indicabat, cùm per vatem hæc prædicenda ac promittẽda curauit: Ecce dies veniẽt, dicit Dominus, & cõfirmabo super do- *Ierem.* 31.
mũ Iacob, & super domũ Israël TESTAMENTVM NOVVM: non „
sicut Testamentũ quod pepigi eis in die qua apprehẽdi manũ eorũ, vt „
educerẽ eos de Ægypto, quia ipsi in Testamẽto meo nõ permãserunt, „
& reliqui eos, dicit Dominus. sed dabo leges meas in mente eorum, & „
in corde eorũ scribã eas, & ero eis in Deũ, & ipsi erunt mihi in populũ. „

Secun-

2. Secundum verò signum, quo Christus se à Deo humanæ ruinæ reparatorem missum esse testaturus fuerat, CIRCVNCISIO erat diuina, eademq; non secundùm carnem, sed secundùm spiritum futura: quam circuncisionem Christi opera paratam & perfectá Deus ostensurus erat; ita vt quicunque viuentem illam circuncisionem in corde acciperent (cordis enim circuncisionem non eam vulgarem & manifestam, qua Iudæorum caro notari solet, esse oportuit) admirabili & vehementi, summi ac diuini Parẽtis amore penitus flagrarẽt. id quod
Deut. 30. ,, Moses Dei verbis & promissione expectandum proposuit: Circunci-
,, det (inquit) Dominus Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui, vt dili-
,, gas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua.

3. At verò cùm hominum genus primorum parentum scelere & propriis flagitiis execrandum Deo detestabileque atque inimicum euaserit, & diuinæ (quam sacræ literæ vocant) maledictioni obnoxium: futurum tandem erat vt Christi efficientia & virtute diuinam in gratiam reciperentur, & Spiritus BENEDICTIONE afficerentur, quicunque illi, religionis nomine, purè, sanctéque cohærerent, eiusdemq; dicto audientes essent. quod quidem ingens à se per Christum hominibus dandum beneficium, Deus ipse Abrahamum allocutus, huius-
,, modi sermone pollicetur: IN SEMINE tuo benedicentur omnes
,, familiæ terræ. Atque hoc quidem tertium certi atque explorati Christi signum expectandum erat.

4. Quartum verò, quod obseruari oportuit in Christo, signum illud fuerat, nempe, sanctissimum gratissimumq; Deo sacrificium, quod diuinus ille atque Deo charissimus Pontifex proprio SANGVINE facturus erat, quo omnium nostrũ sceleribus expiatis, ritè atque sanctè
Esaiæ 53. ,, perlitaret, vt de eodẽ Vates dixerat: Et ipse tulit peccata nostra super
,, se, & attritus est ob scelera nostra, & disciplina pacis nostræ super eum,
,, & in LIVORE eius sanati sumus.

5. Sed & quintum prçstãtissimum quod expectare iubemur signum, quo verum Christum aduenisse, & negotium omne suum confecisse, toti orbi manifestum esset, patentior quædam & humanis sensibus probanda AQVARVM ET DIVINI SPIRITVS Efficientia futura erat, qua quicunque tincti atque affecti essent (vt esse oportuit eos qui Christum fide & obedientia recepturi erant) diuinam penitus legem in se reciperent, ac tremenda atque iustissima instituta tenerẽt & seruarent, in illisq; omnino manerent. Atque hoc quidem signum
Ezech. 30. ,, oraculo editũ sic obseruãdum habuimus: Et in diebus illis effundam
super

ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquina- ,,
mentis veſtris, & dabo vobis cor nouum, & ſpiritum nouum ponam ,,
in medio veſtri, & auferam cor lapideum de carne veſtra, & dabo vo- ,,
bis cor carneum, & ſpiritum meum dabo in medio veſtri, & faciam vt ,,
in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea cuſtodiatis. ,,

Neque verò ſigna hæc & veri Chriſti argumenta in noui Teſtamēti hominibus cogitatione & perſuaſione, ſiue aſſignatione & imputatione obſeruanda erant & tenenda, id quod veteris Teſtamenti hominibus contigit, qui viuorum huiuſmodi ſignorum vim & efficientiam non re atque ſenſu experti ſunt, ſed attributionem quandam fide & variarum cæremoniarum, & imitationum frequētatione obtinuerūt: ob illius & temporis & legis imperfectionē (quibus nihil ad ſummum perfectumque gradum peruenit) id quod regius Vates teſtatus concinit: Quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens. & Iob: ,, Pſal. 134.
Neque infans (inquit) vnius diei mundus eſt in conſpectu tuo. & mul- ,, Iob 25.
tæ huius generis ſententiæ, quæ paſſim ſacra antiquorum librorum volumina legentibus occurrunt, quibus illius Teſtamenti minus efficax vis & vſus arguitur, vtpote quod ſui temporis & nominis homines iuſtificare valuerit minimè. qua quidem in re nonnulli noſtri temporis Chriſtiani, & ſacrarū literarum noui interpretes miſerè decepti ſunt, qui dum nullam aliam iuſtificationis rationem, quàm antiquā illam, quæ veteris Teſtamenti hominibus contigit (hoc eſt, per imputationem, vt ipſi dicunt) vel intelligunt, vel agnoſcunt, dumq; illius ſe participes ſola fide eſſe & ſomniant, & iactant, & ab antiqua veritate longè aberrarunt, & vera ſeſe iuſtificatione abdicauerunt. Namq; veram & diuinam ſanctitatem in iis qui ſe colerent horum ſignorum euentu oſtenſum tandem iri Diuina prædixerāt oracula, vt ſcriptum eſt: Sancti eritis mihi, quoniam ego Sanctus ſum. hanc autem ſanctitatē Dei dono & beneficio illis contingere oportuit, non propria cuiuſquā aut cogitatione, aut perſuaſione. nō quod ſe quiſquam ſanctum crederet, aut putaret, ideò ſanctum & Deo gratiſſimum eſſe conſequens fuit, ſed quòd Dei maximo & præſtantiſſimo munere donaretur, quòd hoc diuino beneficio afficeretur, per quod Diuinæ conſors naturæ fieret, ,,
fugiens eius quæ in mundo eſt concupiſcentię corruptionem. Donum ,,
igitur Dei eſſe oportuit, non humanam perſuaſionem, qua ſibi quiſq; plauderet, & ſanctitatis nomine ex eo ſolùm gauderet, quod Chriſti ſanctitatis ſeſe non experiretur ſed crederet aut putaret participem: neque enim legimus: Arrogabit ſibi quiſque ſanctitatem, & credens

Ezek.37. „ ſanctus erit;ſed, Dabo ſanctificationem meã in medio eorum in per-
„ petuum. Veram igitur eſſe ſanctificationem oportuit, qua nouæ & aureæ ætatis homines vitam degerent Chriſti virtute dignam,& Deo atque hominibus probatiſſimam, ita vt bene apud omnes bonos viros audirent, & publico præconio tanquam à veteri ſeruitute in nouam libertatem aſſerti, ſancti ab omnibus maxima cum admiratione ap-
Eſaiæ 63. „ pellarentur: Et vocabunt eos (inquit) populum ſanctum, redemptos à
„ Domino. Igitur quicunque ſeſe quinque horum editione ſignorũ pro Meſſia probauerit, is proculdubio verus Chriſtus diuinis oraculis promiſſus,& ab antiquis Patribus, Regibus & Vatibus multum diuq; deſideratus eſt. Neque enim ſatis erat quibuſdam externis temporũ obſeruationibus attendiſſe, neque miraculis fuiſſe celebrem eum qui Chriſti nomen profiteretur, niſi idem is maximis & diuinis ſignis, quorum cauſa venturus ipſe erat,& quamobrẽ ab omnibus expectabatur, ſatisfaceret. fieri enim poterat vt propheta aliquis, ſiue verus & à Deo miſſus, ſiue mendax, & propria ambitione aut dęmonis inſtinctu excitatus,& miraculis illuſtraretur,& temporum obſeruationi reſpõderet: vt autem alius à vero Chriſto diuinis huiuſmodi, quæ iam enumerauimus, ſignis ſe ſpectandum præberet, fieri non poterat. Namque tale
Eſaiæ 43. „ de hac re reſponſum datum accepimus : Vos teſtes mei, dicit Domi-
„ nus,& ſeruus meus quem elegi, vt ſciatis & credatis mihi, & intelliga-
„ tis quia ego ipſe ſum (qui loquebar) ecce adſum. Nos igitur Iſraëlitarum, qui rectè hæc ſigna de Chriſto expectanda tradiderunt, ſententiam & rationes probantes, diuina oracula bene & ſapienter ab illis indicata agnoſcimus. maximam præterea his ſignis ad ſacrarum literarum aperienda myſteria lucem afferri intelligimus, neque quemquam alium Chriſti nomine nobis eſſe recipiendum ab eo, qui authoritatem cauſamque ſuam his ſignis atque rationibus firmarit, ſtatuimus. Nos, inquam, qui ab illis hactenus non diſſentiendum hac in re ducimus, id ſedulò dedimus operam, vt breuiter & dilucidè, quod de propoſitis à Iudæorum ſchola ſignis dicendum fuit, diceremus. nunc quod ab illis erga eadem ſigna deſiderari intelligimus, id deinceps nobis exponendum reſtat. Nempe Ieſum Nazarenum à Deo olim coram eorũ Principibus, Sacerdotibus, Sapientibus, vniuerſa denique ipſorum gente, ſignis aliis, miraculis & maximis virtutibus probatum, eundem illum quem expectari fas fuerat, Chriſtum fuiſſe : quippe qui omnibus his, quæ quinque horum capitum obſeruatione continentur, ſignis pleniſſimè atque accumulatiſſimè, primis illis reſtituti mundi temporibus, conſpi-

conſpiciendum ſe omnibus agnoſcendumque præbuerit, fruſtraque alium à Iudæis adhuc expectari, quando non niſi hunc aut nunc ſeruatorem aut tandem iudicem experiri neceſſe ſit. Ergo vt rem totam, quanta poſſumus breuitate, exponamus, eundem quem in proponendis ſignis ordinem tenuimus, ſeruare oportebit.

Primi autem ſigni teſtimonio Ieſum Nazarenum Chriſtum Dei Filium, & hominum ſeruatorem fuiſſe probatum, magnopere D. Paulus aſſeuerat, oſtendens, huius opera effectum eſſe, vt homines quicunque vitiis & carnis concupiſcentiis mortui cum Chriſto fuerant, iidem cùm ille ex mortuis exſtitiſſet, ſimul etiam ad nouam vitam & ad diuinam ſanctitatem per Spiritum ſanctificationis reſurgerent. qua de re ſacer hic nuntius in hunc modum ad Romanos ſcripſit: Qui declaratus eſt Filius Dei in virtute ſecundum Spiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum Ieſu Chriſti Domini noſtri. Atque hoc quidem teſtimonio nihil apertiùs eſſe aut quæri poteſt, quo D. Paulus Ieſum confirmat verum Chriſtum & Dei Filium fuiſſe Spiritu ſanctificationis à Deo comprobatum, Chriſti mortuis in ſanctiſſimá vitam eiuſdem efficientia reſtitutis. Hunc autem diuinum ac ſanctificantem Spiritum verè in hominibus fuiſſe, eoſque manifeſtis argumentis ab ſe afflatos apud inimicam etiam gentem demonſtraſſe Diui Petri habitus apud Iudæos, qui miraculo interfuerant, ſermo indicat: Dextera (inquit) Dei exaltatus Chriſtus, & promiſſione Spiritus ſancti à Patre accepta, effudit hoc donum, quod vos videtis & auditis, in diſcipulos ſuos. quos quidem ſanctiſſimus ille Spiritus tanto Dei amore compleuerat, tanta ſanctitate imbuerat, vt non modò ardentiſſimè Deũ amarent, ſed pro Chriſti nomine & dignitate proprium ſanguinem & vitam læti profunderent. cuius quidem rei innumera habere licet teſtimonia, ex quibus illud vnum eſt: Ibant gaudentes à conſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Chriſti contumeliam pati. Hos autem fructus diuina ferebat lex, quam in eorũ cordibus ſanctus Spiritus inciderat. atque hanc quidem legem non imputatione, non perſuaſione, non alia quapiam externa ratione, ſed re ipſa & vera Dei efficientia fixam acceperant, acceptamque tenebant; id quod & Apoſtolus profitetur: Charitas (inquit) Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum qui datus eſt nobis. Spiritum ſibi datum aſſeuerat, quo diuini, Dei amantiſſimi, atque Deo chariſſimi redderẽtur, vtpote qui diui & à Deo adoptati filij euaſerant. Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterũ in timorẽ, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis

[Margin: 1. — Rom. 1. — Act. 2. — Act. 5. — Rom. 5. — Rom. 8.]

,, filiorum,in quo clamamus Abba (Pater.) Seruitutis namque ſpiritu
antiqua lex cultores ſuos non tam agebat quàm angebat, quippe quæ
in lapidibus inciſa,vt virtutis abſolutio atque perfectio in ſuis non de-
,, ſideraretur hominibus,nũquam effecit,ſiquidem Neminem,vt idem
,, affirmat Apoſtolus,ad perfectum adduxit lex. at verò quibus animis
noua hæc altera lex fixa erat à timore ad amorem traductis, noua vita
ab antiqua ſeruitute aliena ſanctiſſimè trãſigebatur, accepto adoptio-
nis ſpiritu: id quod altera illa lex præſtare non valuit,quæ non in cor-
1 Cor. 3. ,, dibus, ſed in ſaxo fuerat inciſa. quamobrem & Apoſtolus ait: Epiſtola
,, quidẽ Chriſti miniſtrata à nobis,& ſcripta non atramento,ſed Spiritu
,, Dei viui,non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carneis. atque ob
hanc quidem eãdem legem diuini Spiritus opera in noui Teſtamenti
Galat. 2. ,, ſanctiſſimis cultoribus ſcriptam,idem Paulus exultans canebat: Viuo
,, ego,iam non ego,viuit verò in me Chriſtus. cui ſe ab antiqua ſeruitu-
Rom. 8. ,, te manu aſſertum fuiſſe acceptum referens,ait: Lex enim ſpiritus vi-
,, tæ in Chriſto Ieſu,liberauit me à lege peccati & mortis. Hactenus de
primo ſigno quæ ex diuinis libris ſatis eſſe videbantur teſtimonia,pro-
tulimus,multa autem alia propter rationem breuitatis prætermitten-
da(id quod & in cæteris fiet) exiſtimauimus.

2. Neque verò aut rariora,aut minus etiam manifeſta veritatis argu-
menta ſecundum in Ieſu Nazareno ſignum requirentibus occurrent:
quod ſignum Spiritus circunciſionem verè in iis qui ex nouo Teſta-
mento cæleſtis regni hæredes dicerentur,futuram definiebamus. ſi-
quidem id per noſtrum Chriſtum effectum eſſe,D. Paulus Chriſtianos
eos alloquutus,qui huiuſmodi à Deo acceperant beneficium, conte-
Coloſſ. 2. ,, ſtatur. In quo(inquit)& vos circunciſi eſtis circunciſione,non manu
,, facta in expoliatione corporis carnis,ſed in circunciſione Chriſti,cõſe-
,, pulti ei in baptiſmo(quatenus illi vnà cum Chriſto carnalibus vitiis,
& veteri homini extincti & ſepulti erant) ſubiungit autem,Sed reſur-
rexiſtis cum Chriſto,nimirum in nouam vitam,eamque diuinã:quam
Philip. 3. ,, quidem ob rem & alibi idem Apoſtolus dicit:Et vos,cùm eſſetis mor-
,, tui in delictis & præputio carnis veſtræ,conuiuificauit & conreſuſcita-
,, uit,& conſedere fecit in cæleſtibus cum illo. quoniam noui illi & re-
nati homines planè cæleſtes euaſerant,& ſuper omnem humanam
aleam conſtituti,nihil humile, nihil terrenum, nihil cæterorum ho-
minum moribus ſimile ſapiebant,ſed toti diuinarum rerum ſtudiis te-
nebantur,& incumbebant,id quod Paulus ſubiuncta ſentẽtia demon-
,, ſtrat: Conuerſatio noſtra in cælis(inquit)eſt. quid verò planius, quid
apertius

apertius de hac re dici potuit, quàm id quod idem Apostolus in huius signi obseruatione pronuntiauit, cùm huius arcanæ circuncisionis rationi satis à Christo consultum fuisse confirmaret; qua de re hæc eius sententia est: Non enim quæ in manifesto est carnis circuncisio, sed ,, Rom. 2.
qui in abscondito Iudæus est, & circuncisio cordis in spiritu nō litera, ,,
cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. Quam eandem non co- ,,
gitatione neque imputatione, neque solius fidei ratione, sed veritate ,,
& re ipsa in illius aureæ ætatis sanctissimis hominibus fuisse nemini planè negare fas erit, qui Apostolum ipsum sic de hac re personantem purgatis auribus audierit: Fratres scientes, quod nec auari, neq; adul- ,, 1. Cor. 6.
teri, neque raptores, neque ebriosi, neque masculorum concubitores ,,
regnum Dei possidebunt: & hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed ,,
sanctificati estis, & iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Chri- ,,
sti. Quibus ex rebus omnibus manifestum fit, Iesum Nazarenum huic etiam altero abundè satisfecisse signo.

3. Tertij autem signi expectatio firmam erga Iesum Nazarenum fidē impedire minimè potest, quo minus eum verum fuisse credamus Dei Christum, cùm ipse desideratam diuinæ gratiæ felicitatem, & illam quam summoperè sacrę literę prædicant benedictionem suis impartitus sit veris sanctisque cultoribus: id quod maximis & irrefragabilibus argumentis ætate illa manifestè probatum est. hic enim Christus quos cum Patre suo in gratiam reconciliauit atque restituit, eosdē diuinæ atq; cælestis benedictionis hæredes instituendos curauit: quam rem Diuus Petrus ita planè atque apertè demonstrat, vt nihil in hac re desiderari omnino possit: Omnes Prophetæ (inquit) à Samuele & de- ,, Act. 3.
inceps qui locuti sunt, annuntiauerunt dies istos: vos estis filij Prophe- ,,
tarum & testamenti quod disposuit Deus patribus nostris, dicens: & ,,
in semine tuo benedicētur omnes familiæ terræ; vobis primùm susci- ,,
tauit Deus Filium suum, & misit eum benedicentem vobis. Quam ,,
quidem benedictionem non externam aliquam felicitatem, non terrenarum diuitiarum aut opum copiam, qualis antiquis hominibus contigerat, non cogitatione & imputatione sibi à quoquā adscriptam, aut alia quauis humana opera paratam interpretamur: Namq; huiusmodi benedictiones, aut ad antiquas futurarum rerum figuras, & illorum temporum homines spectabant; aut ad eorum figmenta, qui de his non purè sanctèque sentiunt, non ad rem ipsam referuntur. verùm enimuerò quam Christus iis qui sibi credentes & dicto audientes sunt parauit benedictionem, vera, absoluta est & cælestis planè, atque in

 humanis

humanis animis diuini Spiritus virtute effuſa, quam qui ſortiti ſunt,
ſancti & Deo gratiſſimi, omnis felicitatis ratione cumulatiſſimè aucti
fuêre: quam rem non ſine ingenti gratiarum actione, & meritis diuinę
Ephes. 1. benignitatis prohemiis D. Paulus exponere potuit: Benedictus Deus
& Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos in omni bene-
dictione ſpirituali in cæleſtibus, ſicut elegit nos vt eſſemus ſancti &
immaculati, & ſine querela & reprehenſione in medio nationis pra-
uæ & peruerſę, inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo in laudem
2 Petri 1. Dei. Quamobrem & D. Petrus dicebat: Quomodo nobis omnia di-
uinæ virtutis ſuæ quæ ad vitam & pietatem pertinent, donata ſunt, in
quo nobis maxima & pretioſiſſima promiſſa ſua donata ſunt (vera at-
que ſimplici & poſſeſſionis iure tradito celebrata donatione) quod &
idem ipſe Apoſtolus ſubiuncta oratione declarat, Vt per hoc efficia-
mur diuinæ conſortes naturæ, fugientes eius quæ in mundo eſt cõcu-
piſcentiæ corruptionem. Atque hoc in illis diuinæ benedictionis vir-
tute efficiebatur, quam benedictionem illi plenè atque copioſè in ſe
poſſidebant: In quo (inquit Apoſtolus) repleti eſtis. hæc enim cauſa
fuerat quamobrem Dei Filius de cælis in terram deſcenderat, nempe
vt ſuos in paternum regnum cæleſteſque diuitias adoptaret, cuius rei
teſtimonio illa D. Pauli oratio eſt: Qui cùm eſſet diues, pro nobis ege-
nus factus eſt, vt nos inopia eius diuites eſſemus. Multæ quidem aliæ
Apoſtolorum ſententiæ manifeſtũ huic rei teſtimoniũ dare poſſunt,
(illi enim harum rerum teſtes certiſſimi earumque pars magna fue-
runt) quibus nos tamen breuitatis ſtudio ſuperſedemus.

4. Illud præterea adeò patens, adeò apertum omnibus literarum ſa-
crarum ſtudioſis eſt, vt nullam à nobis poſtulare videatur argumenta-
tionem, nempe Chriſtum Ieſum ita ſe in perfectum ſacrificium Deo
Patri ſuo obtuliſſe, vt cultoribus ſuis litauerit, cuius gratiæ & doni
communicatio eos omnes contigerit, quicunq; aut culpa, aut vitio ſe-
ſe indignos non reddiderint. Ne tamen huic etiam parti nõ ſatisfeciſſe
videamur, cui plenè ab illo ſatisfactum eſt, duo aut tres teſtes produ-
cere placuit: quem numerum ſatis ſuperque ad veritatem facere, di-
uinis reſponſis eſt declaratum. Primum igitur D. Petrus nobis citãdus
1 Petri 2. eſt, qui de hac re in hanc ſententiam multa pronunciauit: Ipſe tulit
peccata noſtra in corpore ſuo ſuper lignum, vt peccatis mortui iuſtitiæ
viuamus, cuius liuore ſanati ſumus. Nã illius morte vetus ille homo,
cuius culpa in nos trãſlata multorum ſine fine malorum cauſa fuerat,
eſt extinctus, & omnium nominum debitum eſt retributum, cui rei &
Diui

Diui Pauli ſententia illa teſtimoniũ dare poteſt: Fratres, ſcientes quia „ *Rom. 6.*
vetus homo noſter ſimul cum Chriſto crucifixus eſt, vt deſtruatur cor- „
pus peccati, vt vltra non ſeruiamus peccato. ex quo fit, vt qui cum illo „
mortuus eſt, liber etiam ſit à peccato: Nam corpus quidem mortuum
eſt per baptiſmum in mortem ipſius, mortuum quidem ob peccatum
ab eo deletum & extinctum, ita vt corpus illud peccati iam nõ exſtet;
Spiritus autem viuit ob iuſtitiam à Deo acceptam, quamobrem ab eo-
dem dictum eſt: Nam ſicut Chriſtus reſurrexit per gloriam Patris, ita „
fecit vt nos in nouitate vitæ ambulemus. id quod & ipſe alio in loco „
apertè teſtatur, dicens: Et vos cùm mortui eſſetis in delictis & præpu- „ *Coloſſ. 2.*
tio carnis veſtræ, conuiuificauit cum illo, remittens vobis omnia pec- „
cata veſtra (præterita) delens quod aduerſum nos erat chirographum „
decreti (peccatum & peccati corpus intelligit) quod erat contrarium „
nobis, & ipſum tulit de medio affigens illud cruci. Quid apertiùs? & „
tamen addere illud non pigebit: Qui Chriſti ſunt, carnem ſuam cru- „ *Galat. 5.*
cifixerunt cum vitiis & concupiſcentiis. vnde & Apoſtolus ipſe, vtpo- „
tè ex eorum numero, quos ſic deſcripſerat vnus: Chriſto (inquit) con- „
fixus ſum cruci: viuo ego, iã non ego, viuit verò in me Chriſtus. quam „ *Galat. 2.*
vitam tanti ille faciebat, vt omnium aliarum rerum quæcunque aut
appeti, aut expeti ab hominibus poſſunt, iactura permutaret. ſicut ipſe
de ſe profitetur: Omnia vt ſtercora reputaui, propter eminentem in „ *Philip. 3.*
me Chriſti ſcientiam, ad cognoſcendum eum & virtutem reſurrectio- „
nis eius, & ſocietatem paſſionum illius, configuratus morti eius. quam „
quidem mortem antiqui fœderis ſacrificia, & vniuerſus ille cultus ve-
teri homini, & humanis cupidinibus afferre nunquam valuit, qua re
atque ratione nouum fœdus veteri anteponendum Apoſtolus colli-
git: qui, veteris imperfectione cum noui abſolutione collata, ſic ait:
Omnis Sacerdos præſto eſt quotidie eaſdem offerens hoſtias, quæ non „ *Heb. 10.*
poſſunt auferre peccata, hoc eſt, veterem hominẽ cum operibus ſuis, „
qui vitiorum omnium & ſcelerum fons eſt: Quia impoſſibile eſt ſan- „
guine vitulorum aut hircorum auferri peccata, alioqui iam ceſſaſſent „
offerre. ob huiuſmodi ergo antiqui Teſtamenti defectum aſſidua eo-
rundem ſacrificiorum repetitione opus fuerat, propter eas inquinatio-
nes expiandas, quæ ex veteri homine continuato ferè fluxu ſcaturibãt.
Verùm enimuerò ſanctiſſimum illud atque abſolutiſſimum Ieſu Na-
zareni ſacrificium tanto illis præſtitit, quãto cæſam in eo hoſtiam mu-
tis & ratione carentibus animantibus præſtitiſſe manifeſtum eſt.
Namque hic Chriſtus, hoc eſt, hic Sacerdos à Deo in huiuſmodi mi-
niſterium

nisterium inunctus vnam semel offerés hostiam pro peccatis, in æter-
Heb.9. ,, num consummauit, hoc est, perfecit, & sanctos effecit quibus litauit.
,, quamobrem & idem alio in loco dicit: Semel in consummationé sæ-
,, culorum ad destitutionem peccati per hostiam suam apparuit. cuius
,, etiam sententiæ illa alia eiusdem oratio est: Christus semel oblatus est
,, ad multorum exhaurienda peccata. Neque verò in eam sententiam Apostolus disputat, vt peccata hæc, quæ Iesu sacrificio deleta ablutaq; sunt, ea tantùm esse definiat, quæ quotidianis aut actionibus, aut prætermissionibus contrahuntur; etenim quæ eiusmodi erant, antiquis illis hostiis cædendis, huius præstantissimæ hostiæ nomine atque virtute, condonari potuisse nemo fermè vel mediocriter sacris literis eruditus est qui ambigat; sed ea peccata in his suarum disputationum locis sibi tractanda proponit, ex quibus conflatur id quod peccati corpus & cupidinum fontem vocare aliàs solet. id quod idem Paulus, argu-
Heb.9. ,, mento ex comparatione ducto, vehementissimè confirmat: Si enim
,, (inquit) sanguis vitulorum & hircorum, & cinis vitulæ aspersus inqui-
,, natos sanctificat ad emundationem carnis (id quod quotidianorú con-
,, donatione peccatorum fit) quanto magis Christi sanguis, qui per Spi-
,, ritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit
,, & sanctificabit consciétias nostras ab operibus mortuis, ad seruiédum
,, Deo viuenti. Neque quicquam de hoc vero atque præstantissimo lauacro, quo contaminatissimis omnium scelerum genere ac numero hominibus sordium & immunditiarum omnium, feces abstergeban-
1 Cor.6. ,, tur, apertiùs, quàm illud dici potuit: Neque fornicarij, neque ebriosi
,, regnum Dei possidebunt: & hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed
,, sanctificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, qui dedit se-
,, metipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & vt mun-
,, daret sibi populum acceptabilem, sectatoré bonorum operum. quam
1 Ioan.6. ,, rem & Diuus Ioannes illa sententia confirmat: Et sanguis eius emun-
,, dat nos ab omni peccato. etenim hæc causa fuerat, quamobrem Christus è cælo ad terras descenderat, nempe vt huius se rei effectorem præ-
1 Ioan.3. ,, beret. In hoc (inquit Ioannes) apparuit Filius Dei, vt dissoluat opera diaboli, quod peccati corpus est. Atque hoc in causa fuit vt Ioannes Baptista Christum indice ostendens, diceret: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. Hæc nos Apostolorum testimonia idonea iudicauimus, quæ in Christo vero signum quartum denuntiarent.

5. Quintum porrò signum quatuor iis quæ iam à nobis obseruata in Iesu nostro sunt, facilè accessum iri iam ipsa res ratioq; promittit. id autem

autem aquarum limpidissimarum,& diuini Spiritus perfusionem definiuimus,qua noui Testamenti homines atque eiusdem Christi veri cultores,purè abluti redderentur: namque huius rei frequentibus & apertissimis testimoniis fidem vniuersa ferè noui Testamenti volumina faciũt,atq; ipse inprimis Iesus cùm de hoc, quod efficere moliebatur,opere verba faceret: Siquis sitit veniat(inquit)ad me: Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. hoc autem dicebat (subiungit Euangelista) de Spiritu sancto quem erant accepturi credentes in eum. D.verò Petrus Christum tanto promisso dignum se denique præbuisse,qui suos dictoque audientes suo hac sanctitate atque renouatione affecerit, vehementer confirmat: Renati,non ex semine corruptibili,sed incorruptibili per verbum Dei viui. quam eandem sententiam secutus Apostolus: Saluati, inquit, per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti, quem effudit super nos abundè per Iesum Christum,vt iustificati gratia ipsius hæredes simus secundùm spem vitæ æternæ. Atque huius diuinæ lotionis,& sanctificationis huius,quam Christus illius ætatis hominibus parauerat,causa, illud ab Apostolo dictum est: Apparuit benignitas & humanitas Saluatoris nostri Dei omnibus hominibus,erudiens nos,vt abnegantes impietatem & sęcularia desideria,sobriè,& iustè,& piè viuamus in hoc sæculo;Non configurati amplius delictis & peccatis, vt Petrus inquit,sed secundùm eum qui vocauit nos sanctum. Namque ad hanc sanctitatis similitudinem peruenturos eos idem,à quo vocati sunt.prædixerat:Sancti eritis mihi,quoniã ego sanctus sum Dominus Deus vester. propter huiusmodi porrò regenerationem ab Apostolo scriptum est: An nescitis quòd membra vestra templum est Spiritus sancti qui in vobis est,quem habetis à Deo. tẽplum quidem sanctum, purum,& omni scelere & peccati sordibus vacuum,vt ab eodem asseueratur Apostolo,qui de hoc diuino Dei templo mentionem faciẽs, ait: Viri diligite vxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ, vt exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam non habentem rugam aut maculam,aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata. ob eandem hanc rem dictum ab eodem est: Et vos cùm essetis aliquando alienati & inimici sensu in operibus malis, nũc reconciliauit in corpore carnis suæ per mortem,vt exhiberet nos sanctos & immaculatos,& irreprehensibiles coram ipso. Neq; verò aliam ob causam Petrus ait: Vos genus electum, regale sacerdotium, gens

Ioan. 7. — 1.Pet.1. — Tit.3. — Tit.2. — 1.Pet.1. — Leuit.11. & 18. & 20. — 1 Cor. 6. — Ephes.5. — Coloss.1. — 1 Pet.2.

sancta, populus acquisitionis, vt virtutes enarretis eius qui vocauit vos in admirabile lumen suum. Sed & Ioannes Euangelista, qui de his regenerationis & nouæ atque diuinæ sanctitatis mysteriis plenissimè atque optimè dixit, hoc ingens Dei beneficium obseruare atque admirati iubet: Videte, inquit, qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur, & simus. & : Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen Dei manet in illo, & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. in hoc manifesti sunt filij Dei & filij diaboli, omnis qui non est iustus, non est ex Deo. Atque hæc vna ratio est, cuius rei causa ab eodem admonemur, dicente: Filioli, nemo vos seducat, qui facit iustitiam iustus est, sicut & ille iustus est. quid autem aut apertius aut constantius pro veritatis Christi testimonio dici vnquam potuit, quàm illud quod ab eodem Ioanne dictum atque editum est? Nam dum ille Iesum Nazarenum verè Dei Filium, atque à Deo in hominum salutem & sanctificationem vnctum esse cõfirmat, sic pronuntiat: Tres sunt qui testimonium dant in cælo (Iesum esse Christum & Filium Dei) Pater, Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt (quia nimirum tametsi personis distinguantur, natura tamen nullam neque separationem neque distinctionem admittunt) & tres sunt qui testimonium dant in terra, Spiritus, Aqua, & Sanguis, & hi tres vnum sunt. id quod ille propterea dixit, quòd horum trium testium efficientiam & euentum vnam esse constaret rem, quæ res diuina illa & vera regeneratio, quam in illius ætatis Christianis, diuini Spiritus infusione, & purissimarum ex Christi lauacro aquarum, & eiusdem sanguinis perfusione paratam atque perfectam experiri licebat. Ergo trium horum testium virtute & effectu vehementer Apostolus hic probat, Iesum verum Messiam atque Dei Filium esse, hoc est, Verbum illud, quod promissionibus & sponsionibus crebris ad eam suos spem vocauerat, nempe futurum vt paratis à se purissimis aquis omnium illis scelerum maculas deleret, & diuino ac sanctissimo Spiritu ad nouam traduceret vitam, quo decem supernæ legis præceptis, & diuinorum iudiciorum institutis exactè peragendis vacarent. Atq; hoc est illud diuini Spiritus testimonium, cuius testimonij causa D. Paulus dixit, declaratum esse Filium Dei per Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi. & alibi: Signati, inquit, estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus & arra hæreditatis nostræ. & iterum: Aspersi corda à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus spei nostræ cõfessionem indeclinabilem.

[Margin: 1 Ioan. 3. — 1 Ioan. 5. — Ephes. 1. — Heb. 10.]

ob

ob sanguinis verò testimonium illud à Ioanne pronunciatum est:
Et sanguis Christi emundat nos ab omni peccato. quod quidẽ etiam ,,
testimonium vehemẽtissimè ab Apostolo illa confirmatur argumen- ,,
tatione: Quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum se- ,, Heb. 9.
metipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientias no- ,,
stras ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti. Atque adeò ,,
horum testimoniorum rationibus, quæ in credentium animis erant,
effectum est vt noui Testamenti primis temporibus Iesus verus Dei
Christus manifestè probaretur. Sicut de iis, qui hanc iustificationem
accepturi erant, prædictum fuit: Vos testes mei, dicit Dominus, & ,, Esaia 43.
seruus meus quem elegi, vt sciatis & credatis mihi, & intelligatis quia ,,
ipse sum, qui loquebar. Igitur cùm Apostolus de nouo hoc & pręstan- ,,
tissimo Dei dono cogitaret, quòd antiquis ignotum, & cęremoniarum
atque figurarum multarum arcanis mysteriis reconditum, & nouæ
atque aureæ huius ætatis hominibus Dei benignitate atque peculiari
electione patefactum, cùm hæc, inquam, animo agitaret suo, diuini
parentis bonitatem, eorum omnium nomine quicunque huius doni
consortes atque cohæredes essent, summis non efferre laudibus non
potuit: Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui be- ,, Ephes. 1.
nedixit nos omni benedictione spirituali in cælestibus (omnem bene- ,,
dictionem propterea dicit, quod quæcunque diuino verbo promissa
olim fuerant, ea cumulatissimè noui Testamẽti cultoribus essent red-
dita) sicut elegit nos ante mundi constitutionem, vt essemus sancti ,, Rom. 5.
& immaculati coram ipso: ob abundantiam charitatis Dei Patris, quæ ,,
diffusa est in cordibus nostris per Spiritũ sanctum qui datus est nobis, ,, Ephes. 1.
qui prædestinauit nos in adoptionẽ filiorũ per Iesum Christũ in ipso, ,,
secundùm propositum voluntatis eius, in laudem & gloriam gratiæ ,,
suæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio suo, in quo habemus redem- ,,
ptionem per sanguinem eius, in remissionem peccatorum, secundùm ,,
diuitias gratiæ eius, quæ superabundauit in nobis in omni sapientia ,,
atque prudentia, vt notum faceret nobis Sacramẽtum voluntatis suæ ,,
secundum beneplacitum eius, quod disposuit in dispensatione pleni- ,,
tudinis temporum instaurare omnia in Christo quæ in cælis (hoc est, ,,
quotquot in cælum conscenderunt, cùm Christus ad Patris dexteram
sessurus ascenderet) & quæ in terra. In quo & vos cùm audissetis ver- ,,
bum veritatis, Euangelium salutis nostræ, in quo & credentes signati ,,
estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ in ,,
redemptionem acquisitionis in laudem gloriæ ipsius. Huius tam lõgæ ,,

progreſſionis curſu illud Apoſtolus efficit, vt dum de certa & abſoluta ſanctitatis ſorte differit, quæ noui Teſtamenti cultoribus Dei Patris dono ante mundi conſtitutionem iiſdem parata tandem obtigit, illud vehementiſſimè confirmet, Dei benignitate & miſericordia factum eſſe, vt noui Teſtamẽti homines, & huius aureæ ætatis cultores in eam vitæ ſanctitatem & nouam regenerationem optarentur, cuius ſanctitatis & regenerationis ratione effectum eſt, vt verum de Chriſti negotio teſtimonium in terris haberetur, id quod iis qui veteris Teſtamẽti temporibus vixerunt, minimè vnquam contigit, videlicet vt maximi huius myſterij aditus apertos ſibi eſſe gauderent, hoc eſt, vt ſanctitatis & renouationis huius vim experirentur. atque hoc argumẽtum illius
„ ſententiæ eſt: Sicut elegit nos ante mundi conſtitutionem vt eſſemus
„ ſancti & immaculati, atque etiam prædeſtinauit nos in adoptionem fi-
„ liorum, ad hæc vt notum faceret Sacramentum voluntatis ſuæ, quod
„ abſconditum fuit à ſæculis & à generationibus, & nunc reuelatum eſt
„ ſanctis eius, quibus voluit Deus notas facere diuitias magnitudinis
„ myſterij huius. Optima profectò ſors nobis noui fœderis fidelibus obtigit cultoribus, qui Dei benignitate, gratia & beneficio ad eam rem ſumus comparati, vt ſanctitatem & iuſtificationem illam à Deo experiremur, quam diuinum Verbum iam olim à ſe præſtãdam fuerat pollicitum, vt cæremoniarum, figurarum, & vaticiniorum, quæcunque in antiqui Teſtamenti libris ſunt, Spiritum nobis tandem patefactum atque oſtenſum conſpiceremus. O quoties & quot quantaque admiratione ſuſpiciendæ de nobis ſunt pronuntiatæ ſententiæ. Nempe de
Pſal.81. „ noui Teſtamenti hominibus illud verè diuinus cecinit Vates: Ego dixi
„ dij eſtis, & filij excelſi omnes. Nos in templum Dei viui & electi fui-
Leuit.20. „ mus & comparati. In nos illud prædictum exſtat: Sancti eritis mihi
„ quoniam ego ſanctus ſum Dominus Deus veſter. Nobis illa ſalus nun-
Ezech.36. „ ciata eſt: Effundam ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab
„ omnibus inquinamentis veſtris, & Spiritum meum ponam in medio veſtri. & dabo legem meam ſcriptam in corde eorum. Nobis illud à
Ierem. 31. diuino Verbo promittebatur: Dabo tibi theſauros abſconditos, & ar-
„ cana ſecretorum, vt ſciatis quia ego Dominus. Noſtræ ætatis homines
Eſaia 45. „ tunc appellabantur, cùm diceret Deus: Vos teſtes mei, dicit Dominus,
Eſaia 43. „ & ſeruus meus quem elegi, vt ſciatis & credatis mihi, & intelligatis,
„ quia ego ipſe ſum, qui loquebar, ecce adſum. De nobis illud pronũtia-
Eſaia 40. „ tum eſt: Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter,
Ierem 32. „ quod os Domini locutũ eſt. Ad nos illud pertinet: Dabo eis cor vnum,

vt

vt cognoſcant me, quia ego Dominus. Nos alloquitur Moſes, cùm ,,
ait: Circuncidet Dominus Deus cor tuum, & cor ſeminis tui. De no- ,, *Deut. 30.*
bis ſignificatum eſſe voluit Deus, cùm hæc promitteret: Dabo ſancti- ,, *Ezech. 37.*
ficationem meam in medio eorum in perpetuum. Et vocabunt eos ,, *Eſaiæ 62.*
populum ſanctum redemptos à Domino. hoc erat illud pulcherri- ,,
mum à Deo parandum ſpectaculum, de quo ſcriptum eſt: Omnes qui ,, *Eſaiæ 41.*
viderint eos, cognoſcent illos, quia iſti ſunt ſemen cui benedixit Do- ,,
minus. Nos illis vocibus compellabamur, nos inuitabamur audituri:
Omnes ſitientes venite ad aquas. & iterum: Audite audientes, & com- ,, *Eſaiæ 55.*
edite bonum, & delectabitur in craſſitudine anima veſtra. Porrò illud ,,
de nobis eſt prædictum: Et lætabuntur coram te, ſicut qui lætantur in ,, *Eſaiæ 9.*
meſſe multa, ſicut exultant victores capta præda, quando diuidunt ,,
ſpolia. Quia iugum oneris eius & virgam humeri eius, & ſceptrum ex- ,,
actoris eius cõfregiſti, ſicut in die Madian. Hęc atque innumera huius ,,
generis reſponſa, & ſententiæ manifeſtiſſimę, quæ paſſim antiqui Te-
ſtamenti libros legentibus occurrunt, ad nos ſpectare, & res ipſa indi-
cauit, & frequentibus noui Teſtamenti argumentationibus firmatum
conſtat. Quibus ex rationibus conſequitur, noſtræ ætatis homines
fuiſſe, quibus ea videre & audire eſt donatum, quæ multi olim & Re-
ges & Prophetæ videre cupierunt & audire, & tamen non viderunt
neque audierunt. Neque enim eum gradum antiqui veteris Teſta-
menti Patres obtinuerunt, vt illius vaticinij ſpiritum & virtutem ex-
perirentur, quod de diuina hominum regeneratione eſt editum: Hæc ,, *Pſal. 118.*
eſt dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea. Siquidem ,,
hoc experiri poſſe, electi hominum generis erat, & in ſacerdotum
regiorum, ſanctæque gentis, & populi in laudem Dei acquiſiti, quo-
rum erat: Eius virtutes annuntiare, à quo de tenebris in admirabilem ,, *1 Petri 2.*
lucem fuerant euocati; qui verè membra de carne Chriſti, & de oſſi- ,, *Epheſ. 5.*
bus eiuſdem, & Spiritus ſancti oleo inuncti appellabantur, atque ſan-
ctiſſimum diuinæ Trinitatis templum, in quo admirandæ huius rei
myſteria maxima collocabantur. OMNIA hæc porrò ſigna vſque
adeò illis temporibus omnibus ferè hominibus manifeſta erant &
conſpicua, cùm penè innumeri eſſent, quos Deus in hoc Chriſti teſti-
monium compararet, diuini Spiritus virtute eam rem in illis efficiẽte.
inter quos Apoſtolorum de hac re teſtimonia maximè aperta, atque
apud omnes gentes promulgata fuerunt, ſicut illis Chriſtus ipſe præ-
dixerat: Accipietis (inquit) virtutem Spiritus ſancti ſuperuenientis ,,
in vos, & eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa & Samaria, ,,

 & vſque

,, & vſque ad extremum terræ. quam rem ſequentibus ſignis factitatam fuiſſe, Apoſtolica docent commentaria: Virtute magna reddebant Apoſtoli teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti, & gratia magna erat in omnibus illis. Quæ autem cauſa fuerit quamobrem hæc diuini Spiritus virtus de hominum animis ſe iam diu ſubduxerit, ita vt non paſſim hæc teſtimonia, quibus olim Chriſti veritas fuit comprobata, reddantur, alio loco ratio à nobis eſt quærenda. Nunc, abſoluta nobis de Chriſti ſignis vtiliſſima, atque ad omnem tum Euangeliorum, tum Apoſtolicorum voluminum lectionem accommodata diſputatione, tempus ad ſuſceptæ Epiſtolæ elucidationem proficiſci.

In ſeceſſu rupis Aracenẽſis, mẽſe Auguſto, 1564.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam D. Pauli ad Romanos ELVCIDATIONES.

OMNIS *doctrina, atque diſciplina omnis, tribus abſoluitur partibus, Præceptione ſiue expoſitione (quam Theoriam artifices vocant) Exercitatione, cui Græci nomẽ πρᾶξιν fecere; & Cõprobatione, ſiue iudicio, quod κρίσις dicitur. Chriſtianæ doctrinæ partem primã quatuor Euangeliorum Scriptores abundè tradidere. Secundam D. Lucas luculenter eſt perſecutus. Paulus, Petrus, Iacobus, Iohannes & Iudas in tertia diligentiſſimè verſati ſunt, ſed Paulus inprimis, qui cùm multarum gentium doctor eſſet conſtitutus, pro variorum ingeniorum ratione, atque pro rerum ac temporum diuerſitate, varia argumenta diſputanda ſuſcepit, eáque ſapientiſſimè pertractauit, quanquam nonnullis in locis quædam obſcuriora appareant, & indoctorum atque inſtabilium deprauationi (vt D. Petrus docuit) expoſita ſint. Ea verò quæ ad Romanos ſcripta Epiſtola eſt, ob id primo loco poſita videtur, quòd vniuerſam humanæ ſalutis rationem ad Iudæos & Gentes, atque adeò ad omne hominum genus pertinentem complectatur, cæteræ Epiſtolæ omnes huius communis rationis varia veluti capita expoſita contineant. conuenit verò hoc maximè: quippe cùm omnium gentium imperiũ apud Romanos eſſet, neceſſe erat omnia hominum genera in illam vrbem confluere, atque de Chriſtianæ doctrinæ illa tempeſtate proſeminatæ rationibus, pro ſingulorum ingeniis ſtudiiſq́ue ſentire & exiſtimare: quibus omnibus, vno edito communi volumine, breuiter ſatisfactum oportuit.*

CAP.

Capvt. I.

Act.13,2. Pavlvs[1] seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, [2]quod antè promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis, [3]de filio

2.Mi.c.5. suo, (qui factus est ei ex semine Dauid secundũ carnem, [4]qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secũdum spiritũ sanctificationis, ex resurrectione mortuorũ Iesu Christi Domini nostri, [5]per quẽ accepimus gratiã & Apostolatum ad

1 Paulus] *qui antea Saulus dictus, nomẽ familiarius Romanis & Gentibus iam obtinet, quod mutationem aliquam in homine ipso facilè indicat.* Seruus Iesu Christi.] *emptus Christi sanguine, & ex seruitute peccati ac legis in iustitiæ libertatem Christiq́ꝫ seruitutem assertus, ipsi Christo in obsequiũ & seruitium addictus.* Vocatus Apost.] *non vltrò ingestus, non propria ambitione aut libidine motus, vel temeraria vsurpatione ingressus, verùm vocatus & missus.* Separatus] *cùm varij ad varia ministeria mittantur, atque alij singula, alij plura subeant, Paulus electum se ait, & vas electionis ad hoc destinatum, vt perferat bonum Dei nuntium, non obscurum quidẽ aut inauditum vnquam, sed promissum antè multorum Vatum oraculis, quorum exempla certissima literarum monumentis descripta constent. itaque non vanam esse suam legationem affirmat.* 3 De filio suo.] *Boni nuntij argumentum illud est, Dei filium vnigenitum æternum Deum, hominem factum in carne venisse, natũ ex Dauidis familia & posteritate, sicut antea prædictum promissumq́ꝫ fuerat, atque hoc est vnum boni nuntij caput.*

4 Qui prædestinatus.] *Alterum caput Euangelij est, illum qui verè agnitus fuit ex semine Dauid secundum carnem natus, illum ipsum eundem agnitum esse Filiũ Dei ex efficientia ipsa, cuius periculum factum iam sit: erat autem huius efficientiæ illa obseruanda ratio: Vt qui resurgens à mortuis, homines in se credentes ex peccatis, in quibus mortui erant, consurgere faceret, atque ita conuiuificatos Spiritu sanctificationis donaret, ille verus ac certus Filius Dei haberetur, æqualis Patri, vitæ Dominus, cui omnia tradita essent, quæ sunt in cælis & in terris, & omne genu flecteretur cælestium, ac terrestrium, & infernorum. Hoc igitur Euangelium de vno Iesu Dei vncto annuntiandum Paulus sibi demandatum & commissum profitetur.*

5 Per quem accepimus.] *Per ipsummet huius diuini doni pontificem & authorem Christum: vt certius & grauius Apostoli testimonium sit, quàm si hanc virtutem ab eodem Christo tamen per alium acceptã, profiteretur. quippe ita constitutum erat à Deo, vt is ipse Filius Dei suæ virtutis author, donator, ac distributor esset, atq́ꝫ ita qui hoc dono aucti essent, profiteri certissimè possent atque testari, tam donũ ipsum, quàm doni authorem.* Gratiam.] *Duplicem gratiam, tam eam quæ singulos Deo gratos efficit, quos imbuit, quàm eam quæ ad ministerium atque adeò ad aliorum vtilitatem confertur. Prius genus ad testimonium certissimum asseuerandum facit. Posterius verò ad idem testimonium enuntiandum, & verbis ac signis, vbi opus fuerit, comprobandũ. Atque simul cum hoc gratiæ dono* Apostolatũ, *id est, legationis obeũdæ*

* *negotiũ, cæterorumq́ꝫ Apostolorũ fidei ac diligentiæ commissum & demãdatum fuisse Apostolus declarat. Est autem Apostolatus munus, curare vt gentes omnes credant se consecuturos salutẽ in nomine Iesu Christi filij Dei, & credentes obediant Euangelicæ disciplinæ: vtrumque enim Deus exigit ab iis, qui donorum diuinorum per Christum compotes participesq́ꝫ fieri cupiunt.*

ad obediendum fidei in om-
nibus Gentibus pro nomine
eius, 6 in quibus eſtis & vos
vocati Ieſu Chriſti:) 7 omni-
bus, qui ſunt Romæ, dilectis
Dei, vocatis ſanctis. Gratia
vobis & pax à Deo Patre no-
ſtro, & Domino Ieſu Chriſto.
8 Primum quidem gratias ago
Deo meo per Ieſum Chriſtũ
pro omnibus vobis, quia fides
veſtra annuntiatur in vniuer-
ſo mundo. 9 Teſtis enim mihi
eſt Deus, cui ſeruio in ſpiritu
meo in Euangelio filij eius,
quòd ſine intermiſſione me-
moriam veſtri facio 10 ſemper
in orationibus meis, obſecrãs
ſi quomodo tandem aliquan-
do proſperum iter habeam in
voluntate Dei, veniendi ad
vos. 11 Deſidero enim videre
vos, vt aliquid impertiar vo-
bis gratiæ ſpiritualis, ad con-
firmandos vos: 12 id eſt, ſimul
conſolari in vobis per eã quæ
inuicem eſt fidem veſtram at-
que meam. 13 Nolo autem
vos ignorare fratres, quia ſæpe
propoſui venire ad vos, (& prohibitus ſum vſque adhuc)
vt aliquem fructum habeam * in vobis, ſicut & in cæteris *& 4 u.s. Amb. c.q.6.
gentibus. 14 Græcis ac Barbaris, ſapientibus & inſipientibus
debitor

6 In quibus eſtis & vos.] *Pertinet Apoſtolatus noſtri authoritas & miniſterium ad vos, qui ad hanc lucem vocati etiam eſtis per Ieſum illum vnctum, qui vnctionis ſuæ virtutem in vobis quoque probauit, planeq́; efficaciſſimam oſtendit in ſpiritu & veritate.*

7 Dilectis.] *Omnes quotquot vocati eſtis, dilecti Dei rectè appellari poteſtis: ex mera enim dilectione, qua Deus dilexit mundum, effectum eſt vt vos ad ſalutis veſtræ Euangelium vocaremini, adeò vt huius vocationis argumento pars veſtri ſanctificata iam ſit. omnibus igitur tam vocatis in vniuerſum quàm ſanctificatis, iamq́; ampliori gratiæ diuinæ vſu auctis congratulor, omnemq́; gratiam & veræ proſperitatis plenitudinem, quam Pacis nomen ſignificat, exopto.*

8 Pro omnibus.] *Tam vocatis in vniuerſum, quàm ſanctis gratulor iſtud teſtimonium & exemplum præclarum fidei, quo nullum poteſt eſſe communius aut publicum magis, propter maximam iſtius Vrbis in toto orbe celebritatem totius terrarum orbis nationibus frequentem.*

11 Gratiæ ſpiritualis.] *Vt Apoſtolatus munus apud vos etiam exerceam Spiritus diuini dono vocatos, atque impertiendo eius doni compotes in eo quod crediderant mirum in modum confirmantur. Deinde etiam vt mutua gratulatione nos exhortemur ad promulgandam gloriam Dei, ij videlicet qui compotes ſumus fidei quæ reuelanda erat, id eſt, qui credidimus ſecundum operationem virtutis Dei.*

*itaque 9 MS. An b S. debitor sum: 15 "ita', quod in
me, promptum est, & vobis
qui Romæ estis, euangelizare.
16 Non enim erubesco Euan-
gelium. Virtus enim Dei est,
in salutem omni credenti, Iu-
dæo primùm & Græco. 17 Iu-
stitia enim Dei in eo reuelatur
ex fide in fidem: sicut scriptũ
Abac. 2, 4. Heb. 10, 38. Gal. 3, 11. est: Iustus autẽ ex fide "viuit'.
*viuet 2 MS. R. C. S. 18 Reuelatur enim ira Dei de
C cælo, super omnẽ impietatem
& iniustitiam hominum eo-
-1 MS. C. 3. rum qui veritatem -Dei' in
iniustitia detinent: 19 quia
quod notum est Dei, manife-
stum est in illis. Deus enim il-
lis manifestauit. 20 Inuisibilia
enim ipsius, à creatura mũdi
per ea quæ facta sunt intelle-
cta, cõspiciuntur: sempiterna
quoque eius virtus & diuini-
-2 MS. C. 3. tas: -ita' vt sint inexcusabiles.
Ephe. 4, 17, 18 21 Quia cùm cognouissent
Deum: non sicut Deum glori-
ficauerunt, aut gratias egerũt:
sed euanuerũt in cogitationi-
bus

16 Non erubesco.] *Quod ad meum studium attinet, cùm omnibus ministerium debeam, vobis etiam, quos valde amo, impertiri cupio. quod verò muneris rationem & vsum spectat, perinde est apud quos exerceatur: quippe Euangelij virtus communis est omnibus credentibus & obedientibus; omnibus, inquam, est medicina salutaris ex Dei efficientia, qui non solùm Iudæos sed Græcos etiam, hoc est, tam circuncisos quàm incircuncisos ad salutem vocari admittiq; vult.*

17 Iustitia enim Dei.] *qua homines iusti efficiuntur apud Deum ex ipsius Dei efficiẽtia, qui eos qui in se Christumq; à se missum credunt, Spiritus sancti dono auget, vsque adeò vt abundantiori fide amplificet; ita vt vita illa quæ credentibus ex diuino dono tribuitur, explicet nobis oraculum illud à Propheta pronuntiatum: Iustus autem ex fide viuet. Atque hæc est Euangelij virtus, experimento frequẽti comprobata, reuelatio videlicet iustitiæ Dei in iis qui credunt & obediunt.*

18 Reuelatur.] *Rursus autem in iis qui non credunt Euangelio, manifestatur Dei ira, siue illi Iudæi sint, siue Gentes. namque Deus notitiam sui nulli nationibus negauit, sed fuere quidam ex hominibus, qui sua ipsorum impietate & malitia Dei veritatem detinuerunt, hoc est, obscurare & impedire studuerunt.*

19 Quia quod notum.] *Quod homines dè Deo cognoscere possunt ac debent, id fuit patefactum illis, tum naturæ rerum manifesto & exposito omnibus spectaculo, tum etiam singularibus ingenij donis, quibus multi à Deo ipso ad conditarum rerum contemplationem & cognitionem assequendam aucti sunt.*

20 Inuisibilia.] *Quæ videri nõ possunt oculis humanis de Deo, videlicet sapientia, bonitas, prouidentia, & cætera quæ ad diuinæ naturæ cognitionem referuntur, tamen ab ipso mundi huius visibilis initio ad cognoscendum exposita fuere iis ipsis hominibus qui in mundo sunt creati: qui nisi planè cæci oculis menteq; stupidi sint, ex rerum conditarum aspectu & contemplatione intelligere possent quid velit ac poßit rerum concordia discors.* 21 Euanuerunt.] *A cognitione, prædicatione, & laude Dei (cui omnium, quæ in mundo sunt quæq; gignuntur, authoritatem gubernationemq; tribuere debuerunt) ad alias caussas & rationes ingeniorum suo-*

rum luxuria excogitatas vanißimè traducti sunt, secumq́; in errorem abduxerunt alios homines à simplicitate illa vera cognitionis ac scientia ad illas verborum & obscurarum excogitationum, quas philosophia nomine commendabant, abductos, adeò vt à vero abalienati, Dei iudicio manifesto, in eas tenebras inciderent insipientia, vt neque alij aliis, neque iidem sibi consentanea saperent aut dicerent.

23 Et mutauerunt.] *Non solùm Dei authoritatem summam, certißimam, cõmunem & singularem de natura rerum contemplatione tollere studuerunt, sed ipsam diuina natura rationem, suis sermonibus, praceptionibus & disputationibus, atque figuratis dicendi generibus, ac nugatoria poësi euerterunt, certis imaginibus, & figuris diuinam virtutem describentes, atque ita cateros homines in fraudem allectos adegerunt ad cultum earum rerum, qua non solùm dij non erant, sed neque hoc ipsum erant quod referebant.*

24 Propter quod.] *Ex illa peruersa rerum ac diuinitatis cognitione, magna etiam peruersitas ac deprauatio morum in hominibus, Deo iudice & vltore, nata est: namque cognitionis & intellectionis studiosè conceptum errorem appetitionum perturbatio summa meritò consequitur.*

bus suis, & obscuratum est
insipiens cor eorum. 22 dicentes
enim se esse sapiẽtes, stulti
facti sunt. 23 Et mutauerunt
gloriam incorruptibilis Dei,
in similitudinẽ imaginis corruptibilis
hominis, & volucrũ,
& quadrupedũ, & serpentium.
24 (Propter quod tradidit
illos Deus in desideria cordis
eorum, in immunditiam:
vt contumeliis afficiant corpora
sua in semetipsis.) 25 qui
commutauerunt veritatẽ Dei
in "mendacium": & coluerunt, & seruierunt creaturæ potius quàm creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen. 26 Propterea
tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem vsum, in eum vsum qui est contra naturam. 27 Similiter autem & masculi, relicto naturali vsu feminæ, exarserunt in desideriis suis inuicem, masculi in masculos turpitudinem operãtes, & mercedem (quam oportuit) erroris sui in semetipsis recipientes.
28 Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia: tradidit illos Deus in reprobum sensum: vt faciant ea quæ non

"mendacio 2 MS.G.S.

D

29 Omni iniquitate.] *Vt alij alios iniuriis afficerent contra humana natura ac societatis ius, contra phas omne.* Malitia.] *Mentis & animi.* Fornicatione.] *Omnium generum.* Nequitia.] *Impotenti corruptione appetitionum.* Inuidia.] *Detractio-*

"conueniunt": 29 repletos omni
iniquitate, malitia, fornicatione,
auaritia, nequitia,
plenos inuidia, homicidio,
conten-

"conuenit 1 MS.G.

contentione, dolo, malignita-
te, susurrones, [30] detractores,
Deo odibiles, contumeliosos,
superbos, elatos, inuentores
malorũ, parentibus non obe-
dientes, [31] insipientes, incom-
positos, sine affectione, abs-
que fœdere, sine misericordia.
[32] Qui cùm iustitiam Dei co-
e.s.Q.n gnouissent, non intellexerũt
quoniam qui talia agũt, digni
1 MS.e.s. sunt morte: non solum qui
1 MS.e.s. ea faciunt, sed etiam qui con-
sentiunt facientibus.

CAP. II.

A [1] PRopter quod inexcusa-
bilis es ô homo omnis
Matt.7,2. qui iudicas. In quo enim iudi-
cas alterum, teipsum cõdem-
qui 1 MS.e. nas. eadem enim agis quæ
iudi-

ne & insidiis aduersus alios. Contentione.] *Malitiosa & affectata rixa, ex furore, non ex ratione aut legitimis causis exorta.* Malignitate.] *Morositate, inflexibili pertinacia, atque contenta malitia, ita vt habitum sibi pararent pessimum, omniaq; in pessimam partem verterent.*

30 Deo odibiles.] *In Deum etiam, quem colere debuerunt, & omnino venerari, odio, maleuolentia & maledicentia effusi, vt ex ipsorum querimoniis & dicteriis arguitur.* Inuentores malorum.] *Qui nouas rationes maledicentiæ ac mordacitatis, aliarumq; contumeliarum excogitarũt, vt alij alios læderent.* Parentibus inobed.] *Omnia pietatis iura, etiam erga necessarios, violantes, vnde orta etiam sunt vitia quæ proximè enumerantur.*

32 Non solum qui ea faciunt.] *Nõ solum sese ipsi his vitiis contaminarunt & turpissimè inuoluerũt; sed quod mõstri maioris est, eos laudant qui huiusmodi corruptelas morũ sectãtur.*

IN CAP. II.

1 Propter quod.] *Superiori oratione Gẽtes omnes in crimen vocatæ fuerant cum ipsarum sapientibus, vt qui Dei notitiam perturbauissent, & humanos mores fœdissimè corrupissent, cùm & naturam haberẽt diuinitatis indicem; & ratione præditi essent, qua turpe ab honesto discerni posset. vtramque autem partem cùm Gentes inuertissent, à Iudæis irridebantur ac planè condemnabantur existimantibus se esse sapientes, qui aliorum insipientiam cognoscerent. Hos verò nunc Paulus eodem crimine inuoluit, atque grauiori damnatione dignos arguit, vtpote qui cùm maiora diuinarum humanarumq; rerum cognitionis præsidia haberẽt, tamen iisdem vel similibus vitiis succumbebant & contaminabantur. itaque caput hoc ad Iudæos præcipuè refertur: tendit enim eò Apostolus, vt vtrumque populum peccato obnoxium esse euincat, atque ideò vtrumque Dei misericordia & Christi virtute egere ostendat. Hæ autem rationes in vniuersum æstimandæ sunt, non singulariter; nam de rerum vtriusque populi statu, non de singularum personarum causis Apostolus disputat.* Inexcusabilis es.] *Possunt Græci siue Gentes aliquatenus veterem iam & antiquam suam inscitiam excusare, atque à maioribus & sapientibus suis obscurè vel perperam traditam disciplinam obiicere, & cordis obscuritatem prætendere, ita vt minor admiratio debeatur vitiis ipsorum, ab insipientia & iam diu inueterato errore profectis. Tu verò, ô homo Iudæe, qui non tantummodo rationis vsu integro vales, verumetiam legis ac sapientiæ à Deo ipso tibi singulariter iam olim tributæ facultatem iactas & obtines; nihil tale quale Gentes excusare possis in illis ipsis vitiis & culpis admittendis quæ in Gẽtibus, quas præ te contemnis, condemnare nunquam desinis.*

2 Scimus enim.] *Hoc primùm statuendum est, te non laborare ignorãtia, quippe qui ex legis tua certissima doctrina, atq; ex multis exemplis iam pridem populo tuo manifestis, noueris vitia peccatáq; hominum, diuini iudicij animaduersioni & punitioni obnoxia esse, & tamen à te admittuntur, idq; constantissimè; satisq; tibi esse putas, alios qui talia admittũt, hoc est, Gentes tanquam à tua sapientia longè remotas condemnare; & tibi ipsi interea ignoscis, quod summum improbitatis genus est, & stultus quidam tuiipsius amor, neque leuiori nota dignus, quàm gentium crimina sint.*

4.5.6. An diuitias.] *Tu ignorationem boni ac mali excusare non potes, maiorem etiam erga te indulgentiam Dei non debes iactare: nam iudicium Dei sine vlla personarum exceptione est in eos qui talia agũt. quod si ideò existimas tibi minus infensum Deum, quòd non simulatque scelus admiseris, vindicẽ vltoremq; sentias, falleris aut minus rectè tenes cognitionem Dei, qui dissimulat peccata hominũ propter pœnitentiam, sed tamẽ eos qui in peccatis perseuerauerint, nunquã impunitos relinquet: tãdémq. idẽ qui se misericordia ditissimũ præbet, iudicem æquissimũ seuerissimúmq. exhibebit, æquissimũ & munificẽtissimũ erga probos, erga improbos verò & obstinatos seuerissimũ.*

7 Qui secũdũ patiẽtiã boni op.] *Qui in bonis operib. perseuerãti studio sese exercuerint.*

8.9. Qui sunt ex contentione.] *Qui ad alios arguendos reprehendendos & condemnandos prompti sunt, neque rectum consilium admittunt, neque veritati cedunt, atque iniquis affectib. ducũtur; iis omnibus, qui vel mẽte vel moribus, vel vtraq. parte corrupti sunt, ira, indignatio, tribulatio & angustia, &c. parata est, siue Iudæi, siue Græci, hoc est, Ethnici sint.*

10 Iudæo primùm & Græco.) *Æquitatis est summæ, vt qui potẽtius, vel rectè, vel perperã agũt, impẽsius etiam vel præmio donẽtur, vel grauioribus afficiãtur pœnis. maioribus autẽ suppetiis ad rectè agendũ Iudæus quã Græcus præditus fuerat, igitur sapiẽtius agit cũ rectè agit, & primas obtinet partes in rectè factorũ gloria & honore. cõtrà verò si delinquit, & grauius delinquit, & seuerius aduersum se molitur iudiciũ.*

iudicas. 2 Scimus enim quo-
niam iudicium Dei est secun-
dum veritatem in eos qui ta-
lia agunt. 3 Existimas autem
hoc ô homo qui iudicas eos
qui talia agũt, & facis ea, quia
tu effugies iudicium Dei? 4 An
diuitias bonitatis eius, & pa-
tientiæ, & longanimitatis "cõ- *contemnis? ignoras MS. Amb. s. Q. n.*
temnis, ignorans' quoniã be-
nignitas Dei ad pœnitentiam
te adducit? 5 Secũdum autem
duritiam tuam & impœnitẽs
cor, thesaurizas tibi iram, in
"die' iræ & reuelationis iusti *diem 2 MS. S.*
iudicij Dei, 6 qui reddet vni- *Matt. 16.*
cuique secundum opera eius.
7 iis quidem, qui secũdum pa- B
tientiam boni operis, gloriam
& honorem & incorruptionẽ
"quærunt' vitam æternam. *quærentibus MS. Amb. C. Q. n.*
8 iis autem qui sunt ex conten-
tione, & qui non acquiescunt
veritati, credũt autem iniqui-
tati: ira & indignatio. 9 Tribu-
latio & angustia in omnem
animã hominis operantis ma-
lum, Iudæi primùm & Græci,
10 gloria autem & honor &
pax omni operanti bonũ, Iu-
dæo primùm & Grȩco. 11 non
enim

Deut. 10, 17. 2 Par. 19, 7. Iob 34, 19. Act. 10, 34. enim est acceptio personarum
apud Deum. [12] Quicunque
C enim sine lege peccauerunt,
& 2 M s. c. 8. sine lege peribunt: & quicun-
que in lege peccauerunt, per
Matt. 7, 21. Iac. 1. 22. legem iudicabuntur. [13] Non
enim auditores legis iusti sunt
apud Deum: sed factores legis
iustificabuntur. [14] Cùm enim
Gentes quę legem non habēt,
naturaliter ea quæ legis sunt
faciunt:

12 Sine lege.] *Scripta. Alludit ad nomē Hebraicum תורה, quod disciplinæ atque ostensionis significationem obtinet; atque ideò propriè lex dicitur, siue, vt Græcis vocatur, νόμος. Namque ea quæ naturæ lex à philosophis dicta est, non ita propriè legis nomen illud Hebræum vel etiam Græcum sibi vsurpat. quippe hæc in hominibus post primi parentis peccatum corruptis, non adeò clarè & promptè verum ac rectum indicat, quin disceptatione, ratiocinatione & examine opus antea sit, quæ deliberatio vocatur, qua æquum ab iniquo discernatur. Sic ille etiam intellexit qui scripsit: Nec natura potest iusto secernere iniquum, diuidat vt bona diuersis, fugienda petendis. itaque ad verum rectumq; statuendum, animi attētio rationisq; vsus exigitur, quo legitimè adhibito, bonorum & malorum fines inueniuntur. At verò lex à Deo in Scripturis exhibita, non exigit illam examinationem aut longam cogitationem & expensionem ad cognitionē boni & mali, vtrumque enim diuino iudicio examinatum ac definitū proponit ac docet S.S.E. En propono in oculis tuis hodie vitā & bonū, & mortē ac malum.*

14 Cùm enim Gentes.] *Gentes quæ legem scriptam, illam, inquam, à Deo verbis publicè dictatam, non habent, quæ absque vllo negocio doceantur quid rectum, quid curuū sit; tamen ipsi sibi sunt lex, ipsi enim animi cogitatione adhibita, mentis rationísque vi atque vsu recto dispicere possunt, quid honestum quid turpe sit, atque ita cogitationibus inter se inuicē accusantibus hoc, atque etiam defendentibus illud, statuere pro rectæ rationis norma, quid expeti, quid fugi oporteat. ex quibus omnibus consequitur id esse in cordibus hominum scriptum, quod lex aliàs ostendere solet; videlicet significationem boni & mali, & admonitionem ad malum declinandum, & bonum petendum. Sed cùm in cordibus scriptum sit, exigit lectionem in ipsis cordibus, hoc est, cōsiderationem & examinationem, quæ rectè adhibita, id quod quæritur inuenitur. Hoc autem ita esse Apostolus probat ex conscientiæ singulorum testimonio, quo nullum grauius est, nullum certius, nullum simplicius ac perpetuum magis; quippe testimonia alia mutari vel variari aliquatenus possunt, vel ob testium malignitatem, vel minus diligentem rerum animaduersionem, vel ob temporis longitudinem, quæ visarum auditarúmve rerum obliuio plerunque inducitur. at verò conscientiæ testimoniū, cùm veritatis meræ simplicitate nitatur, nullo modo mutari potest: veritas enim vna simplexq; est, atque ideò tempore non modò non variatur aut obscuratur, sed etiam longè magis confirmatur & elucet. vnde fit vt obliuioni non sit obnoxia conscientiæ veritas, imò perduret ac perseueret constantissima vsque in diē quo iudicabit Deus occulta hominū. quod iudiciū grauissimum certissimumq; erit, tum ex parte iudicis Dei, quem nullū latet secretū, & qui boni ac mali definitiones absolutissimas obtinet, tū ex parte testimoniorū, hoc est, cōscientiæ singulorū hominū & cogitationū ipsarū, quæ certissimè vel prodent & accusabunt, vel exponent atq; defendent consilia ipsa humana ex quibus actionum & studiorum probitas vel prauitas æstimatur.* Naturaliter.] *Secundum eam facultatem quæ homini, qua homo est, quaq; à cæteris animantibus differt, naturalis & propria est. hoc est, secundum mentis rationisq; vsum, atque liberæ electionis copiam.*

16 Secundum euang.] *Sic ordinamus hāc lectionē, in die qua Deus iudicabit occulta hominum per Iesum Christum, qui & hominibus saluator datus, & viuorum atque mortuorum iudex est constitutus: id quod ego meo bono nuntio omnibus indicare atq; exponere soleo.*
17 Si autem tu.] *Hic manifestè indicat Apostolus, hunc sermonem ad Iudæorum partes esse referendum.* Iudæus cognominaris.] *Cognomēto ipso significas te profiteri Dei notitiam, nam Iudæus confitentem significat.*
Requiescis in lege.] *Ais bonorum atq; malorum cognitionem, atque adeò sapientiæ rationem summam, virtutumq; disciplinam omnem tibi in lege cōstare, cuius authorem atque doctorem Deum esse credis, eumq; tibi magis etiam appropinquantē iactas quā gētibus aliis, illud sæpè repetēs: Nō fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. & nosti illū velle vt mandata sua custodiantur nimis.*
19 Confidis te ipsum.] *Affirmas de te illud fuisse dictum, Posui te in lucem gentium, vt sit salus mea vsque ad extremum terræ.*
Habentem formam.] *Veras & certas definitiones, quibus verum & falsum, turpe & honestum discernatur.*
23 Qui in lege gloriaris.] *Collectio est superioris inductionis & thesis disputationis. ex tuis, inquit, actionibus, factis, & studiis argueris Deum ignominia afficere, tantum abest, vt rectè colas: namque alij ignorarunt, tu cognitum contemnis, & vitiis peccatisq; tuis vehementer offendis, ea lege violata quam ipse diuinā probas, ac tibi latā traditamq; prædicas. itaque rationibus omnibus expensis, atque circunstantiis obseruatis, grauiùs in Deum peccare deprehenderis, atque aliis, quos erudiri à te posse existimas, ansam præbere impiè de Deo sentiendi, nimirum putantibus illum vel vobis non esse cognitum, vel illius, quam vos prædicatis, legis obseruatione non coli. atque ideò licere etiam ipsis diuinam naturam suis modis rationibusq; colere. idq; adeò verum est, vt Deus ipse apertis oraculis reprehendat pessimum exemplum in vobis apud gentēs spectatum, longè profectò magis pernitiosum, quàm id quod gentes sibi mutuò aut vobis præbent.*

faciunt: eiusmodi legem non
habentes, ipsi sibi sunt lex:
15 qui ostēdunt opus legis scriptū in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicē
"cogitationum accusantium, *cogitationibus accusantibus, aut etiam defendētibus. MS. Amb. Q. n.
aut etiam defendentium', 16 in
die cùm iudicabit Deus occulta hominum, secundum euangelium meum per Iesum Christum.
17 Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in
Deo, 18 & nosti voluntatem
-eius', & probas vtiliora, in- -I MS. C.
structus per legem, 19 confidis
teipsum esse ducem cęcorum, lumen eorum qui in tenebris
sunt, 20 eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientię & veritatis in lege. D
21 Qui ergo
alium doces, teipsum non doces: qui prædicas non furandum, furaris:
22 qui dicis non
mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, sacrilegium facis:
23 qui in lege gloriaris,
per

per præuaricationẽ legis Deũ
Esaia 52,5. Ezec. 36,20. inhonoras.[24] (Nomen enim
Dei per vos blaſphematur in-
ter Gentes, ſicut ſcriptũ eſt.)
[25] Circũciſio quidem prodeſt,
ſi legem obſerues: ſi autẽ præ-
uaricator legis ſis, circunciſio
tua præputium facta eſt. [26] Si
igitur præputium iuſtitias le-
gis cuſtodiat: nónne præputiũ
illius in circunciſionem repu-
tabitur? [27] & iudicabit id quod
ex natura eſt præputium, legẽ
conſummans, te, qui per literã
& circunciſionem præuarica-
tor legis es? [28] Non enim qui
in manifeſto, Iudæus eſt; neq.
quæ in manifeſto, in carne, eſt
circũciſio: [29] ſed qui in abſcõ-
dito, Iudęus eſt: & circunciſio
cordis, in ſpiritu, non litera:
cuius laus nõ ex hominibus,
ſed ex Deo eſt.

C AP.

25 Circunciſio quidem.] *Quantum ad legem attinet & cognitionem, oſtenſum iã eſt Iudæos eſſe in culpa & crimine, vtpote legis ac præceptorum violationis redargutos, qui eo defenſionis præſidio etiam depelluntur, quod petere continuò poſſent, videlicet fœderis cũ Deo initi, atque illius fœderis ſigni ſiue ſacramẽti, hoc eſt, circunciſionis. quod quanquam manifeſtum eſſet fœderis ſignum; tamen vbi fœderis leges & cõditiones minimè obſeruarẽtur, otioſum reddebatur: non enim cõſilij diuini fuit, vt circunciſio legem dignitate atq; efficientia anteiret, ſed contrà potius, vt tanquam comes & index legis obſeruandæ conſequeretur, atq; obſeruationis obligationisq; ſignum eſſet, nõ autem ipſa plena obſeruatio eſſe exiſtimaretur. ex quibus conſequitur, eum potius fœderis ac promiſſi diuini participem compotemq; fore, qui abſque circunciſione legem obſeruat, quã eum qui cum circunciſione violat.*

26 Quod ex natura eſt præp.] *Ille præputiatus, qui ſecundum naturam ex rationis atq; recti conſilij vſu legis præcepta obſeruat, vitaq; ſtudiis & actionibus præſtat, collatione ſui dãnabilem arguet te, qui cùm circunciſus ſis, & legẽ ſcriptã habeas, tamẽ violas & trãſgrederis.*

28 Non enim qui in manifeſto.] *Quod verò conditionẽ ipſam & nomina atq; nominũ rationes ſpectat, non planè rectè exiſtimat, qui ex nomine vel externo tantùm ſigno fœderis cũ Deo certitudinem ac neceſſitatẽ arguit. verum quidem eſt, Iudæi nomen cõfitentem ſignificare: ſed cùm Deus ſpiritus ſit, eos qui confitentur, in ſpiritu & veritate confiteri oportet. Præterea cùm Deus dicat circunciſionem fœderis inter ſe & populum ſuum eſſe ſignum, oportet etiam vt fœdus ipſum conſtet, cuius fœderis illa externa circunciſio ſignum eſſe poſſit. fœdus autem ad legitimum atque verum Dei cultum & obſequium ſancitum eſt: hoc obſequium non exhibetur in ſpiritu & veritate, niſi ab iis qui corde circũciſi fuerint. Circunciſio autem cordis non diſinitur ſecundum literam, hoc eſt, vt pars quædam cordis amputetur; id enim ſi fieret, homo ipſe non poſſet ſupereſſe ſecundum naturam; ſed circunciſio illa cordis intelligitur in ſpiritu arcano modo facta, quæ à ſolo Deo fieri poteſt, non ab hominibus. atque ita facta circunciſione, homo non modò non occiditur, ſed longè etiam præſtantius, longè probatius apud Deum viuit quàm antea. Hanc verò circunciſionem nemo ſibi vel tanquam hæreditariam, vel tanquam ſuo aut propinquorum aut hominum vllorum ſtudio ac diligentia paratam, iactare vel oſtendere poteſt; omnino enim hæc Deum authorem probat.*

non

non igitur tu qui Iudæus in manifesto es, circuncisionem hanc, si obtinuisti, humanis partibus adscribere potes, sed Deo acceptam referre debes, qui vt eam in te effecit, sic etiam & in eo, qui secundum literam præputium habet, efficere potest. atque hoc pacto ille verè Iudæus, ille veré fœderis compos dicetur, & erit: ita fit vt Iudæus præceptorum violator ab Ethnico obseruatore vincatur, & qui tantùm externam illam circuncisionem iactet, nisi alteram obtineat circuncisionem, signum tantùm, non autem rem ipsam significatam habeat, & ex consequenti non propriè illud fœderis verißimum ius tueatur, id quod alius qui ex Dei beneficio obtinuerit, planè ex eadem diuina benignitate probare assereréq; poßit.

CAP. III.

QVid [1] ergo amplius Iu- A
dæo est? aut quę vtilitas
circuncisionis? [2] Multum per
omnem modũ. Primùm quidem
quia credita sunt illis eloquia
Dei. [3] quid enim si quidã
illorũ non crediderunt? Nun- 2 Tim. 2, 13.
quid incredulitas illorum fidẽ
Dei ″euacuauit? [4] Absit. ″Est ″euacuabit 5 MS. R. C.
autem Deus verax: omnis au- Ioan. 3, 33. ″Esto C.
tem homo mendax, sicut scri-
ptum est: Vt iustificeris in ser- Psal. 115, 11 Psal. 50, 6.
monibus tuis: & vincas cũ iudicaris.

IN CAP. III.

1 Quid amplius Iudæo.] *Cùm ostenderimus tã Iudæos quàm Græcos peccato obnoxios esse; atque illos grauius delinquere, tum propter maiorem veri cognitionem, tum propter perniciosum exemplum: nõ ideò dignitatem & præstantiam euertimus Iudaicæ conditionis & circuncisionis, quam in omnibus sacris libris hactenus commendatam nouimus. sed docuimus vtrunque populum non habere ex se quod iactet & prædicet coram Deo, vtpote vitiis & peccatis inuolutos. verùm si diuina beneficia spectemus, habet quidẽ Iudaicus populus causam præstantem, quamobrem plurimum Deo gratulari debeat; illudq́; cum primis magnum beneficium obtinet, quod ex omnibus gentibus est præcipuè electus, vt Dei eloquia exciperet & cognosceret, quibus summa eius sapientia, quæ hominibus necessaria est, continetur, docetúrq́; Dei virtus atque æterna diuinitas, humanæ naturæ antiqua & prima conditio, eiusdemq́; ruina, rursus diuini propositi erga homines amplificandos, æternaq́; salute afficiendos expositio, & salutis huius promißio aperta. id quod aliis nationibus non fuit hoc modo expositum: quòd si quibus apertè expositum fuit, ab Israëlitis ipsis est acceptum.* 3 Si quidam illorum.] *Quod si maximè quidam ex Israëlitis tum antiquis tum etiam seculi huius fidem nõ adhibuere diuinis eloquiis, & non credidere Deum ipsos esse alloquutum, vel quamuis crediderint id, tamen eam salutis rationem quam Deus significauerat non crediderunt, atque aliam sibi statuentes, indignos se reddiderunt promißis Dei: non ideò dicendus est Deus in promißis defuisse suis, imò potius homines Iudæi ipsi sibi defuerunt non admissa & recepta ratione diuinorum eloquiorum. id verò ipsius vtriusque partis contemplatione manifestè confirmatur: Deus quippe natura sua simplicißimus est, atq; ideò veracißimus; homines cùm corrupti & vario atque inconstanti ingenio sint, mendaces deprehenduntur. idq́; diuini iudicij responsis confirmatur, atque ita scriptum est, Dei sermones iustos perpetuò probatum, atque in omni iudicio superiores confirmandum iri. itaque Deus iustißimus est, qui promissa sua erga credentes constantißimè præstet: idem etiam iustißimus aduersus eos qui promißis non credunt suis, vel iußis non obtemperant. Videant homines vtram partem arripere velint, nam vtramuis arripuerint, Deum iustißimum experientur.*

5.6.7 Si

dicaris. [5] Si autem iniquitas
noſtra iuſtitiam Dei commẽ-
dat, quid dicemus? Nunquid
iniquus eſt Deus qui infert
iram? (ſecundum hominẽ di-
co.)[6] Abſit. alioquin quomo-
4 MS.S. do iudicabit Deus hunc mũ-
dum? [7] Si enim veritas Dei in
meo mendacio abundauit, in
gloriam ipſius: quid adhuc &
ego tãquam peccator iudicor,
B [8] & non (ſicut blaſphemamur,
& ſicut aiunt quidam nos di-
cere) faciamus mala, vt veniãt
bona? quorum damnatio iu-
ſta eſt. [9] Quid ergo? præcelli-
*Præcauſati mus eos? Nequaquam. *Cau-
1 MS.R.G.S. Galat. 3,22. ſati* enim ſumus Iudæos &
Græcos, omnes ſub peccato
eſſe: [10] ſicut ſcriptum eſt: Quia
Pſal. 13, 1. 52, 3. non eſt iuſtus quiſquã, [11] non
eſt intelligens, nõ eſt requirẽs
Deum.

5.6.7 Si autem iniquitas.] *Occupat Apoſtolus anthypophoram, inducta argumentatione hominis cuiuſpiam, qui humana tantum ſapiat: hoc ipſe exponit* [ſecundum hominem dico] *Poterit, inquit, quiſpiam ſic argumẽtari: Si iuſtitia Dei oſtenditur tum promiſſis exhibendis, tum etiam iniuſtis puniendis: ergo neceſſe eſt iniuſtos eſſe, quorum punitione oſtendatur illa iuſtitiæ diuinæ ſeueritas. quod ſi ita eſt, videtur ira Dei affectata & ſtudioſè procurata, ſi non poteſt oſtendi iuſtitiæ illa ſeueritas abſque ira; ira autem excitanda eſt à noſtris peccatis; ergo peccata noſtra quodam modo neceſſaria ſunt ad commendationem iuſtitiæ diuinæ: quod ſi neceſſaria ſunt ad gloriam Dei, quid adhuc & ego tãquam peccator iudicor & condemnor? Has argumentationes ex ingenio humano profectas, vt prorſus abſurdas refellit Apoſtolus ita excipiẽs, Abſit vt Deus iniquus ſit qui iram inferat in filios hominum propter peccata parentum, vel ſtudioſè quærat materiam & cauſas damnandi homines, vt ita iuſtitia ipſius oſtendatur. Nam cùm ille æquiſſimus ac ſanctiſſimus iudex ſit, quomodo iudicabit hunc mundum? ille enim neminem damnabit ſine iudicio: ſed iudicium erit iuſtiſſimum & ſanctiſſimum, in quo apparebit manifeſtè, homines eos qui damnantur, non ex Dei ſtudio aut ex neceſſitate incidiſſe in culpam, quam culpam dãnatio conſequeretur; ſed ex ipſorum prauis actionibus & ſtudiis crimen admiſiſſe, cuius cauſa à iuſto iudice damnati ſint.*

8 Et non ſicut.] *Neque conſequitur etiam id quod quidam nobis Chriſti diſcipulis & Apoſtolis imponunt, nos eſſe authores & monitores vitiorum & ſcelerum, ex quibus ſuppeditetur materia oſtendendæ iuſtitiæ diuinæ, & vſurpare ad hanc rem illud corruptum ac peruerſum cõſilium quorundam, qui vulgò putant, licere aut etiam oportere facere mala, vt inde eueniant bona: nam qui ſic dicunt aut ſentiunt, iuſtiſſimè damnantur vt peſſimæ mentis ac ſententiæ voluntatisq; homines.* 9 Præcellimus eos.] *Redit ad incœptam diſputationem de communi omnium gentium ac populorum culpa & crimine, quòd quanquam alij pluribus beneficiis ac donis aucti fuerint quàm alij ex diuina liberalitate; tamen illi, eo ipſo quòd homines ſint, omnes corrupti ſint, ac debito culpæq; obnoxij, nullusq; populus alij hac parte præſtet quòd immunis à peccato ſit. id autem docet ex illis primùm inductionibus, quas primo & ſecundo capite eſt perſequutus: deinde etiam ex variis ſcripturæ teſtimoniis, quibus ſimul adductis & conſtructis ſententiam confirmat.*

Deum. [11] Omnes declinaue-
runt, ſimul inutiles facti ſunt:
non eſt qui faciat bonũ, non
eſt vſque ad vnum. [13] Sepul- Pſal. 5, 11.
chrum patens eſt guttur eorũ,
linguis ſuis doloſe agebant.
Venenum aſpidum ſub labiis Pſal. 139, 4.
eorum. [14] Quorum os male- Pſal. 9, 7. Iſaiæ 59, 7. Prou. 1, 16.
dictione & amaritudine ple- C
num eſt: [15] Veloces pedes eorũ
ad effundendum ſanguinem.
[16] Cõtritio & infelicitas in viis
eorum: [17] & viam pacis nõ co-
gnouerunt. [18] Non eſt timor
Dei ante oculos eorum. [19] Sci- Pſal 35, 2. Galat. 2, 16.
mus autem quoniam quæcũ-
que lex loquitur, iis qui in le-
ge ſunt loquitur: vt omnẽ os
obſtruatur, & ſubditus fiat
omnis mundus Deo: [20] quia ex Galat. 2, 16.
operibus legis nõ iuſtificabi-
tur

19 Scimus autem.] *Quod adducta teſtimonia filios hominum notarent, ne viderentur Iudæi ab hac nota excepti, vt qui ſublimius nomen ſibi arrogarent, videlicet, Populi Dei. docet Apoſtolus hominum nomen in vniuerſum omnes comprehendere ex Adamo primo prognatos. deinde ex ipſo ſacrarum ſcripturarum legitimo vſu, qui eos primùm ſpectat quibus tradita ſunt ſancta Dei eloquia, tradita autem ſunt Iudæis: igitur admonitio, doctrina, atque diſciplina omnis illis oraculis contenta eos primo tangit, quibus primùm conceſſa eſt. Neque enim lex alicui populo materna lingua dictatur, vt aliis populis exhibeatur ab illa lingua alienis, ad ipſum autem cui præſcribitur, non pertineat: maximè verò diuina lex, quæ Iſraëli primùm data & præſcripta fuit, ipſumq; Iſraëlem ſæpiſſimè ad partes vocat, Audi Iſraël, &c. Cùm autem in ipſa lege neque cæteri homines, neque Iſraelitæ à peccato immunes prædicentur, imò omnes peccati arguantur, atque ij proprius & expreſſius, quibus lex primùm eſt lata; conſequitur neminem eſſe, qui vel mutire aduerſus hanc ſententiam iure poſſit: eſt autem ſententiæ ſumma, Mundum omnem Deo debitorem eſſe, iudicioq; diuino obnoxium propter publicam peccati culpam in Iudæis & circunciſis regnantis.*

20 Quia ex operib.] *Quod ſi concedens Iudæus omnes teneri peccati vinculis quatenus homines ſint, verùm Iudæos qui legem habeant, quam obſeruent, ipſa legis obſeruatione iuſtificari. Primùm, illud negatur, quemquam hominem ex operibus legis iuſtificari coram Deo, iuſtificationem coram Deo exponentes eam in qua nihil ſit quod acerrimo illo Dei iudicio excipiatur. nam nemo vnquam hominum fuit, neque inter Gentes, neque inter Iudæos, qui ita legis opera obſeruauerit, vt ſuo ipſius ſtudio ad hanc exactam rationẽ iuſtus euaſerit, ita vt poſitis calculis nihil excipiendum, nihil à Dei miſericordia impetrandum, nihil ex Dei iuſtitia ſibi communicandum exiſtimarit. Iam verò illud in primis obſeruandum adnotandumq; eſt, legem ipſam ſcriptam non tollere peccatum ex homine, imò magis illud, alioqui ſublatens, indicare ac prodere, cognoſcendumq; proponere. quippe cùm homines antea exiſtimarent, id tantùm eſſe peccatum correctione atque expiatione dignum, quod actione aliqua exiſteret, non autem id quod animi cogitatione admitteretur, acceſſit lex, quæ cùm præciperet, Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. & in omnibus viribus tuis: cumq; vetaret ſic, Non concupiſces, indicauit apertè maximum debitum in homine nunquam antea agnitum, nedum perſolutum, aut viribus humanis perſoluendum. ex*

quo

quo factum est, vt qui legem acceperit, potius se peccato obnoxium quàm exactum obseruatorem, atque ideò iustificatum coram Deo dicere poßit. itaque non iustificatio & abolitio peccatorum, sed cognitio ipsa magni peccati, quod antea latebat, per legem est allata, & admonitio ad quærendam & postulandam, anxieq; efflagitandam, atque diligenti studio petendam Dei misericordiam & iustitiam, qua id efficeretur in homine, quod homo ipse efficere, nec sine lege, nec per legem potuit.

tur omnis caro corã illo: Per
legem enim cognitio peccati.
21 Nunc autem sine lege iusti-
tia Dei manifestata est: testifi-
cata à lege & Prophetis. 22 Iu-
stitia autem Dei per fidem Ie-
su Christi, in omnes & super
omnes qui credunt in eum.
nõ enim est distinctio. 23 Om-
nes enim peccauerunt: & egẽt
gloria Dei. 24 Iustificati gratis
per gratiam ipsius, per redem-
ptionem quæ est in Christo
Iesu, 25 quem proposuit Deus
"propitiationem", per fidem in
sanguine ipsius, ad ostensio-
nem iustitiæ suæ, proptér re-
missionem præcedentium de-
lictorum, 26 in sustentatione
Dei,

*propitiatorem MS. *Amb. s. & poßũt hoc modo etiã verti G.*

D

21.22 Nunc autem.] *Postquam Deus Filium suum in mũdum misit, qui peccata mundi tolleret, ac reciperet ad iustitiæ suæ communionem omnes eos, à quibus ille reciperetur; iustitia illa diuina, quam lex efficere nõ poterat, communicata est hominibus, & communicatione sui est manifestata atque exposita, non ex legis virtute, sed ex diuina liberalitate: Nam lex nunquam promisit hanc diuinam iustitiam hominibus à se donandam, sed docuit ex Deo expetendam & expectandam: cuius legis testimonium ac documentum certißimum est de hac iustitia, idemq; omnium Prophetarum responsis est repetitum & confirmatum. & cùm hæc iustitia non sit à lege sed à Deo; efficitur, vt non solùm ad Iudæos legis scriptæ compotes, verùm ad omnes eos pertineat, quos Deus hac iustitia donare velit; vult autem omnes donarè, quotquot fide atque obediẽtia excipiunt Iesum Christum, credentes hunc esse missum atque constitutum auctorem & Pontificem salutis humanæ: promissa enim fuit iustitia hæc omnibus iis qui indigerent illa ad gloriam Dei; indigent autem quicunque peccauerunt, peccauerunt verò non Gentes tantùm vel Iudæi tantũ, sed omnes in vniuersum homines; omnibus igitur hominibus est proposita, quibus ea petetur & studiosè quæretur, adhibita fide in Christũ, & obedientia ea quæ ab ipso exigitur. Cùm igitur hanc diuinam iustificationem, nec humanæ vires, neq; legis virtus efficere poßit; manifestè apparet, eã ex Dei benignitate proficisci gratis, hoc est, vltrò, quòd ipse sua liberalitate hoc maximo dono voluerit homines donare, denimq; donarit hoc aureo sæculo hominibus à peccati regno mortisq; imperio redimendis pretio summo sanguinis illius sanctißimi ac purißimi, quo effectum est vt credentibus peccata præterita remittentur, & iustitia diuina communicaretur.*

26 In sustentatione Dei.] *Vt ij qui hoc modo iustificati sunt, sustententur à Deo, & recipiantur illa diuina benignitate, & admiranda liberalitate; atque ita ostendatur & manifestetur iustitia illa diuina hoc tempore iam communicata hominibus credentibus & obedientibus ipsi, probeturq; palam Deus ipse iustus esse, qui quod pollicitus fuerat, præstiterit ea ratione qua fuerat pollicitus; pollicitus ergo fuerat non legis Mosaicæ compotibus tantùm, sed iis qui ex fide essent Iesu Christi, tam Iudæis quàm Græcis.*

Dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore: vt sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu Christi. 27 Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? factorum? Non, sed per legem fidei. 1 MS.C.S.
28 Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus

27 Gloriatio tua.] *Gloriatio omnis humana exclusa est: nemo enim sibi ipsi iustitiam illam arrogare potest ex natura, ingenio, atq; studio proprio partam vel effectã. huiusmodi, inquã, gloriatio & iactatio exclusa est legitimè. non autem intelligimus legitimè, id est, per legem illam scriptam nunquamq; exactè à quoquam obseruatam; sed per legẽ illam & conditionem fidei, quam fidem primùm Deus exigit ab iis, qui compotes fieri cupiunt iustitiæ suæ. hanc fidem qui habuerint viuam, accipiunt legem in spiritu ac veritate in cordibus suis diuina efficientia scriptam, quæ lõgè superat illã alteram legem externam Mosis exercentem hominem in operibus tantùm externis & ceremoniis atque ritibus multis, idq; non sine maxima difficultate. Atqui hæc lex quæ datur in cordibus eorum qui fidem habent Dei promissis, creduntq; in Christum Iesum, eos exercet in omni obedientia, non externa tantùm, sed etiam interna in spiritu & veritate. Atque hoc multis concessum est hoc tempore ex his qui nec circuncisi erant, nec in illa Mosis lege obseruanda sese exercuerant; qui tamen audito Euangelio credentes, compotes facti sunt huius diuini doni.* *28* Arbitramur.] *Colligimus igitur iustificationem non effici ab operibus legis, vti Iudæi existimant: qui nolentes recipere Christũ, nolentes in illum credere, iustificatum iri sese arbitrantur externa tantum illa obseruatione operum ac ceremoniarum, quæ in lege Mosis præcipiuntur; qui tamen nisi aliud consilium ceperint, hoc est, nisi eum fide receperint, quem Deus in lege ipsa recipiendum commendauerat, nunquam iustificabuntur coram Deo. Non quòd opera non petantur atque exigantur per Deum ab iis, qui iustificationem suam cupiunt & quærunt: imò maximè exiguntur opera, sed non necessariò opera legis omnia quæ in lege scripta sunt, ita vt leguntur; aliàs tantum Iudæi iustificarentur, idq; sua sponte, vt ipsi arbitrantur, hoc est, sola obseruatione legis quam illi sibi vsurpant & falsò iactant, cùm neque hanc ipsam legitimè & inculpatè præstent. Sed ad hanc iustificationem Dei exigitur in primis fides in eum, quem proposuit Deus propitiationem pro peccatis nostris. exigitur etiam obedientia & exercitatio eorum operum, quæ in Euangelio probantur ac præcipiuntur. hanc fidem qui habuerint, atque obedientia ipsa probauerint, iustificationis Dei communionem obtinebunt, ad illam admissi ex eo statu in quo vocati fuerint: si fuerint circuncisi, ex statu circuncisionis; si præputiati, ex statu præputij. Non damnat aut improbat hoc loco Apostolus opera bona, quæ maximè aliàs commendat, & studiosè exigit, necessariaq; esse dicit ad salutem obtinendam ex Deo. Sed Iudæorum gloriationem vt vanam otiosamq; redarguit, qui, excluso Christo ipsis in lege indicato ac promisso, frequenterq; à Prophetis in salutis prædictionibus appellato, iustitiam sibi ex nuda tantùm ac ieiuna illa legis obseruatione arrogabant, fidemq; sibi minimè necessariam affirmabant, fidem, inquam, in Christum. Ait autem Paulus, ex duabus rebus, hoc est, ex fide & lege Mosis, si alterum excludẽdum sit, oportet potius legem quàm fidem excludi: namque scimus multis communicatam iustitiam diuinam, qui legis Mosaicæ expertes erãt; nullis verò fidei expertibus communicatam eandem nouimus: igitur quanquam opera legis Mosaicæ desint, tamen iustificari homo potest: & iustificatur, modò fides in Christum non desit iam per Euangelij prædicationem indicatum & propositum propitiatorem. iustifica-*

iustificatio enim exigit primùm indigentiam, hoc est, illis tribuitur qui in peccato conclusi fuerant; atqui omnes homines conclusi fuerant sub peccato, tam Iudæi, quàm Gentes; quamobrem hoc nomine ad omnes pertinet. exigit etiam fidem diuinis verbis ac promißis adhibendam: hanc non minus Gentes quàm Iudæi adhibere possunt, modò vtrisq; proposita fuerit hæc conditio. exigit pœnitentiam, quam Euangelium postulat, & hoc etiam agere possunt Gentes. exigit authorem & mediatorem: non enim nascitur hæc iustificatio cum hominibus; non comparatur ex lege, sed efficitur à Deo authore per mediatorem Christum. Atqui sicut in cæteris pares esse iam ostendebamus Gentes Iudæis, ita etiam hoc nomine pares comperiuntur: quippe nullum alium Deum esse scimus Gentium quàm Iudæorum. vnus idemq; Deus vtrique populo vitæ atque bonorum omnium author est, vnus vtrisq; prouidet & prospicit: igitur & salutis iustificationisq; author vnus idemq; vtrisq; est, quam & vtrisque repromisit sua sponte, atque liberaliter impertitur, circuncisioni ex fide in Christum, atque præputio per fidem in Christum.

ribus legis. 29 An Iudæorum Deus tantùm? nónne & Gentium? Imò & Gẽtium. 30 quoniam quidem vnus est Deus, qui *iustificat circuncisionem ex fide, & præputium per fidem. 31 Legem ergo destruimus per fidem? Absit. sed legem statuimus.

*iustificabit ♃ ms. c.

31 Sed legẽ statuimus.] *Videmur ergo iis, qui rem non rectè expendunt, legem omnino abrogare ac destruere, cùm dicamus, iustificationem ex fide communicari, non ex lege: quod tamen non consequitur; imò potius legẽ ipsam stabiliri & instaurari. Hoc autem verum esse sic docetur. Lex lata est vt homines cognoscant quid facere ac præstare debent, vitamq; suam hoc pacto Deo probent, si optimè ac legitimè præstent. continet autem lex duo: primum affectuum omnium rectam & compositam informationem, atq; actionum ex effectibus oriẽtium sanctitatem; deinde ceremoniarum ac sacrorum quorundam obseruationem cum magna significatione internorum & spiritualium sacrificiorum, quibus Deus, vtpote Spiritus, præcipuè delectatur, & sine quibus otiosæ externæ illæ obseruationes habentur. nihil horum rectè, purè, ac sanctè præstatur ab iis qui fide carent, quamuis externæ sese exercitantibus, vt paßim ab ipsa lege atque legis interpretibus Prophetis admonemur. contrà verò, qui fide recipit Christum, fide, inquam, viua, is ex diuina liberalitate iustitiam Dei obtinet, qua obtẽta per spiritum adoptionis legem etiam accipit in corde suo scriptam, qua excitatur ad suauiter atque studiosè agenda & exercenda ea quæ in lege præcipiuntur, tam ad charitatem pertinentia, quæ interius exteriusq; obseruant, quàm ad ceremonias & sacra illa spiritualia, quæ interius obseruat, offerens spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum, qui finis est legis. ex quo colligimus, legem non destrui aut abrogari per fidem Christi, sed potius constabiliri.*

CAP. IIII.

A QVid 1 ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem?

IN CAP. IIII.

1 Quid ergo dicemus.] *Id quod rationibus atque testimoniis multis docuerat Apostolus, viuo, illustri ac manifesto Abrahæ exemplo confirmat, in cuius historia primus de iustitia diuina sermo factus est. atque argumentatio hæc sic contexitur: Abraham fuit pater noster, nobisq; propositus in exemplum fidei, obedientiæ, ac iustitiæ; is dum viueret & in carne esset, adeptus est iustitiæ huius, de qua agimus, significantißimum testimonium erga se. atque in illa*

ratione duo obseruatione digna sunt nobis proposita: alterum quid ipse egerit, vt hanc iustitiam inueniret; alterum verò, vbinam iustitiam hanc inuenerit. Atqui scriptura in illius rei expositione nullam operum legis mentionem facit, sed fidei tantùm; sic enim legimus: Credidit Abraham Deo. quod verò iustitiam ipsam spectat, non ait Scriptura Abrahamum ipsum iustitiam sibi peperisse vel comparasse aut effecisse suis operibus & factis, sed illi fuisse reputatum ad iustitiam, quod manifestè significat iustitiam illam, de qua loquimur, non ab hominibus fieri, sed donari à Deo vt ab authore proprio & vnico. illa iustitia, quoniam nondum erat tempus vt manifestaretur, dilata est vsque ad Christi ætatem auream, in qua ætate reuelanda erat; sed qui illam antea cupiebant & quærebant, quærentesq; id agebant quod ad eam obtinendam à Deo exigitur & probatur, obtinebant quidem in fide atque spe, & reputatione apud Deum, hoc est, quod Deus illis adscribebat ad iustitiæ communicationem, suo tempore ostendendæ & manifestandæ, omnibusq; credentibus & obedientibus promissæ. atque ita illi ex liberalitate Dei, qui promissa sua constantissimè & efficacissimè præstat, ius quodam modo obtinebant ad iustitiam Christi. Namque Christus moriturus erat, & resurrecturus propter redemptionem omniũ credentium, tam præteritorum quàm præsentium ac futurorum. itaque illud verbum, Imputatum siue reputatum est, apertè indicat iustitiam non ab homine ipso fieri aut parari, sed à Deo, à quo interim dum non communicatur, imputatur; imputatur autem credentibus: ideò hanc fidem apertissimè commendauit Scriptura tanquam necessariam & primam conditionem ad iustitiam obtinendam ex Deo.

nem? 2 Si enim Abraham ex
operibus *iustificatus est: ha- *legis MS. Amb.
bet gloriã, sed non apud Deũ.
3 Quid enim dicit scriptura?
Credidit Abraham Deo: & re- Gen. 15,6. Galat. 3,6. Iac. 2,23.
putatum est illi ad iustitiam.
4 Ei autem qui operatur, mer-
ces non imputatur secundum
gratiam, sed secundum debi-
tum. 5 Ei verò qui non opera-
tur, credẽti autem in eum qui
iustificat impium, reputatur
fides eius ad iustitiã ~ secundũ ~ 2 MS. G. S.
pro-

2 Si enim Abraham ex operib.] *Nam si Abraham iustitiam suam sibi operibus legis cõparasset & effecisset, poterat quidem iustus vocari, atque iustitiæ nomine commẽdari & gloriari, diceretq;: Ego feci mihi iustitiam hanc, vel meis operibus mihi comparaui iusto valore, tanquam mihi debitam, vt mercenario sua debetur merces operæ iam certis æstimationibus adscripta. atq; ita Abraham haberet gloriã iustitiæ suæ, hoc est, humanæ, sed non diuinæ, non diceretur accepisse iustitiam à Deo, siue adscriptum & reputatum illi fuisse ad iustitiam. atq; hoc pacto nõ haberet gloriam apud Deum, non diceretur à Deo gratiam consecutus obtinuisse illam adscriptionem ad iustitiam à Deo accipiendam, sed diceretur habuisse suam iustitiam sibi debitam, vt legitimam operum legis mercedem. ei enim qui operatur, merces quæ exsoluitur non adscribitur aut apponitur gratiæ, sed debito atque tanquam debitum operæ pretium exigitur & exsoluitur. ei verò qui non operatur ac datur aliquid, id quod datur, dicitur gratis donari, non ex opere, aut opera impensa, sed ex fide quã ille adhibuit erga donantis liberalitatem promissam iis qui fidem præstarent. ergo Gentibus quæ non operantur in lege Mosis, credunt autem in eum qui iustificat impium, hoc est, qui ex impiis iustos facit, illa fides adscribitur atque reputatur ad iustitiam ipsis communicandam. Quòd si quis huius rei causam roget; respondebo esse propositum gratiæ Dei, qui proposuit gratiam*

gratiam suam conferre omnibus credentibus in eum qui iustificat impium, vt hac definitione vtrique includerentur, tam ij qui legem Mosis, in qua exercerentur, sortiti fuerant, quàm ij qui extra illam legem essent, dummodo vtrique crederent & sperarent hanc gratiã ab eo, qui communicare poterat, & volebat communicare. Hoc autem verum esse ex ipsa scripturarum expositione obseruatur & cognoscitur: nam si Abrahæ credenti reputata est fides ad iustitiam, nulla operationis in lege facta mentione, neque vel leuissima significatione; consequitur fidem reputari ad iustitiam ei qui non operatur in lege; idq́ secundum propositum gratiæ Dei, qui sic proposuit & voluit sua liberalitate vti.

propositũ gratiæ Dei'. [6]Sicut
& Dauid dicit beatitudinem
hominis, cui Deus accepto
fert iustitiam sine operibus,
Psal. 31,2. [7]Beati quorũ remissę sunt ini-
quitates, & quorum tecta sunt
B peccata. [8] Beatus vir cui non
*imputabit 6 MS R. Amb. G. *imputauit' Dominus pecca-
tum. [9]Beatitudo ergo hæc in
tantum MS. Amb. circuncisione manet', an etiã
-3 MS. G. S. in præputio? Dicimus enim
quia reputata est Abrahę fides
ad iustitiam. [10]Quomodo er-
go reputata est? in circũcisio-
ne, an in præputio? Non in cir-
cuncisione, sed in præputio.
[11]Et

6 Sicut Dauid.] *Atque hanc ratiocinationem nostram confirmare possumus loco ex Dauidis sententia ac verbis obseruato: ille enim cùm de beatitudine agit, atque de iustificatione differit, non meminit vllius exercitationis in operibus legis, sed solùm authoritatis, voluntatis, ac gratiæ donationisq́ diuinæ. Nõ enim dicit, Beatus qui operatur in operibus legis, atque ita tollit peccatum suum vel remittit, sed omnia ad Dei gratiã & efficientiam refert: Beati, inquit, quorũ remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. & ne illa verba passiua dubitationem authoris inferrent, idem Dauid apertissimè authorem indicat, cuius virtute & gratia remissio & occultatio huiusmodi efficitur. Deum, inquam, ipsum authorem appellat: Beatus vir cui non imputabit Dominus peccatum. Iam igitur quid sit iustificatio, & à quo fiat, & quomodo, exposuimus: nũc verò dispiciamus ad quodnã hominũ genus pertineat, idq́ eodẽ ipso illustri Abrahæ exẽplo contẽplemur.*

9 In circuncisione manet.] *Quærimus igitur, vtráne hominum pars hanc diuinæ gratiæ promissionem sibi vendicet, an ij qui circuncisi, an hi qui præputiati sunt? quod non soli circuncisi hoc sibi arrogare possint, ex eo demonstratur, quòd cùm Abrahæ fides ad iustitiam reputata fuit, ille nondum erat circuncisus, ergo incircuncisi ad hanc beatitudinem admittuntur. quod verò non solùm præputiati admittantur, probatur etiam ex eo quod Abraham dictus est à Deo pater omnium credentium. Patris autem nomen & exemplum & rationem omnem continet ad posteros traducendam: idem verò Abraham, cui præputiato adhuc reputata est fides ad iustitiam, postea accepit circuncisionem, quæ fuit signaculum iustitiæ, quæ iustitia illi reputata fuit per fidem; fidem, inquam, quam & ille in præputio habuit, & ij qui sunt in præputio habere possunt. ita ille cùm in præputio erat, & credidit, & reputatũ fuit illi ad iustitiã, cõstitutus est pater omnium credentiũ in præputio, vt reputetur etiã illis ad iustitiam ad instar patris Abrahæ. illa etiam imputatio illi permãsit postquã circuncisus est: nã circuncisio erat signaculũ iustitiæ illius: ergo & ad circuncisos pertinet iustitia: atq́ ideò pertinet ad Iudæos, quorũ pater Abrahã est, nõ solũ secũdũ carnẽ, sed secũdũ circũcisionis mysteriũ, quã ipse primus omniũ à Deo iussus accepit.*

12 Non

11 Et signũ accepit circũcisio- Gen. 17.10. 11.
nis, signaculũ iustitię fidei quę
est in pręputio: vt sit pater om-
niũ credentiũ per pręputium,
vt reputetur & illis ad iustitiã:
12 & sit pater circuncisionis nõ
iis tantùm qui sunt ex circun-
cisione, sed & iis qui sectantur
vestigia fidei quæ est in præ-
putio patris nostri Abrahæ.
13 Non enim per legem pro-
missio Abrahæ, aut semini
eius vt hæres esset mundi: sed C
per iustitiam fidei. 14 Si enim
qui ex lege, hæredes sunt: exi-
nanita est fides, abolita est
promissio. 15 Lex enim iram
operatur. Vbi enim nõ est lex:
nec

12 Non iis tantùm.] *Non iis tantùm sit pater qui sint ex circuncisione, sed & præputiatis imitatoribus fidei illius, quam ipse Abraham pater noster in præputio habuit.*

13 Non enim per legem.] *Cùm Abraham ex diuina gratia & liberalitate excepit promissionem seminis atque posteritatis futuræ hæredis mũdi, in qua repromissione arcanè continebatur illa adoptio filiorum Dei, quæ hominibus per diuinam iustitiam contingit, tunc ille nullam operam Mosaicæ siue scriptæ legi dederat, sed adhibuerat fidem diuinis verbis & effatis, atque hanc fidem probauerat Deo obedientia exhibita multis experimentis: igitur cùm credidisset Deo, reputatum est illi ad iustitiam: cumq; iam reputatum esset, accepit repromissionem hæreditatis mundi semini ipsius decretæ iam atque diuina gratia destinatæ: in qua repromissione nullum verbum de legis Mosaicæ obseruatione, quæ nondum exstabat.*

14 Si enim ij qui ex lege.] *Quòd si quis dicat, vti Iudæi aiunt, hæreditatem pertinere ad eos tantùm qui ex lege Mosis sunt, eo ipso quòd legem habent & obseruant; duo consequuntur absurda & falsa: Alterum, quòd fides à Deo commendata in Abrahami exemplo, sit vana atque inutilis, & quæ antea vtilissima fuit, reddita sit superuacanea: Alterum verò, quòd ipsa hæreditas non pendeat ex promissione Dei volentis vltrò admittere homines ad hæreditatem, & hoc illis polliciti; sed sit tanquam indiuidua comes legis, vel tanquam partus vel fructus ex lege profectus, ita vt cum lex exstiterit, simul etiam ius ad hæreditatem exstiterit. neutrum autem horum ex diuinis doceri potest responsis, in quibus contrà perpetua & frequens mentio diuinæ repromissionis, & fidei repromissioni habendæ.*

15 Lex iram operatur.] *Iam verò ipsa rerum obseruatione apertè indicatur, hæreditatem mundi, siue hæreditatis ius non consequi legem latam, ita vt eo ipso quòd homo legem acceperit, hæres factus sit Dei, atque in Dei domo tanquam charus filius versetur; cùm contrà eueniat, vt constituta atque publicata lege, ira Dei excitetur & irritetur: quippe obseruatio & præuaricatio, siue transgressio circa legem fiunt; nec potest dici transgressio, vbi præceptum non est quod prætereatur & violetur. Interim dum lex non est posita atque publicata, si quis peccet, peccator quidem dicitur, transgressor verò siue præuaricator non dicitur. postquam lata est lex, si quis peccet, & peccator dicitur, quòd aduersus virtutem & honestatem vitium admiserit aut scelus; & idem transgressor, qui non solùm honestatem violauerit, sed legem, qua honestas sanciebatur, transgressus contempserit. atque hoc in magnam legislatoris offensionem cedit. hoc est quod corruptis adhuc hominibus legem latam est consequutum, nimirum transgressionis nomen & crimen, non autem hæreditatis ius, vel causa, vel titulus.*

16 Ideò

nec præuaricatio. 16 Ideò ex fi-
- Amb. S. *vt 1 M.S. Amb. G.S. de, ~vt secũdum gratiam *fir-
ma sit promissio omni semi-
ni, non ei qui ex lege est solũ,
sed & ei qui ex fide est Abra-
hæ, qui pater est omnium no-
Genes. 17, 4. strum, 17 (sicut scriptum est:
Quia patrem multarum gen-
*cui credidit 1 MS. tium posui te) ante Deũ, *cui
credidisti', qui viuificat mor-
tuos: & vocat ea quæ nõ sunt,
tanquam ea quæ sunt. 18 qui
D contra spem in spem credidit:
vt fieret pater multarum gen-
tium secundum quod dictum
- 1 MS. Amb. G.S. est ~ei': Sic erit semẽ tuum ~si-
Gen. 15, 5. -7 MS. Amb. G.S. cut stellę cæli, & arena maris'.
19 Et non infirmatus est fide:
iam 1 MS. G. nec cõsiderauit corpus suum
emortuum, cùm ferè centum
esset annorum, & emortuam
vuluam Saræ. 20 In repromis-
sione etiam Dei non hęsitauit
diffidentia: sed confortatus est
fide,

16 Ideò ex fide.] *Cùm autem lex nõ pariat vel efficiat hæreditatem, imò occasionẽ adferat maioris offensæ, grauiorisq; iræ, cõsentaneũ fuit vt hæreditas, quæ ex Dei benignitate proficiscitur, & ex repromissione diuina adscribitur hominibus, ad eos pertineat qui ex fide sunt: nam sibi mutuò respondent promissio & fides; altera ex authore Deo, altera ex excipiente siue credente homine, qui siue sub lege sit, siue non sit; siue bonus & probus sit ac Deo placens, siue peccator sit, & iræ filius; credere, fidemq; habere diuinis promissis potest, seseq;, gratia Dei promouente, ad ea accipiẽda iis, quos Deus ipsi dictauerit, modis componere atque parare. & quia hæreditas hæc ex Dei gratia proficiscitur, & ad omnes credentes pertinet, ideò promissa est à Deo Abrahami semini in vniuersum, non vni tãtùm seminis siue posteritatis parti. Quod autem seminis nomine non alter tantũ populus significetur, circuncisorũ vel incircuncisorum, ipsis Dei verbis explicatur, dicentis: Patrẽ multarum gẽtium posui te ante Deum cui credidisti. nõ ait, patrem vnius gentis, sed multarum, vt non solùm indicaretur circuncisio, quæ vna gens est, sed præputium quæ & ipsa vna pars, verũ in plures nationes diuisa est. Id verò quanquam alienum videatur Iudæis cõsiderantibus gentium errorem & stultitiam, atq; alienationem à Deo, tamen ante Deum, cui Abraham credidit, ita constitutum est, cui non minus facile est vocare ad hæreditatem præputiũ, quàm circuncisionem, non minus facile ea euocarẽ in lucem quæ nusquam sunt, quàm ea etiam vocare & illustrare quæ iam sunt.*

18. 25 Qui contra spem.] *Neq; verò opus est hominibus cognoscere quomodo id fieri possit, vt Deus ea vocet quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt; sed opus est credere, id quod à Deo promissum sit efficiendum esse, nihilq; illius virtuti & efficacitati negatũ esse. idq; exemplo Abrahami, qui cùm non sperare posset secundum naturam vt pater fieret vel vnius liberi, cùm iam ferè centum esset annorum, & vxorem haberet sterilem, iamq; præ senio à concipiendi facultate prorsus alienam, tamen in spem credidit, hoc est, ita credidit vt sperarit se futurum patrem multarum gentium, qui neque vnum liberum tunc habebat, nullamq; rationem habuit ineptitudinis eius quam in se vxoreq; cognoscebat, sed tantùm repromissionis Dei, quem plenissimè sciebat ad ea præstanda quæcunque à se promitterẽtur, esse efficacissimum. id quod ad gloriam Dei ipsius facit, cui gloriæ omnino studebat: atq; ita acceptum referebat Deo ipsi, quidquid ex*

promiſſione vel habebat vel ſperabat. ideóque quod ita firmiter crederet, atq; eo magis ſperaret ex diuinis promiſsis, quo minus ex naturæ facultate ſperabat, id quod faciebat ad Dei, tãquam vnici authoris bonorum ſuorũ, gloriam illuſtriorem, reputatum eſt illi ad iuſtitiã hoc ipſum quod egit, credendo diuinis promiſsis. Omnis autem ratio hæc ex diuino conſilio literarum monimentis mandata eſt ad exemplum noſtrum, quibus huiuſmodi fidei imitatio reputabitur ad iuſtitiam; adſcribetur, inquam, nobis omnibus, qui vel in præputio, vel in circũciſione Abrahami veſtigiis inſtiterimus, Dei promiſsis credendo, atque ſic reputatum præſtabitur per Deum ipſum, qui iam tempus adduxit, quo promiſſa præſtãtur: Nempe vnctum ſuum Ieſum, quem Dominum noſtrum cõſtituerat, & cui omnia in manus dederat, à mortuis ſuſcitando. quæ ſuſcitatio noſtræ reſurrectionis à mortuis & fidẽ & ſpem facit, & cauſam efficientiãq; cõtinet: ille enim mortuus eſt, vt ſua morte delicta noſtra tolleret è medio, quibus detinebamur in morte: & reſurrexit, vt nos à mortis imperio liberati, extinctaq; morte noſtra, vnà cum ipſo reſurgeremus in ſanctitatem, nouaq; vitæ dignitatẽ; vt iuſtificati gratia ipſius, hæredes ſimus ſecundũ ſpẽ vitæ æternæ.

fide, dans gloriam Deo: [21] plenisſimè ſciens quia quæcunq. promiſit, potens eſt & facere. [22] Ideò & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. [23] Non eſt autem ſcriptum tantùm propter ipſum quia reputatum eſt illi "ad iuſtitiam': [24] ſed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui ſuſcitauit Ieſum "Chriſtum' Dominum noſtrũ à mortuis, [25] qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram.

"3 MS. G.

"1 MS. G.

CAP. V.

A

IVſtificati [1] ergo ex fide, pacem "habeamus' ad Deum per Dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum: [2] per quem & habemus acceſſum "per fidem' in gratiam

"habemus G. Q. n.

Epheſ. 2,18.

"fide 1 MS. G

IN CAP. V.

1 Iuſtificati ergo ex fide.] *Docuerat proximis orationibus Apoſtolus, diuinæ iuſtificationis Abrahamo promiſſæ tempus iam aduenisſe, miſſo Ieſu Chriſto in mundum, & mortuo atque reſuſcitato, ita vt qui cum illo commortui eſſent, atque ſimul reſurrexiſſent in ſpiritu ac veritate, huius maximi Dei beneficij teſtimonium confirmarent, nunc autem ætati ſuæ gratulabundus, eos qui ſecum huius diuini doni compotes eſſent, alloquitur, hortaturq; ad laudes Dei, tantorum bonorum authoris, & teſtimonium veritatis Ieſu Chriſti, atq; conſtantem tolerantiam horum laborum, quam illis conſtituram declarat & profitetur ex eo, quòd Spiritus virtus ſit communicata, qua non vt ſerui, in timore, ſed vt filij, in amore & charitate Dei viuant, & quiduis perferre queant pro nomine Dei & Chriſti eius, animati & informati eiuſdem Ieſu Chriſti virtute & efficacitate. itaque totus hic ſermo vſque ad duodecimum verſum opportunè parecbaſis formam obtinet: cùm enim iam de præſenti iuſtificationis diuinæ laude ac teſtimonio agendum eſſet, fuſiori oratione ſibi aliiſq; ſuæ conditionis eſt gratulatus. Namq; hic ſermo eos ſpectat, qui perfecti iam in Eccleſia erant, hos, inquam, præcipuè, aliòs verò per exhortationem & excitationem ad cupiditatem & ſtudium ſimilis conditionis. Oportet verò apud hunc Apoſtolum, & alios noui Teſtamenti ſcriptores, huiuſmodi conditionũ & ſtatuũ diſtinctionem perpetuò*

perpetuò obseruari, alioquin fieri non potest, quin in magnas difficultates lector incidat. Igitur sic exponitur nobis locus hic: Cùm iam abundè intellexerimus, ac docuerimus iustificationis diuinæ hæreditatem non deberi iis qui sub lege sunt eo ipso quòd legem habeant, imò occasionem iræ à lege adferri propter præuaricationem, ostenderimusq; fidem in Iesum Christum Filium Dei exigi ab iis, qui iustificari cupiant & studeant, res ipsa ratioq; postulat, vt nos quicunque iustificati sumus ex fide, non cogitemus de lege Mosis, quæ præuaricationem ex occasione affert, sed de hac iustitia nobis per Christum communicata, colamusq; illam pacem ex charitate Dei proficiscentem; quæ pax ad Deum refertur per ipsum Iesum Christum; vt cùm lex iram operatur, sic iustificatio nostra pacem efficit cum Deo per Iesum Christum Dominum nostrũ, qui cùm nos sibi donatos in salutem à Patre accepit cooptatos sibi, Patri tanquam filios offert: per quem habuimus accessum in gratiam istam; habuimus, inquam, non per legem Mosaicam, sed per fidem qua credidimus in ipsum, vt in verum propitiatorem & pacificatorem, in qua gratia stamus & gloriamur, non in seruitute legis Mosaicæ, sed in spe gloriæ filiorum Dei, hoc est, quòd speremus nos à Deo in talem gloriam transferendos, qualem filios Dei decet.

gratiam istam in qua stamus,
o. s. & gloriamur, in spe gloriæ filiorum Dei. 3 Non solùm au-
tẽ: sed & gloriamur in tribu-
Iac.1,3. lationibus: scientes quòd tri-
bulatio patientiam operatur;
4 patientia autem probationẽ;
probatio verò spem. 5 spes au-
Heb.9,14. tem non confundit: quia cha-
ritas Dei diffusa est in cordib.
nostris, per Spiritum sanctum
qui datus est nobis. 6 Vt quid
Heb.9,15.28 1 Pet.3,18. enim Christus, cùm adhuc in-
B firmi essemus, secundũ tẽpus
pro impiis mortuus est? 7 Vix
enim pro iusto quis moritur:
nã pro bono forsitan quis au-
deat mori. 8 Cõmendat autem
charitatẽ suã Deus in nobis:
*si o Q.n. quoniã *cũ adhuc peccatores
*secundum tempus MS. essemus, *Christus pro nobis
mortuus est. 9 Multò igitur
magis

3 Non solùm autẽ.] *Neq; verò solùm nobis gratulamur hac fide qua credimus nos adoptatos à Deo secũdum operationem virtutis Dei; namq; hoc sua natura iucũdum & gloriosum est; sed altero etiã nomine, quod durũ ac triste animalibus hominibus videtur, gratulamur & gloriamur: nẽpe quòd pro ipsius nomine in mũdo vexemur & premamur, quippe cùm hoc in maius bonum nostrum tandem nobis cessurum intelligamus: namq; vexatio exercet in nobis patientiam ac tolerantiam; tolerantia nos Deo probat; Deus verò hac probatione nobis facit spem præmij, atq; gloriæ & coronæ. Neque verò spes hac vana est, aut in nostra tãtùm cogitatione sine alio fundamẽto nata, sed radices altissimas agit in charitate qua Deus dilexit nos; illa enim charitas & nos Deo charos, & nobis Deũ amãtissimũ reddit. atq; charitas ipsa verè diffusa est in cordibus nostris per Spiritũ sanctũ qui datus est nobis à Deo, eademq; charitas iã diffusa in cordibus nostris, & constantiã ad tolerandas vexationes parit, & Deum ipsum nobis præsentem assistentem, viresq; suppeditantem, atq; adeò spem illã confirmantem probat.*

6. 9 Vt quid enim Christus.] *Quod verò nunc nobis non desit Deus promotor, fautor, & adiutor in tribulationibus, quæ inuenerunt nos nimis, sic etiam demonstratur: Antea quã essemus in hac fortitudine charitatis, quam ipse in cordibus nostris infudit; cùm, inquam, essemus infirmi,*

infirmi, vel sub lege, vel absque lege, & ideò nondum iustificati; quod si nondum iustificati, ergo adhuc impij: in illa, inquam, tempore cùm adhuc illa conditio maneret, Christus mortuus est pro impiis, tam pro nobis quàm pro cæteris. Rarissimum enim charitatis exẽplum visitur in oppetenda morte pro iusto aliquo: si quando iustus & innocens in discrimen vitæ adducitur, dolent quidem alij viri probi illius vicem, verùm vt quispiam illius liberandi causa sese certissimæ obiiciat morti, vix huiusmodi charitatis testimonium inueniri posse putamus; contingere verò aliquando potest, raro tamen visitur, vt aliquis sese in discrimen vitæ coniiciat pro eo, quem sibi bonum, vtilemq; esse nouit. itaque vtilitatem siue commoditatem suam, hoc est, suã ipsius causam inprimis considerat, atque ita periculum subit. hactenus summa charitatis humanæ magnitudo procedit. namq; maiorem charitatem nemo habet, quàm vt animã suam ponat quis pro amicis suis. itaque pro bono, in quo priuati commodi ratio inesse existimatur, vt moriatur aliquis contingere potest, atque hoc in magnæ charitatis præconio apponitur. At verò Deus admirabilem charitatem suam erga nos probat, quòd cùm adhuc essemus peccatores, atque adeò ipsi infensi, tantùm abest, vt vel iusti vel boni essemus; Vnctum suum pro nobis in mortem tradidit, qua in re apertè ostendit se velle deponere iram, quam aduersus nos ob peccatum culpasq; nostras conceperat, cùm mortem quam nos debebamus, eam filium suum subire voluerit. Iam ergo cùm ille sanguine filij sui placatus fuerit nobis, ita vt iram deposuerit, quanto magis erimus salui ab ira, quàm eramus antequam Christus moreretur pro nobis, volente Patre, & tradente illum in propitiationem pro peccatis nostris? tunc apertè inimici eramus Deo, qui in filio suo posuit disciplinam & castigationem offensarum nostrarũ, ita vt in illius morte nos moreremur, in eiusdem resurrectione nos resurgeremus, atq. in illius vita nos viuimus. Nam vita nostra abscondita est cum Christo in Deo. Si ergo per filij mortem nos reconciliauit in amicitiam; quanto chariores nunc illi erimus, qui iam per Christum superauimus mortem, & sumus in vita ipsius; eos autem qui sunt in vita, consequitur fore saluos ab ira. Neq. verò hoc tantùm obtinemus ex diuina liberalitate & gratia, sed etiam vt gloriemur in Deo, dicẽtes Deũ esse nobiscũ vt patrem cum filiis, idq; per Iesum Christum, quem ille vnxit ad recõciliationem hanc, quam accepimus.

magis nunc iustificati in san-
guine ipsius, salui erimus ab
ira per ipsum. [10]Si enim cùm
inimici essemus, reconciliati
sumus Deo per mortem Filij
eius: multò magis reconcilia-
ti, salui erimus in vita ipsius.
[11]Non solum autẽ: sed & glo-
riamur in Deo per Dominũ
nostrum Iesum Christum, per
quem nũc reconciliationẽ ac-
cepimus: [12]Propterea sicut per C
vnum hominem peccatum in
hunc

12 Propterea.] *Dixeramus, docueramusq; antea, Deum vniuerso hominum generi, tam Iudæis quàm Gentibus, benignum, misericordemq; se præbuisse: vt autem res hæc intelligatur, altius repetenda ratio est. Deus initio vnũ hominem fecerat, quem hominum omniũ patrem esse voluit. ille, violato Dei præcepto, peccatum in hunc mũdum introduxit, ac debitum mortis contraxit, quod ad posteritatem promanauit omnem: namque vt in illo omnes homines erant, totumq; futurum genus humanum continebatur, sic in illo omnes peccauerũt peccato originis, quo omnium hominum soboles est corrupta. Accidit autem, vt tum nimia & perpetua peccãdi consuetudine, tum erroribus & opinionibus variis, per generis humani hostem callidissimum inductis, illud peccatum originis, illudq; naturæ vitium, vnde plurima scelera, crimina,*

crimina, facinora, & alia peccatorum genera, in singulis hominibus oriebantur, vsque adeò non cognosceretur, vt non imputaretur peccatum tanquam peccatum, hoc est, illius deformitas atq. malitia non animaduerteretur neque æstimaretur. igitur peccatum quidem erat & opprimebat vniuersum hominum genus, tamen interim dum lex non exstitit scripta, qua vniuersa hominum conditio, tum prima illa in qua nostrum genus formatum est, tum ea quæ primi hominis præuaricationem fuit consequuta, narrata

hunc mundum intrauit, & per
peccatum mors: & ita in omnes homines mors pertrãsiit,
in quo omnes peccauerunt.
[13] Vsque ad legem enim peccatum erat in mundo: peccatũ
autem nõ "imputabatur, cùm
lex non esset'. [14] Sed regnauit
mors ab Adam vsq. ad Moysen; etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinẽ præuaricationis Adæ, qui est forma futuri. [15] Sed non sicut delictum, ita & donum. si enim
vnius

"imputatur, cùm lex non est 5 MS. C.

13 *est ex ordine atque demonstrata, peccatũ*
14 *non imputabatur. Atqui mors, quæ per peccatũ inducta est in mũdo ab ipso primo hominum parente, publiciq; debiti propagatore, regnauit vsque ad Mosis legislatoris tempus, etiam, inquam, tunc regnauit in homines, qui quidem peccabant propter peccati in ipsis inhærentis vim, eos in imperio mortis retinentem, atque ad multa & varia scelera impellentem, quanquam illi non peccarent in similitudinem præuaricationis Adæ, hoc est, quanquam non haberent expressam legem sensu ipso perceptã, qualem habuit Adam, quam trãsgressus præuaricator dictus est. Qui verò à Mosis tempore legem habuerunt, peccarunt etiam; namq. illo tempore & peccatum fuit in mundo, & mors regnauit, sed vltrà peccati debitum accessit etiã præuaricationis nota & crimen in eos qui contra legem promulgatam peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ. Ita factum est vt Adam pater fuerit omnium, tam eorum qui sine lege, quàm eorum qui lege accepta peccauerunt, atque ille primus author & inductor mortis fuerit omni posteritati suæ. Atque his rationibus & modis omnibus typus fuit vnius alterius hominis, quem Deus ad publicam salutem à se mittendum decreuerat, qui reconciliationis vitæ & sanctitatis, atq. iustitiæ author esset omnibus credentibus & obedientibus sibi, tam iis qui absque lege erant, quàm iis qui per Mosis legem docti, moniti, atque adeò trãsgressionis insimulati sunt. Atq. hæc summa est rationis omnis, quæ peccati mortisq; authoritatem, originem, efficientiam, atque tyrannidẽ spectat. cui adiuncta est breuis quædam significatio gratiæ Dei, qui vnum alterum hominem voluit vngere, & mittere authorem & consummatorem vitæ ac salutis erga omnes qui in ipsum crederent.*

15 Sed non sicut delictum.] *Magnũ autẽ discrimen est inter delictũ primi parentis Adæ, atq. donũ Dei hominibus tributum spontè per Iesum Christũ; permagni, inquam, interest, tum quo ad magnitudinẽ, tum quo ad præstantiã & excellentiã; vt interest etiam inter ipsos fontes, ex quibus vtrunq. profectũ est: delictũ ex vno homine profectum, mortẽ attulit multis; donum verò, quod ex Dei gratia profectũ, & per vnũ hominem præstãtissimum, eundemq; Dei Filium communicatũ est, vt numeris & virtute, atq. efficientiis omnibus maius, amplius, abundãtiusq; fuerit, res ratioq; postulat. & quod ad homines ipsos facit, nõ minus cõmune fuit hoc donũ ex se, nõ minus amplũ & sufficiens erga multos, quã fuerat delictũ, si qui non vsi sunt dono, id non ex doni exiguitate aut breuitate, neque ex donantis exigua liberalitate, sed ex ipsorũ culpa euenit.*

vnius delicto multi mortui
sunt: multò magis gratia Dei
& donum, in gratia vnius ho-
minis Iesu Christi in plures
abundauit. 16 Et non sicut per D
vnum [a] peccatũ, ita & donum.
nam iudicium quidẽ ex vno,
in condemnationem: gratia
autem ex multis delictis, in
iustificationem. 17 Si enim in
vnius delicto mors regnauit
per vnum: multò magis abũ-
dantiam gratiæ & donationis
& iustitiæ accipientes, in vita
regnabunt per vnum Iesum
Christum. 18 Igitur sicut per
vnius delictum, in omnes ho-
mines in condemnationem:
sic & per vnius iustitiam, in
omnes homines in iustifica-
tionem vitæ. 19 Sicut enim per
inobedientiam vnius homi-
nis, peccatores constituti sunt
multi: ita & per vnius obedi-
tionem, iusti constituentur
multi. 20 Lex autẽ subintrauit
vt abundaret delictũ. Vbi au-
tem

[a] peccantem, MS.C.

16 Et non sicut per vnum pec.] *Quòd verò ad efficacitatem pertinet, efficacius longè est Dei donum, atq. peccatum fuerat. Namq. peccatum vnicum vnius hominis, iudicio occasionem dedit: quo iudicio damnati sunt homines, atque rei filiiq; iræ pronunciati. hoc iudiciũ grauius etiam postea redditũ est in multis hominibus, qui ad illud originis peccatum, cuius omnes rei nascebãtur, singuli sua peccata, scelera, & facinora innumera addidere. atq. hoc donum ex Dei beniguitate profectum, non solùm ex illo vnico peccato originis, sed ex multis à singulis admißis, non tantùm in remißionem, sed in illam amplitudinem, quam iustificationem vocamus, traduxit.*

17 Si enim vnius delicto.] *Nam si vnius hominis, qui homo tantùm erat, vnũ delictum, vnusq; excessus tantũ mali attulit, vt homines mortis regno addixerit; quanto magis ij qui illud acceperint quod à Deo profectum est, atq. per vnum hominem est hominibus communicatum, qui non tantùm homo est, sed etiam Deus, ideoq; dictus Iesus Christus, hoc est, Seruator Vnctus; atque adeò amplißimis nominibus, & significantißimis appellatum est id quòd Deus communicare & largiri voluit; nempe, Abundantia gratiæ, & Abundantia donationis iustitiæ; regnabunt in vita quam habent per ipsum Iesum Christum, vnicum Filium Dei, & eundem filium hominis, incomparabili excellentia illo primo homine præstantiorem.*

18 Igitur.] *Summa conclusio totius argumentationis antea factæ.*

19 Sicut enim.] *Causa autem certißima atque propriißima vtriusque conditionis in homines inductæ: primùm ex parte primi parentis, qui hominũ genus perdidit; deinde ex parte posterioris Adami, qui credentes in se iustificat, sunt illæ nimirum, Adæ inobedientia, & Christi obedientia: contraria enim contrariis curãtur.*

20 Lex autem subintrauit.] *Ad Adæ inobedientiam, quæ iudicium atque mortem intulerat in mundum, accessit postea introitus legis; quo euenit, vt delictum abundaret, hoc est, grauius efficeretur & multiplex, quibusdam præceptis inductis quæ antea non erant, & postquam data sunt & non obseruata, delictum auctum est. vt præceptum de custodia Sabbathi, & alia etiam. Non quòd Deus dederit legem eo consilio, vt delictum abundaret, sed quod ex hominum infirmitate*

mitate ita euenit. verùm enimverò cùm delictum abundaret, occasione legis, tunc superabundauit gratia, quam Deus impertiri voluit hominibus. quippe quæ non solùm ex peccato illo, siue peccatis illis quibus homines ante legẽ flagrabãt, ij qui sine lege erãt, sed ex illis etiam quibus cumulati erant ij qui sub lege erant, vtrosque liberauit & redemit. Ita sicut regnauit peccatum in mortẽ per Adami trãsgressionẽ, & per legis occasionẽ amplius etiã regnauit, ita gratia amplissimè regnet in homines per iustitiã Christi ipsis cõmunicatã, qua iustitia hæredes fiãt vitæ æternæ, obediẽtia & opera mediatoris Iesu Christi Domini nostri, qui nos redemit, & sibi cõiunxit.

tem abundauit delictum, su-
perabũdauit gratia. [21] vt sicut
regnauit peccatum *in mortẽ:
ita & gratia regnet per iustitiã
in vitam æternam, per Iesum
Christum Dominũ nostrum.

*in morte 1 MS o.s.

CAP. VI.

A QVid [1] ergo dicemus? Permanebimus in peccato
vt gratia abũdet? Absit. [2] Qui
enim mortui sumus peccato,
quomodo adhuc viuemus in
illo? [3] An ignoratis * quia quicunque baptizati sumus in
Christo Iesu, in morte ipsius
baptizati sumus? [4] Consepulti
enim sumus cum illo per baptismum in mortem: vt quomodo Christ⁹ surrexit à mortuis per gloriam patris, ita &
nos in nouitate vitæ ambulemus. [5] Si enim complãtati facti su-

*fratres MS. o.s.
Galat. 3,27. Coloss. 2,12.
Ephes. 4,23. Coloss. 3,10. Heb. 9,14. 12,1. 1 Pet. 2,1.

IN CAP. VI.

1 Permanebimus.] *In Pauli aliorumq; Apostolorum scriptis animãtur & confirmantur perfecti, docentur & excitãtur infirmiores; ex vtrisq; enim Ecclesia constat; atq. illi etiam erudiuntur, qui veritatis Christianæ rationem diligenter cognoscere student, siue sint ex ipsis Christianis, siue ex alienis ab hac professione. omnia tria huiusmodi hominum genera in hoc capite alloquitur Apostolus tanquam vnũ auditorum consessum siue corpus. oportet autem singulis membris suas orationis ac sentẽtiæ partes distribuere, ita nihil perplexè scriptum constabit. Præcedẽti capite demonstratũ est gratiæ abundantiam probari ex magnitudine peccati: nisi enim tantũ, tam amplũ, tam graue, tamq; commune fuisset præcedens debitũ, doni & gratiæ magnitudo non vsq. adeò ab hominibus cognosceretur. Nunc verò ostendit non ideò commendari peccatum, quòd eius occasione gratiæ abundantia cõspiciatur, neq. peccati statum & conditionẽ inter optanda referri oportere, imò magis inter fugiẽda primã notã habere: quippe cũ gratia nõ venit vt cõmendetur per peccatũ, sed vt destruat peccatũ tanquã Dei & gratiæ ipsius inimicũ, atq. adeò hominũ generi nocentissimũ. itaq. suũ consiliũ ait fuisse, inuitare & hortari homines ad gratiã, cuius ope cognoscatur quã miserrima sit peccati cõditio iis quibus manet, quámque exitialis, vtpote quæ fructus faciat miserrimos, mortẽ & ignominiã profundissimã. Atq. primũ absurdũ esse ait, existimare hominẽ aliquẽ posse simul & peccatũ retinere, id quod mortale dicitur, & gratiã hãc admirabilẽ Christi obtinere; nõ magis ac si vel in tenebris & luce, vel in morte & in vita simul páriterq; esse quisquã velit. producit autẽ primò exẽplum suũ, & eorũ qui cõmortui erãt cũ Christo, quos peccato mortuos esse affirmat, hoc est, nõ vt antea subiectos legi & motibus peccati. eos autẽ nõ consentaneũ esse ait dicere simul esse mortuos peccato, & viuere in peccato.*

3.4.5 An ignoratis.] *Vos omnes fratres, quicunq. de Christi*

efficientia

efficientia testes audistis Apostolos & alios discipulos, qui baptismi in Christo admirandã illam arcanamq; virtutem experti sunt; ignoratis eos prædicare atque testari solere, Nos esse in morte Christi baptizatos, quicunque baptizati sumus in illo, baptismiq; efficientiam illius experti sumus. Si nosse vultis quo pacto res hæc se habeat; scitote, Nos esse consepultos cum illo in morte per baptismum, vt quemadmodum ille mortuus & sepultus, interim dum mortuus fuit, corpore non laborabat, aut agebat aliquid, sed quiescebat in sepulchro; & cùm resurrexit à mortuis, nullum præteritorum laborum sentiebat; sed à morte & dolore omnino alienus liberq; emersit, idq; per gloriam Patris, qui notas fecit illi vias vitæ, & non dedit videre corruptionem, & adimpleuit illum lætitia vultu suo, atque resurgens omnia noua, læta, immortalia & incorruptibilia agebat & agit, ab omni humana infirmitate longè remotus: sic & nos consepulti sumus cum illo per baptismum in mortem ipsius, vt quod dum baptizaremur, credidimus & professi sumus, ita & nos ex illius efficientia in nobis, mortui simus & sepulti peccato, vt non operemur & exerceamur peccato, sed resurgentes iam cum illo viuente, in nouitate vitæ versemur & conuersemur. Nam si complantati & conserti fuimus, ita vt similes redditi fuerimus morti eius, hoc est, vt ipse mortuus est pro peccatis nostris, sic & nos mortui sumus peccato simul etiam cum illo, insiti erimus & complantati illi resurgenti.

cti sumus similitudini mortis
eius: simul & resurrectionis
erimus. 6 Hoc scientes, quia ve-
tus homo noster simul cruci-
fixus est, vt destruatur corpus
peccati, vt vltrà nõ seruiamus
peccato. 7 Qui enim mortuus
est, iustificatus est à peccato.
8 Si autem mortui sumus cum B
CHRISTO: credimus quia
simul etiam viuemus cũ Chri-
sto,

6 Hoc scientes.] *Vobis autem perfectis tanquam testibus, ad communem congratulationem, & debiti à nobis testimonij commemorationem; vobis verò infirmioribus & ineruditioribus ad eruditionem ac doctrinam, profiteor & expono, Nos videlicet cognoscere & agnoscere veterem illum hominem nostrum, cuius vi & imperio atque impulsu agebamur ad peccandum, fuisse crucifixum cum Christo, atque illud in nobis effectum esse excommunicatione & complantatione Iesu Christi, vt corpus peccati in nobis destruatur, vt vltrà non seruiamus peccato. At verò mortem hanc describere vobis volentes, ex euentu ipso ostendemus, eum qui mortuus sit peccato, esse iustificatũ à peccato, hoc est, liberum à peccato, quòd nihil agat ex vita illa antea peccato obnoxia, sed in illa ratione tota non secus sese habeat, atque is qui mortuus est & defunctus iam vita illa priore.*

7.8 Quia simul viuemus cum illo.] *Quòd si peccato mortui sumus vt non vltrà seruiamus peccato; consentaneum est credere, nos simul cum illo victuros. ita dum Christi mortem in nobis sentimus, resurrectionem eiusdem cogitamus, cum illo etiam cogitamus de nostra resurrectione & vita: nam si ille resurrexit ex mortuis; & qui cum illo mortui sunt, resurgẽt: vtrumq; enim ille suis communicauit, & mortis suæ complantationem, & virtutẽ resurrectionis ex mortuis in nouam vitam. Namque hoc iam certum exploratumq; est, Christi vitã esse perpetuam, & à morte alienam, omninoq; liberam: etenim postquam ille suscitatus est ex mortuis, nũquam amplius mortuus est, nec moritur vllo mortis genere, vel illo quo mortales dicuntur quotidie mori; ille enim omnino immortalis est, nullaq; vnquam morti aduersus eum potestas est relicta: semper viuit, nihil in illum, aut dies, tempus, ætas, cætera incommoda, mortis vel nuntia, vel ministra,*

nistra, dominij aut efficientiæ habere possunt. planè immortalis est, planè vitalis, planè viuens, planè fortis, planè efficax, planè denique vita ipsa, & vitæ author est. id autem quod dicimus, omne illius proprium erat, vtpote qui vita erat ipse ab æterno, & in quo vita erat, & vita erat lux hominum. sed quòd mortuus aliquando fuerit, id semel tantùm fuit, neque suum ob mortis debitum ille mortuus est, sed ob peccatum hominum, quod ille expiandum ac delendũ sua morte suscepit: neque tamen propterea ille contaminatus est peccato, vt mortuus semel in morte maneret, sed suam innocentiam, virtutem, puritatem, & vitam æternam retinuit, vt crucifixus semel ex infirmitate, & mortuus secundum carnem, cùm vellet, iterum animam & vitam resumeret: erat enim lux vera, quæ in tenebris cùm luceret, à tenebris non fuit comprehensa. itaq. semel mortuus est peccato, non suo ipsius, ab ipso, inquam, admisso, sed peccato hominum ab ipso suscepto. debitum moriendi suscepit volens pro nobis, vitæ verò potestatem & virtutem Deo propriam, cuius Filius ipse est, retinuit, quam etiam exercuit resurgens ex mortuis, & viuens, vt nunc viuit Deo immortali & æterno cum quo regnat.

sto, 9 scientes quòd Christus resurgẽs ex mortuis iam non moritur, mors illi vltrà nõ dominabitur. 10 Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel: quod autẽ viuit, viuit Deo. 11 Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato: viuentes autem Deo in Christo Iesu Domino nostro. 12 Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore vt obediatis concupiscẽtiis eius. 13 Sed neq. exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viuentes: & membra vestra arma

11 Ita & vos.] *Ita & vos considerate vos ipsos ex Christi in vobis efficientia esse mortuos ac iam defunctos peccato, viuentes autem ea vita cum Christo, vt seruiatis ac placeatis Deo, idq; (vti res ipsa habet) acceptum referte Christo Iesu Domino nostro, per quem stamus in gratia ista, & gloriamur in gloria filiorũ Dei. Igitur iam alia vobis vita ratio, alius modus est, vt in corpore isto vestro mortuo cũ Christo iam deinceps peccatum non regnet, hoc est, vt non obediatis concupiscentiis eius. Quòd verò totum corpus diximus mortuũ esse peccato, atq; ideò oportere omninò alienum esse à regno peccati; idem de membris corporis censemus, quæ oportet ab illo ministerio iniustitiæ, in quo tanquam instrumenta exercebantur ad seruiendũ peccato, ad ministerium Dei esse traducta, vt instrumenta iustitiæ. alius enim est vsus membrorum hominis ex mortuis viuentis Deo ab eo qui spectatur in hominis corpore mortui Deo, & viuentis in peccato & concupiscentiis: Peccatum enim, postquam Christi virtute & efficientia in vobis mortuũ fuerit, non habebit iam illam vim dominandi, quam habebat cùm illud vigeret, & vos nondum accepissetis Spiritum adoptionis, sed adhuc essetis subiecti spiritui seruitutis in timore & metu, qualis conditio adhuc sub lege homines manebat, quæ peccatum indicabat in vobis, quos tamen illa gratia non donabat, vt possetis mori peccato, & viuere Deo. Iam estis sub alia conditione gratiæ Dei, quæ indicat & docet quid velit Deus; addit etiam virtutem, & communicat Spiritum, quo suauiter alacriterq; Dei præcepta obseruentur, atq; adeò iugum illud grauissimum legis in leue mutat*

ma iustitiæ Deo. 14 Peccatum C
enim vobis nō dominabitur.
nō enim sub lege estis, sed sub
gratia. 15 Quid ergo? peccabi-
mus, quoniam nō sumus sub
lege, sed sub gratia? Absit.
16 Nescitis quoniam cui exhi- *Ioan.8,34. 2.Pet.2,19.*
betis vos seruos ad obedien-
dum, serui estis eius cui obe-
ditis, siue peccati ad mortem,
siue obeditionis ad iustitiam?
17 Gratias autē Deo quòd fui-
stis serui peccati, obedistis au-
tem ex corde in eam formam
doctrinæ in [a] quā traditi estis. [a] quam *Ambros. G.S.*
18 Liberati autē à peccato, ser-
ui facti estis iustitiæ. 19 Huma- D
num dico, propter infirmitatē
carnis

15 Quid ergo? peccabimus.] *Quod verò non esse sub lege dicimus, non illud significat, videlicet, nobis integrum esse si velimus peccare; & si peccemus, non accusari per legē, vtpote ad nos non attinentem. Absit absurda hæc interpretatio à veritate & sanctitate sententiæ, expositionisq́; nostræ. Gratia enim non ideò dicitur gratia, quòd permittat peccare, & non imputetur peccatum: hoc enim planè nepharium est, & rerum ipsarum rationi naturæq́; minimè consentaneum, atque adeò mōstri persimile, vt quis sit in peccato ad mortem, & in gratia ad vitam pariter: fieri enim non potest, vt vnus idemq́; duobus dominis sibi mutuò aduersantibus & planè dissentientibus inseruiat ad stipendium legitimè faciēdum: sunt autem omnino opposita peccatum & obedientia erga Deum. alteri qui seruit, seruus est eius cui seruit; qui facit peccatum, seruus est peccati. Si ergo obeditis (exempli causa) peccato, peccati serui estis, atque apud peccatum vobis constat stipendij vestri lex, hoc est, mortis conditio: sin verò studium operamq́; in obedientiā Dei confertis, seruos vos facitis obedientiæ, eam mercedem accepturi multam & copiosam, quā Deus sibi obediētibus reposuit, quibus iustitiam suam communicaturum sese est pollicitus. vnde colligitur manifestè, non posse vnum eundemq́; hominem iustum & peccatorem esse, hoc est, iustitiæ seruum, & peccati seruum: conditiones enim sunt duæ pugnantissimæ. Quæ quidem ratio in vobis, qui illo diuino dono donati estis per Dominum nostrum Iesum Christum, apertè cognoscitur: longè enim discrepat vestra hæc posterior illustris conditio ab illa obscura & tenebris plena, in qua antea detinebamini: quod ipse non possum sine summa erga Deum gratulatione commemorare ac referre. Fuistis serui peccati aliquando, obediētes peccato, facientes voluntatem carnis & cogitationum vestrarum, tam ij qui sub lege eratis, quàm illi qui sine lege viuebatis; audito verò Euangelio credidistis, & credentes ex corde obedistis ei descriptioni & imagini doctrinæ, quam tunc capere poteratis, in cuius doctrinæ lucem & corpus iam traditi estis: cùm sic ex corde credentes obedieritis, liberati à peccato, ex dono Dei vobis communicato per Christum, serui facti estis iustitiæ, atque exercemini in studiis actionibusq́; iustitiæ.* 19 Humanum dico.] *Id verò quod hactenus disputaui, vestrā perfectorū omniū personā inducens, cum qua colloquerer, nō eo dicta à me sunt, quòd statuā nihil esse discriminis inter perfectos & imperfectos siue infirmos in fide; imò ad ostendendā magnā gratiæ præstātiam, & differentiam inter conditiones legis & gratiæ, interrogabam ea, quæ omnino ab iis, qui vestro sensu præditi sunt, excipiunda erant; atque ideò ipse excipiebā hac voce,* Absit; *componebamq́; sermonem vobiscum, non ad eam rationem, quam vos tenetis, sed ad eam, quæ vulgò hominibus capi potest: qui cùm vos videant homines infirmæ carnis adhuc,*

non

non inspiciunt spiritus vestri vim à Deo auctam; & ideò vos alloquebar, vt ex responsione ac disputatione cognosceretur discrimen sensus & cogitationum vestrarum, vt etiam ex consuetudine cognoscitur, vestraq́; vitæ studiis. ideò igitur, eandem rationem secutus, meum sermonē humano sentiendi modo temperatum vrgens, hortor vos vt ostendatis re ipsa, & manifestis exemplis in ista vestra carne infirma, quid inter vtramque conditionem intersit, vt discant Iudæi & Gentes, quidnam Christi doctrina virtutis & præstantiæ doni attulerit: Neque enim cōmodius hæc ratio disseri explicariq́; potest, quàm instituto sermone vobiscum, quos diuini Spiritus Vnctio doctos in hoc argumento effecit. Vos igitur vt id quod facitis faciatis exhortor, vt qui strenuos milites & pugnandi peritissimos ad pugnam exhortatur capessendam, quam illi libenter capessunt, simulq́; exponit, quibus nam modis & artibus pugnandum sit, quarum rationem illi periti admodum sunt. Hortor igitur vos, vt ostendatis tanquam fideles & simplices, vos esse iustitiæ seruos, vt antea agnoscebatis & ostendebatis, non solùm coram Deo, sed etiam satis frequenter coram hominibus, vos esse seruos iniquitatis, & immunditiæ actionibus, & exercitationibus vitæ immunditiam planè arguentibus.
20 Nam tunc, cùm essetis serui peccati, eratis liberi iustitiæ, non manebatis aut versabamini in domo iustitiæ vt familiares iustitiæ Dei, sed seruiebatis familiariter peccato, subditi maledictioni, vel execrationi & accusationi legis, ij qui sub legē eratis; qui verò sine lege, subditi accusationi cogitationum vestrarum, & operi legis in cordibus vestris scripto. huiusmodi conditio vestra erat, quod ad vitam attinet: quod verò cōsilium & commodum vestrum spectat, præter errorem, perturbationem, & quandam impuram & incōcinnam concupiscentiæ expletionem, nihil vos fructus illo tempore percepisse, ex eo apparet, quòd nunc iam ad hanc lucem traducti erubescitis omnino reminiscentia illorum omnium: erubescentia autem signum est manifestum erroris vel impuritatis, vt nihil interim dicam de vltimo fine illius corruptæ vitæ, si ad extremum vobis vsque maneret: nam finis illorum studiorum & peccatorum mors est. Huiusmodi vobis illa altera cōditio fuerat. nūc verò hæc altera præsens ex Dei dono vobis constat per gratiam, vt liberati à peccato, seruiq́; facti Deo, habeatis fructum vestrum, vobis donatum ex diuina liberalitate, non in erubescentiam & confusionem, vt antea, sed in sanctificationem & puritatem; & speretis finem longè ab illo altero diuersum, hoc est, vitam æternam. Nam qui peccato obnoxij seruiunt, mortem stipendij nomine sibi comparant, idq́; iustissimo iudicio sua culpa. At verò illud donum, quo Deus vltrò ac liberalissimè eos qui in se credūt, ac dicto obediūt suo, donat; quod gratuitū donū vocamus, vita æterna est, cōmunicata in Christo Iesu, cui potestatē Pater dedit omniū nostrū in cælo & in terra. Consequitur igitur, oportere vos omnino à peccati seruitute abhorrere, vtpote omni ex parte doctos discriminis & differētiæ incōparabilis inter vtramq; seruitutē, peccati & iustitiæ.

carnis vestræ. sicut enim ex-
hibuistis membra vestra ser-
uire immunditiæ & iniqui-
tati, ad iniquitatem: ita nunc
exhibete membra vestra ser-
uire iustitiæ, in sanctificatio-
nem. 20 Cùm enim serui esse-
tis peccati, liberi fuistis iusti-
tiæ. 21 Quem ergo fructū ha-
5 MS.C. buistis tunc in illis, in quibus
nunc erubescitis? Nam finis
illorum mors est. 22 Nunc ve-
rò liberati à peccato, serui au-
tem facti Deo, habetis fructū
vestrum in sanctificationem,
finem

finem verò vitam æternam.
23 Stipēdia enim peccati, mors.
Gratia autem Dei, vita æter-
na in Chriſto Ieſu Domino
noſtro.

CAP. VII.

AN 1 ignoratis fratres A
(ſcientibus enim legem
loquor) quia lex in homine
dominatur quanto tempore
viuit? 2 Nam quæ ſub viro eſt 1 Cor. 7,39.
mulier: "viuente' viro alligata "viuenti G.S.
eſt "legi'. ſi autem mortuus "lege. Amb. G.S.
fuerit vir ˉeius': "ſoluta' eſt à ˉ MS. G. "liberata
lege viri. 3 Igitur viuente viro, 1 MS. G.
vocabitur adultera ſi fuerit
cum alio viro. ſi autem mor-
tuus fuerit vir eius, liberata eſt
à lege ˉviri': vt non ſit adultera ˉ1 MS. G. S.
ſi fuerit cum alio viro. 4 Itaq.
fratres mei & vos mortificati
eſtis legi per corpus Chriſti: vt
ſitis alterius qui ex mortuis
reſurrexit, vt fructificemus
Deo.

IN CAP. VII.

1 Lex in homine dominatur.] *Ratio omnis ac ſimilitudo & expoſitio conditionis eorum, qui ſub lege adhuc detinentur, neque ad gratiæ per Chriſtum communicatæ vſum traducti ſunt, ex ipſa coniugij inter virum & vxorem ratione Moſaica lege præſcripta nobis petenda eſt, & ad explicationem coram vobis eſt deſcribenda, præcipuè iis qui legis Moſaicæ ignari non eſtis. Non ſecus habet homo, homo, inquam, legi peccati obnoxius, dum viuit in ipſo lex illa, atque femina in coniugio quamdiu viuit vir. illa enim cùm coniugij legibus teneatur, illi vni viro ſubiecta inſeruit. S S. E. Sub viri poteſtate eris, & ipſe dominabitur tui. ex illo concipit proles quas parit, educat & alit, neque ad alium refert quàm ad virum, cuius verè proles ſunt, hæredesq; conſtituuntur legibus, & nomen & familiam conſeruant. atque interim dum vir viuit, ſi mulier alteri coniungatur, adultera habetur, atque ex illo alio ſi concipit & parit, proles non iudicatur legitima. quòd ſi, vt euenire aliquando ſolet, vir vita fungatur, iam mulier illa ſoluta eſt à lege, nomine & conditione viri illius vita defuncti, atq; ipſa etiam illo coniugio defuncta eſt, poteſtq; alteri viro coniungi in matrimonium, & illi concipere, parere, liberosq; editos educare, nullaq; iam deinceps in hoc poſteriori coniugio prioris viri ratio habetur. Sic & vos, fratres, qui iam antea fueratis ſub lege peccati & mortis regnante in corpore veſtro, & poteſtatem exercente, interim dum eratis ſub lege Moſis, quæ peccatum vobis oſtendebat, non autem auferebat, poſtquam per corpus Chriſti, cui complantati fuiſtis, mortui eſtis legi illi peccati & mortis, quam lex Moſis in vobis regnare indicabat & arguebat, mortui, inquam, eſtis legi illi, atque adeò lex illa vobis iam mortua eſt, vosq; defuncti eſtis coniugio & ſubiectione illius legis, qua detinebamini; ita vt nunc alia lege ad alterum virum pertineatis, nempe ad hominem interiorem, qui ſecundum Deum creatus eſt in ſanctitate & iuſtitia ſuſcitatum ex mortuis, vt ex illius in nobis efficientia fructum & prolem faciamus, cuius pater & author in nobis Deus ſit, atque ad ipſum referatur huius generationis atq; fructus authoritas & gloria, & ex conſequenti, ad ipſius hæreditatem hi fructus pertineant.*

5 Cùm

Deo. [5]Cùm enim essemus in
carne, passiones peccatorum,
quæ per legem erant, opera-
bantur in membris nostris, vt
fructificarent morti. [6]nũc au-
tem soluti sumus à lege "mor-
tis', in qua detinebamur: ita vt
seruiamus in nouitate spiri-
tus, & non in vetustate literæ.
B [7]Quid ergo dicemus? lex pec-
catum est? Absit. Sed peccatũ
non cognoui, nisi per legem.
nam concupiscentiam nescie-
bam,

"mortui e s. *veriem textus conformis est* MS. R. *Amb.* & c. q.

5 Cùm enim essemus.] *Hoc discrimẽ magnum vtriusque conditionis, ex iis, quibus antea exercebamur, affectibus, & ex iis, quibus nunc agimur, dignoscitur: nam cùm essemus in carne Adami illius Veteris, & secundum carnem illam viueremus, peccatorum passiones, illa, inquam, quæ per legem indicata, vetita, & arguta exstabant, ita insinuabantur in membris nostris, vt nos tanquam mulier viro subdita, passionibus illis acti & moti, fructus ederemus morte dignos; nam peccata à nobis concipiebantur & consummabantur. Nunc autẽ iam sumus soluti à lege illa mortis, hoc est peccati, in qua detinebamur; quia mortui sumus legi illi, & lex illa nobis mortua est ac defuncta. Soluti autem sumus ita, vt non rursus illi subiiciamur & seruiamus, sed vt exerceamur & agamur in alia seruitute honestissima Spiritus innouati in nobis, qui legẽ in cordibus nostris innouat, atque amore charitateq; scribit. exercebimur igitur in huiusmodi generosa & honestissima seruitute; non in illa seruitute, quam litera vetus legis in tabulis lapideis præscripta nobis exercendis præscribit, quæ nos peccati arguit, & transgressionis damnat, tantum abest vt sanctitatis ac iustitiæ iudicio probet aut commendet.* 7 Quid ergo dicemus.] *Videtur autem implicita hæc disputatio legem damnare & improbare, cùm dicamus, Nos gratia Christi esse liberatos à lege peccati & mortis, & non esse subditos amplius legi Mosis: si Christus nos liberauit à peccato, & ex consequenti à lege, estne idem peccatum & lex illa Mosis impellens homines ad peccandum? Absit, sed res sic habet: Quod hic nunc pro præsentis disputationis ratione peccatum appellamus, illa vis est passionum carnis, quæ operatur in membris hominum vt fructificent morti, illa quæ rationi repugnans impellit & inducit ad ea agenda quæ deteriora sunt. vnde efficitur vt non amem Deum in toto corde, in tota anima, in tota mente, atque in omnibus viribus meis, vt concupiscam quæ odisse abiicereq; oporteret. hoc ego in me sentiebam antequam Mosis lex mihi proposita esset, verùm existimabam hoc esse vitium naturæ, siue infirmitatem, non autem peccatum contra voluntatem consiliumq; Dei: atque non aliter de hoc existimabam quàm de fame & siti, aut dormiendi appetitu, aut aliis eiusmodi, quæ naturalia videntur; tantumq; existimabam peccatum esse id, quod præter rationem dicerem aut facerem, non autem quod vellem aut concupiscerem. hac philosophica persuasione, quamquam ille motus internus in me sentiretur, non displicebat mihi peccati nomine: quia hoc nomine neque mihi notus neque damnatus erat, sed peccatum esse per legem primùm edoctus sum, quæ primum ex decem præceptis illud proposuit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, &c. & eadem lex indicauit mihi concupiscentiam esse contra Dei voluntatẽ, atque ex consequenti peccatum: Nam aliàs ipsam concupiscentiam nesciebam peccatum hoc modo esse, nisi lex diceret: Nõ concupisces. igitur quanquam concupiscentia erat mihi, tamen nomine peccati mihi ignota erat, & conscientiam hoc nomine meam non vexabat, iam verò lege lata, peccatum, quod mihi videbatur simplicius, atque ea parte tantùm viuere quæ externas actiones definit, occasione ac-*

cepta per mandatum illud, Non concupisces, adiunxit etiam definitioni atque adeò regno & potestati suæ iam deinceps mihi declaratæ per mandatum, adiunxit, inquam, omnem concupiscentiam quæ in me erat. Sine lege enim peccatum hoc mortuum erat mihi, non apparebat, non exstabat; viuebat quidem concupiscentia in me quem exercebat, peccati autem nomine mortua erat; atque ego dum lex non exstaret, viuebam aliquando, quippe qui cùm non occiderem, non furarer, nõ mœcharer, tametsi huiusmodi animo menteq; agitarem & percuperem, tamen peccare me non existimabam. aliquando itaque, vt mihi videbar, viuebam ipse, & peccatum mortuum erat meo iudicio, nimirum cùm à me certis actionibus non proderetur in vitam; sed veniente mandato, peccatum illud omnino vixit, caputq; peccatorum omnium summum & regnum viuidißimum exstitit, à quo me pessundatum mille modis agnoui, cùm nulla mihi hora vacarit, vel actione, vel concupiscentia, vel animi aliis vitiis & perturbationibus, nulla hora constaret qua ego possem meritò dici diligere Dominum Deum meũ in toto corde, in tota anima, in tota mente, in tota fortitudine, in omnibus viribus meis. Atque ita peccato sic viuente & agnito, deprehensus sum ego ipse mortuus. atque ita inuentum est mandatũ illud quod verè atq; reapse ad vitam spectat, ob carnis meæ impotentiam & nequitiam, illud inquam ipsum mihi inuẽtum est esse ad mortem. Nam peccatum & occasionem accipiens per mandatum, seduxit me, ac per illud occidit. Ex quibus manifestè cõcluditur, legem sanctam esse ab omni reprehensione alienã, & mandatum legis, Diliges Dominum Deum tuum, &, Non concupisces, sanctum etiam, in quo nihil commune aut vulgare, nihil à summa sapientia dissentiens notetur, & ideò iustum & bonum, honestum atque vtile ei cui mandatur. Siquidem bonum est, omninoq; vtile ac præstãs, Deum in toto corde, tota anima, mente, virtuteq; omni diligere: bonum etiam homini est, cupiditate libidineq; omni vacare.

bam, nisi lex diceret: Non concupisces. 8 Occasione autẽ ac- Exod. 20,17. Deut. 5,21.
cepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem
cõcupiscentiã. Sine lege enim peccatum mortuum erat. 9 Ego
autem viuebam sine lege aliquando. Sed cùm venisset mã-
datum: peccatũ reuixit. 10 Ego
autem mortuus sum: & inuẽ-
tum est mihi mandatũ, quod
erat ad vitã, hoc esse ad mor-
tẽ. 11 Nã peccatũ occasione ac-
cepta per mandatum, seduxit 1 Tim. 1,8.
me, & per illud occidit. 12 Ita-
que lex quidem sancta & mã-
datum sanctum, & iustum &
bonũ. 13 Quod ergo bonum
est, mihi factum est mors?
Absit. sed peccatum, vt appa-
reat

13 Ergo bonum mihi factũ est mors.] *Ita verò legis mandatum bonum esse existimandum est, vt nullo nomine, nullo respectu improbari poßit; nam & natura sua bonũ est, & ad vtilitatem eorum quibus editum est, refertur; non verò ad incommodum. Namque non mutat bonum hoc suam efficientiam iuxta eorum conditionem vel dispositionem ad quos refertur, semper enim eò pertinet, vt homo id agendo quod præcipitur, viuat & bene habeat. Sed cùm hoc bonum mihi proponeretur, malũ quod in me latebat, quodq; ego nesciebam, apparuit: hoc est, arguta est concupiscentia esse peccatum, quam ego peccatum esse ne putabã quidem, atq. ita ipsum peccatum quod me tenebat ignoratione definitionis ipsius securum illa parte qua concupiscentia agebar, atq. adeò*

viuere

viuere me eadem parte atque valere arbitrabar, hoc est, non esse in peccato, siue nō esse in morte, accedente mandato illo bono atque vtili, peccatum, inquam, ipsum vltra mortem, quam in me aliis nominibus operabatur, hoc etiam nomine adoperatur mortem, videoq; me in morte esse, hoc est, peccato subesse, non solùm actionibus studiisq; ipsis, verùm concupiscentiis, & defectu illius summi & integerrimi amoris Deo debiti, atque à me per mandatum exacti. ex quo efficitur vt peccatum illud, quod aliàs certè peccatum erat in me, sed non agnoscebatur, fiat peccans supra modum, adiectione facta occasione mandati, quod mihi propositum cognosco ac debitum omnino, nec tamen obseruo.

reat peccatum, per bonū operatum est mihi mortē: vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.

C [14] Scimus enim quòd lex spiritualis est: ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. [15] Quod enim operor, non intelligo: non enim quod volo*, hoc ago; sed quod odi*; illud facio. [16] Si autem quod nolo, illud facio: consentio legi, quoniam bona est. [17] Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me pecca-

*bonum o.

*malum o.

14 Scimus enim.] *Atque vt huius rei caussa non ad legem ipsam, sed ad hominum vitium & corruptionem verè vt res habet referatur, eandem personam Apostolus sustinens, hoc est, hominis nondum sub gratia & iustitia Dei, sed sub lege commorantis, ex sensu conscientiaq; communi hominum omnium eiusdem conditionis, rationē exponit omnem. Scimus, inquit, atque manifestis diuinorū oraculorum testimoniis cognoscimus, legem sanctam esse & spiritualem, vtpote quæ Deum spiritum spiritu etiam amari coliq; præcipiat, quæ cæterorum mandatorum omnium obseruātiam spiritualis etiam præcepti summa concludat, & commendet dilectione & charitate proximi simplici & integra. sed cùm hæc lex ita sancta & spiritualis carnali homini & non sancto, imò venundato sub peccato, atque peccatis obnoxio sit proposita, fit vt non reportet à me lex id quod postulat.*

15 Quod enim operor.] *Adeò autem hoc verum est, vt, cùm lex sibi constet, egomet mihi non constem, neque satis intelligam hanc maximam in me pugnantiam; iudicio quippe cùm valeam, Dei luce illustrato, & libera sim electione præditus, ita vt cognitum bonum optare, amareq; possim, atque sæpissimè amem, optemq;; tamen cùm ad actiones ventum est, non exerceo id quod volo, sed facio id quod malum noui & odi. quòd cùm ita sit, iudicio consilioq; ipso consentio legi, quam pulchram, honestam, bonamq; esse cognosco, tantùm abest vt parte aliqua improbem vel mihi inutilem aut incommodam causer. Hactenus id dico quod ipse planè censeo, iudico atque sentio de lege: hoc est, illam esse sanctam & mihi bonam. Nunc deinceps confitebor quemadmodum mecum agatur erga legis mandata. aióque non esse me ea parte qua iudicio, ratione, rectáque voluntate valeo, eundem qui postea facit id quod non volo. agnosco esse me, sed non ea parte quam dixi, verùm ex parte peccati in me inhabitantis, quod me trahit ad ea quæ minimè probo appetenda.*

18 Scio

peccatum. 18 Scio enim quia
non habitat in me: hoc eſt, in
carne mea, bonum. Nam vel-
le adiacet mihi: perficere au-
tem bonum, non inuenio.
19 Non enim quod volo bo- D
num, hoc facio: ſed quod no-
lo malum, hoc ago. 20 Si au-
tem quod nolo, illud facio: iã
nõ ego operor illud, ſed quod
habitat in me, peccatũ. 21 In-
uenio igitur legem, volenti
mihi facere bonum, quoniam
mihi malum adiacet. 22 Con-
delector enim legi Dei ſecun-
dum interiorem hominem:
23 video autem aliam legem
in membris meis, repugnan-
tem legi mentis meæ, & ca-
ptiuantem me in lege pecca-
ti, quæ eſt in membris meis.
24 Infelix ego homo, quis me
liberabit de corpore mortis
huius?

18 Scio enim.] *Quòd verò hoc quod facio alienum ſit à me, & peccati inhabitantis opus, potius quàm naturæ appetitio ipſius, ſic etiam oſtẽdo: Primùm, ex rerum ipſarum exiſtimatione, ex iudicio recto, atque adeò ex diuina doctrina ſcio, quòd id quod in me, hoc eſt, in carne mea habitat, non eſt bonum; illa, inquam, vis, quæ me adigit ad agendum id quod nolo, & ad omittendum id quod volo, illa vis non eſt bona, non eſt mihi vtilis aut neceſſaria, imò inutilis potius, vt quæ omninò appeto atque curo ea, quæ neque animo neque corpori iuxta rectam rationẽ conueniant. id quod lex mihi ipſa indicat, & iudiciũ lege eruditũ atque Dei munere illuſtratum diſcernit, & voluntas rectè inſtituta vult. Namque voluntas bonum vult, & id exiſtimat bonum quod lex probat. itaque velle bonum adiacet mihi, ſed adoperari & perficere bonum quod volo, non cõtingit mihi ita vti facere volo. nec enim quod volo facio bonum, non ita facio vt volo bonum, ſed quod nolo malum illud exerceo atque efficio: ita magnã promptitudinem ad malum exercendum, magnam difficultatem ad bonum efficiendum experior. ex qua re manifeſtum euadit, neq. legem neq. me, hoc eſt, mei potiorem partem, intellectum & voluntatem malum efficere in me, ſed peccatum illud in me habitãs, quod bonum in me impedit ac retardat, & ſæpè auertit, malum verò ſolicitat, & vt fiat vrget & inſtigat, idq; eſt peccatum in me habitans, quod ego neſciebam. vnde fit vt deprehendam legem in me aliunde inductam. ita vt cùm volo facere bonũ, malum in promptu ſit & adiaceat.* 22 Condelector.] *Agnoſco in me duplicem hominem, & vterque ego ſum; alterum interiorem, exteriorem alterum, ſibi tamen in me ipſo mutuò diſſentientes: namque interior legem Dei probat, amatq;, & obſeruandum mihi proponit, eamq; vt laudem atque prædicem ſuadet; ſed cùm ad exercitationem ventum eſt, inuenio aliam legem in membris meis, in exteriori homine, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ eſt in membris meis, ita vt meliora cùm videam & probem, deteriora tamen ſequar.* 24 *Quidnam igitur conditione hominis, qui tantùm homo eſt, miſerum, ærumnoſum, & laborioſum magis inueniri poteſt? quis non cupiat ab hac morte liber eſſe; nam verè mors hæc eſt, non modò mortis imago aut vmbra, vt dici ſolet, ſed ipſum mortis corpus, ipſa ſolida mors in corpore meo viuens ac vigens, à qua cùm liberari cupiam, neque poſſim ipſe, quis me liberabit?*

*autem MS. V.S.Q.
*Deo O.
*Q. n.

25 "Gratia* "Dei' per Iesum Christum Dominum nostrū. Igitur ego ipse mēte seruio legi Dei: carne autē, legi peccati.

CAP. VIII.

A NIhil[1] ergo nunc damnationis est iis qui sunt in Christo Iesu: qui nō secundum carnem ambulant*. [2]Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis. [3]Nā quod impossibile erat legi, in quo infirma-

*sed secundum spiritū V. at textus noster, Amb. consonat & S.

25 Gratia Dei.] *Apostoli respōsum est cum gratulatione opportuna; cùm enim ille, hominis cui legis conditio adhuc maneret persona inducta, humanæ naturæ laborem maximum illum ostendisset, & laboris euadendi curam cupiditatemq́; commendasset, breui parenthesi atque cōmodissima significauit huius tanti mali medicinam, non naturæ viribus, non studiis aut persuasionibus, non exercitationibus propriis, sed gratia Dei fieri, per Iesum Christum Dominum communicata; vt quicunque membra facti fuerint Iesu Christi de corpore eius, de carne eius, de ossibus eius, atque de spiritu eius, ab hoc humano tam graui malo liberentur, idq́; gratiæ Dei acceptū referant: potest enim Deus hanc rerum mutationē facere, & facturum se pollicitus persæpè fuit, & per Iesum Christum facit vbi vult. Elucidamus autem Latinam orationem, quam in versione nostra legimus, neque interim de Græcis verbis agendum, sed ad longiores commentationes reseruandum arbitramur.*
Igitur ego ipse.] *Collectio est totius præcedentis disputationis & confessionis ab eo facta, qui humanæ huius vitæ communem conditionem retinet.*

IN CAP. VIII. 1 Nihil ergo nunc damnationis] *Nunc verò cùm iam conditionem eorum qui sub lege sunt, ipsius hominis sub lege manentis imagine & oratione proposita, ostenderimus; ad eos redeamus, quibus gratiæ conditio oblata est, & ex diuino dono concessa: quos in has partes præcipuè vocamus tanquam testes, docemusq́; omnes illud verissimum, illam accusationem atque damnationem legis, quæ eos vexabat qui sub lege sunt, otiosam esse, nihilq́; agere aduersus eos qui sunt in Christo, quos Christus ita in se ipso in spiritu & veritate cōplantauit mortis ac resurrectionis suæ virtute, vt non secundum carnem ambulent. ex quibus (inquit Apostolus) ego vnum me esse profiteor ad Dei gloriam prædicandam, nomenq́; & personam illorum suscipiens sic explico: Legem, inquam, spiritus vitæ mihi per Christum cōmunicatæ me liberasse ab illa lege peccati & mortis, cui obnoxius eram cùm sub lege versarer Mosaica, nondumq́; Christum accepissem: id autem quemadmodum effectum sit, breui expositione docebo.*
3 Nam quod impossibile.] *Cùm lex honestum à turpi, æquum ab iniquo, sanctum à prophano distingueret, bonumq́; præciperet, & malum vetaret, tamen id quod intendebat in hominibus, non efficiebat; quippe quæ exterius tantùm monebat, interioremq́; hominem ad cognoscendum probandumq́; bonum excitabat; verùm nullam vim habebat ex natura sua lex, quæ hominem ad sui obseruationem perduceret; infirmabatur enim per carnem hominis, cùm illa esset spiritualis, neque ingrederetur hominem ipsum, sed externè tantùm moneret & iuberet, non superabat aut mutabat carnem aliæ legi, nimirum peccati & mortis, subiectam & obnoxiam. non pertinebat eousque legis virtus vt in carnem ageret, morbumq́; illum atque adeò mortem depelleret. Hoc autem malum Deus ita sustulit, mittens videlicet filium suum, in carne quidem humana, sed non in carne peccatrice, verùm in similitudinem carnis peccatricis, verè hominem factum & habitu inuentum vt hominem, atque hic Filius Dei in carne sua illa pu-*

riſſima, & ab omni peccato aliena, hominum omnium debitum, culpam, reatum, vicem deniq; omnem ſuſcepit, atque ita pro omnibus guſtauit mortem, vicem gerẽs omnium, infirmitatemq; omnium in ſe gerens, & de peccato, non ſuo, ſed eo, quod pro nobis factus ipſe erat, damnauit peccatum, quod erat in carne eorum quos ſibi vt membra adaptauit; atque ita effectum eſt, vt iuſtificatio legis, id quod lex poſtulabat ab hominibus, vt eſſent iuſti & iuſtificati coram Deo, & non poterat ipſa præſtare, impleretur in nobis, in iis, inquam, qui non ſecundum carnem ambulamus, ſed ſecundum ſpiritum.

5.8 Qui enim ſecundum.] *Eſt autem varia vitæ ratio vtrique hominum conditioni, & manifeſtum diſcrimen, atque notum iis, qui vtrumque vitæ genus experti ſunt. Nam qui ſecundum carnem ſunt, ea ſapiunt, intelligunt, ſentiunt, & moribus tandem referunt quæ carnis ſunt, contrà verò qui ſecundum ſpiritum ſunt, ea ſapiunt quæ ſpiritum ipſum ſpectant. Alteri ad mortem ſapiunt, alteri vitam & pacem: Guſtus enim prudentiaq; carnis mors eſt, contrà verò ſpiritus prudentia, vita eſt, & pax interna, atq. compoſitio mirabiliſq; quies animi, ideoq; id quod carnis prudentiam ſiue ſapientiam vocamus, inimicum eſt Deo, nõ enim ſubiicitur legi Dei, neque enim poteſt ſubiici legi Dei & integrum ipſum manere, cùm ipſum ſit mors contrarium & inimicum vitæ & paci quam lex Dei hominibus proponit. ergo vbi illa ſpiritus prudentia ſit quæ legem Dei obſeruat ſuauiſſimè, illa prudentia non poteſt eſſe quæ legi Dei tanquam inimica aduerſatur. itaque illi qui in carne exiſtunt, Deo placere non poſſunt, ita vt Deus dicat, In his mihi placet.*

9 Vos autem non eſtis.] *Vt igitur ad vos noſter redeat ſermo quos huius doctrinæ ac diſputationis teſtes induxeram, aio vos non eſſe in carne, ſed in ſpiritu hoc de quo diſſerimus, atque ideò non manere ſub lege, quamobrem neq. electuros peccandi conditionem, quoniam non eſt huiuſmodi prudentia ſpiritus. hoc dico de iis in quibus Spiritus Dei inhabitat, qui idẽ Chriſti Spiritus eſt. Nam ſi quis Chriſti Spiritum non habet, hic non eſt eius ad eam rationem quam modò deſcribimus. Vt verò illud examen ſemel indicem, quo agnoſcere quis poſſit, num Chriſtum in ſe habeat, ſic habetote: Si Chriſtus in vobis eſt, corpus quidem id in quo viuebat, regnabat, vigebatq; peccatum, mortuum eſt propter peccatum iam extinctum & mortuum; ſpiritus verò viuit in ipſo propter iuſtificationem Dei gratia acceptam, vti dicebamus. Atque quod ad hominẽ interiorẽ, quodq; ad ſpiritũ carnemq; ipſam, quæ prius inimica Deo legi repugnabat, deniq; quod ad ea quæ peccatũ, gratiã, & iuſtitiã pertinet, hæc magnæ doctrinæ breuis eſt ſumma.*

firmabatur per carnem: Deus filium ſuum mittens in ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, [4] vt iuſtificatio legis impleretur in nobis, qui non ſecundum carnem ambulamus, ſed ſecundum ſpiritum.
[5] Qui enim ſecũdum carnem B
ſunt: quæ carnis ſunt, ſapiunt. qui verò ſecundum ſpiritum ſunt: quæ ſunt ſpiritus, ſentiunt. [6] Nam prudentia carnis, mors eſt: prudentia autẽ ſpiritus, vita & pax. [7] quoniam ſapientia carnis, ᵃinimica eſt Deoᶦ: legi enim Dei non ᵇeſt ſubiecta³, nec enim poteſt. [8] Qui autẽ in carne ſunt, Deo placere non poſſunt. [9] Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu,

ᵃinimicitia eſt in Deum
1 MS. S.
ᵇſubiicitur
3 MS. G. S.

11 Quod

ſpiritu, ſi tamen Spiritus Dei
habitat in vobis. Si quis autē
Spiritum Chriſti non habet:
hic nō eſt eius. [10]Si autē Chri-
ſtus in vobis eſt: corpus quidē
mortuum eſt propter pecca-
a vita 1 MS. Amb. C. S. tum, ſpiritus verò [a]viuit pro-
b iuſtitiam 1 MS. C. S. pter iuſtificationem[b]. [11]Quòd
C ſi Spiritus eius qui ſuſcitauit
Ieſum à mortuis, habitat in
vobis: qui ſuſcitauit Ieſum
Chriſtum à mortuis, viuifica-
bit & mortalia corpora veſtra,
propter inhabitantem Spiritū
eius in vobis. [12] Ergo fratres
debitores ſumus: non carni, vt
ſecundum carnem viuamus.
[13]Si enim ſecundum carnem
vixeritis: moriemini. ſi autem
ſpiritu, facta carnis mortifica-
ueritis: viuetis. [14]Quicunque
enim Spiritu Dei aguntur, ij
ſunt

11 Quòd ſi Spiritus eius.] *Quod verò ad externas vexationes atq. ad incōmoda ſpectat, quæ vel tempore, vel ſæculo, vel improborū hominum opera afferuntur etiam ſanctis, atque iis, qui Chriſtum in ſe habent, demum quod ad mortem ipſam corpoream, quæ communis eſt omnibus hominibus, attinet; cuius etiam rationis cauſa longa hæc diſputatio inſtituta eſt, ſic etiam conſtituimus & cenſemus; eum, qui maxima dona propter benignitatem ſuam donauit, ea etiam donaturum, imò donanda iam conſtituiſſe, quæ minora ſunt; maximè cùm eadem vnaq; ratione, quibus & maxima illa ſunt expedita, minora etiam hæc ſint incluſa, opportunè ſingulis pro commoditate vſus tribuenda. Namque dum ille excitauit Ieſum à mortuis, & ipſum Ieſum à morte corporea ab omnibusq; laboribus, denique ab infirmitate illa quam ante mortem in illo eſſe voluerat, vendicauit. igitur cui ille ipſum hunc Filium dedit poſſidendum, & omnia communicauit quæ ipſi filio propria eſſe voluit, vtenda tamen cùm res ratioq; ex ſapientiæ ſuæ conſilio poſtulabit, partim in hoc ſæculo, & omnibus in futuro. Itaque ſi ſpiritus eius qui ſuſcitauit Chriſtum à mortuis, habitat in vobis, ille ipſe qui ſuſcitauit Chriſtum à mortuis, idem & corpora veſtra, quæ nunc mortalia ſunt & manent adhuc, demum viuificabit, vt ſicut ſpiritus veſter viuit ex virtute Chriſti, ſic & corpus veſtrum viuat ex virtute etiam eiuſdem Chriſti, qui & reſurrexit, & iam non moritur, nec mors illi vltrà dominatur.*

12 Ergo fratres.] *Vt autem huius diſputationis finem faciamus, in qua hactenus inquirebamus, an propterea quòd ſub lege non ſimus, peccare nobis integrum conſentaneumq; eſſet; concludimus noſtram operam ei cuius ſumus vt impendamus conſentaneum eſſe, nos debitores ſumus Deo Spirituíque Chriſti in nobis habitanti ad vitam, non carni. ergo ſi ſecundum carnem vixeritis, moriemini: id quod omnino abhorret à conditione & lege ſpiritus vitæ. ſin verò ſpiritu in vobis habitante facta carnis, hoc eſt, exercitationes corporis illius antea viuentis mortificaueritis, viuetis, vitamq; vobis à Deo donatam tuebimini, eritisq; non filij hominum, aut Adæ veteris, ſed filij Dei, cui debitores eſtis huius gratiæ ac doni: quicunque enim aguntur Spiritu Dei, hi filij Dei ſunt. ergo vos qui filij Dei eſtis, Spiritu Dei actos ab omni illa carnis ſeruitute liberos atque alienos immunesq; eſſe oportet. verus enim eſt ille Spiritus Dei, atque efficaciſſimus in iis quos inhabitat, quos virtute & aptitudine præſtantes efficit, valdéque mutatos ab ea quæ ſub lege obtinebatur conditione.*

sunt filij Dei. 15 Non enim ac- 2 Tim. 1, 7.
cepistis spiritum seruitutis ite-
rum in timore: sed accepistis Galat. 4, 5.
spiritum adoptionis filiorum,
in quo clamamus: Abba, (Pa-
ter.) 16 Ipse ⌐enim' Spiritus, te- ⌐ MS. Amb. c. s.
stimonium reddit spiritui no-
stro quòd sumus filij Dei. 17 Si
autem filij: & hæredes, hære-
des quidem Dei: cohæredes
autem Christi: si tamen com-
patimur, vt & conglorifice-
mur. 18 Existimo enim quòd D
non sunt condignæ passiones
huius temporis, ad futuram
gloriam quæ reuelabitur in
nobis. 19 Nam expectatio crea-
turæ, reuelationem filiorum
Dei expectat. 20 Vanitati enim
creatura subiecta est, non vo-
lens, sed propter eum qui sub-
iecit ⌐eam' "in spe': 21 quia & ⌐ MS. G. "in spem MS. S.
ipsa creatura liberabitur à ser-
uitute corruptionis, in liber-
tatem

15 Non enim accepistis.] *Nam cùm lex lata est, spiritus quidam timoris populum inuasit eum cui lex dabatur, sed hic spiritus quem vos accepistis, non est alter illi similis, aut ille ipse denuò vobis datus, sed alius spiritus: Spiritus, inquam, sanctus, quo adoptati estis in filios; quem qui habemus, clamamus* Abba Pater: *quacunque lingua Deum alloquamur, Patrem inuocamus nostrum, nec solùm inuocamus, sed adoptionis possessione publicè clamamus. Neq; verò clamor hic vel ex arrogantia, vel ex temeraria aliqua persuasione, vel ex præsumpta imputatione proficiscitur, sed ex vero & probato testimonio; ipse enim Spiritus sanctus reuelatione, vti dici solet, interna spiritui nostro testimonium reddit quòd sumus filij Dei. constante autem testimonio huiusmodi, filij Dei sumus: Si filij, hæredes eiusdem cuius filij, nempe Dei, & cohæredes eius per quem adoptati sumus: Christi videlicet, qui nos in se suscipiens, fratres sibi esse voluit, atque ita appellauit, & tãquam membra sui corporis, hæreditatis participes & gloriæ suæ nos efficere constituit, idq; præstabit etiam; hoc est, gloriæ quam nunc obtinet & possidet communionem. si tamen id quod nobis afflictionum pro nomine illius instat, constanter, vt fratres & membra decet, feramus. & vt ille passus est multa, atque ita intrauit in gloriam suam, nos etiam pro nostra portione compatimur vt conglorificemur. maximè verò cùm id quod hoc tempore vexationum, afflictionum, atque incommodorum inferri potest, quidquid id quantumq; sit, tamen ad magnitudinem eius gloriæ, quæ explicanda reuelandaq; est in nobis, relatum omnino leuissimum & breuissimum cognoscetur, neque comparatione existimabitur dignum.* 19 Exspectatio creaturæ.] *Illud quidem manifestum est, creaturam hanc, hoc est, nos qui creati & formati sumus à Deo, anxiè obseruare & exspectare vt reueletur & manifestetur illa singularis prouidentia, qua Deus erga filios suos fouendos, custodiendos, & honore afficiẽdos vtitur: maximè cùm ipsa creatura, quãdiu in mundo hoc viuit, vanitati, corruptioni, & incõmodis huius vitæ subiecta sit, non quòd ipsa vltrò incõmoda huiusmodi optet, velit & subeat, cùm propter cognitionẽ boni & mali, qua prædita est, optarit potius à malo omni atque adeò à corruptione libera immunisq; esse, sed tamen subiicitur propter eum qui subiecit eã, spe tamen facta, quòd & ipsa creatura liberabitur ab huismodi corruptionis seruitute & asseretur etiã tandẽ in eã libertatẽ, quæ filiis Dei diuino cõsilio decreta est.*

22 Scimus

tatem gloriæ filiorum Dei.
22 Scimus enim quòd omnis
creatura ingemiſcit, & partu-
rit vſque adhuc. 23 Non ſolùm
autem illa, ſed & nos ipſi pri-
mitias ſpiritus habẽtes, & ipſi
intra nos gemimus, adoptio-
5 MS. Amb. C. 5. nem filiorum Dei expectan-
tes, redemptionem corporis
E noſtri. 24 Spe enim ſalui facti
ſumus. Spes autem quæ vide-
tur, non eſt ſpes. nã quod videt
quis: quid ſperat? 25 Si autem
quod nõ videmus, ſperamus:
per patiẽtiã expectamus. 26 Si-
militer autẽ & Spiritus adiu-
uat infirmitatem noſtrã. nam
quid oremus ſicut oportet ne-
ſcimus: ſed ipſe Spiritus po-
ſtulat

22 Scimus enim quòd omnis creatura.] *Atq; illud quidem cõmune eſt hominibus omnibus (creaturæ nomine homines hoc loco ſignificat Paulus tritiſſimo ſui temporis ac familiari apud Hebræos ſermone) Omnibus, inquit, hominibus communis gemitus & cõmunis exſpectatio & cupiditas hæc eſt, corruptionis vel declinandæ, vel euadẽdæ, vel iam ſuperãdæ. idq; hactenus commune fuit omnibus; neq; verò de communi ſtatu & conditione hominum loquor, ſed & nos, qui nunc primi ſpiritũ illum antea promiſſum habemus ex dono Dei, & nos etiam quoniam nondũ ſumus immunes ab his externis incommodis corporis noſtri, in quibus etiam exercemur, nos ipſi intra nos ingemiſcimus atq; exſpectamus illam plenam filiorũ Dei adoptionem ſiue exhibitionem, vt ſicut ſpiritu & animo incorruptionem ex Deo accepimus, ita corpus redimatur noſtrũ à laboribus & incommodis illis corruptionis: hoc eſt nobis commune cum omni creatura, vt cupiamus hanc liberationem: ſed illud ſingulare & præſtantiſſimum habemus, hoc eſt, firmam ſpem nos fore liberandos, atq; hac ſpe id quod futurũ exſpectamus quaſi præteritũ ducimus, ſicuti huiuſmodi ſpe firma inſiſtentes exſpectauimus ſalutẽ hanc internam, quam ex Dei gratia obtinemus. hæc autem ſpes quanquam nondum videat quod deſiderat, tamen acceptum ſibi ipſa conſtantiſſimè exiſtimat; ſi enim non eſſet ſpes, nõ eſſet exſpectatio, atq; ex conſequenti neque tolerantia neque probatio; ſpes enim quæ videtur, nõ eſt ſpes; nam quod quis videt quid & ſperat? itaq; nos id ſperamus quod non videmus, atq; hac animati & fulti ſpe permanentes & patiẽtes, atq; omninò Dei erga nos cura innixi exſpectamus. atq; hæc ſpes vna ex ex præcipuis rebus eſt, quibus ij qui filij Dei ſumus, primitiasq; ſpiritus accepimus, in laborib. atq; ærumnis incõmodiſq; iuuamur & fouemur.* 26 Similiter autẽ & ſpiritus.] *Eſt & aliud maximũ infirmitatis noſtræ fulcimen, quòd Spiritus ipſe ſanctus, qui in nobis inhabitat, ita ſuſcipit agitq; partes noſtras, vt etiã id quod ingemiſcimus, ingemiſcat pro nobis, & oret atq; deprecetur vnà nobiſcum, verũ cõmodius & efficacius: namq; ipſe, vt ſumma ſapientia eſt, nouit quid, quãdo, quatenus & quẽadmodum orandũ ſit: nos enim, niſi ab illo doceamur, quid oremus ſicut oportet neſcimus; ſed ipſe ſpiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. & hæc poſtulatio efficaciſſima eſt, vtpote ſapiẽtiſſima & oportuniſſima, ideoq; Deo gratiſſima: Deus enim hominum omnium corda ſcrutatur; qui autẽ ſcrutatur corda, ſcit quid & quã prudenter poſtulet ſpiritus: quia ſecundum Deum interpellat & poſtulat, idq; pro ſanctis & Deo ipſi charis. habemus igitur ſpem, qua fulcimur; habemus interpellationẽ ſpiritus, admirãda adiumẽta. ſed & illud præterea etiã efficaciſſimum eſt nobis adiumentũ & hortamentũ, quod ex ſacrorum librorum diſciplina edocti ſcimus.*

28 Scimus auté.] *Videlicet quòd diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, ipsorum omnia opem studiumq; suum illis communicant, tam Angeli quàm sancti illi qui in superiori Ierusalem sunt, atque etiam qui in terrena militante Ecclesia versantur: omnes suis precibus, studiis, officiis, meritis ac sacrificiis cooperantur, inquam, in bonum omnibus diligentibus Deum. S.S.E. Particeps ego sum omniũ timentium te, & custodientium mandata tua. hæc participatio pertinet ad omnes diligentes Deum, efficacißimè etiã pertinebit ad eos, quos Deus hoc tempore ad sanctitatem vocare, & sanctos efficere proposuit, & vocauit, & effecit. Nam quos præsciuit & prædestinauit ac præfiniuit conformes fieri imagini filij sui, hoc est, vt ille esset primogenitus in multis fratribus, & illi essent ipsius fratres in spiritu & veritate. quos autem ad hanc conformitatem præfiniuit ac prædestinauit, hos & vocauit per Euangelium filij sui; & quos vocauit, hos credentes & obedientes sibi etiam, vt pollicitus fuerat, iustificauit, sanctosq; effecit iustitiæ suæ communicatione; quos autem iustificauit, illos etiam gloriosos effecit, & sanctos dici voluit, & haberi, atque sanctitatis nomine magnificari, id quod nemo poterit illis vel detrahere, vel arrogantiæ vel superbiæ adscribere, quippe qui non sibi, sed Deo acceptam referant hanc glorificationem. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus ipse, qui glorificare in hunc modum voluit nos, tuetur glorificationẽ nostram; quis illam improbabit: si ipse suscipit curam electorum, sanctorumq; suorũ, sibiq; dilectorũ, quis illos perdere poterit? oues ipsius nemo rapiet ex illius manibus. Si Deus pro nobis, quis*
32 *contra nos? qui proprio filio non pepercit,*
33 *sed pro nobis omnibus tradidit illum, quam*
34 *rem nobis necessariam subducet? quomodo non omnia cum illo gratis donabit? quod ad sanctitatem & gloriam attinet, quis accusabit aduersus electos Dei? Deus est qui illos iustificat, quis est qui condemnet? pro illis Christus mortuus est, imò etiam pro ipsis resurrexit; ergo qui mortem & resurrectionem suam illis communicauit, vtrumque efficacißimè, nunc cùm est in dextera Dei, & etiam interpellat pro nobis, quid non efficiet? Hactenus ostẽdimus quæ qualiaq; sint*

stulat pro nobis gemitibus in-
enarrabilibus. 27 Qui autem
scrutatur corda: scit quid desi-
deret Spiritus: quia secundum
Deum postulat pro sanctis.
28 Scimus autem quoniã dili-
gentibus Deũ, omnia coope-
rantur in bonum, iis qui secũ-
dum propositum vocati sunt
*sancti'. 29 Nam quos præsci- *s c.s.
uit: & prædestinauit confor- F
mes fieri imaginis Filij sui: vt
ipse sit primogenitus in mul-
tis fratribus. 30 Quos autẽ præ-
destinauit: hos & vocauit. &
quos vocauit: hos & iustifica-
uit. quos autem iustificauit: il-
los & "glorificauit'. 31 Quid er- *magnificauit 19 MS.
go dicemus ad hæc? si Deus Amb.
pro nobis, quis contra nos?
32 Qui etiam proprio filio *nõ *suo MS q.
pepercit, sed pro nobis omni-
bus tradidit illum: quomodo
nõ etiam cum illo omnia no-
bis "donauit'?" 33 Quis accusa- *donabit c.s *Q. n.
bit aduersus electos Dei? Deus
qui iustificat. 34 Quis est qui
cõdemnet? Christus Iesus qui
mor-

ſint rerum & adiumentorum authoritatumq́ præſidia, quibus ſancti, tum ad ſanctitatem obtinendam & tuendam, tum ad mundi vexationes & corporis incommoda ferenda vtuntur. Nunc verò oſtendamus, qua mente, quoque animo & conſilio ipſi ſint ad ferenda incommoda omnia pro nomine Chriſti, hoc eſt, quemadmodum ipſi ſtudio affectuq́ ſuo his Dei beneficiis reſpondeāt, atque tot præſidiis vtantur, quemadmodum ſuas partes ſuſcipiant ad hanc incommodorum omnium palæſtram ſubeundam.

mortuus eſt, imò qui & reſur-
& 1 MS. Amb. G. S. rexit, qui eſt ad dexteram Dei,
qui etiam interpellat pro no-
⌐3 MS. Amb. G S. bis. 35 Quis⌐ ergo' nos ſepara-
bit à charitate Chriſti? tribu-
latio? an anguſtia? an fames?
an nuditas? an periculum? an
G perſecutio? an gladius? 36 (ſicut
Pſal. 43, 23. ſcriptum eſt: Quia propter te
mortificamur tota die: æſti-
mati ſumus ſicut oues occi-
ſionis.) 37 Sed in his omnibus
*per Aug. G. S. Q. n. ſuperamus "propter' eum qui
dilexit nos. 38 Certus ſum e-
nim quia neque mors, neq. vi-
ta, neque angeli, neq. princi-
patus, neque virtutes, neq. in-
⌐1 MS. Amb. G. S. Q. n. ſtantia, neque futura, ⌐neque
fortitudo', 39 neq. altitudo, ne-
que profundum, neque crea-
tura alia poterit nos ſepara-
re à charitate Dei, quæ eſt in
Chriſto Ieſu Domino noſtro.

CAP. IX.

A VEritatem 1 dico in Chri-
Ieſu MS. Amb. ſto, non mentior, teſti-
monium mihi perhibente cō-
ſcientia

35 Quis nos ſeparabit.] *Affirmo igitur, eos erga Chriſtum, cuius charitatem experti ſunt, tanto amore ardere, vtpote Spiritu ſancto & igni baptizatos, vt nullis vnquam incommodis diuelli ſe ab illo patiantur: nō tribulatione, non anguſtia, & cæteris omnibus, ſed neque gladio: namque hoc illis cum primis perſuaſum eſt, atque non ſolùm perſuaſum, ſed exemplis ac prædictionibus in ſacra lectione præmonſtratum, magnam aſſiduamq́ carnificinam & crudelem exerceri ſolere in eos, qui nomen ſanctum Dei prædicant, veram & ſolidam pietatis doctrinam profitentur & commendant; ſed in his omnibus propoſitū noſtrū vrgentes ſuperamus, ita vt ab eo qui nos diligit minimè diuellamur.*

38. 39 Certus ſum enim.] *Demum illud mihi conſtat, nullam tantam eſſe vel vim vel potentiam, vel authoritatem, nullam vel timoris vel cupiditatis materiam & conditionem adeò præſtantem, quæ nos dimouere poſſit ab ea charitate, quæ eſt nobis erga Deum in Chriſto Ieſu Domino noſtro, cuius magnitudinem nemo, niſi qui Chriſtum habet, nouit.*

IN CAP. IX.

1 Veritatem dico.] *Cùm Iudæis oppidò inuiſum ſit hoc nomen ſanctitatis, ſanctificationis, & iuſtificationis Dei, quàm in his qui Chriſti ſunt aſſeruimus, ſiue illi ex circunciſione, ſiue ex præputio fuerint, magna etiam creuit inuidia aduerſum nos, huius maximi diuini doni prædicatores ac teſtes; quaſi noſtro vel ſtudio vel conſilio, vel etiam negotio efficiatur, vt illi, qui tot annos in lege laborarunt, excludantur ex regno Dei, & hi admitti atque recipi dicantur, qui Deum antea non coluerunt, ſed neque rectè quidem cognouerunt. & me inprimis exoſum habent, quem iſtorum, hoc eſt, Gētium Apoſtolum eſſe & vocari intelligunt. perinde*

quaſi

quasi id curem & moliar, vt, illis Dei populi nomine, iure dignitateq; abdicatis, Gentilis populus sufficiatur, meq; in hac re omnino occupem tanquam euersor & dissipator antiquæ illius dignitatis, quam hi hactenus sibi adscripsere solis, atque vt vnum primum præcipuum huius noui nominis Christianorum assertorem & authorem damnant & insectantur. qui tamen valde his omnibus iudiciis & opinionibus errant, tum de sua re, vt paulò pòst docebo, tum de animi mei aduersus illos odio & abalienatione: nam, vt ab hoc primùm incipiam, veritatem dico in Christo, quem vt Apostolatus mei authorem prædico, ita iudicem studij mei appello, testemq; cito conscientiam meam, quæ officium hoc mihi excoli oportere apertè indicat, præcipuè in Spiritu sancto, cuius iudicio atque consilio, non mea aliqua priuata ratione, agor.

scientia mea in Spiritu sancto.
2 quoniā tristitia mihi magna
est & continuus dolor cordi
meo. 3 Optabam enim ego ip- Act.9,1. 1 Cor.15,9.
se anáthema esse à Christo pro
fratribus meis, qui sunt co-
gnati mei secundum carnem,
4 qui sunt Israëlitæ, quorū ad-
optio est filiorum, & gloria, &
* testamentum, & legislatio, & * testamenta 3 MS. Amb. G S.
obsequiū, & promissa, 5 quo-
rum patres, & ex quibus est B
Christus secundùm carnem,
qui est super omnia Deus be-
nedictus in sæcula. Amē. 6 Nō
autē quòd exciderit verbum
Dei.

2 Quoniam tristitia.] *Huius expositionis, studij, animi, officiiq; mei illa summa est; me vehementi dolore affici propter Iudæorum casum, vsque adeò vt ex vehementi amore & charitate aduersus eos, atq; ex dolore quem ex illorū ruina percipio, si mihi daretur optio (quid amplius dicere possum, vt studiū meum explicem) optarem anathema esse ipse à Christo pro fratribus meis, qui cæteros omnes fratres meos & necessitate erga me, & dignitate sua anteeunt: sunt enim cognati mei secundū carnem: sunt præterea Israëlitæ, ad quos pertinebat adoptio, quorum gloria illa erat cognitionis Dei, & separationis in populum peculiarem, fœdus cum ipsis erat san.itum, legis vsus iisdem primùm tributus, sacrorum ratio illis tradita, promissa credita & explicata.*

6 Non quòd exciderit.] *Iam verò, vt rem ipsam agamus, queruntur Iudæi se esse eiectos, idq; à nobis affirmari aiunt, & Gētiles in ipsorum locum esse suffectos hoc autem fieri posse negant, nisi verbum Dei excidat, qui pollicitus est regnū Israëlitis filiis, inquā, Israël & Abrahæ semini. hoc primùm inficiamur, Dei verbum excidisse, imò affirmamus semper constitisse & constare, ipsos verò non sibi constare: Namque hoc regnum ex promissione dandum erat, non ex n:tura carnali, neq; ex voluntate viri, sed ex Dei promittentis consilio & voluntate. promissio à Deo profecta fidē exigit ab hominibus; qui promissioni fidē nō habēt, ipsi cedūt ac desunt promissis sibiq; ipsis desunt. deinde admitto filiis Israëlis factū esse promissum; sed nō omnes qui ex Israël, ij sunt Israëlitæ, neq; quia sunt semen Abrahæ, omnes filij; sed hi propriè ad hanc hæreditatis rationē appellantur filij, qui ad Isaac pertinēt. S.S.E. (ex duobus qui sunt nati ex te, atq; ex iis qui nasci possunt) In Isaac vocabitur tibi semē, id est, nō quia filij carnis sunt, ideò protinus æstimātur in semine illo cui hæreditas decreta erat, sed filij qui ex promissione suscepti sunt, promittente Deo, & fidē habēte promissis Abrahamo, atqui vnus tantū filius cōtigit Abrahamo per promissionē, videlicet ille qui ex Sara sterile susceptus est: namq; hoc promissionis verbū est, Secūdùm hoc tēpus veniam, &c. itaq; non ex sanguinibus nascuntur filij qui hæredes æstimantur ac definiuntur à Deo.*

10 Non

Dei. Non enim omnes qui ex
Israël, ij sunt Israëlitæ: [7]neque
*quia 15 MS. n. Amb G.S. "qui semen sunt Abrahę, om-
Gen. 21, 12. nes filij: sed in Isaac vocabitur
tibi semen: [8]id est, non qui filij
carnis, hi filij Dei: sed qui fi-
Galat. 4, 28. lij sunt promissionis, ęstiman-
C tur in semine. [9] Promissionis
enim verbum hoc est, Secun-
Gen. 18, 10. dùm hoc tempus veniam: &
erit Saræ filius. [10] Non solùm
-2 MS. G. autẽ -"illa: sed & Rebecca ex
*illi 4 MS. *hic S. vno "concubitu habens, Isaac
Gen. 25, 21. *concubitũ G.S. "patris

10 Non solùm autem.] *Aiunt verò Iudæi se legem acceptasse, habuisse, & in ea laborasse custodienda, ideóq; deberi ipsis hæreditatem regni vt filiis Abrahæ & Israëlis, atque etiam in lege Dei exercitatis; Gentibus autem non esse causam hæreditatis ineundæ, vtpote qui neque ex Israël orti sunt, neque legem obseruarunt, sed neque voluerunt quidem. iam diximus hæreditatem non deberi natis secundum carnem, sed concedi natis secundum promissionem; addimus autem in hac promissione non haberi rationem voluntatis aut operationis humanæ, sed propositi voluntatis & misericordiæ benignitatisq; Dei, neque Deũ alligari in donis à se vltrò oblatis & promissis alicui, vel sanguini vel operi à se non declarato, sed antequam exemplũ aliquod exstiterit actionis alicuius humanæ, ipsum vltrò proposuisse dare regnum iis quos ipse voluerit, & non omnibus volentibus hæreditatẽ, vel festinantibus ad illam occupandam. quos verò ipse voluerit & proposuerit, iam diximus filios esse promissionis, quos etiam postea definiemus. hoc autem quod docuimus, ex altero etiam hæreditatis promissæ exemplo ostendemus. Cùm Rebecca mater nostra ex vno concubitu Isaac patris nostri grauida, oraculum peteret antequã gemelli illi nati essent, aut boni vel mali quicquam egissent, vt propositum Dei maneret, qui elegit eos vocare ad hæreditatem, quibus ipse benignus promitteret hæreditatem, illa responsum accepit, in quo nihil de operibus filiorum, sed de voluntate vocantis est apertè declaratum, Maior seruiet minori. atque ad hoc facit quod cùm hæreditatem illam terrenam, quæ Israëlitis contigit in terra promissa (quæ figuram obtinuit & vmbram quandam hæreditatis cælestis) significaret Deus, dixit per Prophetã, Iacob dilexi, Esau autẽ odio habui. Ergo quid dicere possumus cùm hæc ita sese habeat, possumus dicere iniquitatem esse apud Deum, qui vel iis quibus pollicitus fuerit, non præstet promissa, vel iis non præstet quibus debebantur, vt Iudæi sibi deberi dicunt propter legis possessionem & obseruantiam? absit omnino vt hoc dicamus: namque ex exemplis adductis redarguitur huiusmodi sententia. quòd si exemplis non contenti, velimus ipsius Dei declarationem audire, qui dicat se suum propositum obtinere & confirmare velle, non esse addictum alicui vel homini, vel rei, Moysi dicit: Miserebor cui miserebor, & misericordiam præstabo cui miserebor. igitur hæreditas non volentis est, neque currentis, & præoccupare conati, vt Esau faciebat, sed miserentis Dei, atque vltrò hunc vel hũc vocare proponentis, propositumq; suum declarantis promissione quæ non mutatur neq. excidit. Et quoniam de origine primaria hæreditatis iam egimus, eamq; declarauimus esse propositum Dei volentis hanc misericordiam & liberalitatẽ exercere erga eos quibus ipse promiserit; ostendemus etiam nunc eum non posse cogi vel impediri quominus id faciat & explicet quod proposuit, cùm ipse explicare voluerit, nullamq; esse potentiam quæ ipsius virtuti resistere posit, cùm velit misericordiam præstare cui proposuerit, imò eos omnino grauissimis pœnarum exemplis puniat, qui suo proposito aduersari conentur. Nam cùm populum illum, cui misericordiam præstare iamiam parabat, Pharao aduersus Dei consilium impedire & opprimere tanto molimine*

conaretur, illud quod nobis scriptura refertur, ex Deo audiit, In hoc ipsum excitaui te, vt ostēdā in te virtutem meam. hac significatione: Si dimiseris populum, vt ego postulo à te, ostēdam virtutem meam in te, qui edoctus voluntatem meam, nulla ratione habita commodorum tuorum, populum dimiseris, cui ego misericordiam præstare constitui; sin verò non dimittere, sed vexare & retinere studueris, quo magis hoc fueris molitus, hoc grauius punieris: indurabo enim te, vt pugnantia peruersitasq́; tua magis innotescat mundo, atque materiem & opportunitatem tu ipse pares, qua virtus mea & manus valida in mundo cognoscatur, & nomen meum annuntietur in vniuersa terra. Atque ita factum est, vt neque Pharao potuerit virtuti Dei obsistere, quominus educeretur populus; neque indurationem effugere, quominus ipse vltrò sese in mare coniiceret cum exercitu suo, irati Dei potentiam, validissimamq́; dexteram experturus: ex quo sequitur, Deum misereri cuius voluerit, & indurare quem voluerit. neque agimus hic de ratione siue caussis misericordiæ & indurationis, verùm de potentia virtuteq́; Dei ad faciendum & explicandum plenissimè id quod velit, in vtramlibet partem velit. ex quibus omnibus argumentis illud consequitur, posse Deum vocare quos velit ad hæreditatem, & repugnantes atque obsistentes voluntati suæ indurare; id quod hac ætate euenit, qua Gentes ad hæreditatem vocantur & admittuntur, Iudæi verò reiiciuntur & indurantur.

"patris nostri". 11 Cùm enim nondum nati fuissent, aut ali- *patre nostro ς MS. G. 5.
quid boni egissent aut mali (vt secundum electionem propo-
situm Dei maneret) 12 nō ex operibus, sed ex vocante dictum
est ei: Quia maior seruiet minori, 13 sicut scriptum est: Iacob *Gen. 25, 23.*
dilexi, Esau autem odio habui. 14 Quid ergo dicemus? nun- *Mal. 1, 2. 3.*
quid iniquitas apud Deū? Ab-
sit. 15 Moysi enim dicit, Mise- Exod. 33. 19.
rebor cuius misereor: & mise- D
ricordiā præstabo "cui "mise- *cuius MS. *misereor e.
rebor". 16 Igitur non volentis,
neque currentis, sed miserētis
est Dei. 17 Dicit enim scriptura
Pharaoni: Quia in hoc ipsum *Exod 9, 16.*
excitaui te, vt ostendam in te
virtutem meam: & vt annun-
tietur nomē meum in vniuer-
sa terra. 18 Ergò cuius vult mi-
seretur: & quem vult indurat.
19 "Dicis" itaq. mihi: Quid ad- *Dices R. e. 4
huc queritur? voluntati enim
eius

19 Dicis itaque mihi.] *Quòd si Iudæus quispiam dicat, Deum immeritò conqueri de Iudæis, eosq́; accusare quòd non intrent in hæreditatem, quandoquidem ille ita voluerit, & neminem posse resistere voluntati illius: cùm igitur ipse reiecerit Iudæos, ad voluntatē ipsius esse reducendam disputationem, cùm homines non possint impedire voluntatem Dei, & illorū actiones proficiscantur ex voluntate ipsius: superesse tamen alteram quæstionem maiorem, Cur ita voluerit, curnam voluerit & proposuerit Gentes admittere, & Iudæos reiicere, quòd si ille ideò reiecerit, quòd sic voluerit, quid adhuc queritur, quid causatur Iudæos, eosq́; reprehendit; nam si ille nollet, illi non reiicerētur. Si voluit, quid queritur, cur reprehenduntur Iudæi huius abdicationis, quorum abdicatio ad voluntatem illius est referenda. itaque videtur hæc responsio Iudæo alicui arguenti superesse, quam sic planè refellimus: Tu dicis: Quid nam arguit & causatur Deus, si ille ita voluit: videndum*

dendum est cur ita voluerit,nam de cæteris nihil est quod arguat,si de potentia agitur. Primùm tibi respondeo,ô homo,tibi nullum esse ius respondendi Deo,neque fas esse,vt in ratione donorum & misericordiæ de voluntatis illius causa disputes,quam illi,eo ipso quòd Deus & author bonorum est,liberam,integram,sanctamq; constare,imò ab omnibus obseruatam & adoratam oportet. ex similitudine autem à Propheta aliquando descripta hanc sententiam confirmabo, Nunquid potest figmentum aliquod interrogare & arguere figulum,cur me fecisti sic? quippe figulus,eo ipso quòd artem figulinam probè tenet,& nihil facit casu aut temerè, sed sciens & volens,potest facere vas hoc & forma & vsu decorum,atque in honorem propter artis elegantiã & propter vtilitatem,quæ ex vase capitur,ita vt omnes qui vas viderint ex creta cõfectum, & conspectu delectentur,& artificis ingenium summè commendent,qui ex tenui & vili massa pulchrum vas effecerit,cuius æstimatio ex arte ipsa & voluntate figuli constet; aliud verò vas, in quo nolit ostendere artis elegantiam,facere quidem ad vsum possit, sed vt nihil egregiæ æstimationis aut commendationis habeat. Atque hoc est,quod de potentia & voluntate Dei verè dicere possumus: Primùm,illum esse præstantissimum ad id faciendum quòd voluerit: Deinde, voluntatis illius causam à nemine homine iure posse in disputationem vocari. igitur quod voluerit misericordia & mera liberalitate vti erga agentes,imò erga omnes eos,qui promissis fidem haberent suis, nec fas est vt ab homine quopiam compellatur ad reddendam rationem,misericordiæ enim definitioni hoc aduersatur;voluit facere misericordiam iis qui promissis crederent suis,& obedirent in eam formam doctrinæ,quam ipse proponeret; iis qui non crederent,noluit hanc misericordiam facere,si permanerent in incredulitate hac. Quid stultius quàm respõdere Deo,cur voluit misericordia vti aduersus eos qui crederent,& eos ornare,& facere ex illis vasa in honorem;& rursus ex eadem massa hominum eos qui non crederent,repellere à misericordiæ communione. Itaque de potentia & voluntate Dei non est audacter arguendum, sed illius misericordia summa admiratione & obseruatione, summaq; gratulatione est excipiẽda,quam exercere & ostendere voluit in iis qui credunt promissis, & obediunt ipsius voluntati.

E eius quis resistit? [20]O homo,
tu quis es qui respõdeas Deo?
Esaie 45.9. Iere. 18.6. Sap. 15.7. Nunquid dicit figmentum ei
qui se finxit: Quid me fecisti
sic? [21]An nõ habet potestatem
figulus luti, ex eadẽ massa fa-
cere aliud quidem vas in ho-
norem: aliud verò in contu-
meliam? [22]Quòd si Deus vo-
lens ostendere iram, & notam
facere potentiam suam, susti-
nuit in multa patientia, vasa
*aptata MS. B. Amb. G.S. iræ "apta" in interitum, [23]vt
ostenderet diuitias gloriæ suæ
in

22 Quòd si Deus volens.] *Quid verò si ostendamus & probemus illam Dei admirabilem misericordiam non defuisse iis etiam qui illius promissis non crediderunt, sed propositam etiam atque liberalissimè fuisse oblatã, illorum tamen culpa repulsam & abiectam. hæc enim benignitas Dei est,vt nolit aliquem perire, sed patienter agat atque diu exspectet,vt homines ad pœnitentiam conuersos benignissima illa miseratione excipiat & sanet. plenæ sunt sacræ chartæ huius rei testimoniis apertissimis, atque illud exemplum ad hanc rem opportunissimè recoli potest, quod nos paulò antè proponebamus,de Pharaone,Pharaonisq; aula,consiliariis, & domo omni, cui, post multa aduersus Dei consilium & propositum tentata & magno molimine peruoluta,merenti iam iudicium & supplicium diuinum,tamen monitionis, admonitionisq; causa dictum est: In hoc ipsum exci-*

[illegible]

[illegible] Quid vero vos autem [illegible]

in vasa misericordiæ quæ pre-
parauit in gloriam. [24] Quos &
vocauit nos non solum ex Iu-
dæis, sed etiam ex Gentibus,
[25] sicut in Osee dicit, Vocabo
non plebem meam, plebem
meam: & non dilectam, dile-
ctam: & non misericordiam
consecutam, misericordiam
consecutam. [26] Et erit, in loco
vbi dictum est eis, Non plebs
mea vos: ibi vocabuntur filij
Dei viui. [27] Isaias autẽ clamat
pro Israël: Si fuerit numerus fi-
liorum Israël tanquam arena
maris, reliquiæ saluæ fient.
[28] Ver-

[illegible] ex quo tamen soboles nasci possit numerosa [illegible] misericordia Dei acceptum referendum esse Propheta prædice- [illegible] reliquisset nobis semen, nisi reliquos fecisset misericordiæ præ- [illegible] euaserant, quasi Sodoma fuissemus, & Gomorræ simi- [illegible] salutis bonus causa, hoc est, diuina voluntate & electione atque promissio-

promißione, de Dei potentia atque virtute ad efficiendum quidquid velit, de tempore salutis & misericordiæ, de vocatione non solùm Iudæorum, sed etiam Gentium, tum ex rei ipsius contemplatione & scientia, tum ex diuinis oraculis disseruimus: nunc deinceps causam ostendemus, quamobrem ex vocatis alij admißi, alij exclusi fuerint, ex qua & magna Dei misericordia & iudicium iustißimum probabitur.

v λόγον. 28 v Verbum' enim cōsummās,
& abbreuiās in æquitate: quia
verbum breuiatum faciet Do-
minus super terram. 29 & sicut
Isaie 1,9. prædixit Isaias; Nisi Dominus
sabaoth reliquisset nobis se-
men: sicut Sodoma facti esse-
mus, & sicut Gomorrha simi-
G les fuissemus. 30 Quid ergo di-
cemus? Quòd Gētes quæ non
sectabantur iustitiam, appre-
hēderunt iustitiam, iustitiam
autem quæ ex fide est. 31 Israël
*sectans 6. MS. G. 5. verò "sectando' legem iustitiæ,
in legem iustitiæ nō peruenit.
32 Quare? Quia nō ex fide, sed
quasi ex operibus. offenderūt
enim in lapidem offensionis,
Isaie 8,14. 28,16. 1 Pet. 2,7. 33 sicut scriptum est: Ecce po-
no in Sion lapidem offensio-
nis, & petram scandali: & om-
nis qui credit in eum, non
confundetur.

CAP.

30 Quid ergo dicemus?] *Quid colligimus ex superioribus disputationibus? nimirum iustitiam promissam fuisse à Deo hominibus, & iustitiæ mentionem multam & frequentem in sacris Scripturis factam esse, & Gentes caruisse notitia huiusmodi iustitiæ Dei, atque ideò illam non fuisse sectatos, & tamen nunc apprehendisse iustitiam; eam iustitiam, inquam, quæ Dei iustitia dicitur, & ex Dei promißis profecta in eos confertur, qui promißis declaratis fidem præstant; hanc iustitiam Gētes antea non sectati, nunc apprehenderunt. At verò Israëlitæ qui frequēter antea audierant hanc iustitiam, quòd illam perperam considerantes, non in Dei promißis fide excipiendis, & obedientia procurandis, sed in lege Mosaica obseruanda constituerunt, atque in ea consectanda multum ingenij, temporis ac laboris posuerunt, tamen in veram legem iustitiæ, in legem illā interiorem, quæ cum hac iustitia à Deo confertur, in cordibúsque scribitur, non peruenerunt. cur hoc? nunquid quòd Deus illis defuerit? minimè verò; imò quòd ipsi sibi Deoq́; defuerunt, nolentes iustitiam hanc ex fide suscipere, vti Deus decreuerat & declarauerat, sed ex operibus legis Mosaicæ statuere & sibi ipsis parare, atque hoc sibi persuadentibus (contra Dei consilium) eos esse iustos, qui legem Mosaicam habeant & obseruent, neque opus esse alio mediatore ad iustitiam à Deo obtinendam, satis autem esse legi operam dare ad iustitiam comparandam: quamobrem ipsi non receperunt eum qui fuerat ipsis antea promissus, & nunc demum datus est in iustitiam suam: hoc fuit maximum offendiculum in quod impingentes, in iustitiam Dei non peruenere; Christus, inquam, ille ab ipsis reprobatus & repulsus, fuit lapis ille offensionis & ruinæ Iudæis, & omnibus non credentibus in eum; idem autem lapis probatus & constitutus à Deo in salutem & iustitiam omnibus credentibus in ipsum.*

tauit te vt ostendam in te virtutem meam, &c. & tamen illis peruersum illud propositum obsistendi consiliis Dei non fuit depositum, sed nouis excogitatis impedimentis & machinis, commentisq; immanibus promoueri curabatur, irato interim Deo & ferente illud magnanimitate & tolerantia admirabili, & quotidie frequentius suas erga illos admonitiones clementissimè repetēte. Igitur si Deus vasa illa iræ, quibus frequētissimè fuerat ad iram prouocatus, & ad vltionem irritatus, quæ vel primo vel secundo, nedum compluribus aliis criminibus, apta iam fuerāt in interitum, tum etiam cùm iram suam ostendere, & potentiam notam facere vellet, tamen diutius in multa patientia sustinuit, adeò misericordiæ suæ exercitatione delectatur. Et nunc ergo vt magna misericordia vsus fuerit erga omnes tam Iudæos quàm Gentes consentaneum omnino est: nunc, inquam, cùm tempus aduenisset, vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam. id quod apertissimè ipse ostendit ac declarauit, se velle & parare misericordiæ dona maxima impertiri omnibus iis qui crederent promissis suis, nulla personarum siue nationum ratione habita; declarauit, inquam, vocatione ipsa; nam vocauit nos non solùm ex Iudæis, quibus promissum fuerat antea factum & expositum, sed etiam ex Gentibus, de quarum vocatione suum consilium olim nobis etiam patefecerat, sicut & in Osee dicit. itaque illa vocatio non est noui ac repentini, sed æterni & antiquis expositi consilij.

27 Isaias autem.] *Quòd verò vocandus esset Israël etiam, sed non omnis ad salutis hæreditatem admittēdus, neque illi deberetur hæreditas ex sola carnis cognatione, sed ex obedientia erga electionem Dei volentis eos tantùm, qui promissis crederent, & Euangelio obedirent, ad huius salutis communionem admittere, hoc clamat Isaias; clamat, inquam, ne sibi non apertè prædictum Israëlitæ causari possint: Si fuerit numerus filiorum Israël sicut arena maris; filiorum, inquam, Israël secundum carnem; reliquiæ saluabuntur. non saluabuntur nisi ij qui reliqui fuerint veri Israëlis filij, hoc est, eius qui ex electione, consilio, atque benedictione Dei dictus est Israël, quem qui non imitati fuerint, reijcientur: reliquiæ verò, quæ permanserint in ea conditione, quam Israëlis nomen significat, saluabuntur. atque hic delectus fiet per Euangelium: Verbū enim consummans & abbreuians in æquitate, quia Verbum abbreuiatū faciet Dominus super terrā. adeò abbreuiatū, vt ex magno numero fiat delectus paucorū: pauci enim credent Euangelio ex Iudæis; adeò pauci vt sint tanquam semen in agro rarum, ex quo tamen soboles nasci possit numerosa & prospera: id autem dono & misericordiæ Dei acceptum referendum esse Propheta prædicebat: Nisi Dominus Deus Sabaoth reliquisset nobis semen, nisi reliquos fecisset misericordiæ præstandæ tempore hos paucos qui vocati obaudierunt, quasi Sodoma fuissemus, & Gomorræ similes essemus. Hactenus de primaria salutis huius causa, hoc est, diuina voluntate & electione atq; promissio-*

in vasa misericordiæ quæ præ-
parauit in gloriam. 24 Quos &
vocauit nos: non solùm ex Iu-
dæis, sed etiam ex Gentibus,
25 sicut in Osee dicit, Vocabo *Osee 2, 23.*
non plebem meam, plebem *1 Pet. 2, 10.*
meam: & non dilectam, dile-
ctam: ¯& non misericordiam *¯8 MS. Q. B.*
consecutam, misericordiam F
consecutam'. 26 Et erit, in loco *Osee 1, 10.*
vbi dictum est eis, Non plebs
mea vos: ibi vocabuntur filij
Dei viui. 27 Isaias autē clamat
pro Israël: Si fuerit numerus fi- *Isaiæ 10, 22.*
liorum Israël tanquam arena *Osee 1, 10.*
maris, reliquiæ saluæ fient.
28 Ver-

promißione, de Dei potentia atque virtute ad efficiendum quidquid velit, de tempore salutis & misericordiæ, de vocatione non solùm Iudæorum, sed etiam Gentium, tum ex rei ipsius contemplatione & scientia, tum ex diuinis oraculis disseruimus: nunc deinceps causam ostendemus, quamobrem ex vocatis alij admißi, alij exclusi fuerint, ex qua & magna Dei misericordia & iudicium iustißimum probabitur.

ᵛλόγον. 28 ᵛVerbum' enim cōsummās,
& abbreuiās in æquitate: quia
verbum breuiatum faciet Do-
minus super terram. 29 & sicut
Isaiæ 1,9. prædixit Isaias; Nisi Dominus
sabaoth reliquisset nobis se-
men: sicut Sodoma facti esse-
mus, & sicut Gomorrha simi-
G les fuissemus. 30 Quid ergo di-
cemus? Quòd Gētes quæ non
sectabantur iustitiam, appre-
hēderunt iustitiam, iustitiam
autem quæ ex fide est. 31 Israël
*sectans 6. MS. G. S. verò ⁿsectando' legem iustitiæ,
in legem iustitiæ nō peruenit.
32 Quare? Quia nō ex fide, sed
quasi ex operibus. offenderūt
enim in lapidem offensionis,
Isaiæ 8,14. 28,16. 1 Pet. 2,7. 33 sicut scriptum est: Ecce po-
no in Sion lapidem offensio-
nis, & petram scandali: & om-
nis qui credit in eum, non
confundetur.

CAP.

30 Quid ergo dicemus?] *Quid colligimus ex superioribus disputationibus? nimirum iustitiam promissam fuisse à Deo hominibus, & iustitiæ mentionem multam & frequentem in sacris Scripturis factam esse, & Gentes caruisse notitia huiusmodi iustitiæ Dei, atque ideò illam non fuisse sectatos, & tamen nunc apprehendisse iustitiam; eam iustitiam, inquam, quæ Dei iustitia dicitur, & ex Dei promißis profecta in eos confertur, qui promißis declaratis fidem præstant; hanc iustitiam Gētes antea non sectati, nunc apprehenderunt. At verò Israëlitæ qui frequēter antea audierant hanc iustitiam, quòd illam perperam considerantes, non in Dei promißis fide excipiendis, & obedientia procurandis, sed in lege Mosaica obseruanda constituerunt, atque in ea consectanda multum ingenij, temporis ac laboris posuerunt, tamen in veram legem iustitiæ, in legem illā interiorem, quæ cum hac iustitia à Deo confertur, in cordibúsque scribitur, non peruenerunt. cur hoc? nunquid quòd Deus illis defuerit? minimè verò; imò quòd ipsi sibi Deoq; defuerunt, nolentes iustitiam hanc ex fide suscipere, vti Deus decreuerat & declarauerat, sed ex operibus legis Mosaicæ statuere & sibi ipsis parare, atque hoc sibi persuadentibus (contra Dei consilium) eos esse iustos, qui legem Mosaicam habeant & obseruent, neque opus esse alio mediatore ad iustitiam à Deo obtinendam, satis autem esse legi operam dare ad iustitiam comparandam: quamobrem ipsi non receperunt eum qui fuerat ipsis antea promissus, & nunc demum datus est in iustitiam suam: hoc fuit maximum offendiculum in quod impingentes, in iustitiam Dei non peruenere; Christus, inquam, ille ab ipsis reprobatus & repulsus, fuit lapis ille offensionis & ruinæ Iudæis, & omnibus non credentibus in eum; idem autem lapis probatus & constitutus à Deo in salutem & iustitiam omnibus credentibus in ipsum.*

In cap. x.

1 Fratres.] *Cùm verò Iudæi sua sponte & culpa propria in Christum offendentes à salutis via abalienati aberrent, quanquam me ipsi salutis huius nuntium & præconem oderint, tamen mihi magnæ curæ sunt assiduis & contentis precibus apud Deum ipsorum salutem procuranti; eo quòd Israëlitæ sunt, atque ideò cognati mei secundum carnem, maximè verò moueor ad huiusmodi erga eos suscipiēdum & sustinendum laborem, quos sciam eodem studio ductos, quo ego aliquando impulsus fui, cuiusq; sum ipse conscius, nimirum studio & zelo Dei, cuius cultum & honorem se conseruare atque tueri profitentur; atque id quidem agunt, in eoq; toti sunt, verùm errore abducti quid agēdum, quemadmodumq; agendū sit, ignorant. itaque non reguntur scientia diuinorum oraculorum. Agunt quidem de iustitia, sed cùm ignorent quid sit illa iustitia, quam Deus sibi credentibus pollicitus est, & nunc hoc tempore iis qui Euangelio credunt & obediunt, communicat; cumq; hac iustitia ignorata & neglecta, suam ipsorum quandam à se effectam statuere quærant, illam Dei iustitiam non subiere.*

Cap. x.

FRatres, [1] volūtas quidem cordis mei & obsecratio ad Deum, fit pro illis in salutem. [2] Testimonium enim perhibeo illis quòd æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam. [3] Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. [4] Finis enim legis, Christus: ad iustitiā omni credēti. [5] [a] Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam A

a Le. 18.

4 Finis enim legis.] *Manifestum autem fiet, eos laborare ignoratione rationis eius, quæ iustitiam Dei spectat: cùm lex ipsa, quæ ipsos doctissimos esse oportuit, Christum tanquam scopum ad hanc iustitiam obtinendam indicet & proponat. Namque Moses ipse legislator vtrumq; apertè distinctum explicuit, id videlicet, quod ex legis obseruatione percipitur, atque id rursus quod ex fide in Christum obtinetur. Non enim dixit Moses iustitiam Dei prorsus comparādam obseruatione legis ac præceptorum: sed scripsit, quòd qui fecerit ea homo, viuet in eis; cùm is contrà, qui violauerit, legitimæ vltioni sit obnoxius, atque iudicij reus etiam capitalis, vt legem ipsam legentibus planum fiet. hactenus pertinet iustitia legis. at verò iustitiam eam, quæ ex fide est, ita significabat Moses, Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cælum? id est, Christum deducere; significat enim, oportere Christum è cælis mitti, qui iustitiam hanc afferat. Aut quis descendet in abyssum? hoc est, Christum à mortuis reuocare, qui postquam reuocatus fuerit, iustitiam illam impertiturus teneat. Itaque quæ ad Christi partes attinent, ea neque nobis dubitanda neque disputanda, sed Christo ipsi efficienda relinquit Moses. verùm quod ad nos pertinet, illud est quod significabat Moses, Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo. Verbū vnum indicat Moses, quod in ore & in corde esse oportet eorum qui iustitiæ huius compotes fuerint. Verbum autem hoc est Iesus Christus in corde creditus, secundum operationem virtutis Dei, idemq; oris confessione in viuum veritatis testimonium pronuntiatus. Hoc autem est verbum fidei, quod nos Apostoli prædicamus, à Iudæis non admissum, cuius verbi summa ratio illa est: Quòd si confitearis ore tuo Iesum esse Dominum, cui omnia Pater in manus dederit, atque hæc confessio proficiscatur ex fide in corde tuo viuente, quæ credas illum à Deo esse suscitatū à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam obtinendam atque possidendam ex virtute Christi:*

Christi: ore autem fit confeßio pertinens ad salutem enunciandam, atque testimonio comprobandam, quam Christus effecit iis qui sibi crediderint, ex qualibet gente vel conditione illi fuerint. Namque sacra ipsa scripta nullum omnino genus, nullum ordinem excludunt eorum qui fidem habuerint Dei promißis, imò sic in vniuersum exponunt: Omnis qui credit in illum, non confundetur. nulla in his scripturarum oraculis Iudæi & Græci distinctio obseruatur, quod ad salutem attinet; quia vnus idemq; Deus, & Græcorum & Iudæorum Deus est, idemq; ditißimus, qui abunde habeat quid donet omnibus iis qui se inuocauerint, eosq; omnes ditare poßit. Atque hæc constans ac frequens admonitio in sacris libris legitur: Omnem eum qui nomen Domini inuocauerit, saluum futurum. Oportet igitur inuocari nomen hoc Domini ab iis, qui salui esse cupient, siue Iudæi illi, siue Græci sint.

Leuit. 18,5. Ezech. 20,11. stitiam quæ ex lege est qui fecerit homo, viuet in ea. [6]Quæ
Deut. 30,12. autem ex fide est iustitia, sic dicit, Ne dixeris in corde tuo,
B quis ascendet in cælum? id, est Christum deducere. [7]Aut quis
descendet in abyssum? hoc, est Christum à mortuis reuocare.
~3 MS. G. S. Deut. 30,14. [8]Sed quid dicit ~scriptura? Propè est verbum in ore tuo,
& in corde tuo. hoc est verbum fidei quod prædicamus.
[9]Quia si confitearis in ore
tuo Dominum Iesum, & in
corde tuo credideris quòd
*excitauit + MS. Deus illum "suscitauit à mortuis: saluus eris. [10]Corde enim
C creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutem.
[11]Dicit enim scriptura: Om-
Isaia 28,16. nis qui credit in illum, non
confundetur. [12]Non enim est
distinctio Iudęi & Gręci: nam
idem Dominus omnium, di-
ues in omnes qui inuocant il-
Ioel 2,32. Act. 2,21. *qui 1 MS. G. S. lum. [13]Omnis enim "quicun-
que inuocauerit nomen Do-
mini, saluus erit. [14]Quomodo
ergo inuocabũt in quem non
credi-

14 Quomodo ergo inuocabunt.] *Atq; Deum quidem promissa sua obseruasse & præstitisse, quod ad salutis ac iustitiæ diuitias omnibus impertiendas credentibus & obedientibus, iam abundè ostẽdebamus, easq; tam Græcis quàm Iudæis esse paratas docebamus: videndum est igitur quid desideratum, quid requisitum indicari poßit, quominus nonnullis hominibus hoc præstantißimum Dei donum cõtingat. Diximus donum hoc non donari nisi inuocantibus & petentibus: ergo oportet ab hominibus inuocari; sed inuocare non possunt qui non credunt bono huic nuntio de dono Dei; neq; verò credunt huic nuntio qui non audierunt de Christo; non audiunt ij quibus non proponitur & nuntiatur: opus ergo est prædicante aliquo, qui huius magni mysterij rationem proponat, & exponat, fideq; excipiendam commendet: id quod & sacra ipsa sapientia indicat acclamationibus huiusmodi, Quàm speciosi pedes, &c. Quanquam verò omnibus annuntietur hæc magna salus, tamen non omnes credunt Euangelio salutis: itaq. potest impediri salutis huius communicatio, vel quia non fuerit auditum Euangelium, vel quia fide exceptum non fuerit, etiam si fuerit auditum: namque hoc posterius*

ſterius impedimentum etiam indicatum fuit ab Iſaia: Domine quis credidit auditui noſtro? Ex qua Vatis oratione duo docemur: Alterum fidem eſſe ex auditu, auditum autem non cuiuſlibet authoritate aut voluntate conſtare debere, ſed per verbum Dei, ita vt cognoſcatur verbum eſſe Dei cui credendum ſit. Diſpiciamus igitur vtrum defuerit verbum ne Dei & auditus, atque prædicatio annunciatioq́ue, Iudæis, inquam, hoc verbum defuerit, an magis defuerit fides; atque ita videbimus num defectu prædicantium & annuntiantium, num rurſus culpa non credentium euenerit, vt multi non obtinuerint ſalutem hanc.

crediderunt? Aut quomodo credent ei quem nõ audierunt?
Quomodo autem audient ſine prædicante? 15 Quomodo ve-
rò prædicabunt niſi mittantur? ſicut ſcriptum eſt: Quàm *Iſaia 52, 7. Nahum 1.15*
ſpecioſi pedes euangelizantiũ pacem, euangelizantium bo-
na! 16 Sed non omnes "obediunt' Euangelio. Iſaias enim D
dicit, Domine, quis credidit *obedierunt 1 MS. G.S.*
auditui noſtro? 17 Ergo fides, *Iſaia 53, 1. Ioan. 12, 38.*
ex auditu: auditus autem per
verbum Chriſti. 18 Sed dico,
Nunquid non audierunt? Et
quidem in omnem terram ex- *Pſal. 18. 5.*
iuit ſonus eorum: & in fines
orbis terræ verba eorũ. 19 Sed
dico, Nunquid Iſraël non co-
gnouit? Primus Moyſes dicit,
Ego ad æmulationem vos ad- *Deut. 32, 21.*
ducam in non gẽtem: in gen-
tem inſipientem, in iram vos
mittam. 20 Iſaias autem audet, *Iſaia 65, 1.*
& dicit: Inuentus ſum à non
quærentibus me: palam appa-
rui iis qui me non interroga-
bant. 21 Ad Iſraël autem dicit,
Tota die expãdi manus meas *Iſaia 65, 2.*
ad populum non credentem,
& contradicentem "mihi'. *-6 MS. R. Amb. G. S.*

17. 18 Sed dico, Nunquid non audierunt?] *Defuitne aliquid ex parte Dei, qui vineæ ſuæ non vndequaque proſpexerit: defuitne ex parte miniſtrorum & Apoſtolorum, qui noluerunt Iſraëlitis hanc ſalutem annuntiare? imò verò in omnem terram Iſraëlitidem exiuit ſonus eorum, qui apertè ſuis ipſis vocibus annuntiarunt hanc ſalutem Iſraëlitis; & verba eorum, tam ipſorũ ore prolata, quàm aliorum commemoratione relata, exierunt in fines orbis terræ. reliquum ergo eſt, culpam eorum qui non crediderint argui debere.*

19 Sed dico.] *Sed ſum ego primus qui hanc notam inuram Iſraëlitis? infidelitatis, inquam? an vt incredulitatis eos abſoluam, dicam illos non fuiſſe vnquam monitos vt ſibi cauerent ne inciderent in incredulitatis crimen? imò, quod omnino illorum improbitatem arguit, non vnum oraculum tantùm eſt in ſacris libris, ſed multa; quibus monebatur & admonebatur Iſraël huius incredulitatis ſuæ futuræ, vt ſibi proſpiceret: quibus & docebatur etiam futuram vocationem Gentium, quam Iudæi nunc quaſi nouam non prædictam, atque ideò non probandam ſibi, mirantur. id verò nõ tantùm à Moſe legiſlatore, ſed à Prophetis etiam ipſis grauiſſimo orationum genere fuit prædictum.*

IN CAP.

CAP. XI.

A DIco[1] ergo: Nũquid Deus
repulit populum ſuum?
Abſit. Nã & ego Iſraëlita ſum,
ex ſemine Abraham, de tribu
Beniamin.[2] Non repulit Deus
plebem ſuã quam præſciuit.
An neſcitis in Elia quid dicit
ſcriptura: quemadmodum in-
terpellat Deum aduerſum Iſ-
3 Reg.19.10. raël? [3] Domine, Prophetas
tuos occiderũt, altaria tua ſuf-
foderunt: & ego relictus ſum
ſolus,

IN CAP. XI.

1 Dico ergo.] *Quanquam Dei virtutem, potentiam, authoritatemq; maximam & ſanctiſsimam, nulliq; mortalium vel dubitandam vel in diſceptationem adducendam eſſe oſtenderimus, atque ideò licẽtiam repreſſerimus Iudæorum quorundam, exiſtimantium fieri non poſſe, vt Iudaico populo reiecto, Gentilis ad regni hæreditatem vocetur: nihilominus etiam id quod initio propoſitum erat vrgẽtes, affirmamus, Deum ſemper promiſſa ſua ſancta atque firma oſtendiſſe, reapſeq; praſtitiſſe id quod fuerat pollicitus veris Iſraëlitis, hoc eſt, iis qui Iſraëlis fidem referentes imitati ſunt, ſeſeq; electioni diuinæ parentes præbuerunt. atque hac notatione cõprehendimus Gentes eas quæ Euãgelio ſalutis credentes obedierunt: neque verò excluſimus Iſraëlitas omnes ſecundũ carnem; namq; Deus nunquam reponit id quod pollicitus erat, ſed conſtantiſſimè praſtat iis quibus fuerat pollicitus, hoc eſt, permanentibus in ea conditione atque pacto, quæ ex Dei conſilio expoſitioneq; conſtant. itaque Deus Iſraëliticum populum iamdiu ſuum, ſibiq; delectum non repulit veluti veterem & faſtiditum, ſtudio nouum aliquem aſſumendi, ſed conſtantiſſimè retinuit ſuum illum populum volentem permanere in conditione, electioneq; gratiæ. Nam & ego, qui ad huius hæreditatis communionem ex Dei dono ſum admiſſus, Iſraëlita ſum.* 2. Non repulit.] *Igitur non repulit populum ſuum, quem in delectu faciendo præſciuit & præcognouit permanere in conditione ac pacto conſilij ſui de gratia exſpectanda & expetenda, atque ab ipſo exhibenda: hoc enim perpetuum conſtanſq; Deo fuit, nempe delectum facere, eoſq; ſibi ſeruare ac retinere, qui in officio perſtiterũt. meminiſſe autem ad hanc rem oportet exempli illius illuſtriſſimi à Deo conſtituti & declarati eo tempore, quo Elias omnem Iſraëlitarum, hoc eſt, decem tribuum multitudinẽ à Deo abalienatam eſſe, atque ideò repulſam & reiectã exiſtimaret, audiiſſe ex diuino reſpõſo: Reliqui mihi ſeptem millia virorum, hos adhuc in meorum numero habeo relictos ex illo toto populo, hos, inquam, qui non curuauerunt genua ante Baal. Simile etiam in hoc tempore exemplum editum eſt multorum ex Iſraëlitis, qui reliqui fuerunt ſecundum electionem, hoc eſt, voluerunt permanere in electione gratiæ in illo conſilio Dei, qui hoc tempore iuſtitiam ſuam hominibus ex gratia impertiri conſtituerat. ſi autem ex gratia, iam non ex operibus, alioqui gratia non iam eſt gratia; namque gratia ſimpliciſſimè ſignificat liberalitatem & donationem Dei: aliàs gratia non eſt dicíue iure poteſt gratia, quæ operum & exercitationum efficientia, vſu, habituq; comparatur. Hoc autem quod Iſraëlis populus quærebat, nimirum iuſtitiam, hæreditatemq; regni, non eſt conſecutus; non tamen ille omnis populus Iſraëlis non eſt conſecutus; namque electio, hoc eſt, ij qui electionem à Deo factam obſeruauerunt & retinuerunt, conſecuta eſt; reliqui verò, qui aliam ſalutis viam præter Dei electionem ſibi munire contendebant, obduruerunt, excæcatiq; ſunt, & inciderunt in illam ſententiam, quæ in huiuſmodi aberrantes à ſcopo præſcripta fuit: Dedit illis Deus ſpiritum comp. &c.*

ſolus, & quęrunt animã meã.[4] Sed quid dicit illi diuinum re-
ſponſum ? Reliqui mihi ſeptem millia virorũ, qui non cur- 3 Reg 19,18.
uauerunt genua ˉ*Baal'. [5] Sic - MS. q. *ante MS. q.
ergo & in hoc tempore, reli-
quiæ ſecundùm electionem
gratiæ ˉſaluæ' factæ ſunt. [6] Si -1 MS. C. S. Q. n.
autem gratia: iam non ex ope- B
ribus: alioquin gratia iam nõ
eſt gratia. [7] Quid ergo? quod
quærebat Iſraël, hoc non eſt
conſecutus: electio autem cõ-
ſecuta eſt, cæteri verò excæca-
ti ſunt. [8] ſicut ſcriptum eſt, De-
dit illis Deus ſpiritũ compun- Iſaia 6, 9.
ctionis: oculos, vt non videãt: Matt. 13, 14. Ioan. 12, 40. Act. 28, 26.
& aures, vt nõ audiant vſq. in
hodiernũ diem. [9] Et Dauid di- Pſal. 68, 23.
cit: Fiat menſa eorũ* in laqueũ *coram ipſis MS. S.
& in captionem & in ſcanda-
lum & in retributionem illis.
[10] Obſcurentur oculi eorũ ne
videant: & dorſum eorũ ſem-
per incurua. [11] Dico ergo, Nũ-
quid ˉſic' offenderunt vt cade- -C. S.
rent? Abſit. Sed illorũ delicto,
ſalus eſt Gẽtibus, vt illos ęmu-
lentur. [12] Quòd ſi delictũ illo-
rũ diuitiæ ſunt mũdi, & dimi-
nutio eorũ diuitiæ Gentium:
quantò magis plenitudo eo-
rum? [13] Vobis enim dico Gen-
tibus, ˉquãdiu' quidẽ ego ſum ˉad quãtum C. Q. n.
Gentium

11 Nunquid ſic offenderunt.] *Huiuſmodi cæcitas, induratio atq. reiectio, in qua Iudæi nunc verſantur, ex ipſorum, vti diximus, culpa nata, nõ ita eſt existimanda, ac ſi euerſio quædam fuerit huius Gentis omnino prorſus ac penitus à Deo reiectæ, nunquamq; amplius inſtaurandæ, ſed ex parte quadam ipſorum ruina facta eſt, atque apertus aditus, vt ea parte, qua illi vitium facientes corruerunt, Gentes ad ſalutem vocatæ admitterentur, vt eos æmulentur; atque hoc etiam exemplo edocti, redeãt tandem ad Deum, & vocati iterum veniant atque recipiantur; non enim Deus infert iram, ſed ſemper pacis & ſalutis cogitationes cogitat, adeò vt cùm corruerint hi, nõ paſſus fuerit miſericordiam ſuam ea parte non exerceri, ſed ex ipſorum ruina mundum donorum ſuorũ communicatione ditauerit, & ex diminutione eorũ Gentes ad ſalutem vocatas ditauerit. qua miſericordiæ cõmunicatione Gentibus factæ cùm diuitiæ Dei declaratæ fuerint orbi, quid fiet cũ nõ ſolùm Gentes admiſſæ, ſed etiã Iſraël omnis in gratiam fuerit receptus ex Dei dono: nónne hoc exiſtimandum eſt fore Deo gratiſſimum, cùm maior materia fuerit, cumq; tempus extiterit miſericordiæ non tantùm in Gentes, verùm etiam in Iudæos plenè exercendæ? itaque quanquam repulſi ex parte ſint, nõ tamen omnino repulſi, neque ex illa etiam parte ita reiecti, vt nunquam recipiãtur: quandoquidẽ Deus ad miſericordiam eſt propenſiſſimus, & quanquam aliquando iratus iudicem agat, miſericordiæ tamen ſemper recordetur, idq; in populo ſuo ſæpè oſtenderit.*

13 Vobis enim dico Gentibus.] *Mirabimini fortaſſe vos Gentes, quòd ipſe non Iudæorum ſed veſter Apoſtolus cùm ſim, & à Iudæis tot tantiſq; modis vexatus, tamen illorum cauſam tam diligenter agam, tam ſtudioſè eos moneam, & grauiſſimis diſputationibus ſuſceptis, veritatem Chriſti doceri ſtudeam, denique defendam*

Gentium Apostolus, ministe-
rium meum "honorificabo,
[14] si quo modo ad æmulandũ
prouocem carnem meam, &
saluos faciam aliquos ex illis.
[15] Si enim amissio eorũ, recõ-
ciliatio est mundi: quę assum-
ptio, nisi vita ex mortuis?
[16] Quòd si delibatio sancta est,
& massa: & si radix sancta, &
C rami. [17] Quòd si aliqui ex ra-
mis fracti sunt, tu autem cùm
oleaster esses, insertus es in il-
lis, & socius radicis & pingue-
dinis oliuæ factus es, [18] no-
li gloriari aduersus ramos.
Quòd si gloriaris: non tu radi-
cem

"honorifico 1 MS.G.S.

defendam eos, & in gratiã Dei recipiẽdos fore asserã: verùm non possum non indulgere amori erga illos meo, ex necessitudine profectò, atque hoc vnum studium meum satis declarat mihi compertum esse ac certum, illos non omnino in æternum abiectos à Deo, sed ad tẽpus ob offensionem castigatos atque sepositos; à Deo, inquã, volente illos tandem reuocare atque recipere: quã quidem ob rem, quanquam ego Gentium Apostolus vocer & sim, tamẽ ministeriũ meum amplificabo atque dilatabo, ita vt mearũ etiam partium esse existimem, interim dũ officio erga vos nõ desum meo, illorum etiam salutem non negligere, sed omni opera experiri quidquid possim, vt ad æmulationẽ vestri prouocem carnem meam, & saluem aliquos ex illis: namque pro comperto habeo, consiliũ, studiumq́ meum hoc Deo probari, qui hoc gratiæ tempore cùm illos abiecit, tamen misericordiam suã interim ostendit mundo reliquo ad salutem vocando: adeò libens, adeò volens, adeò promptus Deus hoc tempore est ad benignitatem atq; clementiam. Quòd si illa abiectio recõciliatio est mũdi, quæ erit assumptio nisi vita ex mortuis, atque adeò illustrius diuinæ misericordiæ exemplum? Atque hoc quod ad Dei erga ipsos voluntatem attinet; quod verò ipsorum conditionem spectat, non esse illos vel natura sua, vel alia causa omnino ineptos, aut aliàs euersos ab huius exspectatione salutis; si genus ipsum cõsideremus, manifestè videmus huius salutis primitias in hac gente fuisse consecratas; primi enim Apostoli ac discipuli multi ex Israëlitis huius diuini doni communione donati sunt. quòd si delibatio sancta est, & massa. iam verò manifestum est, patres ex quibus hi procreati sunt, Deo placuisse, & in peculiarem populum fuisse optatos: quòd si radix illa sancta fuit, & rami illi qui secundum carnem prognati fuerint, non erunt natura sua prophani, sed apti ad ostensionem misericordiæ Dei. Radix adhuc manet, & ramos profert, in quibus hæc sanctitudo spectatur & commendatur, quanquam alij rami sint defracti, neque tamen ob eam rem arbor est funditus euulsa; imò illorum ramorũ qui defracti sunt loco, tu cùm oleaster esses, insertus es, promissæ atque declaratæ illis salutis & iustitiæ communicatione donatus; vnde non est quod illos præ te contemnas, atque iam omnino abiectos esse dicas, & despicias, teq́ efferas iactatione aliqua imprudenti, veluti vni tibi sit concessa hæc dignitas populi Dei; nam si verum excutias, non tu radicem portas, sed radix te; idq́ habes non ex natura aut ex virtute propria, sed ex diuino dono, quod etiam possis amittere, si insolenter & stultè vsurpaueris, aut minus purè sancteq́ tractaueris: nam si dicas ramos fractos esse vt tu insereretis; hoc primùm respondeo, illos non fuisse fractos præter omnem culpam ipsorum ex solo odio Dei, qui illos abiicere & frangere in tui gratiam voluerit, quasi Deus nouo tui amore inductus, illos fastidierit; sed ex diuino iudicio fractos fuisse propter incredulitatem; atque hanc fuisse causam legitimam, &

iuſtiſſimam huius iudicij Dei exercendi in eos qui bono ſucco antea fuerant, ſed vitium ſua culpa contraxere: Neque enim Deus volens iniquitatem eſt,neque habitabit iuxta eum malignus,neque permanebunt iniuſti ante oculos illius: odit omnes qui operãtur iniquitatem,& perdit omnes qui loquuntur mendacium. Ita veracem ſe probat in promiſſis praſtandis,vt iuſtum etiam iudicem ſeſe præbeat in culpis vlciſcendis,& potentiam ſuam conſilio iudicioq; gubernat: potuit Iudæorum partem abiicere,quia potens eſt,abiecit autem propter incredulitatem: potuit te admittere quia potens eſt,admiſit autem propter bonitatem ſuam: poterit te etiam deiicere ac deturbare de gradu,quia potens eſt,abiiciet autem ſi in ſimile incredulitatis, vel in aliud inſolentiæ,ſuperbiæ,arrogantiæ,& contumeliæ exemplum incideris. Nũc igitur tu ex diuina gratia admiſſus fide ſtas,ne altum ſapias,hoc eſt,ne efferaris animo,ſed modeſtè, reuerenter,pieq; age,diuinumq; iudicium time & obſerua. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit,ne fortè tibi non parcat. itaq; ex hac re ad doctrinam vtilitatemq; tuam obſeruanda tibi eſt bonitas Dei in te,quem miſericordia afficere ille voluit,quam vt omni ſtudio modeſtoq; officio cõſerues, curandum eſt; ſeueritas in eos qui ceciderunt ab electione illa per Deum conſtituta. ex quo cognoſcere poſſis,& te tua ipſius culpa deturbari etiã poſſe,& illos,ſi nõ permãſerint in infidelitate,denuò reuocari, reſtituiq; poſſe ex diuina clemẽtia ac benignitate. maximè cùm ipſi non inculti & alieni ab illius notitia & gratia antea eſſent,vt tu fuiſti,ſed plantati in domo Domini.

cem portas,ſed radix te. 19 *Dicis ergo:Fracti ſunt rami,vt ego *Dices 2 MS. G. S.
inſerar. 20 Bene:propter incredulitatem fracti ſunt. tu autem
fide ſtas: noli altum ſapere,ſed time. 21 Si enim Deus natura-
libus ramis non pepercit:ne fortè nec tibi parcat. 22 Vide ergo
bonitatem & ſeueritatem Dei:in eos quidem qui ceciderũt,
ſeueritatem:in te autem bonitatem Dei, ſi permãſeris in bo-
nitate,alioquin & tu excidêris. 23 Sed & illi,ſi non permanſe-
rint in incredulitate,inſeren-
tur.potens eſt enim Deus ite-
rum inſerere illos. 24 Nam ſi
tu ex naturali exciſus es olea-
ſtro,& contra naturã inſertus
es in bonam oliuam : quantò
magis ij qui ſecũdum naturã,
inſerentur ſuæ oliuæ? 25 Nolo
enim vos ignorare fratres my-
ſteriũ hoc, (vt non ſitis vobiſ-
ipſis ſapientes) quia cæcitas ex
parte contigit in Iſraël, donec
plenitudo Gentium intraret:
26 &

25 Nolo enim vos ignorare.] *Et quoniã hactenus ratione & ſimilitudinibus atq. exẽplis de hac re diſputaui, nunc deinceps ex veris ac certis oraculis agendum mihi eſt, quæ nulla hominum ſapientia poteſt inuertere, nulla vis aut potentia infringere. idq; vobis expoſitum volo, ne vobis iſtam Dei gratiam conceſſam, tanquam propriam quandam veſtram virtutem ac perpetuam arrogetis, Iudæosq; inſolenter contemnatis. eſt autem id quod vobis indicare paro, arcanum in diuinis oraculis reconditum,cuius illa ſumma eſt: Quòd cæcitas hæc in qua Iudæi laborant,nec perpetua eſt, neque communis;ſed cuidam Iſraëlitarum parti contigit propter incredulitatem ipſorum; eaq; interim durabit donec plenitudo Gentium intrarit. atque ita demũ Iſraël omnis reuocatus ſaluus fiet. S.S.E. Veniet ex Sion qui erip. &c.*

28 Secun-

D 26 & sic omnis Israël saluus fie-
Esaie 59,20. ret, sicut scriptum est: Veniet
ex Sion, qui eripiat, & auertat
impietatem à Iacob. 27 Et hoc
illis à me testamentum: cùm
abstulero peccata eorũ. 28 Se-
cundum Euãgelium quidem,
inimici propter vos: secũdum
electionem autem, charissimi
propter patres. 29 Sine pœni-
tentia enim sunt dona & vo-
catio Dei. 30 Sicut enim ali-
quando & vos non credidistis
Deo, nunc autem misericor-
diam consecuti estis propter
incredulitatem illorum. 31 ita
& isti nunc non crediderũt in
vestram misericordiam, vt &
ipsi misericordiã consequan-
tur.

28 Secundum Euangelium.] *Atque hæc salus omni Israël promissa est, etiam parti isti quæ nunc inimica est pronuntiata tempore hoc primo Euangelij, cui illi non crediderunt; id quod vobis vsui fuit, ad quos translatus est subitò hic bonus nuntius: itaque secundum præsentem cõditionem hæc pars ipsorum culpa inimici sunt, propter vos, quos Deus quã primùm vocauit; verùm quod ad Dei consilium & electionem attinet, propter patres, quibus promissa facta fuere, dilecti Deo sunt. Namq́ Deus sibi ipsi propositoq́ suo nunquam deest, quanquã homines sibiipsis desint, nunquamq́ Deũ donorum suorum aut vocationis suæ pœnituit: liberaliter enim & misericordia sua motus, hæc agit & præstat, ideoq́ propositum suum vrget, neque illi obstat quod aliqui sese indignos reddiderint vocationi donisq́ illius: nam cùm illi visum est tempus acceptabile, eam gentẽ quam repulerat, à seseq́ abalienatam auersari videbatur, solet reconciliare sibi; de gente & conditione agimus, non omnibus singulisq́ capitibus; solet, inquam, sibi reconciliare. Hoc autem vestro ipsorum exemplo cognoscere potestis, Gentes, qui cùm aliquando non credidissetis Deo, alienati eratis: nunc autem cùm isti non crederent, vos estis misericordiam cõsecuti. Igitur isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam: hoc est, vt interim dum illi non credũt, vos misericordia illa diuina credẽtes fruamini, vocati ab incredulitate ad fidem; vt fiat etiam simili exemplo illis misericordia ab incredulitate ad fidem vocatis; atque ita cognoscatur & probetur Deus misericordissimus, qui omnes tam vos quàm illos in incredulitatem cõclusit, vt omniũ misereatur; hoc est, vt misericordiã suam vnicam causam salutis omnium esse demonstret, cùm nulli nationi deberetur hæc iustitia & salus, omnibus in incredulitate comprehensis & conclusis. Atque iam igitur hic nihil habet quod iactet virtus, potentia, aut sapiẽtia humana: sed omnia ad diuinæ sapientiæ laudem & admirationem referri oportet, atq́ acclamatione maxima suscipi & adorari: O profundas diuitias sapientiæ ac scientiæ Dei, quã incõprehensibiles sunt rationes quibus illa iudicat hoc aut illud faciendum esse, & vbi faciendũ constituit, quàm inperuestigabiles sunt hominibus viæ, quibus id explicat, in lucemq́ producit! Quis enim cognouit antè quid Deus agendũ cogitaret, aut quis illi author fuit, vt hoc aut illud cogitaret? hoc est, vt primũ Iudæos vocaret: deinde vt horũ parte reiecta, Gẽtes cõciliaret: rursus, vt Israëlitas omnes ad salutẽ & lucẽ è tenebris reuocaret: sed neq́ alterutra pars virtutẽ suã in causa fuisse, aut sese promeruisse dicere potest. Nam quis prior aliquid dedit Deo vt illi retribueretur? imò potius quidquid boni erga hominũ genus consultum, prospectũ, effectumq́ est, ex ipso, & per ipsum, & in ipso est, cui accepta omnia referri debẽt, atq́ summa laude & gratulatione perpetua excipi. Ipsi gloria-*

IN CAP. XII.

1 Obsecro itaque vos.] *Igitur cùm omnem salutis vsum ex diuino dono nō solùm Iudæis, verùm & Gentibus, imò omni hominum generi profectum iam abundè ostenderimus; reliquum est, vt ij qui hac notitia præditi estis, omnes ab omni arrogantia & temeritate, atq; propriæ laudis cupiditate alieni, & vos omni modestia Deo probetis, & publicæ aliorum vtilitati prospiciatis, diligenterq; consulatis pro cuiusque persona ac munere. Ac primùm, fratres, vos hortor, vt Dei misericordiam imitati, qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis tradidit illum in mortem, vt vosmetipsos singuli deliberato, prompto, constanti, alacriq; animo comparetis & exhibeatis, siue in mortē, siue in vitam, ad ipsius laudem nominisq; sanctificationem, hostiam viuentē, quæ illas antiqui cultus hostias mortuas, virtute, dignitate, atque decore, habituq; excellat omni: atque hoc pacto grata probataq; Deo sit, neque iustus iste iam brutorum atque ratione carentium animantium sacrificiis peragatur; sed vosmetipsos offeratis ratione, intellectu, & sapientia vtentes. id verò quod dico, vt clarius percipiatis, sic exponam; ne cōformemini huius mundi tum opinionum tum morum corruptelis, sed transformati ab huiusmodi conuersatione, renouate sensum vestrum, ita vt exemplis ipsis ostendatis & probetis, quid sit id quod Deus velit, perfectumq; definiat, & gratum ratumq; habeat. neque verò hoc quātum ad singulorum vitam, mores, priuatamq; virtutem spectat, sed quod etiam ad publicam vtilitatem attinet, id vobis dico, quod & dicere possum per gratiam Apostolatus mihi datam, & per eandem gratiam ipse etiam meo obeundo & exercendo munere, officioq; curo: dico igitur, vt vnusquisq. vestrū credita atque commissa demandataq; sibi personæ ratione partesq; summa æquitate tueatur, neu quis sibi plus vel tribuat vel arroget quàm oportet, sed vt singuli modestia & sobrietate, decoreq; Christiano suas partes rationesq; definiāt, atq; ita sentiāt & agāt, curēt. studeātq; summa fide ea tueri ac præstare, quæ sibi credita sūt ministeria siue officia, meminerintq; hoc exigere & postulare ipsam Ecclesiæ & Christianæ reipublicæ œconomiā: Sicut enim in vno corpore, &c.*

tur. 32 Conclusit enim Deus
"omnia' in incredulitatem: vt *omnes. Aug. q. s.
omnium misereatur. 33 O alti- Q. n.
tudo diuitiarum, *sapiētiæ, & *& q. s.
scientiæ Dei: quàm incom-
prehēsibilia sunt iudicia eius,
& inuestigabiles viæ eius?
34 Quis enim cognouit sen- Sap. 9, 13.
sum Domini? Aut quis con- Isaia 40, 13.
siliarius eius fuit? 35 Aut quis 1 Cor. 2, 16.
prior dedit illi, & retribuetur
ei? 36 Quoniam ex ipso, & per
ipsum, & in ipso sunt omnia:
ipsi gloria in secula, Amen.

CAP. XII.

OBsecro 1 itaque vos fra- A
tres per misericordiam
Dei, vt exhibeatis corpora ve- Phil. 4, 18.
stra hostiam viuentem, san-
ctam, Deo placentem, "ratio- *rationale Q. n.
nabile' obsequium vestrum.
2 Et nolite conformari huic se-
culo: sed reformamini in no-
uitate sensus vestri, vt probe- Ephes. 5, 17.
tis "quæ sit volūtas Dei bona, 1 Thess. 4, 3. *Q. n.
& beneplacens, & perfecta'.
3 Dico enim per gratiam quæ
data est mihi, omnibus qui
sunt

6 Habentes

ſunt inter vos, Non plus ſape-
re, quàm oportet ſapere, ſed ſa-
1 Cor.12,11. pere ad ſobrietatem, vnicuiq.
Ephes.4,7. ſicut Deus diuiſit menſuram
B fidei. [4]Sicut enim in vno cor-
pore multa mẽbra habemus,
omnia autem membra non
eundem actum habent: [5]ita
multi vnum corpus ſumus in
Chriſto, ſinguli autẽ alter al-
terius membra. [6]Habẽtes au-
tẽ donationes, ſecundùm gra-
tiam quæ data eſt nobis, diffe-
rentes, ſiue prophetiam ſecũ-
dùm rationem fidei, [7]ſiue mi-
niſterium in miniſtrando, ſi-
C ue qui docet in doctrinâ, [8]qui
exhortatur in exhortãdo, qui
tribuit in ſimplicitate, qui prę-
eſt in ſolicitudine, qui miſere-
tur in hilaritate. [9]Dilectio ſine
Amos 5,15. Ephes.4,3. ſimulatione. Odientes malũ;

6 Habentes autem.] *Atq. vt corporis membra variis virtutibus inſtruuntur ad variũ totius corporis vſum, ſic nos donationibus variis aucti ſumus à Deo: quibus non ad priuata cõmoda, ſed ad publicam vtilitatem fungi oportuerit. ſi prophetiæ munus quis obtinuit, vt iuxta rationem partis ſibi creditæ prophetet, nihilq́; ex ſuo vel ſenſu vel conſilio, ſed ex ipſius ſpiritus prophetici mandato ſiue etiam præſcripto agat. atque hoc nomine omne genus miniſterij verbi Dei includimus.*

7 Siue miniſteria.] *Siue credita eſt aliis miniſterij Eccleſiaſtici cura, quæ diſtinguitur à doctrinæ munere: vti ea etiam diligenter & modeſtè, decenterq́; exerceatur.*

Siue qui docet in doctrina.] *Exponit Apoſtolus duo illa genera, propoſita diſtributione officiorum; prophetiam in doctrinam & exhortationem partitur.*

8 Qui tribuit.] *Miniſterium etiam in ſuas partes diuidit, ſingulisq́; ſuum officij modum præſcribit; quẽ nõ tãtùm opere, ſed animo etiã & ſtudio probari vult, vt ſit rationale Deóque placens obſequium: magnam, feruentem, atque apertam, ſimplicemq́; omnino charitatem, tanquam omnium actionum condimentum, ampliſsimè commendat, atque eam omnibus cultã, tum iis maximè qui aliis inſeruiũt, cultiſſimã, omniq́; ex parte exercitatiſsimã eſſe vult.*

1 Pet.2,22. 2,17. adhærentes bono. [10]"Charitatem' fraternitatis inuicem dili-
*Charitate 4 MS G. Q n. gentes. Honore inuicem præuenientes. [11]Solicitudine non
Heb 13,1. 1 Pet.5,5. pigri. Spiritu feruentes. "Domino' ſeruientes. [12]Spe gauden-
*Tempori. Ambr. Q n. tes. In tribulatione patientes. Orationi inſtantes. [13]"Neceſſi-
*Memoriis Q n. tatibus' ſanctorum communicantes. Hoſpitalitatem ſectan-
Heb.13,2. 1 Pet.4,9. tes. [14]Benedicite perſequentibus vos: benedicite, & nolite
Matt.5,44. maledicere. [15]Gaudere cum gaudentibus, flere cum flẽtibus.
1 Cor 3,13. Prou.3,7. [16]Idipſum inuicem ſentientes. Non alta ſapientes, ſed humi-
Iſaiæ 5,21. Prou.20,22. libus conſentientes. Nolite eſſe prudentes apud voſmetipſos.
1 Pet.3,9. 2 Cor.8,21. *G.S. [17]Nulli malum pro malo reddentes. Prouidentes bona "non
tantum

tantum coram Deo, sed etiã corã omnibus hominibus. [18]Si *Heb. 12, 14. Eccl. 28, 1.*
fieri potest, quod ex vobis est, cũ omnibus hominibus pacẽ *Matt 5, 39.*
habentes. [19]Non vosmetipsos defendẽtes charissimi, sed date *Deut. 32, 35.*
locum iræ, scriptum est enim: Mihi "vindictam': *ego retri- *Heb. 10, 30.* *vindicta 1
buam, dicit Dominus. [20]Sed si esurierit inimicus tuus, ciba il- MS. R. G. *& MS. q.
lum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis *Prou. 25, 21.*
congeres super caput eius. [21]Noli vinci à malo: sed vince in
bono malum.

CAP. XIII.

OMnis [1]anima potestati- A
bus sublimioribus sub- *Sap. 6, 4. Tit. 3, 1.*
dita sit. Non est enim potestas *1 Pet. 2, 13.*
nisi à Deo. quæ autem sunt, à
Deo "ordinata' sunt. [2]Itaque *ordinatæ 2 MS. G. S.
qui resistit potestati, Dei ordi-
nationi resistit. Qui autem re-
sistũt, ipsi sibi damnationem
acquirunt. [3]nam principes nõ
sunt timori boni operis, sed
mali. Vis autem non timere
potestatem? Bonum fac: & ha-
bebis laudẽ ex illa. [4]Dei enim B
minister est tibi in bonum: Si
autem malum feceris: time.
non enim sine causa gladium
portat. Dei enim minister est:
vindex in iram, ei qui malum
agit. [5]Ideò "necessitate' subditi *necessitati 3 MS. Q. n.
estote: non solùm propter irã,
sed etiam propter conscientiã.
[6]Ideò enim & tributa præstatis. ministri enim Dei sunt, in
hoc ipsum seruientes. Reddite ergo omnibus debita: cui tri- *Matt. 22, 21.*
butum,

IN CAP. XIII.

1 Omnis anima.] *Neque verò erga fratres, discipulos, ac domesticos fidei solùm, sed erga omnem hominum consuetudinem, quæ publicæ vtilitatis causa exercetur, modestum, officiosum, atque obseruantẽ sese præbere oportet vnumquemque Christianum: atque ita suũ officium & obsequium Deo probare. inprimis autem coli obseruariq́; oportet publicæ rei præfectos omnes, suo vnumquemq́; gradu & ordine, vtpote à Deo institutos & commendatos, atque adeò vtiles reipublicæ, communiq́; hominum inter ipsos societati, datos ad bonorum tutelam, & malorum ac perniciosorum vltionem. Ideoq́; nulla immunitas maior & prior esse debet Christiano homini, quàm vitiorum scelerumq́; fuga, & virtutũ cultura. Qui hoc diligenter curabit, non solùm non sibi grauem, sed & vtilem & commodissimum experietur magistratum: ea verò quæ ad hos alendos decreta imperataq́; sunt, non ex eorum genere sunt, quæ Christiano homini grauia onerosaq́; videri possint, vtpote quæ partim contemnenda sint, vt pecuniæ, partim honestissima factu & curatu, vt honor & reuerentia magistratibus exhibenda. vtrunque autem illis meritò ac iure debetur: quòd si debetur, debet necessariò præstari ab iis, qui nullum officium violandum existimant, quales Christianos esse oportet.*

8 Nemini

butum, tributum: cui vecti-
gal, vectigal: cui timorem, ti-
morem: cui honorem, hono-
C rem. 8 Nemini quicquam de-
beatis: nisi, vt inuicem diliga-
tis. qui enim diligit proximũ,
Exod. 20, 14. Deut. 5, 18. Matt. 19, 18. Leuit. 19, 18. Matt. 22, 39. Marc. 12, 31. Galat. 5, 14. Iac. 2, 8. legem impleuit. 9 Nam, Non
adulterabis, Nõ occides, Non
furaberis, Nõ falsum testimo-
nium dices, Non concupisces,
& si quod est aliud mandatũ:
in hoc verbo instauratur, Di-
liges proximum tuũ sicut te-
[a] proximo 1 ms. c. q. s. ipsum. 10 Dilectio "proximi',
malum nõ operatur. Plenitu-
do ergo legis est dilectio. 11 Et
hoc scientes tempus, quia ho-
ra est iam nos de somno sur-
gere. Nunc enim propior est
nostra salus, quàm cùm credi-
D dimus. 12 Nox "præcessit', dies
[a] q. n. autẽ appropinquauit. Abiicia-
mus ergo opera tenebrarum,
& induamur arma lucis. 13 Si-
cut in die honestè ambule-
Luc. 21, 34. Galat. 5, 16. 1 Pet. 2, 11. mus: non in comessationibus
& ebrietatibus, non in cubili-
bus & impudicitiis, nõ in con-
tentione & æmulatione: 14 sed
[a] induite 4 ms. Amb s. c. verò vtro- us modo trãsferri possunt. "induimini' Dominum Iesum
Christum, & carnis curam ne
feceritis in desideriis.

8 Nemini quicquam debeatis.] *Huiusmodi quæ iam indicauimus, cùm debita sint, legibusq; tum diuinis tum humanis constituta: idq; rectè adeò exactè exsolui, & persolui per vos conueniet, vt nemini quicquam debeatis, quin satis abundeq; soluendum curetis, tantumq; illud vobis nunquam satis præstitum, quin amplius etiam debitum existimetis, hoc est, vt inuicem diligatis Christiana charitate: cuius vis tanta est, vt qui illa plenus sit, legem eam quæ ad proximos pertinet, suauiter ac diligenter impleat, cùm nihil nolit aut fugiat sibi, quin idem alteri nolit & auertat, contrà nihil sibi velit & optet, quin idem & amplius etiam proximo cupiat & procuret. ex quo consequitur: Dilectionem plenitudinem legis esse.*

11 Et hoc scientes.] *Id quod hactenus vobis commendaui honestum ac decens officium semper coli obseruariq; debuit ab iis qui rationis vsu præditi sunt, nedum à nobis hoc tempore, cùm luce iam hominibus exorta, rerum omnium discrimina cognosci possunt, optimeq; secerni quid petendum, quid fugiendum, quid contemnendum sit, tum propter lucis ipsius præstãtiam, quia sumus in doctrinæ Euangelicæ die nullis permixto tenebris, nullis falsis definitionibus vtilitatis & commodorum confuso, sed aperto; in die, inquam, quo virtutis & sanæ disciplinæ rectis obseruatoribus propositum præmium paratum est, iamiam mox quàm primum donandum; proprior enim nobis omnibus est nunc nostra salus, quàm eo tempore erat, quo primùm exposita sunt nobis Dei promissa, quibus credidimus. igitur oportet nos, omni inscitia, stultitia, vitio, voluptate, atque etiam contentione aduersus alios exspoliatos, omni denique carnis nostræ cura deposita, id studere vnum, vt Christum induamus, illum Dominum Iesum vnctum à Deo, qui sese in omnem Patris obedientiam pro nobis, pro mundeq; omni, humillimum vsque ad mortem præbuit.*

CAP.

CAP. XIIII.

INfirmum 1 autẽ in fide aſ- A
ſumite: non in diſceptatio-
nibus cogitationum. 2 Alius
enim credit ſe mãducare om-
nia: qui autem infirmus eſt,
olus ᵇmanducet. 3 Is qui man- ᵇmanducat IMS c.8.
ducat, non manducãtem non
ſpernat: & qui non manducat,
manducantem non iudicet.
Deus enim illum aſſumpſit.
4 Tu quis es, qui iudicas alie- Iac 4,12.
num ſeruum? Domino ſuo
ſtat

IN CAP. XIIII.

1 Infirmum autẽ in fide] *Atque de ſtudiis veſtris ſingulorũ, tam eorũ qui priuatè viuunt, quàm eorum etiam qui miniſteriis publicis addicti ſunt, atque de officiis erga publicam hominum ſocietatem obſeruandis cùm iam dixerimus; ſupereſt vt de familiari inter vos conſuetudine dicamus, quemadmodũ viuere agereq́ oporteat vnumquemque in iis rebus, quæ ſua natura mediæ indifferentesq́ ſunt, iis tamen obſeruandæ fuerunt, qui ſub lege erãt Moſaica, ex ipſius legis inſtituto, atq. antiquæ cõſuetudinis interpretatione, quas poſtea Chriſtianæ doctrinæ lux expediuit, & veritate præſente tanquam otioſas excepit, ita tamen excepit, vt ad charitatem & ædificationem omnia referẽda duxerit. Igitur moniti antea eſtis, vt ſinguli munus officiumq́ ſuum, ſumma cum modeſtia, diligentia & fidelitate curet, vt nullũ offendiculum cæteris in veræ pietatis curſu opponat. Sunt in Eccleſia aliqui, qui cùm non teneãt rationem omnem rerum credendarum, atque ignoratione quarundam laborent, ſiue quia non ſatis edocti ſunt veritatis Chriſtianæ ſcientiam, & lucem claram non vſquequaque perceperũt, ſiue quia antiquæ conſuetudinis conſcientia detinentur, infirmi in fide vocantur: hos tanquam infirmos non impelli, imò potius ſuſcipi & foueri deduciq́ per vos oportet, in his præcipuè rebus, quæ cùm antea obſeruatæ fuerint in lege, nunc otioſæ & mortuæ ſunt: cuius generis illa ſunt, quæ ad cibos in legis ceremoniis vetitos, & ad dierum quorundam obſeruationem pertinent. hæc ita debent agi & tractari, vt infirmiores placidè inſtruantur, ſed non euertantur; & ducantur potius ad cognitionem, quàm abalienentur contentionibus & redargutionibus.*

2 Alius enim.] *Huius argumenti exempla ſubiiciamus. Eſt aliquis, qui cognitione Chriſtianæ lucis inſtructus, credit ſibi licere tam edere omnia quæ ad eſum apta ſunt; eſtq́ in conuiuio aut cœna, & exiſtimat ſe neminem offendere, & comedit ea quæ appoſita ſunt: alius autem in eadem menſa, cùm videat ea, quibus antea propter legem abſtinuit, olus potius comedit quàm ea tangat. oportet igitur in huiuſmodi rebus ita ſe habere, vt vnuſquiſque exiſtimet, alium nihil aduerſus conſcientiam facere in hac prima naſcentis Eccleſiæ ſimplicitate. Itaque is qui manducat omnia, non ſpernat non manducantem tanquam ignorantem & impotem veritatis, atque antiquis adhuc ritibus inhærentem; & is qui non manducat, ne iudicet ac damnet eum qui manducat omnia tanquam minus religioſum, & improbandi exempli authorẽ. Namq́ vtriuſque cura Deo ſuſcepta eſt; vtrumque iam Chriſtianum factum, Deus in familiam ſuam adſcripſit; neque licet cuiquam aliquid moliri quo Dei familia diſſipetur, ſed ſtudere & eniti vt magis indies inſtruatur, frequenteturq́. Tu quis es qui iudicas & damnas alienum ſeruum, illumq́ heri ſui familia deturbare contendis, indignum & inutilem iudicando? Namq́ ille non tibi ſtat, ſi ſtat; non tibi cadit, ſi cadit, ſed Domino ſuo; & ſi tibi videtur cadere, tamen ſtabit; potens enim eſt Dominus ſtatuere illum. Primùm perſuadeto tibi, illum eſſe Domini, & intelliges non tibi licere illum tanquam tuum damnare ac excludere è domo. Sit aliud exemplum in obſeruatione*

obſeruatione dierum legalium, hoc eſt, qui lege Moſis ſacri habentur: Atqui inter Chriſtianos nunc, tenera adhuc Eccleſiæ ætate, ſunt quidam, qui ex diuturna conſuetudine, atque ex veteris Teſtamenti lectione, necnon doctorum interpretatione, adhuc illam retinent dierum diſtinctionem; alius autem iudicat omnem diem iam æqualem eſſe Chriſtianis, qui à legis ceremonialis obſeruatione liberi ſunt, propter perpetua ſpiritualia feſta à Chriſto allata, qui illarum vmbrarum corpus & lux eſt ipſa. Vnuſquiſq; ex his, quos diximus, ea conſcientia qua tenetur integrè, ſimpliciter, ſine vllo malo dolo, ſine alterius damnatione abundet; hoc eſt, id quod agit, Domini cauſa faciat, non alia contentione aut cogitatione perturbatus. Qui exiſtimat curam diei ſibi habendam, ille Domini cauſa curat, cuius de ea re mandatum habuit, neque adhuc vlterius inſtructus eſt: qui verò non ſibi curandum diem exiſtimat, ideoq; non curat, non ſuo id arbitratu, ſed Domini cauſa facit, cuius beneficio ſatis edoctus eſt, illarum ceremoniarum finem iam eſſe factum: & qui manducat, Domino manducat; hoc eſt, intelligens & credens id ſibi iam per Dominum licere: vtpote iam præteruaſo illas antiquas vmbras: ideoq; quia id à Domino ſibi conſtare credit, gratias agit Deo ante & poſt cœnam: & qui non manducat, ſimiliter non manducat Domino, hoc eſt, obſeruatione earum ceremoniarum, quas Domino ſacras eſſe exiſtimat, nondum vlterius plenè inſtructus, ideoq; & hic gratias agit Deo, etiam propter illam prohibitionem, cuius ipſe mentionem facit dum gratias agit.

ſtat aut cadit. ſtabit autẽ: po-
tẽs eſt enim Deus ſtatuere illũ.
5 Nam alius iudicat diem inter
diem: alius autẽ iudicat om-
nem diem. vnuſquiſq. in ſuo
B ſenſu abũdet. 6 Qui ſapit diẽ,
Domino ſapit*. Et qui mãdu-
cat, Domino manducat: gra-
tias enim agit Deo. Et qui non
manducat, Domino nõ man-
ducat, & gratias agit Deo.
7 Nemo enim noſtrum ſibi vi-
uit: & nemo ſibi moritur. 8 Si-
ue

*Et, qui non ſapit diem, Domino nõ ſapit e.s.

7 Nemo enim noſtrum.] Nemo noſtrum, qui iam nomen Domino dedimus, exiſtimare debet, vitæ ſuæ rationem ſibi vni eſſe reddendã, atq; ideò ſibi licere arbitratu ſuo viuere aut mori; ſed cùm intelligat ſe eſſe Domini, & Domino ſuo vitam ſuam conſecrare & probare ſtudet; & mortem etiam, ſi moriẽdum ſit, non ad ſuum arbitratum, ſed ad Domini voluntatem referendam eſſe exiſtimat; nedum aliis liceat, aliorum vitæ & morti pro ſuo arbitratu dominari. omnia tam noſtra quàm aliorum debent reſpicere Domini authoritatem & voluntatẽ: ſiue enim viuimus, Domino viuimus; ſiue morimur, Domino morimur: ſiue ergo viuimus ſiue morimur, Domini ſumus. ideò enim Chriſtus & mortuus eſt, & ſurrexit, & reuixit pro nobis, vt nos & viuos & mortuos, morte & reſurrectione ſua compararet, atq; vti dominus legitimus poſſideret. igitur ſi habemus Dominũ cuius ſumus, cuiq; curæ noſtrũ eſt, tu in iis quæ ſua natura mala nõ ſunt, quanquam tibi adhuc prohibita videãtur: quid iudicas & dãnas fratrẽ tuũ? non eſt tibi ius in fratrẽ tanquã domino, ſed tanquã fratri, hoc eſt, amoris, charitatis, & lenitatis. & tu qui exiſtimas, imò credis te eſſe liberũ ab illa prohibitione, quid ſpernis fratrẽ tuũ? qui tametſi nondũ attingat cognitionẽ iſtam, quam tu aſſecutus es, tamẽ frater tuus eſt, tibiq; hoc iure æqualis; atq; id quod agit, nõ ex temeritate, ſed ex cõſcientia, timore ac reuerentia agit; atq; in hac re pares omnes ſumus, quòd omnes aſtabimus ante tribunal Chriſti, omnium noſtrum Domini ac iudicis, cuius iudicium integerrimum ex nullius hominis præiudicio pendet, ſicut ſcriptum eſt: Viuo ego; &c,

13 Non ergo amplius.] *Verum igitur consentaneumq́ est, vt nemo deinceps in iis rebus quæ natura adiaphora sunt, ex præcepto autem obseruationem aliquam postulant, quæ ad significationem referatur nondum omnibus vobis notam, vt nemo, inquam, alterum iudicet; imò totum iudicium in huiusmodi rebus eò conferte, vt caueatur, ne quis vel offensionẽ obiiciat, vel pedicas & laqueos coniiciat fratri, ex quo effici solet, vt ille qui simpliciter currebat, procidat, vel retardetur in cursu ad salutem suam instituto.*

14 Scio & confido.] *Atque id quod vobis commendo obseruandum, ego tanto studio obseruo, vt cùm ex sacrã lectione sciam, & ex doctrina quam in Christo habeo, persuasus sim, & confidam, nihil sua natura esse commune & pollutum; esse tamen quædam existimata communia, nonnullis nondum planè veritatis scientiam edoctis, atque ideò eadem propter conscientiam illis esse communia. itaq́ nemo de his rebus plus me scit; & quod vobis mando, sciens & prudens mando, studio veritatis & ædificationis Ecclesiæ.*

15 Si enim propter cibum.] *Quòd si frater tuus contristatur propter cibum, vel vetitum vel concessum tuo exemplo ac iudicio; manifestum est, te non inire charitatis rationem, quæ non æmulatur, non contendit, non agit perperam, non quærit quæ sua sunt: vel hoc tu facis vt sapientior videaris, vel vt pientior & religiosus magis, vel etiam vt fruaris tuo cibo pro libidine, nec patiaris aliquo modo priuari eo, quod tibi placet; indignum verò est, cibi tui causa illum perdi, quem Christus tanti fecit, vt pro illo sit mortuus.*

16 Non ergo blasphemetur.] *Igitur bonum vestrum, hoc est, Christiana cognitio de his rebus, quam quidam vestrum habent, non vituperetur tanquam legi Dei contraria, culpa & vitio, aut importunitate eorum qui abutuntur.*

17 Non

ue enim viuimus, Domino
viuimus: siue morimur, Do-
mino morimur. Siue ergo vi-
uimus, siue morimur, Domi-
ni sumus. 9 In hoc enim Chri-
stus *mortuus est, & "resurre- *& 10 MS. Amb. c. s.
xit': vt & mortuorum & viuo- "reuixit 6 MS. C. n.
rũ dominetur. 10 Tu autẽ quid
iudicas fratrem tuum? aut tu
quare spernis fratrem tuum?
Omnes enim stabimus ante 1 Cor. 5, 10.
tribunal Christi. 11 scriptũ est C
enim, Viuo ego, dicit Domi- Isaia 45, 23. Phil 2. 10.
nus, quoniam mihi "flectetur' "flectet 5 MS. c. s.
omne genu: & omnis lingua
cõfitebitur Deo. 12 Itaq. vnus-
quisque nostrum pro se ratio-
nem reddet Deo. 13 Non ergo
amplius inuicem iudicemus,
sed hoc iudicate magis, ne po-
natis offendiculum fratri vel
scandalum. 14 Scio & confido
in Domino Iesu, quia nihil
commune per "ipsum': nisi ei "seipsum 6. s
qui existimat quid commune
esse, illi cõmune est. 15 Si enim
propter cibum frater tuus cõ-
tristatur: iã nõ secundũ chari-
tatem ambulas. Noli cibo tuo 1 Cor. 2, 12.
illũ perdere pro quo Christus
mortuus est. 16 Non ergo blas-
phemetur bonum "nostrum'. "vestrum 1 MS. R. G.

17 Non

17 Non est enim regnum Dei
esca & potus: sed iustitia, &
pax,& gaudiũ in Spiritu san-
cto. 18 qui enim in hoc seruit
Christo,placet Deo,& proba-
D tus est hominibus. 19 Itaq. quę
pacis sunt, sectemur: & quæ
‑6 MS. C. 1. ædificationis sunt, inuicē cu-
stodiamus'. 20 Noli propter
escā destruere opus Dei. om-
Tit. 1, 15. nia quidem sunt munda: sed
malum est homini qui per of-
1 Cor. 8, 13. fendiculum manducat. 21 Bo-
num est non manducare car-
nem, & non bibere vinum,
*offendit 4 neque in quo frater tuus "of-
MS. Amb. C. fenditur', aut scandalizatur,
aut infirmatur. 22 Tu fidē ha-
bes? penes temetipsum habe
corā Deo: Beatus qui nō iudi-
cat semetipsũ in eo quod pro-
bat. 23 Qui autem discernit, si
mādu cauerit, dānatus est: quia
non ex fide. Omne autē quod
non est ex fide, peccatum est.

CAP.

17 Non est enim regnum Dei.] *Verum quidem est, harum rerũ omnium cognitionem exactā in Christiana pietate esse; verùm Christiana pietas non agit de his tanquam præcipuis & maximis, sed de regno Dei, quod commendare studet omnibus hominibus, & quærendum primùm inprimisq; docet. Atqui regnum Dei non est esca & potus, non definitur vsu & facultate edendi & bibendi quidquid libuerit, & fruendi rebus omnibus ad victum & voluptatem comparatis: sed regnum Dei definitur vsu donorum Dei huiusmodi expetendorum omnino, iustitia Dei, & pace Dei, & gaudio in Spiritu sancto: qui huiusmodi instructus donis Christo seruit, is & Deo placet, & hominibus probatus est, tantum abest, vt molestus aut grauis, aut iniarius vllo modo sit.*

20 Omnia quidem sunt mũda.] *Scimus quod obiicere aliquis nobis posset, nihil esse natura immundum quod esui aptum sit; fuisse quædam antiquis prohibita ad tempus mysterij ac significationis causa, hæc vbi per Christum absoluta, reuelata, patefactaq; fuerunt, iā illa quæ communia ex lege habebantur, esse munda vnumquodq; iuxta genus suum. Scimus, inquam, omnia munda esse hoc modo, sed ex hisce mundis malum est homini id, quod comedit cum fratris offendiculo; adeò vt bonum potius sit non manducare carnem, neq. bibere vinum, neque huiusmodi aliquid facere, in quo frater tuus aliqua ratione offenditur aut capitur, aut infirmior efficitur.*

22 Tu fidem habes?] *Dices te iam habere fidem ex verbo Dei, cui credis, & illa fide credere, tibi concedi ea, quæ vetita antea erant huius generis; sed cùm alter nondum huiusmodi singularium generũ notitiam ex fide habeat, neque te habere putet, offenditur tuo isto exemplo, cuius fidem non habet. non igitur tibi detraho fidem tuam, quæ tibi vtilis est, sed probo. verùm habe fidem tuam penes te & coram Deo, qui non offendetur, si tu sine fratris offensione id agis, cuius fidem habes: nam Deus scit fidem tuam, probatq; id quod ex fide agis; ita tamen vt ex fide agas: sed non est ex fide fratrem offendere, aut in laqueos trudere; imò contra fidem hoc est. Beatus qui non iudicat semetipsum, hoc est, non damnat sese in eo quod probat & sentit. satis est quod te non damnes cùm hoc sentis, & tibi non vetitum esse aliquid rectè credas, tibi ergo beatus esto, ita tamen vt aliis ruinæ causa non sis. Qui enim discernit & ambigit, nec fide*

ſingulari, hoc eſt, notitia ſingulari alicuius argumenti, exempli cauſa, ciborum inſtructus eſt, & ita ambigens manducauerit, is damnatus eſt ex ſua conſcientia: quia id quod comedit, non eſt edoctus ex fide ſibi iam eſſe conceſſum: quòd ſi non edoctus eſt, non certus facit; ſi non certus facit, errat & peccat contra conſcientiam ambiguam. Namq; ei cui ambigua eſt conſcientia, quidquid ſuſcipitur non ex fide, hoc eſt, ex doctrina Dei, cui fides habenda eſt, id non conſtans, non certum, non tutum, ſed ambiguum & incertum, atque ideò peccatum, id eſt, error eſt, tanquam alienum à cognito vero: verum autem cognitum eſt, ne quid fiat in quo ambigas rectúmne & iuſtum, an prauum & iniuſtum ſit. atque ita ille infirmus in fide, cùm præter conſcientiam ſuam, hoc eſt, non ex fide agit, errat agens id quod dubitat an rectũ necne ſit, nedum ſi agat id quod omnino exiſtimat, non eſſe ex fide, imò aduerſus fidem.

CAP. XV.

DEbemus[1] autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum ſuſtinere, & non nobis placere. [2] Vnuſquiſque "veſtrũ' proximo ſuo placeat in bonum, ad ædificationem. [3] Etenim Chriſtus nõ ſibi placuit, ſed ſicut ſcriptũ eſt, Improperia improperãtium tibi, ceciderunt ſuper me. [4] Quęcũque enim "ſcripta' ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt: vt

A

"noſtrum 4 MS. G. q. s.

Pſal. 68, 10.

"anteſcripta G. s.

IN CAP. XV.

1 Debemus autem.] *Cùm verò Eccleſia Chriſti multis conſtet membris, fortibus & firmis aliis, aliis verò infirmioribus; ex ratione cõpagis & conſtitutionis corporũ eſt, vt ea quæ fortia membra ſunt, atque valent, ſubſidio ſint infirmioribus, opemq; ferant. ita igitur nos, qui membra corporis Chriſti ſumus, debemus ex Chriſtianæ ſocietatis iure, hoc eſt, corporis partium conuenientia, eos ſuſtinere & portare, qui ſunt infirmiores, & illorum imbecillitates ſuſtinere, & non nobis placere & indulgere: imò vnuſquiſque veſtrũ proximo placeat & indulgeat in bonum, bonum autem interpretamur, ad vtilitatem, ad ædificationem.*

3 Etenim Chriſtus.] *Etenim Chriſtus, qui caput omnium noſtrum eſt, non ſibi placuit & indulſit, ſed ſuſcepit & ſubiit non ſolùm infirmitates hominũ, ſed etiã probra ignominiamq; peccatorum hominũ, vt eis prodeſſet, adeò vt in illũ vnicè quadret illud quod ſcriptũ eſt, Improperia improperantium tibi ceciderunt ſuper me. Hæc & omnia alia quæ de Chriſto feruntur, imitari nos atq; ſequi oportet: ideò enim ſcripta fuere Spiritu dictante ſancto, vt nobis lecta prodeſſent: quæcunq; enim ſcripta antea fuêre à Spiritu ſancto, eo conſilio ſcripta fuêre, vt nos doceremur, atq; vt edocti patiamur & ſuſtineamus ea quæ grauia videri poſſent, atque conſolatione exhortationeq; ſcripturarũ animati, ſpem habeamus gloriæ à capite noſtro nobis cõmunicandæ. precor igitur Deum patientiæ parentem, authorem, & promotorẽ, vt det vobis idem ſapere & ſentire in alterutrum, iuxta Chriſti Ieſu exemplum & virtutem, vt animo atq; ore vno, eadẽ ſententia, eademq; oratione, eiuſdẽ ſententiæ iudice & interprete, Deũ tanti doni authorẽ, gloriæ, lauduq; honore celebretis. ideò verò vt hoc donũ vobis à Deo concedatur, mutua concordia & charitate vſi ſuſcipite alij alios, ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos cùm eſſetis infirmi ad gloriã Dei, quẽ ille hac obedientia glorificauit: ita fiet vt ij qui Chriſtiani vocati ſunt ex Gẽtibus, eos ſuſcipiãt qui ex Iudæis; & cõtrà, rurſus etiã vt fortiores qui fuerint, eos ſuſcipiãt qui ſunt imbecilliores, & imbecilli etiã curent nõ eſſe moleſti fortioribus, ſed illis gratulẽtur ſuã illã præſtantiã à Deo donatã, & ſtudeãt charitati, qua Deus inductus, largiri ſolet benedictionẽ & vitã.*

8 Dico

vt per patientiam & conſola-
tionem ſcripturarum, ſpẽ ha-
B beamus. 5 Deus autẽ patiẽtiæ
1 Cor.1,10. & ſolatij det vobis idipſum
ſapere in alterutrũ ſecundum
Ieſum Chriſtũ: 6 vt vnanimes,
vno ore honorificetis Deũ &
Patrem Domini noſtri Ieſu
Chriſti. 7 Propter quod ſuſci-
pite inuicem: ſicut & Chriſtus
ſuſcepit vos in honorem Dei.
8 Dico enim Chriſtũm Ieſum,
miniſtrum fuiſſe circuncíſio-
nis propter veritatem Dei, ad
confirmandas promiſſiones
patrum. 9 Gentes autem ſuper
C miſericordia honorare Deũ,
Pſal.17,50. ſicut ſcriptum eſt: Propterea
confitebor tibi in Gentibus
Domine, & nomini tuo cãta-
2 Reg 22,50. bo. 10 Et iterum dicit, Lætami-
ni Gẽtes cum plebe eius. 11 Et
Pſal.116,1. iterum, Laudate omnes gẽtes
Dominũ: & magnificate eum
oẽs populi. 12 Et rurſus Iſaias
Iſaia 11,10. ait, Erit radix Ieſſe: & qui exur-
eo 3 MS. C. get regere Gẽtes, in "eum' Gẽ-
tes ſperabunt. 13 Deus autem
ſpei repleat vos omni gaudio
& pace in credendo: vt abũde-
in 1 MS. C. 3. tis in ſpe, "&' virtute Spiritus
ſancti. 14 Certus ſum autẽ fra-
tres

8 Dico enim.] *Atque vt hoc argumentum, & totius Epiſtolæ meæ rationes breui peroratione concludam, Dico in ſumma, Ieſum Vnctum Dei, fuiſſe miniſtrum Euangelij Iſraëlitis circuncíſis, vt Deus ſe veracẽ probaret promiſſionum ad Patres factarum cõfirmatione, quibus dictum erat: Prophetam ſuſcitabit tibi Dominus in medio tui de fratribus tuis, &c.*

9 Gentes autem.] *At verò Gentes, quanquam non habuerint promiſſum illius Prophetæ ipſis excitandi & mittendi in miniſtrum præſentem Euangelij; tamen ex diuino conſilio admiſſas fuiſſe ad miſericordiæ Dei communionem & vſum, eáque etiam parte gloriam Dei conſtare & celebrari oportere. hoc verò conſilium, neque nouum neque inauditum eſſe, imò frequentibus oraculis fuiſſe ſignificatum; ex quibus illa ſunt, Propterea cõfitebor tibi, &c. Demũ Iſaias hanc etiã ſpem Gẽtibus propoſuit.*

13 Deus autem ſpei.] *Precor autẽ Deum, ſpei ſanctiſſimæ authorẽ, vt ille vos repleat omni gaudio ſpirituali, quod verum gaudiũ & integrum eſt, & pace illa, quam Filius eius dat in credendo ſecũdum operationem virtutis ipſius: vt his aucti donis, abundetis in ſpe filiorum Dei per efficientiam Spiritus ſancti.*

14 Certus ſum autẽ.] *Atq; officij mei rationem vobis exponere iam fratres volo, perſuaſus equidẽ ſum, vos plenos eſſe bonitate ac dilectione, repletos omni ſcientia, adeò vt poſſitis alias gẽtes monere & inſtruere: verùm ego auſus ſum hac pauca breuiter ſcribere, hoc eſt, partẽ aliquã referre eorũ quibus abundatis vos, tanquã qui breuiter commemoraret ea quæ vos ſcitis, vt facerem officiũ meũ, tum confeſſione eorũ, quibus ex Dei beneficio inſtructus ſum, tum etiam muneris mei expoſitione per gratiã mihi datam expoſitionis & prædicationis Euãgelij, vt ſim miniſter Ieſu Chriſti in Gentibus: & vt ille ſanctificauit miniſterium ſuum apud circunciſionem; ita ego illius iuſſum ſecutus, & miniſterium imitatus, ſanctificem Euangelium Dei. vt fiat oblatio Gentium accepta & ſanctificata in Spiritu ſancto.*

17 Habeo

tres mei & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis di-
lectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrũ mone-
re. [15] Audacius autẽ scripsi vobis fratres ex parte, tanquam in D
memoriam vos reducens: propter gratiam quæ data est mi-
hi à Deo, [16] vt sim minister Christi Iesu in Gentibus: san-
ctificans Euangelium Dei, vt
fiat oblatio Gentium accepta
& sanctificata in Spiritu san- -s MS.G.
cto. [17] Habeo igitur gloriã in
Christo Iesu *ad Deũ. [18] Non *in iis quæ
enim audeo aliquid loqui eo- G.
rum quæ per me non "efficit' "efficit i MS.G.S.
Christus in obedientiã Gen-
tium, verbo & factis, [19] in vir-
tute signorũ & prodigiorum,
in virtute Spiritus sancti: ita vt
ab Ierusalem per circuitũ vsq.
ad Illyricũ repleuerim Euãge- E
lium Christi. [20] Sic autẽ "præ- "annitens
dicaui' Euangeliũ hoc, nõ vbi prædicare G.S.
nominatus est Christus, ne su-
per alienũ fundamentũ ædifi-
carem: [21] sed sicut scriptũ est,
Quibus nõ est annuntiatũ de Esaia 52,15.
eo, videbunt; & qui non au-
dierunt, intelligent. [22] Propter
quod & impediebar plurimũ
venire ad vos*. [23] Nũc verò vl- *& prohibitus sum vsq. adhuc G
terius locũ non habens in his
regionibus, cupiditatẽ autem
habẽs veniẽdi ad vos ex mul-
tis iam "præcedentibus' annis: -G.S.
[24]* cùm

17 Habeo igitur gloriam.] *Possum autẽ hanc mihi à Deo datam gratiam prædicare & gratulari in Christi Iesu virtute & efficacitate, in qua ego hanc accepi omnibus diuinis signis opportunis declaratam, ita vt nihil ego addam loquendo & iactando eorum quæ Christus non effecerit per me, tum proloquendo, docẽdo, prædicando, asserendo Euãgelio, tum etiam signis, portẽtis, miraculis, Spiritus sancti distributionibus, atque etiam laboribus aliis à me subitis confirmando, atque hoc pacto gentes ad obedientiam Euangelij vocando: ita vt boni nuntij munus & officium impleuerim à Ierusalem & in circumvicinis regionibus ad Illyricum vsque, idq́ magno studio egerim & curauerim, ibi maximè vbi Christus antea non erat nominatus, ne videlicet super alienum fundamentum ædificarem, & minus certam fortaßè, minusq́ perspicuam esse gratiã, quæ data est mihi, causari, aut operam meam minorem, minusq́ fidelem dicere quis poßet. imò id mihi contigit verè quòd scriptum est, Quibus non annuntiatum est de eo, videbunt, & qui non audierũt, intelligent. cumq́ illis in regionibus essem occupatißimus, valde impediebar quo minus ad vos venirem.*

23 Nunc verò.] *Nunc verò cùm iam hic in regionibus his omnia explessem, & cuperẽ maximè ad vos venire, idq́ multis annis, tandemq́ cogitans per vos venire cùm in Hispaniam proficiscar, nam spero me prætereuntem vos obiter spectaturum, & à vobis illuc primũ rectà mittendum, vbi vobis fruitus aliquantum fuero, nõ tantùm fortaßè quantum cuperem, & quantum virtutis vestræ magnitudini par esset: sed nunc iam iter facio Ierosolymam versus, ministerium*

*sed 2 MS. 24 *cùm in Hiſpaniam profici-
veniam ad vos, nam G. ſci cœpero, ſpero quòd præ-
*videbo 2 teriens "videam' vos, & à vo-
MS. Amb. G. S. bis deducar illuc, ſi vobis pri-
mum ex parte fruitus fuero.
F 25 Nunc igitur "proficiſcar' ¯in'
*proficiſcor 1 MS. G. S. Ieruſalem miniſtrare ſanctis.
¯ MS. 26 Probauerũt enim Macedo-
nia & Achaia collationem ali-
quam facere in pauperes ſan-
ctorum qui ſunt in Ieruſalem.
27 Placuit enim eis: & debito-
1 Cor 9, 11. res ſunt eorum. Nam ſi ſpiri-
*factæ ſunt Gentes 1 MS. tualium eorum participes "fa-
Amb. G. S. cti ſunt Gentiles': debent & in
carnalibus miniſtrare illis.
28 Hoc igitur cùm cõſumma-
uero, & aſſignauero eis fructũ
hunc: per vos proficiſcar in
Hiſpaniam. 29 Scio autẽ quo-
niam veniens ad vos, in abun-
*Euangelij G. S. dantia benedictionis * Chriſti
veniam. 30 Obſecro ergo vos
G fratres per Dominũ noſtrum
Ieſum Chriſtum, & per chari-
¯1 MS. G. S. tatem ¯ſancti' Spiritus, vt ad-
¯ MS. q. iuuetis me in orationib. ¯pro
me' ad Deum, 31 vt liberer ab infidelibus qui ſunt in Iudæa,
*in Ieroſolymam 14 MS. G. & obſequij mei oblatio *accepta fiat ¯in Ieruſalem' ſanctis,
¯14 MS. G. Q. D. 32 vt veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, "vt "re-
*& 9 MS. Amb G. S. frigerer' vobiſcum. 33 Deus autem pacis ſit cum omnibus
*requieſcam 1 MS. G. S. vobis. Amen.

niſterium aliquod exhibiturus ſanctis. Placuit enim Macedonenſibus fratribus, & iis qui in Achaia ſunt conferre aliquid in vſum pauperum, qui ſunt inter ſanctos Ieroſolymitanos & Ieroſolymitanenſes; ipſi, inquam, ſponte contulerunt; & profecto officium in ea re faciunt ſuum, namque debitores aliàs ipſis ſunt, in quorum ſpiritualem communionem ſunt recepti: Nam ſi Gentiles communicatione ſpiritualium donorum ſunt donati per Deum, atque hoc placuit etiam Ieroſolymitanis ſanctis; qui cognito Spiritus ſancti cõſilio, & gratulati ſunt valde, & quemadmodum miniſterium Euangelij apud Gentes dilataretur proſpexerunt; debent & Gentiles ſanctis illis in carnalibus miniſtrare, vt populus reliquus filiorum Iſraël, Sacerdotibus & Leuitis miniſtrare ſolet ex fructibus agrorum ſuorum itaque cùm perfecero hoc mandatum, & integrum obſignatumq́; fructum hunc iis reddidero ad quos mittitur, proficiſcar per vos in Hiſpaniam. Scio autem quod cùm ad vos veniam, Euangelij Chriſti benedictionem abundè vobis probabo: itaque non ero ſine fructu apud vos. cupio autem à vobiſq́; poſtulo adiuuari me veſtris precibus apud Deum, vt liberer ab infidelibus iis qui ſunt in Iudæa, qui non credunt imò aduerſantur Euangelio Ieſu Chriſti; & vt miniſterij, cuius cauſa proficiſcor, oblatio accepta fiat ſanctis, ita vt gaudens ad vos veniam, Deo volente atque probante. & vnà vobiſcum recreer. Precor autem vobis pacem illam, quam Deus author dat iis quibus ſeſe dat & patrem præbet beneuolentiſſimum. Amen.

IN

In cap. xvi.

1 Phœben sororem.] *Per quam epistola hæc ad Romanos delata dicitur.* Quæ est in ministerio] *Pauperum viduarum & hospitalitatis Christianæ, quamobrem impēsius etiã officium ei debetur, quæ suam operam publicè & priuatè pietatis causa impendit, & mihi tanquam Euangelij ministro curam probauit suam: Qui ergo suscipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet.*

3 Adiutores meos.] *Qui suam operam mecum contulerunt, vt facilius ego Euangelio vacare possem.* Priscam] *Eadem & Priscilla.*

5 Et domesticam Ecclesiam eorum.] *Collegium totum eorum qui apud ipsos agunt, ad eosq́ conueniunt.*
Primitiuus Asiæ.] *Primus fructus in Asia oblatus Deo, qui in Christo productus fuit, plantatus à Deo in vite illa.*

7 Concaptiuos meos.] *Qui mecum pro Christo in vinculis fuerunt; qui ante me fuerunt in Christo insiti, & ipsi etiam Apostolatus signum obtinent, vt qui pro Christi Euangelio vinculis & carceribus fuerint detenti: sunt enim huiusmodi signa & testimonia Apostolatus, atque adeò his nominibus cæteris Apostolis noti sunt.*

15 Olym-

Cap. xvi.

COmmendo [1] autem vo- A
bis Phœben sororẽ no-
stram, quæ est in ministerio
Ecclesiæ quæ est in Cenchris:
[2] vt eam suscipiatis in Domi-
no dignè sanctis: & assistatis ei
in quocunque negotio vestri
indiguerit. etenim ipsa quoq.
astitit multis, & mihi ipsi. [3] Sa-
lutate Priscam & Aquilã ad- *Act. 18, 2. 26*
iutores meos in Christo Iesu,
[4] (qui pro anima mea suas cer-
uices supposuerunt: quibus
non solus ego gratias ago, sed
& cunctæ Ecclesiæ Gentium)
[5] & domesticã Ecclesiam eo-
rum. Salutate Epænetum dile-
ctum mihi: qui est primitiuus
"Asiæ' in Christo*. [6] Salutate 'q. n. *Iesu MS q.
Mariam, quæ multum labo-
rauit in "nobis'. [7] Salutate An- "vobis M S. *Amb. G q. S.*
dronicũ & "Iuliã' cognatos & "Iuniam 1 MS. R. G. S.
concaptiuos meos: qui sunt
nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo. [8] Sa- B
lutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino. [9] Salutate
Vrbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu, & Stachyn
dilectum meum. [10] Salutate Apellen probum in Christo. Sa-
lutate eos qui sunt ex Aristoboli*. [11] Salutate Herodionem *domo MS. L. *at textus consensu G.*
cognatum meũ. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui
sunt in Domino. [12] Salutate Tryphænam & Tryphosam: quę
laborant in Domino. Salutate Persidem charissimam, quæ
multùm

multùm laborauit in Domi-
no.[13] Salutate Rufum electum
in Domino, & matrem eius &
meam. [14] Salutate Asyncritũ,
Phlegõtem, Hermam, Patro-
bã, Hermen: & qui cũ eis sunt,
fratres. [15] Salutate Philologũ
& Iuliã, Nereũ, & sororẽ eius,
•Olympam o. s. & "Olympiadẽ: & omnes qui
cum eis sunt, sanctos. [16] Salu-
tate inuicem in osculo sancto.
Salutant vos omnes Ecclesiæ
C Christi. [17] Rogo autẽ vos fra-
tres, vt obseruetis eos qui dis-
sensiones & offendicula præ-
ter doctrinam, quam vos didi-
cistis, faciunt, & declinate ab
illis. [18] Huiuscemodi enim
Christo Domino nostro non
seruiunt, sed suo ventri: & per
dulces sermones & benedi-
ctiones seducunt corda inno-
centium. [19] Vestra enim obe-
•omnes c. s. dientia in "omnem locum' di-
uulgata est. Gaudeo igitur in
vobis. Sed volo vos sapientes
esse in bono: & simplices in
malo. [20] Deus autem pacis
•conteret 4 Ms. Amb. c. s "conterat' Satanam sub pedi-
bus vestris velociter. Gratia
Domini nostri Iesu Christi
Act. 16, 1. Phil. 2, 19. vobiscum. [21] Salutat vos Ti-
motheus

15 Olympiadem.] *Siue* Olympam *: viri nomen est.* Omnes sanctos.] *Sanctificatos à Deo per Christum, atque hoc non sine notos in Ecclesia & Apostolis discretionem spirituum habentibus.*

17 Vt obseruetis.] *Diligenter speculemini authores dissensionum, atque offensionum & laqueorum obtentores, qui à simplicitate Christianæ doctrinæ vobis iam exposita discedunt ambitionis & lucri studio.*

18 Dulces sermones & benedictiones.] *Magnas pollicitationes magnorum bonorũ, atq. ornatas & suaues orationes eleganter factas ad assentationem, bonosq́; prætextus pietatis.* Innocentium.] *Simpliciorũ, minimeq́; malorum, sed incautorũ, & qui malitiã nõ norunt.*

19 Vestra enim obedientia.] *Huiusmodi peruersi homines occasionem captant ex bonitate ac facilitate vestra, quæ omnibus sese commẽdabilem præbet: estis enim prompti ad obediendum omnibus in rebus quæ ad pietatẽ promouendam facere videantur; quod quidem ingenium vestrum mihi valde probatur, & summa gratulatione excipitur; verùm improbatur istorum malitia, qui vestra facilitate abutuntur. quocirca cùm vos amem, volo vt ingenium & morem istum retineatis, ita tamen, vt vobis bene, aliis non malè consulatis: sitis sapientes in bono vestro deligendo, optando, procurando: in malo autem reiiciendo simplices; hoc est, vt ita malum reiiciatis, vt facilitatem vestram retinentes, nemini noceatis.*

20 Deus autem pacis.] *Deus, qui pacis author, amator, & commendator est, ita vos ad pacem intentos conseruet & tueatur, vt ipse sua virtute vobis conterat gloriæ suæ & salutis vestræ aduersarium sub pedibus vestris, idq́; celerrimè, vt nullus sit locus simplicitati & paci vestræ perturbandæ, sed illa admirabilis gratia Iesu Christi Domini & redemptoris nostri sit vobiscum, Satana contrito & amoto.*

22 Ego Tertius,] *Ita enim vocor, qui dictante Paulo epistolam hanc vobis mittendam excepi & scripsi, saluto vos in Domino.*

23 Caius hospes meus.] *Corinthius quem Paulus à se baptizatum ait. 1. ad Corinth. 1. Alter fuit Derbensis; de quo Act. 20.*

Arcarius.] *Oeconomus procurator siue curator ciuitatis Corinthiorum.*

Quartus.] *Nomen proprium.*

25 Ei autem qui potens est.] *Ei qui potest vos stabilire in illo arcano mysterio, cuius ego bonum nuntium affero, affirmoq; id mysterium per Iesum Christum reuelari & communicari, ita vt ad cognoscendum nunc exponatur omnibus Gentibus iuxta oracula & scripturas Prophetarum: quod mysterium ab initio mundi per tempora omnia tacitum fuit, nunquámque ante hac manifestatum reapse, vt nunc manifestatum est secundum ordinationẽ Dei, in propheticis scripturis indicatam: ipsi, inquã, Deo, qui solus tempora, momenta, rationesq; maximi huius mysterij nouit, proposuit, disposuit & explicuit; vtpote qui solus sapiens sit, idq; effecit quod sapienter proposuerat; sit gloria per eum, per quem omnia fecit & restituit, & perfecit Iesum Christum, in sæcula.*

A M E N.

motheus adiutor meus, & Lu-
cius, & Iason, & Sosipater co-
gnati mei. [22] Saluto vos ego
Tertius, qui scripsi epistolam,
in Domino. [23] Salutat vos Ca- D
ius hospes meus, & "vniuersa 'vniuersæ Ecclesiæ 6 MS. Amb. C.S.
Ecclesia'. Salutat vos Erastus
arcarius ciuitatis, & Quartus,
frater. [24] Gratia Domini nostri
Iesu Christi cũ omnibus vo-
bis, Amen. [25] Ei autem qui po- Ephes. 3. 20.
tens est vos confirmare iuxta
Euangelium meum & prædi-
cationem Iesu Christi, secun-
dum reuelationem mysterij
temporibus æternis taciti,
[26] quod nunc patefactũ est per
scripturas Prophetarũ secun-
dum præceptum æterni Dei,
ad obeditionem fidei, in cun-
ctis Gentibus cogniti, [27] soli sapienti Deo, per Iesum Chri-
stum, cui honor, & gloria in secula seculorum. Amen. ⁻1 MS. R. C. S. Q. D. ⁻1 MS. Amb. C.S. ⁻3 MS.

Benedictus qui dat lasso virtutem.

Has in D. Pauli ad Romanos Epistolam Elucidationes, Benedictus Arias Montanus, Christianæ pietatis studiosorum seruus, Romæ hospes apud D. Praxedin in æde titulari Caroli Borrhomæi Cardinalis, Archiepiscopi Mediolanensis, describebat, I I. *Kal. Augusti. Anno sacro Iubilæi* C I Ↄ. I Ↄ. L X X V. *Gregorio* X I I I. *Pontifice.*

BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in priorem ad Corinthios Epistolam ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

CORinthij Christianæ veritatis humanæque salutis Euangelium à Paulo primùm audierant, quod & libenter susceperant, & Christum etiam in se efficacem experti fuerant; atque ita demum Ecclesia illa creuerat in summa pace ac tranquillitate, nullis vexata tyrannorũ aut Principum, aut inuidorũ pessimorumq. hominum exagitationibus, quę res in causa fuit, vt alij etiam Christiani nominis professores ac ministri eò confluerent; ex quibus nonnulli hominis magis quàm Euangelistæ sensu ducti, suas sẽtẽtias Christianæ simplicitatis rationibus miscerent, eloquentiamque magis quàm veram sapientiam curarent; atque hoc demum pacto discipulos ad contentiones deducerent: deinde verò & ad subtiles disputationes, variasque de variis in Christiano populo conditionibus opiniones & constitutiones, tandemq. quibusdam vitiis aditus patefactus fuerit, quibus Christiana sanctitas valde contaminaretur, & opinio apud Gentes imminueretur. Hanc rationem omnem cùm Paulus partim ex publica fama, partim ex certis authoribus accepisset, plerunque etiam ex spirituum discretione qua prędiius erat cognouisset, hac epistola corrigendam suscepit: qua simplicitatem illam Christianam vnicum actionum omnium suarum scopum cõmendare & asserere studet; deinde etiam de iis argumentis disserit, quæ velut inutilia & superuacanea religioni Christianæ reiiciẽda, vel vt vtilia & cõmoda cognoscenda obseruandaq. esse duxerit.

CAP. I.

A PAVLVS [1] vocatus Apostolus Iesu Christi, per volũtatem Dei, & Sosthenes frater, [2] Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis, cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi in omni loco ipsorum

IN CAP. I.

1 Vocatus Apostolus.] *Non vltrò propria ambitione vel temeritate ingessus aut intrusus in Apostolatum, sed per voluntatem Dei à Iesu Christo vocatus.* Et Sosthenes frater *eiusdem studij, eiusdemq; sententiæ, qui non nostra quæramus, sed publica commoda ad gloriam Dei.*

2 Sanctificatis.] *Partitur Ecclesiam in sanctificatos & inuocantes nomen Domini, &c. exponit qui sint sanctificati in Christo Iesu, non qui seipsos sanctificare potuerint illa sanctitudine Christiana admirabili, sed qui in Christo fuerint sanctificati, atque in ea vocatione, hoc est, dignitate & conditione constituti.* Cum omnibus.] *Ceteri qui non eo sanctitatis deducti adhuc sunt, sed in Christũ credentes omni studio, fide, & officio contendere debent, vt eò deducantur per Deum, dicuntur inuocantes nomen Domini.* In omni loco.] *Quocunque gradu & conditione teneantur, siue ministri sint, siue ex priuatorum numero: namque epistola singulariter ad Corinthios destinata est.*

3 Gratia vobis & pax.] *Gratia illa diuina quæ gratiſsimos vos reddat Patri noſtro adoptatos in filios per Ieſum Chriſtum, quam pax illa ſimpliciſsima ab omni contentione aliena comitatur.*

4 In gratia Dei quę data eſt vobis.] *Vobis qui ſanctificati eſtis, atque adeò omni Eccleſiæ gratis facta eſt cognitionis Euangelij, & multorum donorũ, ad vtilitatem totius Eccleſiæ commodiſsimorum.*

5 Quod in omnibus diuites.] *Aucti eſtis & donati variis donis, linguarum, ſcientiæ, interpretationis: ſicut & illud mirabile teſtimonium Chriſti in vobis fuit confirmatum, ſic etiam diſtributa ſunt vobis dona hæc ad ædificationem facientia: quorum rectus ac legitimus vſus eò ſpectat, vt Dominus noſter Ieſus Chriſtus reueletur in vobis, qui reuelatione ſui confirmabit vos, &c.*

9 Fidelis Deus.] *Deus qui repromiſit, ipſe præſtabit, efficietq́ in vobis quæ pollicitus eſt, modo ne quid impedimenti à vobis opponatur.*

10 Obſecro autem vos.] *Vt Deus vobis id præſtet quod promiſit, obſecro vos per nomen vnicum Ieſu Chriſti, atque vnicam & ſingularem illo nomine contentam virtutem diuinã, vt vnum idemq́ omnes ſentientes dicatis & profiteamini: neque ſolùm de rebus ipſis conſentiatis, ſed de rerum cauſis, authoritate & miniſterio; & non ſint in vobis ſchiſmata; variæ, inquam, factiones de miniſtrorum præſtantia aut nomine.*

11 Significatum.] *Apertè mihi declaratum eſt à familiaribus Chloës, quorum ſermo à falſa delatione alienus eſt, vos in contentiones & comparationes magiſtrorum ſiue patrum diuiſos eſſe; ita vt alius alium iactet magiſtrum ſiue patrem, tamquam aliud alius habeat præſtantiæ quod aliis non ſit commune, vel proprium ſit cuiquam quod ad miniſterij vſum ſit à Deo conceſſum. alius iactat illum aut illum miniſtrum, alius miniſtros omnes ſpernẽs, ait ſe Chriſti ſolùm eſſe.*

10 Diui-

rum & noſtro. [3]Gratia vobis
& pax à Deo Patre noſtro &
Domino Ieſu Chriſto. [4]Gra-
tias ago Deo meo ſemper pro
vobis in gratia Dei quæ data
eſt vobis in Chriſto Ieſu,
[5]quod in omnibus diuites fa-
cti eſtis in illo, in omni verbo,
& in omni ſcientia, [6](ſicut te-
ſtimonium Chriſti confirma-
tum eſt in vobis,) [7]ita vt nihil
vobis deſit in vlla gratia, ex-
pectãtibus reuelationem Do-
mini noſtri Ieſu Chriſti, [8]qui B
& confirmabit vos vſque in
finem ſine crimine, in die ad-
uentus Domini noſtri Ieſu
Chriſti. [9]Fidelis Deus: per quẽ 1 Th. 5, 24.
vocati eſtis in ſocietatem filij
eius Ieſu Chriſti Domini no-
ſtri. [10]Obſecro autem vos fra-
tres, per nomen Domini no-
ſtri Ieſu Chriſti, vt idipſum di-
catis omnes, & non ſint in vo-
bis ſchiſmata: ſitis autem per-
fecti [a]in eodem ſenſu, & in ea-
dem ſcientia. [11]Significatum
eſt enim mihi de vobis fratres
mei, ab iis qui ſunt Chloës,
quia contentiones ſunt inter
vos. [12]Hoc autem dico, quòd
vnuſquiſq. veſtrum dicit, Ego
quidem

[a]eadem mẽte, & eadem ſententia; MS. G. S.

quidem sum Pauli, ego autem
Act.18,24. Apollo, ego verò Cephæ, ego
autem Christi. 13 Diuisus est
Christus? Nunquid Paulus
crucifixus est pro vobis? aut in
nomine Pauli baptizati estis?
meo MS.S. 14 Gratias ago Deo quòd ne-
minem vestrum baptizaui, ni-
Act.18,8. si Crispum & Caiū: 15 ne quis
dicat quòd in nomine meo
C baptizati estis. 16 Baptizaui
autem & Stephanæ domum.
Cæterùm nescio si quē alium
*vestrum o] *baptizauerim. 17 Non enim
misit me Christus baptizare,
2 Pet.1,16. sed euangelizare: non in sa-
pientia verbi, vt non euacue-
tur crux Christi. 18 Verbum
enim crucis pereuntibus qui-
dem stultitia est: iis autem qui
Inf.2.14. salui fiunt, id est nobis, Dei
virtus est. 19 Scriptū est enim,
Rom.1,16. Perdam sapiētiam sapiētium:
& prudentiam prudentium
Isaia 29,14. reprobabo. 20 Vbi sapiens? vbi
Isaie 33,18. scriba?

13 Diuisus est Christus.] *Nunquid non Christus vnus est quem omnes prædicare debent? Nunquid non ille omnibus authoritatem ministerij tribuit? à quocunque ex ministris Euangelium nuntietur vel doceatur, non idem eiusdemq́ue Christi bonus nuntius est? non ad eandē salutem ab illo vnicto hominibus allatam omnis ministerij ratio rectè pertinet? nónne vnus Christus salutis author est, qui pro omnibus est crucifixus; atq; ad huius mortis & resurrectionis virtutē cōmunicādam baptismus vobis collatus est? quod & ipsū nomē docet Patris, Filij, & Spiritus sancti, in quo baptizati estis.*

14 Quòd neminem.] *Ne existimer ideò minus vester minister fuisse quòd paucissimos baptizauerim, aut ne ideò ad me multi referātur tanquam ad authorem & non ministrum, vtpote à me baptizati, gratias ago quòd cùm euāgelizator publicus extiterim, paucos eosq́ue notissimos baptizauerim; itaque simplicem & fidelem Euangelij ministrum egi, & adeò simplicem, vt omnibus meam operam communem & publicam præstiterim, omnes id docuerim quod omnium scire intererat: neque meam facundiam, neque meam scientiam exquisitam humanam vobis ostentaui, neque quicquam huiusmodi adhibui ad ministerium meum, ne crux Christi, per quam salus hominibus facta est, inanis & inefficax, otiosaq́ue maneret.*

18 Verbum enim crucis.] *Namq́ue illa tota ratio, illaq́ue expositio de cruce Christi iis qui nō rectè atque legitimè de salute sua agunt stultitia est: non enim admittunt aut excipiūt illum modum, quo Christus homines secum crucifixos commori vnà & resurgere postea simul facit. videtur illis stultitia, atque ita censetur & tandem pereunt huiusmodi. at verò qui credentes salutem suam diligenter curant, & Christi crucem sibi annuntiatam exoptant, his salus communicatur, vt nobis communicata est: his itaq́ue illud crucis verbum manifestè comprobatur continere virtutem & efficacitatem Dei. hoc autem sic futurum esse prædixerat per Prophetam Deus.*

20 Vbi sapiens.] *Compellare libet singula genera eorum qui vel iudicio vel ingenio, vel studio humano valent, & se plurimum assequi posse existimant, vbi in illorum rationibus inuenient hanc viam salutis & vitæ mundo per crucem & mortem ignominiamq́ue afferendæ? nónne re ipsa per Deum effecta, mundi huius sapientia fatua stultaq́ue euasit?*

scriba? vbi conquisitor huius
seculi? nónne stultam fecit
Deus sapientiam huius mun-
di? 21 Nam quia in Dei sa-
pientia non cognouit mun-
dus per sapientiam Deum:
placuit Deo per stultitiam
prædicationis saluos facere D
credentes. 22 Quoniam & Iu-
dæi signa petunt, & Græci
sapientiam quærunt: 23 Nos
autem prędicamus Christum
crucifixum, Iudæis quidem
scandalum, Gentibus autem
stultitiam, 24 ipsis autem vo-
catis Iudæis atque Græcis
Christum Dei virtutem &
Dei sapientiam. 25 quia quod
stultum est Dei, sapientius
est hominibus: & quod in-
firmum est Dei, fortius est
homi-

21 Nam quia in Dei sapientia.] *Nam cū homines in illa quam profitebantur diuinarum humanarumq́ rerū cognitione ex huius mundi opificio petenda non cognouerint Deū, imò alienati sint à Deo; placuit Deo aliam simplicißimam & certißimam viam munire, qua credentes salutis suæ cognitionem, imò & virtutē ipsam Dei, ex quo salus efficitur, assequerentur. Hæc autem via est illa prædicatio crucis Christi, quam mundus stultam existimat.*

22 *Nec verò hæc ratio aliena est à desiderio totius orbis, hoc est, Gentium & Iudæorum, si tamen ipsi sui desiderij rationem rectè inirent: namque Iudæi petunt signum aliquod, quo euidenter cognoscatur doctrina & disciplina illa quæ proponitur, vera rectaq́ esse. Græci verò sapientiam tantùm quærunt, qua homines ad perfectionem deduci posse putant.*

23 *Nos autem vtrumq́ afferimus in vnius Christi Iesu crucifixi Euangelio: prædicamus enim vnctum illum à Deo, eundemq́ crucifixum, cuius mors ignominiosa mundo salutem attulerit, & homines Deo reconciliarit: hoc simplici nostro Euangelio Iudæi vehementer offenduntur, quia spes illa & persuasio tollitur, quam ipsi de legis suæ præstantia habent. Gentibus verò, quorum in sapientia antesignani Græci habentur, stultitia magna existimatur affirmare vnius hominis crucifixi virtute & efficientia omnes credentes in ipsum, saluos fieri.*

24 Ipsis autem vocatis.] *Vtrisq́ autem tum Iudæis tum Græcis, qui vocati per Euangelium venire voluerint ad vocationem, prædicamus Christum: quem cùm illi in vocatione manentes acceperint, experientur esse ipsam virtutem Dei, non tantùm signum, vt Iudæi petunt, sed ipsam virtutem, quam eandem experientur & Græci esse altißimam & profundißimam sapientiam Dei: in Christo enim sunt omnes thesauri sapientiæ.*

25 Quia quod stultum.] *Hoc mysterium Christi crucifixi vbi vocati homines experti cognouerunt, planè fatentur illud quod mundus stultum putat de Deo per Euangelium prædicato esse sapientius quàm omnium hominum sapientiam, idq́ infinito interuallo, & illud quod videtur esse infirmum & inefficax iis qui signum potentiæ atque virtutis petunt, esse fortißimum vltra hominum omnium, quotquot vnquam extiterint, potentiam & virtutem efficacitatemq́ omnem.*

26 Videte

est hominibus. [26] Videte enim
vocationem vestram fratres,
quia non multi sapientes se-
cundum carnem, non multi
potentes, non multi nobi-
les: [27] sed quæ stulta sunt mũ-
di, elegit Deus, vt confun-
dat sapientes. & infirma mun-
di elegit Deus, vt confundat
fortia: [28] & ignobilia mundi,
& cõtemptibilia elegit Deus,
& ea quæ non sunt, vt ea quæ
sunt destrueret: [29] vt non glo-
rietur omnis caro in cõspectu
eius. [30] Ex ipso autem vos estis
in Christo Iesu, qui factus est
Iere. 23.5.6. nobis sapiẽtia à Deo & iustitia
Iere. 9,22,23 & sanctificatio & redemptio:
[31] vt quẽadmodum scriptum
2 Cor. 10,17. est, Qui gloriatur, in Domino
glorietur.

CAP. II.

A ET [1] ego cùm venissem ad
Sup. 1,17. vos fratres, veni non "in
"*per sublimitaté 2 ms. c.* sublimitate' sermonis aut sa-
pientiæ, annuntians vobis te-
stimoniũ Christi. [2] Non enim
iudicaui me scire aliquid inter
vos

26 Videte enim vocationem vestram.] *Huius rei à me explicatæ testimonio esse poßũt ij qui apud vos primùm vocati sunt, & hi qui primi vos vocauere: perspicuum enim est, nihil acceptum ferri posse in hac re sapientiæ, nobilitati, aut potentiæ humanæ: neque enim vocatores ipsi, neque vocati aliqua copia sapientum secundum carnem, vel potentum vel nobilium, ita vt huiusmodi conditionũ authoritas in causa esse dici poßit cur Christiana religio apud vos suscepta fuerit: imò eos qui mundo existimabantur stulti, elegit Deus tum ad docendũ, tum ad discendum verũ hoc quod prædicamus, vt confundat & pudefaciat sapientes, qui sapientia sua rationibus neque assequi neq; docere hoc potuerunt: & ignobiles mundi cõtemptibilesq; elegit Deus, & eos qui existere minimè existimarentur, ac tanquam nihil reputarẽtur, vt confundat & pudefaciat, imò vt aboleat eos qui firmißimi efficacißimiq;, magnæq; authoritatis in mundo habentur, ita vt nihil iactare poßint homines à se præstitũ in hoc vocationis officio; nihil, inquã, humanũ poßit numerari quasi efficax ad hãc rẽ in cõspectu Dei.*

30 Ex ipso autem.] *Cùm manifestum sit non fuisse adhibitos sapientes, potentes, & nobiles, quorum opera & authoritate vos vocaremini, tamen cùm vocati sitis, sanctitudinisq; diuinæ donum, ij qui hac vtimini cõditione, acceperitis; apparet clarè ipsius Dei munere vos esse in Christo, qui factus est à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio; nobis, inquam, factus est & constitutus, vt qui sapientia Dei est, qui iustitia ipsa est, qui sanctitudo ipsa est, qui pretiosißimus est, hæc omnia quæ est, in nostram salutem conferret: ita fit verißimum id quod est scriptum, atque ita est sentiendum & obseruandum, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.*

IN CAP. II.

1.2 Et ego cùm venissem.] *Cùm autem omni ex parte demonstratum sit, salutis vestræ authoritatem ad vnum Deum per Iesum Christum referendam, & id vestro etiam exemplo comprobauerim, hoc etiam addendum duxi, quod ab initio cùm ad vos venirem, nihil aliud vobis proposui aut ostendi, quàm hoc ipsum quod res habet, idq; initio vocationis vestræ: quæ cùm*

vobis contigerit citra sapientiam, citra facundiam vllam humanam, citra aliā humanā authoritatem quam ego præferrem; ostendebat planè eam esse certam atque Deo delectam viam. Cùm enim venirem, non vsus sum sapientiæ aut facundiæ humanæ genere aliquo, cùm annuntiarem vobis mysterium illud amplißimum Dei, siue testimonium quo testamur Christum esse veritatem. neque enim quicquam mihi iudicaui dignum quod scirem, & scire me profiterer, atque vobis exponerem, nisi Iesum vnctum à Deo salutarem, quod ex nomine Iesu interpretatus sum, ad salutem vnctum hominum eumq́ crucifixum id præstitisse. Atq́ hoc fuit totū & perpetuum legationis meæ argumentum, quod ipse non humana authoritate atque potentia vsus exponebam, sed vt imbellis ac firmus parum, qui humanæ potentiæ viribus non vi resistere paratus essem, nec arrogantia aliqua, sed tremore & timore; hoc est, maxima & accuratißima obseruatione simplicitatis in officio meo faciendo, nequid inesse videretur, nequid à me expectaretur humanum, quod ipse quidem minimè eram exhibiturus. Omnes obseruabam, omnibus tanquam minister inseruiebam, nihil mihi arrogabam, nihil præferebam præter muneris officijq́ mei integritatem.

vos nisi Iesum Christum, &
hunc crucifixum. [3] Et ego in *Act. 18, 1.*
infirmitate & timore & tre-
more multo fui apud vos: [4] &
sermo meus & prædicatio *Sup. 1, 17.*
mea non in persuasibilibus
humanæ sapientiæ verbis, sed
in ostensione spiritus & vir-
tutis: [5] vt fides vestra non sit in B
sapiētia hominum, sed in vir-
tute Dei. Sapientiā autem lo-
quimur inter perfectos. [6] sa-
pientiam verò non huius se-
culi, neque principū huius se-
culi, qui destruuntur: [7] sed lo-
quimur Dei sapiētiam in my-
sterio, quę abscondita est, quā
prædestinauit Deus ante se-
cula

3.4.5 Et sermo meus.] *Quod verò ad orationem attinet, simplicißimam semper elegi & seruaui, nihilq́ alienum à rei ipsius, de qua agerem, ratione & sententia, tantumq́ mihi fuit cura exponendi rem ipsam sermone communi, & ad populi captum accommodato. Quod verò ad ornamenta & argumenta attinet, quæ ad sui persuasionem humana sapientia magno studio comparare solet, ab iis omnino abstinui, ipsa re & veritate abundè instructus, quā manifesta virtute ostendebam; virtutem inqua, Spiritus sancti qui per Christum datur credentibus, & efficacitate sanitatum, aliorumq́ signorum diuinorum: ita vt fidem vobis non hominum sapientia, sed Dei virtus manifestis exemplis probata fecerit.*

6 Sapientiam loquimur.] *Atque hæc quā diximus, verißima & certißima ratio est homines ad veritatem instituendi, iactis fundamentis in Christi crucifixi virtute & efficiētia: quam efficientiam illi qui experti fuerint, atq́ diuino spiritu aucti & repleti, perfectionem quandam donante Deo obtinent, quam animales homines intelligere non possunt: eam qui obtinent, perfecti vocantur, redduntur q́ donei ad cognoscenda magna diuinarum rerum mysteria. cum huiusmodi perfectis nos communicamus magnos sapientiæ thesauros à Deo nobis concreditos. est autem hæc sapientia nulla sui parte similis huius seculi sapientiæ inani & caducæ.*

7 Quæ abscondita est.] *Illam quam olim Deus absconditam esse voluit seculis & generationibus, idémq́ præfiniuit ante secula, tēpore hoc beato nostro reuelandam & cōmunicandam.*

8 Quam

cula in gloriam noſtrã. 8 quam
nemo principum huius ſecu-
li cognouit: ſi enim cogno-
uiſſent, nunquam Dominum
C glorię crucifixiſſent. 9 Sed ſicut
Iſaia 64,4. ſcriptum eſt, Quod oculus nõ
vidit, nec auris audiuit, nec in
cor hominis aſcẽdit, quæ præ-
parauit Deus iis qui diligunt
illum. 10 nobis autem reuela-
uit Deus per ſpiritum ſuum.
Spiritus enim omnia ſcruta-
tur, etiã profunda Dei. 11 Quis
enim hominum ſcit quæ ſunt
hominis, niſi ſpiritus hominis
qui in ipſo eſt? ita & quæ Dei
ſunt nemo cognouit, niſi ſpi-
ritus Dei. 12 Nos autem non
¬3 MS. S. ſpiritum ¬huius' mundi acce-
pimus, ſed ſpiritum qui ex
Deo eſt: vt ſciamus quę à Deo
2 Pet. 1,16. donata ſunt nobis: 13 quæ &
loquimur nõ in doctis huma-
næ ſapientiæ verbis: ſed in
ſancti 1 MS. C. doctrina Spiritus, ſpiritua-
libus ſpiritualia comparãtes.
14 Ani-

8 Quam nemo.] *Eſt autem hæc ſapientia, quam nemo Principum huius ſeculi tam viſibilium quàm inuiſibilium cognouit: ſi enim cognouiſſent tãtam virtutem ineſſe Chriſto, tantamq; gloriam illi eſſe ex natura diuina cum humana communicatam, nunquam crucifixiſſent Dominum illum tantæ maieſtatis & gloriæ.*

9 Sed ſicut ſcriptum eſt.] *Illam ſapiẽtiam nos prædicamus, myſteriorum cauſa cuius ſcriptum eſt, Quod oculus non vidit, &c.*

10 Nobis autem.] *Ea quæ humani ſenſus virtute humanaq; mentis acie attingi non poſſunt, Deus benignitate maxima hoc tempore vſus nobis reuelauit per Spiritum ſanctũ ſuum, quem nobis communicauit. eum ſpiritum qui habet, docetur & intelligit huiuſmodi ſapientiæ myſteria, ſpiritu ipſo efficiente, qui ſcrutatur omnia, etiam profunda Dei, quæ etiam ſi altiſſima ſunt, penetrat, vtpote qui Patri vnus cum Filio ſit.*

11 Quis enim hominum.] *Namq; cogitata humana atque affectus eos qui intra hominem ſiunt, nemo noſcere poteſt, etiam cogitando & diuinando, niſi idem ipſe ſpiritus humanus qui intra hominem eſt: qui ſi velit, aperire & exponere ſuos motus poteſt; ſi nolit autem, poteſt celare aut diſſimulare. ita & quæ ſunt Dei arcana & profunda cogitata, nemo cognouit niſi Spiritus Dei: quem qui habuerit ex illius dono, cognoſcere poterit arcana Dei. nos autem non accepimus ſpiritum ſapientiæ mundanæ, quam profiteamur, ſed ſpiritũ illum, illum (inquam) qui ex Deo eſt, ex Deo Patre & Filio procedit, ex Deo docet & reuelat ea quæ ex Deo ſunt diuina. ita vt ſciamus quantum interſit inter ea quæ mundus ſapere poteſt, & ea quæ gratis à Deo nobis donata ſunt cum hoc ſpiritu.*

13 Quæ & loquimur.] *Spiritualia ſapientiæ huius myſteria loquimur inter perfectos, vt diximus, quæ imperfectis explicari & capi non poſſunt, tum ob rerum ipſarum magnitudinem & profunditatem, tum ob ſermonis præſtantiam, à communi atque etiam ab artificioſiſſimo ſapientum mundi ſermone longè differentem; tum etiam ob auditorum ipſorum incomparabilem diuerſitatem: rebus enim ſpiritualibus ſpiritualem ſermonem coniungimus, atque ita cum ſpiritualibus agimus.*

14 Animalis autem homo non D
percipit ea quæ ſunt ſpiritus
Dei : ſtultitia enim eſt illi, &
nõ poteſt intelligere: "quia ſpi- "ea quæ 4 MS "quæ 2. MS.
ritualiter "examinatur. 15 Spi- "examinantur 6 MS. R. Q. n.
ritualis autem iudicat omnia;
& ipſe à nemine iudicatur.
16 Quis enim cognouit ſen- *Iſaiæ 40, 13. Sap. 9, 13.*
ſum "Domini, qui inſtruat *Rom. 11, 34.* "Domini? aut quis inſtruxit eum? MS q.
eum? Nos autẽ ſenſum Chri-
ſti habemus.

CAP. III.

ET [1] ego fratres non potui A
vobis loqui quaſi ſpiri-
tualibus, ſed quaſi carnalibus.
Tanquam paruulis in Chri-
ſto, 2 lac vobis potum dedi, nõ
eſcam: nondum enim pote-
ratis. ſed nec nũc quidem po-
teſtis: adhuc enim carnales
eſtis. 3 Cùm enim ſit inter vos
zelus & cõtẽtio, nónne car-
nales eſtis, & ſecũdum homi-
nem

14 Animalis.] *Huius generis res & verba etiam non poſſunt percipi ab homine qui nondum eſt ſublatus ad altiorem auditionẽ, quàm illam Adæ facti in animam viuentem: non poteſt, inquam, hæc cognoſcere homo animalis, quia non eſt capax: maiora ſunt quàm vt ab eo capiantur, imò ſtultitia eſt illi huiuſmodi rerum & verborum genus, & non poteſt intelligere ea quæ ſua natura ſpiritualiter examinari & diiudicari oportet; hoc eſt, ex diuini Spiritus virtute, ſapientia, & iudicio, à qua facultate animalis homo quàm longiſſimè abeſt.*

15 Spiritualis autem] *& animalia & ſpiritualia diſcernere, diiudicareq́ poteſt, & ipſe à nemine iudicatur, cùm nõ ſecundùm carnem ambulet, ſed ſecundum ſpiritum, qui intelligi & cognoſci niſi à ſpiritualibus non poteſt.*

16 Quis enim cognouit.] *Apertè enim hoc homini negatum eſſe Iſaias aſſeuerauit, ſenſum, hoc eſt, mentem Domini cognoſcere, neque quenquam eſſe qui prius inſtruat Dominum quemadmodum agere, conſulereq́ oporteat his aut illis rebus. ſed Deum ſua natura ſapientiſsimum omnem aliam mentem infinito interuallo præcedere, tum in iudicando cognoſcendoq́, tum in decernendo: quòd ſi vos dicimus poſſe loqui ſapientiam, & cognoſcere profunda Dei, id ex eo eſt quod ſenſum mentemq́ habemus Chriſti in nobis manentis.*

IN CAP. III.

1 Et ego fratres.] *Ex his quas ſuperius cõmemoraui cauſis non potui vobis, cùm Euangelium nuntiarem, loqui tanquã ſpiritualibus, ſed vt hominibus ſanæ quidem mentis & veſtri boni cupidis, verùm animalibus adhuc & carnalibus, apud quos agendum eſſet rationibus & verbis hominis ingenium & captum non ſuperantibus, veluti pueris, infantibus in Chriſto: nam quamquam adultæ ætatis eſſetis, tamen rudimentis cognitionis Chriſti inſtituendi eratis: ideò lacte facili potatu vos alere cœpi, non eſca firmiori, & ſolidiore cibo, quem minimè poteratis concoquere, exſpectans vos illo cibo primùm paſtos, adultiores futuros ac tandem vim illam Spiritus Chriſti accepturos Dei dono, vt poſtea de his magnis myſteriis vobiſcum agerem. doleo autem vehementer quòd non vlterius profeceritis, ita vt vix illa teneatis prima rudimenta, imò carnis tantùm ruditatem referatis, iis perturbationibus commoti, quæ mentem non ſatis inſtructam, & affectus inquietos arguunt.*

4 Cùm

nem ambulatis? [4]Cùm enim
quis dicat, Ego quidem sum
Pauli, alius autem, Ego Apol-
*carnales 3 MS. G. S. lo: nōne *homines estis? Quid
igitur est Apollo? quid verò
B Paulus? [5]Ministri eius cui cre-
didistis, & vnicuiq. sicut Do-
minus dedit. [6]Ego plantaui,
Apollo rigauit: sed Deus in-
crementū dedit. [7]Itaque neq.
qui plātat est aliquid, neq. qui
Psal.61,13. Galat.6,5. rigat: sed qui incrementū dat,
Deus. [8]Qui autē plātat & qui
rigat, vnū sunt. Vnusquisq. au-
tē propriā mercedem accipiet
secundū suum laborem. [9]Dei
enim sumus adiutores: Dei
agricultura estis, Dei ædifica-
tio estis. [10]Secundum gratiam
Dei quę data est mihi, vt sapiēs
architectus fundamentū po-
sui:

4 Cùm enim quis dicat.] *Vel si vnus vestrum hoc modo agat inter vos, & ab aliis non redarguatur & instruatur, manifestum fuerit cæteros esse rudes veritatis cognoscendæ, nedum cùm inter plures huiusmodi sint contentiones, arguimini esse carnales, inter quos liuor studiumq; inane partium alatur, adhuc versamini in humani sensus perturbationibus tametsi donis præditi sitis.*

5 Quid igitur est Apollo?] *Quidnam authoritatis est Apollo, quid Paulo, nónne ministerij? sed ministerium ad eum refertur cuius minister aliquis est, non ad ipsum ministrum. quidnam illi egerunt apud vos, nisi vt in Christum crederetis? ergo omnis eorum authoritas & actio ad Christum est referenda. deinde si spectetis quid virtutum aut partiū in vnoquoq; fuerit, quidquid id erat ad eum à quo acceptū fuit, hoc est, ad creditorem referri oportuit: denique ipsum euentū obseruare oportuit, cuius causa & ministri instituti, & ministeria ministeriorumq; dona sunt exercita. hoc fuit vestra eruditio, atque ex eruditione consecutus profectus. hunc nō Pauli, non Apollûs, sed Dei virtus in vobis effecit & probauit; vos verò in ministris tanquam authoribus inhæretis, & vt de effectu in vos contendatis, confertis ministros inter se.*

6. 7. 8. Ego plantaui.] *Ieci prima semina Euangelio Christi prædicādo; credidistis Euangelio; additus est Apollo qui vos baptizaret; sed vt hæc semina viuerent & pullularent in vobis, author fuit Deus. qui autem plantat & qui rigat, ministerij authoritate vnum sunt, atque vno nomine in agriculturæ sermone appellātur, videlicet ministrorum operis, neque terræ ipsius in qua laborant est diiudicare vter plus fecerit, vter magis iuuerit: neq. ipsorum etiam ministrorum est à terra exspectare sui operis mercedem aut laudem, sed facere diligenter ac sedulò quod iußi sunt, & mercedem exspectare ab ipso Domino operis.* 9 Adiutores.] *Cooperatores Dei sumus, ab illo accepimus authoritatem & facultatem ministerij quo vtimur; ergo quidquid operamur, ex illa authoritate & facultate operamur, nos studium, fidem, sedulitatemq; adhibemus vt id fiat quod fieri ipse vult. Hæ sunt nostræ partes, atque ita vti diximus, comparatæ: vestræ autem sunt, vt vos cultui, exercitationi atque institutioni obsequentes præbeatis, vt aruum & ædificatio: namq; Dei agricultura estis, Deus vos tanquam aruum excolit, & Dei ædificatio sui templi partem ex vobis ædificat: templi (inquam) in quo ipse inhabitet. possunt autem cōplures adhiberi ministri ad vtrumq; opus agricolationis & ædificationis ex authoritate & voluntate domini operis. ego munus meum sedulò suscepi & sustinui. Dei dono creditū mihi est munus fundamenti apud vos iaciendi: ieci quidem*

ſecundum artem & facultatẽ ſimpliciſſimum & ſolidiſſimum fundamentum, & probatum: illud fundamentum fuit Chriſti crucifixi Euãgelium, vobis propoſitum ad cognoſcendum & credendum: credidiſtis: feci quod mihi erat in-
12 *iunctum. Si quis ædificauerit ſuper hoc*
13 *fundamentum, virtutẽ ipſam Chriſti præſtantiſſimam vobis afferendo, aut ſapientiam, aut virtutes alias, ſpiritusq́; dona adiungendo, quibus ædificium creſcat & ornetur; aut ſi quis etiam adiungat humanas artes, ſapientiã, eloquentiam, vel ſcientiã, vel argutias, & eiuſmodi, quæ ingenioſa quibuſdam videntur, & ad ædificationem commodè afferri exiſtimantur: tamen diem eſſe conſtitutam exiſtimẽt omnes, qua periculum faciendum eſt operis à ſingulis poſiti, eritq́; hoc periculũ per ignem arcanum & penetrantiſſimum atque efficaciſſimum, ex Dei iudicio ad hanc rem paratum. ignis, inquam, ille probabit quale cuiuſque opus ſit. ſi cuius opus ſuper fundamentum illud ſuperædificatum, vbi examinatum fuerit, tamẽ manſerit; illud opus probatiſſimũ euadet, atq; operarius mercedem accipiet à domino operis. illud verò opus quod arſerit exuſtumq́; fuerit, ab omni mercede erit alieniſſimũ, ita vt poſiti operis, temporis, curæ, induſtriæ atque etiam ſpei damnum faciat operarius ille. de ipſo autẽ operario ſi roger an ſeruandus ſit: reſpondeo, ipſum etiam igni illo corripiendum; Seruabitur ita nimirum quaſi per ignem.*

18 *Cùm hæc omninò ſimplicitas veriſſima ſit quam oſtendimus; hoc eſt, mundi ſapientiã eſſe ſtultã; nemo ex vobis tam ex diſcipulis quàm ex miniſtris in errorem ſpontè deducatur ſua culpa, opinione, & perſuaſione ſapientiæ, quæ tamen ſapientia non ſit illa quã dicimus à Deo, ſed humana. hic qui hoc modo ſapiens eſt in hoc ſeculo, ſtultus potius fiat; hoc eſt, illi ſapiẽtiæ nuntium remittat, vt fiat ſapiens ex diuino dono ſapientiæ Dei: atque adeò non poterit commodius vti ſapiẽtia illa, quàm ſi eã abijciat, ſtultumq́; ſe & nihil intelligentem agnoſcat. hoc enim pacto effugiet ſententias illas in Scripturis decantatas, Sapientes ipſa ipſorum aſtutia inuolutos capi à Deo.*

ſui: alius autem ſuperædificat.
Vnuſquiſq. autẽ videat quomodo
ſuperędificet. [11] Fundamentũ
enim aliud nemo poteſt
ponere, pręter id quod poſitum
eſt: "quod" eſt Chriſtus qui 3 MS.
Ieſus. [12] Si quis autem ſuperædificat C
ſuper fundamẽtũ hoc,
aurum, argẽtum, lapides pretioſos,
ligna, fœnũ, ſtipulam,
[13] vniuſcuiuſq; opus manifeſtũ
erit: Dies enim Dñi declarabit, 3 MS G.S.
quia in igne reuelabitur:
& vniuſcuiuſq. opus quale
ſit, ignis probabit. [14] Si cuius
opus manſerit quod ſuperędificauit:
mercedẽ accipiet. [15] Si
cuius opus arſerit, detrimentũ
patietur: ipſe autẽ ſaluus erit;
ſic tamẽ quaſi per ignẽ. [16] Neſcitis
quia templum Dei eſtis:
& Spiritus Dei habitat in vobis?
[17] Si quis autem templum D
Dei violauerit, diſperdet illũ
Deus. Templũ enim Dei ſanctũ Inf. 6,19.
eſt: quod eſtis vos. [18] Nemo 2 Cor. 6,16.
ſe ſeducat: ſi quis videtur
inter vos ſapiens eſſe in hoc
ſeculo, ſtultus fiat vt ſit ſapiens.
[19] Sapientia enim huius
mundi,

21 Nemo

mundi, stultitia est apud Deũ.
Iob 5,13. Scriptum est enim: Compre-
hendam sapientes in astutia
Psal.93,11. eorum.[20] Et iterum, Dominus
nouit cogitationes sapiẽtium
quoniam vanæ sunt.[21] Nemo
itaq. glorietur in hominibus.
Omnia enim vestra sunt:[22] si-
ue Paulus, siue Apollo, siue
Cephas, siue mundus, siue vi-
ta, siue mors, siue præsentia,
siue futura, omnia enim ve-
stra sunt:[23] vos autem Christi:
Christus autem Dei.

CAP. IIII.

A SIc[1] nos existimet homo vt
2 Cor.6,4. ministros Christi, & dis-
pensatores mysteriorum Dei.
[2] Hic iam quæritur inter dis-
pẽsatores vt fidelis quis inue-
niatur. [3] Mihi autẽ pro mini-
mo

21 Nemo itaque.] *Igitur neque ministri in discipulis, neque discipuli in ministris gloriẽtur vt in hominibus; quia in homine nulla est iactatio, qua homo est ad hanc rationẽ salutis, neq; in ipsorũ actibus & facultatibus tanquã ad illos eosdem relatis: Namq; vestri causa sunt illis hæc credita ad vestram ædificationem. habeantur illi quidem pro ministris, quod ad obsequium illis præstandum ad ædificationem vestri: sed ne quis id quod est Dei illis tribuat, atque illos authores suos faciat: omnia enim hæc adminicula ad vos instruendos cõparata ad vos referuntur in vsum; vestra igitur sunt: vos autẽ Christi vos ad se vocantis: Christus autẽ Dei, à quo ille in hũc mundum salutis vestræ causa est missus.*

IN CAP. IIII.

1 Sic nos existimet.] *Neque tamen ministrorum & operariorum nullam rationem ab aliis hominibus habẽdã esse aio, quinimo oportere de nobis ita existimare, atque de ministris Christi, & recipere nos nomine ministrorum Christi, ac si Christus ipse recipiatur, eamq; tribuere authoritatem vnusquisque nobis debet, quæ dispensatoribus mysteriorum Dei debetur. ita fiet vt nullæ contentiones de ministris sint, nemoq; ministrum aliũ contemnat, alium suspiciat pro sui arbitratu & studio, sed à singulis ministris id exspectet & accipiat quod ministratur ex authoritate legitima. illud autem reliquum est, vt quæratur & quæri solet in dispensatoribus, fides videlicet & sedulitas in ministeriis exercendis, atque hoc in ipsis probetur, & magna obseruantia sine contentione tamen excipiatur.*

3 Mihi autem.] *Neque verò hoc propono, vt me apud vos collaudem, fidelitatem & sedulitatem prædicans propriam, aut velim proponere me vobis iudicandum & probandum; vobis, inquam, aut vlli hominum iudicio, ita vt diem statui mihi apud homines postulem, quo de officio sedulitateq; mea sit mihi agendum. & vobis iudicandum: minima profectò omnium curarũ hæc mihi est, vt qui id studeam præcipuè, vt meum munus sanctè diligenterq; exerceam, & iudicium de me ei potissimum permittam, cuius esse proprium scio, eiq; me probare enitar. itaque nunquam in hanc partem cogitationes meas confero, vt me ipsum diiudicem: quanquam enim non sum mihi conscius officij aliqua parte deserti aut neglecti; non ideò ego vel sententiã pro me pronuntio quòd iustus sim, vel ab hominibus me iustum, fidelissimum, atque integerrimum pronuntiandum exspecto; huius enim rei iudicium Domino ipsi, à quo munus iniunctum suscepi, relinquo; cuius & proprium & certissimum & integerrimum illud est: atque ita profiteor non mea, sed communi causa ministeriorum omnium hæc apud vos à me agi.*

4 Itaque

4 Itaque nolite.] *Acta, inquam, à me hæc sunt, vt vos moneam ne vos constituatis iudices præmiorum & laudis atque commendationis quorundam ministrorũ, & vituperationis aliorum, ex contentione & priuatis vestris iudiciis intempestiuis: vtimini potius & fruimini ministerio & sedulitate & fidelitate eorũ qui apud vos operam suam rectè ponunt, sine ista cõtentione collationum & priuatorum studiorum, donec veniat ille qui maximus cognitor integerrimusq́; iudex, idemq́; totius huius negotij Dominus est; ille enim singulorum fidelitatem & sedulitatẽ propria & apta laude eaq́; planè diuina & solida prosequetur. igitur si laudandi studio hoc facitis, omnes laudate & probate, fideliter, inquam, agẽtes omnes absque vlla priuata comparatione & contentione. sin verò iudicandi & præmia conferendi laudis & reiectionis, hoc vestrum non est vt alij alios seligãt, & sibi proponant, alios reiiciant; alij nullos agnoscant, & Christum tãtùm appellent, quasi Christus non sit in suis ministris: planè intempestiuum, planè à vobis alienum hoc est; discordiarum & factionum seminaria hæc sunt, ex quibus nihil nisi inutile & incommodum nasci exspectariq́; potest.*

mo est vt à vobis iudicer, aut
ab humano die. sed neq. me-
ipsum iudico. 4 Nihil enim
mihi conscius sum: sed non in
hoc iustificatus sum: qui au-
tem iudicat me, Dominus est.
5 Itaq. nolite ante tempus iu-
dicare: quoadusq. veniat Do-
minus, qui & illuminabit ab-
scondita tenebrarum, & ma-
nifestabit cõsilia cordium: &
tunc laus erit vnicuiq. à Deo.
6 Hæc autem fratres transfigu-
raui in me & Apollo, propter B
vos: vt in nobis discatis, ne su-
prà quàm scriptum est, vnus
aduersus alterum infletur pro
alio. 7 Quis enim te discernit?
Quid

6 Hæc autem fratres.] *Tam vos qui ministri estis, quàm qui ministeriis vtimini. nolui singulorũ in hoc genere errata notare, sed rem ipsam docens, exemplum in me & Apollo ad explicandum constitui, vt cùm nos, qui primi vobis fuimus ministri, nullam apud vos gloriam, nullam laudem nobis vindicare aut asserere velimus, neque præscripti nobis muneris rationem excedere, sic & vos ab istis contentionibus abstineatis, neque velitis arrogare & præsumere vobis aliquid vltra id quod ex diuino consilio ac iudicio scriptum est: ita fiet, vt neque minister aliquis discipulorum, neque discipuli ministrorum causa intumeatis, & inflemini contentionibus & liuoribus turgentes aduersus aliũ.* 7 Quis enim te discernit?] *Te autẽ ministrum, qui te præferendũ meritò aliis putas, rogo, Quis iudex te discernit, præstantemq́; pronuntiat, & solum habendũ colendumq́; ministrum asserit, cæteros reiiciendos? quod tu & fieri pateris, &, vti videtur, cupis, factumq́; probas. num te Deus discernit & separat à grege cæterorum? atque huius diuini de te iudicij nullum signum ostendes certum. num homines te discernunt? sed vnde hominibus tam certum iudicium contentiosis & inflatis, vt tu illud etiam inflatus sequare? quòd si dicas tibi esse facultates præstantissimas, vel scientiæ, vel facundiæ, vel linguarum, vel interpretationum, quas alius exæquet nemo; sunt ne tibi propriæ illæ, atq; à te tua virtute comparatæ, inuito & renuente Deo, an tibi à Deo concessæ? habésne aliquid quod non acceperis ex virtutibus & facultatibus omnibus, quæ probari in te possunt? quòd si accepisti, cur tibi id arrogas quod tuum non est, sed eius à quo accepisti? cur non potius id agis, non vt te ex illis commendes,*
sed

Quid autem habes quod non
accepisti? Si autem accepisti,
quid gloriaris quasi non acce-
peris? [8]Iam saturati estis, iam
diuites facti estis: sine nobis
*regnaretis 9 MS. *regnaremus 5 MS. regnatis: & vtinam "regnetis',
vt & nos vobiscũ "regnemus'.
[9]Puto enim quòd Deus nos
Apostolos nouissimos osten-
dit, tanquã morti destinatos:
quia spectaculum facti sumus
mundo, & angelis & homini-
bus. [10]Nos stulti propter Chri-
stum: vos autem prudentes in
Christo. nos infirmi: vos autẽ
fortes. vos nobiles, nos autem
ignobiles. [11]Vsq. in hanc ho-
ram & esurimus, & sitimus,
& nudi sumus, & colaphis
cædimur, & instabiles sumus,
Act. 20, 34. 1 Thes. 2, 9. 2 Thes. 3, 8. [12]& laboramus operãtes ma-
nibus nostris. maledicimur: &
benedicimus. persecutionem
pati-

sed vt illis rectè & fideliter vsus Deum laudes, authoremq; ostendas, & hominum omnium, quorum causa te iis dotibus auxit, amatorem probes.

8 Iam saturati estis.] *Atqui iam scio vnde vobis hoc vitium nascatur: ex ea re nimirum quam vos maximi facitis, ex quiete, pace, & tranquillitate, qua abutimini, vobis videmini reges: quascunque virtutes & facultates diuino munere adepti fueritis, eas vobis arrogatis: vsque adeò vos beatos existimatis, vt præ vobis cæteros cõtemnatis omnes: vos saturos, diuites, atque adeò reges existimetis, vobis nihil indigere affirmetis: atque vtinam contingat vobis vt regno illo spirituali regnetis; hoc enim non tantũ non inuideremus vobis, sed maximè gratularemur; vt vobiscum regnaturi, & maximè gauisuri, qui nunc vestra causa in dolore & cura sumus. gratulor igitur vobis istam sortem, si tamen certam iam obtinetis; istam quietem, istam saturitatem, istas diuitias, istud regnum, si verè ita sunt appellanda, si hæc simul cum Christo verè & plenè vobis sunt.*

9 *Nam quod ad nos attinet, id profectò est quod vos videtis, & quamobrem nos contemnitis præ vobis; nimirum quod ad humana commoda attinet nos esse infima conditione Apostolorum omnium: Puto enim, vt vos fortaßè dicere soletis, quòd nos Deus designarit & ostenderit nouißimos inter Apostolos, qui cum Christo nõ fuerimus versati, sed tamen delegerit postremos, vt omnibus incommodis vitæ atque adeò morti ipsi exponeret.*

10 Nos stulti] *sumus, vt vos dicitis; nos stulti, qui variis periculis obiiciamur propter Christum, quo nomine vos, vti videmini, suauius & commodius vtimini, qui prudentes estis, & id in Christo: declinatis pericula & effugitis damna, & tamen Christiani Christiq; ministri estis, & in Christo estis; hoc est, gloriamini in Christo. nos variis laboribus vexati, metu & timoribus non rarò perculsi, infirmitatis & debilitatis specimen apertum præbemus; vos verò fortes nihil hactenus paßi, neminem metuitis, neminem fugitis, manetis firmi & quieti in sedibus vestris. Vos gloriosi estis, qui laudamini paßim & publicè, vestramq; gloriam apud Gentes retinetis; nos verò & apud nostros & apud exteros ignominiosi, honore carentes humano, probris & ignominia affecti.* 11 Instabiles sumus.] *Nullum locum habemus in quo quieti consistamus.*

patimur: & sustinemus. [13]bla-
sphemamur: & obsecramus.
tanquam purgamenta huius
mundi facti sumus, omnium
peripsema vsq. adhuc. [14]Non
vt cōfundam vos, hæc scribo:
sed vt filios meos charissimos
moneo. [15]Nam si decem mil-
lia pædagogorum habeatis in
Christo: sed non multos pa-
tres. Nam in Christo Iesu, per
Euangelium ego vos genui.
[16]Rogo ergo vos, imitatores
mei estote*. [17]Ideò misi ad vos *sicut & ego Christi. M S.
Timotheũ, qui est filius meus G q.
charissimus & fidelis in Do- D
mino: qui vos cōmonefaciet
vias meas quæ sunt in Christo
Iesu, sicut vbique in omni Ec-
clesia doceo. [18]Tanquam non
venturus sim ad vos, sic infla-
ti sunt quidam. [19]Veniam au-
tem ad vos citò, si Dominus
voluerit: & cognoscam non
sermo-

13 Tanquam purgamenta.] *Omnino abiecti vndique excussi vagamur, vt videamur esse fex huius mundi, quam mundi huius homines omnes reiiciant & despiciant: in cæteris aliquid sit quod placeat mundo, in nobis nihil placeat & obseruetur, sed tanquam ramentum ferri, aut ligni scobs reiiciamur.*

14 Non vt confundam vos.] *Atque hæc per ironiam à me relata sunt, vtpote vestram cogitationem cognoscente: non tamen in eam partem accipiēda sunt vobis, vt scripto meo vos confundere atque pudore afficere velim, quasi exprobrans vobis vestrum otium ex collatione eorum quæ nos pro Christi veritate asserenda ferimus & sustinemus: sed vt admoneam vos officij vestri, non animo exprobrante, sed vera mente atque paterna: patres enim filiis non solent ad contumeliam & ignominiam exprobrare vitia, sed ad correptionem significare & indicare. Atqui ego paterno & animo & iure erga vos vtor, vtpote qui vos in Christo genuerim, cùm cæteri omnes pædagogi vobis sint.*

16 Rogo ergo vos.] *Igitur oportet vos non degenerare ab exemplo parentis, quem scitis ab officio suo non degenerasse, atq. adeò nostis alienum ab istiusmodi contentionibus, vel suscipiēdis, vel ferendis, vel admittendis: quamobrem & Timotheum filium meum ideoq; vobis fratrem bene cupientem, & eundem fidelem, qui partes suas simplicissimè apud vos aget, misi vobis commonefacturum & repetiturum rationem eam omnem Christianæ institutionis, quæ mihi antiqua, certa & oportuna, & perpetua est, quam in omnibus Ecclesiis obseruandā doceo; ex quo intelligetis quanta mihi de vobis cura, qui interim dum ad vos non possum venire, & vobis scribo, & charissimum fidelissimumq; mitto legatum, qui meos filios, hoc est vos, commonefaciat. Miranda profectò cogitatio quorundam est apud vos, qui ita ambitione & suarum facultatum opinione tument, vt inflati sint ac si non essem venturus vnquam ad vos, & examinaturus quid apud vos agatur.* 19 Veniam autem.] *Breui autem me ad vos venturum spero, & cogniturum, non quanta facundia apud vos celebretur regnum Dei, sed quàm verè & efficaciter obtineatur: neque enim regnum Dei sunt verba & loquendi, laudandi, perorandiq; facultas aliqua eximia, neque in hoc consistit regni illius ratio & possessio, sed in virtute Spiritus sancti habitantis in hominibus, eosq; filios Dei effectos conseruantis, & illius regni hæredes asserentis. Atqui mihi certum est vos reuisere, vobis autem dispiciendum deligendúmque fuerit:*

sermonem eorum qui inflati sunt: sed virtutem. [20]Nō enim in sermone est regnū Dei: sed in virtute. [21]Quid vultis? in virga veniā ad vos: an in charitate, & spiritu māsuetudinis?

Cap. V.

A Omnino [1] auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita vt vxorem patris aliquis habeat. [2]Et vos inflati estis: & non magis luctum habuistis, vt tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit. [3]Ego quidem absens corpore, pręsens autem spiritu, iam iudicaui vt præsens, eum qui sic *operatus est, [4]in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini 'nostri Iesu* [5]tradere huiusmodi Satanæ in interitum carnis: vt spiritus saluus sit in die Domini ¯nostri' Iesu ¯ Christi'.

B

Leuit. 18, 8. 20, 11.

Col. 2, 5.

*hoc 1 MS. G.S.

*Christi 9 MS. G.S.

¯ 3 MS. Amb G.

¯ 3 MS. G q.

[6]Non

fuerit qualem me experiri velitis patrem & Episcopum, an seuerum & corripientem, an lenem atque placidum, spiritu lenissimo, ex Dei virtute animatum, & vos foturum atqu probaturum.

In cap. V.

1 Omnino.] *Vt verò sciatis me meritò vobis succensere, vosq; dignos esse ad quos in virga veniam, scitote mihi compertum esse, quantum vitij à vobis sit admissum, dum ad contentiones atque ad orationis & scientiæ facultatem studium confertur: ferri ne potest vt in ista scientiæ, cognitionis, sermonis, atque facultatum & authoritatum plena & satura societate fornicationis scelus audiatur? nedum sit vt verè est, & eiusmodi genus incestus quale apud Gentes ne fando quidem audiatur; & tamen vos inflati estis ista opinione præstantiæ, vobisq; adeò placetis ipsis & gratulamini, cùm potius lugendum publicè esset, &, magno luctu indicto, ad detestandum scelus huiusmodi curare omnino oporteret, vt qui huiusmodi facinus patrauerit, ab Ecclesia vestra excommunicatus tollatur.*

3 Ego quidem.] *Atqui ego, quanquam absens corpore sim, præsens tamen vobis sum spiritu, & curante & cognoscente quæ apud vos agantur; & eiusdem spiritus mihi à Deo concessi authoritate planè ac si præsens essem, eum qui facinus hoc perpetrauit, exclusionis sententiæ obnoxium esse iudico; atque vt talem, vnà vobiscum spiritu meo congregatis, non priuato odio aut iudicio illegitimo, sed nomine & authoritate & potestate Christi nobis ad ligandum & soluendum in terris concessa, communis sententiæ iudicio hunc ex Ecclesia eiectum, Satanæ extra Ecclesiam regnanti tradere; non eo consilio vt funditus pereat, sed vt eius caro, cuius imperio succumbens hoc patrauit facinus, pudore & horrore, afflictioneq;, & conscientiæ exagitationibus obtusa, castigata tandem intereat; spiritus verò, qui carni iam succubuerat & mortuus iacebat, carne edomita & mortua, reuiuiscat & seruetur in die Domini nostri Iesu Christi, qui vnctus missus est à Deo, vt nos sua morte redemptos, in spiritu & veritate saluos efficiat.*

6 Non eſt bona gloriatio ve- C
ſtra. Neſcitis quia modicum G.lat. 5, 9.
fermentum totã maſſam cor-
rumpit? 7 Expurgate* vetus fer- *igitur 4 MS. G. verum nec
mentum, vt ſitis noua cõſper- in S. nec in G q. inuenitur.
ſio, ſicut eſtis azymi. Etenim
Paſcha noſtrum * immolatus *pro nobis. G.S.
eſt Chriſtus. 8 Itaque epule-
mur: non in fermento veteri,
neque in fermento malitiæ &
nequitiæ: ſed in azymis ſyn-
ceritatis & veritatis. 9 Scripſi
vobis in epiſtola, Ne commiſ-
ceamini fornicariis. 10 non vti- D
que fornicariis huius mundi,
aut auaris, aut rapacibus, aut
idólis ſeruientibus: alioquin
debueratis de hoc mundo ex-
iſſe. 11 Nunc autem ſcripſi vo-
bis non commiſceri, ſi is qui
frater nominatur, eſt fornica-
tor, aut auarus, aut idólis ſer-
uiẽs, aut maledicus, aut ebrio-
ſus, aut rapax: cum eiuſmodi
nec

6 Non eſt bona.] *Ex huiuſmodi exemplis apertè cognoſcetis veſtram ſapientiæ & eloquentiæ iactationem, aliamq; qualemcunque huiuſmodi gloriationem non eſſe bonam, nihilq; pulchri eſſe vbi tanta fœditas & turpitudo ſit: dicetis hoc vnum exemplum eſſe, idq; ſingulare, quod non ſit trahendum ad infamandam totam veſtram ſocietatem: imò non tantùm infamiæ, verùm corruptelæ communis periculum ſubitis huiuſmodi vel vnico & ſingulari exemplo ſemel in corpore veſtro admiſſo. neſcitis totam farinæ maſſam fermentari exigua fermenti parte, & contrahere odorem, ſaporem, atque mucoris elementa? ſic etiam tota veſtra Eccleſiaſtica ſocietas meritò dici poſſit fœdata, niſi huiuſmodi turpe exemplum è medio auferatis: expurgate igitur vetus fermentum, atque illas reliquias omnes vitij, quod cùm Gentes eſſetis vobis inhærebat, nedum hoc turpe & corruptum ſcelus expurgare debebitis, vt ſitis noua maſſa tota, ſicut azymi eſtis qui à vitio omni per ſpiritum Chriſti eſtis expurgati, & in nouam creaturam renati. namq; azymos eſſe oportet omnes qui cum Chriſto agno illo noſtro Paſchali pro nobis immolato, coniungendi ſunt ad cœnam illam Deo gratiſſimam.*

9 Scripſi vobis.] *Id autem quod vobis in epiſtola ſcribebam, vt omnino abſtineretis à cõſuetudine fornicariorum, huc pertinebat videlicet, vt nihil eiuſmodi vitij inter vos eſſe pateremini, vtpote quod turpe eſſet, & alienum omnino à Spiritus Chriſti in vobis habitare volentis puritate: non autem dicebam de fornicariis aliis, aut auaris, aut rapacibus, aut idololatris huius mundi; hoc eſt, Gentium qui nomen non dederunt Chriſto: namque ſi hoc omnino vitare & cauere deberetis, oportuerat vos ſecedere & migrare ex mundo; cùm totus hic huiuſmodi ſit plenus vitiis & corruptionibus: id quod fieri non poteſt, ſed in hoc mundo in medio nationis prauæ & peruerſæ debetis vos lucere vt luminaria in mundo, toto corpore Eccleſiæ veſtræ ſtudioſè repurgato: ideoq; in veſtra tãtum gente hãc curam vobis adhibendam eſſe cùm cenſuerim, ſcripſi vobis apertè non commiſceri; ſi quis ex numero fratrum huiuſmodi vitiis fuerit contaminatus, cum huiuſmodi nullam conſuetudinem inire oportet, neq; cibi etiam vſu communicare, etiam ſi eſuriatis & non aliàs poſſitis comedere niſi cum illis; vt ita probetur Deo & hominibus veſtrum probitatis & honeſtatis ſtudium, atque in huiuſmodi veſtram authoritatem, & acceptam à Chriſto poteſtatem, exercendam duxi.*

12 Quid

nec cibum sumere. [12] Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nónne de iis qui intus sunt vos iudicatis? [13] nam eos qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte malum ex vobisipsis.

Cap. VI.

A AVdet [1] aliquis vestrum habens negotium aduersus alterum, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? [2] An nescitis quoniam sancti de* mundo iudicabunt? Et si in vobis iudicabitur mundus: indigni estis qui de minimis iudicetis? [3] Nescitis quoniam Angelos iudicabimus? quanto magis secularia? [4] Secularia igitur iudicia si habueritis: contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum. [5] Ad verecundiam vestram dico.
B Sic non est inter vos sapiés quisquam, qui possit iudicare inter fratré suum? [6] Sed

*hoc MS. Amb.

12 Quid enim mihi.] *Nam eos qui extra Ecclesiam fidemq; nostram sunt, nihil ad me attinet iudicare & damnare excommunicationis. Iudicium meum eosdem respicit quos vestrum; hoc est, eos qui intra nostrã disciplinam sunt: eos autem qui extra sunt, relinquite iudicio Dei, qui omnium iudex est: & si videantur interim vel negligi à Deo, vel suauiter agere, & non coërceri suis legibus, tamen non effugient iudicium Dei suo tempore. id autem quod magis ad vos attinet vt curetis, moneo & hortor, vt ex vobis malum hunc quem vobis significaui, & quemcumque alium auferatis.*

In cap. VI.

1 Audet aliquis vestrum.] *Est & aliud crimen à vobis dissimulatum, quod non secus Christianam simplicitatem, iustitiam, & societatem violat, atque illud superius, quo puritatem contaminari ostendimus. Est ne aliquis apud vos adeò iniquus, cui actio aliqua possit aduersus fratrem esse, quam apud iudicem non tantùm Gentilem sed iniquum instituat, & sanctos viros qui apud vos sunt, quos vel iudices vel arbitros adire posset, non potius adeat?*

2 An nescitis.] *Quid nam desiderari potest in sanctis? quid ad iudicium rectum & legitimum requiri? authoritas ne an cognitio rerũ? nescitis eos tanta authoritate diuinitus praeditos, tanta veræ sapientiæ copia auctos, vt mundi iudices constitutos etiam confiteamur? quod si mundus totus iudicabitur ab iis qui corporis vestri, hoc est, Ecclesiæ Christianæ mẽbra sunt, existimatis vos indignos aut minimè idoneos qui de leuibus iudicetis? nescitis quòd & malos illos angelos, qui non permãserunt in suo principatu, sed reliquerunt suum domicilium, iudicabimus? quanto magis ea quæ seculi huius sunt, cùm leuissimæ & facillimæ æstimationis sint apud sanctos.* 4 Secularia igitur] *Quamobrem oportuerat ad istiusmodi secularia iudicia exercenda iudices deligere & cõstituere vel eos qui minimæ essent existimationis in Ecclesia vestra: idq; honestius & melius vobis esset, quàm optimos & æquissimos quosque ex Gentibus, nedum iniquos constituere, vti facitis.* 5 Ad verecundiam] *Hoc autẽ in eam sententiam accipio, vt pudorẽ, ruboremq; vobis iniiciã: Adeo ne nemo in vestra Ecclesia sapiens est, cui cõtrouersia inter fratres exorta iudicanda committatur, sed opus sit fratri litem intendere aduersus fratrem, idq; agat apud eos qui fide carẽt?*

6 Sed frater cum fratre iudicio
contendit: & hoc apud infide-
les? 7 Iam quidem omnino de-
lictum est in vobis, quòd iu-
dicia habetis inter vos. Quare *Matt.5,39. Luca 6,29.*
non magis iniuriam accipitis?
quare non magis fraudem pa-
timini? 8 Sed vos iniuriam fa- *Rom.12,19. 1 Thess.4,6.*
citis & fraudatis: & hoc fratri-
bus. 9 An nescitis quia iniqui
regnum Dei non possidebũt?
Nolite errare, Neque fornica- C
rij, neque idólis seruientes, ne-
que adulteri, neque molles,
neque masculorum concubi-
tores, 10 neque fures, neq. aua-
ri, neque ebriosi, neque male-
dici, neque rapaces regnũ Dei
possidebunt. 11 Et hæc quidē *quidam 1 ms R. Ambros c.5.*
fuistis: sed abluti estis, sed san-
ctificati estis, sed iustificati
estis in nomine Dñi nostri Ie-
su Christi, & in Spiritu Dei
nostri. 12 Omnia mihi licēt, sed *Eccl.37,31. Infr.10,22.*
nõ omnia expediunt. Omnia
mihi licēt: sed ego sub nullius
redi-

7 Iam quidem.] *Vna huiusmodi actione nõ vni vos simplici culpæ obnoxios præbetis, sed pluribus iisdemque grauibus: primùm namq; illud à Christiana simplicitate, modestia atque patientia alienum est, quòd iudicio cõtendatis, cùm potius iniuriam pati, vel damnum accepiũ ferre vobis vestræq; professioni conueniret.*
9 Nolite errare.] *Ne ducamini erroribus specie recti aut maioris boni, aut minoris mali decipientibus, vti accidere solet.*
11 Et hæc quidem fuistis.] *Nemo qui sese huiusmodi vitiis contaminauerit, neque diuinæ misericordiæ beneficio expurgari, expiariq; studuerit, regnum Dei possidebit; in quo nihil inquinatum aut impurum introire potest. quamquam autem nonnulli ex vobis, cùm Gentes essetis, vel non secus ac Gentes viueretis, huiusmodi flagitiis essetis cooperti, tamē abluti estis, sanctificati estis, & iustificati estis. postquam ad veritatis viam fuistis reuocati, vobis cõtigit nomine & efficiētia atq. virtute Domini nostri Iesu Christi, vobis cõmunicata per Spiritũ Dei.*
12 Omnia mihi licent.] *Libet autem de huiusmodi generibus aliquod disserere, sermonesq; vestros in medium afferre & examinare, atque in personam transferre meam. Esto igitur quod aliquis è vobis, qui sibi sapiēs videtur, dictitare solet, Omnia licere quæ legibus editis non prohibentur. Esto omnia licere, sed quis cunncet protinus omnia expedire, omnia conferre? nónne licentiæ vsurpationes in maxima plerumque tendunt incommoda? nónne huiusmodi licentiæ in seruitutes grauissimas adigere solent homines? ergo tametsi omnia mihi liceāt quæcunque publicis legibus non vetantur, tamē nõ illud ego curabo, quodnam videlicet mihi liceat, sed quid me liberiorem magisq; mei cõpotem & minimè seruum turpi seruitute constituat. Licebit, inquitis, omni cibo, cùm libuerit mihi vesci, interim dum vēnter est cibi capax & appetens; namq; cibus ventris causa paratus est, & venter cibos expetit, cibisq; capiendis habilis est effectus: ita quidem apparet, verùm hæc non adeò necessaria sunt, vt aliter fieri non possit, quin & cibi sint in mundo, & venter etiam sit qui cibos absumat; namque Deus & cibos & ventrem abolere potest, atq. adeò cùm voluerit abolebit: oportet igitur potius obtemperare Deo, qui & ventrem & cibos abolere potest, quàm ventri & ciborum appetentiæ. Atque hoc dico in genere adeò manifesto, adeoq; certo & constanti,*
quale

quale est ciborum & ventris ratio. Verùm alia genera sunt quæ falsò quis ad hæc referat licentiæ afferendæ causa, vt si dicatur, corpus fornicationi & fornicationem corpori conuenire, quippe Christiani hominis corpus Domino debetur, non fornicationi, sed Domino vt Christianorum capiti: & Dominus, vt caput omnium nostrum, corpori omnium nostrũ sibi membri iure compingendo præpositus est; quod corpus, quanquam moriturum sit aliquando, tamen ad vitam æternam suscitandum est, modò à capite proprio non sit disiunctum; hoc est, à Domino, quem Deus suscitauit, ab eodemq; nos suscitabimur per virtutem ipsius.

redigar potestate. [13] Esca vẽtri,
& venter escis, Deus autem &
*hanc o. *hæc o. hunc & "has" destruet: corpus
autẽ nõ fornicationi, sed Do-
mino: & Dominus corpori.
[14] Deus verò & Dominum su-
scitauit: & nos suscitabit per
D virtutem suã. [15] Nescitis quo-
niam corpora vestra membra
sunt Christi? Tollẽs ergo mẽ-
bra Christi, faciam membra
meretricis? Absit. [16] An nesci-
tis, quoniam qui adhæret me-
retrici, vnum corpus efficitur?
Genes 2,24. Matt. 19,5, Marc. 10,8. Ephes 5,31. Erunt enim (inquit) duo in
carne vna. [17] Qui autẽ adhæ-
ret Domino: vnus spiritus est.
[18] Fugite fornicationem. Om-
enim Ms. s. ne peccatum quodcunque fe-
cerit homo, extra corpus est:
qui autem fornicatur, in cor-
pus suum peccat. [19] An nesci-
Sup. 3,17. 2 Cor. 6,16. tis quoniam membra vestra,
tem-

15 Nescitis.] *Christiani hominis corpus à fornicatione prorsus abhorrere debere, tãquam à re à se alienissima ratio ipsa docet apertè; siquidem ex sacrorum scriptorum lectione constat, vestra corpora à Deo destinata fuisse, vt membra Christi fierent, atque multis exemplis ostendit Deus Christo capiti membra ex corporibus Christianorum à se compacta & coagmẽtata esse: licebit ne ergo auferre mẽbrum ab eo capite cuius membrũ est, & facere idem scorti membrum? minimè verò. atque ita profectò accidit, vt qui agglutinatur scorto, vnum corpus cũ scorto fit; idq; apertè docet Scriptura, quæ dicit: Erunt duo in carnem vnam. rursus verò is qui Domino agglutinatur, vnus spiritus est; namque agglutinatio illa per Spiritum sanctum fit, qui alienissimus abhorrẽtissimusq; est à carnis impuritate. videtis ne cuiusmodi insania, quantaq; sit peruersitas, cùm vocati sitis vt vnus cum Christo efficiamini spiritus, velle effici vnum corpus cum scorto.*

18 Omne peccatum.] *Cùm peccata omnia quæcunque ab homine admittuntur, & ad carnem referantur, & Spiritum sanctum alienent, tamen nullum peccatum vel propius attingit carnem, vel æquè corpus afficit atque inficit, atque id quod fornicatio dicitur: prorsus enim inhæret corpori ipsi peccantis turpitudo illa, ideoq; valde alienat ab homine purissimum illum Spiritum sanctum qui in membris vestris templum sibi quod inhabitaret, parauit. hunc autem Spiritum à Deo habetis; neq; verò vos qui Christo nomen dedistis, authoritatẽ habetis corpora vestra alij tradẽdi, quã ei cuius estis: nõ enim vestri iuris estis, si iure & ratione agatis, sed eius à quo empti estis. empti autẽ estis pretio eoq; maximo sanguinis & mortis Iesu Christi, qui vos ex peccati regno & seruitute redemit. quare agite hoc sedulò, atq; diligenter curate, vt corporis & spiritus vestri, quæ quidẽ Dei sunt, gloriã Deo Domino authoriq; vestro tribuatis.*

I N

templum *sunt Spiritus sancti *est 4 MS. Amb.
qui in vobis est, quem habe-
tis à Deo, & non estis vestri?
20 Empti enim estis pretio ma- Infr. 7,23. 1 Pet. 1,18.
gno. Glorificate & portate
Deum in corpore vestro.

Cap. VII.

1 DE quibus autem scripsi- A
stis mihi: Bonũ est ho-
mini mulierem non tangere.
2 propter fornicationẽ autem
vnusquisque suam vxorẽ ha-
beat, & vnaquæq. suũ virum 1 Pet. 3,7.
habeat. 3 Vxori vir debitum
reddat: similiter autẽ & vxor
viro. 4 Mulier sui corporis po-
testatem non habeat: sed vir.
Similiter autem & vir, sui cor-
poris potestatem non habet:
sed mulier. 5 Nolite fraudare
inuicem, nisi fortè ex consen-
su ad tempus, vt vacetis *ora- *ieiunio & R.G.S.
tioni: & iterum reuertimini in
idipsum, ne tentet vos Satanas
propter incõtinentiam vestrã.
6 Hoc autem dico secundũ in-
dulgentiam, non secundũ im-
perium. 7 Volo autem omnes
homines esse sicut meipsum:
sed vnusquisq. proprium do-
num

In cap. vii.

1 De quibus autem.] *Quæ hactenus vobis scripsi, ad ea pertinent quæ vobis interim dum contẽtiones exercentur, irrepsere ac dissimulata vel permissa fuêre, cùm tamen grauissima sint & incommodissima, & quæ cum salutis vestræ ratione valde pugnant. Iam verò deinceps alia explicabo, quæ à vobis, isto scientiæ & facundiæ studio, in disputationem excitata, atq; variis sententiis agitata sunt, adeò vt de illis me consulendum esse statueritis. Primum verò caput de coniugij ac cœlibatus comparatione, & de vtriusque obseruantia est: quo in genere illud in primis respondeo, pulchrum honestumq; esse homini feminam non tangere, atque id vtpote pulchrum & bonum optandum cum primis: quòd si tangenda sit mulier, à scortatione omnino est abstinendum; sed coniugia ineunda legitima; eaq; summa fide, puritate atque simplicitate sunt colenda; ita vt vir intelligat se vxori amorem purum & legitimum cum officio maritali debere, atque adeò tanquam debitum reddat; eademq; vxori erga virum sit lex: ita enim alter alterius est, vt neuter liber sit à iure & potestate alterius in se; quamobrẽ nemo alterum debito officio fraudare potest: igitur ne subducatis vobis inuicem debitum, nisi ex consensu & certo communiq; consilio vacandi ieiunio & precationibus, rursusq; ad idem officium coniugale redite ad eundem etiam consensum, ne vos aduersarius ille Dei & noster tentet propter impotentiam cõcupiscentiæ carnis vestræ. id autem de iis dicitur in quibus hæc concupiscentia viget coniugibus, quanquam enim in altero non vigeat, tamen ille interim dum coniugium durat, sui iuris non ita est quin*
6 *alteri officium debeat. itaque habenda ratio est infirmitudinis cui indulgendum est; non enim commune & necessarium omnibus hoc esse præceptum aio.*

7 Volo autem.] *Illud quidem ego vellem, vt omnes puri atque ab coniugij vsu isto abstinẽtes essent, perinde atque ipse ego sum, verùm singulis propria dona gratis à Deo donata sunt, quibus purè sancteq; vti expediat & conueniat.*

8 Dico

num habet ex Deo: alius qui-
B dem sic, alius verò sic. [8]Dico
autem non nuptis & viduis:
*maneant ita ms. G. bonum est illis si sic *perma-
neant sicut & ego. [9] Quòd si
non se cõtinent: nubant. Me-
lius est enim nubere, quàm
vri. [10] Iis autem qui matrimo-
nio iuncti sunt, præcipio non
Matt. 5,32. 19.9. ego, sed Dominus, vxorem à
Marc. 10,9. 10,11. viro non discedere: [11] quòd si
Luca 16,18. discesserit, manere innuptam,
aut viro suo recõciliari. Et vir
vxorem non dimittat. [12] Nam
cæteris, ego dico, non Domi-
nus. Si quis frater vxorem ha-
bet infidelem, & hæc consen-
tit habitare cum illo: non di-
C mittat illam. [13] Et si qua mu-
lier habet virum infidelem, &
hic consentit habitare cum il-
la: non dimittat virum. [14] san-
ctificatus est enim vir infide-
lis

8 Dico autem.] *Atque de coniugum officio hæc dicta sint, ad cœlibes autem, siue ad eos qui cõiugio soluti sunt, nostra se vertat oratio. Igitur viris qui vxorem non duxerunt, & viduis illud primùm dico, pulchrum illis esse atque honestum, si permanserint à coniugio immunes, sicut & ego permansi antè etiam quàm hoc Dei dono auctus essem, verùm oportet appetitionibus imperare, minimeq́ indulgere: quod si se cognouerint succubituros, & vel parum continentes fore, cõiugium ineunto: satius enim tutiusq́, & optabilius est coniugium inire, quàm vri cupiditate.*

10 Iis autem.] *Vt verò ad coniugiorum obseruantiam redeam, iis qui coniugij conditione tenentur, præcipio, idq́ non ex meo vel consilio vel iudicio singulari, sed ex Dei præcepto; primùm, ne vxor quæ non potest repudiare virum, tamen vel ex vestro more antiquo, cùm Gentes essetis, vel ex aliorum populorum imitatione, cùm libebat discedere, licere putabat, ne iã deinceps cùm Christiana sit, à marito discedat, sed viri mores leniter & modestè ferat: quòd si propter grauem aliquam animi perturbationem discesserit, aut omnino ab alterius nuptiis abstineat; quippe quæ coniugij legibus absoluta non est; aut omni modestia, honestate, & studio probatoq́ vitæ exemplo curet, vt cũ marito in gratiã redeat. Viro etiã edico ex eodẽ Domini præcepto, nõ licere vxorẽ dimittere vlla ex causa, dimißione illa solutionis quæ propter duritiã cordis hominum à Mose in lege permittebatur.*

12 Nam cęteris.] *Quæ hactenus dixit Paulus ad eos potißimùm spectãt, qui in Christianæ Ecclesiæ veritatẽ nomẽ dederãt: hæc verò ad eos pertinent, qui cùm matrimonio iũcti fuerint, aut alia publici iuris lege obligati, tamẽ dispari essent cultu: ideò ait* Cæteris, *quibus ipse suã sententiã sapienter exponit, eamq́ diuini præcepti loco haberi nõ vult, vtilẽ tamẽ & expedientẽ esse censet ex euẽtus plerunq́ optimi obseruatione.* Et hæc cõsentit.] *Si illa nõ grauiter & iniquo sed placido animo fert illũ ex nostra Ecclesiæ disciplina esse, nihilq́ minus amat eũ, imò libẽter, cũ ipso esse vult, neq́ reprehẽdit aut accusat & improbat Christianæ disciplinæ consuetudinẽ, omninoq́ vxoris officiũ facit, quãuis infidelitatẽ adhuc retineat.* 14 Sãctificatus est] *Quod ad matrimonij ius & puritatẽ pertinet, cùm alter sit fidelis, nõ solùm ciuilis illa coniunctio, societasq́ habetur, sed etiam sancta, nulloq́ pacto prophana censenda est, alioqui filij vestri, qui vobis nati sunt antequam essetis Christiani, impuri, prophaniq́ censerentur, nunc autem iidem illi vobis Christianis puri, legitimi, mundiq́ sunt.*

15 Quòd si infidelis.] *Si verò alter ex coniugibus discedere vult, atque legibus vti suis, vtatur, neque cogatur frater aut soror alterum sequi tanquã seruus: quia his qui legibus huiusmodi vtuntur, nullam seruitutem disciplina nostra imponit, vt cogamur alios necessariò sequi.. ea verò quæ dixi, concordiam non dissidium spectant; hoc est, vt volenti & consentienti infideli coniugi cohabitandum sit; ad pacem enim & ad concordiam vocauit nos Deus. Itaque nullam ad dissidium, nullam ad discordiam per nos ansam præberi cuiquam hominum volo, sed hoc studiosè curari, vt fideles, exemplo consuetudinis nostræ, eos ad salutis viam traducant qui infideles fuerint, inter quos & magna ratio habenda est familiarium & necessariorum.*

17 Nisi vnicuique.] *Itaque nemo suam conditionem studiosè aut contentiosè mutare curet, sed pietatis Christianæ (quæ omnibus in rebus & ordinibus lucere potest) obseruata ratione suam personam, quam cum vocaretur obtinebat, modestissimè retineat, & simplicissimè agat.*

19 Circuncisio.] *Nuda illa externa circuncisio, etiam quamdiu Mosaica lex viget, nihil est ad pietatem veram, nihil ad gratiam Dei conciliandam, si eo tantùm consilio subitur, vt in ea consistatur sine obseruatione præceptorum Dei: namque in eum scopum circuncisionis institutio tendebat. idem etiam de præputio dicendum, quod ad salutem sua natura nihil est; obseruatio autem mandatorum Dei, hæc vtilissima est ad salutem.*

21 Magis vtere.] *Potius delige velle vti seruitute ad tuam exercitationem, & domini cui seruis salutem, cùm illa seruitute rectè à te administrata libertas tua apud Christum magis illustretur: est enim liber & ingenuus apud Christum, qui probè apud homines seruitutis conditione vtitur.*

23 Nolite

lis per mulierem fidelem, &
sanctificata est mulier infide-
lis per virum fidelem. alioquin
filij vestri immũdi essent: nũc
autem sancti sunt. 15 Quòd si
infidelis discedit; discedat. nõ
enim seruituti subiectus est
frater aut soror in huiusmodi.
in pace autem vocauit nos
Deus. 16 Vnde enim scis mu-
lier, si virum saluum facies? aut
vnde scis vir, si mulierem sal-
uam facies? 17 nisi vnicuique
sicut diuisit Dominus, vnum-
quemque sicut vocauit Deus,
ita ambulet, & sicut in omni-
bus Ecclesiis doceo. 18 Circũ- D
cisus aliquis vocatus est? non
adducat præputium. In præ-
putio aliquis vocatus est? non
circumcidatur. 19 Circuncisio
nihil est, & præputium nihil
est: sed obseruatio mandato-
rum Dei. 20 Vnusquisq. in qua Ephes. 4. 1.
vocatione vocatus est: in ea
permaneat. 21 Seruus vocatus
es? non sit tibi curæ. sed & si
potes fieri liber: magis vtere.
22 Qui enim in Domino vo-
catus est seruus, libertus est
Domini: similiter qui liber
vocatus est, seruus est Christi.

23 Pre-

Sap. 6, 20. 1 Pet. 1, 18. 23 Pretio empti estis, nolite fie-
E ri serui hominũ. 24 Vnusquis-
*fratres 3 MS. R. C. S. que in quo vocatus est, "frater'
*maneant o. in hoc "permaneat' apud Deũ.
*maneat MS. Amb. c s. 25 De virginibus autem pręce-
ptum Domini non habeo: cõ-
silium autem do, tanquã mi-
sericordiam cõsecutus à Do-
mino vt sim fidelis. 26 Existi-
*enim MS. *autẽ MS q. mo "ergo' hoc bonũ esse pro-
pter instantem necessitatem,
quoniam bonum est homini
sic esse. 27 Alligatus es vxori?
noli quærere solutionem. So-
lutus es ab vxore? noli quære-
re vxorem. 28 Si autem accepe-
ris vxorem: non peccasti. Et si
nupserit virgo, non peccauit.
tribulationem tamen carnis
habebũt huiusmodi. Ego au-
tem vobis parco. 29 Hoc itaq.
dico fratres, tempus breue est,
reliquum est, vt & qui habent
vxores, tanquam non haben-
tes sint: 30 & qui flent, tãquam
non flentes: & qui gaudent,
tanquam non gaudentes: &
qui emunt, tãquam non pos-
sidentes: 31 & qui vtuntur hoc
mundo,

23 Nolite fieri serui hominum.] *Nullo genere seruitutis vos alligetis hominibus, quod possit impedire seruitutem illi debitam, qui vos pretio redemptos sibi addixit.*

25 De virginibus.] *Quod ad virginitatis studium, curam & obseruantiam, de qua etiam ad me scripseratis, attinet; non habeo præceptũ Dei quod vobis referam, habeo tamen quod exponam vobis consilium, idq́ue fidelissimum, ex nulla priuata meæ rei ratione, sed ex officij mihi impositi candida simplicitate & fidelitate profectum, iuxta gratiam mihi concessam à Domino Deo, vt sim fidelis minister.*

26 Existimo.] *Cùm huius temporis necessitas hoc postulet, vt vnusquisque cursum ad salutem suam quàm expeditissimè, & sine vlla offensione conficere studeat; existimo totum genus hoc sic esse distribuendum in partes, Alligatus es vxori, &c.*

28 Tribulationem tamen carnis.] *Quãquam nec vir vxorem ducens, nec virgo nubẽs, peccat, neque quisquam ex his hoc nomine offendit Deum, vel à salutis via deducitur, si modò in ea conditione est vt coniugium inire possit, tamen denuntio illis laborem & corporis molestias non leues, quibus multum temporis impenditur, quod in illo expedito ad salutem cursu poni poterat. verùm ego vobis pro singulorum ratione & vsu consultum esse volo, vel quàm expeditissimè vel quàm tutissimè.*

29 Tempus breue est.] *Cursus negotiumq́ue ad salutẽ magnitudine dignitateq́ue sua totum hominem sibi postulat, & oportunitas qua hoc agi possit est contracta, quandoquidem & vitæ summa breuis est, & præterea nescitis qua hora Dominus veniet: igitur oportunitate vti, & tempus redimere oportuerit. id fiet si ita rebus vtamini, vt vel nulla parte vel quàm minima retardemini. res autem voco, coniugia, paupertatem, gaudia, mœstitias & labores; quarum expedito vsu, nulla verò cura vos teneri cupio, maximè cùm hæc fluxa caducaq́ue sint quæ ad mundi huius speciem referuntur. linquenda sunt necessariò vel inuitis hominibus, ergo non curanda aut admiranda piis, & ad cælorum regnum iter facientibus.*

34 Et mulier innupta.] *Et mulieris etiam nuptæ atque innuptæ ac virginis discrimen est manifestum: nam quæ innupta est, curam suam omnem confert vt placeat Domino, cùm illi rei tãtùm vacare possit; id quod non ita facilè nuptis cõtingere possit, quas oportet ea etiã curare quæ viri sunt, atque ei rei intẽtas mundana quoque curare consequitur, studio placendi viris, quos à mundanis rebus alienos nancisci non ita sæpè contigit.*

35 Porrò hoc.] *Atque hoc vobis refero, vt consulã tam iis qui matrimonio coniuncti sunt, quàm aliis; non autem vt vos ad laqueũ, id est, ad consilij inopiam, atque adeò ad desperatas angustias adigam, imò potius vt moneam quid vobis agendum sit, etiam iis qui coniugio vtimini; illud videlicet curandum quod honestum sit, & illud arripiendum quod facultatem præbeat sine impedimento mundano Dominum obseruandi.*

36 Si quis autem.] *Si quis verò tum honestatis, tum honestæ vtilitatis rationibus subductis, existimat non posse iam præteriri filiæ suæ adultæ maturitatem absque dedecoris nota sibi inurenda, atque ideo filiam suam nuptum dare vult, faciat id quod sic vult, non errat, non peccat, nubat virgo eiusmodi parentis consilio & iussu.*

37 Nam qui statuit.] *Nam qui nullo neque dedecoris neque mali incommodi impedimento detinetur, & certo ac deliberato consilio cognouit expedire sibi virginem suam conseruari, suæq; omnino spontis est, ita vt nemo suæ voluntati iure aduersetur, is pulchrè facit si virginem suam conseruet. itaque vtrumque bonum est, & virginem nuptum dare, & non dare, cùm retinere licet; sed hoc posterius pulchrius præstantiusq; est.*

39 Mulier

mundo, tanquam non vtãtur.
præterit enim figura huius
mũdi. 32 Volo autem vos sine
solicitudine esse. Qui sine
vxore est, solicitus est quę Do-
mini sunt, quomodo placeat
Deo. 33 Qui autem cum vxo-
re est, solicitus est quæ sunt
mũdi, quomodo placeat vxo-
ri: & diuisus est. 34 Et mulier q.n.
innupta & virgo, cogitat quæ
Domini sunt: vt sit sancta &
corpore & spiritu. Quæ autẽ
nupta est, cogitat quæ sunt
mundi: quomodo placeat vi-
ro. 35 Porrò hoc ad vtilitatem
vestram dico: non vt laqueum
vobis iniiciam, sed ad id quod
honestum est, & quod facul-
tatem præbeat sine impedi-
mento Dominum obseruan- obsecrandi MS.R.
di. 36 Si quis autem turpem se
videri existimat super virgine
sua, quòd sit superadulta, & G
ita oportet fieri: quod vult fa-
ciat. non peccat, si nubat. I MS.G.S.
37 Nã qui statuit in corde suo
firmus, non habens necessita-
tem, potestatem autem habẽs
suæ voluntatis, & hoc iudica-
uit in corde suo, seruare virginem suam: benefacit. 38 Igitur
& qui matrimonio iungit virginem suam, benefacit: & qui
non

Rom.7,2. non iũgit, melius facit. 39 Mu-
lier alligata est legi quanto tẽ-
pore vir eius viuit. quòd si
dormierit vir eius, liberata
à lege Mos. est: cui vult nubat: tantùm in
Domino. 40 Beatior autẽ erit,
si sic permanserit, secundùm
meum consilium. puto autem
quòd & ego spiritum Dei
habeam.

CAP. VIII.

A DE 1 iis autem quæ idólis
sacrificantur, scimus
quia omnes scientiam habe-
mus. Scientia inflat: charitas
verò ædificat. 2 Si quis autem
se existimat scire aliquid, non-
dum cognouit, quemadmodũ
oporteat eum scire. 3 Si quis
autem diligit Deum, hic co-
gnitus est ab eo. 4 De escis au-
tem quæ idólis immolantur,
scimus quia nihil est idôlum
B in mundo, & quòd nullus est
Deus,

39 Mulier dum viuit.] *Nulla mulier sibi aliquo modo persuadeat aut promittat libertatem, quippe quæ lege diuina alligata est quandiu maritus viuit: illo vita functo, libera est, ita vt cui voluerit nubere possit, modò legitimè id faciat, vt Christianam feminam decet piè ac religiosè.*

40 Beatior.] *Quod si permanere potest ita libera & in Domino etiam, mea quidem sententia beatior erit, vtpote quæ minus molestiarum, minus impedimenti habitura sit, vt spiritu & corpore sese totã in pietatis exercitationem tradat. Scio alias de hac re sententias aliis atq; aliis esse: verum ego meam expono, qui tamen existimo me habere spiritum Dei, quo & verum à falso, & vtile ab honesto distinguere, & honesta, vtiliaq; simul conferre, comparare, diiudicareq; possim.*

IN CAP. VIII.

1 De iis autem.] *Est aliud etiam argumẽtum in vestris ad me literis propositum de communicatione cum iis qui Gentium ritibus & sacrificiis intersunt, quam nonnulli ex vobis scientiæ rationibus inducti Christiano homini permissam esse docere videntur. Atque de re ipsa & nos & vos scientiam habemus, verùm aliud scientia, aliud scientiæ vsus est. Scientia qua scientia est, neque pium facit hominem, neque optimum; facit quidẽ doctum & scientem, sed si rectus desit vsus, scientia ipsa tantùm inflat: quóque maior scientia est, eo magis & scientes inflat, & eos etiam contra quos cõtendit, ex huiusmodi tumoribus & inflationibus, tremores, impulsiones, rumores, strepitusq; exoriri necesse est. rectus autem scientiæ vsus à charitate petendus est: Nam charitas ædificat.*

2 Si quis autem.] *Quod si quis scientia tantùm præditus, existimat se aliquid scire, neque charitate tamen instructus est, is nondum cognouit quemadmodum oporteat eum scire, & in quem vsum scientia sit comparata.*

3 Si quis autem.] *At verò qui diligit Deum, hic ab eo cognitus est, & sibi conscius, quemadmodum debeat sua scientia vti, nempe ex eiusdem Dei præscripto omnia instituentis ad gloriam suam, hominumq; ædificationem in ipsorum salutem. atque hic cognitionem hanc habet à Deo à quo veritatem veritatisq; vsum est edoctus.*

4 Scimus quia.] *Scimus nullam esse virtutem simulacrorum ex natura sua, neque posse aut sanctificare aut contaminare cibos sibi sacratos, neque eum deum cuius hoc idolum est, quia nullus Deus nisi vnus.*

5 Nam

5 Nam etsi sunt.] *Quanquam enim vel hominum errore, qui inuexerũt varia deorum nomina in cælum & in terram, & numinum atque dominorum, vel etiam linguarum vsu dij vocentur superiores spiritus, & iudices ac domini; tamen, quod ad diuinam naturam attinet, vnus est Deus: ille omnium rerum principium, personarum etiam in diuinis principiũ, ex quo omnia, & ipse etiam Christus vt filius, qui idem Deus est cum Patre vnicus, idem autem vnicus Dominus, per quem omnia facta sunt, & nos regenerati sumus per ipsum.*

7 Sed non in omnibus.] *At verò illa sciẽtia ita aperta & expedita non est in omnibus: consulendum est autem magis omnium ædificationi, quàm priuatæ cognitioni obsequẽdum: Nam quidam cùm existiment hactenus idolo vim aliquam esse quæ communicetur cibis idolo libatis, demum non carere aliqua efficientia & diuinitatis parte, vel saltem dæmonio aliquid in hac parte tribuant, comedunt cibos idolo dicatos sub ea persuasione quòd idolo consecratum sit, atque aliquid sacri vel plus quàm communis cibi sit. hæc conscientia, etiamsi vano fundamento fulta, tamen comedentem polluit, quandoquidẽ ille cibos hos immũdos putat.*

8 Esca] *Non adducit cibus nos ad Deũ, cùm sua natura indifferens sit; ita vt si comedamus, non possimus nos ducere ditiores rebus spiritualibus, atque aditum ad Deum patefacientibus, neque si non comedamus possimus existimare illud nobis deesse, vt ad Deum aditus patefiat. hoc de cibo ipso quatenus cibus est, etiã si adsit sciẽtia inefficacitatis idoli cui cõsecratus fuerat.*

9 Licentia vestra] *Potestas ista quæ vobis aliàs est comedẽdi ex iis quæ vetita nõ sunt lege Christiana, nisi offensio infirmorũ metuatur.*

10 In idólio.] *In tẽplo aut atrio idolorum.*

Ædificabitur.] *Stabilietur, construetur, & confirmabitur ista tua sciẽtia, cùm deberet ædificari potius ad abominandam & detestandam communionem totius impietatis & idololatriæ.*

12 Percutientes.] *Vulnerantes eos qui aliàs infirmi sunt, dupliciter læditis, & peccatis grauius in Christum, cuius membra illi sunt, quamuis infirmiora.*

Deus, nisi vnus. 5 Nã etsi sunt
qui dicantur dij, siue in cælo,
siue in terra (siquidem sunt dij
multi, & domini multi) 6 no-
bis tamen vnus Deus, Pater,
ex quo omnia & nos in "illũ": *illo MS. Amb. 1.
& vnus Dominus, Iesus Chri-
stus per quem omnia, & nos
per ipsum. 7 Sed non in omni-
bus est scientia. Quidam autẽ
*conscientia vsque nunc idó- *cum MS. q.
li, quasi idolothytum mandu- C
cant: & conscientia ipsorum
cùm sit infirma, polluitur.
8 Esca autem nos non com-
mendat Deo. Neque enim si
manducauerimus, abundabi-
mus: neque si non manduca-
uerimus, deficiemus. 9 Videte
autem ne fortè hæc licẽtia ve-
stra offendiculũ fiat infirmis.
10 Si enim quis viderit eũ qui
habet scientiam, in idólio re-
cumbentem: nónne conscien- D
tia eius, cùm sit infirma, ædifi-
cabitur, ad manducandũ ido-
lothyta? 11 Et peribit infirmus Rom 14, 15.
in tua "scientia" frater, propter *conscientia MS. q.
quem Christus mortuus est?
12 Sic autem peccantes in fra-
tres, & percutientes conscien-
tiam eorũ infirmam: in Chri-
stum

Rom.14,21. ſtum peccatis. [13] Quapropter
ſi eſca ſcandalizat fratrem
meum: non manducabo car-
nem in æternum, ne fratrem
meum ſcandalizem.

CAP. IX.

A [1] NOn ſum liber? Nō ſum
Apoſtolus? Nónne Chri-
ſtum Ieſum Dominum no-
ſtrum vidi? Nónne opus meũ
* 1 MS. Amb. c. vos eſtis in Domino? [2] *Et ſi
aliis non ſum Apoſtolus: ſed
tamen vobis ſum. nam ſigna-
culum apoſtolatus mei vos e-
ſtis in Domino. [3] mea defen-
ſio apud eos qui me interro-
gant, hæc eſt: [4] Nunquid non
habemus poteſtatem mandu-
candi & bibendi? [5] Nunquid
nō habemus poteſtatem mu-
lierem ſororem circunducen-
di, ſicut & cæteri Apoſtoli &
fratres Domini, & Cephas?
[6] Aut ego ſolus & Barnabas,
non habemus poteſtatem hoc
operandi? [7] Quis militat ſuis
ſtipendiis vnquã? Quis plan-
tat vineam: & de fructu eius
non edit? Quis paſcit gregẽ: &
de lacte gregis nō manducat?
[8] Nun-

13 Scandalizat.] *Si cibus idolothytorum fratri meo offenſionem parat, non ſolùm ex illis carnibus, ſed neque vllas alias comederem perpetuò, ne in aliquam vnquam ſuſpicionem incideret frater, qua offenderetur, exiſtimans carnes illas aliquo modo immundas eſſe.*

IN CAP. IX.

1 Non ſum liber?] *Non ſolùm aliis ego probiberem eſum carniũ idolis immolatarum cum offenſione fratrum, ſed omnium carnium eſu ipſe perpetuò abſtinerem: id quod & vos, qui ſcientiam iactatis, & miniſterio atque magiſterio cæteros anteire vultis, obſeruare deberetis; niſi me vnum, vt aliàs multis laboribus expoſitum; ita etiam vt vobis fortaſſe videtur, maioribus & arctioribus vinculis adſtrictum, aut minori facultate authoritateque præditum putatis. cùm tamen vt authoritate Apoſtolatus certiſſima fungor, ita etiam facultate & poteſtate omnium rerum quæ aliis tribuuntur. An non ſum liber ego à lege ceremoniali etiam, & ab illa ſeruitute antiqua redemptus? nō ſum mei iuris, vt alij omnes qui liberi vocantur? non ſum Apoſtolus miſſus à Domino Ieſu, quem ego vidi, & vidi vt Chriſtũ, & vidi vt Dominum? & vtroque nomine prædicandum in Apoſtolatu ſuſcepi? nónne Apoſtolatus mei opus vos eſtis, veſtraque Eccleſiæ homines, qui Euangelij virtutem à me annunciati experti in ſe fuere? Si alij negarent me eſſe Apoſtolum, quòd non viderint Apoſtoli munere functum, at vos non poteſtis negare, qui ſignaculum habetis ſpiritus, ex Euangelij per me allati virtute acceptum: ita vt hoc ſigillo Deus teſtetur, egoque probem munus meum apud eos qui de me inquirunt. Nunquid nòn licet & nobis edere & bibere Eccleſiæ ſumptu, aut ex fratrum liberalitate? nónne etiam licet fidelem ex noſtratibus mulierem nobiſcum circumducere, vt Apoſtoli cæteri faciunt; exempli cauſa fratres Domini, & Cephas?*

6 Aut ego ſolus.] *An cæteris licet vti ſumptu publico & miniſterio alio, mihi autem & Barnabæ ſolis non licet non operari manibus, victus comparandi cauſa?*

8 Nunquid ſecundum hominem.] *Nũ ex humano affectu & proprio ſenſu atq; adeò ex conſuetudine hominum hæc aſſero, an non legitima prorſus hæc ſunt, cùm in lege Moſis ſcriptum ſit, Non alligabis os boui trituranti. intelligitis ad boum laborem & miniſterium tantùm pertinere præceptum illud: an cura eſt Deo boum, non autem hominum operam ponentium ad aliorum vtilitatem? nullius enim vtilis labor inſumitur citra ſpem fructus, ingratiq; eſt agri non paſcere eum qui ſe coluerit. quod ſi carnalia ſeminantes iure ſummo fructus colligunt, ſibiq; in vſus vendicant; licet etiam & nobis ea quæ ad corpus nutriendum & alendum honeſtè pertinent, repetere à vobis, quos ſpiritualibus inſtruimus alimentis. & cùm multo plus operæ & operis, maiore cum vtilitate veſtri, maiori cum labore noſtro, in vobis poſuerimus, non debemus minoris conditionis apud vos eſſe, quàm alij qui iuris ſui in vos participes ſunt, & fiunt. itaque conſtat nobis ius & poteſtas apud vos, qua tamen nunquam ſumus vſi, ne vel minima parte Euangelij Chriſti curſus, cui toti intenti eramus, apud vos retardaretur.*

13 Neſcitis.] *An ignoratis ius eſſe iis qui ſacris miniſteriis vel addicti ſunt vel operam dant, viuẽdi ex iis quæ ſacra ſunt, Deoq; oblata, vt decimis, primitiis, ſacrificiis, muneribusq; aliis? & qui altari aſſident, neque alij prophano muneri vacare permittũtur, participant cum altari, diuiduntq; ſibi victimarum portiones conſtitutas.*

16 Nam & ſi euangelizauero.] *Cùm ego non ſim author Euangelij, neque munus hoc vſurparim, ſed impoſitum à Deo ſuſceperim, non eſt mihi gloriatio quaſi aliquid meum in medium attulerim mea authoritate: gloriatio eſt Dei, qui vobis Euãgeliũ miſit: cumq; ego ſeruus emptus & ad hoc delectus & miſſus, neceſſitati huic diuinæ iuſſionis parere debeã, graue iudiciũ ſim ſubiturus, ſi non euãgelizauero.*

[8] Nunquid ſecundum ho-
minem hæc dico? An & lex
hæc non dicit? [9] Scriptum eſt B
enim in lege Moyſi, Non alli- Deut. 25, 4. 1 Tim. 5, 18.
gabis os boui triturãti. Nun-
quid de bobus cura eſt Deo?
[10] An propter nos vtique *di- *hoc MS. G. q. s.
cit? Nam propter nos ſcripta
ſunt: quoniã debet in ſpe qui
arat, arare: & qui triturat, in ſpe
fructus percipiendi. [11] Si nos Rom. 15, 27.
vobis ſpiritualia ſeminaui-
mus: magnum eſt ſi nos car-
nalia veſtra metamus? [12] Si alij
poteſtatis veſtræ participes
ſunt: quare non potius nos?
Sed non vſi ſumus hac pote-
ſtate: ſed omnia ſuſtinemus,
ne quod offendiculum demus
Euangelio Chriſti. [13] Neſcitis Deut. 18, 1.
quoniam qui in ſacrario ope-
rantur: quæ de ſacrario ſunt
edũt: ˉ& qui altari deſeruiũt, ˉ8 MS. G.
cum altari participãt? [14] Ita &
Dñs ordinauit iis qui Euãge-
liũ annuntiãt, de Euãgelio vi-
uere. [15] Ego autẽ nullo horum C
vſus ſum. Nõ autẽ ſcripſi hęc,
vt ita fiant in me: bonum eſt
enim mihi magis mori, quàm
vt gloriam meã quis euacuet.
[16] Nam & ſi euangelizauero,

non est mihi gloria: necessitas
enim mihi incumbit: vę enim
mihi est si non euangelizaue-
ro. 17 Si enim volens hoc ago:
mercedem habeo. si autem
inuitus: dispensatio mihi cre-
dita est. 18 Quæ est ergo mer-
ces mea? Vt Euangelium præ-
dicans, sine sumptu ponam
Euangelium, vt nō abutar po-
testate mea in Euangelio.
19 Nā cùm liber essem ex om-
nibus, omnium me seruū fe-
ci: vt plures lucrifacerem. 20 Et
factus sum Iudæis tanquam
Iudæus: vt Iudæos lucrarer.
21 iis qui sub lege sunt: quasi
D sub lege essem (cùm ipse non
essem sub lege) vt eos qui sub
lege erāt, lucrifacerem. iis qui
sine lege erant, tanquam sine
lege essem (cùm sine lege Dei
non essem: sed in lege essem
Christi) vt lucrifacerē eos qui
sine lege erant. 22 Factus sum
infirmis infirmus: vt infirmos
lucrifacerem. Omnibus om-
nia factus sum: vt omnes fa-
cerem saluos. 23 Omnia autem
facio propter Euangelium: vt
particeps eius efficiar. 24 Ne-
scitis quòd ij qui in stadio
currunt,

17 *Necesse est itaque vt muneri meo vacem: quòd si id quod mihi impositum est ita suscipio, ac si ipse volens vltroq; suscipiā, illa animi mei promptitudo & hilaritas mercedē habet: quòd si inuitus facio, tamen facere debeo, quia creditam mihi dispensationem in meam fidem suscepi, quam fideliter exercere debeo.*

18 Quæ est ergo merces mea?] *Huius autem voluntatis meæ merces mihi proposita illa est, vt gratis, sine vllo Ecclesiarum sumptu, Euangelium communicem omnibus, atque ita nunquam abuti possim authoritate iureq; meo in Euangelio, vt qui ne vti quidem velim. adeò vt cùm liber sim ex omnibus legibus & exceptionibus, quibus liberi sunt cæteri Apostoli, neque vllius iudicium in huiusmodi rebus medius subire debeam, dūmodo rectè munus meum exequar; tamen me omnibus tanquam seruum subiecerim, vt omnium infirmitati morem gerendo, in iis quibus mihi integrum erat morem gerere, plures lucrifaciam.*

20 Et factus sum.] *Iudæis me professus sum Iudæum, ex eodem genere, ex eodem populo, ex eisdem studiis Iudaicæ amplitudinis commendandæ & prædicandæ, quibusdam ceremoniis mediis communicandis, vt Iudæos lucrarer, & his qui sub lege adhuc erant, & nondū Christū receperant, factus sum tāquam sub lege essem, vt eos ad Christum à lege deducerem. exlegibus verò tanquam exlex, abalienatus apud illos ab illis ceremoniis & ritibus, quæ eos tantùm spectabant qui sub lege essent, non tamen ita vt nullam legem obseruarem, sed obseruādo illam legem Christi, quam Deus obseruari maximè vult. Atque ita curabam & studebam exleges in hanc legem inducere.*

23 Omnia autem facio.] *Hoc omne quod exposui, Euangelij causa facio, quod commune omnibus mecum esse & cupio & peropto, atque diligenter curo.*

24 Nescitis] *Familiari vobis & celebri in vestris Gētibus exemplo doceri potestis quid intersit inter eos qui quidquid possunt; & eos qui ab iis etiam continent quæ iure possunt, impedi-*

mento tamen aliquo fore suspicantur ad propositi sui liberrimam expeditionem. In stadio certaminum apud Græcos institutorum multi certant, sed non omnes palmam referunt, multi currunt, sed vnus accipit brauium. Sic vos igitur currite, vt non solùm cucurrisse, sed legitimè cucurrisse & præmium propositum tulisse iudicemini. curretis autem quàm expeditißimè, si vos nec vllis impedieritis oneribus, neque vllis subieceritis rebus, quæ vel vires agilitatemq; minuant, vel corpus emolliant aut grauent.

currunt, omnes quidem currunt: sed vnus accipit brauiũ? Sic currite vt comprehẽdatis.
25 Omnis autem qui in agone contendit ab omnibus se abstinet, & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant: nos autem incorruptã.
26 Ego igitur sic curro, nõ quasi in incertum: sic pugno, non quasi aërem verberans:
27 sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne fortè cùm aliis prędicauerim, ipse reprobus efficiar.

25 Omnis autem qui in agone.] *Eãdem rationem secuti illi qui in certãmen sese parãt, siue pugiles siue luctatores illi sint, magno se studio exercent ad robur comparandum, laßitudinemq; vitandam, atque valetudinem firmandam; quamobrem multa faciunt & ferũt, sudant & algent, vino & nimio cibo libidineq; continent. & hæc illi curant adeò studiosè, vt coronam accipiant corruptibilem, nimirum oleastrinam vel piceam, vel ex apio. quid verò oportet nos facere, quibus incorruptibilis proposita est corona?*

26 Ego igitur] *Quamobrem ego ipse qui vos hortor sic currere vt comprehendatis, hoc in me exemplum statuo, qui cùm hunc Euangelij cursum, hoc certamẽ susceptum subierim, vt quàm expeditißimè decurram, magnũ mihi laborem & propono & impero, nõ currẽs quasi incerto fine, sed cognosco quò mihi quaque sit currendum, quàm cõtento impetu, quàm alieno atq; libero ab iis rebus quæ propositum morari meum possent. sic pugno non quasi aërem verberans, sed meipsum contundo, exerceo, roboro, atque seruitium subire facio, ne cùm prædicatione mea alios fuerim ad legitimum certamẽ hortatus, ipse à præmio recipiẽdo reiiciar.*

CAP. X.

NOlo[1] enim vos ignorare A
fratres quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt,

Exod. 13. 21.
Num. 5, 18.
Exod. 14. 22.

IN CAP. X.

1 Nolo enim vos ignorare.] *Vt verò intelligatis non satis esse incepisse cursum, nisi summa constantia & cura persequamini, & perseueretis vsque in finem, ad antiqua signa & exempla agnoscenda vos reuocabo. Patres nostri omnes fuerunt ex voluntate, gratia, & misericordia Dei sub nube, simul fuerunt sub illa, inquam, nube partim lucida partim obscura, cuius magnum significationis arcanum est: omnes per mare transierunt, illæsi viuiq; euaserunt, liberatosq; sese viderunt à Pharaonis nõ solùm tyrannide, sed & metu: omnes in Mosen baptizati sunt in nube & mari: omnes eandem escam cælitus missam, illum, inquam, cibum manna spiritualis significationis mysterio admirabilẽ comederunt; omnes eundem potum, spiritualis refectionis signum, biberunt: erat autẽ potus ille aqua ex petra defluens, quæ spiritualis significatione insignis, eorum iter consequebatur. erat autem petra illa Christus, certißima scilicet significatione.*

6 Hæc

Exod 16, 15. Exod. 17, 6. runt, [2]& omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in ma-
Num. 20, 10. 11. ri: [3]& omnes eandem escam spiritalem manducauerũt, [4]&
omnes eundem potum spiritalem biberunt: (bibebant au-
B tem de spiritali, consequente eos, petra: petra autem erat
Christus.) [5]sed nõ in pluribus eorum beneplacitum est Deo.
Num. 26, 65 nam prostrati sunt in deserto.
Num. 11, 4, 5. [6]Hæc autem in figura facta
sunt nostri, vt non simus con-
Psal. 105, 14. cupiscentes malorum, sicut &
°idolorum cultores 2 mss. illi concupierunt. [7]Neq. °ido-
lolatræ' efficiamini, sicut qui-
dam ex ipsis: quemadmodum
Exod. 32, 6. scriptum est: Sedit populus
manducare & bibere, & sur-
rexerunt ludere. [8]Neque for-
Num. 25, 1. nicemur, sicut quidã ex ipsis
fornicati sunt. & ceciderunt
vna die viginti tria millia.
C [9]Neque tentemus Christum:
sicut quidam eorum tentaue-
Num. 21, 5, 6 runt, & à serpentibus perierũt.
Num. 11, 33. 34, 37. [10]Neque murmuraueritis: si-
cut quidam eorum murmu-
rauerunt, & perierunt ab ex-
terminatore. [11]Hæc autẽ om-
nia in figura cõtingebant illis:
scripta sunt autẽ ad correptio-
nem nostram, in quos, fines
seculorum deuenerũt. [12]Itaq.
qui se existimat stare, videat
ne cadat. [13]Tentatio vos non
°apprehẽdit 2 mss. °apprehendat', nisi humana.
fidelis

6 Hæc autem.] *Atque omnia hæc illis verè contigere, & proposita sunt nobis ad nostram instructionem tanquam typi & exempla atque figuræ eorum quæ nobis cõtingere possunt, tam in approbationem, quàm in reprobationem nostri, si sequamur quæ ij secuti sunt qui tunc probati fuerunt, & fugiamus ea quæ illi sequebantur qui fuerunt reiecti.*

12 Itaque qui se existimat.] *Si quis propter præcedentia Dei dona videtur sibi stare, non sit adeò securus vt sese sinat impelli huiusmodi cupiditatibus & affectibus quibus illi fuere impulsi, ex quorum historia exempla petiuimus, atque huiusmodi impulsionibus spontè admissis labefactatus cadat.*

13 Tentatio.] *Atqui ad huiusmodi agenda quæ vobis minimè agenda esse censeo, cuius generis sunt idolothytorum communicatio, non vos externa tentatio apprehendit, neque enim Deus huiusmodi periculum nunc facit fidei vestræ, vt vos iubeat cum idololatris in idolorum cultu aut frequentia esse, neque Satan etiam vos nunc tentat, nisi vos illum tentatorem vestris consiliis & cogitationibus prouocare velitis; vna tantùm ex parte vos potest inuadere tentatio, hominum videlicet, vel principum, vel potentiorum, vel etiam amicorum, qui commodi propositi, vel incommodi etiam denuntiati causa vos eò adigere experiantur. Sed hæc, cùm non ex vobis oriatur, sed externis viribus, ex viribus iisq; humanis, facilè superabitur à vobis, præsente Deo fidelissimo, qui vos nolentes vltrò admittere scelus, sed pugnantes & luctantes, non patietur tentari vltra id quod potestis. cùm ille permiserit vos tentari, ipse aditum vobis aperiet ad euadendum, atque vires præbebit quibus tentationem sufferre possitis.*

14 Pro-

fidelis autem Deus eſt, qui nõ
patietur vos tentari ſupra id
quod poteſtis: ſed faciet etiam D
cum tentatione prouẽtum, vt
poſſitis ſuſtinere. [14] Propter
quod chariſſimi mihi, fugite
ab idolorũ cultura. [15] Vt pru-
dentibus loquor: vos ipſi iu-
dicate quod dico. [16] Calix be-
nedictionis cui benedicimus,
nónne cõmunicatio ſangui-
nis Chriſti eſt? & panis quem
frangimus, nónne participatio
corporis Domini eſt? [17] Quo-
niam vnus panis, vnũ corpus E
multi ſumus, "omnes qui' de
vno pane *participamus. [18] Vi-
dete Iſraël ſecundum carnem.
nónne

'nam omnes 6 MS. Amb. G. S.
*& de vno calice MS.

14 Propter quod.] *Summa igitur omniũ quæ hactenus in hoc argumẽto vos monui, eſt, vt omnino ab idololatria fugiatis, vel vobis admittenda, qui ſcientia præditi eſtis, vel aliis infirmioribus & rudioribus exemplo veſtro docenda. neque verò hæc res periculoſa ſolùm eſt imperitis & ineruditis, ſed peritioribus etiam, quippe cùm huiuſmodi frequentationes & conſuetudines cum idololatris eorumq; ritibus, vel communionem abſolutam, vel certè communionis ſuſpicionem, atque adeò profeſſionem & ſignificationem arguãt; id quod omnium communicationum exemplis, maximè verò eius quæ nobis celeberrima eſt, oſtenditur.*

16 Calix benedictionis.] *Calix ille ſanguinis Chriſti, quem cùm gratiarum actione ſumimus benedictum & conſecratum, non datur nobis ad communionem ſanguinis Chriſti? maximè verò. atque etiam panis ille quem ex eiuſdem Chriſti præcepto & inſtitutione frangimus diuidimusq; inter nos, non eſt communio corporis Chriſti? qua ſe ipſe nobis cõmunicandum exhibet, & nos etiam vt inter nos cõmunicemus, atque mutua charitate amemus & coniuncti ſimus, docet & inſtruit: vt ſicut ille caput noſtrum eſt, & nos illius mẽbra; ita nos mutuò amemus, vtpote vnius eiuſdemq; corporis vniusq; capitis membra: vt ſicut vnus panis ex multis frumenti granis, ita omnes qui de vno pane illo ſacramentali participamus, vnum corpus ſimus, cuius caput Chriſtus ipſe eſt. itaque hac communione & nos Chriſto coniungi, & inter nos etiam in Chriſto coniunctos declaramus. hoc noſtrum exemplum ſatis declarat coniunctionem & profeſſionem coniunctionis in huiuſmodi communionibus.*

18 Videte Iſraël.] *Aliud exemplum vobis ſtatuam in Iſraëlitis qui nondum Chriſtum receperunt, ſed adhuc in vmbra illa legis verſantur, qui cùm ſuis ſacrificiis communicent, manifeſtè profitentur & oſtendunt ſe illius religionis cultu teneri; idq; vobis adeò perſpicuum eſt, vt ſi cum illis communicaretis, Iudaizare apertè argueremini. Sed dicetis, Aliud eſt communicatio Chriſtianorum, quæ reuera eam virtutem habet quam docet; alia etiam Iſraëlitarum, quæ, quanquam vmbra tantùm fuerit futurorum, & nunc otioſa vmbra ſit, tamen & aliquando vtilis fuit, & Deum habet inſtitutorem vſque ad tempus: verùm idolorum communicatio nihil prorſus eſt, nihil virtutis habet, neq; Deum habet authorem aut inſtitutorem. verùm enimverò nõ affirmo ego in re ipſa aliquid virtutis eſſe, hoc eſt, vel in idolo vel in immolatis idolo cibis; ſed tamen affirmo illa ſacrificia dæmoniis authoribus eſſe cõſtituta inter Gentes, vt illæ à Deo auerſa ſocietatẽ inirent inter ſe alienam à vera Dei religione, atque ex conſequenti dæmoniis coniunctam, qui illarum inſtitutionũ authores fuêre. ex quo apparet eos qui iis ſocietatibus interſunt, ſocietatibus à dæmonio inſtitutis intereſſe atque adeò communicare: nolo autem vos fieri ſocios dæmoniorum.*

25 Nihil

nónne qui edunt hoſtias, participes ſunt altaris? [19]Quid er-
go? dico quòd idolis immolatum, ſit aliquid? aut quòd idô-
lum ſit aliquid? [20]Sed quæ immolant Gentes, dæmoniis im-
molant, & non Deo. Nolo autem vos ſocios fieri dæmonio-
rum. [21]Non poteſtis calicem Domini bibere, & calicẽ dæ-
moniorum: non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, &
F menſæ dæmoniorum. [22] An æmulamur Dominum? Nun-
Eccl. 37, 31. Supr. 6, 12. quid fortiores illo ſumus? Omnia mihi licẽt, ſed non omnia
expediunt. [23]Omnia mihi licent, ſed non omnia ædificant.
[24]Nemo quod ſuum eſt quæ-
rat: ſed quod alterius. [25]Omne
quod in macello vænit, man-
ducate: nihil interrogantes
propter conſcientiam. [26]Do-
Pſal. 23, 1. 49, 12. mini * eſt terra, & plenitudo
*enim 1 MS. *Amb.* G. S.* eius. [27]Si quis vocat vos infi-
ad cœnam MS q. delium*, & vultis ire: omne
quod vobis apponitur man-
ducate, nihil interrogãtes pro-
G pter conſcientiam. [28] Si quis
*immolati-tium 7 MS. *Amb.** autem dixerit, Hoc "immola-
tum' eſt idólis: nolite mandu-
care propter illum qui indica-
uit, & propter conſcientiam:
[29] conſcientiam autem dico
nõ tuam, ſed alterius. Vt quid
enim libertas mea iudicatur
*alia 3 MS. *Amb.* G. S.* ab "aliena' conſcientia? [30] Si
ego cum gratia participo: quid
blaſphemor pro eo quòd gra-
Col. 3. 17. tias ago? [31]Siue ergo mandu-
*– 2 MS. *Amb.* G. S.* catis, ſiue bibitis, ſiue –aliud'
quid

25 Nihil interrogantes.] *Ne interrogetis an ſit ex ſacrificio an non: quia cùm conſcientia veſtra certa ſit, id quod non pertinet ad cõmunionem improbrandi cultus, poſſe vobis eſſe vſui; debetis eiuſmodi cibos ducere tanquam publicos ex d mis Dei, qui terram impleuit fructibus, & rebus commodis ad animantum genera alenda. itaque veſtram conſcientiam in huiuſmodi locis liberam retinete & pacatam, quam non oportet perturbari; ſed neque conſciẽtiam etiam alterius mouere: mouebitis autem ſi interrogetis aut inquiratis. quòd ſi vobis quis vel imprudenter vel callidè indicarit eſſe illud ex idolorum cultu, relinquite, non propter veſtram conſcientiam, ſed aliorum, qui non rectam, certam firmamq́ue habent.*

29 Vt quid enim libertas mea.] *Cur nam exponam ego meam libertatem iudicio & condemnationi alienæ conſcientiæ, ita vt me poſtea pœniteat vſus libertatis meæ, quæ impietatis nomine damnabitur ab infirmiori aliquo, cui offendiculum paro; quis me in huiuſmodi difficultates delabi ſuadeat? eſto itaque actionum omnium veſtrarum ſcopus Dei gloria, quam omni ſtudio curare debetis, veſtrisq́ue omnibus rebus & commodis præponere. hæc gloria celebratur multis hominibus ad illius cognitionem & laudẽ adducendis; quam quidem ad rem charitas præcipuè viam munit, apprimeq́ue confert: nam quamquam via à ſcientia oſtendatur, à charitate aptiſſimè munitur.*

quid facitis: omnia in gloriam
Dei facite. 32 Sine offensione
estote Iudæis & Gentibus, &
Ecclesiæ Dei: 33 sicut & ego
per omnia omnibus placeo,
non quærens quod mihi vtile
est, sed quod multis: vt salui
fiant.

Cap. XI.

IMitatores 1 mei estote, sicut A
& ego Christi. 2 Laudo au-
tem vos fratres, quòd per om-
nia mei memores estis: & sicut
tradidi vobis, præcepta mea
tenetis. 3 Volo autem vos sci-
re, quòd omnis viri caput, Ephes.5.23.
Christus est: caput autem mu-
lieris, vir: caput verò Christi,
Deus. 4 Omnis vir orans aut
prophetans velato capite, de-
turpat caput suum. 5 Omnis
autem mulier orans aut pro-
phetans non velato capite; de-
turpat caput suum: vnũ enim
est ac si decaluetur. 6 Nam si
non velatur mulier, *tondea- *& 21 MS. G.S.
tur. Si verò turpe est mulie-
ri tonderi aut decaluari: ve-
let

In cap. XI.

1 Imitatores mei estote.] *Cùm ego sciam Christum ob maximam charitatem qua dilexit homines, non sua curasse, sed exinaniisse semetipsum, obediisseq́ per omnia patri vsque ad mortem, quam pro hominibus subiit & grauissimam & ignominiosissimam, illum omnibus in rebus, quantum possum imitari, studeo: sic & vos à me in Euangelio Christi genitos mei imitatores esse oportet iis in rebus quibus ipse Christum imitor.*

2 Laudo autem.] *Illud verò mihi magnopere probatur in vobis, fratres, quòd quamquam multa acceperitis ab iis qui magistri volunt in vobis esse nouè inducta, tamen ea memoria retinueritis & obseruaueritis quæ ego initio vobis tradidi ad Ecclesiæ vestræ decorem pertinentia, etiamsi nonnulli exstiterint, qui hæc vel mutari vel aboleri voluerint.*

3 Volo autem.] *Vt autem quarundam ex illis traditionibus meis rationem cognoscatis, volo vos scire, cùm primis ea quæ de habitu ac gestu virorum & feminarum in Ecclesia tradidi, ex diuinæ legis disciplina profecta esse. Principio illud cõstat, singulorum virorum caput esse Christum, Dei virtutem & Dei sapientiam, per quem & vir conditus est & redemptus; mulieris autem caput esse virum, quoniam femina à Deo formata est ex viri costa, & os facta ex ossibus viri, & caro ex carne viri; caput autem Christi Deum Patrem, ipsius æternum secundum diuinitatem Patrem, ipsius etiam secundum humanitatem, atque authorem omnis dignitatis gloriæq́ ipsius.*

4 Omnis vir.] *Quicunque vir qui dum publicè & communiter oratur in Ecclesia præcipuè, aut prophetici muneris pars aliqua exercetur, caput velamine aliquo tegit, probro afficit caput suum, Christiq́ gloriã videtur celare; cùm capitis sui ornamentum Christus ipse sit, atque hoc profiteri debeat capite aperto; qui habitus apud vos honoris & decoris est: contrà verò mulier quæ huiusmodi cœtubus & actionibus interest aperto capite, suum caput dedecorat, perinde ac si rasum palàm haberet.*

7 Imago

let caput ſuum. 7 Vir quidem
ſ MS. Amb. G. nō debet velare caput ſuum:
quoniam imago & gloria Dei
eſt, mulier autem gloria viri
eſt. 8 Non enim vir ex muliere
Gen 2, 21, 22 eſt, ſed mulier ex viro. 9 Etenim
C nō eſt creatus vir propter mu-
lierem, ſed mulier propter vi-
velamē MS. rum. 10 (Ideo debet mulier po-
ſuum MS. S. teſtatem habere ſupra caput
propter angelos.) 11 Verunta-
men neque vir ſine muliere:
neque mulier ſine viro, in Do-
mino. 12 Nam ſicut mulier de
viro, ita & vir per mulierem.
omnia autem ex Deo. 13 Voſ-
ipſi iudicate: decet mulierem
nō velatam orare Deū? 14 Nec
ipſa natura docet vos, quòd
vir

7 Imago & gloria.] *Vir imago eſt Dei, in quo maieſtas & poteſtas Dei refertur; quippe qui primus creatus eſt à Deo ad imaginem & ſimilitudinem, vt praeeſſet animantibus, &c. atque ita hoc imperio dignitatisq; munere inſtructus, laudis Dei argumentum eſſet. Secundo loco creata eſt mulier in adiutorium ſimile viro, vt dignitatem quidē humanæ naturæ & ipſa obtineret, per virum tamen, quem ſe præſtantiorem digniorem q; agnoſceret. itaq. oportet ſignum eſſe aliquod in publicis cœtibus, quo ratio omnis hæc recto ſignificetur ordine. atque vt vir ſine vllo medio à Deo effectus eſt, omniáque à Deo accepit, quæ nulli antea naturæ erāt propria, ſicq; accepta omnia vni Deo ſine vllo medio referre debet; ſic mulier quidquid habet, à Deo accepit; ſed tanquam membrum caro & os viri poſterius factum, quidquid illa habet dignitatis, iam vir habuerat antea quàm illa facta eſſet in mundo: quamobrem vt vir quidquid laudis habet, ad Deum omnino vndequaq; refert; ſic quidquid in muliere eſt dignitatis, id in laudibus viri ponitur, qui prius obtinuerat, atq. ex ipſo mulier obtinuit Deo authore, quēadmodum membrorum virtus ad caput refertur. habet igitur mulier cùm in Eccleſia eſt, caput ſuum præſens & conſpicuū, hoc eſt, virum præſentem; quamobrem non decet vt illa proferat alterum caput, hoc eſt, corporis ſui, cùm naturæ dignitatisq; caput ibidem ſit apertum & conſpiciendum.*

10 Poteſtatem habere.] *Velamen poteſtatis viri erga ſe inſigne, idq; profiteri coram Angelis, qui præſentes ſunt in Eccleſia, teſtes decori, ordinis, atque officij ſingulorum.*

11 Neque vir ſine muliere.] *Neque hoc expoſitum eſt aliam ob cauſam, niſi vt iuxta diuinæ doctrinæ rationem decorum vtrinque ſeruetur, non vt altera pars arroganter inſoleſcat, altera nimium deijciatur, cùm vtraque pars & idem in Domino ſint, hoc eſt, vnius corporis Chriſti membra, neutráque alteram poſſit reijcere aut non obſeruare pro officij ſui ratione. deinde cùm vtraque pars in Domino ſit tanquam ſeruus, & Domino placere debeat, obſeruata loci decorisq; ſui forma, quam pro conditionis ſibi impoſitæ ratione ſortita fuerit. Sicut enim mulier ex viro tanquam ex principio materiæ ſuæ originem ducit, authore Deo; ita per mulierem ſoboles propagatur viri, atque omnia hæc ad Deum, tanquam ad efficientem, referēda ſunt.*

14 Nec ipſa natura] *Ipſa profectò rerum ſpecies ob oculos poſita, & iudicio adhibito collata docet turpitudinem magnam in viro comam nutriente in femina formam, & contra impudicitiam in femina viri ſpeciem mentita comis præciſis; atqui capillorum illa prolixitas & denſitas, quæ valde mulierem decet, oſtendit ipſam velamine indigere, ideò & capillis.*

16 Si

vir quidem si comam nutriat,
ignominia est illi: [15] Mulier
verò si comam nutriat, gloria
est illi, quoniam capilli prove-
lamine ei dati sunt? [16] Si quis D
autem videtur contentiosus
esse: nos talem cõsuetudinem
non habemus, neq. *Ecclesia *Ecclesiæ 2 MS.G.
Dei. [17] Hoc autem præcipio:
non laudans quòd non in me-
lius, sed in deterius cõuenitis.
[18] Primùm quidem cõuenien-
tibus vobis in Ecclesiã, audio
scissuras esse inter vos, & ex
parte credo. [19] Nam oportet &
hæreses esse: vt & qui probati
sunt, manifesti fiant in vobis.
[20] Conuenientibus ergo vobis
in vnũ, iam nõ est dominicam
cænam manducare. [21] Vnus-
quisque enim suam cænam
præ-

16 Si quis autem.] *Si quis verò his omnino obsistere voluerit, armatusq; nugis & argumentis, argutisq; orationibus contenderit aduersus hanc simplicitatẽ doctrinæ his in rebus per nos traditæ: nos cum huiusmodi non valde laborabimus, vtpote qui, re semel pro iure atque honesto explicata, non soleamus rixas mouere aut sustinere, sed neque vllas contentiones subire: alienissimum enim hoc genus actionum est ab Apostoli officio, atque adeò ab Ecclesiis Dei, quæ non ædificantur, sed euerti possunt dissidiis & contentionibus. laudo tamẽ vos qui præscriptas à nobis formulas retinere volueritis.*

17 Hoc autem præcipio.] *Verùm enimverò quædam denuntiare atque mandare nunc vobis volo, quorum occasio in vobis comprehensa non probatur mihi, hoc est, quod qui aliàs in cæteris rebus à me traditis alij constantes estis, alij dissentitis quamquam pauci, at verò in hoc conuenitis omnes quòd non proficitis, sed deterius indies regredimini.*

18 Primùm quidem.] *Illud principio vobis denuntio ad me allatum esse, vestros in Ecclesia conuentus illos celebres & sacros, qui ad cõcordiam confirmandam, charitatemq; fraternam fouendã sunt vobis à Christo instituti & commendati, dissensionibus & contentionibus atque discordiis, denique scissuris variis dehiscere; id quod si non de omnibus vobis, tamen de parte aliqua vestrum. Proximum autem est huiusmodi schismatibus & scissuris, vt hæreses etiam accedant, quæ consequi solent; quod si fit (quod minimè optabile est) eueniet vt innotescat publicè, omni iam periculo facto, qui nam sint constantes in charitatis & vera doctrinæ rationibus, & perspicua sit istius vestræ scientiæ iactationis ratio.*

20 Conuenientibus.] *Itaque vt rem ipsam agam, cuius notitia impulsus hæc vobis scribo; intelligo vobis in Ecclesiam conuenientibus non contingere vt edatis cænam Domini nostri Iesu Christi decreto institutam, sed vt vnusquisque cænam à se allatam, pro facultatis suæ ratione paratam, cæteris posthabitis præoccupet; hoc est vnum crimen aduersus institutionem illam quam Dominus nobis reliquit: alterum quòd in conuentibus istis, dum ita cænatur, alius qui non habet quid sibi paret, esurit; alius autem qui abundè sibi pararit, ebrius est. Si cænãdi tantùm siue edendi & bibendi causa eò conuenistis, non est ille locus ad eam rem constitutus; sunt vobis domus, in quibus id & liberius & minus malo exemplo facere potestis: si tamen facere omnino vultis, & non potius impertiri ea quibus abundatis iis qui carent aut etiã egent; an non satis est hoc vobis, vt cùm aliis non habentibus cibos vestros minimè communicetis, sed vt eos etiam pudore & fame vobis præsentibus laborare patiamini, imò & vt id fiat curetis? Hoc profectò*

profectò Ecclesiam Dei contemnere ac despicere est, in qua Ecclesia & diues & pauper fratres sunt, & membra corporis Christi, est ne hoc laude dignum apud vos? est ne aliqua in hoc diuitiarum præstantia? est quod laudabile nomen sumat, vel ex dignitate vel ex facultate aliquorũ? atqui ego, quanquam in aliis quæ laude digna iudicauerim, vos laudaui & probaui, in hoc nihil habeo quod laudem, vtpote qui illam Dominicæ cænæ institutionem & rationem probè teneo, quam & vobis tradens exposui, cùm de eius etiam celebratione ageretur, eamq; rationem tanquam à Domino institutam, mihiq; ab eodem expositam, constantem, certam & perpetuam affirmo, quam nullius hominis vel voluntate mutari, vel vsu & consuetudine inuerti oporteat.

præsumit ad manducandum. Et alius quidẽ esurit: alius au-
E tem ebrius est. 22 Nũquid do-
mos non habetis ad mandu-
candum & bibendum? aut Ec-
clesiam Dei contemnitis: &
confunditis eos qui non ha-
bent? Quid dicã vobis? Lau-
do vos in hoc? non laudo.
23 Ego enim accepi à Domino
quod & tradidi vobis, quoniã
Dominus Iesus in qua nocte
tradebatur, accepit panem:
24 & gratias agens fregit, & di-
xit: Accipite & manducate,
hoc est corpus meum, quod
pro vobis tradetur: hoc facite
in meam cõmemorationem.
25 Similiter & calicem, post-
F quam cænauit, dicens, Hic ca-
lix, nouum testamentum est
in meo sanguine. hoc facite,
quotiescunq. bibetis, in meam
commemorationem. 26 Quo-
tiescun-

Laudabo G.S.
vos? in hoc non M.S.C.q.
Matt. 26,26. Marc. 14,22. Lucæ 22,19.
Frangitur. Amb.c.s.

23 Ego enim accepi à Domino.] *Vt autem id quod à Domino acceptum vobis tradideram, repetam; sic res habet, videlicet, quod Dominus ille omnium nostrũ, qui nos suo sanguine emit, cuiusq; omnes esse debemus, & voluntatem, mandatum, præceptaq; sequi tanquã serui; ille, inquam, Dominus Iesus qui nos à morte & diaboli potestate emptos & liberatos seruauit, atque huius redemptionis, huiusq; salutis rationem in huius cænæ Sacramento nobis conseruatam repetitamq; esse voluit, ea nocte qua tradebatur, accepit panem, & totum illum panem à se acceptum gratiarum actione ac benedictione arcana cõsecratum, fregit in multas partes, vt omnibus qui aderant communicandum præberet, idq; fecit: dedit enim & dixit: Accipite & comedite: Hoc est corpus meum: in quo ego tanquam caput vestrum verum sum, & vos tanquam membra corporis mei mystici estis, ideoq; hoc pro vobis tradetur; hoc est, ex parte vestra, ita vt ipse pro vobis moriar, & vos in me atque mecum moriamini. hoc autem facite, sic, inquam, vt ego facio, qui meipsum vobis impertitus communico, & vos omnes in me vnum coniungo vt membra corporis mei; hoc ipsum facite in meam cõmemorationem, perinde atque ego facio nunc, vt neutrum sine altero faciatis; hoc est, vt me vobis & pro vobis fractum & datum sumatis; & vos vnà in me coniungamini summa charitate & fraterno amore imitati me, charitateq; illa, qua ego vos omnes amo, mihiq; iungo & apto tanquam membra. Similiter & calicem, postquam cænauit, accepit & porrexit omnibus; dicens: Hic calix, &c. hoc facite quotiescunque biberitis, vt omnes bibatis & communicetis sanguinis mei poculo in meam commemorationem.*

27 Itaque quicunque.] *Quisquis professus se id facere quod Dominus instituit, illa institutione Domini indignè manducabit, neque reueritus dignitatem Sacramenti illius, in quo Domini sanguis & corpus est, neque complexus fratres suos omnes summa æquitate & modestia, atque adeò vera communione & societate tamquam membra vnius corporis, cuius caput Christus est, is indignè comedit & bibit, isq; tenebitur crimine violati corporis & sanguinis Domini, & damnationem sibi edet & bibet, tanquam qui non discreuerit & agnouerit quid sit corpus Domini tum verum tum etiam mysticum, cùm hoc diiudicatum & obseruatum oportuerit, sed existimans propriam cœnam posse illic præsumi, vbi cõmunionis Christianæ conuentus celebratur, corporis Domini mysterium repetitur & commemoratur.*

30 Ideò inter vos.] *Quia non probamini, neque agnoscitis vestra vitia, eaq; corrigere in vestrã salutem, & in aliorum exẽplum nõ curatis, multi inter vos, etiam ex iis qui ad communionem conuenitis, sunt infirmi fide & imbecilles virtutibus, atque dormiũt, moriunturq; non pauci, nec hoc tantùm, sed etiam, Deo vos corripiente, afficimini infirmitatibus, morbis & imbecillitatibus, atque adeò morte multamini, quod vobis signum esse oportuerat correptionis & iudicij Domini: nam si nos discerneremus & diiudicaremus vt par erat, non his modis puniti iudicaremur. Verùm hoc vtilitatis habent ista Dei punitiones, quòd quãdo illis afficimur, corripimur à Domino, vt nos agnoscentes per pœnitentiam ad eum conuertamur, & non damnemur cum hoc mundo. oportet itaque hæc obseruare & curare, atque huiusmodi correptionibus Dei in nostram salutem vti.*

In cap. XII.

1 De spiritualibus.] *Porrò fratres, cùm intelligam non satis vobis cognitam esse spiritualium rerum rationem, eam vobis eiusque vsum explicabo, vt non ignoretis.*

2 Scitis.] *Primùm quidem illud cõpertum manifestumq; vobis est discrimẽ, quod est inter*

eos

tiescunque enim manducabi-
tis panem hunc, & calicem bi-
betis: mortem Domini annũ-
tiabitis, donec veniat. 27 Itaq.
quicunque manducauerit pa- *Iohan.6,59.*
nem hunc, vel biberit calicem
Domini indignè: reus erit cor-
poris & sanguinis Domini.
28 Probet autem seipsum ho- *2 Cor.13,5.*
mo: & sic, de pane illo edat, &
de calice bibat. 29 Qui enim G
manducat & bibit indignè:
iudicium sibi manducat & bi-
bit, nõ diiudicans corpus Do-
mini. 30 Ideò inter vos multi
infirmi & imbecilles, & dor-
miunt multi. 31 Quòd si nos-
metipsos diiudicaremus: non
vtique iudicaremur. 32 Dum
iudicamur autem, à Domino
corripimur: vt non cum hoc
mundo damnemur. 33 Itaque
fratres mei, cùm cõuenitis ad
manducandum, inuicem ex-
spectate. 34 Si quis esurit, domi
manducet: vt nõ in iudicium
conueniatis. Cætera autem,
cùm venero, disponam.

Cap. XII.

1 DE spiritualibus autem, A
nolo vos ignorare fra-
tres. 2 Scitis quoniã cùm Gẽtes
essetis,

eos qui Christianæ veritatis nomen & virtutem acceperunt, & eos qui Gentium tantùm doctrinis vel potius fabulis imbuti cultubus etiam vanis tenentur: idq; vestro ipsorum exemplo nostis, quippe qui cùm essetis Gentes, laborabatis in colendis simulachris surdis & mutis, à quibus neque inuocantes audiebamini, neq. quicquam docebamini aut referebatis veri vsus in vestram salutem & beatitudinem; qua in re magno, perpetuo, atque omnino inutili labore vos frangebatis, alia atque alia simulachra petentes ac colentes; omnia verò prorsus surda & muta & inutilia: ducebamini autem ad hæc errore & impetu quodam vano, fabulosa superstitione excitato; ea autem simulachra diuinitatis & potestatis authoritatisq; nominibus falsò attributis deos & numina appellabatis. Hoc vos vestro experimẽto certissimũ exploratissimumq; habetis.

essetis, ad simulachra muta
prout ducebamini euntes.
3 Ideò notũ vobis facio, quòd
Marc. 9, 39. nemo in Spiritu Dei loquens,
n Iesum 1 MS. G. S. dicit anáthema n Iesu'. Et nemo
potest dicere, Dominus Ie-
Rom. 12, 6. 1 Pet. 4, 10. sus: nisi in Spiritu sancto. 4 Di-
uisiones verò gratiarum sunt:
idem autem spiritus. 5 Et diui-
siones ministrationum sunt:
idem autem Dominus. 6 Et di-
uisiones operationum sunt:
idem verò Deus, qui operatur
omnia

3 Ideò notũ vobis facio.] *Igitur cùm nihil in illis efficacitatis & virtutis inesse exploratũ, nihil omnino diuinitatis comprobatum sit, hoc vobis notũ facio de Christiana doctrina, Christiq; Iesu virtute & natura, illum esse Deum, illum esse hominum seruatorem: neque hoc doctas fabulas sequuti aut hominum tãtum traditione & authoritate instructi asserimus, sed Spiritus sancti testimonio, qui hoc tempore in complures homines illapsus & insinuatus, naturam, virtutem & efficacitatem Iesu Christi frequentibus exemplis probauit, accipiens de ipsius Iesu Christi virtute, & donans iis in quos illapsus est, eosdemq; testes constituens veritatis & dignitatis Iesu: nemo autem ex his qui huiusmodi Spiritus sancti virtute imbuti eloquuntur, dicit Iesum esse anáthema & prophanum, alienumq; à diuina natura, imò cõfitetur eum esse Deum verum de Deo vero; Filium, inquam, vnicum Dei. atque hoc vnum testimonium est quod de Iesu redditur ab iis qui Spiritum sanctum acceperunt, quod eloquuntur & palam affirmant, & magna virtute cõprobant, vtpote illius Spiritus efficientia renouati, & in alios viros mutati. Est & aliud testimonium spirituale quo Iesus affirmatur & declaratur Dominus, id est, is cui Deus Pater dederit potestatem omnem in cælo & in terra, vt possit ex peccatoribus iustos reddere, ex filiis Adæ veteris regenerare & filios Dei efficere, atque cælestis regni sibi cohæredes constituere, pignusq; huius hæreditatis illis tradere ipsum Spiritum sanctum, quẽ dextera Dei exaltatus ille & promissione à Patre accepta in multos effudit & effundit: huiusmodi testimonium nemo potest dicere, hoc est, Iesum esse Dominum omnium, nisi in Spiritu sancto, quem ex Iesu acceperit, ita vt dicat, Quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur de verbo vitæ, &c. Atque ita constat, & Christi veritas ex Spiritus sancti testimonio declaratur, & Spiritum sanctum homines sanctificantem à Deo per Iesum Christum dari manifestum est, quando frequentia hoc tempore huiusmodi testimonia sunt. & hæc de spiritu qui hominibus ad ipsorum sanctificationem donatur, nota facio vobis.* Diuisiones.] *Præter hanc inhabitationem Spiritus sanctificationis in illis quibus illabitur ad testimonium Christi, sunt varia dona ab eodem Spiritu sancto profecta, quæ ad Ecclesiæ ædificationem & aliorum instructionem faciunt & conferunt, atque hæc quanquam varia*

ſunt ad varias efficientias donata, ab eodem tamen Spiritu ſancto proficiſcuntur. hæc autem triplici genere diſcernuntur, ſingulorum verò generum varia diſcrimina, ſiue differentiæ variæ dignoſcuntur. Primum genus Dona vocamus; ſecundum Miniſteria ſiue authoritates miniſtrationum; tertium Operationes ſiue efficacitates ſiue facultates. Dona omnia vnus idemq́ue Spiritus donat gratis; Miniſteria vnus idemq́ue Dominus ſua authoritate diuina impertitur; Efficacitates ſingulas vnus idemq́ue Deus, creator & author omnium, efficit in ſingulis. Itaq́ue omnia ſpiritualia ſunt, & à Deo Patre, Filio, & Spiritu ſancto profecta.

omnia in omnibus. [7] Vnicui-
que autem datur manifeſtatio
Spiritus ad vtilitatem. [8] Alij
quidem per Spiritũ datur ſer- B
mo ſapientiæ: alij autem ſer-
mo ſcientiæ ſecundum eun-
dem Spiritum: [9] alteri fides in
eodem Spiritu: alij gratia ſa-
nitatum, in vno Spiritu: [10] alij
operatio virtutum, alij pro-
phetia, alij diſcretio ſpiri-
tuum, alij genera linguarum,
alij interpretatio[a] ſermonum. [a] linguarum G.S.
[11] Hæc autem omnia opera-
tur vnus atque idem Spiri-
tus, diuidens ſingulis prout
vult. [12] Sicut enim corpus vnũ Rom 12,3.
eſt, & membra habet multa, Epheſ.4,7. Rom. 12,4.
omnia autem membra cor-
poris cùm ſint multa, vnum
tamẽ corpus ſunt: ita & Chri-
ſtus.

7 Vnicuique.] *Atque huiuſmodi dona, de quibus nunc agimus, manifeſta ſunt; & cũ excedant naturæ cõſuetudinem & curſum, à Spiritu ſancto data eſſe comprobant, & ipſius Spiritus virtutem manifeſtant: hoc autem propterea euenit, quòd hæc non tam ad eum qui accipit perficiendũ, quàm ad alios per ipſum inſtruendos donantur; ideoq́ue oportet manifeſta eſſe, vtpote quæ ad vtilitatẽ publicam ſunt donata, & ex conſequenti eum qui his præditus eſt, non ſuperbire, non inſoleſcere, ſed ad vtilitatem publicam his vti oportet.*

8 Sermo ſapientiæ.] *Quo poßit ſapientiam alios docere. item etiam ſermo ſcientiæ ſiue cognitionis.*

9 Fides] *ad miracula facienda & ſigna edenda, quibus veritas pronuntiata prout expedierit, confirmetur.*

10 Operatio virtutum.] *Efficacitates poteſtatum, vt poßit ſuſcitare mortuos, damnare & excõmunicare improbos & peruerſos, eosq́ue morti addicere, tradere Satanæ dignos, à dæmonibus vexatos liberare.*

10 Diſcretio Spirituum.] *Cognitio vt dignoſcant qui ſpiritus ex Deo, qui ex diabolo, qui ex mundo ſint; denique facultas cognoſcendi etiam quid inter abſentes agatur, quid cogitent alij. manifeſtum donum Dei eſt hoc, quippe Deus ſolus nouit abſcondita cordis, quamobrem nemo alius agnoſcet niſi ij quibus ipſe donarit.*

11 Sicut vult.] *Ipſe Spiritus non ſequitur hominum optiones, ſed ſuum ipſius conſilium, quod ad publicam vtilitatem his in generibus manifeſtat.*

12 Ita & Chriſtus] *qui caput eſt noſtrum, membra multa ſibi cõpingit in corpore ſuo quod eſt Eccleſia, quæ vno Spiritu viuunt, vna virtute capitis: exercentur autem ſingula pro ratione vſus partium, atque ad eam exercitationem virtutis varias à capite accipiunt.*

ſtus. [13]Etenim in vno Spiritu omnes nos in vnum baptizati
ſumus, ſiue Iudæi, ſiue Gentiles, ſiue ſerui, ſiue liberi: &
omnes "in vno Spiritu potati ſumus'. [14]Nam & corpus non
eſt vnum membrum ſed multa. [15]Si dixerit pes, Quoniam
non ſum manus, non ſum de corpore: num ideò non eſt de
C corpore? [16]Et ſi dixerit auris, Quoniam non ſum oculus, non
ſum de corpore: num ideò non eſt de corpore? [17]Si totum
corpus oculus: vbi auditus? Si totum auditus: vbi odoratus?
[18]Nunc autem poſuit Deus membra, vnũquodque eorum
in corpore ſicut voluit. [19]Quòd ſi eſſent omnia vnum mem-
brum, vbi corpus? [20]Nunc autem multa quidem membra:
vnum autem corpus. [21]Non poteſt autem oculus dicere ma-
nui: Opera tua non indigeo. aut iterum caput pedibus, Non
eſtis mihi neceſſarij. [22]Sed
multò magis quæ videntur
membra corporis infirmiora
eſſe, neceſſariora ſunt: [23]&
quæ putamus ignobiliora
membra eſſe corporis, his ho-
norem abundãtiorem circun-
damus: & quæ inhoneſta ſunt
noſtra, abundantiorem hone-
ſtatẽ habẽt. [24]Honeſta autem
noſtra, nullius egent: ſed Deus
temperauit corpus, ei cui de-
erat abundantiorem tribuẽdo
honorem, [25]vt non ſit ſchiſma
in corpore, ſed idipſum pro
inuicem ſolicita ſint mẽbra.
D [26]Et ſi quid patitur vnũ mem-
brum: compatiuntur omnia membra. ſiue gloriatur vnum
membrum: congaudent omnia membra. [27]Vos autẽ eſtis

"vnum ſpiritum potauimus 1 MS. Amb. 5.

Rom. 12, 15.

22 Infirmiora.] *Imbecilliora minimeq́; fortia, minorisq́; motus, vt pulmo, renes, lien, iecur, & inteſtina.*

23 Ignobiliora.] *Inhoneſtiora: hæc maiori ſtudio tegimus, maiori cura operimus.*

Inhoneſta.] *Indecora maiori decore curamus affici.*

24 Honeſta autem noſtra,] *Vt oculi, frons, os, & tota facies.*

25 Sed idipſum pro inuicem.] *In idem ſtudium intendant totius corporis conſeruandi ſingula iuxta officium ſuum, idemq́; omnia cupiant commune bonum, aliaq́; aliis conſulant & proſint.*

26 Compatiuntur.] *Condolent & collaborant.*

Gloriatur vnum.] *Honore afficitur, gaudet, aut virtute aliqua præſtanti augetur.*

28 Virtu-

28 Virtutes.] *Habentes facultatē signorum & miraculorum, atque adeò efficientiarum erga probos & improbos manifestam.*

Opitulationes,] *ad auxilium & operā conferendam aliis ministris, vt diaconos & viduas.*

Gubernationes] *Episcoporum, Presbyterorum, &c. qui disciplinam Ecclesiasticam & politiam obseruandam curent.*

31 Æmulamini.] *Quòd si ex spiritualibus charismatibus ambitis vos & cupitis singuli vobis meliora charismata dari, cùm hoc minimè fas sit optare, & vestro studio quærere, quippe cùm totum hoc genus pendeat ex Spiritus sancti consilio, distribuentis vnicuique prout vult, tamen præstantißimam quandam rationem doni cuiusdam vobis ostēdam, quod liceat ambire, optare, expetere, petere, atque cum æmulatione etiam quadam Deo gratißima exercere; ita vt alij cum aliis de huius doni exercitatione & vsu contendatis sine vllo detrimento, imò cum magno Ecclesiæ emolumento.*

IN CAP. XIII.

1 Si linguis.] *Atqui excellentior illa via quam vobis demonstro, charitatis copia & vsus est, cuius quanta sit præstantia, ex collatione charismatum aliorū omnium cognoscetis: hæc enim si adsit, charismata omnia illustrat, atque ad rectum vsum accommodat, & vtilis est ipsi habenti, & iis quorum causa charismata exercentur: sin verò desit charitas, charismata quidem vsui possunt esse aliis aliquo modo, ei verò qui exercet absque charitate, ad salutem non conferunt, vel superuacanea sunt; imò etiam, si illis abutatur, incommoda sunt. atque hoc quod exponimus, enumeratione singulorū generum explicabimus. imprimis, si omnium hominum totius terrarum orbis linguas teneam, & rectißimè pronuntiem: imò si Angelorum quoque linguas imitatus dicar, admirabiliq; facilitate & expeditione sim in linguis omnibus, neque tamen charitatem habeam, quæ linguarum vsum mihi doceat & dirigat, factus sum mihi ipsi æs sonans, aut cymbalum tinniens, quæ aliis quidem personant, sibi ipsis nihil prosunt.*

corpus Christi, & membra*de *ex parte c.
membro*. 28 Et quosdam qui- *in loco vestro s. *Ephes. 4, 11.*
dem posuit Deus in Ecclesia,
primùm Apostolos, secundò
Prophetas, tertiò Doctores,
deinde virtutes, exinde gra-
tias curationum, opitulatio-
nes, gubernationes, genera
linguarum*. 29 Nunquid om- *interpretationes sermonum MS. *Amb.*
nes Apostoli? nunquid omnes
Prophetæ? nunquid omnes
Doctores? 30 nunquid omnes
virtutes? nunquid omnes gra-
tiam habent curationū? nun-
quid omnes linguis loquun-
tur? nūquid omnes interpre-
tantur? 31 Æmulamini autem
charismata meliora. Et adhuc
excellentiorem viam vobis
demonstro.

CAP. XIII.

SI 1 linguis hominum lo- A
quar & Angelorum, cha-
ritatem autem non habeam,
factus sum *velut* æs so- *c.
nans, aut cymbalum tinniens.
2 Et

2 Et ſi habuero prophetiam,&
nouerim myſteria omnia , &
omnem ſcientiã , & ſi habue-
ro omnem fidem ita vt mon-
tes transferam,charitatem au-
tem non habuero : nihil ſum.
B 3 Et ſi diſtribuero in cibos pau-
perũ omnes facultates meas,
& ſi tradidero corpus meum
*3 ut s. Amb. c. 5. *ita vt ardeam,charitatem au-
tem non habuero : nihil mihi
prodeſt. 4 Charitas patiens eſt,
benigna eſt: Charitas nõ ęmu-
latur,non agit perperàm: non
inflatur, 5 non eſt ambitioſa,
non quærit quæ ſua ſunt,non
irritatur,non cogitat malum:
6 non gaudet ſuper iniquitate:
congaudet autẽ veritati: 7 om-
nia ſuffert, omnia credit, om-
nia ſperat , omnia ſuſtinet.
8 Charitas nunquam éxcidit:
ſiue prophetiæ euacuabũtur,
ſiue linguæ ceſſabunt , ſiue
ſcientia

2 Prophetiam,] *Donum vaticinandi omnibus modis quibus id exerceri cõtingit: & nouerim arcana omnia, quæ vel in ſacrorum librorum orationibus obſcurioribus, vel in ceremoniis & ritibus latent, vel in generibus rerum quas credimus comprehenduntur, in ſpecie autem celata ſunt, & omnem ſcientiam ſacrarum ſcripturarũ à principio ad finem vſq; magna methodo comprehẽſam, magnaq; perſpicuitate deductam, ita vt poßim ex tempore ſingula argumenta à principio perſequi. atque adeò ſi habuero omnem fidem illam mirabilem & mirificam concreditam mihi authoritate edendorum ſignorum ad confirmandam doctrinam Dei, atq; adeò huius fidei experimenta proferam omnia, etiam quæ minimè neceſſaria; ideoq; magis difficilia minusq; expectanda videntur, cuiuſmodi ſunt montes tranſferre: hæc ſi habuero, & charitate caruero, nihil ſum eorum quæ eſſe me oportebat apud Deum, & meæ ſalutis cauſa: neque enim his aut ſanctus aut bonus, aut Dei filius, ſed neque rectus Eccleſiæ miniſter dici poſſum.*

3 Diſtribuero.] *Magna cura & diligentia diuiſero, vt multis ſufficiam cibum, ipſeq; illis porrigam.* Vt ardeam.] *Omnibus laboribus exercear, atque adeò me igni comburẽdum exponam, etiam prætextu nominis Chriſtiani, vel me mortificandi cauſa, & tamen charitatem non habeam.*

4 Patiens eſt.] *Iram longißimè ponit.*
Non agit perperam.] *Simplicißima candidißimaq; eſt.*

5 Non eſt ambitioſa.] *Quæuis quamuis vilia miniſteria & officia gratè ſuſcipit aliorum cauſa, Chriſti exemplo: nihil dedignatur.*
Non cogitat malum.] *Non inſidiatur, non calumniatur, atque adeò non accipit in malam partem id quod in bonam accipi poteſt, aut accipi etiam oportet.*

6 Congaudet autem veritati.] *Quidquid bonum, rectum, verum, & iuſtum nouit, gratè excipit, congratulaturq; de eo; tantum abeſt vt inuideat, aut in calumniam accipiat.*

8 Nunquam excidit] *Illa charitas de qua agimus, hic nunquam excidit, neq; imminuitur, ſed ex Spiritus ſancti virtute conſiſtit & firmatur, perpetuaq; eſt, & iuſtis æternùm permanet.*
Sed & prophetiæ.] *Si prophetandi vſus aliquando non erit hic vt non erit in cælo, item & linguarum vſus ſi hic non eſſe eueniat vt non erit in cælo, & eius etiam exiguæ ſcientiæ quam hic habemus antequam cognoſcamus Deum verum, & quem miſit Ieſum Chriſtum.*

9 Ex

scientia destruetur. [9] Ex parte C
enim cognoscimus, & ex par-
te prophetamus. [10] Cùm autẽ
venerit quod perfectum est,
euacuabitur quod ex parte est.
[11] Cùm essem paruulus, lo-
quebar vt paruulus, sapiebam
vt paruulus, cogitabã vt par-
uulus. Quando autem factus
sum vir: euacuaui quæ erant
paruuli. [12] Videmus nunc per
speculum in ænigmate: tunc
autem facie ad faciem. Nunc D
cognosco ex parte: tunc autem
cognoscam sicut & cognitus
sum. [13] Nunc autem [a] manent, [a] manet 3 M.S.G.
fides, spes, charitas; tria hæc:
maior autẽ horũ est charitas.

Cap. XIIII.

Sectamini [1] charitatem, A
æmulamini spiritalia: ma-
gis autẽ vt prophetetis. [2] Qui
enim loquitur lingua, non ho-
minibus loquitur, sed Deo:
nemo enim audit. [b] Spiritu au- [b] Spiritus e.
tem

9 Ex parte enim cognoscimus,] *antequam deducamur à Deo in illam admirabilem cognitionem sui.*

10 Cùm autem venerit quod perfectũ est.] *Illa admirabilis Dei veri & Filij ab illo missi Iesu Christi cognitio, quæ vita æterna est. Mysterium magnum sanctis Dei apertum.*

11 Cùm essem paruulus.] *Antequam illa admiranda Dei cognitione instruerer, atque charitate illius perfunderer, quanquam multa viderer scire & cogitare, & ratiocinari, tamen omnia erant veluti elemẽta: quod cognoui cùm iam factus vir, rationem modumq; virilis vitæ assecutus fui. transferantur hæc ad argumentum de quo Apostolus agit, & agnoscantur hominum conditiones.*

12 Videmus nunc,] *interim dum puerili conditione vtimur. Apostolus personam suam inter eos connumerat, quos instruit ex more Prophetarum & ministrorum omnium verbi Dei in sacris libris obseruato.*

13 Nunc autem.] *Supersunt itaq; ex omnibus donis & charismatibus numeratis tria hæc quæ illis vtilissima sunt quibus insunt, sed charitas excellit; cætera non sunt necessaria ad vtilitatem propriam singulorum; hæc verò necessaria sunt & exiguntur in iis qui Christianam veritatem profitentur, & qui illius virtutem cognoscunt admirabilem.*

In cap. XIIII.

1 Sectamini.] *Me authore & monitore cõsultissimum vobis erit, tum omnibus tum singulis, charitatem persequi omni studio, atque omni officio eandem probare, neque verò dedecet vos spiritualia dona cupere à Deo vobis donari, ad vtilitatem Ecclesiæ ex charitatis rationibus & vsibus exercenda atque excolẽda: quo in genere ea præoptanda sunt & exercẽda, quæ ad ædificationem propriùs & commodiùs faciunt. huiusmodi propheticum munus est, hoc est, doctrinæ & diuinæ voluntatis hominibus exponendæ studium.*

2 Qui enim loquitur lingua.] *Qui lingua peregrina loquitur, quam cæteri non tenent aut capiunt, Deo loquitur non hominibus; & cùm mysteria à Deo communicata pronuntiet, tamen surdos habet auditores.*

tem loquitur mysteria. [3] nam
qui prophetat: hominibus lo-
*3 Mo. 6. 1. quitur *ad' ædificationem, &
exhortationē, & consolationē.
[4] Qui loquitur lingua, semet-
ipsum ædificat: qui autē pro-
phetat, Ecclesiam ædificat.
[5] Volo autem omnes vos lo-
qui linguis: magis autem pro-
phetare. Nam maior est qui
prophetat, quàm qui loquitur
linguis: nisi fortè interprete-
tur vt Ecclesia ædificationem
B accipiat. [6] Nūc autem fratres,
si venero ad vos linguis lo-
quens: quid vobis prodero,
nisi vobis loquar aut in reue-
latione, aut in scientia, aut in
prophetia, aut in doctrina?
[7] Tamen quæ sine anima sunt
vocem dantia, siue tibia, siue
cithara: nisi distinctionem so-
nituum dederint, quomodo
scietur id quod canitur, aut
quod citharizatur? [8] Etenim si
incertam vocem det tuba, quis
parabit se ad bellum? [9] Ita &
vos per linguam nisi manife-
stum sermonē dederitis: quo-
modo scietur id quod dicitur?
eritis enim in aëra loquentes.
[10] Tam multa, vtputa, genera
lingua-

3 Nam qui prophetat.] *Qui propheticum exercet munus, officium operamq́; ponit ad hominum vtilitatem, quos docendo ædificat, instruendo exhortatur, & in rebus temporibusq́; aduersis cōsolatur, atq. adeò ipsa cōmemoratione beneficiorū ac donorū Dei reficit.*

4 Ecclesiam ædificat.] *Fidelium cœtum & societatem ad pietatem instruit.*

5 Maior est qui prophetat.] *Vtilior Ecclesiæ, maior appellatur ex maiori fructu.*

Nisi fortè interpretetur.] *Si idem ipse linguam teneat, qua Ecclesia communiter vtitur, vtq́; aliena lingua mysteria pronuntiat, ad ædificationem exponat; nam hic & Prophetæ munus ex parte exercet.*

6 In reuelatione,] *Explicans vobis aliquid mihi reuelatum à Domino, quod mysterium appellari solet, vel in scientia sacrarum Scripturarū, vel Prophetarum in oraculis exponendis, & exprimendo Prophetarum officio, vel in doctrina morum & pietatis, atq. politia Christiana: quibus partibus omnis cognitionis Christiano vtilis continetur summa.*

7 Tamen quæ sine anima sunt.] *Nihil ingratius esse potest, quàm perpetuus & indiscretus sonus eorum instrumentorum, quæ ad aures mouendas inuenta & coaptata sunt, cùm tamen sciamus illa anima carere, neque sua natura cognoscere quid sonent, neque ex se debere alius significare aliquid, nihilominus si nihil significent, nihil aliud quàm ineptè sonent, tædium pariant magis quàm voluptatem, nedum hominis lingua & vox quæ à Deo data est ad eum vsum enuntiandi & exponendi.*

10 Tam multa.] *Sunt tot voces in mūdo, vt si incidat cupere audire voces, nō desit quid audias, quia nullum linguæ genus absq. voce est: ergo non opus est in Ecclesiis eas voces audiri, quæ iis qui audiunt nulli sunt vsui, & possunt audiri, alias nihil tamē efficere ex iis quæ homines inter se cōmunicando efficiūt: nā si me alloquatur quispiā cuius vocū significationes nō intelligā, ero illi barbarus, & ille mihi erit etiam barbarus, alterq́; alterum ridebimus aut fastidiemus.*

T 12 Æmu-

12 Æmulatores estis spirituum.] *Spiritualia dona cupitis & ambitis.*

14 Nam si orem lingua.] *Si preces publicè altaq; voce pronuntiem lingua aliis ignota; spiritus quidem meus, qui rectè illam linguam tenet, orat, & nouit quid precetur: at mēs cognitioq; mea non fert fructum erga cæteros, qui nesciunt quid intelligam aut petam.*

15 Orabo spiritu.] *Vt ipse ædificer orabo & psallam, & mente intelligentiaq; mea orabo & psallam in aliorum ædificationem: quandoquidem linguæ non sunt inuentæ ad informandum animum eius qui loquitur, sed eius qui audit; prius enim est informatus audientis animus, quàm ipse eloquatur.*

19 Volo quinque verba.] *Malim paucissima verba eloqui cum fructu in ædificationē aliorum, quàm decem mille imò innumera in lingua aliis ignota, neque per interpretationem explicata.*

19 Vt & alios instruam.] *Non solùm vt cum maioribus, doctioribus, &c. sed cum minoribus & rudissimis agam, quibus & pauca & clara conueniunt. Reprimit fastum Corinthiorum ministrorum, simulq; indicat quod mox declarabit, linguas signa esse infidelibus non fidelibus.*

20 Pueri effici sensibus.] *Cognitione & iudicio puerilibus ne ducamini: sunt ista nihil sapientium, sed puerorum, qui nouas res sibiq; non cognitas neque adeò vtiles mirantur, & tempus ponunt in istis spectandis quibus carere bene possent: verùm iudicium maturum & virile vobis parate: cæterùm puerilis simplicitas ea parte vobis quæratur & conseruetur qua Deo maximè probatur; hoc est, affectibus ab omni malitia & prauitate alienis.*

21 In lege scriptum est,] *In doctrina Testamenti veteris, in qua Prophetæ sunt legis interpretes, apud Prophetas ipsos qui hoc oraculum Dei nomine ex legis comminationum sententia pronuntiarunt.*

Et

linguarum sunt in ˉhoc' mun- –2 MS.G.S.
do: & nihil sine voce est. [11]Si C
ergo nesciero virtutem vocis,
ero ei cui loquor barbarus: &
qui loquitur, mihi barbarus.
[12]Sic & vos, quoniam æmula-
tores estis spirituum: ad ædifi-
cationem Ecclesiæ quærite vt
abūdetis. [13]Et ideò qui loqui-
tur lingua: oret vt interprete-
tur. [14]Nā si orem lingua, spi-
ritus meus orat, mens autem
mea sine fructu est. [15]Quid
ergo est? Orabo spiritu, orabo
& mente: psallam spiritu, psal-
lam & mente. [16]Cæterùm si
benedixeris spiritu: "qui sup- *quis supplet locum idióte / to.
plet locum idiótæ', quomodo D
dicet: Amen, super tuam bene-
dictionem? quoniam quid di-
cas, nescit. [17]nā tu quidē bene
gratias agis: sed alter nō ædifi-
catur. [18]Gratias ago Deo meo,
quòd omniū vestrum lingua
loquor. [19]Sed in Ecclesia volo
quinque verba sensu meo lo-
qui vt & alios instruam: quàm
decem millia verborū in lin-
gua. [20]Fratres, nolite pueri effi-
ci sensibus, sed malitia paruu-
li estote: sensibus autē perfecti
estote. [21]In lege* scriptum est, *enim MS. Amb.

Quoniam

Esaie 28,11. Quoniã in aliis linguis & la-
biis aliis loquar populo huic:
& nec ſic exaudient me, dicit
Dominus. 22 Itaque linguæ in
ſignum ſunt nõ fidelibus, ſed
*prophetia 1 MS. Amb. R.e. infidelibus: *prophetiæ autẽ,
non infidelibus, ſed fidelibus.
E 23 Si ergo conueniat vniuerſa
Eccleſia in vnũ, & omnes lin-
guis loquantur, intrent autem
idiótę aut infideles, nónne di-
*quid MS. cent, *quòd inſanitis? 24 Si au-
tem omnes prophetent, intret
autem quis infidelis vel idió-
ta: conuincitur ab omnibus,
diiudicatur ab omnibus. 25 oc-
culta cordis eius manifeſta
fiũt: & ita cadẽs in faciẽ adora-
bit Deũ, pronuntiãs quòd ve-
rè Deus in vobis ſit. 26 Quid
ergo eſt fratres? cũ conuenitis,
vnuſquiſq. veſtrũ pſalmũ ha-
bet, doctrinã habet, apocalyp-
ſin habet, linguã habet, inter-
pretationẽ habet: omnia ad ę-
F dificationẽ fiãt. 27 Siue lingua
quis loquitur: ſecundũ duos,
aut vt multum tres, & per partes, & vnus interpretetur. 28 Si
autem non fuerit interpres, taceat in Eccleſia, ſibi autem lo-
quatur & Deo. 29 Prophetæ autem duo aut tres dicant, & cæ-
teri diiudicent. 30 Quòd ſi alij reuelatum fuerit ſedenti, prior
taceat. 31 Poteſtis enim omnes per ſingulos prophetare: vt

Et nec ſic exaudient me.] *Hoc modo augebitur ipſorum ignorantia.*

22 Linguæ in ſignum ſunt.] *Ex ſignis quæ Apoſtolis & Eccleſiæ miniſtris conceduntur ad veritatem Euangelij oſtendendam & confirmandam, linguæ & prophetiæ ſunt; ſed linguæ pertinent ad infideles, quos, cùm ex variis linguis vocare ad fidem Deus conſtituerit, ſuis ipſorum linguis inſtruit miniſtros Euangelij: & etiam tãquam miraculum, aut vnum ex miraculorum generibus eſt hoc, vt quis non doctus linguam tamen ex tempore pronuntiet: vtroque modo infideles vocantur ad cognoſcendam Dei virtutem, & agnoſcendam doctrinam illam tanquam diuinam atque ideò audiendam: ſed ij qui credunt, nõ indigent miraculo ad confirmationem, aliàs nondum credere dicendi ſunt vt oportet credere; indigent autem ij qui credunt inſtructione, exhortatione, conſolatione: hæc contingunt prophetiæ miniſterium.*

26 Vnuſquiſque veſtrum.] *Quiſquis ex vobis attulerit aliquid huiuſmodi ex donis Dei ſpiritualibus profectum, pſalmum ex prophetiæ munere, vel doctrinam, &c.*

27 Vt multum.] *Ad plurimum tres, id eſt, non vltra binos vel ternos loquantur.*

Per partes.] *Bini vel terni viciſſim diſtributis argumentis vel orationum partibus eloquantur, ne multorum voces incognitæ ſimul confundantur, & ne ipſi qui loquuntur, ſic ſe percipiant, vt accidere plerunque ſolet.*

32 Et

32 Et spiritus Prophetarum.] *Quod dixi posse vos per singulos prophetare, ita est, ne quis putet Prophetas tanquã insanos, simulatq; contingit corripi illo afflatu diuino, non posse continere suum spiritum, sed vel inuitos vaticinari, & non posse aliter agere, imò nec iudicare & cognoscere quæ dicant: imò sunt illis sui spiritus subiecti, possunt tacere si velint, & oportunè loqui, volentes agunt quod iubentur agere, & integro sensu sunt cùm agunt, quamuis magno feruore correpti sint, ita vt possint diiudicare etiam quæ alij dicunt, & probare spiritus an ex Deo sint.*

37 Aut spiritualis,] *qui spiritu sanctificante, vel etiam spiritu sapientiæ & cognitionis præditus sit, & possit discernere spiritus & spiritualia à carnalibus, & sapientiam Dei à prudentia mundi.*

40 Honestè,] *decenter & iuxta rectam Ecclesiasticamq; rationem.*

In cap. xv.

1 Notum facio.] *Non quod nunquam audieratis primùm indico, sed quod semper fueratis edocti declaro, vt cõfirmem vos in fide resurrectionis, quam intelligo nõnullorum disputationibus in dubium reuocari: atque vt ad rem commodiùs veniam, Euangelij mei summam vobis repetam, quod vos accepistis & acceptum credidistis, credentes etiam illius virtutem experti estis multis exemplis & testimoniis Spiritus sancti, qui spirituali insinuatione vos docuit, atq; ita per hoc Euangeliũ saluamini quicunque saluamini: si autem & stetistis & saluamini per hoc Euangelium; manifestum est illud his testimoniis à Deo comprobari & cõfirmari: aio autem vos seruari hoc Euangelio, si verum est vos seruari; hoc est, in vestra Ecclesia esse multos qui salutem obtinuerint, vt verum est, nisi frustra credidistis, quod non ita esse res ipsa demonstrauit. eodem itaque sermone, quo euangelizaui vobis, in summam breuem redacto nunc vtar, vt nihil nouum vobis afferam, nec quicquam ad hoc argumentum in vobis hactenus desideratum fuisse ostendam.*

3 Quod

omnes discant, & omnes ex-
hortentur. 32 & spiritus Pro-
phetarum, Prophetis "subiecti "subiectum est Ms. Amb. s.
sunt'. 33 Nõ enim est dissensio-
nis Deus, sed pacis: sicut & in
omnibus Ecclesiis sanctorum
⁻doceo'. 34 Mulieres in Eccle- ⁻2 Ms. G. s. Q. D.
siis taceant, non enim permit- G
titur eis loqui, sed subditas es- 1 Tim. 2, 12. Genes. 3, 16.
se, sicut & lex dicit. 35 Si quid
autem volunt discere, domi
viros suos interrogent. Turpe
est enim mulieri loqui in Ec-
clesia. 36 An à vobis verbum
Dei processit? aut in vos solos
peruênit? 37 Si quis videtur
Propheta esse, aut spiritualis,
cognoscat quæ scribo vobis,
quia Domini sunt mandata.
38 Si quis autẽ ignorat, "igno- "ignoret G. s. Q. D.
rabitur'. 39 Itaq. fratres æmula-
mini prophetare: & loqui lin-
guis nolite prohibere. 40 Om-
nia autem honestè & secundũ
ordinem fiant⁻ in vobis'. ⁻1 Ms. Amb. G. s.

Cap. xv.

1 NOtum autem vobis fa- Galat. 1, 11.
cio, fratres, Euãgelium A
quod prædicaui vobis, quod
& accepistis, in quo & statis,
2 per quod & saluamini, qua
ratione prędicauerim vobis si
tenetis,

tenetis, nisi frustra credidistis.
[3] Tradidi enim vobis in pri-
mis quod & accepi: quoniam
1 Pet. 2, 14. Christus mortuus est pro pec-
Isaie 53, 5, 8. Ion. 2, 1. catis nostris secundùm scri-
Matt. 12, 40. pturas: [4] & quia sepultus est,
Matt. 28, 6. Marc. 16, 6. & quia resurrexit tertia die,
secundùm scripturas [5] & quia
Luc. 24, 6. 34 visus est Cephæ: & post hoc
Ioh. 20, 19. vndecim. [6] Deinde visus est
plus quàm quingentis fratri-
bus simul: ex quibus multi
manent vsque adhuc, quidam
autem dormierunt. [7] Deinde
visus est Iacobo, deinde Apo-
Act. 9. 5. B stolis omnibus. [8] Nouissimè
autem omnium tanquam ab-
Ephes. 3. 8. ortiuo, visus est & mihi. [9] Ego
enim sum minimus Aposto-
lorum: qui non sum dignus
vocari Apostolus, quoniam
persecutus sum Ecclesiã Dei.
[10] Gratia autẽ Dei sum id quod
sum: & gratia eius in me va-
cua non fuit, sed abundantius
illis omnibus laboraui: non
D ego autem, sed gratia Dei me-
cum. [11] Siue enim ego, siue il-
li: sic

3 Quod & accepi,] *à Christo per Spiritũ sanctum.* Pro peccatis nostris] *Non suo debito, sed nostro, quod susceperat exsoluendo: itaque illius mortis vtilitas & fructus ad nos pertinuit, qui cum illo commortui sumus quod ad peccatum attinet: ille enim nihil contraxerat vitij, nihil omnino debebat quamobrẽ moriendum illi esset, nisi disciplinam pacis nostræ super se suscepisse placuisset, idq; ita antea scriptum fuisset. quod si mortis illius vtilitas ad nos pertinuit, & resurrectionis illius vtilitas ad nos pertineat necesse est: non enim ille moreretur ad nostram salutem, nisi eam salutem nobis rediuiuus & resurgens afferret & communicaret: atque hoc Euangelium resurrectionis illius, quod salus ipsa vobis allata confirmauit, cùm primum prædicaremus, testes indicauimus & grauissimos & copiosissimos.*

6 Simul:] *Semel. ex quibus multi adhuc testari possunt, quippe viuunt.*

9 Minimus Apostolorũ:] *Nolo vt meum testimoniũ tanquam Apostoli in hac parte accipiatis; quia cùm primum vidi Christum, ego non eram Apostolus, neque dignus sum vt illius temporis testimonium Apostolica authoritate commendem; at verò hoc non possum non fateri, me illo tempore fuisse persecutorem Ecclesiæ Dei, & alienum à fide Christi, qui illius resurrectionem non crederem, imò eos qui crederent vexarem & affligerem contento studio, & tamen illo eodem tempore ipsum vidi, ita vt ego qui oppugnabam testimoniũ illud, veritate ipsa coactus fuerim verissimum esse testari: atque ita testimonium meum, quod dignitate mea illius temporis niti non poterat, personæ tamen quam agebam ratione est grauissimum, etiam si non essem Apostolus, vt tunc non eram: atque hoc pacto testimonium meum tanquam minimi & postremi ex Apostolis, verùm tanquam maximi ex oppugnatoribus Christi accipi volo.*

10 Gratia autem] *Quod ad testimoniũ spectat, satis erat me testari tãquam persecutorem, neque opus erat esse Apostolũ vt testarer; sed quod vt Apostolus etiã tester, & Apostolus sim, gratia Dei effecit, quæ mihi ex illius benignitate concessa est, vt idem qui persecutus fueram Ecclesiam, essem Ecclesiæ Apostolus; & hæc gratia in me non fuit vacua, inanis, aut otiosa.*

li : ſic prædicamus , & ſic cre-
didiſtis. [12] Si autem Chriſtus
prædicatur quòd reſurrexit
à mortuis : quomodo qui-
dam dicunt in vobis , quo-
niam reſurrectio mortuorum
non eſt ? [13] Si autem reſur-
rectio mortuorũ non eſt: ne-
que Chriſtus reſurrexit. [14] Si
autem Chriſtus non reſurre-
xit , inanis eſt ergo prædica-
tio noſtra , inanis eſt & fides
veſtra. [15] inuenimur autem & C
& falſi teſtes Dei: quoniam te-
ſtimonium diximus aduerſus
Deũ, quòd ſuſcitauerit Chri-
ſtum, quem non ſuſcitauit, ſi
mortui nõ reſurgunt. [16] Nam
ſi mortui non reſurgunt, neq.
Chriſtus reſurrexit. [17] Quòd ſi
Chriſtus non reſurrexit: vana
eſt fides veſtra , adhuc enim
eſtis in peccatis veſtris. [18] Er-
go & qui dormierunt in Chri-
ſto , perierunt. [19] Si in hac vi-
ta tantum, in Chriſto ſperan-
tes ſumus : miſerabiliores ſu-
mus omnibus hominibus.
[20] Nunc

13 Neque Chriſtus reſurrexit.] *Qui reſurrectionem negat, ex eo arguere videtur quòd humanæ naturæ impoßibilem exiſtimat: ſed cũ Chriſtus ſecundum alteram naturã Deus, ſecũdum alteram homo ſit verus, id quod humanæ naturæ impoßibile eſt, & Chriſto eſt impoßibile: reſurrexiſſe autẽ dicitur Chriſtus ſecundum humanam naturam, ſecundum quam & mortuus fuerat. ſed conſequẽtis falſitas probata eſt tot teſtimoniis, non ſolùm diſcipulorum, ſed perſecutorum etiam: ergo Chriſtus reſurrexit; ſi reſurrexit, non ergo pugnat reſurrectio cum humana natura.*

14 Inanis eſt ergo prædicatio.] *Nos clamamus & præconio denuntiamus hominibus mortem à peccatis ex efficientia mortis Chriſti , & reſurrectionem ad iuſtitiam ex virtute reſurrectionis Chriſti ; & vos vtrunque creditis & ex Dei gratia accipitis: vtrunque eſſet inane, & noſtra prædicatio & veſtra fides: id enim quod non eſt, nihil efficere poteſt. nos inaniter promitteremus aliquid efficiẽdum ab eo quod non eſt, vos etiam inaniter crederetis efficiendum, quod nunquam efficeretur. vtrunque autem & ſolidum & certum atque verum eſſe res ipſa oſtendit.*

15 Falſi teſtes Dei.] *Cùm nos protulerit Deus teſtes virtutis & veritatis ſuæ , atque teſtimonium noſtrum ſignorum authoritate firmauerit ; aut verum eſt teſtimonium aut falſum: ſi verum, Chriſtum reſurrexiſſe, verum erquoque eſt: ſi falſum, ergo & mendacium de ſe teſtari vult Deus, & illud ſignis confirmat: quo quid magis impium dici poteſt? eſt enim Deus verax, & omnis homo mendax.*

17 Adhuc enim eſtis.] *Adhuc enim omnes vos manetis cum veteri homine ſubiecti circũſtantis peccati põderi, nec vllus veſtrũ expertus eſt Euangelij virtutem quam teſtari poßit.*

19 Si in hac vita tantùm.] *Si ſpes noſtra quæ in Chriſto à nobis collocatur, huius mortalis vitæ vſum & commoditatem ſpectaret, longè iucundius & ſuauius impiæ & prophanæ Gentes agerent, quæ ſi ſpem fallendi nactæ fuerint, ſacra prophanis miſcebunt; longè facilius Iſraëlitæ ſecundum carnem, quibus temporalia promiſſa & facta & præſtita ſunt.*

[20] Nunc autem Christus resur-
Apoc.1,5. rexit à mortuis primitiæ dor-
Col.1,18. mientium, [21] quoniam "qui-
"enim 3 MS. G
Genes.3,6. dem' per hominem mors: &
Rom.5,12. 6,23. per hominẽ resurrectio mor-
tuorum. [22] Et sicut in Adam
omnes moriuntur: ita & in
Christo omnes viuificabun-
1 Th.4,15. tur. [23] Vnusquisque autem in
suo ordine, primitię Christus:
deinde ij qui sunt Christi,
~2 MS. G.S. ~qui' in "aduentum' eius ~cre-
"aduentu 1 MS. Amb. G.S. diderũt'. [24] Deinde finis: cùm
~2 MS. Amb. G.S. tradiderit regnum Deo & Pa-
D tri, cùm euacuauerit omnem
principatum & potestatem &
virtutem. [25] Oportet autem il-
Psal 109,2. lum regnare: donec ponat
Heb.1,13. 10,13. omnes inimicos sub pedibus
"Nouissimè MS.q. eius. [26] "Nouissima' autem ini-
mica

20 Primitiæ:] *qui omnibus dormientibus suæ resurrectionis virtutem communicauit. Vt primitiarum sanctificatio reliquos fructus sanctificat ad vsum legitimum, sic Christus qui nostram naturam assumpsit, & sua communicatione homines dignatus est.*

21 Per hominem mors.] *Mors spiritualis in homines inuecta est per hominem, cùm aliàs homines ab illa morte alieni fuissent in prima mundi constitutione: deinde mors corporis per hominem inuecta est in omnem posteritatem eiectam ab illo horto in quo lignum vitæ etiam corporalis erat, quo cõseruari poterat vita perpetua, cuius perpetuitas cum natura non pugnabat tanquam impossibilis: ergo oportuit vitam spiritualem per hominem adferri hominibus; per hominem, inquam, morientem morti, & resurgentem viuentemq; Deo, resurrectionisq; suæ virtutem aliis cõmunicantem; per hominem, inquam, in quo vita esset, & qui arbor vitæ esset, & non solùm spiritualem sed corporalem vitam, quam ipse recepisset, sua virtute aliis communicasset certo ordine ac tempore. Atque hæc nostri Euangelij ratio est.*

23 Primitiæ Christus:] *Christus primitiæ vitæ, vt in quo vita est; primitiæ resurrectionis, vt qui sua virtute resurgens, omnes credentes & obedientes sibi conresuscitauit; quam tamen virtutem effectu ipso communicabit vnicuique suo ordine. Maiora sunt hæc mysteria, quàm vt breui oratione comprehendi possint.*

24 Deinde finis.] *Perfectio & consummatio rerum omnium à Christo gerendarum erit, cùm tradiderit regnum Deo, qui idem Pater eius est: hoc est, cùm ereptis & liberatis suis, & quos regnum Deo & Patri suo in proprio sanguine fecit. id autem fiet cùm aboleuerit omnem principatum & potestatem & efficacitatem inimicam sibi & suis, ita vt nihil iuris, nihil virium sit inimicis omnibus, tam visibilibus quàm inuisibilibus, quod exerceri possit aduersus filios regni. Namque in Psalmis scriptum est, illum oportere regnare, regnumq; conseruare, tueri atq; defendere, donec ponat omnes hostes suos sub pedibus suis, eosq; subiiciat & conterat. Inter hostes autem nouissima omnium hostium abolebitur mors; tum illa spiritualis, quæ tandem abolebitur ab imperio ex omnibus his qui in Christũ crediderint, Deumq; rectè inuocauerint; & mors corporalis, quæ illam spiritualem mortem primùm consecuta est, hæc ita abolebitur, vt nunquam amplius corporis mors in mundo sit. Atque ita omnia erunt subiecta pedibus Christi, præter eum qui subiecit illi omnia; hoc est, præter Deũ qui caput Christi est, semperq; manebit caput Christi. id quod Filius ipse agnoscens Patri acceptum referet, & tradet regnum plenum Patri suo in veritate & possessione æterna eaq; plenissima: atque ita Filius ipse, qui semel in consummationem*

nem sæculorum vnam oblaturus hostiam, pro omnibus factus est obediens Patri, formam serui accipiẽs, & omnes homines sibi adiunxit illo admirabili Sacramento, quo omnibus suam carnem suumq; sanguinem communicauit, & ipse similiter participauit eisdem, vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium: Idem ipse bibet iterum illud genimẽ vitis nouum nouo & admirabili modo in regno Patris sui; & totum illud corpus mysticum quod ipsi aptauerat Deus, ipsiusq; vero corpori arcano modo compegerat, illud iam ab omnibus hostibus liberatũ, in æternam pacem & gloriam tradet Filius Patri suo sibi associatum tanquam sponsam sponso, atque hoc modo subiectum, vt viro subiecta est sponsa coniunctione magna & admirabili coniunctum; non subiectum vt inimicos subiecerat, sed subiectum vt fratres primogenito fratri in participationem regni, imperij & gloriæ, quam ipse cum omnibus communicabit in gloriam & laudem Dei; & tunc sic ipse Filius cum toto suo mystico corpore Deo tanquam Patri & capiti subiectus erit, illa subiectione Filij charissimi vnigeniti; atque ita Deus, qui est Christi caput, & Christi Pater, & Christi glorificator, erit per Christum ipsum Pater, caput, glorificator, denique omnia in omnibus.

mica destruetur mors. Om- *Psal.8,8.*
nia enim subiecit sub pedi- *Heb.2,8.*
bus eius. Cùm autem dicat,
27 Omnia subiecta sunt ei:
sine dubio, præter eum qui
subiecit ei omnia. 28 Cùm
autem subiecta fuerint illi
omnia: tunc & ipse Filius
subiectus erit ei qui subie-
cit sibi omnia, vt sit Deus
omnia in omnibus. 29 Alio-
quin quid facient qui bapti-
zãtur pro mortuis, si omnino
mortui

29 Quid facient qui baptizantur pro mortuis.] *Cùm solebat aliquando contingere vt ij qui crediderint accipiant Spiritũ sanctum antea quàm baptizentur, atque Spiritus sanctus illos mortificarit & renouarit ad nouitatem vitæ, vt in Cornelio illiusq; familia cõpertum est: tamẽ hi, qui iam peccato mortui sunt, & virtute Spiritus sancti in illis viuente viuũt, baptismũ suscipiunt aqua, non iam denuò morituri peccato, cùm mortui tum sint peccato; sed vt mortui peccato, atque tãquam mortuos peccato se baptizari postulant: quid ergo profitentur in illo baptismo? profitentur baptisma spirituale Christi, hoc est, rem Sacramenti sibi iam contigisse antequã Sacramẽtum subirent, atq; ita se mortuos testantur peccato, & id habere à Deo quod Sacramento illo conferri & significari solet: sed cũ baptisma ipsum speciem gerat submersionis in mortem & emersionis è morte, si illũ nulla manet mors euadẽda, cur pro mortuis baptizantur & cõfitentur se esse mortuos, & tamen subeunt imaginẽ mortis quã euasuros se credunt & profitentur? illa ipsa eorum actio maximè probat aliã etiam euasionem, aliã mortem resurrectionemq; significari baptismo vltra mortem peccatis, & resurrectionem à peccatis, nimirum mortem etiam corporis, & resurrectionem ex morte corporis. quæ illorum professio tanto grauior est, quanto doctiores & instructiores illi sunt, vtpote à Spiritu sancto docti, cuius virtute mortificati sunt peccato. & cuius doctrina cognouerunt etiam aliã illis superesse mortem corporis, quam resurrectione futura ex Christi virtute superaturos se profiteantur. atque ita dum effectum in se editum confitentur baptizati aqua, dum baptizantur profitentur etiam effectum alterum in se edendum; vtrunque verò eodem baptismi Sacramento significari affirmant, dicentes: Confiteor vnum baptisma in remissionem peccatorum, & exspecto resurrectionem mortuorum.*

30 Vt quid

mortui non resurgũt? vt quid
& baptizantur pro illis? 30 vt
quid & nos periclitamur om-
ni hora? 31 Quotidie morior
propter ms. Q. n. "per" vestram gloriam fratres,
quam habeo in Christo Iesu
Domino nostro. 32 Si (secun-
dũ hominem) ad bestias pu-
gnaui Ephesi, quid mihi pro-
dest, si mortui non resurgunt?
Esaie 22, 13. 56, 12. Sap. 2, 6. mãducemus & bibamus, cras
enim moriemur. 33 Nolite se-
duci, Corrumpunt mores bo-
E nos colloquia mala. 34 Euigi-
iustè 4 ms. o. s. late "iusti", & nolite peccare.
ignorantiã enim Dei quidam
habent, ad reuerentiam vobis
dicet 4 ms. o. s. loquor. 35 Sed "dicit" aliquis,
Quomodo resurgũt mortui?
quali

30 Vt quid & nos periclitamur.] *Si nulla amplius est corporis vita, cur nos hanc nostrã breuem tamen omni momento amittendi periculo exponimus, qui in Apostolatu laboramus, atque ego præcipuè & qui mecum sunt? namque ego fratres quotidie mihi persuadeo mortem instantem capiti, & eodem die subeundam, adeò in multis periculis versor. atque hoc vobis affirmo & iuro per veritatem Apostolatus mei, cuius testes vos mihi estis, ita vt apud Christum Iesum hanc laudem & commendationem habeam.*

32 Si (secundum hominem)] *Si tantùm humano aliquo consilio & studio me coniicere audeo in hæc pericula, nulla certa fide instructus melioris vitæ & resurrectionis, nullo Dei responso edoctus, sed vel ex cogitatione & opinione mea, vel nihil altius sapiens aut existimãs aut mihi proponens, quàm homo vt homo est, neque maiore luce accepta sapere existimareq; solet, & tamen existimans non esse resurrectionem tot pericula subeo, quæ vtilitas mihi est?* Ad bestias pugnaui.] *Totis tribus mensibus quibus cum immanissima turma Iudæorum & exorcistarum filiorum Sceuæ decertaui Ephesi de veritate Euãgelij Christi, quo tempore cum feris, quibus obiectus fueram, pugnaui: si nihil aliud est homo neque futurus est quàm quod nunc est, quid hæc à nobis subeuntur pericula? equidem non esset hominis humano consilio agentis hæc agere, sed & vt vulgus hominũ eorum qui ita sentiunt, etiam sapientum in ipsis philosophorum: Lude, bibas, comedas, post mortẽ nulla voluptas. Sed ô fratres mei, cauete omnino in huiusmodi sermones incidere, qui in errorem primùm, deinde in vita corruptelam deuios deducunt homines.* 34 Euigilate iusti:] *Ne vos huius vitæ commendatione & vsu inebriari patiamini, sed si quid huiusmodi doctrinæ haustistis, euomite & euigilate recta ratione & iudicio iusto, atque ad iustitiam efformato, & omnino insistite rectam viam, ne incipiatis errare. hoc autem ideò vobis prædico, neque id sine pudore vestro (quibus tamen quàm rectissimè consultum volo) esse nonnullos, qui rectas rationes de Deo minimè tenent, sed tenent ignorantiam circa Dei veritatem, & tamen alios in eandem pertrahere non dubitant: sunt verò eiusmodi qui magis humanæ sapientiæ & scientiæ rationibus instructi esse putantur, quibus cùm ea non attingant quæ ex fide sunt Dei, vana esse arbitrantur.*
35 Sed dicet aliquis.] *Ex his sapientibus humanis quispiam qui rem cuius rationem & modum ipse non tenet, impossibilem existimat, dicet: Quod semel corruptum est, idem redire non potest; corpus in cineres redactum, in carnem verti iterum non potest: nam aut suo corpore aut alieno suscitantur mortui: si alieno, ergo non est resurrectio; si proprio, qualinam?*

36 Nisi prius moriatur.] *nisi prius corrumpatur.*

42 Seminatur in corruptione.] *Seminatur corruptibile corpus, & surgit incorruptibile ex virtute Dei, qui hanc aptitudinem indidit carni hominis, & eandem aptitudinē ipse promouet, corpus homini reddendo longè etiam præstantius quàm fuerat; sicut & in his etiam corporibus quæ nūc videntur, corruptibilibus & incorruptibilibus præstātiæ gradibus ab eodem authore constituti cernuntur.*

43 In ignobilitate.] *Corpus sine decore resurgit decorum, corpus infirmum resurgit fortissimum & firmissimum, omnis imminutionis expers, nullo indigens cibi, potus, somni, aut eiusmodi præsidio.*

44 Si est corpus animale.] *Ex sacrorum librorum scientia nouimus esse corpus animale, quod anima ipsa foueat, nutriat, contineatq́; viuum, & cùm deserit, mortuū relinquat: multis infirmitatibus, inquam, obnoxiū corpus, quibus omnibus non possit opitulari anima: huiusmodi corpus ab Adamo accepimus. est & corpus quod à Spiritu sancto inhabitante sustentatur, nutritur, fouetur, roboraturq́;. illud prius corpus ab Adamo omnes accepimus: hoc verò, hoc est, idem corpus, aliis tamē virtutibus & perfectionibus instructum à Spiritu Christi communicato Sancti per Dei donum obtinent: spirituale corpus dictum, quia Spiritus Christi virtutibus & efficientia fulcitur; atq; ita simile corpori quod Christus habet post resurrectionem, quod cùm idem sit quod antè habuit, tamen nunc excipit omnē virtutem & efficaciam à Spiritu, cùm antea esset sicut & nostrū laboribus tentabile, excepto peccato: quippe etiā ille est filius Adæ, & omnem laborem Adæ subiit, præter peccatum, quod proprium nūquam habuit, quanquam nostra expianda suscepit.*

45 Sicut scriptum est.] *De primo homine apertis verbis scriptum est, Adam illum primū fuisse factum hominem huius generis, videlicet in animam viuentem, cuius anima viueret, & suis actionibus atque viribus corpus in vita teneret,*

quali autem corpore "veniet'? *veniunt 1 MS. G.
36 Insipiens, tu quod seminas
non viuificatur, nisi prius moriatur.
37 Et quod seminas, nō
corpus quod futurum est, seminas,
sed nudum granum,
vtputa, tritici aut alicuius cæterorum.
38 Deus autem dat
illi corpus sicut "vult': & vni- *voluit 1. MS. Amb. G.
cuique seminum propriū corpus.
39 Nō omnis caro, eadem
caro: sed alia *hominum, alia *quidem 1 MS. Amb. G.
*pecorum, alia volucrum, alia *verò 1 MS. Amb. G.
piscium. 40 Et corpora cęlestia,
& corpora terrestria: sed alia
quidem cælestium gloria, alia
autem terrestrium. 41 Alia claritas
solis, alia claritas lunæ, &
alia claritas stellarum. Stella
enim à stella differt in claritate:
42 sic & resurrectio mortuorum.
Seminatur in corruptione:
"surget' in incorruptione. *surgit 1 MS. G.S.
43 Seminatur in ignobilitate: F
"surget' in gloria. Seminatur
in infirmitate: "surget' in virtute.
44 Seminatur corpus animale:
"surget' corpus spiritale.
Si est corpus animale, est &
spiritale, 45 sicut scriptum est,
Factus est primus homo Adā Genes. 2, 7.
in animam viuentem: nouissimus

mus Adam in ſpiritum viuifi-
cantem. 46 Sed nõ prius quod
ſpiritale eſt, ſed quod animale:
deinde quod ſpiritale. 47 Pri-
mus homo de terra, terrenus:
ſecundus homo de cælo, cæle-
ſtis. 48 Qualis terrenus: tales &
terreni. & qualis cæleſtis: tales
& cæleſtes. 49 Igitur ſicut por-
tauimus imaginẽ terreni: por-
temus & imaginem cæleſtis.
50 Hoc autem dico fratres, quia
caro & ſanguis regnum Dei
poſſidere non poſſunt: neque
corruptio incorruptelã poſſi-
G debit. 51 Ecce myſteriũ vobis
Q. n. dico: "Omnes quidem reſur-
gemus: ſed nõ omnes immu-
tabimur'. 52 In momento, in
ictu oculi, in nouiſſima tuba
8 Ms. 5. Q. n (canet enim "tuba') & mortui
reſurgent incorrupti: & nos
immutabimur: 53 Oportet e-
nim corruptibile hoc induere
incorruptionem: & mortale
hoc induere immortalitatem.
*corruptum hoc induerit incorruptionem, & 1 Ms. 6.5. 54 Cùm autem * mortale hoc
induerit immortalitatem: tũc
fiet ſermo qui ſcriptus eſt:
Oſe. 13, 14. Heb. 2, 14. 1 Iohan. 5, 5. Abſorpta eſt mors in victoria.
55 Vbi eſt mors victoria tua?
vbi eſt mors ſtimulus tuus?
56 Stimu-

neret, non autem viuificaret: namq; viuificãdi vis propria eſt Spiritus Dei, quo vltimus ille homo hominumq́; inſtaurator & perfector plenus eſt, & ſui cõmunicatione ſuos omnes viuificat.

48 Qualis terrenus.] *Vt ille in terris omnino factus, ex terraq́; genitus, corruptibilis & mortalis euaſit, in ſuamq́; terram reuerſus eſt ex qua aſſumptus fuerat: ſic etiam ij qui nihil habuerint præter ea quæ ab illo acceperunt. at verò ij qui renouati ſunt per cõmunicationem virtutis Chriſti, qui de cælo deſcendit, carnemq́; Spiritus ſancti opera & virtute ex matre virgine efformatam habuit & habet, tale corpus habebunt in cælo manſuri & regnaturi, quale cæleſtis ille habet. per quem cæleſtes effecti ſunt: atque hoc modo continget, vt ſicut portauimus imaginem terreni, id eſt, infirmitatẽ, laborum & corruptionum ſimilitudinem, dum in terris verſati ſumus: ſic cùm in cælis fuerimus, portemus imaginem virtutis Chriſti triũphantis & ab omni infirmitudine alieni; imaginẽ, inquã, non ſignificatione tãtùm, ſed re ipſa expreſſam.*

50 Caro & ſanguis.] *Duo cùm accepterimus ex primo parente, carnem & ſanguinem, & corruptionem etiam hereditariam, neque caro & ſanguis illa impura, interim dũ ſic manent, poſſunt obtinere regnum cælorũ, niſi mutentur & expurgentur per Chriſtum: neque etiam corruptio corporis noſtri poteſt poſſidere incorruptibilem illam gloriam & beatitatẽ iure poſſeſſionis hæreditariæ: opus eſt igitur corruptionem etiam auferri per Chriſtum.*

51 Ecce myſteriũ.] *Volo vobis reuelare arcanũ vtriuſq; efficientiæ Chriſti in mẽbris ſuis.*

53 Corruptibile.] *Hoc corpus corruptibile induet virtutẽ incorruptionis omnino in nobis, & hoc noſtrũ mortale corpus induet immortalitatem. Chriſti corpus mori potuit, quia ſpõtè ſubiit mortem: corrumpi nõ potuit, quia puriſſimum erat: cùm ſemel reſurrexit, iam mors illi vltra non dominatur: idem vtrunq; nobis communicaturus eſt.*

54 Tunc fiet ſermo.] *Tunc canetur carmẽ illud, cùm iam omnia abſoluta fuerint quæ de Chriſto prædicta erant.*

56 Virtus

56 Virtus verò peccati, lex.] *Vis & ius peccati ad occidendũ hominẽ est lex: nã nisi lex posita esset, peccatũ nõ haberet mortis ius illud: In quacunque die comederis, morte morieris.*
57 Dedit nobis victoriam.] *Misit nobis Dominum Iesum Christum, potentem & efficacem, cuius virtute victoriam obtineamus à peccato, à morte, à sepulchro. itaq. summa constantia, cura ac diligentia vestrum opus in Domino singuli agite & promouete, cùm sciatis laborem vestrum pro Domino positum non cariturũ suo fructu relato in Domino ipso, in cuius Patris domo mansiones multæ sunt; & præter illam communem sanctis omnibus incorruptibilitatem & immortalitatem & gloriam, varia præmia parata sunt, pro ratione suscepti à singulis & exantlati laboris.*

In cap. XVI.

1 In sanctos.] *Extraordinariis collectis quæ spontè à fratribus reponuntur in subsidium sanctorum qui sunt Hierosolymis.*
2 Per vnã sabbathi.] *Singulis primis hebdomadæ diebus, hoc est, Dominicis, singuli pro ratione benignitatis sibi à Domino impertitæ, & propriæ etiam benignitatis.*
3 Quos probaueritis per epistolas] *quas dabitis illis Hierosolymam cum beneficio & subsidio perferendas.*

56 Stimulus autẽ mortis, pec-
catum est: virtus verò peccati,
lex. 57 Deo autem gratias qui
dedit nobis victoriam per Do-
minum nostrum Iesum Chri-
stum. 58 Itaq. fratres mei dile-
cti, stabiles estote & immobi-
les: abundãtes in opere Domi-
ni semper, sciẽtes quòd labor
vester non est inanis in Dño.

Cap. XVI.

DE 1 collectis autem quæ A
fiunt in sanctos, sicut
ordinaui Ecclesiis Galátiæ,
ita & vos facite. 2 Per vnam
sabbathi vnusquisq. vestrum
apud se seponat, recondens
quod ei bene placuerit: vt non
cùm venero, tũc collectæ fiãt.
3 Cùm autem præsens fuero:
quos probaueritis per episto-
las, hos mittam perferre gratiam vestram in Ierusalẽ. 4 Quòd
si dignũ fuerit vt & ego eam: mecum ibunt. 5 Veniam autem
ad vos, cùm Macedoniam pertransiero. nam Macedoniã per-
transibo. 6 Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hye- B
mabo: vt vos me deducatis, quocunq. iero. 7 Nolo enim vos
modò in transitu videre, spero enim me aliquantulum tẽpo-
ris manere apud vos, si Dominus permiserit. 8 Permanebo
autem Ephesi vsque ad Pente-
costen. 9 Ostium enim mihi
apertum est magnum & eui-
dens: & aduersarij multi. 10 Si
autem

8 Vsque ad Pentecosten.] *Certum & notum Christianis temporis curriculũ significat.*
9 Magnum & euidens.] *Quo propositi mihi sunt euidentes labores, & præterea multi qui aduersentur conatibus studiisq; meis, cum quibus obsistendo mihi tempus ponendum est.*

11 Cùm

autem venerit Timotheus, videte vt ſine timore ſit apud vos.
opus enim Domini operatur, ſicut & ego. 11 Nequis ergo illũ
ſpernat, deducite autem illum in pace; vt veniat ad me: expe-
C ĉto enim illum cum fratribus. 12 De Apollo autem fratre ÷ vo-
÷3 MS c.s. bis notum facio, quoniã multum rogaui eum, vt veniret ad
vos cum fratribus: & vtique non fuit voluntas eius, vt nunc
veniret. veniet autem cùm ei vacuum fuerit. 13 Vigilate, ſtate
in fide, viriliter agite, & confortamini. 14 omnia veſtra in cha-
ritate fiant. 15 Obſecro autem vos fratres, noſtis domum Sté-
÷ c.s. Q.n. *& Achaici o phanę ÷ & Fortunati, *quoniã
ſunt primitiæ Achaiæ, & in
miniſterium ſanctorum ordi-
nauerunt ſeipſos; 16 vt & vos
ſubditi ſitis eiuſmodi, & om-
ni cooperanti & laboranti.
17 Gaudeo autem in præſentia
D Stéphanæ & Fortunati & A-
chaici, quoniam id quod vo-
bis deerat, ipſi ſuppleuerunt.
18 refecerunt enim & meũ ſpi-
ritum & veſtrum. Cognoſcite
ergo qui huiuſmodi ſunt.
*omnes MS.s. 19 Salutant vos *Eccleſiæ Aſiæ.
Salutant vos in Domino multum, Aquila & Priſcilla cũ do-
apud quos & hoſpitor MS. Amb. meſtica ſua Eccleſia. 20 Salutant vos omnes fratres. Salutate
inuicem in oſculo ſancto. 21 Salutatio, mea manu Pauli. 22 Si
quis non amat Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, ſit aná-
÷ MS q. Amb. thema. Maranatha. 23 Gratia Domini noſtri Ieſu ÷ Chriſti vo-
biſcum. 24 Charitas mea cum omnibus vobis in Chriſto Ieſu.

AMEN.

Romæ, anno Iubilæi 1575.

11 Cùm ei vacuum fuerit.] *Cùm opportunitatem nactus fuerit.*

15 Domum Stephanæ.] *Viri pientiſſimi, qui Sacerdotum antiquorũ inſtar cum familia ſua primum ſe tradidit miniſterio ſanctorũ.*

17 Quod vobis deerat.] *Qui erga me curarunt id quod vos propter abſentiam curare non poteratis, qua in re & meum & veſtrum animum refocillarunt, officio veſtro nomine facto & rurſus accepto à me ad vos referendo.*

19 Cum domeſtica ſua Eccleſia.] *Cum omni cœtu eorum qui pietatis Chriſtianæ cauſa apud hos conueniunt.*

22 Maranatha.] *Dominus noſter venit, vlturus noſtram negligentiam, niſi huiuſmodi à nobis abiecerimus. formula extrema excommunicationis.*

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in poſteriorem Pauli ad Corinthios Epiſtolam ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

QVos priori Epiſtola obiurgatos mꝙſtitia affecerat Paulus, poſteriori conſolatur ſtudij ſui declaratione primùm, deinde vtilitatis ex illa reprehenſione natæ expoſitione. quippe cùm effectum fuiſſe ait, vt vitia illa quę maximo dedecori Corinthiis erant corrigerentur, & diuinæ clementiæ venia erga illos qui ſceleris arguti fuiſſent impetraretur: excuſat Euangelicæ prædicationis impedimenta, & oblatos interim labores, quòd nō tam citò atq. propoſuerat, ad illos veniſſet. Deinde hoc ipſis etiam commodius accidiſſe ait, quibus interea emendatis ipſe nullo modo grauis aut ſuccēſurus, ſed gratus gratulabundusq. adeſſet. Hortatur eos qui Eccleſiæ miniſterio fungebantur, ad fidem, diligentiam, ſimplicitatemque obſeruandam, idque ſuo exemplo, à Chriſti virtute atq. imitatione profecto. Pollicetur denuò ſuum in Achaiam aduentum, viſitationis fratrum, & collectarū in ſanctos accipiendarum cauſa, quas liberaliter ab illis exhiberi cupit, & hortatur exemplo aliorum Chriſtianorum, qui minus fortaſſis quàm Corinthij cùm haberent, benignè erogauerant id quod potuerant. Demum modeſtiam & ſimplicitatem Chriſtianam omnibus cōmendat, pręcipuè verò miniſtris, vt ad omnes pietatis & officij partes apprimè vtilem & neceſſariam; contentionem verò atque arrogantiam omnem vt inutilem, indecoram, Chriſtianæq. diſciplinæ indignam, denique pernicioſam valde diſſuadet. Epiſtolam demum ſanctis precationibus & amantiſſima ſalutatione abſoluit.

IN CAP. I.

1 Apoſtolus.] *Authoritatē epiſtolæ adſcribit & cōmendationem, quòd Paulus ſcribat, cuius fides & diligentia illis nota ſit, iam diu expertis cum ſumma vtilitate, quòd non ſuam, ſed illorum agat rem, vtpote legatus Ieſu vncti in ſalutem omnium credentium & obtemperātium ſibi, quòd & ipſe per voluntatem Dei Apoſtolus conſtitutus ſit, & per eiuſdem voluntatem illis ſcribat; ideoq́, epiſtolam & lectu & obſeruatu dignam ſignificat, vtpote quæ ab Apoſtolo Chriſti per voluntatē Dei ad Eccleſiā Dei ſcribatur.*

CAP. I.

PAVLVS 1 Apo- A
ſtolus Ieſu Chriſti
per volūtatē Dei,
& Timótheus frater: Eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi, cum omnibus ſanctis qui ſunt in vniuerſa Achaia. 2 Gra-

In vniuerſa Achaia.] *Ad omnes pertinet omne ferè epiſtolæ huius argumentum, vt qui ad Eccleſiam Corinthiacam ferè referrentur, eundémque morem omnes tenerent: ſed eò præcipuè hæc omnis Achaiæ ſalutatio ſpectat, quòd bona epiſtolæ pars in commendatione collectarum, & liberalitatis erga ſanctos Ieroſolymitanos exercendæ ponitur.*

2 Gratia

2 Gratia vobis & pax à Deo
Patre noſtro,& Domino Ieſu
Epheſ.1,3. 1 Pet.1.3. Chriſto. 3 Benedictus Deus &
Pater Dñi noſtri Ieſu Chriſti,
pater miſericordiarũ, & Deus
totius cõſolationis, 4 qui con-
ſolatur nos in omni tribula-
tione noſtra : vt poſſimus &
ipſi conſolari eos,qui in omni
preſſura ſunt, per exhortatio-
nem qua exhortamur & ipſi à
Deo. 5 quoniam ſicut abun-
dant paſſiones Chriſti in no-
bis:ita & per Chriſtum abun-
dat conſolatio noſtra. 6 Siue
B autem tribulamur, pro veſtra
exhortatione & ſalute: * ſiue
exhortamur , pro veſtra ex-
hortatione & ſalute,quę ope-
ratur tolerantiam earundem
paſſionũ quas & nos patimur:
7 & ſpes noſtra firma eſt pro
vobis: ſciẽtes quòd ſicut ſocij
paſsionũ eſtis, ſic eritis & cõ-
ſolationis. 8 Non enim volu-
mus ignorare vos fratres, de
tribulatione noſtra,quæ facta
eſt

*ſiue conſolamur pro veſtra conſolatione MS. Q. n. 15 MS. *Amb.* s. *intolerantiam 4 MS. C. Q. n. *vt ſpes noſtra firma ſit MS.

2 Gratia vobis & pax.] *Ex gratia qua ſibi Deus homines conciliat, pax oritur, quæ exuperat omnem ſenſum, non quo modo mũdus dat. vtrumque per Chriſtum datur, in quo omnia & per quem omnia.*

3 Pater Domini noſtri:] *Qui cùm Filium nobis donauit ſalutarem Dominum Vnctum, omnia cum ipſo nobis commoda donaturum ſe recepit, atque ita conſolatur nos omni conſolatione ſpirituali in omnibus afflictionibus noſtris tã corporalibus quàm ſpiritualibus; ita vt cùm inter alias curas anxij ſolicitiq́ ſimus de rebus Eccleſiarum, ille efficiat vt Eccleſiarũ incõmoda corrigantur, & nobis inde conſolatio accedat; ita vt nos Dei conſolationem ſentientes, poſſimus etiam noſtro exemplo Deiq́ efficientia demonſtratione conſolari mærentes, aut afflictos in omni preſſura cùm corporali tum ſpirituali.*

5 Sicut abundant paſſiones Chriſti.] *Vt ſicut labores, quibus Chriſtus in membris ſuis, maximè verò in miniſtris afficitur, & frequentes & graues in nobis ſpectantur, ita conſolatio noſtra per Chriſtum abundet.*

6 Siue autem tribulamur.] *Quòd ſi affligimur curis & anxietatibus ſpiritualibus affecti, curæ afflictionesq́ noſtræ eò ſpectãt & pertinent, vt laboribus & curis noſtris vera vobis afferatur vtilitas, conſtanter ferentibus labores & curas eaſdẽ quas nos pro vobis ferimus; idq́ nos eo libentius ferimus, quòd firmiſſima ſpe fulciamur futuræ conſolationis noſtræ & veſtræ, vt qui ſocij fueritis curarum & laborum, conſolationum etiam communione fruamini.*

8 Nõ enim volumus ignorare fratres.] *Vt noſtræ conſolationis acceſſit ea pars quæ de veſtris rebus erat, quæ abundãtius etiam ſumus refecti; ſic volo conſolationis partem ex nuntio liberationis noſtræ fieri: vt ſciatis quibus quantiſq́ in periculis Epheſi & in Aſia verſati fuerimus, ex quibus me Deus admirabili illa efficientia liberauit, qua mortuos in vitam reſtituit. Nam quod ad periculorum magnitudinem, quódque ad conditionis viriumq́ mearum rationem attinet, ipſe profectò me mortuum & occiſum iam eſſe exiſtimabam, nihilq́ omnino mihi vlla ex parte ſalutis vel euaſionis promittebam, niſi ex ſingulari Dei præſidio ac tutela, qui non ſecus me à morte liberauit iam præſente, iam imminente, iam (vt ita dicam) mihi deuorata, atque ſuſcitare ſolet mortuos. itaque illius ſingulare*

gulare

gulare donum hoc fuit vt liberaremur, & adhuc speramus nos ex huiusmodi aliis periculis propter Euangelium subeundis liberatum iri, accidente ad illius voluntatem & beneficium vestræ precationis auxilio, qui nos non nobis tantùm, sed & vobis donari existimantes gratiam hanc vobis quoque (quorum salutem studiosè curamus) fieri postuletis; itaq; Deus multis personis vnico communiq; beneficio collato, publicè etiam à multis beneficij illius participibus collaudetur.

12 Nam gloria nostra.] *Quippe omnino hoc prædicare de nobis possumus, cōscientiæ nostræ testimonio ante Deū prolato, nos nostram non priuatis commodis sed publicis operā dare, idq; simplicissimo, diligentissimo, atque syncerissimo studio, quale Deus nouit & probat; quippe ex illius præscripto & consilio agimus, nō ex rationibus & præceptis atq; obseruationibus sapientiæ carnalis, qua multa damnantur Deo probata, & rursus Deo improbanda probātur: sed nos solam Dei sapientiam & voluntatē sequuti egimus quidquid hactenus Apostoli officio functi egimus, simpliciter & syncerè erga omnes, atq; abundantius etiam erga vos; qui si rectè obseruastis, comperietis nos verissima profiteri; siquidem id quod scribimus, eandem sententiam significat quam legitis; & id quod legitis, nihil discrepat ab officio nostro iā vobis agnito & perspecto, atq; ad extremum vsque perspiciendo, sicut hactenus iam agnitum perspectumq; est: huiusq; rei testimonium satis euidens est prædicatio de nobis vestra, qui non minus nostrum erga vos ministerium probastis & probatis, atque nos ministerij nostri veritatem & virtutem efficacitatemq; ex vestro exemplo probamus, apud quos quid quantumq; nostro Apostolatu sit effectū, re ipsa ostēdi profitemur.*

15 Et hac confidentia.] *Et cùm hoc de me sentirem ac de vobis mihi persuasissem, instituerам antea venire ad vos, quos bis inuisendos proposueram, vt hanc à me gratiam geminatam haberetis, erga quos abundantius agere cœpi.*

est in Asia, quoniā supra mo-
dum grauati sumus supra vir-
tutem, ita vt tęderet nos etiam
viuere. [9] Sed ipsi in nobismet-
ipsis responsum mortis ha-
buimus, vt non simus fiden-
tes in nobis, sed in Deo qui
suscitat mortuos, [10] qui de tan-
tis periculis nos eripuit &
eruit: in quem speramus, quo-
niam & adhuc eripiet, [11] adiu-
uantibus & vobis in oratione
pro nobis: vt ex multarū per-
sonis facierū, eius quæ in no-
bis est donationis, per multos
gratiæ agantur pro "nobis'. "vobis 1 MS. G.Q.n.
[12] Nam gloria nostra hæc est,
testimonium conscientię no- C
stræ, quòd in simplicitate &
synceritate Dei, & non in sa-
pientia carnali, sed in gratia
Dei conuersati sumus, in "hoc' "1 MS. S.
mundo: abundantius autē ad
vos. [13] Nō enim alia scribimus
vobis, quàm quæ "legistis' & "legitis 1. MS.G.
"cognoscitis'. Spero autem "cognouistis O Q n.
quòd vsque in finē cognosce-
tis: [14] sicut & cognouistis nos
ex parte, quòd gloria vestra su-
mus, sicut & vos nostra in die
Dñi nostri Iesu Christi. [15] Et
hac confidētia volui prius ve-
nire

nire ad vos, vt ſecundam gra-
tiam haberetis: 16 & per vos
tranſire in Macedoniã, & ite-
rum à Macedonia venire ad
vos, & à vobis deduci in Iu-
dæam. 17 Cùm ergo hoc vo-
luiſſem, nunquid leuitate vſus
D ſum? Aut quæ cogito, ſecun-
dum carnẽ cogito, vt ſit apud
me EST, & NON? 18 Fidelis au-
tem Deus, quia ſermo noſter
ſit 10 MS. qui "fuit' apud vos non eſt in
illo EST, & NON. 19 Dei enim
filius Ieſus Chriſtus, qui in vo-
bis per nos prædicatus eſt per
me & Syluanum & Timó-
theum, non fuit EST & NON,
ſed EST in illo fuit. 20 Quot-
quot enim promiſſiones Dei
ſunt, in illo EST: ideò & per
ipſum, Amen Deo, ad gloriam
per nos Amb G.S. "noſtram'. 21 Qui autem con-
vos nobiſcum 1 MS.G.Q.n. firmat "nos vobiſcũ' in "Chri-
Chriſtum 1 MS.G.Q.n. ſto', & qui vnxit nos, Deus:
22 qui & ſignauit nos, & dedit
pignus Spiritus in cordibus
noſtris.

17 Cùm ergo hoc voluiſſem.] *Sed exiſtimabítne quiſpiam me hoc temerè cogitaſſe, & non præpoſuiſſe voluntatem conſiliumq́ Dei cogitationibus deliberationibusq́ meis? aut ſoleo ego tantum meo ſecundum carnem conſilio vti, cùm cogito cùmue delibero, ita vt cùm ipſe aliquid propoſuerim & promiſerim, debeã præſtare omnino & poſſim, neque quacunq. conditione alia interiecta poſſim, cùm dixi* ETIAM *dicere* NON, *vel cùm dixi* NON, *dicere* ETIAM. *imò cùm ego illud inprimis mihi proponam, apoſtolatus mei munus exſequi iuxta Dei voluntatem, illam eãdem voluntatem omnibus deliberationibus, conſiliis, ſtudiisq́ meis propono; atque adeò ſi quid ego cupio, ad illam voluntatem refero, in qua voluntate mihi iam manifeſtata & declarata quidquid ipſe vnquam affirmauerim vel negauerim, cõſtantiſſimum ſemper fuit & manſit, ſicut vos ipſi certiſſimis & apertiſſimis experimentis cognouiſtis. Siquidem cùm ex voluntate Dei vobis prædicatus fuerit Chriſtus Ieſus Dei Filius, eiúſque rei ſignum fuerit promiſſum credentibus & obedientibus, noſtra prædicatio certiſſimo exitu & ſucceſſu fuit cõprobata in iis qui credentes & obedientes ſalui facti ſunt; ita vt noſtrum* EST *non fuerit in illo* NON, *ſed verè fuerit* EST *in ipſo, à quo accepiſtis id quod per nos promiſſum vobis fuerat in illo: namq́ promiſſa omnia quæ Deus fecit per Chriſtum, per eundem efficit & præſtat: vt manifeſtè teſtamur nos omnes, cùm (gratulantes Deo propter promiſſa nobis facta & exhibita per Chriſtũ) dicimus Amen Deo, qua voce firmitudinem & conſtantiam Dei in promiſſis per Chriſtum præſtandis declaramus.*

21 Qui autem confirmat.] *Atqui vt promiſſorum huiuſmodi author, ſic etiam confirmator Deus eſt, qui idem & nobis & vobis præſtitit quod pollicitus fuerat; præſtitit autem per Chriſtum in quem credidimus: namq́ ipſe nos vngit oleo illo exultationis & lætitiæ gratiæ ſuæ admirabilis, & huius doni promiſſorumq́ ſuorum ſigillum in nobis impoſuit; gratiæ, inquam, iuſtitiæq́ ſuæ, & Spiritus promiſſionis ſancti, quem pignus & arrabonem in cordibus noſtris dedit.*

23 *Eundem Deum veritatis à me prædicatæ confirmatorem testor, distulisse me iter quod Corinthum me facturum scripseram, eodem consilio quo scripseram me venturum: erat autem consilium vt vos corrigeretis ea quæ correcta esse cupiebam antequam ego venirem, quippe quorum fidem ego probè nossem firmam esse. & non est nobis animus imperium exercendi in fidem vestram, quam firmam stabilemq́ esse constat, sed potius curandi & studendi vt gaudium vestrum nostra ex parte adiuuemus & promoueamus, atque ita distulimus aduentum quoad id quod constitueramus effici commodius posset; videlicet quoad materiam opportunitatemq́ congaudendi & congratulandi paratam haberemus.*

IN CAP. II.

1 Statui.] *Cùm illa vobis scriberem, apud me proposueram non venire ad vos eo tempore quo intelligerem mærore me afficiendum, & vos etiam mea præsentia grauius dolendum, nisi illa correcta essent quæ ego cupiebam, corrigiq́ oportuerat: nam si ego vos mærore afficerem, vnde possem lætitiam capere, cùm vestra lætitia meam efficiat; vestra verò tristitia mihi grauissima & magnæ tristitiæ causa sit?*

3 Quia meum gaudium.] *Hoc mihi de vobis persuasum habeo, vos maximè cupere gaudium meum, atque pro vestro omnium communi publico, priuato ac singulari vniuscuiusque ducere.*

5 Non me contristauit.] *Adeò commune vobis existimo esse gaudium, decus, studiumq́ meum, vt si quispiam mærore me affecerit vel dolore, non me solùm affecerit, sed vos omnes in partem mæroris ac doloris impulerit, ne quid grauius etiam nunc quàm mærorem aut dolorem nominem: id quod obiurgatio à pluribus ex vobis facta manifestè docet, quam pro alia grauiori censura satis esse nunc volo, vtpote non inutilem & incommodam euentu ipso comprobatam.*

nostris. 23 Ego autem testem
Deum inuoco in animã meã,
quòd parcens vobis, non veni
vltrà Corinthum, 24 non, quia
dominamur fidei vestræ: sed
adiutores sumus gaudij vestri:
nam fide statis.

CAP. II.

STatui 1 autem hoc ipsum A
apud me ne iterum in tristitia
venirem ad vos. 2 Si enim
ego contristo vos: & quis est
qui me lætificet, nisi qui contristatur
ex me? 3 Et hoc ipsum
scripsi vobis, vt non cùm venero,
tristitiã super tristitiam
habeã, de quibus oportuerat
me gaudere: confidens in omnibus
vobis, quia meum gaudium,
omnium vestrum est.
4 Nam ex multa tribulatione
& angustia cordis scripsi vobis
per multas lachrymas: non
vt contristemini: sed vt sciatis,
"quam charitatem "habeam' abundãtiùs in vobis. 5 Si quis
autem contristauit, non me B
cõtristauit, sed ex parte, vt nõ
onerem omnes vos. 6 Sufficit
illi qui eiusmodi est, obiurgatio
hæc quæ fit à pluribus: 7 ita
vt ecõtrario magis donetis, &

' charitatem quam habeo *Amb. c. s.* "habeo 3 *ms.*

consolemini, ne fortè abundantiori tristitia absorbeatur qui
eiusmodi est. 8 Propter quod obsecro vos vt cōfirmetis in illū
charitatem. 9 Ideò enim & scripsi, vt cognoscam experimen-
C tum vestrum, an in omnibus obedientes sitis. 10 Cui autē ali-
donatis 3 MS. G. S. quid "donastis": & ego. Nam & ego quod donaui, siquid do-
naui, propter vos in persona
Christi, 11 vt nō circumuenia-
mur à satana. non enim igno-
ramus cogitationes eius. 12 Cū
venissem autem Troadē pro-
pter Euangelium Christi, &
ostium mihi apertum esset in
Domino, 13 non habui requiē
spiritui meo, eo quòd non in-
uenerim Titum fratrē meum,
sed valefaciens eis, profectus
D sum in Macedoniam. 14 Deo
autem gratias, qui semper tri-
umphat nos in Christo Iesu,
& odorem notitiæ suæ mani-
festat per nos in omni loco.
15 quia Christi bonus odor su-
mus Deo in iis qui salui fiunt,
& in iis qui pereunt. 16 aliis
quidem odor mortis in mor-
tem: aliis autem odor vitæ in
vitam. Et adhęc quis tam ido-
neus? 17 Non enim sumus si-
cut plurimi, adulterantes ver-
bum Dei, sed ex synceritate,
sed sicut ex Deo, coram Deo,
in Christo loquimur.

11 Vt non circumueniamur.] *Ne Satanas hunc grauißimo mærore affectum ad desperationem adactum nobis surripiat, atque hoc pacto nos defraudet; namque astutias & versutias illius inimici nouimus, qui tanquam leo rugit, quærens quem deuoret.*

12 Ostium mihi apertum esset.] *Cùm Dominus mihi aperuisset ostiū ad inducendum Euangelium illis volentibus audire, non potui quieto animo esse; interim dū certior factus nō essem de huius rei exitu apud vos, quē me cogniturū sperabā ex Tito apud Troadē inueniendo.*

14.15.16 Qui semper triumphat nos.] *Gratulor igitur Deo efficacißimo qui per Christū semper promoueri facit efficacitatē Euāgelij à nobis prædicati, semper enim aliquid in hoc negotio adiicimus in notitiā virtutis & efficiētiæ Christi; ita vt oleamus perpetuò illā virtutem Euangelij sanātis eos qui credere & obedire voluerint, & eos qui perire maluerint nō credentes nec obediētes, tanquā incurabiles vltro morituros sinentis & abiicientis. & hæc quis ingenio, viribus, facultatibus, vel artibus vel studiis adscribat suis, aut sibi arroget, vt cùm velit, poßit pro arbitrio suo vti aut abuti.*

17 Non enim sumus.] *Cur hæc verbi à nobis prædicati efficacitatis exēpla viua edantur, in causa est simplicitas & synceritas, qua prædicatur à nobis verbum; nulla, inquam, ratione habita nostri vel alicuius præterquam Dei & Christi, cuius verbum syncerum syncerè loquimur, iisdem illis rationibus quibus verbum vt prædicaretur traditum & institutum est; non enim quosdam imitamur qui veluti caupones verbum Dei miscent ac diluunt pro suo ipsorum consilio, commodo, & studio.*

CAP. III.

INcipimus [1] iterum noſmet- A
ipſos cōmendare? aut num-
quid egemus (ſicut quidam)
commendatitiis epiſtolis ad
vos, aut ex vobis? [2] Epiſtola
noſtra vos eſtis, ſcripta in cor-
dibus noſtris, quæ ſcitur & le-
gitur ab omnibus homini-
bus: [3] manifeſtati quòd epi-
ſtola eſtis Chriſti, miniſtrata
à nobis, & ſcripta nō atramē-
to, ſed Spiritu Dei viui: non in
tabulis lapideis, ſed in tabulis
cordis carnalibus. [4] Fiduciam
autē talem habemus per Chri-
ſtum

IN CAP. III.

1 Incipimus.] *Quod diximus de efficacitate Euangelij noſtro miniſterio cognita & probata apud vos, non eo conſilio ſcripſimus vt commendemur denuò apud vos, aut noſtra authoritas rurſus cōfirmetur: neq; enim noſtra commendatione egemus apud eos quibus & charos & commendatos nos eſſe ſcimus virtute Chriſti Ieſu, qua noſtrum miniſterium vobis probatiſſimum eſt: ita vt neque apud vos alienis, neque apud alios veſtris commendatitiis egeamus epiſtolis.*

2 Epiſtola noſtra vos.] *Primùm enim vos nobis chariſſimos & cōmendatiſſimos eſſe profitemur, atque in corde inſcriptos noſtro, ita vt commendatione nulla egeatis apud nos, quibus intimi adeò eſtis, vt omnes paſſim intelligāt & cognoſcant, quo in loco vos apud nos ſitis, quos ex abundantia cordis eloquentes perpetuò nominamus atque Deo commendamus: & hæc epiſtola vt aliis ſic & vobis cognita eſt & lecta, ideóq; non indigemus apud vos epiſtola aliena qua vobis commendemur, & laudetur ſtudium noſtrū erga vos, quod tum aliis tum vobis eſt perſpectiſſimum. Quod verò ad alios attinet, quos vos certiores facere poteratis ſtudij & officij erga vos noſtri, non indigemus epiſtola veſtra qua probemur aliis, cùm iam Chriſtus vos ipſos conſtituerit publicam epiſtolam, qua omnibus innoteſcat quid noſtro miniſterio vobis contigerit; ſiquidem Spiritu Dei viuentis in cordibus veſtris legem inſcripſit Chriſtus ipſe nobis miniſtris: legem viuam, inquam, in tabulis viuis inſcripſit, non mortuam aliquam ſcripturam, qualis atramento fieri ſolet; nō inefficacem, qualis in tabulis lapideis lex illa vetus inſcripta eſt.*

4 Fiduciam.] *Atq; hanc authoritatis, voluntatis, & operæ miniſtrationiſq; noſtræ perſuaſionē & fiduciā, non ſolùm apud homines ego mihi induxi, ſed apud Deum habeo, non ex me virtuteq; mea profectam, ſed ex Chriſti virtute, per quem & miniſterium & miniſterij efficientia nobis conſtat: nō quòd partem aliquam huiuſmodi vel authoritatis vel efficacitatis nobis, virtuti, ingenio, conſiliis, ſtudiis aut artibus, & facultatibus noſtris vel cogitando arrogemus; quando neque huiuſmodi rerum magnitudinem cogitare, nedum præſtare ipſi poſſemus ex nobis tanquam ex nobis, imò omnem ſufficientiā, omnē virtutem tam cogitandi quàm agēdi efficiendiq; huiuſmodi Deo acceptā referimus, à quo idonei & ſufficientes miniſtri effecti ſumus noui huius fœderis, quo homines Deo addicuntur vt verus & gratus populus; Deus verò vt Pater, Dominus, & Rex hominibus conciliatur: idq; fit non ſcriptura aliqua ſimili illi, quæ cùm homines argueret, & non mutaret aut perficeret, occidebat magis quàm gratos redderet; ſed Spiritu ſancto viuificante corda eorum quos imbuit & afficit Deóque obſequentes filióſque adeò gratos efficiente. Hæc miniſterij noſtri ſumma eſt, cuius authoritate & experientia ipſa commendamur, non egentes commendatitiis externis literis.*

7 Quòd

ſtum ad Deum: 5 nõ quòd ſuf-
ficiẽtes ſimus cogitare aliquid
à nobis quaſi ex nobis: ſed ſuf-
ficiẽtia noſtra ex Deo eſt. 6 qui
B & idoneos nos fecit miniſtros
noui Teſtamenti: non "litera,
ſed Spiritu'. litera enim occi-
dit: Spiritus autem viuificat.
7 Quòd ſi miniſtratio mortis,
literis deformata in lapidibus,
fuit in gloria, ita vt non poſ-
ſent intendere filij Iſraël in fa-
ciem Moyſi, propter gloriam
vultus eius, quæ euacuatur:
8 quomodo non magis mini-
ſtratio Spiritus erit in gloria?
9 Nam ſi miniſtratio damna-
tionis, "in' gloria eſt: multò
magis abundat miniſterium
iuſtitiæ in gloria. 10 Nam nec
glorificatum eſt, quod claruit
C in hac parte, propter excellen-
tem gloriam. 11 Si enim quod
euacuatur, per gloriã eſt: mul-
tò magis quod manet, in glo-
ria eſt. 12 Habẽtes igitur talem
ſpem, multa fiducia "vtimur':
13 &

"literæ, ſed Spiritus MS. 6.

-8 MS. Amb. G. 5.

"vtamur 1 3 MS. Amb.

7 Quòd ſi miniſtratio.] *Quòd ſi is qui miniſter & interpres fuit legis in lapidibus deſcriptæ, qua animi hominum arguti & damnati non viuificabantur, ſed moriebãtur, vtpote quibus ex illa lege timor, & ſeruitutis Spiritus accedebat & augebatur; ille, inquam, miniſter tantùm honoris apud ſuos, quibus legem miniſtrabat, obtinuit, vt filij Iſraël non poſſent faciẽ Moſis intueri propter dignitatis illius amplitudinem; dignitatis, inquam, aliquando abolẽdæ, id eſt, nunc iam abolitæ: cur non erit excellentior etiam gloria & commendatio atque dignitas eorum qui Euangelij interpretes fideliſſimi cùm ſint, Spiritum ſanctum ſuo miniſterio hominibus afferunt, qui in iis in quos illabitur vitã efficit? Si ille amplus, dignus, atque ſuſpiciendus erat qui legem miniſtrauit damnationis hominum indicem: quanto magis digni ſunt qui ſuſpiciantur ij qui Euangelium miniſtrant, cuius virtute & efficientia credentes & obtemperantes iuſti fiunt?*

10 Nam nec.] *Et profectò illud quod ſplendeſcere clareſcereq́; viſum eſt in illa parte miniſterij ſcriptæ legis, ita vt glorioſum & ſuſpiciendum fuerit, ſi cum huius noui miniſterij excellentia cõparetur, obſcurum & inglorium dici poſſit, tãtum eſt inter vtrumq; miniſterium dignitatis diſcrimen, tum efficiẽtiæ, tum etiam durationis & conſtantiæ: namque illud abolitum eſt, & tamen miniſtrum ſuum clarũ, glorioſum, ſuſpiciendumq́; reddidit: quanto igitur magis ſuſpiciendos commendabilesq́; efficiet miniſtros ſuos hoc quod æternum durabit?*

12 Habentes igitur.] *Quapropter cùm hæc nobis firmiſſima conſtet ſpes, fore vt vitæ participes ſint ij qui noſtro Euangelio crediderint & obedierint; nos non indigemus commendatitiis literis, ſed magna fiducia authoritatis noſtræ rationem perſequimur, & loquimur & ſcribimus ea quæ ex eorum apud quos agimus vtilitate eſſe cognouimus. idq́; eo liberiùs agimus, quòd noſter hic ſplendor non incutere ſoleat terrorem & turbationem oculis animiſq́; eorum apud quos agimus, neque etiam obſcuritatem offundat, ſicut in Moſis miniſterio obſeruatum eſt, qui ponebat velamen ſuper faciem ſuam, eo quòd filij Iſraël non poſſent intueri finem & perfectionem illius miniſterij quod ab ipſo exercebatur, quod iam tandem aboletur.*

14 Sed

13 & non ſicut Moyſes pone- Exod. 34, 33.
bat velamen ſuper faciẽ ſuam,
vt non intenderent filij Iſraël
in faciẽ eius quod euacuatur,
14 ſed obtuſi ſunt ſenſus eorũ.
Vſq. in hodiernũ enim diem, D
idipſum velamen in lectione
veteris Teſtaméti manet non
reuelatum ("quoniã in Chri- "quod 6 MS. R. G. S.
ſto euacuatur) 15 ſed vſque in
hodiernum diem, cùm legitur
Moyſes, velamen poſitum eſt
ſuper cor eorum. 16 Cùm au-
tem conuerſus fuerit ad Do-
minum: auferetur velamen.
17 Dominus autẽ Spiritus eſt. Ioan. 4, 24.
Vbi autem Spiritus Domini:
ibi libertas. 18 Nos verò om-
nes, reuelata facie gloriã Do-
mini ſpeculantes, in eandem
imaginem transformamur à
claritate in claritatem, tanquã
à Domini Spiritu.

CAP. IIII.

IDeò 1 habentes hanc mini- A
ſtrationem: iuxta quod mi-
ſericordiam conſecuti ſumus,
non deficimus, 2 ſed abdica-
mus

14 Sed obtuſi ſunt.] *Verùm quòd ille finis, illeq́ſcopus miniſterij Moſaici, quod iam hoc tempore abolitum eſt, nõ conſpiciatur à Iudæis, ex eo fit, quòd illorum cogitationes in veteri illa ſua neſcio quali ſapientia vmbra obduruerunt, atque hebeti quodam ſenſu obducuntur; idq́ hoc ipſum velamen eſt, quod adhuc ipſis obtenſum manet: à facie enim Moſis ad ipſorum cor eſt ita tranſlatum, vt cùm lex legitur ab illis, cuius legis finis & cõſummatio Chriſtus eſt, finis hic ab ipſis nõ cognoſcatur, neq́ intelligatur hoc ſtatuto ſine veteris legis miniſteriũ aboleri.*
16 Cùm autem conuerſus.] *Cùm quiſpiã verò ex Iſraëlitis oculos animumq́ ab illa nuda legis obſeruatione ad Dominum per fidem conuerterit, & Euangelio credens obedierit, tunc velamen illud vndique ab ipſo auferetur, ita vt planè propeq́ intueatur finẽ ipſum clariſſimũ Chriſtum; finem, inquam, legis, quam claram antea ſplendentemq́ exiſtimabat, per velamen tamen intuebatur, non penitus cognoſcebat, donec finis ille exſtitit, cuius claritate omnia illa velata olim intueri licet.*
17 Dominus autem.] *Atq́ hic Dominus qui cõuerſis ad ſe velamen aufert, ſpiritus eſt, qui homines quos inhabitat, ſpirituales efficit, & à literæ redargutione ac damnatione ad iuſtitiæ vſum trãsfert, à timore in libertatem aſſerit: namq́ vbi Spiritus Domini eſt, ibi nõ eſt confuſio, non metus ille ſeruitutis antiqua, ſed libertas filiorũ Dei ex volũtate & amore agentium.* 18 Nos verò omnes.] *Nos verò omnes quicunq́ Euangelij Chriſti Apoſtoli miniſtriq́ ſumus certiſſimi citra perturbationẽ, citra timorẽ, citra vllum deniq́ velamen Chriſti gloriam ſplendidiſſimam tanquam ſpeculum intuemur, atq́ ad eandem Chriſti imaginem transformamur à gloria filiorum Dei ad gloriam miniſterij huius filiationis. vtramq́ verò gloriam Spiritus Domini in nobis efficit.*

IN CAP. IIII. 1 Ideò habentes.] *Cùm itaque ex Dei miſericordia ſortiti fuerimus miniſterium hoc quod amplexi ſuſcepimus; quidquid nobis accidat, minimè deficimus tædióue afficimur, nihilq́ ſubire recuſamus, præterquam dedecus omne vel apertum vel occultum & diſſimulatum: quidquid enim vllo modo miniſterij ſimplicitatem dedecet, id maximè auerſamur,*

auersamur, in quo genere astutia, dolus, simulatioq; sunt, & fraudes adulteratioq; verbi Dei. hæc omnia execrati abdicamus à nobis professione simplicitatis & veritatis, quã apertè denuntiamus omnibus hominum conscientijs coram Deo, tam proborum quàm improborum, ita vt veritas à nobis prædicata, & probos afficiat & consoletur, & improbos pungat, & nemo possit testari aut arguere quicquam in nobis vel simulationis, vel fictionis, vel astutiæ. ex quo fit vt ministerij nostri actiones magna cum simplicitate apertè professi exponamus, quæ omnes eò tendunt, vt Euangelij veritas patefiat, atque ita omnibus aperta facie exponatur.

mus occulta dedecoris, non
ambulantes in astutia, neque
adulterantes verbum Dei, sed
in manifestatione veritatis cō-
mendantes nosmetipsos ad
omnem conscientiam homi-
num coram Deo. [3] Quòd si
etiam opertum est Euangeliũ
nostrum: in iis qui pereunt est
opertum, [4] in quibus Deus
huius seculi excæcauit men-
tes infidelium, vt non fulgeat
*cis 2 MS. R. Amb. G. S. *illuminatio Euangelij gloriæ
Christi, qui est imago Dei.
B [5] Non enim nosmetipsos præ-
dicamus, sed Iesum Christum
⌐3 MS. G. Dominum⌐ nostrum': nos au-
tem, seruos vestros per Iesum,
[6] quoniam Deus qui dixit de
tenebris lucem splendescere,
⌐11 MS. Amb. ⌐"ipse' illuxit in cordibus no-
"qui 3 MS. G. "ipse qui S. stris ad illuminationem scien-
tię claritatis Dei, in facie Chri-
sti Iesu. [7] Habemus autem the-
saurum istum in vasis fictili-
"virtutis sit. G. S. bus: vt sublimitas "sit virtutis'
Dei, & non ex nobis. [8] In om-
nibus

3 Quòd si etiam opertum.] *Quòd si quibusdam adhuc velamen interpositum est quo Euangelij nostri virtus illa salutaris operitur & non agnoscitur, id tantùm iis accidit qui non credunt Euangelio, atque ideò pereunt; iis, inquam, quorum mentes Deus huius seculi, quod finis omnium seculorum est, author & moderator atq; gubernator excæcauit, eo quòd charitatem veritatis non receperunt vt salui fierẽt; excæcauit, inquam, ita vt illis non splendeat illuminatio Euangelij virtutis & efficacitatis quam Christi gloria consequitur, qui est imago Dei, atq; talis esse ex Euangelij luce cognoscitur: in quo Euangelio ministrando cùm aliquid de nobis dicimus non prædicamus nosmetipsos, sed vnctum esse Iesum eundemq; Dominum cui data sit omnis potestas in cælo & in terra: nos autem prædicamus seruos vestros propter Iesum, cuius virtutem & efficientiam vobis probare cupimus ex Dei voluntate.*

6 Quoniam Deus.] *Est autem prædicationis nostræ illa summa, quòd Deus, qui initio mundi iubens dixit vt è tenebris lux splẽdesceret, & ita vt ille dixit factum est, idem ipse illuxit in cordibus nostris, vt hac illuminatione cognosceremus Dei gloriam lucentem & manifestatam in facie Iesu Christi à se missi in nuntium, pontificem, authorem & legislatorem noui Testamenti. Hanc autem gloriam cordibus nostris cognouimus, Deo illustrante nos interius; ita vt nos veritatis huius testes simus certissimi & ministri fidelissimi.*

7 Habemus autem.] *Sed quòd hunc tantum thesaurum cognitionis gloriæ Christi in hoc corpore laboribus, ærumnis atque vexationibus exposito, atque adeò infirmo habeamus; id etiam ex Dei prouidentia factum est, qui hac ratione*

ratione oſtendere voluit virtutem ſublimem ſuam, quæ apertiſſimè cognoſcitur obſeruantibus tantam conſtantiam,tantamq́ libertatem,tantam denique perſeuerantiam miniſtrorū,mundi præſidiis omnino deſtitutorum,& tamen & euadentium,labores difficultatesq́ omnes fortiſſimè tolerantium & ſuperantium: quippe quamuis vndique premamur,non tamen ſuffocamur aut coarctamur,ita vt eloqui & liberè profiteri non poſſimus: quamuis animi pendeamus, non tamen animo deſpondemus.

11 In mortem tradimur.] *Viui vitam quandam ducimus morti ſimilem,animam noſtram in manibus noſtris ſemper habentes; vitam,inquam,quam mundus mortē exiſtimaret,laborioſam,vexatam, afflictam,ſed in hac corporis noſtri exercitatione quaſi mortali manifeſtatur vita Ieſu in nobis viuentis.*

12 Ergo mors.] *Ita quidem fit vt in nobis miniſtris mors exercita & quotidie conſpecta efficacitatem vitæ Chriſti probet,vita vero eiuſdem Chriſti vobis communicata efficacitatem eiuſdem in vobis etiam probet, & id quod nos morimur viuentes propter Euangelium vita veſtra feramus:atque hoc pacto fit vt eodem Spiritu & vos viuatis,& nos mortem hanc quotidianam feramus & ſuperemus, eundem enim Spiritum fidei Chriſti & vos & nos habemus. vos qui credidiſtis in Chriſtum, Chriſti vitam accepiſtis,quam teſtamini & confitemini ſicut ſcriptū eſt,Credidi,propter quod locutus ſum. & nos qui credidimus in Chriſtum,labores ferimus,mortem patimur & ſuperamus,ideo & loquimur & prædicamus virtutem eius qui nos vocauit in admirabile lumen ſuum,& hoc miniſterio idoneos dignosq́ fecit:loquimur autem ſcientes Deū authorē,conſeruatorē inſtauratoremq́ vitæ eſſe tā æternæ quā corporalis. eundē autē ſcimus eſſe qui ſuſcitauit Ieſum ex morte illa corporali,poſſe etiā nos ex his perſecutionibus,laboribus & morte ſuſcitare,& ſiſtere vobiſcū incolumes & ſaluos,nō ſolùm animo ſed & corpore,idq́ illum facturū confidimus:atq́ hæc munera nobis veſtri cauſa à Deo donanda confidimus,quorum cauſa & laboramus,quorum etiam cauſa eripimur, & è tantis laboribus ac difficultatibus emergimus, vt etiam vos nobiſcum gratias Deo agatis propter donum abundantius etiam donatum multorum cauſa.*

16 Pro-

nibus tribulationē patimur,
ſed non anguſtiamur: aporia-
mur,ſed nō deſtituimur: 9 per- C
ſecutionem patimur,ſed non
derelinquimur: * deiicimur, *humiliamur, ſed nō confundimur MS.
ſed non perimus: 10 ſemper
mortificationem Ieſu in cor-
pore noſtro circumferentes,
vt & vita Ieſu manifeſtetur in
corporibus noſtris. 11 Semper
enim nos qui viuimus,in mor-
tem tradimur propter Ieſum:
vt & vita Ieſu manifeſtetur in
carne noſtra mortali. 12 Ergo
mors in nobis operatur, vita
autem in vobis. 13 Habentes
autem eundem ſpiritum fidei,
ſicut ſcriptū eſt: Credidi,Pro- Pſal. 115,10
pter quod locutus ſum,& nos
credimus propter quod & lo-
quimur: 14 ſcientes quoniam
qui ſuſcitauit Ieſum,& nos cū
Ieſu ſuſcitabit & conſtituet
vobiſcū. 15 Omnia enim pro-
pter vos: vt gratia abundans,
per multos in gratiarū actio-
ne, abundet in gloriam Dei.
16 Propter

[16] Propter quod nō deficimus: sed licet is qui foris est noster homo, corrumpitur: tamen is qui intus est renouatur de die in diem. [17] Id enim quod in præsenti est momētaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, [18] non cōtemplantibus nobis quæ vidētur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna sunt.

a 2 Mac. c. 5.

CAP. V.

A SCimus [1] enim quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam æternam in cælis. [2] Nam & in hoc ingemiscimus, habitationem nostram quę de cęlo est, superindui cupiētes: [3] si tamē vestiti, nō nudi inue-

Apoc. 16. 15.

16 Propter quod.] *Ideò igitur, id quod antea dicebamus, efficitur vt nullis difficultatibus, nullis incommodis quamuis maximis affecti, tamen deficiamus, tadióve ministerij nostri afficiamur; nam tadium ex animi imbecillitate oritur: sed hoc nobis maximi commodi contingit, quòd si maximè exterior noster homo corrumpatur, ille tamē interior renouatur indies.*

17 Id enim quod in præsenti.] *Nā quod nunc patimur, & leue & breue est, & ex virtute Christi adoperatur gloriam solidißimam & ponderosissimam nobis, eamq́ æternam; nobis, inquam, qui non intendimus animū & curam in ea qua videntur his corporeis oculis in hoc mundo, sed in ea qua nec oculus vidit, neq́ auris audiuit: nam qua videntur, temporaria sunt, & sua spōtè caduca & fluxa: at verò qua non videntur, in qua & nos intendimus, aterna sunt.*

IN CAP. V.

1 Scimus enim.] *Ex sacra disciplina rationibus nouimus, & pro certo compertoq́ habemus, eos qui pro Deo Deiq́ iustitia laborauerint, manere aternum pramium: & si hic eorum qui in Domino moriuntur corpus sua natura infirmum, mortale & breui duraturum, atque mutandum tabernaculorum instar, dissoluatur; tamen constitutum esse admirabile adificium gloria & quietis, idq́ non caducum, qualia omnia manufacta adificia sunt, sed aternum, vtpote à Deo factum, cuius habitationis nobis constituta spe fulcimur omnes qui pro Christi nomine premimur, & variis arumnis exercemur.*

2 Quæ de cælo est.] *Nos qui Spiritu sancto renouati sumus interius & regenerati, animoq́ sumus magnis Christi donis amplificato, cupimus etiam corpus nostrum hoc, quod nunc mortale est, superindui immortalitate illa & gloria in calis parata, qua non ex natura neque ex virtute nostra, sed ex calo est, indeq́ authore Deo nobis communicabitur, adeò vt hoc nomine etiam fortißimè feramus arumnas omnes, & mortem ipsam dissolutionemq́ mortalis huius nostri tabernaculi oblatam fortiter subeamus, vtpote qui ab hac migrare cupiamus, illiusq́ desiderio gemamus.* 3 Si tamen vestiti.] *Ita tamen vt cùm immortalitatem induerimus ex Dei efficientia & dono, non inueniemur nudi, vt verè non inueniemur, nisi mortalitate & infirmitate hac qua nunc amicimur.*

4 Nam & qui ſumus.] *Interim dum ſumus in hoc tabernaculo, omnes homines cùm ſentimus onus hoc infirmiſſimi corporis humani, ingemiſcimus: vellemus enim leuari onere, ſed non ſpoliari; verùm ſuperneſtiri, ita vt quod mortale eſt, ſine morte noſtra abſorberetur à vita: verùm Deus nobis à ſe iam præparatis ſpẽ fecit huius doni immortalitatis, quippe qui dedit nobis pignus Spiritus vitæ, qui in animis noſtris habitat, & pollicetur nobis futuram ſuperinduitionem immortalitatis & incorruptionis, etiam ex hoc ipſo quòd mortui & diſſoluti fuerimus ſecũdum hoc tabernaculum.*

6 Audentes igitur.] *Confidẽter igitur magnaq; ſpe agimus quidquid agimus, & ferimus incommoda omnia & ærumnas, & pericula ſubimus nobis pro Euangelio oblata, cùm ſciamus non eſſe hic nobis permanentem manſionem, ſed corpus hoc in quo habitamus, eſſe tabernaculi inſtar nobis. porrò tabernaculum nõ eſt patriæ certa, ſed peregrinationis index: itaq; corporis huius infirmi habitatio nos aduenas eſſe arguit, & aliam nobis patriam ſignificat, à qua peregrinamur. eam autem patriam dicimus, in qua Dominus eſt, quem nunc videmus non in ſpecie ipſa, ſed in fide filiorum Dei, qua viuimus nunc in carne.*

8 Audemus autem.] *Hac cognitione inſtructi, confidẽter & animosè ſubimus difficultates huius peregrinationis, & tamen probamus & mallemus, ſi noſtra eſſet optio, migrare à corpore hoc, & ire habitatum apud Dominum.*

9 Et ideò cõtendimus.] *Hoc omnino ſtudemus, vt tam dum hîc agimus quàm dum migrabimus hinc, illi placeamus & probemur. itaque vitæ & mortis noſtræ vſum ad illius voluntatem referre ſatagimus; atque hoc modo corpori etiam noſtro conſulimus; cui id dabitur quod cum ſingulorum ratione & exercitatione conueniat iuxta Dei iudicium. namque omnes ſiſtemur ante tribunal Chriſti, vt ſinguli referãt, non ſolùm in animo, ſed in corpore, ea quæ ex iudicio diuino propria adſcribentur pro ratione factorum in corpore vel bonorum vel malorum.*

11 Scientes ergo timorem.] *Itaque cùm nouerimus terrorem illum Domini qui ex cogitatione huius iudicij oritur, ſuademus hominibus ſimpliciſſimè & ſine vllo fuco aut adulteratione aliqua id quod ex miniſterij noſtri officio eſſe cognouimus: huiusq; officij cauſa quiduis patimur, quiduis ſubimus, quiduis ferimus quod*

inueniamur. 4 Nam & qui ſu-
mus in hoc tabernaculo, inge-
miſcimus grauati: eò quòd
nolumus expoliari, ſed ſuper-
ueſtiri, vt abſorbeatur quod
mortale eſt, à vita. 5 Qui autẽ
efficit nos in hoc ipſum, Deus,
qui dedit nobis pignus ſpiri-
tus. 6 Audentes igitur ſemper,
& ſcientes quoniam dum ſu-
mus in corpore, peregrinamur
à Domino. 7 (per fidem enim
ambulamus, & non per ſpe-
ciem) 8 audemus autem, & bo-
nam voluntatem habemus
magis peregrinari à corpore, B
& præſentes eſſe ad Dominũ.
9 Et ideò cõtendimus, ſiue ab-
ſentes, ſiue præſentes placere
illi. 10 Omnes enim nos mani- Rom. 14, 10.
feſtari oportet ante tribunal
Chriſti, vt referat vnuſquiſq.
propria corporis, prout geſ-
ſit, ſiue bonum ſiue malum.
11 Scientes ergo timorem Do-
mini hominibus ſuademus:
Deo

nobis ab hominibus aut inferri aut obiici poßit: namque hanc simplicitatem nostram Deo manifestam esse scimus; & speramus etiam vos cõscios esse nostræ huius fidei & simplicitatis quam ipso experimento cognoueritis ac testari poßitis ex conscientia.

Deo autem manifesti sumus,
Spero autem & in consciẽtiis
vestris manifestos nos esse.
[12] Non iterum commẽdamus
nos vobis, sed occasionem da-
mus vobis gloriandi pro no-
bis: vt habeatis ad eos qui in
facie gloriantur, & nõ in cor-
C de. [13] Siue enim mente *exce-
dimus, Deo: siue sobrij su-
mus, vobis. [14] Charitas enim
Christi vrget nos: æstimantes
hoc, quoniam si vnus pro om-
nibus mortuus est, ergo om-
nes mortui sunt. [15] & pro om-
nibus mortuus est Christus: vt
& qui viuunt, iam nõ sibi vi-
uant, sed ei qui pro ipsis mor-
tuus est & resurrexit. [16] Itaque
nos, ex hoc neminẽ nouimus
secundũ carnem. Et si cogno-
uimus secundùm carnẽ Chri-
stum: sed nunc iam non noui-
D mus. [17] Si qua ergo in Christo
noua

*excidimus, *Syra transferuntur: Insanimus, similiter verti possunt Græca. Textus conformis est Amb.*

12 Non iterum.] *Non fecimus hanc egressionem vestras conscientias appellando, vt denuò vobis commendemur; sed vt vos intelligatis ex vobismetipsis vestroq́; profectu & vsu, quidnã discriminis sit inter ministros qui ministerij iactationem & gloriam in fronte præferunt, cuius virtutem & fidẽ atque sedulitatem ipsi suis conscientiis probare non possunt; cùm tamen nos non solùm nostris cõscientiis id Deo probemus, sed vestris etiam probare poßimus, & vos vestris conscientiis certiora & maiora de nobis proferre testimonia erga vos, quàm illi suis in conscientiis habeant de se.*

13 Siue enim mente excedimus.] *Quidquid in ministerij nostri exercitatione agimus, non nostra agimus causa; sed vel eum respicimus à quo mißi & delegati sumus, vel ad vos ad quos sumus legati Apostoli: ergo siue videmur insanire, vel nós valde laudantes, vel vos vel alios valde reprehendentes, nõ hoc ex nobis, hoc est, nostra ipsorum persona, sed authoritate Dei facimus, cui laudem nostram & authoritatem etiam ministerij tribuimus: si verò parciùs agimus, id vestri causa agimus, quibus & cõsulere maximè, &, quoad id fieri poßit, parcere studemus.*

14 Charitas enim Christi.] *Namq; amor ille quo Christus nos dilexit, quoq́; nos Christũ amamus, nos constringit vt non nostra sed quæ illius & fratrum sunt quæramus, eaq́; studiosè agamus; cùm illud apud nos cogitemus, Christum mortuum esse pro omnibus, hoc est, in persona omnium, ita vt omnes mortui fuerint in ipso: ergo illius morti pro omnibus subitæ hoc inter cætera debetur, vt qui viuit, iam non sibi viuat, neque sua sibi quærat, sed viuat Christo & iis pro quibus Christus mortuus est: namq; ille non sibi mortuus est; id est, nõ pro se, sed pro aliis, pro quibus & resurrexit, vt illos ad nouitatem vitæ mutaret. eos ergo qui cum illo viuũt aut viuere cupiunt, actiones omnes vitæ suæ ex illius voluntate suscipere oportet, atque hoc pacto vitam suam apud illum obtinere, & probare, & constituere.*

16. 17 Itaque nos ex hoc.] *Ex quo in hanc considerationem incidimus (incidimus autem ex quo Dei charitas in cordibus nostris est diffusa) & nos & alios omnes, quo ad prioris vitæ rationem, mortuos reputamus; atq;*

ita

ita neminem nouimus secundum carnem; non habemus rationem vel corporis externi huius nostri vel aliorum, vel etiam earum rerum quæ carnem aliquo modo sapiunt: habemus autem rationem spirituum & nouitatis vitæ tum nostræ tum aliorum, adeò vt quanuis nouerimus Christum secundùm carnem, quem viderim ipse cùm adhuc secundùm carnem ambularem; viderim inquam, & audierim, & allocutus fuerim; tamen nunc iam illum alio modo nouimus, secũdùm spiritum ipsius in nobis habitantem, cuius virtutem experimur, & efficientiam eandem ministerio nostro obeundo referimus: hac igitur ratione & Christum, & nos, & alios omnes nouimus, hac ratione ministerij nostri munere simplicissimo & integerrimo fungimur. Itaque si quis est in Christo, is iam non est ex Adami vetustate, sed noua creatura est: vetera enim transierunt, & omnia facta sunt noua: affectus, cogitationes, actiones, studia, omnia hæc vt ex mortuis resuscitata vt regenerata æstimanda & obseruanda sunt. atque hæc magna mutatio & regeneratio ex virtute Dei est, à quo noua facta sunt omnia; ille enim nos Apostolos recõciliauit sibi per Vnctum suum, quem ad mundi totius reconciliationem & salutem vnxit: & nobis, qui reconciliationis huius testes sumus, dedit reconciliationis ministerium, vt per nos aduocentur homines ad fidem Christi, & per Christum accipiant hoc admirabile Dei donum omnibus hominibus propositum accipere volentibus & legitimè curantibus.

noua creatura: vetera transierunt, ecce facta sunt omnia Esaia 43, 19. Apoc. 21, 5.
noua. 18 Omnia autẽ ex Deo,
qui nos reconciliauit sibi per
Christum: & dedit nobis ministeriũ recõciliationis. 19 quo-
niam quidem Deus erat in
Christo mundum reconciliãs sibi, non reputans illis delicta ipsorum, & posuit in nobis verbum recõciliationis. 20 Pro
Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.
21 Eũ qui nõ nouerat peccatũ, pro nobis peccatũ fecit: vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso.

19 Quoniam quidam.] *Nam quidquid Christus egit ac fecit, authoritate, consilio, virtute & efficientia Dei egit ac fecit: Deus enim erat in illo, cùm ille moreretur, mundumq́ue sibi illius morte reconciliabat, non reputans eorum qui in mundo fuerint peccata, nam pro peccatis totius mundi ille mortuus est ex Dei consilio & voluntate: sed non omnes hoc donum Dei accipiunt, quia non omnes recipiunt hunc Filium Dei in suam salutem: multi sua ipsorum culpa ab hoc diuino bono alienantur; quod tamẽ Deus amat omnibus hominibus largiri, quippe qui homines omnes saluos fieri, & ad veritatis sciẽtiam peruenire omnes vult: ideò idem qui mũdum sibi in Christo reconciliauit, huius reconciliationis verbum sua virtute & efficientia in nobis vt testibus atque etiam vt ministris posuit. non nos nobis posuimus, verùm ille posuit perferendum & communicandum Gentibus; itaque fungimur legatione nõ nostro sed ipsius Christi nomine & munere, vt sicut Christus missus est qui salutem mundo afferret & offerret, ita nos verbis Dei vobis hanc salutem per Christum donandam offerimus, & vt accipiatis non solùm hortamur, sed etiam rogamus nomine Christi vt Deo reconciliemini.*

CAP.

21 Eum qui non nouerat.] *Est autem huius nostræ legationis illa summa, eum qui nullum suum peccatum nouerat; hoc est, peccati omnis proprij expertem Christum factum & constitutum*

tum esse à Deo peccatum, omniumq; peccatorum sustinuisse personam, quos suo ille sanguine expiaret & redimeret. Deinde eundem communicasse nobis iustitiam suam, quæ iustitia Dei est; vt nos membra illius effecti, efficeremur iustitia Dei in ipso vt in capite, si modò capiti huic coaptati & coniuncti fuerimus.

CAP. VI.

*& 7 MS. Amb. C.

A ADiuuantes 1 autem* exhortamur, ne in vacuũ
gratiam Dei recipiatis. 2 (Ait
Isaie 49,8. enim,) Tempore accepto exaudiui te: & in die salutis adiuui te. Ecce, nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies salutis.
1 Cor. 10,32. 3 nemini dãtes vllam offensionem, vt nõ vituperetur ministerium nostrum: 4 sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos
1 Cor. 4,2. sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis,

IN CAP. VI.

1 Adiuuantes autem.] *Ministerij nostri summam omnibusq; cõmunem rationem cùm exposuerimus, vobis etiam consilium, operã, adhortationem, non solùm sermone sed exemplo nostro afferimus, agnoscentes gratiam vobis à Deo collatam; hoc est, salutis huius denuntiationem, & in vestrã & in aliorum vtilitatem; quam vt efficacissimam & suo fructu non carentem esse vt curetis & studeatis precamur: est enim certa gratia & manifesta, quam aliquãdo offerendam & vltro à se donandã Deus prædixerat, certum quoddam tempus significãs quo hoc præstaretur. id tempus iam adest, idq; nos vobis indicamus, & omni studio vt à vobis excipiatur satagimus, vitamusq; omnẽ offensionem, qua ministerij authoritas, simplicitas, & integritas vituperari possit, idq; vos vestra ex parte imitari debetis & sequi, vt eodem modo ministerij nostri rationem excipiatis, quo & nos eandem exhibemus.*

4 Sed in omnibus.] *In omni tempore, opportunitate, occasione, loco, euentu, conditione, nihil cogitamus aut curamus quod ad nostra commoda, sed quod ad Dei ministerium promouendum & expediendum faciat. Ferimus omnia incommoda ab aliis allata, nos verò id adhibemus tum corpore tum animo quod fideles ministros Dei gloriæ, hominumq; vtilitatis studiosos decet, corpore vigilias, ieiunia, puritatẽ; animo scientiam certamq; sacræ doctrinæ agnitionem, lenitatem ad ferendas contumelias & iniurias, bonitatem ad alios iuuandos, Spiritum sanctum cuius virtute agimur in omni actione nostra, charitatem ardentissimam atque ex animo se effundentem erga omnes homines. hæc autem omnia exhibemus & manifestamus, nẽpe sermone veritatis nulla simulatione, nulla fictione, nulla cõmentatione aut inuẽtione nostra cõmixto; & virtute Dei qua id efficimus quod ad sermonis cõfirmationẽ oportunũ esse cognouimus, nulla personarũ habita ratione, nullo metu deterriti, nulla humana spe vel cupiditate abducti, sed armis iustitiæ vtentes, tã ad dexterã quàm ad læuã, tam in eos quos liberãdos ac protegẽdos, quàm ad eos quos depellẽdos censemus; iustissimo gladio, iustissimo scuto, vtroq; spirituali: quidquid verò nostrũ officiũ & ministeriũ apud homines vel iudicij vel euẽtus cõsequatur, id ferimus cõstãtissimè, atq; ad nostræ fidei integritatẽ cõferimus: nã siue honore afficimur, id Deo acceptũ tribuimus; siue opprobriũ patimur, id pro Deo ferimus; idẽ, siue laudemur siue vituperemur; si tanquam seductores traducimur & impostores, tamẽ nos veraces semper exhibemus, & res ipsa veraces probat; siue pro ignotis habeamur & incelebribus, tamen res ipsa nos esse notos, nostrumq; ministeriũ non latere indicat; siue pro mortuis, viuimus*

autem perinde ac si mortui essemus, nihil magis mundana curãtes, quàm qui mortui sunt; & tamen viuimus, & spiritualia vt spiritu viuentes curamus. affligimur autem & vexamur tormentis, ita vt pro mortuis ducamur; & tamen nõ occidimur, Deo nos seruante: itaque euadimus non mortui, sed vt castigati. vtimur etiam doloribus & anxietatibus ac mœroribus quibus vexamur; sed eo ipso gaudemus, quòd hæc pro Christo Christiq; Euangelio ferimus: vt pauperrimi & viuimus & existimamur, verùm locupletamus multos veris diuitiis. viuimus tãquam qui nihil habent; & tamen animi æquitate & iucunditate omnium rerum domini ac possessores sumus, adeò nihil desideramus aut cupimus.

11 Os nostrum.] *Si lõga oratione nostrum ministerium vobis probamus, ô Corinthij, id nõ est gloriæ affectationi, sed amori erga vos nostro adscribendum; quippe amplißimo corde nostro vos omnes complectimur, cuius affectum oratio indicat. non est vobis angustus locus in nobis, totum cor nostrum idq; amplißimum vobis patefeci & patefacio, & tamen vos viscera vestra arcta angustaq; erga me præbetis. verùm ego à vobis tanquam à filiis charitatis meæ erga vos & amoris recompensationem, & vsuram debitam filiisq; dignam postulo, vt eodem officio mihi auscultetis, hoc est, filiorum, quo ego vobis consulo, hoc est, patris: respõdent enim sibi mutuò pater & filius amoris & officij ratione; debet autem filius patri, vtpote beneficiis obligatus & adstrictus: atque ideò si quid vos à me liberè & grauiter prolatum, si reprehensum audieritis, tanquam à patre profectum & amoris plenum excipite, & ipsi summo amore & emẽdate eodem studio quo à me proponitur.*

14 Nolite iugum ducere.] *Cùm adeò dispares vos & infideles sitis, dispariq; conditione vtamini; nolite vitæ neceßitudinem & societatem cum illis coniungere, & easdem actiones obire quas ex æquo obire non potestis.*

15 Quæ

gustiis, 5 in plagis, in carceri-
bus, in seditionibus, in labo-
ribus, in vigiliis, in ieiuniis, 6 in
castitate, in scientia, in longa- B
nimitate, in suauitate, in Spiri-
tu sancto, in charitate non fi-
cta, 7 in verbo veritatis, in vir-
tute Dei, per arma iustitiæ à
dextris, & à sinistris, 8 per glo-
riam & ignobilitatem, per in-
famiam & bonam famam: vt
seductores & veraces: sicut
qui ignoti & cogniti: 9 quasi
morientes, & ecce viuimus: vt
castigati, & non mortificati:
10 quasi tristes, semper autem
gaudentes: sicut egentes, mul-
tos autem locupletantes: tan-
quam nihil habẽtes, & omnia
possidentes. 11 Os nostrum pa-
tet ad vos ô Corinthij, cor no-
strum dilatatum est. 12 Non
angustiamini in nobis: an- C
gustiamini autem in visceri-
bus vestris. 13 eandem au-
tem habentes remuneratio-
nem (tanquam filiis dico)
dilatamini & vos. 14 Nolite
iugum ducere cum infideli-
bus. Quæ enim participatio
iustitiæ cum iniquitate? Aut
quæ societas luci ad tenebras?

15 Quæ

15 Quæ auté conuentio Chri-
sti ad Belial? Aut quæ pars fi-
D deli cum infideli? 16 Qui auté
consensus templo Dei cũ idó-
1 Cor. 3,17. 6,19. lis? Vos enim estis templum
Dei viui: sicut dicit Deus,
Leuit. 26,12. Quoniam inhabitabo in illis,
& inambulabo, & ero illorum
Deus: & ipsi erunt mihi popu-
Isaie 52,11. lus. 17 Propter quod exite de
medio eorum, & separamini,
dicit Dominus, & immũdum
ne tetigeritis: & ego recipiam
Iere. 31,1,9. vos. 18 & ero vobis in patrem:
& vos eritis mihi in filios &
filias, dicit Dominus omni-
potens.

CAP. VII.

A 1 HAs ergo habentes pro-
missiones charissimi,
mundemus nos ab omni in-
quinaméto carnis & spiritus,
perficientes sanctificationem
in timore Dei. 2 Capite nos.
Neminem læsimus, neminem
corrupimus, neminem circũ-
uenimus. 3 Non ad condem-
vestram M.S.S. nationem dico. prædixi enim
quòd in cordibus nostris estis
ad commoriendum & ad cõ-
uiuendum. 4 Multa mihi fidu-
cia est apud vos, multa mihi
gloria-

15 Quæ conuentio.] *Christo Vncto Dei in salutem hominum cum illo in quo nulla hominibus vtilitas, nullus est vsus. quid commune habet fidelis cum infideli, cuius vterque particeps esse possit?*

IN CAP. VII.

1 Has ergo.] *Igitur cùm huiusmodi instructi simus promissis maximorum donorum nobis propositorum, in quibus Deus ipse se primum enumerat nobis vltro donandum & inhabitaturum; templi huius ipsi dicandi sanctificationem curemus diligenter, non solùm spiritu atq; animo rectè informato, sed corpore etiam casto atque ab omni impura & prophana idolorum aliarumq; immundarum consuetudinum labe purgato, idq; fiat & curetur nobis timore ac religione Domini feruentibus.*

2 Capite nos.] *Quandoquidem vos nobis intimi estis atque amplissimo corde nostro considetis; capite etiam vos vicissim & nos eodem affectu, atque interpretamini ex amore paterno profectum quidquid præterea addiderimus vel admonitionum vel reprehensionum; cùm sciatis nostrum studium aut cõsilium aut opus nunquam fuisse deprehensum incõmodi quicquam homini cuiquam afferre, aut nobis commodi aliquid quærere: nemini vnquã iniuriam fecimus, neminem corrupimus aut exemplo aut sermone, neminem re sua aut commodo aliquo fraudauimus: quòd si idem à vobis exigimus, exemplo nostro exigimus, vt hoc modo Deo placeatis. Neq; verò hoc ideò dicimus quòd condẽnare vos velimus, quos cupimus sanctos esse, vasaq; fieri purissima in quibus Deus sua reponat dona: siquidem iam dixi antea vobis meum cor esse totum deditum, ita vt si moriamini, & nos moriamur vnà, & mori vnà vobiscum optemus; & si viuatis, vestram vitam nostram ducamus.*

4 Multa mihi fiducia.] *Quòd autem nos vobis noti simus, & hic animus atque hoc studium nostrum vobis nõ solùm probetur, sed excipiatur & magna cura obseruetur, apertè profiteri possim apud vos; quippe qui & hoc apud*

apud alios iactem & mihi gratuler de vobis, quo nomine ego cõsolatione repleor; & quãto maiori cura pro vobis afficior, quo magis angor; eo abundãtiori gaudio fruor, cùm intelligo bonum exitum afflictionum mearum pro vobis. Nam cùm venissem in Macedoniam, nec tamen cognoscerem quemadmodum apud vos ageretur, affligebar vehementer interius & exterius, idq; perpetuò; foris occurrebant multa quæ de vobis cogitandi & agendi materiam præberent: laborabat corpus exercitum variis pugnis, quæ ex internis timoribus oriebantur ac terroribus, quales iis accidũt qui eos quos charissimos habẽt, in labore, tristitia ac dolore, cura ac sollicitudinibus esse existimant. Sed Deus, qui afflictissimos ac valde depressos consolatur, nos est consolatus Titi aduentu, qui non solùm variis illis nostris curis aduenient modum attulit & imposuit, sed nos omninò liberauit, tum sua ipsius consolatione, quam ille ceperat apud vos; tum etiam expositione animi, studij & affectus amantissimi vestri erga me, quod vos omnibus modis explicuistis & ostendistis illi.

8 Quoniam & si.] *Tametsi enim illa epistola grauior, aliquantoq; durior vobis fuerit, ita vt tristitiam attulerit; & si pœniteret meipsum cùm scriberem adactum in illam occasionem esse, vt contristaturus vos essem etiam ad horam, sed tamen occasione & hora oblata cum illo consilio vti expediret, non me pœnitet facti & consilij, quod breuis illa tristitia magnum bonum vobis erat paritura.*

9 Nunc gaudeo.] *Qui antea de vestra tristitia & dolebam & in cura eram, nunc optimo exitu cognito gaudeo; non quòd tristitia affecti fueritis: id enim ego noluissem si vitare commodè licuisset, aut si nulla causa fuisset quamobrem tristitia afficeremini, sed gaudeo quod tristitia illa, vt ex authoritate Dei vobis allata est, ita & agnita & accepta fuit tanquam ex Deo, atque fructus fecerit in vobis dignos tristitia illa quam Deus iis esse vult quos diligit, eos enim corripit, & ad pœnitentiam reuocat, atque per pœnitentiam ad salutem recipit: itaque nihil incommodi vobis illa tristitia, quam per epistolam nostram accepistis, attulimus, nihil detrimenti inueximus.*

gloriatio pro vobis: repletus
sum cõsolatione: superabũdo
gaudio in omni tribulatione
nostra. 5 Nam & cùm venissemus B
mus in Macedoniam, nullam
requiem habuit caro nostra,
sed omnem tribulationẽ passi
sumus: foris, pugnæ: intus, timores.
mores. 6 Sed qui cõsolatur humiles,
miles, cõsolatus est nos Deus,
in aduentu Titi. 7 Non solùm
autem in aduentu eius, sed
etiam in consolatione, qua cõ-
solatus est in vobis, referẽs no-
bis vestrum desiderium, ve-
strum fletum, vestram æmu-
lationem pro me, ita magis vt
gauderem: 8 Quoniam & si C
cõtristaui vos in epistola, non
me pœnitet: etsi pœniteret, vi-
dens quòd epistola illa (& si ad
horã) vos cõtristauit. 9 nũc gau
deo: non quia cõtristati estis,
sed quia cõtristati estis ad pœ-
nitentiã. Cõtristati enim estis
secũdum Deũ, vt in nullo de-
trimentũ patiamini ex nobis.
10 Quæ

10 Quæ

1 Petri 2,19. 10 Quæ enim secũdum Deum
tristitia est, pœnitẽtiam in sa-
lutem stabilem operatur: se-
culi autem tristitia mortem
operatur. 11 Ecce enim hoc ip-
sum, secundum Deum cõtri-
stari vos, quantam in vobis
operatur solicitudinẽ: sed de-
fensionem, sed indignationẽ,
sed timorem, sed desiderium,
sed æmulationẽ, sed vindictã.
in omnibus exhibuistis vos,
incontaminatos esse negotio.
12 Igitur etsi scripsi vobis, non
propter eum qui fecit iniuriã,
nec propter eũ qui passus est:
sed ad manifestandam solici-
tudinem nostram quã habe-
*ad vos 6 ms.G. mus pro vobis * coram Deo,
13 ideò cõsolati sumus. In con-
solatione autem nostra, abun-
D dantiùs magis gauisi sumus super gaudio Titi, quia refectus
est spiritus eius ab omnibus vobis. 14 & siquid apud illũ de
vobis gloriatus sum, non sum confusus: sed sicut omnia vo-
bis in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra quæ fuit
ad Titũ, veritas facta est, 15 &
viscera eius abundantius in
vobis sunt: reminiscentis om-
nium vestrum obedientiam,
quomodo cum timore & tre-
more excepistis illum. 16 Gaudeo quòd in omnibus con-
fido in vobis.

10 Quæ enim secundum Deum.] *Namque alius & alius euentus & fructus est tristitiæ, quæ ex Dei timore atque adeò ex eiusdem authoritate accipitur, ad eumq́; animos inducit placandum, & eam quam mundus affert iis qui mundum mundanaq́; diligunt & mirantur; illa enim tristitia operatur pœnitentiam, quæ in salutem haud pœnitendam homines deducit: excitat itaque spiritum tristitia illa, & sibi consulere atque prospicere facit eos quos afficit; at verò tristitia de mundo mundanisque rebus accepta ossa exsiccat, homines deiicit, animos deprimit, & in mortem interdum corporu, sæpè etiam animæ, intrudit, vel non valentes illam abiicere atque expellere, vel studentes ea sibi reponere & instaurare, aut etiam assequi, quorum defectu vel desiderio in mæstitia sunt.*

11 In omnibus exhibuistis.] *Nullam partem consilij, iudicij, curæ atque operæ, diligentiæ & obseruationis prætermisistis, qua declarari posset id quod iam manifestum fecistis, vos ab illo negotio immunes esse, quod criminis loco vobis obiiciebamus, de causa aduersus fratrem ad iniquos iudices delata.*

12 Solicitudinem.] *Nostrum de vobis studium Deo cognitum & probatum.*

15 Et viscera eius.] *Et amor ille intimus quo vos prosequebatur mirum in modum creuit & crescit indies dum reminiscitur, &c.*

IN

Z CAP.

Cap. VIII.

NOtam [1] autem facimus A
vobis fratres gratiam
Dei, quæ data est in Ecclesiis
Macedoniæ, [2] quòd in multo
experimēto tribulationis abū-
dantia gaudij ipsorum fuit, &
altissima paupertas eorū abū-
dauit in diuitias simplicitatis
eorum, [3] quia secūdum virtu-
tem (testimonium illis reddo)
& supra virtutem voluntarij
fuerunt, [4] cum multa exhorta-
tione obsecrātes nos gratiam
& communicationem mini-
sterij quod fit in Sanctos. [5] Et
non sicut sperauimus, sed se-
metipsos dederunt, primùm
Domino, deinde nobis per vo-
luntatem Dei: [6] ita vt rogare- B
mus Titum, vt queādmodum
cœpit, ita & perficiat in " vo- "vos 2 MS. Amb. c.
bis etiam gratiam istam. [7] Sed
sicut in omnibus abundatis fi-
de & sermone, & scientia, &
omni solicitudine, insuper & - 6 MS. c. s.
charitate vestra in nos, vt & in
hac

In cap. VIII.

1 Notam autem facimus.] *Exempla Macedonum quæ vobis exponemus. fratres, probabunt magnam Dei gratiam in Ecclesias illas collatam; quippe nō ex humani ingenij viribus, non ex naturæ efficacitate, neque ex consuetudine moréq; communi est, sed ex manifesta Dei gratia, vt ex ærumnis gaudium, ex egestate summa liberalitas oriatur. atqui Macedonum Ecclesiæ afflictiones multas summo cum gaudio & animorum alacritate, proprietatis vero cultu pertulerunt, in quibus & inopia paupertasq; profundissima fuit, quæ non solùm non impediuit illorum liberalitatem in subsidium Sanctorum, sed benignitatis simplicitatem copiosissimam edidit. atque ita probauit certissimis periculis animos ipsorum, & in malorum tolerantia fortissimos, inuictissimos, atque adeò triumphatores, & in beneficentia promptissimos & studiosissimos, atque adeò vtroque nomine charitate plenissimos.*

3 Quia secundum virtutem.] *Testor enim ipse, illos contulisse in sanctorum subsidia quantum pro facultate conferri potuit, & voluisse vltro cōferre vltra facultatem suam, studiumq; auctissimum nobis probasse; quippe qui vltro nos fuerint exhortati, vt susciperemus curam gratiæ & communicationis, quæ fit ad ministrandum Sanctis vitæ victusq; subsidium, & vt nos huic beneficentiæ procurandæ apud alios fratres studium operamq; impenderemus. atque adeò non solùm suas illi portiones ad hāc rem contulerunt, sicuti sperabamus, sed suas etiam operas vltro Deo primùm, & nobis per voluntatem Dei ponendas in hoc negotio pro arbitrio consilioq; nostro.*

6 Vt quemadmodum cœpit.] *Cùm sciamus hoc beneficium vobis fieri, vt ad conferendum huiusmodi subsidium inducamini; beneficium enim hoc piis est, qui Deo fœnerant: adhortati sumus Titum, vt ipse absolueret incœptum erga vos à se beneficium.*

7 Sed sicut.] *Sed cupio, vt non solùm vos promptos & officiosos in hoc beneficio faciendo, sed vt in cæteris virtutibus & partibus vltra commune exemplum, & vltra bonam etiam exspectationem abundatis, ita etiam in hoc genere abundetis.*

8 Non

hac gratia abundetis. 8 Non
quasi imperans dico: sed per
aliorum solicitudinem, etiam
vestræ charitatis "ingenium"
bonum comprobans. 9 Scitis
enim gratiam Domini nostri
Iesu Christi, quoniam propter
vos egenus factus est, cùm esset diues: vt illius inopia vos
diuites essetis. 10 Et consiliũ in
hoc do: hoc enim vobis vtile
est, qui non solùm facere, sed
& velle cœpistis ab anno priore: 11 nunc verò & facto perficite: vt quẽadmodum promptus est animus voluntatis: ita
sit & perficiendi ex eo quod
habetis. 12 Si enim voluntas
prompta est: secundũ id quod
C habet, accepta est, nõ secundũ
id quod nõ habet. 13 Nõ enim
vt aliis sit remissio, vobis autẽ
tribulatio: sed ex æqualitate.
14 In præsenti tempore vestra
abũdantia, illorũ inopiã suppleat: vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum, vt fiat æqualitas,
15 sicut scriptum est: Qui multum * non abundauit: & qui
modi-

*ingenuum 1 MS. C. *Pro* ingeniũ bonũ, *Amb.* tantum legit: Bonũ. *Syr.* Coníianuã.

Exod. 16, 8.

*habuit 11 MS. *Amb.* 1.

8 Non quasi imperans.] *Non impero vobis, vt hoc suscipiatis & præstetis, sed quod ego noui de charitate vestra, curo etiam probari fratribus vestris Macedonibus, qui tanto studio rem hanc curant, atque hoc vobis germanum & certum esse apud illos exploratum reddo.*

9 Scitis enim.] *Hanc germanam vestram charitatẽ ex eo intelligo, quòd vos sciatis, Christum pro vobis pauperem factum, eo etiã tempore cùm diues esset, vestram paupertatem & inopiam, vestram indigentiam in spiritu & veritate suscepisse, vt vos in se susceptos suis diuinis locupletaret diuitiis: deberi ergo illi à vobis, vos vestraq; omnia. Deinde scio, vos hac cognitione instructos vltro incepisse superiori anno: non solùm vos cœpistis hoc facere, sed vltro sponteq; proposuistis & apud vos constituistis. ideoq; sententiam meam etiam vobis adstipulantem adiungo, quæ vobis conferat, iudicioq; vestro adiungatur.*

11 Promptus est animus voluntatis.] *Vt voluntatis promptitudini respondeat officij absolutio ex facultate.*

12 Secundum id quod habet.] *Nemo excusatur ex eo quòd parum habeat, non enim exigitur nisi pro ratione facultatis. ex eo quod non habet nõ potest quicquam dare, neq; ex alieno: ex eo quod habet si dederit, voluntas accepta est; neq; oportet contentionẽ sed facultatẽ respicere, atq; ita voluntatẽ Deo probare.*

13 Non enim vt aliis.] *Nolumus vos omnino spoliari, & ad summam inopiam & indigentiam adigi, vt aliis abundè suppeditetur, sed æqualitatem inprimis obseruandam censemus pro temporum ratione: hoc enim tẽpore famis in Iudæa grassantis, cùm vobis abundè sit vnde viuatis, illorum inopiæ prouisum esse oportet, vt cùm illi abundent, vestrum etiam defectum suppleant: ita vt in colligendo manna obseruabatur, nam qui multum collegerat, tantùm id sumebat in vsus suos, quantum in diem satis esset, & reliquum omne iis distribuebat qui parum collegissent, ita vt qui parum collegerat, non haberet minus quàm quod satis sibi esset, propter hanc æqualitatem inter ipsos recto iudicio & libenti studio seruatam.*

17 Sed

17 Sed cùm ſolicitior eſſet.] *Cùm ipſe ſua ſponte veſtri ſtudioſior eſſet, vltro etiam ad vos abiit, cùm propter noſtrã exhortationem, tum etiam propter ſtudium ſuum erga vos.*

18 Cuius laus eſt in Euangelio.] *Qui Euangelium ſumma integritate & fide prædicauit, cuius rei teſtimonium Eccleſiæ omnes ferunt, in quibus verſatus eſt.*

19 Deſtinatam voluntatem noſtram.] *Hoc enim conſilio ſuſcepimus curam hanc nobis impoſitam, vt Deus ipſe laudaretur, qui talem charitatem in hominum ſe colentium animis incendit, & noſtra etiam promptitudo ad inſeruiendum fratribus, hoc etiam miniſterio cognoſceretur.*

20 Deuitantes hoc.] *Namq; omnino illud vitamus, ne quis meritò deſideret in nobis illam animi promptitudinem, illam in charitate exuberantiam, illam plenitudinem officij, quã miniſterij noſtri magnitudo poſtulat, quamq; nos tantopere commendamus atq; ſuademus aliis; vtpote qui honeſta & pulchra non ſolùm coram Deo, ſed coram hominibus curemus.*

22 Confidentia multa in vos.] *Sua ſponte diligentem ſemper, nunc verò diligentiorem & magis excitatum propter fiduciã magnam quæ mihi erga vos eſt.*

23 Siue pro Tito.] *Quod ad authoritatem & dignitatem eorum qui ad vos mittuntur attinet, & ex conſequenti ad rationem vobis habendam illarum perſonarum & teſtimoniorũ, intelligite illos gerere non ſolùm ſuas perſonas, ſed eorum à quibus mittuntur: Titum ſuam & noſtram, vtpote ſocium & adiutorem meum in Euangelio: duo alij præterquam quòd fratres noſtri ſunt, ſunt Apoſtoli Eccleſiarum ad vos miſſi gloriæ Chriſti prædicandæ ac commẽdandæ & promouendæ cauſa.*

24 Oſtenſionem ergo.] *Igitur his ſuſcipiendis & expediendis, ſicut ipſe de vobis mihi perſuadeo, tum charitatis veſtræ exemplum edetis, tum etiam, id quod ego de veſtro in me ſtudio atque adeò de omni pietatis officio teſtari & prædicare ſoleo, demonſtrabitis & probabitis*

modicum, non minorauit.
16 Gratias autem Deo, qui dedit eandem ſolicitudinem pro
vobis in corde Titi, 17 quoniã
exhortationem quidem ſuſcepit: ſed cùm ſolicitior eſſet, ſua
volũtate profectus eſt ad vos.
18 Miſimus etiam cũ illo fratrẽ
cuius laus eſt in Euangelio per
omnes Eccleſias: 19 non ſolum
autem, ſed & ordinatus eſt ab D
Eccleſiis comes peregrinationis noſtræ, in hanc gratiã quæ
miniſtratur à nobis ad Domini gloriam, & deſtinatam voluntatem noſtrã: 20 deuitantes
hoc, nequis nos vituperet in
hac plenitudine quę miniſtratur à nobis. 21 Prouidemus *Rom. 12, 17.*
enim bona non ſolùm coram
Deo, ſed etiam coram hominibus. 22 Miſimus autem cum
illis & fratrem noſtrum, quem
probauimus in multis ſæpe
ſolicitum eſſe: nunc autem
multo ſolicitiorem, confidentia multa in vos, 23 ſiue pro Tito qui eſt ſocius meus & in
"vos' adiutor, ſiue fratres noſtri Apoſtoli Eccleſiarũ, "gloriæ' Chriſti. 24 Oſtenſionem
ergo quæ eſt charitatis veſtræ
& no-

"vobis ms. *Amb.* s. "gloria ms. c.

& nostræ gloriæ pro vobis, in
illos ostendite in facie Eccle-
siarum.

Cap. IX.

A NAm [1] de ministerio
quod fit in sanctos ex
abundanti est mihi scribere
vobis. [2] Scio enim promptum
animum vestrum: pro quo de
vobis glorior apud Macedo-
nes. Quoniam & Achaia pa-
rata est ab anno præterito, &
vestra æmulatio prouocauit
plurimos. [3] Misi autẽ fratres:
vt ne quod gloriamur de vo-
bis, euacuetur in hac parte, vt
(quemadmodum dixi) parati
B sitis: [4] ne cùm venerint Mace-
dones mecum & inuenerint
vos imparatos, erubescamus
nos, vt nõ dicamus vos in hac
substantia. [5] Necessarium ergo
existimaui rogare fratres vt
perueniant ad vos, & præpa-
rent repromissam benedictio-
nem hanc paratã esse sic, quasi
benedictionem, nõ tanquam
auaritiam. [6] Hoc autem dico,
Qui parcè seminat, parcè &
metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictioni-
C bus & metet. [7] Vnusquisque prout destinauit in corde suo:
Eccles. 35,11 non ex tristitia aut ex necessitate. hilarem enim datorem dili-

bitis Ecclesiis omnibus, quorum Apostoli ac legati hi sunt. id fiet cùm hi viderint, qua alacritate illi à vobis suscepti sint vt mei & Ecclesiarum legati.

In cap. IX.

1 Nam de ministerio.] *Nam rem ipsam cuius causa isti missi sunt, scio vobis adeò esse commendatam, vt tester primùm per vos constitutam & cœptam, in aliorum exemplum & æmulationem fuisse diffusam.*

2 Achaia.] *Græcia reliqua. nam Macedones nunc demum parati sunt; Græcia ab anno superiori, cùm intelligerent hoc à vobis esse inceptum.*

Vestra æmulatio.] *Zelus qui à vobis initium habuit, & studium erga sanctos.*

4 In hac substantia.] *In hac perseueratione & fiducia, qua de vobis constantissimè gloriamur.*

5 Et præparent repromissam benedictionem.] *Omnibus partibus absolutam habeant illam à nobis commendatam benignitatem & largitatem, tum animo tum re ipsa probandam.*

6 Qui parcè seminat.] *Qui erogat parcè, cùm liberalius possit; metet quidem, sed pro ratione animi & erogationis. præmium accipiet longè minus, quàm ille qui spontè, benignè, atque libenter erogat: namque hic abundantissimum reportabit fructum.*

7 Prout destinauit,] *Præoptauit præter coactionem aut sordes vel tristitiam.*

8 Potens est autem Deus.] *Potest Deus: itaque sperandum est iis qui benignè seminant, efficiendum, vt cum vobis nihil desit eorum quæ satis sunt ad vitæ vsum, tamen abundè sit ad beneficentiam & liberalitatem, atque ad omne opus bonum, itaque vobis non incommodè sit, aliis verò per vos commodissimè.*

9 Iustitia eius manet.] *Qui dando pauperibus dispersit, etiamsi videtur carere iis quæ dederit & disperserit, tamen repositam habet apud Deum illam beneficentiæ iustitiã, quam neque in hoc seculo, neque in futuro vnquam inanem experietur.*

10 Qui autem administrat.] *Qui agricolis semen suppeditat quod terræ mandetur, atque ex illo prouentus etiam facit quo agricola atque alij possint viuere, idem vobis, quippe potest & hoc amat, seminantibus in subsidium sanctorum suppeditet abundè escas quibus viuatis, & præterea fructus beneficentiæ iustitiæq; vestræ omnes, inq; his etiam liberalitatem ipsam multiplicet, ita vt abundantius in dies benignitatem exerceatis, ex qua nos studemus gratias Deo agere.*

12 Ministerium huius officij.] *Oblationis huius Deo dicatæ administratio.*

13 Per probationem.] *Sancti illi Ierosolymitani, cùm experiantur vestram erga se charitatem & benignitatem, gratias agunt Deo, qui salutem etiam Gentibus communicarit, & omnes tam Iudæos quàm Græcos in idem Euangelij gloriæ Christi studium & iugum coniunxerit, & omnes vnum fecerit, vnius Ecclesiæ filios, vnius capitis membra, quæ sibi oportuna subsidia liberaliter & amanter præbeant & communicent; atque ita accenduntur magis ad precandum Deum, vt eminentem illam gratiam suam vobis & Gentibus omnibus abundè donet, & vos amabunt & & suscipient, intelligentes gratiam Dei in vobis eminenter ostendi.*

15 Super

git Deus. 8 Potens est autem
Deus omnem gratiam abun-
dare facere in vobis: vt in om-
nibus semper omnẽ sufficien-
tiam habentes, abundetis in
omne opus bonũ, 9 sicut scri-
ptum est: Dispersit, dedit pau- Psal. 111, 9.
peribus: iustitia eius manet in
"æternum". 10 Qui autem ad- "seculum seculi MS. G q.
ministrat semen seminanti, &
panem ad manducandũ præ-
stabit: & multiplicabit semen
vestrum, & augebit incremẽ-
ta frugum iustitiæ vestræ. 11 vt
in omnibus locupletati abun-
detis in omnem simplicitatẽ,
quæ operatur per nos gratia- D
rum actionem Deo. 12 Quo-
niam ministerium huius offi-
cij non solùm supplet ea quæ
desunt sanctis, sed etiam abũ-
dat per multas gratiarũ actio-
nes in Domino, 13 per proba-
tionem ministerij huius, glo-
rificantes Deum in obediẽtia
confessionis vestræ in Euãge-
lium Christi, & simplicitate
communicationis in illos, &
in omnes, 14 & in ipsorum ob-
secratione pro vobis, deside-
rantium vos propter eminen-
tem gratiam Dei in vobis.

15 Gra-

15 Gratias Deo super inenarra-
bili dono eius.

CAP. X.

A Ipse 1 autem ego Paulus ob-
secro vos per mansuetudi-
nem & modestiam Christi,
qui in facie quidem humilis
sum inter vos, absens autem
confido in vobis. 2 Rogo autẽ,
ne præsens audeam per eam
confidentiã qua existimor au-
dere in quosdam: qui arbitrã-
tur nos tanquam secundum
carnem ambulemus. 3 In car-
ne enim ambulantes, non se-
cundum carnem militamus.
4 Nam arma militię nostrę nõ
carnalia sunt: sed potẽtia Deo
ad destructionem munitio-
num, consilia destruentes, 5 &
omnem altitudinem extollẽ-
tem se aduersus scientiã Dei,
B & in captiuitatem redigentes
omnem intellectum in obse-
quiũ Christi, 6 & in promptu
habentes vlcisci omnem ino-
bedientiam, cùm impleta fue-
rit vestra obedientia. 7 Quę se-
cundum faciem sunt, videte.
Si quis confidit sibi, Christi se
esse: hoc cõgitet iterum apud
se, quia sicut ipse Christi est:
ita

15 Super inenarrabili dono eius.] *Spiritus sancti dono, ex quo tanta hominum generi commoda oriuntur.*

IN CAP. X.

1 Ipse autem ego] *qui adeò de vobis vestraq; fide & obedientia gloriari soleo, tantoq; salutis vestræ studio sum incensus, precor vos per illam lenitatem clementiamq; Christi Iesu; qui, vt Patris misericordissimi Filius & interpres, non vult mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur & viuat. ipse, inquam, ego Paulus, qui, vti apud vos fertur, humilis coram vobis esse soleo, absens verò cõfidentia vtor in vos.*

2 Ne præsens.] *Hoc est quod rogo vos ne patiamini, vt cùm venero cogar vti illa confidentia, qua cogito vti aduersus quosdam, qui nos existimant nihil vel authoritatis, vel libertatis, vel virtutis plus ostensuros, ac si secundum carnem carnisq; prudentiam ageremus.*

3 In carne enim.] *Quamquam enim hanc humanæ carnis infirmitatem circumferamus; tamen, quod ad militiæ nostræ exercitationem & consuetudinem attinet, instructi sumus armis & auxiliis non carnalibus, quibus vtimur in ministerio nostro non secundum carnem.*

4 Non carnalia sunt.] *qualia homines in suis humanis ministeriis gestare solent, tum authoritate, tum facultate petita & accepta ab hominibus ex arte, industria, consiliisq; humanis: nostra verò arma efficacissima sunt & validissima ex virtute authoritateq; Dei, quibus armis expugnamus & superamus cogitationes & virtutes eorum qui aduersantur Deo doctrinæq; Christi.*

7 Quæ secundum faciem.] *Itáne tantùm ea adspicitis quæ exterior facies ostendit, & non existimatis veram solidam internamq; virtutem? Si quis confidit se esse verum, legitimum, atque adeò syncerum Christi ministrum, testem præterea veritatis Christi, præditũ iis partibus & virtutibus, quas ex Christo acceptas agnosci oportet, is rursus etiam non admonitus sed ex seipso intelligere poterit & agnoscere nos etiam Christi esse.*

9 Vt

ita & nos. 8 Nam & ſi amplius aliquid gloriatus fuero de po-
teſtate noſtra, quam dedit nobis Dominus in ædificationẽ,
& non in deſtructionem veſtram: non erubeſcam. 9 Vt au-
tem non exiſtimer tanquã ter-
rere vos per epiſtolas, 10 (quo- C
niam quidẽ epiſtolæ, inquiũt,
graues ſunt & fortes: præſen-
tia autem corporis infirma,
& ſermo cõtemptibilis) 11 hoc
cogitet qui eiuſmodi eſt, quia
quales ſumus verbo per epi-
ſtolas abſentes, tales & præ-
ſentes in facto. 12 Non enim
audemus inſerere aut compa-
rare nos quibuſdam, qui ſeip-
ſos commendant: ſed ipſi in
nobis noſmetipſos metientes,
& comparantes noſmetipſos
nobis. 13 Nos autem nõ in im- Ephes. 4. 8.
menſum gloriabimur, ſed ſe-
cundum menſuram regulæ,
qua menſus eſt nobis Deus,
menſuram pertingendi vſque
ad vos. Non enim quaſi non D
pertingentes ad vos, ſuperex-
tendimus nos. Vſque ad vos
enim peruenimus in Euange-
lio Chriſti: 15 non in immen-
ſum gloriantes in alienis la-
boribus: ſpem autem habẽtes
creſcentis fidei veſtræ, in vo-
bis magnificari ſecundum re-
gulam

9 Vt autem non exiſtimer.] *vt ne quis dicat me videri hominem aliquem in ſcribendo confidentiorem, in agendo timidum, qui tantùm norit epiſtolis terrere vos, cùm autem præſens ſum, meticuloſum & infirmum atque ſermonis ignaui & nihili, ita nec ſpiritum mihi supereſſe nec verba.*

12 Non enim audemus.] *Nam, vt illis videtur qui ſeipſos commendant, nos non audebimus comparare aut numero eorum inſerere, ſed cùm ipſi nos nobis comparent, ſeq́ ipſos ſibi minimè intelligunt, quod ſit probandi miniſtri officium, cuius menſura ſunt virtutis exercita exempla, non verba iactationesq́. itaque cùm illi nulla alia menſura ſeſe metiantur, quàm ſeipſis, ridiculos profectò ſe præbent: oportet enim aliquid commune eſſe & manifeſtum, cui admotum id cognoſcatur, quàm magnum ſit quod metiri volumus: nihil tale iſti proferunt præter ſeipſos; comparant nos ſibi, affirmantq́ nos non eſſe illis pares. Siquis verò roget, qua magnitudine illi ſint: reſpondebunt ſua magnitudine ſe eſſe. nihil præterea producent quo magnitudinis ipſorum æſtimetur menſura.*

13 Non in immenſum gloriabimur.] *Nos non gloriabimur vltra modum & finem menſuræ nobis à Deo præſcriptæ, ita vt alienos inuadamus fines, & dicamus nos eſſe miniſtros eorum quibus nihil vnquam miniſtrauerimus. verùm gloriamur ſecundum menſuram regulæ ac definitionis nobis à Deo traditæ; hoc eſt, miniſterij noſtræ fidei ac diligẽtiæ commiſſi; cuius fines quamquam aliqui dicant non eſſe longos, tamen negare non poſſunt ad vos pertingere; nam vſque ad vos Euangelium Chriſti prædicantes, virtutemq́ illius vobis communicantes pertigimus.*

15 Spem habentes.] *Cùm gloriamur ad vos pertigiſſe Euangelij noſtri miniſterio, non vſurpamus alienos labores, aut ſpacium nobis negatum*

gulam nostram in abundan-
tiam, [16] etiam in illa quæ vltra
vos sunt, euangelizare, non in
aliena regula, in iis quæ præ-
Iere.9,23. 1 Cor.1,31. parata sunt gloriari. [17] Qui
autem gloriatur: in Domino
glorietur. [18] Non enim qui se-
ipsum commendat, ille pro-
*Dominus 3 Ms. Amb. c 3 batus est: sed quem "Deus"
commendat.

CAP. XI.

A [1] Vtinam sustineretis mo-
dicum quid insipientiæ
meæ: sed & supportate me:
[2] Æmulor enim vos Dei æmu-
latione. Despondi enim vos
vni viro, virginem castam ex-
hibere Christo. [3] Timeo autē
Genes.3,4. ne sicut serpens Heuam sedu-
xit astutia sua: ita corrumpan-
tur sensus vestri, & excidant à
simpli-

negatum & aliis traditum, sed nostrum ipsum indicamus, quod etiam augescente fide vestra speramus dilatatum prorogatumq; iri vlterius atque amplius, neq; in eo excedendā fore mensuram à Deo nobis præscriptam; speramus, inquam, etiam nos euangelizaturos.

17 In Domino glorietur.] *Fundamētum iaciat gloriationis in authoritate, facultate, virtute à Domino accepta, atque in exercitatione harum partium Deo probata: neq; enim siquis sibi ipsi placet, ideò & placere se aliis oportere conuincat; neque quòd quis pulchrum se existimat, ideò pulcher est, sed qui à Deo dona accipit quæ & legitime exercita in Deum refert.*

IN CAP. XI.

1 Vtinam sustineretis.] *Quādoquidem eò deuentum est, vt ille qui seipsum prædicat, sibi videatur & laudem & laudum ius arrogare, neque quàm verè sese prædicet curandum putet; & propriarum laudum iactatio, etiā earum quæ veritati nituntur, insipiētiæ genus putidum sit, si quis suas sibi laudes tribuat, atque hoc nomine ego vobis insipiens fortasse videor, quod laudes commemorem meas: cupio tamē, quādo ita è re vestra atque ex præsentibus moribus esse video, aliquantisper me vobis insipientem præbere mea prædicando, ne fortè illa propria commendatione & prædicatione ab illis seducti animum aliò quàm quo ego cupio, cōuertatis: velim verò à vobis aliquantulum patientiæ impetrare, vt paulisper insipientiam hanc meam toleretis. verùm ego mihi persuadeo vos me tolerare maximè studio meo perspecto: namque illi vos, vti vereor, vt ad se abducant, atque vt perdant, sollicitant illis suiipsorum prædicationibus: ego verò vos vehementer amo, ambioq;, & zelotypia prosequor ardentissima, non vt mihi addicam, sed vt Christo coniungam, cuius minister sum, cuique vos despondi exhibere in coniugium, atque vt castam virginem illi sistere destinaui, idq; omni studio ago & curo, curauiq; hactenus: nihil autem mirum si ij qui zelotypia flagrant, seipsos commendent, atque aliis importunis seductoribus magis quàm amatoribus præferant. Sum minister Christi, cuius partes in nuptiis his adornandis & procurandis ago. debeo fidelis, sedulus, atque acer illius causa esse qui mihi hanc fidem curamq; commisit.* 3 Timeo autem.] *Ex hoc summo zelo, quo vos ambio, vereor ne quis puritatem illam virgineam, quam vobis inesse par est atq; ego curo, per fraudes & astus contaminet, atque vos Christo indignos abalienatosq; reddat, non secus atque callidissimus ille serpens Euam, quam Deus mundi huius dominam esse & perpetua vita vti voluerat, seduxit; ab illaq; simplicitate credendi & obediendi Deo deiecit.*

4 Nam si is qui venit.] *Si quis post me vos accedens prædicat Christum alium, maiorique virtute aut efficientia, aut aliter se habentem, quod ad salutis rationes attinet, quàm à nobis prædicatum est, neque nos omnia vobis quæ oportet prædicauimus, aut si ex illorũ prædicatione alium spiritum accipitis quem nõ acceperatis ex nostra prædicatione, ita vt doctrina vberior & doctrinæ virtus maior atque efficacior ostendatur, aut si nuntius bonus alius vobis exponitur præstantior eo quem à nobis accepistis, rectè pati possetis eius qui huiusmodi vobis præstantiam affert, laudes, authoritatem, & imperium.*

5 Existimo enim.] *Quãquam verò aliqui Apostolos magnos & summos appellent quibus me posthabeant, vtpote minimum, & postremum post illos duodecim, tamen officio atque virtute nõ inferiorẽ fuisse magnis illis Apostolis.*

6 Nam etsi.] *Nam quamuis mihi detrabat quispiam facundiam illam artificiosam verbis magis quàm rebus fultam, quam ipse neque sector neque profiteor, atque in ea veluti idiotam exhibeo me; at verò scientia veritatis atque illius expositione neque rudis neque imperitus sum, quippe qui sacrarum Scripturarum sensum ex diuini Spiritus dono acceperim, atque huius rei argumenta, omnibus partibus & numeris absoluta, re & experimento vobis explorata esse cognouimus.* 7 Meipsum humilians,] *& manibus meis parans mihi victum.*

9 Nulli onerosus fui.] *non cessaui ab opera, vt mihi victum pararem meo labore, neque etiam ab officio Euangelij; atque ita nulli grauis incommodúsue fui.*

10 Est veritas Christi in me.] *Sicut Christi testimonium in me est, quod ego maximum thesaurum & summum bonum existimo, atque ita teneo vt pro illo vitam etiam effundam; sic affirmo hãc gloriationem mihi in omni Achaia occludi non posse.*

12 Quod autem facio.] *Persistam in proposito, & efficiam semper ne isti qui se eo maiores & dignores ministros haberi volunt, quo amplius*

simplicitate quæ est in Chri-
sto. 4 Nam si is qui venit alium
Christum prædicat quem nõ
prædicauimus, aut alium spi-
ritum accipitis quem non ac-
cepistis: aut aliud Euãgelium
quod non recepistis: rectè pa-
teremini. 5 Existimo enim ni-
hil me minus fecisse à magnis
Apostolis. 6 Nam etsi imperi-
tus sermone, sed non scientia. B
in omnibus autẽ manifestati
sumus vobis. 7 Aut nunquid
peccatum feci, meipsum hu-
milians, vt vos exaltemini?
quoniam gratis Euangelium
Dei euãgelizaui vobis? 8 Alias
Ecclesias expoliaui, accipiens
stipendium ad ministerium
vestrum. 9 Et cùm essem apud
vos, & egêrem, nulli onerosus
fui: nã quod mihi deerat, sup-
pleuerunt fratres qui venerũt
à Macedonia: & in omnibus
sine onere me vobis seruaui,
& seruabo. 10 Est veritas Chri- C
sti in me, quoniam hæc glo-
riatio non infringetur in me,
in regionibus Achaię. 11 Qua-
re? quia non diligo vos? Deus
scit. 12 Quod autem facio: &
faciam, vt amputem occasio-
nem

nem eorum qui volunt occa-
sionem: vt in quo gloriantur,
inueniantur sicut & nos. 13 Nã
eiusmodi pseudoapostoli, sunt
operarij subdoli, trãsfiguran-
tes se in Apostolos Christi.
14 Et nõ mirum: ipse enim Sa-
tanas transfigurat se in Ange-
D lum lucis. 15 non est ergo ma-
gnum si ministri eius transfi-
gurentur velut ministri iusti-
tiæ: quorũ finis erit secundùm
opera ipsorum. 16 Iterum dico,
(ne quis me putet insipientem
esse: alioquin velut insipiẽtem
accipite me, vt & ego modicũ
quid glorier) 17 quod loquor,
*Dominum 2 MS.G.S. non loquor secundũ "Deum',
sed quasi in insipientia, in hac
substãtia gloriæ. 18 Quoniam
multi gloriantur secundùm
carnẽ: & ego gloriabor. 19 Li-
bẽter enim suffertis insipien-
tes: cùm sitis ipsi sapientes.
E 20 Sustinetis enim si quis vos in
seruitutem redigit, si quis de-
uorat, si quis accipit, si quis ex-
tollitur, si quis in faciem vos
cædit. 21 Secundùm ignobili-
tatem dico, quasi nos infirmi
*2 MS.G.S. fuerimus" in hac parte'. In quo
quis audet (in insipiẽtia dico) audeo & ego. 22 Hebræi sunt: &

amplius vos expoliant, occasionem habeant dicendi, se, qui aliàs eloquentia & iactatione superiores nobis sunt, pares esse in commodis quærendis sibi ex vobis: quandoquidem & nos quærimus nostra commoda. hoc illi nunquam verè dicent, neque etiam verè dicent se gratis ministrasse vobis, vt nos dicere semper possumus.

13 Pseudoapostoli sunt.] *Qui se à Christo missos probare non possunt, sed ab ambitione cupiditateq́; sua; & aliena gloria captationi student potius quàm Christo: & si vera prædicant, tamen quia suis rationibus & cõsiliis permiscent, operarij dolosi sunt.*

14 In Angelum lucis.] *Solet non rarò simulare se Angelum lucidum, sapientem, consulentem, & prospicientem iis quos tentat, ministeriumq́; vsurpare fingit bonorũ Angelorũ.*

15 Velut ministri iustitiæ.] *ministri iusti ac synceri.*

17 In hac substantia gloriæ.] *Quandoquidem hoc ex humanis moribus admittendum nunc putatur, vt gloriatione vti oporteat: igitur cùm multi quædam ad gloriationem afferant, quæ nihil prorsus faciunt ad ministerij authoritatem & dignitatem atque expeditionem, ego etiam eiusmodi argumentis vtar, vt illos pudefaciam vobis etiam iudicibus.*

21 Secundùm ignobilitatem dico.] *Dixi vos tolerare si quis vos in faciem cadat; sed quamquam hoc non fueritis passi re ipsa; tamen quantum ad contumeliam & ignobilitatem, perinde excipimini ab istis dominis & imperiosis ministris, ac si quotidie in facie cæderemini. Illi enim si rogentur cur his modis vos excipiant, quorum exemplum nostrum nullum extat apud vos; respondebunt nimirum quod nos simus illis multo inferiores & minores, atq; adeò infirmi, neque ausuros nos illis dignitate comparare, nedum authoritate atque actionibus: verùm videamus an aliquid illis sit præstantius, ex quo istam audaciam sibi arrogent.*

23 In

ego. Iſraëlitæ ſunt: & ego. Semen Abrahæ ſunt: & ego.
[23] Miniſtri Chriſti ſunt: & ego (vt minus ſapiens dico) plus ¹MS. Amb. G. S.
ego: in laboribus plurimis, in carceribus abundantiùs, in F
plagis ſupra modum, in mor-
tibus frequenter. [24] A Iudæis
quinquies, quadragenas, vna Deut. 25, 3.
minus, accepi. [25] Ter virgis cę- Act. 16, 22.
ſus ſum, ſemel lapidatus ſum, Act. 14, 18.
ter naufragiũ feci, nocte & die Act. 27, 2. 41
in profundum maris fui, [26] in ᵒprofundo 2 MS. R. Amb. G.
itineribus ſæpe, periculis flu-
minum, periculis latronũ, pe-
riculis ex genere, periculis ex
Gẽtibus, periculis in ciuitate,
periculis in ſolitudine, pericu-
lis in mari, periculis in falſis
fratribus, [27] in labore & ærũ-
na, in vigiliis multis, in fame &
ſiti, in ieiuniis multis, in frigo-
re & nuditate, [28] pręter illa quę
extrinſecus ſunt: inſtãtia mea
quotidiana, ſolicitudo omniũ
Eccleſiarum. [29] Quis infirma- G
tur, & ego non infirmor? quis
ſcandalizatur, & ego nõ vror?
[30] Si gloriari oportet: quæ infirmitatis meæ ſunt, gloriabor.
[31] Deus & Pater Dñi noſtri Ieſu Chriſti, qui eſt benedictus in
ſecula, ſcit quòd non mentior. [32] Damaſci præpoſitus Gen- Act. 9, 24.
tis Aretæ regis, cuſtodiebat ciuitatem Damaſcenorum, vt
me comprehenderet: [33] & per feneſtram in ſporta dimiſſus
ſum per murum, & ſic effugi manus eius. ⁴MS. Amb. G. S.

23 In mortibus frequenter] *In præſentis mortis frequentibus periculis.*

24 Quinquies.] *Quinquies, quadragenas, vna minus, hoc eſt, nouem & triginta plagas accepi, ex illorum ritu flagellandi eos quos aduerſus ceremonias vel religionem aliquid admiſiſſe conſtet.*

25 Virgis cæſus ſum.] *A Romanis ac Gẽtibus grauiſſimè ſum verberatus.*

26 Periculis ex genere,] *à gentilibus meis Iſraëlitis.*

27 In labore,] *in fatigatione.*

28 Præter illa quæ extrinſecus ſunt.] *Complura alia quæ ad alios mihi charos, vel ad me etiam pertinent. & priuata incommoda, quæ non tam Euangelij cauſa, quam ex conſequenti aliqua ratione eueniunt & agmen illud mihi quotidie inſtans, vbicunque ſim, quod me perpetuò angit; hoc eſt, ſollicitudo omnium Eccleſiarum.*

29 Quis infirmatur.] *Affligitur.*

30 Quæ infirmitatis meæ ſunt.] *Ea ego iactabo & in laudem meam prædicabo, quæ aduerſarij iſti mihi tanquam ignobilia obiiciũt, & quibus me ſibi comparatum vilem hominem iudicant.*

IN

CAP.

CAP. XII.

A SI' gloriari oportet (nō ex-
pedit quidem) veniā au-
tem ad visiones & reuelatio-
Act 9, 3. 22, 17. nes Domini. 2 Scio hominē in
Christo ante annos quatuor-
decim (siue in corpore, nescio:
siue extra corpus, nescio: Deus
scit) raptum huiusmodi vsque
ad tertium cælum. 3 Et scio
huiusmodi hominem (siue in
corpore, siue extra corpus, ne-
scio: Deus scit) 4 quoniam ra-
ptus est in Paradisum: & audi-
uit arcana verba, quæ nō licet
homini loqui. 5 Pro huiusmo-
B di gloriabor: pro me autē ni-
hil gloriabor, nisi in infirmi-
tatibus meis. 6 Nā & si volue-
ro gloriari, non ero insipiens:
veritatem enim dicam. parco
in 1 MS. e s. autem: ne quis me existimet
- 5 MS. Amb. c. 3. super id quod videt- in me, aut
aliquid audit ex me. 7 Et ne
magnitudo reuelationum ex-
tollat me, datus est mihi sti-
mulus carnis meæ angelus sa-
tanæ,

IN CAP. XII.

1 Si gloriari oportet.] *Inuitus versor in gloriationibus hisce: nam quamquam intelligam gloriari oportere ad deiiciendam gloriationē eorum qui vos hac astutia & inuentione seducere conantur, tamen cum gloriationem & iactationem partium, facultatum & virtutum, artiumq; ministri nihil expedire intelligā, nihil conducere ministro ad ministerium, cuius officium totum exspectandū est in ministerij simplicitate & veritate, atque in virtutis & efficientiæ experimento: ideoq; libēter & studiosè supersedeo ab inepta gloriatione quæ ex hominum ipsorum personis sumitur; atq; de illis rebus agam quæ dignitate ampliores iudicantur, atque à Deo omnino efficiūtur, neque omnibus ministris cōmunes sunt, sed raris ex singulari dono, cuius generis reuelationes sunt, quas nullas fortasse isti gloriatores iure gloriari possint.*

2 Scio hominem in Christo.] *Testor Christum hoc esse verum; & ex illius dono in me profectum non mihi arrogo, sed ipsi adscribo ac tribuo.*

4 Arcana verba.] *Res quæ nullo humano sermone explicari possunt; caret enim lingua hominum communis verbis significantibus eas res quæ super humanum captum sunt.*

5 Pro huiusmodi.] *Huiusmodi beneficia Dei illi accepta referens, afferre in mediū possum, tanquam vera & solida argumenta commendationis ministri à Deo non solùm delecti & ornati atque instructi oportunis donis, verùm auctum etiam maximarum cognitione rerum. mea autem nihil afferam ad gloriationem, nisi ea quæ vestri isti iactatores sibi inesse nollent, & quæ mihi obiiciunt vt ignominiosa, ideo vili apud illos existimato.*

6 Parco autem.] *Supersedeo & nolo gloriari, etiam si quidquid dicerem verùm dicerem. nolo autem vt quis de me plus sentiat quàm quod ego præfero aut quod profiteor; neque enim gloriam alienam capto.*

7 Stimulus carnis meæ.] *Nuntius aduersarius gloriæ Dei & Christi, qui perpetuò curat meam carnem affligi ac pungi vbicunque sim: ita fit, vt colaphizatus ab hoc nuntio non extollar reuelationum magnitudine. & quamquam efferri nolim, tamen ter Dominum rogaui vt hunc perpetuò colaphizantem à me remoueret.*

tanæ, vt me colaphizet. [8] Propter quod ter Dominũ rogaui,
vt discederet à me: [9] & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea,
nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloria- C
bor in infirmitatibus meis, vt
inhabitet in me virtus Christi.
[10] Propter quod placeo mihi in
infirmitatibus, in cõtumeliis,
in necessitatibus, in persecu-
tionib⁹, in angustiis pro Chri-
sto. Cùm enim infirmor: tunc
potẽs sum. [11] Factus sum insi- D
piens: vos me coëgistis. Ego
enim à vobis debui commen-
dari: nihil enim minus "fui' ab 'feci MS. n. Amb. Q n.
iis qui sunt supra modũ Apo-
stoli: tametsi nihil sum. [12] Si-
gna tamen "Apostolatus mei' "Apostoli 6 MS. Amb. c. s.
facta sunt super vos in omni
patientia, in signis & prodigiis
& virtutibus. [13] Quid est enim
quod minus habuistis præ cæ-
teris Ecclesiis: nisi quòd ego
ipse non grauaui vos. Donate
mihi hanc iniuriã. [14] Ecce, ter-
tio hoc paratus sum venire ad vos: & non ero grauis vobis. E
Non enim quæro quæ vestra sunt: sed vos. Nec enim debent
filij parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. [15] Ego autem
libentissimè impendam & superimpendar ipse pro anima-
bus vestris: licet plus vos diligens minùs diligar. [16] Sed esto:
ego vos non grauaui: sed cùm essem astutus, dolo vos cepi.
[17] Nunquid per aliquẽ eorum
quos misi ad vos, circumueni
vos?

9 Sufficit tibi gratia mea.] *Patere & fer istam afflictionem, ad quam ferendam & vincendam animum viresq; corporis imbecillitati negatas, gratia mea abundè sufficiet. & cognoscetur apertè non ex tua fortitudine, sed ex virtute mea effici vt perferre tolerareq; possis tantam afflictionum vim. Cùm igitur hæc infirmitas mea huiusmodi magnis & assiduis afflictionibus exercita, oportunitatem aliquam habeat ad gratiam atque virtutem Christi probandam, libenter gloriabor in infirmitatibus meis, vt virtus Christi locum possideat, in quo sese manifestam ostendat.*

10 Placeo mihi.] *non tantùm fero æquo animo, sed & libens gaudensq;.*

11 Factus sum insipiens,] *gloriationem hanc dum inuitus profero.*

Ab iis qui sunt supra modum Apostoli.] *à summis illis Apostolis.*

13 Non grauaui vos.] *Non fui in otio & alienus à labore, vt vos cogerem ad me alendum, atque ita grauarem.*

14 Ecce, tertio hoc paratus sum.] *Iam tertio constitui apud me, cùm bis antea constituerim, verùm impeditus fuerim à Domino.*

17 Circumueni vos?] *expilaui vel expoliaui?*

19 Coram

F vos? [18] Rogaui Titum: & misi cum illo fratrẽ. Nunquid Ti-
tus vos circumuenit? nónne eodẽ spiritu ambulauimus? nón-
ne iisdem vestigiis? [19] Olim putatis quòd excusemus nos
apud vos? Corã Deo, in Chri-
sto loquimur: omnia autem
charissimi propter ędificatio-
nem vestrã. [20] Timeo enim ne
fortè cùm venero, non quales
volo, inueniam vos: & ego in-
G ueniar à vobis, qualẽ non vul-
tis: ne fortè contẽtiones, æmu-
lationes, animositates, dissen-
siones, detractiones, susurra-
tiones, inflationes, seditiones
sint inter vos. [21] ne iterũ cùm
venero, humiliet me Deus
apud vos: & lugeã multos ex
iis qui antè peccauerunt, & nõ
egerunt pœnitentiã super im-
mũditia & fornicatione & im-
pudicitia quam gesserunt.

CAP. XIII.

A Ecce [1] tertio hoc venio ad
vos: In ore duorum vel
trium testiũ stabit omne ver-
bum. [2] Prædixi & prædico, vt
præsens*, & nũc absens, iis qui
antè peccauerunt, & cæteris
omnibus; quoniam si venero
iterum, non parcam. [3] An ex-
perimentum quęritis eius qui
in me loquitur Christus: qui
in

Deut. 19, 15. Matt. 17, 16. Ioan. 8. 17. Heb. 10, 28.

*bis 4 MS. C. S. Q. D.

19 Coram Deo, in Christo loquimur.] *Simpliciter & verè & ex Spiritu Christi, cuius voluntate & authoritate sic agimus & conuersamur, atque etiam sic loquimur, vt decet eos qui sunt in Christo.*

21 Ne humiliet me Deus apud vos.] *ne apud vos, quorum fide, virtute, obedientia & constãtia ego gloriari soleo etiam apud Deum, affligar ex dolore & mœrore quem accepturus necessariò sum, si vos vitiis inquinatos & pœnitentiam negligentes repertero.*

IN CAP. XIII.

1 Tertio hoc.] *Cùm iam tertio parem ad vos venire, quod consilium magno argumento est studij erga vos mei, vt certiꝰ præmoneamini obtestationibus ante aduentum meum, prædixi vobis priori epistola, vt præsens spiritu, & nunc secundo prædico, vt præsens quidem spiritu, authoritate atque consilio, & iudicio, & nunc absens licet sim, ita vt absentia mea commodiùs id curare possitis, & agere minori turbatione, quàm si corpore præsens essem. Prædixi, inquam, priori, & prædico hac altera absens atque adeò præsens, iis qui antea peccauerunt, vel non prouident vt alij peccare desinant; quòd si rursus venero hoc tertio aduentu omnino præsens non parcam.*

3 An experimentum quæritis.] *Videmini illud exspectare, nimirum vt experiamini an verè in me loquatur Christus, cuius tamen virtutis exempla apertissima cùm vobis constent, Spiritus sancti accepto dono in Ecclesia vestra, manifestum est, illum potentem esse & efficacem in nobis: quamobrem consequens est eundem non esse, nónue fore infirmum & debilem aduersum vos castigandos, cùm opus castigatione fuerit.*

4 Ex

in "vobis' non infirmatur, sed *vos I MS. G.
potens est in vobis? 4 Nam etsi B
crucifixus est ex infirmitate:
sed viuit ex virtute Dei. Nam
& nos infirmi sumus in illo:
sed "viuemus' cum eo ex vir- *viuimus, 9 MS. S.
tute Dei in vobis. 5 Vosmetip- 1 Cor 11,28.
sos tentate si estis in fide: ipsi
vos probate. An nõ cognosci-
tis vosmetipsos quia Christus
Iesus in vobis est, nisi fortè re-
probi estis. 6 Spero autẽ quòd
"cognoscitis' quia nos non su- *cognoscetis 9 MS. Amb. G. S.
mus reprobi. 7 Oramus autem
Deum, vt nihil mali faciatis,
non vt nos probati apparea-
mus, sed vt vos quod bonum C
est, faciatis, nos autẽ vt repro-
bi simus. 8 Non enim possu-
mus aliquid aduersus verita-
tem: sed pro veritate. 9 Gaude-
mus enim, quoniam nos in-
firmi

4 Ex infirmitate.] *Vt Christus secundùm carnem infirmitatem carnis (præter peccatum tamen) omnem tulit, adeò vt mortem crucis ignominia plenam pertulerit; humiliauit enim semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis: at verò idem qui infirmitatis tantæ argumẽta dederat maxima, resurgens & viuens magnam ac diuinam virtutem sibi propriam probauit; ita & nos illius probati ministri infirmitatis illius imaginem ferimus in nobis, quam summa modestia & patiẽtia probamus, charitate instructi Christi: verùm vbi opus fuerit demonstrare virtutem & authoritatem, seueritatemq́ oportunam erga contumaces ac perfractæ mentis homines, apertè ostendemus nos viuere.*

5 Vosmetipsos.] *Ex vestro ipsorum experimento cognoscere potestis Christi efficientiam & virtutẽ, si tamen estis in fide quæ reuelanda erat; si ita estis in fide, vosmetipsos probate, & Christi esse testes ostendite: an non cognoscitis per Spiritum sanctum, qui datus est vobis, Christum in vobis esse? si hoc non cognoscitis, reprobi, reiecti, improbatiq́ estis.*

6 Quia nos non sumus reprobi.] *Quod si ita Christi virtutem vel non habetis in vobis, vel non probatis, vel etiam in iis qui habent non creditis vel spernitis; spero nos ostensuros ea efficacitatis Euangelij exempla aduersum vos, vt cognoscatis nos non esse ex eorum numero, quos Christus improbauerit & reiecerit vt operarios iniquitatis.*

7 Oramus autem Deum.] *Sed profectò inuiti hoc dicimus, & quasi à vobis coacti: nã quod ad nostram voluntatem attinet, optaremus, imò hoc ipsum oramus Deum, vt ne qua occasio sese offerat ostendendi huiusmodi probationem; hoc est, nos esse odorem mortis in mortem iis qui pereunt, sed vt vos honestè omnino agentes, Deo placeatis. atque ita nos hoc seueræ castigationis exemplo, tanquam reprobi simus, nihil efficaciæ probantes, cùm id probare opus non sit, vt non esse cupimus; quippe hoc confiteor ac declaro, nihil huiusmodi nos posse edere exemplorum, nisi causa vera subsit. cùm verò causa datur vera, tunc Dei virtus per nostrum ministerium ostenditur in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereunt. itaque iis qui credunt & obediunt, salus; iis verò qui non obediunt Euangelio gloriæ Dei, seuerum iudicium editur.*

9 Gaudemus enim.] *Et, quod ad votum consiliumq́ nostrum attinet, nos profectò gaudemus, cùm in hac parte infirmi sumus, & vos valetis; hoc est, cùm propter virtutem obedientiamq́ vestram nos nihil in vos graue aut durum possumus, hoc enim vel maximè optamus,*

imò

firmi ſumus, vos autem po-
tentes eſtis. Hoc & oramus,
veſtram conſummationem.
10 Ideò hæc abſens ſcribo: vt
non præſens duriùs agam ſe-
D cundùm poteſtatem quã Do-
minus dedit mihi in ædifica-
tionem, & non in deſtructio-
nem. 11 De cætero fratres, gau-
dete, perfecti eſtote: exhorta-
mini: idem ſapite: pacem ha-
bete, & Deus pacis & dile-
ctionis erit vobiſcum. 12 Sa-
lutate inuicem in oſculo ſan-
cto. Salutant vos omnes ſan-
cti. 13 Gratia Domini noſtri
Ieſu Chriſti, & charitas Dei, &
communicatio ſancti Spiritus
ſit cum omnibus vobis.

imò oramus & inſtanter precamur Deum, vt perficiamini ſancti Spiritus dono ac virtute admirabili. 10 *Atque ideò quod hoc peroptem ac percupiam, ipſe ego curo & ſtudeo cauere abſens, ne quid à vobis admittatur, quamobrem ego cogar apud vos præſens durius agere ex authoritate mihi à Domino facta; facta, inquam, eo conſilio, eáq; lege, vt Eccleſiæ ædificationi omnino ſtudeam, & id agam vt omni ſtudio omniq; officio in ædificationem incumbam, & nihil deſtruam aut perdam. itaque vt ædificium creſcat, optare, cupere, curare & ſtudere, efficereq; debeo; vt verò aliquid deſtruatur, neque optare, neque cupere, neque curare, neque ſtudere debeo. quòd ſi quid malè poſitum ſit, ædificationiſq; rationi repugnet, illud corrigere debeo, non deſtruere, niſi omninò corrigi illud non patiatur: ſiquid enim huiuſmodi ſeſe præbuerit, id ſi remoueatur à cæteris ædificij partibus, non ædificantis culpa, ſed lapidis vitio & ineptitudini eſt adſcribendum.*

12 Oſculo ſancto.] *Amicitiam & charitatem veram, puris ſanctiſq; ſignificationibus etiam cultam exornate, idq; meo nomine facite, ac ſi ipſe vos ſalutaturus adirem.*

A M E N.

Madriti, anno CIƆ. IƆ. LXXVII.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam D. Pauli ad Galatas ELVCIDATIONES.

Epistolæ argvmentvm.

EVANGELIO per Paulum Apoſtolum denuntiato ac miniſtrato, Galatæ non ſolùm Ieſu Chriſti doctrinam notitiamq́ue perceperant, ſed veritatis Chriſti teſtimonium viuum per Spiritum ſanctum acceperant, eodem modo ac dono quo ij qui ex circuncisione credidere. Hac fama nonnulli ex Iudæis cõmoti, Apoſtolos quoque ſuos vnum aut etiam plures, abſente Paulo, ſummiſerunt, qui docerẽt diuina promiſſa non niſi Abrahæ tantùm filiis præſtari: Abrahæ verò filiorũ duplicem eſſe conditionem: alteram eorum qui poſteritatem Abrahæ ex carnis propagatione conſeruarent: alteram verò eorum qui ex Gẽtibus Iſraëliticæ ſiue Iudaicæ Legi ſeſe adſcriberent. hi enim filij adoptati ſiue proſelyti iuſtitiæ ſuis illorum loquendi formulis appellabantur. Iſtorum impoſtorum ac pſeudoapoſtolorum doctrinam validiſſimis argumentis Paulus in hac epiſtola expugnat & diruit. Promiſſum illud Abrahamo factum cumprimis cõmemorat, quod Galatis Euangelio Chriſti audito & ſuſcepto præſtitum fuerat, nulla antea legis diſciplina vel exercitatione poſtulata aut adhibita. Deinde legis rationẽ, vim, efficacitatem ac debilitatem & infirmitudinem, demumq́ue vetuſtatem & interitum ſuis temporibus diſertè perdocet, vtpote qui legis peritiſſimus initio fuerit. Poſtremò veram ac propriam filiorum Abrahæ definitionem tradit, quæ non ex legis obſeruantia, ſed ex fidei Abrahæ imitatione conſtituitur. Demum porrò ad primum reuerſus locum & firmiſſimum, inutile imò pernitioſum prorſus eſſe affirmat à re ipſa, hoc eſt, à promiſſi Spiritus ſanctificatione vera ad rei figuram & vmbram, id eſt, ad legis diſciplinam tanquam à virilis maturæq́ue ætatis ſapientia, ad puerilem elementaremq́ue inſtitutionem recurrere. Totus autem ſermo appoſitis narrationibus, idoneis argumentationibus, & figurarum oportunis exornationibus amplificationibusq́ue concinnatus eſt.

Cap. I.

PAVLVS [1] Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrẽ qui ſuſcitauit eũ à mortuis, [2] & qui mecum ſunt omnes A

In cap. I.

1 Apoſtolus.] *Legatus non ab homine, vt humanam legationem geram, neque per hominem interpoſitum inſtructus & miſſus; ſed per Ieſum Vnctũ, Põtificem, atq; Regem Regni cæleſtis. per hunc ego legationẽ fungor ad eiuſdem regni cõmunicationẽ hominibus afferendã; & per Deum Patrem Chriſti, qui illum à mortuis ſuſcitauit, & Filium ſuum declarauit, atq; per illum ſe hominibus ſuſcitatorem & Patrem exhibere voluit.*

nes fratres: Ecclesiis Galatiæ.
3 Gratia vobis & pax à Deo
Patre & Domino nostro Iesu
Christo, 4 qui dedit semetip-
sum pro peccatis nostris, vt
eriperet nos de præsenti secu-
lo nequam, secundum volun-
tatem Dei & Patris nostri: 5 cui
est gloria in secula seculorum.
B Amen. 6 Miror, quòd sic tam
citò transferimini ab eo qui
vos vocauit in gratiã Christi,
in aliud Euangelium: 7 quod
non est aliud, nisi sunt aliqui
qui vos conturbant, & volunt
conuertere Euangeliũ Christi.
8 Sed licet nos, aut angelus de
cælo euangelizet vobis præ-
terquam quod euangelizaui-
mus vobis, anáthema sit. 9 Si-
cut prædiximus, & nunc iterũ
dico: Si quis vobis euãgeliza-
uerit præter id quod accepi-
stis, anáthema sit. 10 Modò
enim hominibus suadeo, an
Deo? An quæro hominibus
placere? Si adhuc hominibus
place-

4 Qui dedit.] *Qui Patri suo obediens, semetipsum spontè & amanter dedit victimam, expiationem, & redemptionem, vt peccatorum nostrorum chirographum deleret, quod erat contrarium nobis, & eximeret nos de potestate tenebrarum huius seculi; huius, inquam, in quo versantur homines, qui Christum non habent. idq; factum est volente & probante Deo, qui hoc pacto & se Deum efficacissimum, & Patrem nobis benignissimum exhibuit.*

6 Miror.] *Vt nouã & prodigio similem istam vestram tam citam mutationẽ admiror, quòd cùm ad cognitionem Dei vocati fueritis, non per legem, à qua eratis alieni, sed per gratiam, quam Christus ipse vobis impertitus est; & hoc maximum beneficium acceperitis per fidem & obedientiam exhibitam Euangelio Christi, nulla vobis legis doctrina proposita; tamen ex hoc Euãgelio, cuius virtutem experti estis, ad aliud transferamini, cùm tamẽ nullum aliud Euangelium sit quod legitimè hoc nomen vsurpet.*

7 *Sed id quod vobis denuo affertur est, quòd nonnulli terrorem vobis incutiunt, atq; ita turbationem etiam afferunt, vt Euangeliũ Christi inuertant. incutiunt autem terrorem hunc authoritate hominum Iudæorũ, qui legis studium professi & mordicus tenentes, cupiunt vos abducere à Christo, & ad legem illam Iudaicam traducere. itaque vos hominum, atque adeò multorum, & qui speciem doctrinæ præferunt, authoritate turbati, labatis.*

8 Sed licet nos.] *Sed quoniam in rebus diuinis authoritas diuina spectãda est, neq; decet multitudinem aut conditionem personarũ, sed rem ipsam æstimari; illud statuimus; non esse humanæ, neq; etiã angelicæ authoritatis, Euãgelium mutare: Vnicum esse Euangelium, illud vobis experimẽto comprobatum, illud quod vos in Dei gratiam conciliauit. Si quis aliud prædicarit, ille cum suo Euangelio à Dei gratia alienus sit, atque omnino execrabilis.*

10 Modò enim.] *Namque ego, postquam Euangelij ministerium suscepi, nihil vnquam hominibus proposui quod hominum authoritate confirmarem, sed ipsius Dei, cuius Apostolum me professus sum, non solùm Apostolum, sed Christi seruum, emptum pretio per illum, & liberatum à pristina consuetudine & legis imbecillitate, qua detinebar antea: atque ita seruum me fidelem præbens, homines Deo conciliare semper*

curaui,& Deo placere studui in hac re,non hominibus: nam si hominibus placerem, hominum seruus essem,illis inseruirem,illis debere me profiterer, illis meam personam, meam legationem acceptam ferrem;atque ita seruus Christi non fuissem,quod & sum & esse me profiteor.

11 Quia non est secũdum hominem.] *Non est doctrina humana ex magistrorum libris & commentariis petita, aut ab aliquo accepta homine, sine alia confirmatione veritatis, præter authoritatem eius à quo tradita mihi fuerit; & ipse,inquam,bonus nuntius mihi reuelatus est,& reuelatus est virtute Iesu Christi,mihi ab ipsomet ostensa & communicata.*

13 *Quòd ego repentè factus fuerim Christi seruus, quòd ab ipso fuerim edoctus Euãgelium reuelatione interna virtutis & gratiæ illius, quòd à nemine vel doctrinam,vel authoritatẽ, vel mandatum acceperim,nisi à Deo per Christum; cognoscetis facilè si animum aduerteritis ad omnem præteritæ vitæ meæ seriem ad initiũ vsque Euãgelij per me prædicati,& inde etiam vsque ad tempora collationis meæ cum cæteris Apostolis,& vel rem ipsam,vel ea cum re, aliorum etiam testimonia expendatis.*

14 Paternarum mearum.] *Quas non solùm à maioribus & magistris & scribis,verùm etiam domesticæ disciplinæ exemplis à patre meo etiam Pharisæo acceperam, ideoq; magis etiam studiosè curabam.*

15 Qui me segregauit] *in Apostolatum, & vocauit per gratiam suam ad cognitionem ipsius primùm, deinde ad Apostolatum.*

16 Vt reuelaret.] *Vt mihi virtutem Filij sui cõmunicaret,qua ego cognoscere possem illum, & societatem paßionum illius,& virtutem resurrectionis ex mortuis;atque hoc testari etiam possem & confiteri palam. deinde placuit vt ego huius maximi doni hominibus allati, hoc est,Christi nuntiũ bonum ad Gentes deferrem.*

Non acquieui carni & sanguini.] *Cum nemine homine,neque ex meis, neque ex ignotis rem ipsam communicaui, sed rationem habendam duxi mandati Dei solius, qui me instructum legauit.*

18 Videre Petrum.] *Inuisere,& rationem Apostolatus atque officij illius cognoscere.*

20 Ecce

placerem , Christi seruus non
essem. 11 Notum enim vobis 1 Cor.15.1.
facio fratres Euãgelium quod
euangelizatum est à me, quia
non est secundum hominem.
12 neque enim ego ab homine Ephes.3.3.
accepi illud, neque didici : sed C
per reuelationem Iesu Christi.
13 Audistis enim conuersatio-
nem meam aliquando in Iu-
daismo,quoniã supra modum
persequebar Ecclesiam Dei,&
expugnabam illam, 14 & pro-
ficiebam in Iudaismo supra
multos coætaneos meos in ge-
nere meo,abundantius æmu-
lator existens paternarũ mea-
rum traditionum. 15 Cùm au-
tem placuit ei qui me segrega-
uit ex vtero matris meæ, &
vocauit per gratiam suã, 16 vt
reuelaret filium suum in me,
vt euangelizarem illũ in Gen-
tibus,continuò non acquieui
carni & sanguini, 17 neque ve-
ni Ierosolymã ad antecessores
meos Apostolos : sed abij in
Arabiã, & iterũ reuersus sum
Damascũ. 18 Deinde post an-
nos tres veni Ierosolymã videre
Petrum:

D Petrum: & mansi apud eũ diebus quindecim. 19 Alium autem
Apostolorum vidi neminem: nisi Iacobum fratrem Domi-
ni. 20 Quæ autẽ scribo vobis: ecce coram Deo, quia non mẽ-
tior. 21 Deinde veni in partes
Syriæ & Ciliciæ. 22 Eram autẽ
ignotus facie Ecclesiis Iudææ,
quę erant in Christo: 23 tãtùm
autem auditum habebant,
Quoniam qui persequebatur
nos aliquando, nunc euange-
lizat fidem, quam aliquando
expugnabat: 24 & in me clari-
ficabant Deum. CAP. II.

A DEinde 1 post annos qua-
tuordecim, iterum ad-
scẽdi Ierosolymã cum Barna-
ba, assumpto & Tito. 2 Adscẽ-
di autem secundum reuelatio-
nem: & cõtuli cum illis Euan-
gelium quod prædico in Gen-
tibus, seorsum autem iis qui
-7 MS. Hier. o. videbantur aliquid esse: ne
*maiores esse MS q. forte in vacuum currerem aut
cucurrissem. 3 Sed neque Titus
qui mecũ erat, cùm esset Gẽ-
tilis, compulsus est circũcidi:
4 sed propter subintroductos
-MS q. falsos fratres, qui subintroie-
runt explorare libertatem no-
strã, quã habemus in Christo
Iesu, vt nos in seruitutẽ redi-
-15 MS. Amb. Q. n. gerẽt. 5 Quibus neq. ad horã
cessimus

20 Ecce coram Deo.] *Testor Deum præsentem mihi, ante cuius conspectum ministro.*

23 Tantùm autem auditum habebant.] *Testimonium & nuntium multorum, qui asserebant, Ille magnus aliquando insectator noster, nunc eam doctrinam fidei Christi prædicat & euangelizat, quam aliquando vastabat.*

IN CAP. II.

2 Secundum reuelationem.] *Deo me iubente adscendere & conferre atque exponere rationem muneris & officij mei.*

Seorsum autem iis.] *Priuatim exposui rationem meam iis qui existimationem summæ authoritatis in illa Ecclesia habebant.*

Ne forte in vacuum cucurrissem.] *Non quòd ipse dubitarẽ quicquam de doctrinæ meæ veritate & cõstãtia, sed quòd pseudoapostolorũ opera poterat impediri fructus ministerij mei, asserentiũ mihi nõ cõuenire in Euangelij Gentibus prædicandi ratione cum cæteris Apostolis: ideò etiã reuelatione iussus sum eò adscendere.*

4 Sed propter subintroductos.] *Causa quamobrem missus fuerim & adscenderim & exposuerim, &c. non erat quòd ipse aliqua in re hærerem, sed ad retundendam audaciam & insolentiam falsorum fratrum, qui nostram libertatem consultò obseruabant, & studebant aliquid seruitutis nobis imponi ab illis Apostolis qui Hierosolymis erant.*

5 Neque ad horam.] *Nullo tempore, nec eo etiam quo ministerij nostri rationem ab illis magnæ libertatis nomine impugnari videbamus, cessimus; vtpote qui verã & certam caussam, non coram infirmis hominibus, sed coram summis & sapientissimis Apostolis tueremur aduersus subdolos & audaces proteruosq́, insidiatores. atque adeò neque per subiectionem illorum importunitati cessimus, vt veritas quam vobis prædicauimus, omni ex parte constans permaneat apud vos.*

 6. Ab

6 Ab iis autem.] *Nihil omnino quod non tenerem accepi aut monitus fui ab iis qui ex subdolorum fratrum prædicatione, putabantur esse aliquid quod ego non esse putarer ex eorundem detractione: quod enim ad Apostolatum attinet, & ad doctrinæ veritatem, integritatem ac plenitudinem, nihil in me requisitum est ab illis, nihil collatum mihi: quod verò conditionem eorum præteritam spectat, nimirum quod cum Christo fuerint versati, quòd ante me electi atque instructi, nihil de hoc laboro: Dei enim, qui non respicit personam, consilium fuit, non hominum, vt illi primi vocarentur, ego postea ex persecutore & hoste Euangelij fierem Apostolus, ita tamen integer & fidelis atque illi, quod ad ministerij munus rationem officiumq; attinet.*

Euangelium præputij.] *Euangelium Gentibus annuntiandum idem quod Petro Iudæis prædicandum fuerat creditum: namque idem vnum Euangelium duobus populis allatum est.*

8 Qui enim operatus est.] *Idem qui virtutem suam manifestauit, & efficientiam probauit, instruendo Petro ad legationem circuncisionis.*

9 Qui videbantur columnæ.] *Ex istorum falsorum fratrum prædicatione, qua nos nihili faciebant, hi existimabantur esse columnæ, vt vos istis credẽtes, à nostra doctrina auerteremini. at verò isti non minus dissentiunt à doctrina illorum Hierosolymitanorum Apostolorum.*

10 In faciem ei.] *Publicè & palam illius non animum & consilium, quod bono zelo profectum intelligebam, sed factum ipsum redargui.*

11 Reprehensibilis erat.] *Quia Gentes offendebantur in eo, quibus se ipse illo facto reprehensibilem exhibuerat. volui itaque & illum hanc reprehensionem fugere, & natam in vtriusque populi consensu offensionem subleuare.*

cessimus [a]subiectioni: vt veri-
tas Euangelij permaneat apud
vos. 6 Ab iis autem qui vide- B
bantur esse aliquid (quales ali-
quando fuerint, nihil mea in-
terest. Deus personam homi-
nis non accipit) mihi enim qui
videbantur esse [b]aliquid nihil
contulerunt. 7 Sed ecõtra cùm
vidissent quòd creditum est
mihi Euangelium præputij, si-
cut Petro circuncisionis (8 qui
enim operatus est Petro in
Apostolatum circuncisionis:
operatus est & mihi inter Gẽ-
tes) 9 & cùm cognouissent gra-
tiam quæ data est mihi, Iaco-
bus & Cephas & Ioannes qui
videbantur columnæ esse, de-
xtras dederunt mihi & Barna-
bæ societatis: vt nos in Gẽtes,
ipsi autem in circuncisionem:
10 tãtùm vt pauperum memo-
res essemus, quod etiam soli-
citus fui hoc ipsum facere.
11 Cùm autem venisset [c]Ce-
phas Antiochiam: in faciem C
ei restiti, quia reprehensibilis
erat. 12 Prius enim quàm veni-
rent quidam à Iacobo, cum
Gentibus edebat: cùm autem
venissent, subtrahebat & se-
grega-

[a] subiectione 3 MS. Q. n.

Deut. 10, 17. 2 Par. 9, 17. Iob 34, 19. Sap. 6, 8. Eccl. 35, 16. Rom. 2, 11. Ephes. 6, 9. Colloss. 3. 25. Act 10, 34. 1 Pet. 1, 17.

[b] 6 MS. Hier. G.

[c] Petrus MS. R. Hier. G.

gregabat se, timens eos qui ex
circuncisione erāt. [13] Et simu-
lationi eius consenserunt cæ-
teri Iudæi, ita vt & Barnabas
duceretur ab eis in illā simu-
lationem. [14] Sed cùm vidissem
quòd non rectè ambularent
ad veritatem Euangelij, dixi
Cephæ coram omnibus: Si tu
cùm Iudæus sis, gentiliter vi-
uis, & non Iudaicè: quomodo
Gentes cogis Iudaizare? [15] Nos
natura Iudæi, & non ex Gen-
Rom. 3, 19. 20 tibus peccatores. [16] Scientes
autem quòd non iustificatur
homo ex operibus legis, nisi
per fidem Iesu Christi: & nos
credidimus 3 MS. Hier. a. in Christo Iesu "credimus', vt
iustificemur ex fide Christi, &
non ex operibus legis: propter
Rom. 3, 20. quod ex operibus legis non
iustificabitur omnis caro.
D [17] Quòd si quærentes iustifi-
cari in Christo, inuenti sumus
& ipsi

13 Cæteri Iudæi.] *Cæteri Christiani, qui ex circuncisione erant.*

14 Quod non rectè ambularent.] *Quòd, quantum ad illam rationem pertinet, pedē non figerent in ea via quam Euangelij veritas munit; ea autem est notitia certa communionis vtriusque populi, & quod in Christo Iesu neque circuncisio neque præputium aliquid valet, neque Iudæi & Græci distinctio est.*

Quomodo Gentes cogis Iudaizare?] *Infirmos ex Gentibus Christianos tuo exemplo ad ceremonias Iudaicasq; obseruationes in epulis, &c obseruandas inclinare cogis?*

15 Nos natura Iudæi.] *Prosequitur suum sermonem apud Petrum habitum coram aliis. Nos, cùm nati simus Iudæi & in Iudaismo educati, in lege instructi & exercitati, tamen intelleximus & cognouimus, legem ipsam neminem ad perfectum adduxisse, neminem iustum constituisse coram Deo, quantumuis exercitatum in lege, à qua nobis indicatus est Messias exspectandus, & iam venit, Iesus Christus, qui eos, à quibus receptus est, credētes iustificat, atq; ipsa iustificatione in fide ita confirmat & amplificat, vt planè cognoscant sine ipso salutem & iustificationem effici non potuisse, vel à natura vel à lege. itaque non qui habuerint legem iustificati dicentur apud Deum, sed qui habuerint & receperint Christum; his enim potestas data est filios Dei fieri ex Deo natos; siue his antea legis cultus obseruatus fuerit, vt nobis Iudæis. siue nullus fuerit, vt Gentibus, quæ peccatores dicuntur, hoc est, à lege & notitia Dei aberrantes. nos itaque cùm legem obseruauerimus, tamen inefficacem esse intelleximus Mosis legem ad iustificationem nobis præstandam sine Christo, & ipsum Christum solum efficacem, tum in nobis, tum in his qui lege carebant.*

17 Quòd si quærentes.] *Itaque is qui sub lege est. eo ipso quòd est sub lege, fatetur se nō iustificatum, sed peccatorem adhuc manere, & sub maledicto legis obligatum legi, quam plenè præstare, obseruare & colere debet; is verò qui Christum habet, à legis maledicto liber est, vtpote iustificatus: si ergo quærentes nos & studentes in illa conditione esse quam Christus affert iis quos iustificat, hoc est, in iustificatione & sanctitate, volumus etiam esse sub lege, fatemur nos velle esse iustificatos & simul peccatores. quòd si quis dicat, eos qui in Christo iustificati sunt, debere etiam esse sub lege, siue sit Iudæus siue Gentilis; perinde est ac si dicat, Christum attulisse mundo ministerium peccati, atque adeò ita iustificasse homines, vt eos obligarit, subiectosq; fecerit.*

fecerit legi Mosaicæ, quæ eos qui sub se sunt, peccatores constituit: atque ita Iesus Christus argueretur fuisse minister peccati; hoc est, homines iustificasse, & deinde legi subiecisse, inq; conditionem peccatorum redegisse: absit autem hoc, nam præterquam quòd impium est, valde etiam absurdum est, vt idem qui demolitus est aliquid, id ipsum ædificet & instauret quod fuerat demolitus.

19 Per legem legi mortuus sum.] *Atqui ego, non eo animo, eoq; consilio, non ea conditione sum, vt legem vel obseruem Mosaicam, vel obseruandam doceam eos qui Christum habent. Namq; res ipsa apertè declarat, nihil mihi iam cum lege illa esse, postquam lex spiritus vitæ, qui mihi per Christum datus est, liberauit me à maledicto legis. Lex hæc spiritus veterem hominem in me extinxit, in quo homine lex illa vetus vigebat maledictione sua: illi itaq; legi mortuus sum per legem spiritus vitæ in corde meo inscriptam; itaque iam non viuo legi, sed viuo Deo, qui in me est per Christum Filium suum, & Spiritum sanctum in me viuentem. factus sum Christi mortis particeps in cruce, quod ad veterem hominem pertinet: ideoq; iam non ego viuo, ille ego, qui antea fueram homo vetus, sed viuit in me Christus, ille nouus Adã, qui resurrectionis vitæq; suæ virtutem & efficientiam mihi communicauit, & quamuis in carne adhuc viuam, viuo tamen nõ in seruitute legis Mosaicæ, sed in fide quæ reuelanda erat Filij Dei, qui dilexit me, & dedit semetipsum pro me.*

In cap. III.

1 O insensati Galatæ.] *O Galatæ, qui iam nuper sapiebatis, cùm veritatem Christi credentes experiremini virtutem illam magnam quæ apud vos ostensa est: nunc verò imminuti estis mente ac iudicio, veluti fascinati à præstigatoribus quibusdam, qui vobis aliquid afferre erroris student, & per præstigias persuadere quod minimè verum est.* Ante quorum oculos.] *Namque iam vobis propositus ac depictus fuerat Christus ipse per Euangelium meum, adeò apertè, vt ipsum ante oculos, non tantùm pictura, sed virtute & veritatis notitia obtueremini, illiusq; crucifixi virtutem in Ecclesia vestra experti fueritis. fuit hoc in Euangelio vobis præscriptum ministerio meo, fuit virtute cõfirmatum: ipsam siquidem aliqui ex vobis virtutem passionis illius ex Dei dono exceperunt & agnouerunt, & virtutem etiam resurrectionis per Spiritum sanctificationis. id autem cùm acceperitis, cuius rei efficientia accepistis? Euangelij auditi ex me & fide à vobis excepti, an operum legis quam vos non obseruabatis, sed neque didiceratis quidem tunc? namque ab Euangelio initium disciplinæ & cognitionis vobis factum est.*

& ipsi peccatores: nunquid
Christus peccati minister est?
Absit. 18 Si enim quę destruxi,
iterum hæc ædifico: præuari-
catorem me constituo. 19 Ego
enim per legem legi mortuus
sum, vt Deo viuam: Christo
cõfixus sum cruci. 20 Viuo au-
tem, iam non ego: viuit verò
in me Christus. Quod autem
nunc viuo in carne: in fide vi-
uo filij Dei, qui dilexit me, &
tradidit semetipsum pro me.
21 Non abiicio gratiam Dei. Si
enim per legem iustitia, ergo
gratis Christus mortuus est:

CAP. III.

O 1 Insensati Galatæ, quis A
vos fascinauit nõ *obe- *credere c Ms. Hier. Q. n.
dire veritati, ante quorũ ocu-
los

2.3 Spiritum

los Iesus Christus proscriptus
est, in vobis crucifixus? 2 Hoc
solum à vobis volo discere, Ex
operibus legis Spiritum acce-
pistis, an ex auditu fidei? 3 Sic
stulti estis, vt cùm spiritu cœ-
peritis, nunc carne consum-
memini? 4 Tanta passi estis si-
ne causa? si tamen sine causa.
5 Qui ergo tribuit vobis Spi-
ritum, & operatur virtutes in
vobis ex operibus legis, an ex
scriptum est MS q. auditu fidei? 6 Sicut, Abraham
Genes. 15, 6. credidit Deo, & reputatum est
Rom. 4, 3. 8. Iacob. 2, 23. illi ad iustitiam. 7 *Cognoscite
*cognoscitis 4 MS. Hier. Q. n. ergo quia qui ex fide sunt, ij
sunt filij Abrahæ. 8 Prouidens
autem scriptura quia ex fide
B iustificat Gẽtes Deus, prænun-
Genes. 12, 3. 22, 18. 26, 4. Eccles. 44, 10 tiauit Abrahæ, Quia benedi-
centur in te omnes gẽtes: 9 Igi-
tur qui ex fide sunt, benedicẽ-
tur cum fideli Abrahã 10 Qui-
cũque enim ex operibus legis
sunt: sub maledicto sunt. Scri-
Deut. 27, 26. Abac. 2, 4. ptum est enim: Maledictus
omnis qui non permanserit
in omnibus, quæ scripta sunt
in

2. 3 Spiritum accepistis.] *Spiritus sanctus datus est vobis ex lege quam obseruabatis, an ex fide Christi quæ vobis prædicata est? in quẽ cùm crederetis, signati estis Spiritu promissionis sancto, cuius efficientia aucta est in vobis fides, atque hoc pacto testati estis Christum esse veritatem. itaque antè cognouistis virtutem fidei Christi, quàm legem Mosis audiretis; antè tenuistis finem ipsum & perfectionẽ quàm elementa illa legalia, Israëlis populo tradita ad eruditionem vsque ad tẽpus, cognouissetis. itáne ergo amentes estis, vt cùm spiritu inceperitis Ecclesiæ vestræ fundamenta iacere, nunc velitis eam consummare ceremoniis & obseruationibus legalibus, quæ ad carnis exercitationem externam atque ad quandam obseruantiam & significationem potius, quàm ad internam animi perfectionem & mutationem pertinent.*

4 Tanta passi estis.] *Vos qui spiritu inceperatis, pertulistis vos tam indignis modis circumduci & agi ab istis pseudoapostolis, idq; sine vllo vel fructu vel commodo. & tamen vtinam tantùm hoc vobis acciderit, vt sine commodo vllo passi fueritis, & non etiam cum maximo damno, incommodo ac detrimento.*

6 Sicut Abraham.] *Diuinæ efficientiæ ratio constans sibi promissisq; est: vos accepistis Spiritum iustificationis ex fide Christi, nam sic dat Deus Spiritum hunc eodem pacto quo promisit.† Promisit autem Abraham se daturum iustitiam, quia credidit Abraham Deo; & hoc ipsum quod credidit Deo, reputatum est illi ad iustitiam eo tempore dandam, quo Christus illam credentibus omnibus, salutis negotio procurato & confecto, impertiturus erat; ita vos* 7 *non posse iustificari dicunt isti, nisi filij Abrahæ sitis: cognoscite ergo, &c.*

8 Omnes gentes,] *tam circuncisæ quàm incircuncisæ, quæ tua posteritas erunt credentes, vt tu credens pater multarum gentium positus es.* 10 Quicunque.] *Quotquot nihil aliud habent quo se iustos esse dicant nisi legis opera, nondum sunt iusti, imò sub maledicto sunt, quia non præstant omnem legem; & si præstarent, tamen nõ permanerent constantes, &c. vtrumque genus excludunt verba illa, Permanserit. & In omnibus.*

c 11 Quia

in libro legis, vt faciat ea.
11 Quoniam autem in lege ne-
mo iustificatur apud Deum,
manifestum est: quia iustus ex Rom.1,17.
fide [a]viuit. 12 Lex autem nō est [a]viuet; MS. R. Hier. G.S.
ex fide: sed Qui fecerit ea, vi- Leuit.18,5. Deut.21,18.
uet in illis. 13 Christus nos re-
demit de maledicto legis, fa-
ctus pro nobis maledictum
(quia scriptū est: Maledictus
omnis qui pēdet in ligno) 14 vt
in Gētibus benedictio Abra-
hæ fieret in Christo Iesu: vt
pollicitationem Spiritus acci-
piamus per fidē. 15 Fratres (se-
cundum hominem dico) ta- C Heb.9,17.
men hominis cōfirmatum te-
stamentum nemo spernit, aut
superordinat. 16 Abrahæ dictę
sunt promissiones; & semini
eius. Non dicit, Et seminibus,
quasi in multis: sed quasi in
vno, Et semini tuo qui est
Christus. 17 Hoc autem dico,
testamentum confirmatum à
Deo: quæ post quadringentos
& tri-

11 Quia iustus ex fide viuit.] *Si quis dicebatur & erat iustus eo tempore quo lex obseruabatur, non ideò iustus est quòd legem obseruet, cùm potius, si illa conditio æstimetur, sub maledicto sit, sed ideò quod sanctitatē & magnitudinem legis cognoscens, & suam infirmitudinem atque imperfectionem agnoscens, innititur fide in eum qui mittendus indicatur in lege, cuius virtute effectum iri credit & sperat vt ipse coram Deo iustificetur: nam Christus nos redemit, &c. ideoq́; per ipsos Prophetas, qui legem obseruarunt, pronuntiata est sententia illa Dei,* IVSTVS *ex fide viuit.*

15 Secundum hominem.] *Exēplo fœderis & pactionis certo cōsilio inter homines cōfectæ.* Confirmatū testamentum.] *Pactionē quæ legitima dicatur, certamq́; probet authoritatē.* Nemo spernit, aut superordinat.] *Humana pacta legitimè inita sancta sunt, ita vt præter apertam declarationem contrahentium vel consensionem nemo abrogare possit, aut aliqua re adiecta supplere: Deus cum Abrahamo pepigit & cum semine illius: ergo neque abrogare potest lex pactum, neq́; aliquid adiicere pacto, quo pactum diminutum fuisse videatur.*

16 Quasi in multis.] *Consulto vsurpauit Deus nomen seminis, quod singulariter, vt collectiuum, vsurpari solet; vt ostenderet benedictionem illam ad omnem posteritatem Abrahæ in vnum coniunctam pertinere. illum vnum Deus intellexit Christum, nam ille est semen illud in quo benedicendæ erant gentes omnes terræ, tanquam membra corporis coniuncta & compacta capiti suo. hic est de quo scriptū est: Vnum vocaui eum, & benedixi ei. itaque benedictio Abrahæ nō est data, sed benedictionis promissio facta est illi à Deo vnico, gratis, ante legis promulgationem: benedictionis, inquam, dandæ & exhibendæ omnibus gentibus terræ, atque adeò ipsi etiam Abrahæ in semine vnico ipsius Abrahæ.*

17 Hoc autem dico.] *Oratio mea eò tendit, vt demonstrem testamentum & pactum hoc à Deo transactum & confirmatum, in quo duo tantùm personæ nominantur, promittens Deus, & is in quo promissa præstanda sunt, qui est Christus semen Abrahæ; neque alterius mentio fit quàm promissionis, & temporis in quo præstanda est promissio; hoc est, cùm semen illud extiterit. hoc, inquam, pactum, lex, quæ tanto tempore pòst est lata, non irritum fecit; ita vt iam promissio otiosa redderetur, & fides promissionis*

missionis non exigeretur: hoc enim argueretur Deus consilij & propositi sui mutator inconstans, quod impium est cogitare; vel minister aliquis, qualis Moses fuit, abrogator diuini pacti diceretur, quod fieri non potest. itaque lex ipsa, neque abrogauit promissum, neq; praestiuit; quia promissum non indicabatur praestandum per legem, sed per Christum.

& triginta annos facta est lex, non irritum facit ad euacuandam promissionem. 18 Nam si ex lege hæreditas, iam non ex promissione. Abrahæ autem per repromissionem donauit Deus. 19 Quid igitur lex? Propter "trāsgressiones" posita est, donec veniret semen cui promiserat: ordinata per Angelos in manu mediatoris. 20 Mediator autem vnius non est: Deus autem vnus est. 21 Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit. Si enim data esset lex quę "posset" viuificare: verè ex lege esset iustitia. 22 Sed conclusit scriptura omnia sub peccato: vt promissio

*transgressioné MS. S.

D

*possit; MS.

Rom. 3, 9.

18 Nam si ex lege.] *Nam si per legem efficimur filij Dei & hæredes regni, iam non fit hoc per semen promissum; sed Abrahæ Deus gratis donauit ius hæreditatis huius, non per legem, nulla enim mentio fit legis in pactione, sed per semen promissum.*

19 Propter transgressionem.] *Addita est lex, non ad implendum promissum, sed ad ostēdendam indigentiam humanam, quæ nullo pacto expleri posset, nisi Dei illo beneficio promisso: nam cùm lex ostenderet homini transgressionem sui, & ex consequenti maledictionem perpetuò indicaret ac repeteret, significabat credendum esse promissum & exspectādum semen illud liberaturum nos à maledicto legis. ita cùm in promissione dictum esset, Benedicentur omnes familiæ terræ; declarabat illas non esse in benedictione, sed in maledictione. Hoc ipsum lex ipsa magis adeò declarauit; quia ostēdit apertè peccatum & obligationem, & addidit, Maledictus omnis qui non permāserit, &c.*
Ordinata per Angelos.] *Illa lex non fuit immediatè lata à Deo populo ipsi, sed fuit in ordinem & seriem redacta, atque adeò descripta partim, partim dictata per Angelos, & missa ad populum vt absentem siue remotum à Deo; idq; per manum mediatoris & ministri Mosis, qui fuit internuntius inter Deum & populum, non autem ita immediatè inter Deum quin ab Angelis proximè acceperit; sunt igitur quatuor ad minimum personæ in illo ministerio, Deus, Angelus, mediator siue interpres, & populus. nam mediator siue interpres non est vnius; is enim interpres vel mediator dicitur, qui vel iis interpretatur quorum voces diuersæ sunt, vel mandata absentium ad absentes fert & refert. Sed promissio facta est ab vno Deo ad vnum Abrahamum gratis promittente per seipsum sine intermedio homine, & præstanda erat ab ipso vno Deo ipsi Abrahamo in semine suo, cum aliis fidelibus coniuncto. ita vt qui dixit, In te benedicentur vniuersæ cognationes terræ; cùm veniret semen illud in quo benedicenda erant, diceret: Benedico in te omnes cognationes terræ; hoc est, fideles omnes cum fideli Abraham in semine illius collectos & coniunctos. itaque ordo, series, ratio & apparatus legis promulgatæ, docet apertè non esse legem de qua agitur in ratione promissi. promissum verò constare debet, & lex non potest esse aduersus promissa.*

22 Sed conclusit scriptura.] *Scriptura illa legis data eò pertinuit, vt omnes alligatos peccato argueret.*

miſſio ex fide Ieſu Chriſti da-
retur credentibus. [23]Prius au-
tem quàm veniret fides: ſub
lege cuſtodiebamur concluſi,
in eam fidem quæ reuelanda
erat. [24]Itaque lex, pædagogus
noſter fuit in Chriſto: vt ex fi-
de iuſtificemur. [25]At vbi ve-
nit fides: iam non ſumus ſub
pædagogo. [26]Omnes enim fi-
lij Dei eſtis per fidem in Chri-
ſto Ieſu. [27]Quicunque enim in *Rom. 6, 3.*
Chriſto baptizati eſtis: Chri-
ſtum induiſtis. [28]Non eſt Iu-
dæus neque Græcus, non eſt
ſeruus, neq. liber, non eſt maſ-
culus, neque femina. Omnes
enim vos vnum eſtis in Chri-
ſto Ieſu. [29]Si autem vos Chri-
ſti: ergo ſemen Abrahæ eſtis,
ſecūdū promiſſionē hæredes.

CAP. IIII.

DIco [1]autem, quāto tem- A
pore hęres paruulus eſt,
nihil differt à ſeruo, cùm ſit
dominus omnium, [2]ſed ſub
tutoribus & actoribus eſt vſ-
que ad præfinitum tempus à
patre: [3]ita & nos, cùm eſſemus
paruuli, ſub elementis mundi
eramus

23 Prius autem quàm veniret fides.] *Ea fides reuelanda erat, quæ creditur ſecundum potentiam virtutis Dei.*

28 In Chriſto Ieſu.] *In Ieſu vncto Dei, vt in capite veſtro, cuius efficientia eſtis coniuncti & coaptati in corpus vnum, corpus vnctū Spiritu promiſsionis ſancto.*

29 Ergo ſemen Abrahæ eſtis.] *Namque Abrahæ fidelis & credentis ſemen vnicum erat id quod promiſſum fuit per gratiam, non id quod ex communi natura exemplo editum eſt. eſt autem ſemen hoc Chriſtus, cuius figuram & imaginem Iſaac tulit. & vt Iſaac hæreditatis terrenæ vnicus hæres, ſic Chriſtus cæleſtis hæreditatis vnicus hæres per promiſsionem eſt inſtitutus. & in Chriſto fideles omnes cum fideli Abraham, qui ſunt membra Chriſti.*

IN CAP. IIII.

1 Dico autem.] *Redeo ad illud quod dixeram de pædagogo ſub alia etiam ratione tutoris & procuratoris. atque de iis qui ſub lege ſunt loquor, qui quanquam hæredes ſint promiſsionis, vtpote poſteritas Abrahæ, & patris Abrahæ veſtigiis inſiſtant, fidemq́ habeant Dei promiſſa; tamen interim, dum non mitteretur ille per quem & in quo hæreditas adeūda erat, cuſtodiebantur ſub lege tanquam ſub tutore & curatore. itaque tutor à patre conſtituitur ad tempus, & non ideò patris mutatur voluntas de hæreditate filij. imò ipſa tutelæ ratio declarat filium fore aliquando hæreditatis integrum dominum vſu & fructu atque iure teſtamenti certo.*

3 Cùm eſſemus paruuli.] *Nos Iſraëlitæ, quamdiu pueritiæ illud tempus peragebamus, erudiebamur & exercitabamur rudimentis quibuſdam exterioribus, quæ longè adumbrabant actiones alias, quibus vacaturi eſſemus cùm ad plenam ætatem atque adeò ad hæreditatis poſſeſsionem perueniremus, & tamen tunc ſeruiebamus: grauè enim erat illud onus & ſeruitutem referebat.*

eramus seruientes. [4] At vbi ve-
nit plenitudo temporis, misit
Deus Filium suum factum ex
muliere, factum sub lege. [5] vt
eos qui sub lege erant, redime-
ret, vt adoptionem filiorum
reciperemus. [6] Quoniam au-
tem estis filij*: misit Deus spi-
ritum Filij sui in corda vestra
clamantem: Abba, Pater. [7] Ita-
que iam non est seruus, sed fi-
lius. Quòd si filius: & hæres
per Deum. [8] Sed tunc quidem
ignorantes Deum, iis qui na-
tura non sunt dij, seruiebatis.
B [9] Nunc autem cùm cognoue-
ritis Deum, imò cogniti sitis
à Deo: quomodo conuertimi-
ni iterum ad infirma & egena
elementa,

*Dei ms. *Hier.*

4 Factum ex muliere.] *Filium, quem apud se habebat, hominem factum ex muliere virgine matre, non ex homine patre, emisit.*

Factum sub lege.] *Vtpote in lege ipsa promissum & sæpissimè significatum; quippe quo ij etiam egerent qui sub lege erant; & vt obediret Patri etiam hoc nomine, atque ita redimeret eos qui sub lege erant, ab illa tutela, procuratione, & pædagogia, & adoptionem filiorum reciperemus per eum re ipsa & veritate, quod se Filius Dei dederet iis qui erant sub lege, & illos sibi adiungeret & coaptaret in membra corporis sui.*

6 Quoniam autem estis filij.] *Vos etiam qui ex Gentibus facti estis filij Dei, non in lege filij facti estis, sed cùm essetis Gentes & serui, pertinentes quidem ad promissionem illã Abrahæ, sed in proposito Dei, non autem in fide vestra: eratis enim sine fide, & seruiebatis seruitutem inutilissimam & grauissimam etiã, colentes deos qui nihil erant; postquam venit plenitudo temporum, & misit Deus Filium suum, in quo familiæ omnes terræ benedicendæ erant, cùm audiretis Euangelium salutis vestræ, credidistis, & credentes signati estis Spiritu adoptionis sancto, in quo clamatis Patrẽ Deum, sicut & clamamus nos qui ex lege sumus redempti. itaque eodem Spiritu Filij Dei & nos & vos constituti filij, nos hæredes iam declarati, & hæreditatis notitiam aliquam habentes, & promissionem atque hæreditatem exspectantes, vos hæredes significati, sed neque habentes notitiam neque fidem hæreditatis futuræ, ideoq; vos serui nati, & educati serui, qui nihil præter seruitutis conditionem cognosceretis, atque eius miserrimæ ac turpissimæ, vtpote vanorum deorum cultum; nos verò seruitutem honestam seruientes, cultum vnius Dei, quanquam non spiritualem cultum, huícve comparandum quem nunc liberi & hæredes facti exercemus.* 7 Iam non est seruus.] *Ille qui Gentilis natus educatusq; est, & seruus erat, postquam accepit Spiritum Filij in cor suum missum, Patrẽ suum Deum vocat.* Hæres per Deum.] *per Christum.* 8 Sed tunc quidem.] *Discrimen seruitutis vestræ & nostræ prioris hoc est, quòd vos neq; cognoscebatis Deum in vobis neq; extra vos; hoc est, neq; per Spiritum sanctum, neq; per doctrinam fidei rectè institutam, & seruiebatis tamen inutilissimam seruitutem. & prima scelerũ causa mortalibus ægris Naturã nescire Deũ.* 9 Cùm cognoueritis Deum] *Patrem vestrum, quem cognouistis per Spiritum sanctum adoptionis, quo vos adoptauit & cognouit, filiosq; appellauit Deus; & cognoueritis quæ sit conditio liberorum iam collocatorum in domo & hæreditate patris, & quemadmodũ colatur Deus in Spiritu & veritate ab iis qui admissi sunt ad hæreditatẽ per Spiritum sanctum; vultis redire ad illum colendum illis egenis elementis & infirmis, quibus ij qui sub lege erant, seruiebant.*

 10 Dies

elementa, quibus denuo ſer-
uire vultis? [10]Dies obſeruatis,
& menſes, & tempora, & an-
nos. [11]Timeo vos, ne fortè ſi-
ne cauſa laborauerim in vo-
bis. [12]Eſtote ſicut ego, quia
& ego ſicut vos: fratres, obſe-
cro vos, Nihil me læſiſtis.
[13]Scitis autem quia per infir-
mitatem carnis euangelizaui
vobis iampridem, [14]& tenta-
tionem [a]veſtram in carne mea
non ſpreuiſtis, neq. reſpuiſtis, ſed ſicut angelum Dei excepi-
ſtis me, ſicut Chriſtum Ieſum. [15]Vbi eſt ergo beatitudo ve-
ſtra? Teſtimonium enim perhibeo vobis quia ſi fieri poſ-
ſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi. [16]Ergo inimi-
cus vobis factus ſum verum dicens vobis? [17]Æmulantur vos C
non bene: ſed excludere vos
volunt, vt illos æmulemini.
[18]Bonum autem æmulamini
in bono ſemper: & non tantū
cùm præſens ſum apud vos.
[19]Filioli mei, quos iterū par-
turio, donec formetur Chri-
ſtus in vobis. [20]Vellem autem
eſſe apud vos modò, & muta-
re vocem meam: quoniā con-
fundor in vobis. [21]Dicite mi-
hi qui ſub lege vultis eſſe, le-
gem non legiſtis? [22]Scriptum
eſt enim quoniā Abrahā duos
filios habuit: vnum de ancilla, Geneſ. 16, 15.
& vnum

[a] meam R. C. Textus conſonat MS. & Hur.

10 Dies obſeruatis.] *Hac atque huiuſmodi ſunt illa egena & infirma elementa ex lege Moſis petita.*

12 Eſtote ſicut ego.] *Amate me vt ego vos amo; adeſte animo mihi, toto enim vobis animo adſum.*

14 Et tentationem meam.] *Et illud experimentum conſtantiæ in tantis vexationibus, quibus exercebar, intellexiſtis, ex magna virtute Dei in carnis meæ infirmitudine ſeſe oſtēdentis & probantis eſſe; ideoq; me exceptiſtis ſtudioſiſſimè & amantiſſimè, adeò vt vos beatos exiſtimaretis miniſterio meo.*

17 Æmulantur vos.] *Ambiunt vos iſti qui ſe miniſtros iactant, & amorem veſtri oſtendunt, ſed non bene; non enim veſtri ſed ſui cauſa vos cupiunt, & ideò excludere volunt vos ab amore noſtro, vt à nobis reiecti illos ametis ac depereatis.*

18 Bonum autem æmulamini.] *Atqui illud eſt pulcherrimum amoris & ſtudij genus, amare ſemper eum quem bona cauſa amaueritis, & non ſolùm cùm apud vos ſum.*

19 Donec formetur Chriſtus in vobis.] *In quibus illum formari impedire conantur iſti veſtri zelotypi.*

21 Vultis eſſe.] *Studioſè appetitis vltroq; cupitis in ſeruitutem redigi: ex ipſis legis libris diſcere & cognoſcere oportuerat duas eſſe hominum conditiones, liberam & ſeruilem; hanc ferendam dum illam habere non contingit, optandam tamen, & vbi contigerit, nullo pacto mutandam.*

23 Secun-

Genes. 21,2. & vnum de libera. 23 Sed qui
de ancilla, ſecundum carnem
natus eſt: qui autem de libera,
per repromiſsionem. 24 quæ
D ſunt per allegoriam dicta. Hęc
enim ſunt duo teſtamenta.
*in o. Vnum quidem *à monte Si-
na, in ſeruitutem generãs: quę
eſt Agar, 25 (Sina enim, mons
eſt in Arabia: qui coniunctus
eſt ei, quæ nunc eſt Ieruſalem)
& ſeruit cum filiis ſuis. 26 Illa
autem quæ ſurſum eſt Ieruſa-
lem, libera eſt: quæ eſt mater
noſtra. 27 Scriptum eſt enim:
Iſaia 54,1. Lætare ſterilis, quæ non paris:
erumpe & clama, quæ nõ par-
turis: quia multi filij deſertæ,
magis

23 Secundum carnem.] *Conſueto naſcendi modo. Iudæi ex Abraham ſecundum carnẽ filij, dũ legis externæ ſeruituti ceremoniarũ, &c. tantùm nituntur, & non credunt in Chriſtum; his lex non eſt pædagogus, ſed mater, eaq; ancilla, cuius conditione illi in ſeruitute viuunt. lex in Arabia lata eſt, non in regione promiſſa; atqui Arabia ipſa ſeruituti addicta eſt; & lex cum filiis ſuis ſeruit.*

Per repromiſſionem.] *Cùm Abrahæ corpus emortuum eſſet, & Sara etiã ſterilis & emortuo iam vtero, tamen quia credidit Deo, habuit filium promiſſum, in quo poſteritatis & ſeminis nomen accepit Abraham: In Iſaac, inquit Deus, vocabitur tibi ſemen. ita & quicunque promiſsis diuinis nituntur, hi Abrahæ fidem ſequuti, nomẽ etiam filiorũ obtinent, & tandem etiam hæreditatẽ ex promittentis gratia, ineũt.*

24 Quę ſunt per allegoriam dicta.] *Quæ quamquam iuxta hiſtoriæ rationem vera ſunt, aliud tamen præterea ſignificant, & adumbrant arcanum magis reconditum, quod vobis exponam.* Sunt duo teſtamenta.] *Significant & adumbrant duæ illæ matres duo teſtamẽta, vetus ac nouum, adumbrant autẽ typicè.* In ſeruitutem generans.] *Vt Agar ſuã prolẽ in ſeruitutẽ genuit; ita lex, quæ filios ſuos in ſeruitute genuerat, nutrit & educat; lex, inquã, illa quæ in Sina fuit lata.* 25 Sina enim mõs eſt in Arabia.] *extra promiſſæ terræ fines.* Qui coniunctus eſt ei.] *Opponitur ordine ciuitati Ieruſalem, quæ ex altero latere in acie reſpondet, atq; eandem ſeriem ſeruat Sina cum filiis ſuis ſeruientibus, quam ſeruat rurſus Ieruſalem recens cum filiis ſuis liberis: vt enim quanto tempore Iſraëlitæ fuerunt in Arabia, non potiti ſunt libertate regni, donec venirẽt in terram promiſſam, cuius præcipua regia ciuitas erat Ieruſalem; in qua qui nati ſunt, liberi & poſſeſſores erant terrenorum promiſſorum: ita etiam ij qui legis filij ſunt illius veteris, neque ab illa diſiunguntur vt Chriſtum recipiãt, in ſeruitute verſantur non in hæreditate. at verò qui huius poſterioris pactionis filij ſunt, iam illi ſunt in Ieruſalem illa altera à Prophetis ſignificata, quæ nunc iam extitit per Chriſtum ſublimata, & libera eſt, & eſt mater noſtra, & nos liberos in acie collocat.* 26 Surſum eſt Ieruſalem.] *Excelſa & ſuperior, præſtantior atque adeò ſublimior facta iam à Deo, in eumq; ſtatum deducta qui à Prophetis fuerat decantatus.* Mater noſtra.] *non ſolùm Iudæorum, vt erat olim Ieruſalem cùm inferior eſſet, ſed Gentium: atque ita quadrat cum prædictionibus Propheticis.*

27 Multi filij deſertæ.] *Huius noui Teſtamenti, quod antequam Chriſtus veniret, deſertum erat, ac nec apparebat quidem, plures iam filij ſunt; longè, inquam, plures quàm veteris Teſtamenti, quod Prophetarum tempore virum habuit Deum authorem & vindicem: habet enim toto terrarum orbe conſtitutas Eccleſias.*

28 Secundum

magis quàm eius quæ habet
virum. 28 Nos autem fratres Rom.9.8.
ſecundum Iſaac promiſsionis
filij ſumus. 29 Sed quomodo
tunc is qui ſecundum carnem
natus fuerat, perſequebatur
eum qui ſecundum ſpiritum:
ita & nunc. 30 Sed quid dicit
ſcriptura? Eiice ancillam & fi- Geneſ.21.10.
lium eius. nō enim hæres erit
filius ancillæ cum filio liberæ.
31 Itaque fratres, nō ſumus an-
cillæ filij, ſed liberæ: qua liber-
tate Chriſtus nos liberauit.

CAP. V.

1 STate: & nolite iterum iu- A
go ſeruitutis contineri.
2 Ecce ego Paulus dico vobis Act.15,1,2.
quoniam ſi circuncidamini,
Chriſtus vobis nihil proderit.
3 Teſtificor autē rurſus omni
homini circuncidenti ſe, quo-
niā debitor eſt vniuerſæ legis
facien-

28 Secundum Iſaac.] *Ieruſalem illa, quæ nunc exſtat ſublimis, mater noſtra eſt: vt Sara fuit Iſaaci mater ſecundum promiſsionem, ſic nos ſumus filij nouæ pactionis ex promiſsione doni Dei mundo iam nunc collati.*

29 Secundum carnem.] *Ordinario naſcēdi modo ſecundum naturam.*

Secundum ſpiritum.] *Ex virtute & efficientia Dei promittentis; ipſius, inquam, Spiritus qui promiſerat.*

Ita & nunc.] *Ita ſynagoga nunc perſequitur Eccleſiam Chriſti, & eam vel omnino abiicere, vel in ſeruitutem ſuæ ſimilem redigere ſtudet.*

30 Cum filio liberæ.] *Ita etiam in hæreditate regni cæleſtis ij qui Chriſtum ſimul & legalem ſeruitutem retinere ſtudent. oportet igitur eos qui liberæ filij ſunt, libertatem ſuam & agnoſcere & ſummo in pretio habere atq; tueri; qua libertate Chriſtus nos liberauit.*

IN CAP. V.

1 State.] *In illa libertate qua nos & Iudæos & Gentes Chriſtus liberauit, conſiſtite, atque hunc ſtatum tuemini; & ne econuerſo, ſeruitutem vobis imponatis, iugo grauiſsimo & inutili imò potius incommodiſsimo ſubito.*

2 Ecce ego Paulus.] *Ego, qui Iudæus natus ſum, & Iudaiſmum diligenter ſtudioſeq; colui, qui pluſquam iſti propugnator fui legis, qui quid quantumq; legis obſeruatio valeret cognoui, qui Chriſti dono liberatus à ſeruitute illa, apertè edoctus ſum omnia iam illa antiqua quæ futurorum vmbra erant eſſe abolita; & non eſſe digna quæ comparentur vel coniungantur cum Chriſto, adeò vt præſtantiſsima ceremoniarum omnium Iudaicarum, quæ circuncìſio eſt, ſi à quocunque accipiatur tanquam neceſſaria, Chriſtus illi nihil proderit. Circuncìſio enim Chriſtianæ profeſsionis ſignum Sacramentumq; non eſt, ſed Iudaicæ; ita vt qui circunciditur, ſub veteri pactione & lege ſe eſſe profiteatur eo ipſo quòd circunciſionem ſibi neceſſariam credit, atque eadem ratione obligatur ad omnem legem obſeruandam, tam ſtudio & voluntate quàm opere: id autem præſtare non poteſt; oportet enim Chriſtum exſpectari & excipi ab eo qui legis perfectionem & finem aſſequi ſtudet: namque illius gratia & dono homines à maledicto legis liberantur. illa omnia antiqua vmbra ſunt. Chriſtus illius vmbræ corpus & lux eſt ipſa. non poſſunt ſimul eodemq; loco eſſe vmbra & lumen. igitur*

4 Euacuati

faciendæ. 4 Euacuati estis à
Christo, qui in lege iustifica-
mini: à gratia excidistis. 5 Nos
enim spiritu, ex fide, spem iu-
stitiæ expectamus. 6 Nam in
B Christo Iesu neque circũcisio
aliquid valet, neque pręputiũ:
sed fides quæ per charitatem
operatur. 7 Currebatis bene:
quis vos impediuit veritati
non obedire? 8 Persuasio*, non
est ex eo qui vocat vos. 9 Mo-
dicum fermẽtum totam mas-
sam corrumpit. 10 Ego confido
in vobis in Domino, quòd ni-
hil aliud sapietis: qui autem
conturbat vos, portabit iudi-
cium, quicunq. est ille. 11 Ego
autẽ fratres, si circuncisionem
adhuc prædico: quid adhuc
persecutionem patior? Ergo
euacuatum est scandalum
crucis. 12 Vtinam & abscin-
dantur qui vos conturbant.
13 Vos

*Nemini consenseritis o. Q.n.
*hæc MS. o.
*vestra, Hier.
1 Cor. 5, 6.

4 Euacuati estis à Christo.] *Eo ipso quòd iustificari vultis legis Mosaicæ obseruatione, & cultu ceremoniarum & traditionum, atq; huiusmodi cæteris, vmbrã amplectimini, & Christum è vobis ipsis excluditis; & si lege, vt vos vultis & putatis, iustificamini; ergo gratiã non admittitis; hoc est, nõ vultis iusti esse apud Deũ ex Dei dono, sed ex vestra virtute & actione.*

5 Nos enim.] *Nam nos qui rectam Euangelij rationem tenemus ac docemus, non habemus iustificationis nostræ definitionem in opere ceremoniali & carnali, sed speramus iustitiam per Spiritum ex fide Iesu Christi nobis donandam, atque hoc est quod exspectamus, qui ad Christum tendimus: atque hæc nostra doctrina est, cuius illa summa est, Iustificationem Christianam in spiritu collocari, atq; à Spiritu sancto effici per Christũ Quod cùm ita sit, manifestum est neque circuncisionem neque præputium, cùm vtrunque in carne sit, valere aliquid in hac iustificatione Christiana. sed fidem illam viuam diuinam, quæ per charitatem operatur. Magnum mysterium.*

7 Currebatis.] *In hac disciplina & spe pulchrè currebatis, recta via, plana, & ad certum scopum.*

8 Persuasio.] *Hæc persuasio hærendi in cursu, vel regrediendi, non est ex Deo, qui vos vocat ad iustificationis suæ donum admirabile: namque ille omnino vos vult expeditos currere & tendere ea via quæ vobis est præscripta, quidquid impedimenti adieceritis, vel non curretis, vel non sic curretis vt comprehendatis. puros enim ac synceros ab huiusmodi persuasionibus vos vocauit Deus, modicum verò fermentum totam massam fermentat: voluit autem Deus in Gentium iustificatione ostendere, Iustificationem suam non ex lege, sed ex promissione gratiaq; sua proficisci. si vos istud agitis, aliud sapitis quàm quod Deus vult.*

11 Ego autem.] *Itaque nihil omnino neque vnam partem Mosaicæ legis, illius quæ ceremonias continet, imò neque illam quæ maximè celebris est, seruandam aut necessariam dico, nempe circuncisionem; nam si ego adhuc vel necessariam vel oportunam prædicarem, non cogerer ferre istam inuidiam & vexationem Iudæorum, non dicerer ponere offendiculum Iudæis prædicanda Christi cruce, cuius virtute salutem hominibus afferri asseuero.*

12 Qui vos conturbant.] *Qui depellunt vos è statu illo cognitionis veritatis, in quo quietè consistebatis, & adigunt ad inquietudinem conscientiæ ex nouis opinionibus contra veritatem.*

13 Vos enim in libertatem.] *Vos qui Gentes eratis, à legis caremoniis liberi & immunes, vocati estis in illa eadem libertate in libertatem spiritus, quam vobis Deus præstiturus est per Christum: insistite ergo eam viam per quam vocati estis, immunes ab illis legis obseruationibus quæ ceremonias continent. tantùm ea præcepta legis seruate, quæ non sunt propriè & solùmmodo Iudæis data, sed pertinent ad omnes homines quotquot communi sensu non carent. ea sunt præcepta charitatis exercitationem & vsum spectantia, quæ omnibus hominibus ex rationis vi nota esse oportet; & Israëlitis præterea in tabulis fuere exarata. ea si non omnes singillatim teneant, at vnum maximum, quo omnia illa concluduntur, tenere debent:* DILIGES *proximum tuum sicut te ipsum. ab hoc præcepto immunes nullos homines Deus esse vult. longè igitur minus decet eos qui Christi disciplinam Euangelicamque profitentur, prætextu libertatis charitatem violare, imò hanc generosam seruitutem & regiam planè atque magnificam vltrò studioseque eos subire oportet, vt alij aliis seruiant, atque ita nulla cōtentio, nulla inuidia, nulla contemptio in vobis erunt, quæ vitia turpissimam constituunt seruitutem.*

16 Spiritu ambulate.] *Quamuis caro in vobis concupiscat aduersus spiritum, tamen & spiritus etiam concupiscit aduersus carnem: ergo dignissimam partem secuti, exercete ea quæ spiritus cupit, & ne perficiatis desideria carnis.*

18 Quod si Spiritu ducimini.] *Mysterium magnum hîc est.*

13 Vos enim in libertatem vo-
cati estis fratres: tantùm ne li-
bertatem in occasionem detis
carnis, sed per charitatem * ser- *spiritus ms.
uite inuicem. 14 Omnis enim
lex in vno sermone impletur: C
Diliges proximum tuũ sicut Leuit. 19, 18. Matt. 22, 39.
teipsum. 15 Quòd si inuicem Marc. 12, 31. Rom 13, 8.
mordetis & comeditis: videte Iacobi 2, 8.
ne ab inuicem consumamini.
16 Dico autem: Spiritu ambu- Rom. 13, 14.
late, & desideria carnis non 1 Pet. 2, 11.
perficietis. 17 Caro enim con-
cupiscit aduersus spiritũ: spi-
ritus autem aduersus carnem.
hæc enim sibi inuicem aduer-
santur: vt non quæcunq. vul-
tis, illa faciatis. 18 Quod si spi-
ritu ducimini: non estis sub le-
ge. 19 Manifesta sunt autem
opera carnis, quæ sunt, forni-
catio, immunditia, ⁻impudi- 9 MS. Hier. G. s.
citia, luxuria, 20 idolorum ser-
uitus, veneficia, inimicitiæ,
contentiones, æmulationes,
iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, 21 inuidiæ, homicidia, ebrietates, D
comessationes, & his similia. quæ prædico vobis, sicut præ-
dixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequen-
tur. 22 Fructus autem Spiritus est: charitas, gaudium, pax, pa-
tientia, benignitas, bonitas, longanimitas, 23 mansuetudo, fi-
des, modestia, cōtinentia, casti-
tas. Aduersus huiusmodi non
est

23 Aduersus huiusmodi.] *Aduersus eos qui sunt huiusmodi, non est illa lex Mosaica; quæ, cùm ab hominibus omnia bona exigat & impetrare*

impetrare non poßit propter carnis infirmitatem quam ipsa non aufert, tamen maledicit & accusat atque condemnat eos. qui ergo huiusmodi sunt, non cadunt sub illā legis maledictionem; vtpote quibus lex non tantum exterius, sed etiam interius obseruetur per Spiritus sancti gratiam suggerentis, & in ipsis hos fructus efficientis.

est lex. [24] Qui autē sunt Christi, carnem suam crucifixerūt cum vitiis & concupiscentiis. [25] Si viuimus spiritu: spiritu & ambulemus. [26] Nō efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocātes, inuicē inuidētes.

-1 ms. Hier. c.

26 Non efficiamur.] *Singuli seipsos, ita vti diximus, obseruent & componant in vera pietatis doctrina & exercitatione, vt sibi seueras & exactas, dulces aliàs charitatis leges imponant; quod verò ad alios attinet, ita aliorum errata corrigere curemus, vt ex eo nullam nobis gloriam comparare studeamus; duris & inuidiosis reprehensionibus vltrò citroq; contendentes: quis verò modus in hoc officio sit obseruandus, paucis accipite: Fratres, &c.*

CAP. VI.

A FRatres, [1] & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris. [2] Alter alterius onera portate: & sic adimplebitis legē Christi. [3] Nam si quis existimat se aliquid esse, cùm nihil sit: ipse se seducit. [4] Opus autem suum

B probet vnusquisque, & sic in semetipso tātum gloriam habebit:

IN CAP. VI.

1 Fratres.] *Cùm fratres simus, omnes aliorū saluti summa charitate prospicere debemus; intelligentes communem Dei gloriæ & humani generis hostē perpetuò nobis insidiari, & multos multis modis capere: quis ergo non misereatur capti & alligati fratris? quis illi non quàm poßit lenißimè & maturrimè ferat opem, atq; ita cōsulat, vt cùm liberare & eripere satagat, vel non preßius adstringat, vel non grauiter lędat. Commodißima igitur erit ratio, vt vos, qui spirituales estis, atque ab Spiritu sancto aut horitatem & gratiam vel ministerij dona accepistis, ex eiusdem Spiritus lenitate & modestia eum qui ab hoste nostro fuerit praeoccupatus instruatis & erigendum curetis.*

2 Alter alterius.] *Non decet vt onus oneri addatis eius qui peccatis aut alio pondere pressus est, sed vt communē infirmitudinē iuuetis, & suscipiatis alij aliorum onera, tāquam si vestra essent; atq; vt vobis cuperetis opem in spiritu mā suetudinis ferri, ita indigenti feratis opem, & sic legem quam Christus nobis reliquit, & quam ipse subiit; charitatis, inquā, legem implete.*

3 Nam si quis.] *Considerare oportere vnumquemque seipsum dixi: nam qui spiritualis est, non hoc à se habet, sed à Deo; qui verò non est, & existimat se esse vel spiritualem vel fortē, vel aliud aliquid, cum tamen nihil sit, ipse suum fallit animum; namque animus conscius est sibi nihil magnarum illarum virtutum inesse. & si cuius animus aliquas habet, conscius est illas Deo acceptas referri oportere. ergo videat quis quem & quo modo instruat.*

4 Opus autem suum.] *Neque verò decet ex externa laude se quemquam metiri, sed videre & inquirere in se, animo cōscientiaq; sua, qualis ipsius vita sit, & tunc habebit gloriæ rationem ex seipso, & non ex laude vel ab alio accepta vel captata. itaque qui gloriam quærit ex reprehensione*

hensione alterius, cùm ipse nihil sit, & fallit seipsum, & gloriam nullã meritò habet. qui quærit gloriam ex reprehensione vel examine sui ipsius, ille potest iustè laudari, qui in seipsum fortis, animosus, seuerus, & censor fuerit, ita tamen vt non sibi ignoscat neque indulgeat, sed vt opus suum approbet Deo iudici atque cognitori integerrimo, cui omnis virtutis & præstantiæ gloria accepta referenda est; singulos enim suam sarcinam ferendam, suamq; personam agendam considerare & diligenter curare oportet.

bebit: & nõ in altero. [5] Vnus- 1 Cor. 3, 8.
quisq. enim onus suum por-
tabit. [6] Communicet autem is
qui catechizatur " verbo', ei "verbum ε ms Hier. G. s.
qui se catechizat, in omnibus
bonis. [7] Nolite errare: Deus
non irridetur. [8] Quæ enim se-
minauerit homo: hæc & me-
tet. Quoniam qui seminat in
carne sua: de carne & metet
corruptionem. qui autem se-
minat in spiritu: de spiritu me-
tet vitam æternam. [9] Bonum 1 Thess. 3, 13.
autem facientes, non deficia- C
mus. tempore enim suo mete-
mus non deficientes. [10] Ergo
dum tempus habemus, ope-
remur bonum ad omnes, ma-
ximè autem ad domesticos fi-
dei. [11] Videte qualibus literis
scripsi vobis mea manu.
[12] Quicunque* volunt placere *enim o.
in carne: hi cogũt vos circun-
cidi, tantùm vt crucis Christi
persecu-

6 Is qui catechizatur.] *Qui instituitur ab alio per sacram doctrinam.*

In omnibus bonis] *quæ ipsi contigerint, & oportuna commodaq; in vsum institutoris existimata fuerint.*

7 Nolite errare.] *Cùm Deum nihil lateat, nihil fallere possit, quidquid homines causarum vel consiliorum inuenerint, vt aliter atq; aliter de rerum suarum vsu statuant, tamen Deum fallere non possunt, sed ipsi errare possunt. Namque à Deo duplex seminandi ratio declarata est, & duplex prouentus varius atq; omnino dissimilis; quod enim caro est, quãuis carnem sapere non videatur, tamen caro est, & nihil ex illo metetur præter corruptionem, quæ carnis exitus est. quod verò spiritus est, id purum & incorruptum est, atque ad vitam pertinet æternã. igitur qui hoc modo res suas impendit, vt ad carnis commoda referat, hic de carne metet corruptionem, namque eò tendunt & caro & carnalia omnia, atque huius mundi opes & diuitiæ.*

9 Non deficiamus.] *In beneficiis collocandis ne afficiamur tædio; namque vbi tempus messis aderit, nunquam nos tædebit vberrimi fructus colligendi.* 10 Dum tempus habemus.] *dum sementis tempus est, quàm possumus maximam sementem faciamus.*

11 Qualibus literis.] *Quantis & quàm longis, usq; mea manu, vt intelligatis quanto studio, quàm certo consilio, quantoq; affectu permotus fuerim erga vos, quos isti à veritate abducere moliuntur.*

12 Quicunque volunt placere in carne.] *Qui carnis gloriam ex hominibus captant, & volunt spectacula edere suarum actionum, quæ mundus spectet, non agnoscat Deus aut probet, ij vos petunt vt materiam iactationis suæ in vestra carne nacti, suum officium Iudæis commendent, atq; hoc pacto effugiant persecutionem quam ferunt ij qui Christi crucem prædicant.*

14 Mihi

persecutionem non patiantur.
13 Neque enim qui circunci-
duntur, legem custodiunt. sed
volunt vos circuncidi: vt in
carne vestra glorientur. 14 Mi-
D hi autem absit gloriari, nisi in
cruce Domini nostri Iesu
Christi: per quem mihi mun-
dus crucifixus est, & ego mun-
do. 15 In Christo enim Iesu
neque circuncisio aliquid va-
let, neque præputium: sed no-
ua creatura. 16 Et quicunque
hanc regulam secuti fuerint,
pax super illos, & misericor-
dia, & super Israël Dei. 17 De
cætero nemo mihi molestus
sit. ego enim stigmata Domi-
ni Iesu in corpore meo porto.
18 Gratia Domini nostri Iesu
Christi, cum spiritu vestro fratres.

14 Mihi autem.] *Nunquam mihi accidat vt aliam gloriæ rationem ineam, quàm eam quæ ex efficientia mortis & crucis Christi proficiscitur; vt vos illius efficientiæ participes per Euangelium à me prædicatum mihi gloriandi & gaudendi & gratulandi non coram hominibus, sed coram Deo, tanti boni authore, copia fiat; cuius virtus mihi communicata effecit vt ego nihil magis curem vel gloriã mundi, vel alia quæ mundus in pretio habet, nihil rursus eorum quæ mundus timet & mala putat, vt inopiam, obscuritatem, & cætera magis timeam, quàm crucifixus & mortuus quærere aut timere potest: namque in his rationibus mundus mihi iam mortuus & crucifixus est, & ego mundo; neque ille ad me pertinet, neque ego ad illum.*

16 Et quicunque.] *Siue Iudæi siue ex Gentibus sint.*

17 Stigmata.] *Notas seruitutis, quæ me declarant illi addictum seruum, illumq́ue mihi Dominum cui fideliter seruiam. non possum duobus dominis seruire, legis ceremoniis & Christo. hunc agnosco Dominum, non legem, ideoq́ue non circuncisionem, sed crucem præfero cognoscendam apertè in me.*

A M E N.

In recessu rupis Aracenensis, anno CIↃ. IↃ. LXXIX.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam D. Pauli ad Epheſios ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

VINCTVS Romæ Paulus Epheſinos fratres per epiſtolam ſalutat; & gratulatione aptiſſima acceptorum à Deo donorum ſpiritualium, hortatur ad perſeuerantiam in pietate, atque ad ſtudium Euangelij promouendi, nihil deterritos vel turbatos ſi quid Apoſtolis durum vel acerbum eueniat Euangelium prædicantibus, quandoquidem hoc etiam pacto Euangelij lux & Chriſti virtus magis innoteſcit.

CAP. I.

PAVLVS [1] Apoſtolus Ieſu Chri- A
ſti per voluntatem
Dei: omnib⁹ ſan-
ctis qui ſunt Epheſi: & fideli-
bus in Chriſto Ieſu. [2] Gratia
vobis & pax à Deo Patre no-
ſtro, & Domino Ieſu Chriſto. 1 Cor. 1, 3.
[3] Benedictus Deus & Pater Dñi 1 Petri 1, 3.
noſtri Ieſu Chriſti, qui bene-
dixit nos in omni benedictio-
ne ſpirituali, in cæleſtibus, in
Chriſto: [4] ſicut elegit nos in
ipſo ante mundi conſtitutio-
nem,

IN CAP. I.

1 Apoſtolus.] *Legatus ad Euangelium ſalutis, quam Deus hominibus afferre voluit per Ieſum Chriſtum, cuius nomen & agnomen, virtutem, authoritatem, efficientiamq́ omnem ſignificat.* Per voluntatem Dei.] *Qui vt me voluit eſſe Apoſtolum, ita & me regit & curat vbicumque quocumque modo ſim, ſiue vinctus ſiue ſolutus.* Et fidelibus.] *Qui iam probati ſunt ſancti communicatione ſancti Spiritus Chriſti Ieſu, cuius teſtimonium ipſis creditum fideliſſimè redditur.*

2 Patre noſtro.] *omnium, & ſingulari modo ſanctorum.* Et Domino.] *Cui Pater poteſtatem omnem dedit.*

3 Benedictus] *Deus ſapiens, potens, efficax atque ſummus, idemq́ miſericordiſſimus, qui ſe nobis Patrem per Ieſum Chriſtum dedit, in quo ſibi nos filios adoptauit.*

Benedixit nos.] *Et præſtitit nobis promiſſum ſuum benedictionis omnium familiarum terræ; auxit igitur nos, multiplicauit, amplificauit, & omnino ditauit omni benedictione, non carnali in terris, vt quondam in figura auxit filios Iſraël, ſed ſpirituali in cæleſtibus diuitiis, opibus & regno; idq́ in Chriſto ſemine illo promiſſo, in quo Gentes omnes erant benedicendæ.* 4 Sicut elegit.] *Vt admirabile illius conſilium noſtro tempore manifeſtaretur, quemadmodum ex omnibus ætatibus quas ipſe diſtribuit à principio antequam mundi huius initia ponerentur; vt qui hac ætate ad horam vndecimam venerimus in vineam, mercedem per procuratorem acciperemus hanc, vt eſſemus ſancti & immaculati in conſpectu eius verè ac ſimpliciter in charitate qua ipſe prior dilexit nos.*

5 Qui

nem, vt essemus sancti & im-
maculati in conspectu eius in
charitate. 5 Qui prædestinauit
nos in adoptionem filiorum,
per Iesum Christũ, in ipsum:
B secũdum propositum volun-
tatis suæ: 6 in laudẽ gloriæ gra-
tiæ suę, in qua gratificauit nos
-1 MS. Hier. G. Q. n. in dilecto ˉfilio suo'. 7 In quo
habemus redemptionem per
sanguinem eius (remissionem
peccatorum) secundum diui-
tias gratiæ eius, 8 quæ super-
abundauit in nobis in omni
sapientia & prudentia, 9 vt no-
tum faceret nobis sacramen-
tum voluntatis suæ, secũdùm
beneplacitum eius, quod pro-
ⁿin dispensatiunem 2 MS. G. S. posuit in eo, 10 ⁿin dispensatio-
ne plenitudinis tẽporum, in-
staurare omnia in Christo, quę
in cælis & quæ in terra sunt, in
ipso. 11 In quo etiam nos sorte
vocati sumus: prædestinati se-
cundum propositum eius qui
operatur omnia, secundum
consilium voluntatis suæ: 12 vt
simus in laudem gloriæ eius
nos, qui antè sperauimus in
Christo: 13 in quo & vos, cùm
C audissetis verbum veritatis,
(Euangelium salutis vestræ:)
in

5 Qui prædestinauit.] *Nos ex omnibus ætatibus delectos primos definiuit qui in filios adoptaremur per Iesum Christum hoc tempore missum & antea promissum: sibi, inquam, filios futuros adoptandosq́ præfiniuit.*

Voluntatis suæ.] *Qua nobis hoc singulare beneficium tribuere voluit in laudem & prædicationem amplitudinis illius gratiæ qua nos sibi gratos effecit adoptatos in Iesu Christo Filio suo dilecto.*

7 In quo] *Iesu Christo, vt capite nostro, cùm sumus coaptati vt membra, habemus redemptionem factam per illius sanguinem effusum pro nobis: eam autem redemptionem interpretor remissionem peccatorum præstantissimam, ex ditissima illius gratia profectam.*

8. 9. 10 Quæ superabundauit.] *Vltra quàm petere aut optare aut etiã cogitare possemus, redundauit in nos illius beneficium, plenissimè communicata nobis sapientia & cognitione atq; intelligentia beneficij ipsius nobis collati; idq́ effectum est declarato nobis mysterio voluntatis suæ, quod mysterium in se proposuerat & conseruabat dispensatis seculis, & certa serie sapientissimè deductis ad plenitudinem vsq; temporis constituti. erat autem mysteriũ, vt instaurarentur & renouarentur omnes electi in ipso, tam ij qui nunc in cælo sunt & adscenderunt cum illo, & qui postea euocati eò sunt, quàm ij etiam qui in terra degunt, huius maximi doni participes effecti.*

11 In quo etiam.] *Quia sic illi placuit, nos Iudæi, qui antea sperauimus in Christo, vocati sumus antè vt speraremus & haberemus huius mysterij notitiam eam quã illi tunc nobis impertiri placuit, & nunc demum ad ipsam hæreditatem admitteremur, non quòd nobis hoc deberetur, sed vt omnibus his nominibus simus materia & argumentum ad laudandã amplitudinem Dei & gloriam illius, atque nos ipsi his vacemus laudibus nostra causa & vestra etiam, vosq́ etiam vestra & nostra.*

13 In quo & vos.] *Vos etiam cùm audissetis Euangeliũ salutis vestræ, sperastis vos saluos fore,*

fore, atque ita credentes in eo secundum operationem virtutis Dei, obsignati estis illo sancto Spiritu, qui promissus erat in testimonium veritatis Dei & Christi eius.

14 In redemptionem acquisitionis.] *Vt hoc signo & arrabone ostendatur vos esse redemptos & liberali causa assertos à seruitute diaboli in libertatem filiorum Dei, in laudem gloriæ ipsius.*

16 Gratias agens pro vobis.] *Iis quibus ista fidei magnitudo & charitatis ex Dei beneficio contigit, gratias ago; & vt omnes vos perficiamini, & Ecclesia vestra quotidie augeatur, & omnino consummetur in cognitione & agnitione Christianæ virtutis, perpetuò oro ac precor Deum.*

17 Pater gloriæ.] *Pater Iesu Christi, per quem ipse efficit & manifestat suam admirabilem gloriam, qui & Christum Filium suum nobis misit, & per eum nos sibi adoptauit in filios.*

Spiritum sapientiæ.] *Spiritum sanctum suum, quo vobis Iesus Christus manifestetur, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ.*

In agnitione illius.] *Vt illius virtutem & cognoscatis per reuelationem, & per efficientiam in vobis ipsis agnoscatis & confiteamini. Illuminatos oculos cordis vestri lumine illo misso ad reuelationem Gentium.*

18 Quæ sit spes.] *Quid sit id quod sperant ij qui vocantem illum sequuntur.*

19 Secundum operationem potentiæ virtutis eius] *quam in nobis manifestauit per Spiritum sanctum quem dedit nobis.*

20 Suscitans illum.] *Atque communicans nobis virtutem & efficientiam resurrectionis illius, & constituens eum ad dexteram suam in cælestibus, vt sic exaltatus dextera Dei, nobis mittat & impertiatur cælestia dona.*

21 Et omne nomen.] *omnem vim, virtutem, & efficacitatem.*

Non solùm in hoc seculo.] *perpetuò & in æternum.*

22 Et

in quo & credẽtes signati estis
Spiritu promissionis sancto,
14 qui est pignus hæreditatis
nostræ, in redemptionem ac-
quisitionis, in laudem gloriæ
ipsius. 15 Propterea & ego au-
diens fidem vestram quæ est
in "Domino Iesu, & dilectio-
nem in omnes sanctos: 16 non
cesso gratias agens pro vobis,
memoriã vestri faciẽs in ora-
tionibus meis, 17 vt Deus, Do-
mini nostri Iesu Christi Pater,
gloriæ, det vobis spiritum sa-
piẽtiæ & reuelationis, in "agni-
tione eius, 18 illuminatos ocu-
los cordis vestri, vt sciatis quę
sit spes vocationis eius, & quæ
diuitiæ gloriæ hęreditatis eius
in sanctis, 19 & quæ sit super- D
eminens magnitudo virtutis
eius in nos, qui credimus: se-
cundùm operationem poten- *Inf. 3, 7.*
tiæ virtutis eius, 20 quam ope-
ratus est in Christo, suscitans
illum à mortuis, & constitues
ad dexteram suam in cælesti-
bus, 21 supra omnem princi-
patum & potestatem & virtu-
tem, & dominationem, & om-
ne nomen quod nominatur
non solùm in hoc seculo, sed
etiam

"Christo MS. q. Syri habẽt: In Domino nostro Iesu Christo.

"agnitionem MS.

Psal. 8, 8. etiam in futuro. 22 Et omnia
subiecit sub pedibus eius: &
*super omnia ipsi Ecclesiæ 5 MS. Hier. G. S. ipsum dedit caput *supra om-
nem Ecclesiam', 23 quę est cor-
*& MS. S. pus ipsius, *plenitudo eius, qui
Col. 2, 13. 3, 3 omnia in omnibus adimple-
tur.

CAP. II.

*conuiuificauit MS q. ET 1 vos *cùm essetis mor-
A tui delictis & peccatis ve-
stris, 2 in quibus aliquãdo am-
bulastis secundùm seculum
mundi huius, secundùm prin-
cipem potestatis aëris huius,
spiritus, qui nunc operatur in
filios diffidentiæ, 3 in quibus
& nos omnes aliquando con-
uersati sumus in desideriis
*voluntates 2 MS. Hier. C. carnis nostrę, faciẽtes *volun-
tatẽ' carnis & cogitationum,
& eramus natura filij iræ sicut
& cæteri: 4 Deus autem (qui
diues est in misericordia) pro-
pter nimiam charitatem suam
qua dilexit nos, 5 & cùm esse-
mus mortui peccatis, conui-
uificauit nos Christo, (cuius
B gratia estis saluati,) 6 & conre-
suscitauit, & consedere fecit in
in cælestibus in Christo Iesu,
7 vt ostenderet in seculis su-
peruenientibus abundãtes di-
uitias gratiæ suæ, in bonitate super nos in Christo Iesu.

22 Omnia subiecit.] *Quæcunque vel gloria Dei vel hominum saluti aduersantur, omnes Dei & hominum hostes.*

23 Omnia in omnibus adimpletur] *Vt is à quo omnis virtus in membra omnia ac singula diffunditur.*

IN CAP. II.

1 Et vos.] *Et vos etiam singulari hoc & admirabili beneficio asserit; beneficio, inquam, singulari, tum vocationis tum viuificationis cũ Christo, quippe quos ex miserrima conditione ad hanc felicitatem traduxerit, mortificatos carne & viuificatos spiritu.*

2 Secundum seculum mundi huius.] *Ex consuetudine vana & corrupta huius mundi, quæ & proficiscitur & editur atque alitur à principe, hanc mundi tempestatem excitantẽ, & hominum sensum turbãte; eodem, inquam, à quo ij agitantur qui veritatem & virtutem suaderi nolunt.*

3 In quibus] *delictis & peccatis, nos qui nunc sumus vocati in hanc admirabilem lucem, tam ex Iudæis quàm ex Gẽtibus, aliquando conuersati sumus.*

Natura filij iræ] *In communi parentum nostrorum culpa & crimine corrupti, ita vt & hæreditaria obligatione obstricti essemus, & eandem nos arctius etiam nostris criminibus anxeramus. hac erat & vestra & nostra omnium communis conditio quod ad homines attinet: Deus autem, &c.*

4 Nimiam.] *multam & magnam, quæ vel ipsa rei magnitudine ostenditur, nempe quòd mortuos nos peccatis, vnà cum Christo viuificauerit & resuscitauerit & consedere fecerit, &c. illum nobis caput & nos membra illius ad hac omnia constituens. Magnum mysterium.*

7 Super nos.] *Huius tam admirabilis beneficij hac ætate participes ac testes.*

8 Gratia

C

8 Gratia

8 Gratia enim.] *Vos cùm Gentes essetis, qui neque Deum cognoscebatis, nedum coleretis legitimè, tamen hac magna gratia Deus affecit, vt Euangelium principio docendos curaret, & credentes Euangelio participes effecerit huius salutis. hoc magna gratia est, magnumq́ donum; totum, inquam, hoc quod saluati estis, & quod per fidem saluati estis. vos enim hoc tantum bonum vobis efficere minimè poteratis: vt filij Dei nominemini & sitis, Dei donum est.*

10 Ipsius enim sumus factura.] *Nos qui aliquando fuimus filij iræ, sumus nunc noua creatura in Christo, & iam viuimus secundum Christum, non vt antea obedientes desideriis carnis, sed exercẽtes nos in bonis operibus, qualia filiorum suorum : ·us esse vult & probat, & ad ea exercenda nos præparauit Deus ipse.*

11 Gentes in carne.] *Certa nota distincti etiam secundum carnem ab iis qui secundum carnem signum quoddã habebant fœderis cum Deo, & cognitionis voluntatis illius, atq; certi pro illo tempore cultus; à quibus, quod hanc rationem spectat, vos non minus excellebamini, quàm cæci ab iis qui visum & lumen habent oportunum, aut hospites & alieni à familiaribus, adeò vt nihil magis alienum à Deo in hominibus tunc nominaretur in genere quàm præputium, id est, homines circuncisionis fœdere carentes.*

12 Sine Christo.] *Absque notitia & exspectatione Christi, quippe neque promissa aut legem habebatis, neque coniuncti eratis iis quibus promissum factum & sæpius confirmatum fuerat, adeò vt etiam sine Deo essetis; hoc est, à veri Dei cognitione remoti, quem si aliqui fortassis ex vobis cognouerunt, non tamen legitimè colebant.* 14 Medium parietem.] *Legis circuncisionis & ceremoniarum interstitium, quo dirimebatur Gentiliũ populus à Iudaismo, & magnas inter vtrumq; inimicitias fouebat. hãc legem mandatorũ, quæ in dogmatibus & ritibus eiusmodiq; aliis partibus cõstituta erat, abrogauit Christus, vt duos condat populos in semetipso factus caput vtriusque.*

15 Fa :ns pacem] *inter Deum & homines, atque inter vtrumque populum etiam.*

8 Gratia enim estis saluati per
fidem (& hoc nõ ex vobis, Dei
enim donum est) 9 non ex ope-
ribus, vt nequis glorietur.
10 Ipsius enim sumus factura,
creati in Christo Iesu in ope-
ribus bonis, quæ præparauit
Deus vt in illis ambulemus.
11 Propter quod memores
estote, quòd aliquando vos* *qui MS q.
-eratis', Gentes in carne, qui -1 MS. Hier. G.
dicebamini præputium ab ea
quę dicitur circuncisio in car-
ne manu facta: 12 "qui' eratis *quod 8 MS. Hier. G.
illo in tempore sine Christo,
alienati à cõuersatione Israël,
& hospites testamentorum, C
promissionis spem non habẽ-
tes, & sine Deo in-hoc' mũdo. -2 MS. Hier. G.S.
13 Nunc autem in Christo Iesu
vos qui aliquando eratis lon-
gè, facti estis propè in sangui-
ne Christi. 14 Ipse enim est pax
nostra; qui fecit vtraq. vnum,
& medium parietem maceriæ
soluens, "inimicitias' in carne *inimicitiã 4 MS. Hier. G.S.
sua. 15 legem mandatorum de-
cretis euacuans: vt duos con-
dat in semetipso in vnum no-
uum hominẽ, faciens pacem.
16 "&'

ᵃvt ms. Hier. 16 ᵃ& ᵇrecōciliet ambos in vno
corpore Deo per crucem, in-
ᵃInimicitias ms. Hier. e. s. ᵇQ. n. terficiens ᵃinimicitias ᵇin ᵇse-
metipso. 17 Et veniens euan-
gelizauit pacē vobis qui lon-
gè fuistis, & pacem iis qui pro-
Rom. 5. 2. pè. 18 quoniam per ipsum ha-
D bemus accessum ambo in vno
Spiritu ad Patrem. 19 Ergo iam
non estis hospites & aduenæ:
sed estis ciues sanctorum &
domestici Dei, 20 superædifica-
ti super fundamentum Apo-
stolorum & Prophetarū, ipso
summo angulari lapide Iesu
Christo: 21 in quo omnis ędifi-
catio constructa, crescit in tē-
plum sanctum in Domino,
22 In quo & vos coædificami-
ni in habitaculum Dei in Spi-
ritu sancto.

CAP. III.

A HVius 1 rei gratia, ego
Paulus vinctus Christi
Iesu, pro vobis Gentibus: 2 si
tamen audistis dispensationē
gratiæ Dei quæ data est mihi
in vobis, 3 quoniam secūdum
reuelationem notū mihi factū
est sacramentum, sicut suprà
scripsi in breui: 4 prout potestis
legentes intelligere prudētiam

17 Et veniens.] *Idem ipse qui fuit mediator pacis, attulit bonum nuntium vtrique populo; vobis, qui ab illius cognitione longè fuistis, per suos ministros; circuncisioni ipsemet cum ministris suis Prophetis & Apostolis.*

18 Per vnum Spiritum] *sanctum, per quem cum Christo cōiuncti, accessum habemus ad Patrem, vt filij & cohæredes cum eodem Christo.*

20 Fundamentum Apostolorum.] *Cui innituntur prophetiæ omnes, & Euangelium ac doctrina omnis quæ de salute hominum est: namque omnia hæc demonstrant Christum esse positum angularem & fundamentalem lapidem structuræ domus Dei.*

21 Omnis ædificatio.] *ædificium totum ipsum domus Dei.*

IN CAP. III.

1 Huius rei gratia.] *Huius autem magni doni Dei, quod vobis Gentibus me Apostolò declaratum est, huius arcani ministerium à me reuelatum in causa est vt ego Paulus vinctus sim Iesu Christi nomine, quod profiteor ac prædico.*

2 Si tamen] *Si quidem audistis mihi datas fuisse has partes enuntiandi vobis Euangelij ex dispensatione gratiæ Dei.*

3 Quoniam secundum.] *Audistis hanc dispensationem factam mihi ex reuelatione mysterij huius magni virtutis & efficientiæ Iesu Christi in credentibus & obtemperantibus Euangelio.*

4 Prout potestis.] *Vt facilè intelligere possitis quid ego sciam, quid sentiam de arcano illo Iesu Christi efficacissimi in iis quibus illius virtus inhabitat: potestis, inquam, intelligere quicumque mysterij huius compotes primam epistolæ huius partem legeritis, in qua breuiter quidem, tamen certissimè, significaui mysterij huius rationem.*

5 Quod aliis generationibus.] *Hoc mysterium non fuit cognitum seculis præteritis apud filios hominum, eo modo, eoq́; lumine quo nunc est patefactũ Apostolis & Prophetis sanctis Dei, idq́; in spiritu eos interius docente, & testimonium reddente veritatis ac virtutis Iesu Christi, quod alio modo cognoscunt nunc Apostoli & Prophetæ, per Christum iam expedito consilio Dei illo arcano, quàm antea filij hominum cognoscere potuerunt, & si aliquo modo cognouerint antea quàm res acta atque confecta esset.*

6 Gentes esse cohæredes.] *Est autem mysterij summa: Promissa Dei esse præstanda in Christo Iesu eis quorum caput ille esset; & ad huius corporis, atque adeò ad hæreditatis huius communionem Gentes esse vocandas per Euangelium, & cooptandas admittendasq́;. Huius Euãgelij minister ego factus sum ex dono Dei, à quo accepi gratiam tum ministerij tum sanctitatis, secundum operationem virtutis eius.*

9 Quæ sit dispensatio.] *Quemadmodum Deus explicet communicetq́; hoc mysterium, quod in Dei mente superioribus seculis erat absconditum, & nondum vsque ad hanc ætatem patefactum; in Deo, inquam, qui omnia condidit, tam ea quæ initio orbis creata sunt per verbum, quàm ea quæ nunc regenerata sunt per idem Verbum Iesum Christum.*

10 Innotescat nunc principibus.] *Vt variis cælestium spirituum ordinibus, quamuis sapientibus, tamen nunc hoc Ecclesiæ constitutæ & sanctificatæ admirabili spectaculo nota fiat, alio etiam modo quàm antea, sapiẽtia illa Dei: quæ cùm vna eademq́; sit, tamen variis rationibus consilia sua explicat aliis atque aliis seculis & ætatibus, donec tãdem pro iudicij sui prouidentia res quas proposuerat perficiat.*

13 Propter quod.] *Cùm ego tanta fiducia auctus sim ex fide Iesu Christi, quam profiteor, vt non verear neq; dubitem vincula & cætera pericula omnia subire; peto à vobis vt cõstanter teneatis veritatem, nihil commoti propter afflictiones mihi allatas, quas cùm vestri causa perpetiar,*

meam in mysterio Christi,
[5] quod aliis generationibus nõ
est agnitum filiis hominum,
sicuti nunc reuelatum est sanctis
Apostolis eius & Prophetis
in Spiritu. [6] Gentes esse cohæredes
& concorporales &
cõparticipes promissionis eius
in Christo Iesu per Euangeliũ:
[7] Cuius factus sum minister B
secundum donum gratię Dei,
quæ data est mihi secundum *Sup. 1, 19.*
operationẽ virtutis eius. [8] Mi- *1 Cor. 15, 9.*
hi omnium sanctorum minimo,
data est gratia hęc, In Gẽtibus
euangelizare inuestigabiles
diuitias Christi, [9] & illuminare
omnes quæ sit dispensatio
sacramenti absconditi à
seculis in Deo, qui omnia
creauit: [10] vt innotescat* "prin- **nunc a. Hier. c.*
cipibus"& potestatibus, in cæ- *"principatibus 3 MS a. Hier. c.s.*
lestibus, per Ecclesiam, multiformis
sapientia Dei, [11] secundum
præfinitionem seculorũ,
quã fecit in Christo Iesu Domino
nostro. [12] In quo habe- C
mus fiduciam & accessum in
confidentia, per fidem eius.
[13] Propter quod peto ne deficiatis
in tribulationibus meis
pro vobis, quæ est gloria vestra.

stra. 14 Huius rei gratia flecto
genua mea ad Patrẽ Domini
nostri Iesu Christi, 15 ex quo
cælo 9 ms. omnis paternitas in "cęlis' & in
terra nominatur, 16 vt det vo-
bis secundùm diuitias gloriæ
virtute 3 ms. R. Hier. c. s. suæ, "virtutẽ' corroborari per
interiorem hominem 3 ms. Hier. o. Spiritũ eius in "interiori ho-
mine'. 17 Christũ habitare per
fidem in cordibus vestris, in
charitate radicati & fundati,
18 vt possitis comprehẽdere cũ
omnibus sanctis, quæ sit lati-
D tudo, & lõgitudo, & sublimi-
tas, & profundũ, 19 scire etiam
supereminentem sciẽtiæ cha-
ritatem Christi, vt impleamini
in omnem plenitudinem Dei.
Rom. 16,25. 20 Ei autem qui potens est om-
nia facere superabundanter
quã petimus aut intelligimus,
secundum virtutem quæ ope-
Rom. 16,27. ratur in nobis: 21 Ipsi gloria in
Ecclesia, & in Christo Iesu in
omnes generationes seculi se-
culorũ. Amen. CAP. IIII.
A OBsecro 1 itaque vos ego
Phil 1,27. Coloss. 1,10. 1 Thess. 2,12. 4,1. vinctus in Domino, vt
dignè ambuletis vocatione
quã

petiar, gloriæ vestræ potius adscribere oportet, quàm aut esse vobis offendiculo, aut mihi obiici tanquam argumentum aduersus veritatem quam profiteor.

14 Patrẽ Domini nostri Iesu Christi.] *Per quem Pater etiam nobis est, ex quo coniunctio omnium fidelium & sanctorum, tam qui in cælis quàm qui in terra sunt, nominatur, & habet nomẽ ab vnico hoc Patre per vnicum Filium, cuius fratres efficiuntur pij omnes, vt membra capitis & lapides domus Dei, cuius fundamentum est Christus.*

16 Secundùm diuitias gloriæ suæ.] *Secundùm magnam illam suam misericordiam, in qua se maximè diuitem declarare vult, atque hoc nomine maximè celebrari amat & glorificatur.* Vobis] *qui in illũ creditis, & nõdum ad hunc sanctitudinis locum perducti estis.* Virtutem corroborari.] *Vt magna virtute corroboremini per sanctum Spiritum in homine interiori creato secundùm Deum in iustitia & sanctitate & veritate: hoc autem efficietur, si ipsius dono inhabitet Christus per fidem in cordibus vestris, & fundemini, radicésque altissimas agatis in charitate Dei.*

18 Latitudo & longitudo.] *Vt mysterij huius maximi non vmbram, nõ lineam aliquã, nõ faciem aut superficiem teneatis, sed ipsum, vt ita dicã, corpus sua magnitudine omni ex illius doctrina beneficio ac dono comprehendatis.*

19 Supereminentem scientiæ.] *Et possitis cognoscere charitatem Christi, quæ omnẽ humana cognitionis exemplum longissimo interuallo excellit.* In omnem plenitudinem Dei.] *Vsque ad summam plenitudinem quam filiis suis efficit & largitur Deus, & ad quam excipiendam idem vos amplificare potest.*

IN CAP. IIII.

1 Ego vinctus in Domino.] *Ego qui Domini causa vinctus sum & captiuus teneor, atque in Domino ipso magis etiam sum vinctus, toto videlicet corde & animo, vt vos qui liberi estis, nullam propter causam siue secundam siue aduersam à recta quam instituistis via aberretis. id autem facietis omni ambitione atque auaritia & cupiditate prorsus à vobis abalienata, & charitate feruenti inter vos conseruata.*

3 Vnitatem ſpiritus.] *Vt ſitis cor vnum & anima vna, neque vllo modo diſſoluamini.*

4 Vnum corpus.] *Vt efficiamini vnum corpus & vnus ſpiritus.*

5 Vnus Dominus.] *Vnus enim Dominus eſt, qui nos omnes redemit, quiq; accepit à Patre poteſtatem in omnes: vna fides in Domino hoc: vnum baptiſma in eiuſdem mortem: atq; harum rerum caput omnium vnum etiam eſt, vnus Deus; qui mutuò vos coniunctos gubernet & regat vt pater filios.*

6 Super omnes.] *Omnium imperium obtinens, & per omnia omnes gubernans, & in omnibus vobis efficientiam ſuam & virtutem admirabilem probans.*

7 Donationis Chriſti.] *Pro ratione & modo atque norma Chriſti, per quem data ſunt ſingula.*

9 Quod autem aſcendit.] *Aſcendere in cælum, ad Deum ſolum pertinet, cuius cælum eſt ſedes; nemo enim aſcendit in cælum ex hominibus virtute ſua ac triumpho proprio, niſi idem ſit: ergo Deus eſt qui aſcendit in cælum: ſed cùm Deus dicatur aſcendere, argumentum eſt manifeſtum illum prius deſcendiſſe: namq; ſi nunquam deſcendiſſet, non aſcenderet. atqui initio ſemper ille in cælo fuit, vt in propria ſibi delecta ſede: Cælū cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum. ergo ſi deſcendit in terrā, filius hominis factus eſt: nam terram dederat filiis hominum. igitur idem Deus deſcendit in terras, filius hominis factus, idemq; filius homo qui & Deus eſt, aſcendit denuo in cælum, atq; illinc multa & varia munera hominibus in terris diſpertitus eſt.*

10 Super omnes cælos.] *Vt ſuprema illa virtute & efficientia ſua impleret omnia; omnes, inquam, cumularet variis muneribus.*

qua vocati eſtis, 2 cum omni
humilitate & manſuetudine,
cum patientia, ſupportantes
inuicem in charitate, 3 ſollici- Rom. 12, 10. 1 Cor. 7, 10.
ti ſeruare vnitatem ſpiritus in
vinculo pacis. 4 Vnum corpus,
& vnus ſpiritus: ſicut *vocati *& ms. Hiero.
eſtis in vna ſpe vocationis ve-
ſtræ. 5 Vnus Dominus, vna fi-
des, vnum baptiſma. 6 Vnus Deut. 4, 35.
Deus & Pater omniū, qui eſt Mal. 2, 10. Rom. 12, 5.
ſuper omnes, & per omnia, &
in omnibus nobis. 7 Vnicuiq. 1 Cor. 12, 11.
autem noſtrum data eſt gratia
ſecundum menſurā donatio- 2 Cor. 10, 13.
nis Chriſti. 8 Propter quod di-
cit, Aſcendens in altum, capti- Pſal. 67, 19.
uam duxit captiuitatem: dedit
dona hominibus. 9 (Quod au-
tem aſcēdit, quid eſt, niſi quia
& deſcendit primùm in infe-
riores partes terræ? 10 Qui de-
ſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit
ſupra omnes cælos, vt imple-
ret omnia.) 11 Et ipſe dedit 1 Cor. 12, 28.
quoſdam quidem Apoſtolos,
quoſdam autem Prophetas,
alios verò Euangeliſtas, alios
autem paſtores & doctores
12 ad conſummationem ſan-
ctorum in opus miniſterij, in
ædificationē corporis Chriſti:

13 In 13 donec

C 13 donec occurramus omnes
in vnitatem fidei & agnitionis
Filij Dei, in virum perfectũ,
in mensuram ætatis plenitu-
dinis Christi: 14 vt iam non si-
mus paruuli fluctuãtes, & cir-
cumferamur omni vento do-
ctrinæ in nequitia hominum,
in astutia ad circũuentionem
Zachar. 8,16. erroris. 15 Veritatem autem fa-
cientes in charitate, crescamus
in illo per omnia, qui est ca-
put, Christus: 16 ex quo totum
corpus compactum & conne-
xum per omnem iuncturam
subministrationis, secundum operationem in mensuram
vniuscuiusque mẽbri, augmentum corporis facit in ædifica-
Rom. 1, 9. tionem sui in charitate. 17 Hoc igitur dico & testificor in Do-
D mino: vt iam non ambuletis sicut & Gentes ambulant in va-
1 Petri 4. 3. Rom. 1, 21. nitate sensus sui, 18 tenebris obscuratum habentes intellectũ,
alienati à vita Dei per ignorã-
tiã quæ est in illis, propter cæ-
citatem cordis ipsorum, 19 qui
desperantes, semetipsos tradi-
derunt impudicitiæ, in opera-
tionem immũditiæ omnis, in
auaritiam. 20 Vos autẽ non ita
didicistis Christũ: 21 si tamẽ il-
lum audistis, & in ipso edocti
E estis, (sicut est veritas in Iesu)
d deponere MS. R. Alur. c. 2. 22 d Deponite vos, secundùm
Col 3.8. pristinam conuersationẽ, ve-
terem

13 In mensuram ætatis.] *In eam magnitudinem crescamus quam obtinẽt ij quos Christus spiritu suo implet.*

14 In nequitia.] *In leuitate humana, qua homines impulsi nihil sibi neque cum aliis certi & constantis constituunt; atque salutis suæ rationem velut aleæ committunt: ita ludunt, vt omni vento doctrinæ circumferantur, non ducti à Spiritu Christi.*

15 Per omnia.] *Omnino.*

16 Ex quo totum corpus.] *Ex cuius capitis virtute & efficientia totum corpus alitur & coagmẽtatur, singulaq́; membra crescunt, ducta virtute & agente per artus omnes per quos virtus illa Christi subministratur, ita vt singula membra suam opportunam virtutem accipiãt, consentientibus & congaudentibus aliis membris ex charitate mutua, idq́; ad augmentum totius, & ædificationem exstructionémque perfectam.*

18 Alienati à vita Dei.] *A vita qua homines in Deo viuunt, ita vt nescirent quid essent, & vnde & quò tendere deberent actionibus omnibus suis: quia suo illo viuendi more obduruerunt, corq́; sibi plus quàm lapideũ effecerũt.*

19 Desperantes.] *Postquam sua illa praua consuetudine callum obduxerunt, & dolere & sentire desierunt defectum illum vitæ Dei in se.*

In auaritiam.] *auidè & contentiosè atq; vltra modum.*

22 Secundum pristinã.] *Veritas Christi est, vt ij qui Christum habent in se, & ab illo edocti sunt per Spiritum sanctum, deponant illum veterem hominem quo induti erant. pristina cõsuetudine corrupta; cuius mos est errare desiderio, appetitu & actionibus ipsis corrumpi; & hoc deposito renouentur spiritu mentis, &c.*

26 Irasci-

terem hominem, qui corrumpitur ſecundùm deſideria erro-
ris. [23] Renouamini autem ſpiritu mentis veſtræ: [24] & induite Heb.4,1. 1 Pet.4,1.
nouum hominem qui ſecundùm Deum creatus eſt in iuſti- Rom.6,4.2,2. F
tia, & ſanctitate veritatis. [25] Propter quod deponentes men- Col. 3. 12.
dacium, loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo 1 Pet. 2,1.
ſuo: quoniam ſumus inuicem membra. [26] Iraſcimini, & noli- Zach.8, 16. Iſai.4,5.
te peccare. ſol non occidat ſuper iracundiam veſtram. [27] No- Iacob.4,7.
lite locum dare diabolo. [28] Qui furabatur, iam non furetur:
magis autem laboret, operando manibus ſuis quod bonum
eſt, vt habeat vnde tribuat neceſſitatem patienti. [29] Omnis
ſermo malus ex ore veſtro nō
procedat: ſed ſiquis bonus ad
ædificationē "fidei", vt det gra- *opportunitatis 3 MS. C. Q. n.
tiam audientibus. [30] Et nolite
contriſtare Spiritum ſanctum G
Dei: in quo ſignati eſtis "in die" *in diem 8 MS. C. S.
redemptionis. [31] Omnis ama-
ritudo, & ira, & indignatio, &
clamor, & blaſphemia tollatur
à vobis cum omni malitia.
[32] Eſtote autem inuicem be- Col. 3, 12.
nigni, miſericordes, donantes
inuicem ſicut & Deus in Chri-
ſto donauit vobis.

Cap. v.

Eſtote [1] ergo imitatores A
Dei: ſicut filij chariſſimi:
[2] & ambulate in dilectione, ſi- Ioh.13,34. & 15, 12. 1 Iohan.4,13.
cut & Chriſtus dilexit nos, &
tradidit ſemetipſum pro no-
bis oblationē & hoſtiā Deo in odorem ſuauitatis. [3] Fornicatio Col.3, 5.
autem & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in
vobis,

26 Iraſcimini.] *Si iure iraſci contingat ad obiurgandum fratrem ob correctionem, id ſine peccato fiat.*

Nolite locum dare] *illi ſubdolo verſuto & promptiſſimo calumniatori hoſti noſtro, qui nocendi occaſiones vbique & vndique captat, at in ira plurimas inuenit.*

29 Nolite contriſtare.] *Date operam vt Spiritus ſanctus, qui inter vos habitat, nihil in quoquam veſtrûm videat, quamobrem à vobis abhorreat: non enim permanet ille in homine carnali aut carnis corruptione affecto.*

32 Donantes inuicem.] *condonantes.*

In cap. v.

2 Ambulate in dilectione.] *Conſuetudinis veſtræ viam ſumma charitate munite, ita vt Chriſtum imitemini, qui non ſua ſed noſtra procurauit peccata expianda, ita vt ſe pro nobis in mortem tradiderit hoſtiam Deo gratiſſimam. Sic vos alij aliorum ſalutem curare debetis, tāta charitate vt quemlibet laborem ſuſcipiatis opportunum & vtilem ad eam rem, quod genus ſacrificij erit Deo gratiſſimum.*

4 Scurri-

vobis, sicut decet sanctos: 4 aut
turpitudo, aut stultiloquium,
aut scurrilitas, quæ ad rem nõ
a pertinent 1 MS. R. Hier. G. S.
"pertinet': sed magis gratiarũ
actio. 5 Hoc enim scitote intel-
ligentes, quòd omnis fornica-
tor, aut immũdus, aut auarus
B
a qui est idolorum seruus MS. R. G. Q. n
("quod est idolorũ seruitus')
non habet hæreditatem in re-
gno Christi & Dei. 6 Nemo
Matt. 24. 4. Marc. 13, 5. Luc. 21, 8. Col. 2, 18. 2 Thess. 2, 3.
vos seducat inanibus verbis.
propter hæc enim venit ira
Dei in filios diffidentiæ. 7 No-
lite ergo effici participes eorũ.
8 Eratis enim aliquando tene-
bræ: nũc autem lux in Domi-
no. Vt filij lucis ambulate,
9 (fructus enim lucis, est in
omni bonitate, & iustitia, &
veritate) 10 probantes quid sit
beneplacitum Deo: 11 & no-
C
lite cõmunicare operibus in-
fructuosis tenebrarum, magis
a & 4 MS. Hier. G.
autẽ a redarguite. 12 Quæ enim
in occulto fiunt ab ipsis, turpe
est & dicere. 13 Omnia autem
quæ arguuntur: à lumine ma-
nifestantur. omne enim quod
a manifestat 1 MS. S. Q. n.
"manifestatur', lumen est.
14 Pro-

4 Scurrilitas.] *Sermo dicax, & vrbanitas importuna, & affectata: aut studiosè conquisita dicteria.* Sed magis gratiarum actio.] *Prætulerit potius horum sermonum loco alios habere, quæsitis argumentis gratulandi, vel Deo ob beneficia accepta, vel ob quemcunque defectum naturalem aut innatum in fratribus, aut etiam ipsis fratribus gratulari, tum dona, tum alia bona studia, quàm huiusmodi dicteriis & vrbanitatibus imminuere atque inuertere virtutes, vel vitia etiam irridere absque vllo Christiano fructu.*

5 Quod est idolorum seruitus.] *Qui ita sperat in diuitiis, vt eas prò Deo habeat, sine quibus neque honorem neque vitam tueri possit; itáque consecrat sibi diuitias, & aras in animo suo pecuniæ ponit, eamq́; tanquam sacram rem obseruat & custodit.*

6 Inanibus verbis.] *Speciem ferentibus recti, eius tamen virtute cassis omnino, si bene excutiantur; cuiusmodi sunt ij sermones quibus suadetur miscendum esse aliquid de communibus moribus & consuetudine, tum in rebus tum in sermonibus, atque ita temperandum esse vtrumque vitæ genus tam piorũ quàm prophanorum & corruptorum, vt hi alliciantur, illi aliquo modo recreentur. cùm tamen hoc non patiatur Christianæ disciplinæ seueritas, cuius illa definitio est: Nil tibi concessit ratio, digitum exere, peccas. ideoq́; & repentè & grauiter puniti sunt ij qui cõtumaces immorigeriq́; fuerunt, atque hæc consilia contempsere, aut vt nimium seuera damnauere.*

8 Eratis enim aliquãdo tenebræ:] *cùm à Dei notitia atq; à Christiana disciplina alieni, alij nullas, alij nõnullas veri species permixtas capiebatis. Nunc autem lux in Domino; qui vos partim Spiritu sancto suo illustrauit, partim doctrina suæ præceptis & institutis abundè instruxit.*

11 Redarguite.] *Opposita luce exẽplorum honestorum vitæ, consuetudinis, orationisq́; vestræ.* 13 Omne enim quod manifestatur.] *Quidquid aperiri publicè potest, atque ostendi & probari, ita vt nullam reprehensionem iure admittat, id est lumen, & id est petendum: lux enim per se lucet; id verò in quo aliqua dubitatio*

f

bitatio incidere potest, iustum ne factu an iniustum sit, suspicionē habet iniusti, indignumq́; est quod à Christiano in luce ambulante vsurpetur. oportet itaque ab huiusmodi resurgere, quæ sunt consilia & opera mortua, carentia humanæ vitæ & veritatis Christianæ aperta. & qui ita ab his resurrexerint, illuminabuntur à Christo.

16 Redimentes tempus.] *Nulla ratione prætermittentes occasionem proficiendi in negotio pietatis, atque eo accuratius quòd videtis multas tempestates exortas quæ hæc pia negotia turbare possunt, nisi prospiciatur per vos & caueatur.*

18 In quo est luxuria.] *Lætitiæ causam & materiam ne quæratis ex vino immodicè sumpto, sed ex Spiritu Dei, qui verè lætificat cor hominis.*

19 In cordibus vestris Domino.] *Ita vt quod lingua canit, cor etiam sentiat & moduletur, quod carminis genus libenter audit Dominus.*

21 In timore Christi.] *Quæ officiorum omnium & regula & norma & causa erit vobis.*

22 Sicut Domino.] *Siquidem in matrimonio vir Christi, vxor Ecclesiæ imaginem refert. vt Ecclesia Christi leges & voluntatem obseruat, sic vxor viri voluntatem obseruet à Christi imitatione non degenerantis.*

29 Sicut

14 Propter quod dicit: Surge
qui dormis & exurge à mortuis: & illuminabit te Christus. 15 Videte itaque fratres D
quomodo cautè ambuletis.
non quasi insipientes, sed vt Coloss. 4. 5.
sapientes: 16 redimentes tēpus,
quoniā dies mali sunt. 17 Propterea nolite fieri imprudētes:
sed intelligētes quæ sit volun- 1 Thess. 4. 9.
tas Dei. 18 Et nolite inebriari
vino* in quo est luxuria, sed
implemini Spiritu*, 19 loquen- *sancto ●.
tes vobismetipsis in psalmis
& hymnis, & cāticis spiritualibus, cantantes & psallentes
in cordibus vestris Domino:
20 gratias agentes semper pro
omnibus, in nomine Domini
nostri Iesu Christi Deo & Pa- E
tri. 21 Subiecti inuicem, in timore Christi 22 Mulieres viris Genes. 3. 16. Coloss. 3. 18.
suis subditæ sint, sicut Domi- 1 Petri 3. 1. 1 Cor. 11. 3.
no: 23 quoniam vir caput est
mulieris: sicut Christus caput est Ecclesiæ. Ipse, saluator cor- F
poris "eius'. 24 Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & -7 MS. Hier. G. S.
mulieres viris suis in omnibus. 25 Viri diligite vxores vestras, Coloss. 3. 19.
sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea:
26 vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo*, 27 vt exhiberet "ipse' sibi gloriosam Ecclesiam, nō haben- *vitæ MS. q.
tem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit "ipsam 2 MS. R. G. At te-
sancta & immaculata. 28 Ita & viri debēt diligere vxores suas xtus Hier. & G. q. consentit.

vt cor-

vt corpora ſua. Qui ſuā vxo-
rem diligit: ſeipſum diligit.
G [29] Nemo enim vnquam carnē
ſuam odio habuit: ſed nutrit
& fouet eam, ſicut & Chriſtus
Eccleſiam: [30] quia membra ſu-
mus corporis eius, de carne
eius & de oſſibus eius. [31] Pro-
Geneſ. 2, 24. Matt. 19, 5. pter hoc relinquet homo pa-
trem & matrem ſuam: & ad-
Marc. 10, 7. 1 Cor. 6, 16. hærebit vxori ſuæ. & erūt duo
in carne vna. [32] Sacramentum
hoc magnum eſt. ego autem
dico in Chriſto & in Eccleſia.
[33] Veruntamen & vos ſinguli,
vnuſquiſque vxorem ſuam ſi-
cut ſeipſum diligat: vxor au-
**vt 7 MS. Hier. G. ⁻7 MS. Hier. G.* tem *timeat virum ⁻ſuum'.

CAP. VI.

A F*Ilij*, [1] obedite parentibus
Colloſ. 3, 20. Exod. 20, 12. Deut. 5, 16. Eccl. 3, 9. 7, 29. veſtris in Domino, hoc
enim iuſtum eſt. [2] Honora pa-
trem tuum & matrem tuam:
(quod eſt mādatum primum
in promiſſione,) [3] vt bene ſit
tibi, & ſis longæuus ſuper ter-
ram. [4] Et vos patres, nolite ad
iracundiam prouocare filios
veſtros: ſed educate illos in
diſciplina & correptione Do-
Matt 15, 4. Marc. 7, 10. Colloſ 3, 22. Tit. 2, 9. mini. [5] Serui obedite dominis
carnalibus, cum timore & tre-
more,

29 Sicut Chriſtus dilexit.] *Ea ratione, eoq́ modo, atque in eum finem dilectio hæc exercenda eſt & præſtanda, vt vir ſatagat vxorem ſuam puram, ſanctam, Deoq́ placentem efficere & conſeruare. id autem vt rectè ineatur, vir ipſe virtutis & pietatis diſciplina & imitatione Chriſtum referre ſtudeat, atque ita efficietur, Deo donāte, quod quærimus, vt caput & corpus ſiue caro ſanctificata Deo offerātur; vt Chriſtus factus obediens Patri vſque ad mortem, Eccleſiam coniugem ſibi acceptam ſanctificauit.*

33 Vxor autem timeat.] *Reuereatur, memor perſonæ quam vir refert.*

IN CAP. VI.

1 In Domino.] *In timore Domini, ac pietatis ratione obſeruata, quæ officiorum omnium fundamentum eſt; ita vt Dominum ſemper præſentem vobis ſtatuatis & præcipientem, Honora patrem tuum, &c.*

2 In promiſſione.] *Quod ſingularem promiſſionem adiunctam habet, & expreſſam atque definitam in particularem obſeruatorem etiam. Tibi quicunque parentes colueris ex Dei præcepto, bene erit in futurum tempus, & addetur illud etiam præſens, Vt ſis lōgæuus, &c.*

4 In correptione Domini.] *Illos imbuendo & aſſuefaciendo ad pietatem, eruditos & inſtructos cognitione & conſideratione Dei.*

5 Carnalibus.] *Quibus corporis ſeruitutem debetis, quamuis homines vt vos ſunt, tamen carnem humanam, hoc eſt, corpus non eſſe alienum ab hac conditione, quæ contingere poteſt, agnoſcere debetis, & Deum in hac etiam conditione timētes, dominos, in quorum familia vos eſſe contigerit, reuereri.*

 6 Non

more, in ſimplicitate cordis veſtri, ſicut Chriſto: 6 non ad
oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes, ſed vt ſerui 1 Petri 2,18
Chriſti, facientes voluntatem Dei ex animo, 7 cum bona vo-
luntate ſeruientes, ſicut Domino & non hominibus. 8 ſcien-
tes quoniam vnuſquiſque quodcunque fecerit bonum, hoc B
recipiet à Dño, ſiue ſeruus, ſi-
ue liber. 9 Et vos domini eadé
facite illis, remittentes minas:
ſcientes quia & illorum & ve-
ſter Dominus, eſt in cælis: &
perſonarum acceptio non eſt Deut.10.17. 2 Par.19,7. Iob 34,19. Sap.6,8 Eccl.35,16.
apud eum. 10 De cętero fratres,
confortamini in Domino, &
in potentia virtutis eius. 11 In-
duite vos armaturam Dei: vt Rom.2,11. Galat.2,6. Coloſſ.3,25. Act.10,34. 1 Pet.1,17.
poſſitis ſtare aduerſus inſidias
diaboli. 12 quoniá non eſt no-
bis colluctatio aduerſus car-
nem & ſanguinem: ſed aduer-
ſus principes & poteſtates, ad-
uerſus mundi rectores tene-
brarum harum, contra ſpiri-
tualia nequitiæ, in cæleſtibus.
13 Propterea accipite armaturá C
Dei: vt poſſitis reſiſtere in die
malo, & *in omnibus perfecti *omnibus perfectis 1 MS.G.Q.B.
ſtare. 14 State ergo ſuccincti
lumbos veſtros in veritate, &
induti loricam iuſtitiæ, 15 &
calceati pedes in pręparationé
Euangelij pacis: 16 in omnibus
ſumentes ſcutum fidei, in quo
poſſitis

6 Non ad oculum.] *Verè, ſyncerè & officioſè ſeruire debetis, voluntatemq́; domini veſtri obſeruare, atque rem curare ſiue abſentis ſiue præſentis: amare namque dominos veſtros oportet, amandoq́; uereri.*

9 Perſonarum acceptio.] *Non eſt ratio ſeruitutis aut libertatis externa apud Deum: ideò non minus vos Deo ſeruos ducere debetis quod ad officium præſtandum attinet, quàm illos quos hîc in ſeruitio corporis agere accidit.*

10 Fratres] *qui in Domino eſtis, veſtrum officium tam publicè quàm priuatè curate, vt hactenus monuimus. & vos quibus illa virtus Chriſti ineſt maximè, & quibus adeſt, præter hæc quæ facilè à vobis obeuntur & præſtantur ex gratia ipſius, cognoſcite alium etiam eſſe laborem obeundum & ſuſtinendum; quoniam qui piè viuere volunt in Chriſto, tribulationem patiantur oportet: ideoq́; in Domino, qui vos amat & gratia munit ſua, confortamini.*

12 Quoniam non eſt nobis.] *His ad quos præſens inſtitutus eſt ſermo. Myſterium.* In cæleſtibus.] *In iſta media regione verſati ſuper terram, quæ cælum etiam dicitur.*

13 In die malo.] *Cùm tempus aduerſum & aſperum ſeſe obtulerit in ipſo conflictus tempore.*

15 In præparationem Euangelij pacis.] *Cuius apparatu inſtructi, per medios hoſtium cuneos, ac per difficultates omnes tranſeatis.*

16 Scutum fidei] *Spem quam fides efficit in animis ad perferendos omnes ictus cogitatione victoriæ.*

Isaia 59,17. 1 Thes. 5,8. posſitis omnia tela nequiſsimi ignea extinguere. [17] & galeam
ſalutis aſſumite: & gladium ſpiritus (quod eſt verbum Dei)
Luc. 18, 1. [18] per omnem orationem & obſecrationem orantes omni
Col. 4.2. tempore in ſpiritu: & in ipſo vigilantes in omni inſtantia, &
2 Thes 3,1. obſecratione pro omnibus ſanctis: [19] & pro me, vt detur mi-
hi ſermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere
myſterium Euangelij, [20] pro quo legatione fungor in catena,
ita vt in ipſo audeam, prout oportet me, loqui. [21] Vt autem &
vos ſciatis quæ circa me ſunt, quid agam: omnia vobis nota
faciet Tychicus, chariſsimus frater & fidelis miniſter in Do-
mino: [22] quem miſi ad vos in hoc ipſum, vt cognoſcatis quæ
circa nos ſunt, & conſoletur corda veſtra. [23] Pax fratribus &
* nostro MS q. charitas cum fide à Deo Patre*, & Domino Ieſu Chriſto.
[24] Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum noſtrum
Ieſum Chriſtum in incorruptione.

AMEN.

In ſeceſſu rupis Aracenenſis, anno CIƆ. IƆ. LXXX.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epistolam D. Pauli ad Philippenses ELVCIDATIONES.

Epistolæ argumentum.

PHILIPPENSES Paulus suarum rerum & rationum atq. actionum certiores facit, declaratq. primùm sese vincula, accusationes & calũnias omnes, ab Euãgelij aduersariis allatas, æquissimo animo ferre, voluntatem ac prouidentiã eã Dei esse interpretans. Quippe hac occasione Iesu Christi nomẽ, numen, & virtus celebratur publicè ac declaratur apertè cùm per eos qui se accusãt & vexãt, tum verò per illos qui defendere asserereq. studẽt, quiq. inuisunt & salutant in carcere vinctum. Atque vtroque modo multos veritatem doceri ait. Deinde iis ipsis ad quos scribit, constantiam in fide Iesu Christi gratulatur sibi ex fideliũ nuntiorum testimonio ac præcipuè ex Spiritu sancto cognitam: eandem porrò accuratè etiã commendat, ne pseudoapostolorum, hoc est, Iudæorum calliditate & opera contaminari accidat; quamobrem sese exemplum statuit & authorem Iudaicarum antea rerum doctrina & vsu peritissimum, postea verò virtutis Christianæ amplitudinem & efficientiam edoctum, atque discriminis inter vtramq. disciplinam intelligentissimum discussorem. Postremùm de officij erga se facti memoria & studio, subsidio videlicet ad necessarium vitæ ac victus vsum mittendo, gratias agit; & munus atque animum ipsorum collaudans, curam in posterum minuere conatur, ostendens ex diuinæ prouidentiæ & consolationis beneficio, parem sibi constare abundantiæ & paupertatis, amplitudinis & humilitatis, honoris & ignominiæ vsum atque sensum.

In cap. I.

1 Serui Iesu Christi,] *A Iesu Christo comparati, redempti, & à seruitute peccati liberati, atque ideò ipsi in seruitium summo iure adstricti.*

Omnibus sanctis,] *Sanctificatis à Domino, & iis etiam qui officij munerisq; sancti participes sunt, quos præcipuè huius epistolæ argumenta spectant.*

3 In omni memoria,] *frequenti, assidua, atque adeò perpetua.*

4 Cum

Cap. I.

PAVLVS 1 & Timótheus serui Ie- A
su Christi: omnibus sanctis in
Christo Iesu, qui sunt Philip-
pis cum episcopis & *diaconi- *diaconis 2 MS.G.
bus. 2 Gratia vobis & pax à
Deo Patre nostro, & Domino
Iesu Christo. 3 Gratias ago
Deo meo in omni memoria
vestri

veſtri 4 (ſemper in cunctis ora-
tionibus meis pro omnibus
vobis, cũ gaudio deprecatio-
nem faciens) 5 ſuper cõmuni-
catione veſtra in Euangelio
Chriſti à prima die vſque nũc:
6 confidẽs hoc ipſum quia qui
cœpit in vobis opus bonum,
perficiet vſque in diem Chriſti
Ieſu. 7 ſicut eſt mihi iuſtũ, hoc
ſentire pro omnibus vobis,
B eo quòd habeam vos in corde
& in vinculis meis, & in defẽ-
ſione, & confirmatione Euan-
gelij, ſocios gaudij mei omnes
vos eſſe. 8 Teſtis enim mihi eſt
Deus, quomodo cupiam om-
nes vos in viſcerib' Ieſu Chri-
ſti. 9 Et hoc oro, vt charitas ve-
ſtra magis ac magis abundet
in ſcientia & in omni ſenſu:
10 vt probetis potiora, vt ſitis
ſinceri & ſine offenſa in diem
Chriſti. 11 repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtum, in glo-
riam & laudem Dei. 12 Scire autem vos volo fratres, quia quę
circa me ſunt, magis ad profectum venerunt Euangelij.
13 ita vt vincula mea manife-
ſta fierent in Chriſto in omni
prætorio, & in cæteris omni-
bus, 14 vt plures è fratribus in
Domino, confidentes in vin-
culis meis, abundantiùs auderent ſine timore verbum Dei
loqui.

4 Cum gaudio,] *cum gratulatione magna pietatis veſtræ.*

5 Super communicatione.] *Quòd conſortes fueritis nobiſcum in bono nuntio Vncti in ſalutem hominum, & in hac doctrina permanſeritis & permanetis, acceſſione quotidie facta virtutis ſpiritus in multis veſtrûm.*

6 Perficiet,] *veſtram Eccleſiam magnis multiſq; donis ornando vſque in diem quo plenè ſe vobis præbeat Ieſus Chriſtus in veſtram ſalutem.*

7 Habeam vos in corde.] *Quod vos non ſolùm animo præſentes habeo, intelligens à vobis amari, ſed tanquam mihi aſſiſtentes in vinculis, & tanquam coram ſtatutos teſtes veritatis Euangelij per me prædicati, atque illius defenſores & confirmatores veſtro teſtimonio & ſtudio propoſito atque vltrò exhibito.*

8 Quomodo cupiam vos.] *Quantum vobis bene velim, beneq; cupiam, idq; tenerrimo & ardentiſſimo charitatis Chriſti affectu.*

9 In omni ſenſu.] *Recta æſtimatione ac diiudicatione eorum quæ probãda, quæ ſequenda, quæ vitanda ſunt & reiicienda.*

10 Sine offenſa.] *Vt expediti atque inoffenſi curſum veſtrum contendatis in diem oſtenſionis Ieſu Chriſti in vobis, quo die eritis repleti fructu iuſtitiæ illius, quam Deus per Ieſum Chriſtum in ſuis efficit, ex qua conſequitur gloria & laus Dei.*

13 Manifeſta fierent.] *Declaratum eſt in prætorij conuenientibus & alijs locis, me eſſe vinctum pro Chriſto, atque ita Chriſti nomen ex vinculorum meorum mentione & narratione propagatur & celebratur.*

15 Quidam

15 Quidam quidem.] *Christi nomẽ, quãquam aliis aliter vsurpetur, celebratur tamen siue ab iis qui verè & syncerè prædicant & testantur me esse cõstitutum in iudicium propter bonum nuntium allatum hominibus de salute publica, siue ab iis qui vel Christi virtutẽ negãt, vel non ex sinceritate atque vero corde, sed ex contentione aduersum me suscepta ipsum prædicant, & se Apostolos iactant. quocunq; modo sit, ego valde gaudeo Christum celebrari & cognosci ab hominibus; hoc enim tandem cedit in Dei gloriam, humaniq; generis salutem.*

19 Quia hoc mihi proueniet.] *Vtcunque Christus per me annũtietur, id ipsum mihi erit commodũ & expediens, tandemq; in salutem tum meam tum eorum qui Christum accipere voluerint cedet: namq; in vtramq; partem vos me vestris precibus iuuatis, & Christus suggerit mihi spiritum ad agendum vel ferendum id quod pro temporum ratione expedit. ex quo spero & exspecto attentissimè, me non iri pudefactum tanquam qui non bonã causam susceperim; sed siue viuam, vita mea fore virtutem Christi manifestandam; siue moriar, idem etiã morte mea esse efficiendum.*

21 Mihi enim viuere.] *Quod ad me attinet; cùm ego iam nõ viuã, sed viuat in me Christus; quidquid viuo, vita mea Christus est; & ideò placet mihi viuere, quia ille vult me viuentem suæ virtutis testimonium ostendere; si verò moriar, lucrum mihi est, quia ad eum vado qui vita mea atque adeò vita æterna est.*

22 Quòd si viuere in carne.] *Quòd si aliquis fructus percipitur mihi ex actionibus operibusq; meis interim dum viuo in carne, ideoq; me viuere expediat, huius rei consilium & iudicium ego non statuo, neque quid magis optem ignoro.* 23 Multò magis melius.] *Quantum ego ex mea optione deligerem, migrare potius hinc cuperem, & esse cum Christo in æterna illa quiete. Sed etiã teneor amore atque studio iuuãdi vos fratres meos, Ecclesiamq; Christi, quam quidem ad rem necessarium est vt cupiam vestra causa viuere.*

loqui. 15 Quidam quidem &
propter inuidiã & contentio-
nẽ: quidã autẽ & propter bo-
nam voluntatẽ Christũ prędi-
cant. 16 Quidam ex charitate: C
scientes quoniam in defensio-
nem Euangelij positus sum.
17 Quidã autẽ ex contentione
Christũ annuntiant nõ synce-
rè: existimãtes pressurã se sus-
citare vinculis meis. 18 Quid
enim? Dum omni modo, siue
per occasionem, siue per veri-
tatem, Christus "annuntietur": *annunciatur 1 MS. G.
& in hoc gaudeo, sed & gau-
debo. 19 Scio enim quia hoc
mihi proueniet ad salutẽ, per
vestram orationem & submi-
nistrationẽ Spiritus IesuChri-
sti, 20 secũdùm expectationẽ &
spẽ meã, quia in nullo cõfun-
dar, sed in omni fiducia sicut
semper, & nũc magnificabitur
Christus in corpore meo, siue
per vitã, siue per mortẽ. 21 Mi-
hi enim viuere Christus est: &
mori lucrum. 22 Quòd si viue-
re in carne, "hic" mihi fructus *hoc R. G.
operis est, & quid eligã igno- D
ro. 23 Coarctor autẽ è duobus:
desideriũ habẽs dissolui & esse
cũ Christo, multò magis me-
lius.

lius. 24 permanere autẽ in car-
ne, *necessarium propter vos.
25 Et hoc confidens, scio quia
manebo & permanebo om-
nibus vobis, ad profectum ve-
strum & gaudium fidei: 26 vt
gratulatio vestra abundet in
Christo Iesu in me, per meum
aduentum iterũ ad vos. 27 Tã-
tùm dignè Euangelio Christi
conuersamini: vt siue cùm ve-
nero, & videro vos, siue absens
audiam de vobis quia statis in
vno spiritu, vnanimes, colla-
borantes fidei Euangelij. 28 Et
in nullo terreamini ab aduer-
sariis, quæ illis est causa perdi-
tionis: vobis autem salutis, &
hoc à Deo: 29 quia vobis dona-
tum est pro Christo, non solũ
vt in eũ credatis, sed vt etiam
pro illo patiamini, 30 idem cer-
tamen habentes quale & vi-
distis in me, & nunc *audistis
de me.

*magis 4 MS. G. *valde Amb.

Ephes. 4, 1. Collos. 1, 10 1 Thes. 2, 12.

*auditis 1 MS. Amb. G. S.

CAP. II.

A SIqua 1 ergo consolatio in
Christo, si quod solatium
charitatis, siqua societas spiri-
tus, siqua viscera *miseratio-
nis:

*ac miserationes 7 MS. Amb. G. S.

25 Ad profectum vestrum.] *Vt gaudentes vos & lætabundi propter exitum vobis optatum vinculorum meorum à me prædictum vobis ex fide quam habeo Deo, vos etiam proficiatis in eadem fide: itaquẽ & in vestrum profectum & in fidei incrementum hoc gaudium cedat.*

26 Vt gratulatio.] *Vt lætitia, laudatio & gaudium, quibus soletis affici propter beneficia à Christo collata, abundent etiam hoc nomine in vobis, quod redux ipse ad vos venerim.*

27 Collaborantes.] *Simul vno animo, vnoq; spiritu propugnetis veritatem Christi, firmissimi in fide Euangelij, pro qua decertatis vt athletæ fortissimi.*

28 Quæ illis est causa perditionis] *satis apertè indicatæ, vtpote qui sese Deo Deiq; salutari & Christo Iesu opponant, neque moniti & veritate redarguti aut correpti desistãt: vobis autem indicium salutis à Deo profectæ; quippe tantum improborum hominum impetum sustinere non possetis, nisi ex ipsius Dei præsidio. itaque cùm videatis vos in hac re proficere, sperate vos triumphaturos pro veritate Christi, intelligentes & agnoscentes Dei auxilium vobis præsens per Spiritum sanctum.*

29 Non solùm vt in eum credatis.] *Qui baptizati estis à Christo Spiritu sancto & igni, ab eodem accepistis virtutem credendi secundùm operationem potentiæ virtutis Dei. & vim etiam fortitudinemq; ad ferẽdum omnem vel durissimum laborem pro illius nomine ac testimonio.*

IN CAP. II.

1 Siqua ergo consolatio.] *Si quid vos ego & cohortari & consolari Christi nomine ac virtute possum, vt verè possum, atque ex hoc ipse consolationem accipere: si quod ex charitate mutua proficiscitur solatium, vt apertè oriri solet, dum aliis aliorum virtus solamen est: per societatem etiam Spiritus sancti, quo vestra Ecclesia mecum communicat, & per tenerrimos Christianæ charitatis affectus atque miserationes erga eos qui affliguntur, vos obsecro & obtestor, vt id studeatis efficere, quod me gaudio & perfundere & implere potest in mediis etiam afflictionibus.*

nis': 2 implete gaudiũ meum,
vt idem ſapiatis, eandem cha-
ritatem habentes, vnanimes,
idipſum ſentientes. 3 nihil per
contentionem, neque per ina-
nem gloriam: ſed in humilita-
te, ſuperiores ſibi inuicem ar-
bitrantes: 4 non quæ ſua ſunt 1 Cor. 10, 24. 33, 5.
ſinguli conſiderantes, ſed ea
quæ aliorum. 5 Hoc enim ſen-
tite in vobis, quod & in Chri-
ſto Ieſu, 6 qui cùm in forma
Dei eſſet, nō rapinam arbitra-
tus eſt eſſe ſe æqualē Deo, 7 ſed
ſemetipſum exinaniuit, formā
ſerui accipiens, in ſimilitudi-
nem hominum factus, & ha-
bitu inuentus vt homo. 8 Hu- Hebr. 2, 9.
miliauit ſemetipſum, factus
obediens vſque ad mortem:
mortem autē crucis. 9 Propter B
quod & Deus exaltauit illum:
& donauit illi nomē quod eſt
ſuper omne nomē: 10 vt in no- Iſaia 45, 23. Rom. 14, 11.
mine Ieſu omne genu flecta-
tur, cęleſtium*, terreſtrium, & *& 2 ms. e. s.
infernorū. 11 & omnis lingua
con-

2 Idem ſapiatis.] *Omni ex parte concordetis tum affectu & voluntate, tum iudicio. affectum par charitas informet, iudicium eiuſdem ſententiæ conſenſus.*

3 Superiores ſibi inuicem.] *Vt vnuſquiſq; veſtrûm animo, affectu, & ſtudio alterum vt ſibi ſuperiorem exiſtimet.*

4 Conſiderantes.] *Vt dum officium facitis, ita faciatis vt aliorũ officia iuuetis potius quàm impediatis aut interturbetis: non vt ſuũ munus vnuſquiſq; negligat, ſed vt alienũ omni ex parte adiuuet ſine vlla offenſione aut vſurpatione.*

6 Cùm in forma Dei.] *Eadem forma qua Deus eſt, atque ex conſequenti Deus ipſe idem vnusq; eiuſdem magnitudinis, amplitudinis, glorięq; compos: nam fórma Dei Deus eſt; neque ab alia natura exprimi poteſt Deus, quàm ab ipſo Deo. erat igitur Chriſtus anteaquam homo fieret, Deus per omnia æqualis Patri magnitudine, amplitudine, dignitate, maieſtate, & gloria, eadē omnino eſſentia, altera perſona.* Non rapinam arbitratus eſt.] *Cùm verè eſſet Deus Patri omnino æqualis, idq; omnibus modis atque iure ſummo tueri poſſet & conſeruare, nulliq; inferiori conditioni ſuſcipiendæ ſeſe dedere aut præbere facilem; tamen non in ſimilem cogitationem venit cum illo, qui, cùm eſſet creatus in miniſteriũ, cogitauit rapere gloriam parem diuinæ. Sed hîc Deus tantum charitate, obedientia & ſtudio abfuit à cogitatione huiuſmodi, vt non ſicut ille, quod non habebat rapere & vſurpare contenderit, ſed potius exinaniuit ſemetipſum, non modò formam angeli & miniſtri, ſed ſerui hominis, inquam, formam accipiens.*

7 Formam ſerui.] *Naturam humanam, verbum caro factum cum omnibus illis conditionibus, quas natura humana ſerua & humillima fert, peccato excepto.* Et habitu inuentus.] *Ita vt humilitatem illam non tantùm ſuſcipere, ſed & planè oſtendere & profiteri non fuerit dedignatus.*

9 Nomen] *authoritatis, virtutis, & poteſtatis præconium & laudem.*

10 Omne genu flectatur.] *Cum ſumma ſubiectione tanquam principi, regi, atque Deo efficaciſsimo.* 11 Omnis lingua.] *Idioma omne, omnisq; ſermo ab iis inſtitutus, qui quid ſit Chriſtus cognouerint rectè.*

Quia

confiteatur quia Dominus Ie-
ſus Chriſtus in gloria eſt Dei
Patris. [12]Itaq. chariſſimi mei
(ſicut ſemper obediſtis:) non
vt in præſentia mei tãtùm, ſed
multò magis nunc in abſentia
mea, cum metu & tremore ve-
ſtrã ſalutẽ operamini. [13]Deus
eſt enim qui operatur in vobis & velle & perficere, pro bona
1 Petri 4,9. voluntate. [14]Omnia autem facite ſine murmurationibus &
hæſitationibus: [15]vt ſitis ſine querela, & ſimplices filij Dei, ſi-
ne reprehenſione in medio nationis prauæ & peruerſæ, inter
quos lucetis ſicut luminaria in mundo: [16]verbum vitæ con-
C tinentes ad gloriam meam in
die Chriſti, quia non in vacuũ
cucurri, neque in vacuum la-
boraui. [17]Sed & ſi immolor,
ſupra ſacrificiũ & obſequium
fidei veſtræ, gaudeo & congra-
tulor omnibus vobis. [18]Idip-
ſum autem & vos gaudete, &
congratulamini mihi. [19]Spero
Act.16,1. autẽ in Domino Ieſu, Timó-
theum me citò mittere ad vos:
vt & ego bono animo ſim, co-
gnitis quæ circa vos ſunt.
[20]Neminem enim habeo tam
vnanimem, qui ſyncera affe-
ctione pro vobis ſolicitus ſit.
1 Cor.10,24. 13,5. [21] Omnes enim quæ ſua ſunt
quærunt: non quæ ſunt Ieſu Chriſti. [22]Experimentum autem
eius cognoſcite, quia ſicut patri filius, mecum ſeruiuit in

Quia Dominus.] *Confeßionis argumentum eſt, Ieſum eſſe Chriſtum, eũdemq; Dominum, & ſedentem in gloria Dei Patris: igitur Deum cum Patre regnantem.*

13 Deus eſt enim.] *Per Spiritum ſanctum inhabitantem in vobis ſanctis, & iis qui illius ducimini ſpiritu, quem omnes oportet ſequi, ſingulos in ſuis miniſteriis obeundis.*

Pro bona voluntate] *Dei.*

16 Verbum vitæ.] *Veram ſapientiam verbi Dei in vobis oſtendentes exemplo ac ſermone, quibus alij homines ad ſalutem vtilitatémque ſuam vti poßint.*

17 Sed & ſi immolor.] *Quòd ſi ad confirmationem fidei veſtræ oportet me tanquam libamentum præmitti, vt fides veſtra augeatur, magisq; Deo probetur vt ſacrificium gratißimum, id mihi & vobis gratulabor, & vos vt idem mecum ſentiatis obſecro, interpretati meos labores & mortem Deo probari in veſtram vtilitatem: nam cupio vos omnes ſiſti Deo victimam ſacram & gratam, & ſi opus fuerit, vt ego occiſus pro Chriſto libamen ſim huius veſtri ſacrificij.*

19 Bono animo ſim.] *Vt recreer atque confirmer magis, delecterq; propter exſpectationem quam de vobis habeo.*

20 Tam vnanimem.] *Qui illi parem animum erga vos habeat.*

22 Cognoſcite.] *Illum ſatis ſpectatum & probatum exiſtimare vos credo.*

25 Veſtrum

"Euangelio'. [23]Hunc igitur ſpero me mittere ad vos, mox, vt 'Euāgelium 1 MS. G.
videro quę circa me ſunt. [24]Confido autem in Domino quo-
niam & ipſe veniam ad vos citò. [25] Neceſſarium autem exi-
ſtimaui, Epaphroditum fratrē D
& cooperatorem & commili-
tonem meum, veſtrū autem
Apoſtolum, & miniſtrum neceſſitatis meæ, mittere ad vos.
[26]quoniam quidem omnes vos deſiderabat, & mœſtus erat,
propterea quòd audieratis illum infirmatum. [27] Nam & in-
firmatus eſt vſque ad mortem: ſed Deus miſertus eſt eius: nō
ſolùm autem eius, verùm etiam & mei, ne triſtitiam ſuper tri-
ſtitiam haberem. [28]Feſtinantius ergo miſi illum: vt viſo eo,
iterum gaudeatis, & ego ſine triſtitia ſim. [29] Excipite itaque
illum cum omni gaudio in Domino: & eiuſmodi cum hono-
re habetote. [30] quoniam pro-
pter opus Chriſti, vſque ad
mortem acceſſit: tradens ani-
mā ſuam, vt impleret id quod
ex vobis deerat erga meum
obſequium.

CAP. III.

DE [1] cætero fratres mei, A
gaudete in Dn̄o. Eadē
vobis ſcribere, mihi quidem
non pigrum, vobis autem ne-
ceſſarium. [2]Videte canes, vide-
te malos operarios, videte cō-
ciſionem. [3] Nos enim ſumus
circunciſio, qui ſpiritu ſerui-
mus Deo: & gloriamur in
Chriſto Ieſu, & non in carne
fiduciam habentes. [4]quanquā -4 MS. Amb. G S.
ⁿ& ' ego habeā confidentiā * in *& 2 MS. Amb. G S.
carne.

25 Veſtrum autem Apoſtolum,] *miſſum per vos ad me, qui meis vſibus & oportunum ſubſidium attulerit & ipſe miniſtrauerit.*

30 Propter opus Chriſti.] *Propter miniſterium Chriſti, cuius cauſa ego vinctus atque in hanc neceſſitatem coniectus ſum.*
Id quod vobis deerat erga me obſequium.] *Vt miniſterium quod à vobis ego exſpectabam in his vinculis, & vos, cùm exhibere cuperetis, nō poteratis commodè, ipſe vnus pro omnibus plenè & abundè exhiberet.*

IN CAP. III.

1 Eadem vobis ſcribere.] *Quæ iam aliàs à me audiſtis, neque mihi tædioſum neque vobis importunum, imò potius vtile eſt.*
2 Videte canes.] *Cauete à latratoribus iſtis, qui vos arcere volunt à ſocietate & grege ſanctorum.* Conciſionem] *veriùs quàm circunciſionem, qui circunciſionis vocabulo obtento concidere volunt Eccleſiam Dei.*
3 Non in carne.] *Non collocamus fiduciam noſtram in externis legis ceremoniis tanquam effectricibus cauſis noſtræ ſalutis, aut ſalutis ipſius rationem continentibus.*
4 Confidentiam in carne.] *Si hoc eſſet confidentiæ argumentum, neque ſimplex neq; exiguum mihi ſuppeteret.*

5 Ex

carne. Si quis alius videtur cõfidere in carne: ego magis, [5] circũcisus octauo die, ex genere Israël, de tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, secundum legem Pharisæus, [6] secũdum æmulationẽ persequens Ecclesiam Dei, secundum iustitiam quæ in lege est cõuersatus sine querela. [7] Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. [8] Verũtamen existimo omnia detrimẽtum esse propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei: propter quem omnia detrimentũ feci, & arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam: [9] & inueniar in illo non habens meã iustitiam quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi*, quę ex Deo est iustitia in fide: [10] ad cognoscendum illum, & virtutem resurrectionis eius, & societatem "pasionum' illius: configuratus morti eius, [11] si quo modo occurrã ad resurrectionem quę est ex mortuis.

B

2 Cor. 11, 12.

Act. 23, 6.

*Iesu ms q.

*passionis ms q.

5 Ex genere Israël.] *Non proselytus, vt non pauci ex istis sunt.* Hebræus ex Hebręis] *Hebræorum filius, qui gentilitiam familiam ab antiquis transeuntibus deduxerim, non ex ascititiis aut nouis.* Secundũ legem.] *Quod ad religionis institutum attinet, doctus & educatus in obseruantissimo legis ordine, nempe Pharisaico.* 6 Sine querela.] *Sine exceptione, nota, reprehensionéve aliqua, quæ mihi obiici posit, vel negligentiæ vel irreuerentiæ in lege obseruanda.*

7 Sed quæ mihi fuerunt.] *Quæ ego magno studio conquisieram tanquam pretiosa & ad diuitias atque thesaurum sanctitatis mihi cõparaueram, postquã cognoui quid Christus esset, quid efficeret, detrimenta damnaq́ duxi.*

8 Propter eminentem.] *Collata ad illam eminentẽ cognitionẽ & scientiã virtutis veritatis & efficiẽtiæ Christi, visus sum mihi vmbrã diuitiarum, nõ diuitias ipsas consectasse, atque ita ista posthabui vt Christum lucrifacerem.*

9 Inueniar in illo.] *Deo homines examinante & probante inueniar insitus Christo vt palmes viti, qui nõ meos ex lege Mosaica, sed ex virtute Christi in me efficientis fructus proferam Deo gratos.* Quæ ex Deo est iustitia in fide] *quæ reuelanda erat.*

10 Ad cognoscendum illum.] *Vt agnoscam illum in me habitantem, cuius cruci confixus fuerim, & cuius resurrectionis virtutem in me expertus fuerim, viuens Deo.*

11 Si quo modo occurram.] *Non dubito mihi præstandam esse gratiam ab eo qui omnes vult saluos fieri, si modò ego legitimè curram & certem, verùm affirmo rem esse præstantissimam atque dignam magno studio ac diligenti cura, ideoq́ ad eam contendo, & hac summa doctrinæ meæ est: Vt non relabamur in ea quæ retro sunt, sed studiosè ad vlteriora curramus, donec ad resurrectionem illam admirandã occurramus, quæ est ex mortuis, Christi virtute in nobis efficiendã. ita vt nemo sibi arroget copiã & facultatẽ perfectionis huius, donec à Deo eam obtineat & accipiat, sed sequamur, contendamus, curramus, vt possimus re ipsa comprehendere id quod Christus apud se habet partum omnibus iis qui sibi credentes obtemperauerint.*

13 Ad ea quæ sunt priora.] *Citeriora ac præterita relinquo & transuolo, & quæ vlteriora sunt peto.*

14 Ad destinatum.] *Procurro versus metam ipsam, & finem curriculi.*

15 Hoc sentiamus.] *Hoc de nostro priore & posteriore statu cogitemus, atque ita alios doceamus.*

Et si quid aliter sapitis.] *Si minus aliquid aut maius hîs sentitis, docti tandem à Deo cognoscetis & hoc à me dictum esse verißimum, idq; per reuelationem, qua hoc mysterium cognoscetis. verùm id curare omnino debemus, vt ad eundem scopum feramur, & idem omnes sapiamus, in eademq; permaneamus regula Christi cognoscendi, & quærendi per fidem & obedientiam. eodem itaque affectu quo ad cognitionem & charitatem simus omnes, eandemq; regulam quo ad vsum & exercitationem obseruemus.*

18 Inimicos.] *Quos inimicos esse crucis Christi sæpè vobis dicebam.*

19 Quorum finis] *exitus & merces.*

Deus venter,] *cui seruiunt & obsequuntur; quæstus enim & vtilitatis huiusce terrenæ causa omnia faciunt. atque ea sibi gloriæ ducunt quæ magno dedecori sunt, si rectè conspiciantur.*

20 Nostra autē conuersatio.] *Vita actionisq; nostræ ratio omnis cælum spectat, cuius ciues sumus & municipes, atque ideò terrena & corpori huic seruientia corruptibili minimè curamus, sed ea quæ cælestes ciues decent, id est, spiritualia; quæ verò ad corpus pertinent, melius etiam prospicimus: nam dum cælestia curamus, Christum saluatorem exspectamus, qui hoc humile & abiectum à nobisq; minus curatum corpus caducum & corruptibile reformabit post resurrectionem, simileq; efficiet corpori illi claro ipsius, idq; ex efficacitate illa faciet, qua non solùm spiritualem mortem, sed & corporalem & omnia sibi potest subiicere.*

tuis. 12 Non quòd iam accepe- C
rim, aut iam perfectus sim: se-
quor autem, si comprehēdam
in quo &. comprehensus sum
à Christo Iesu. 13 Fratres, ego
me non arbitror comprehen-
disse. Vnum autē quæ quidē
retrò sunt obliuiscens, ad ea
verò quæ sunt priora extendēs
meipsum, 14 ad destinatū per-
sequor, ad brauium supernæ
vocationis Dei in Christo Ie-
su. 15 Quicunque ergo perfecti
sumus, hoc sentiamus: & si-
quid aliter sapitis, & hoc vobis
Deus "reuelauit". 16 Verunta- "reuelabit 6 MS. R. G. S.
men ad quod peruenimus, vt
idem sapiamus, in eadem per-
maneamus regula. 17 Imitato- D
res mei estote fratres: & ob-
seruate eos qui ita ambulant
sicut habetis formam "nostrā". "nos I MS. G.
18 Multi enim ambulant, quos Rom. 16, 17.
sæpe dicebam vobis (nūc au-
tē & flens dico) inimicos cru-
cis Christi: 19 quorum finis, in-
teritus: quorum Deus, venter
est: & gloria in confusione ip-
sorum, qui terrena sapiunt.
20 Nostra autem conuersatio
in cælis est: vnde etiam Salua-
torē expectamus, Dominum
nostrum

noſtrum Ieſum Chriſtum,[21] qui reformabit corpus humili-
tatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ, ſecundum
operationem qua etiam poſſit ſubiicere ſibi omnia.

CAP. IIII.

A ITaque[1] fratres mei chariſſi-
mi & deſideratiſsimi, gau-
-1 MS. G. -Amb. dium ˉmeũ & corona ˉmea:
ſic ſtate in Domino, chariſſi-
*Euodiam 3 MS R G S. mi.[2] *Euchodiam rogo & Syn-
*Euhodiam Amb. tychen deprecor idipſum ſa-
pere in Domino.[3] Etiam rogo
& te germane compar, adiuua
illas quæ mecum laborauerũt
in Euangelio cum Clemente,
& cæteris adiutoribus meis,
quorum nomina ſunt in libro
vitæ. [4] Gaudete in Domino
ſemper. iterum dico gaudete.
[5] Modeſtia veſtra nota ſit om-
nibus hominibus. Dominus
propè eſt. [6] Nihil ſoliciti ſitis:
B ſed in omni oratione & obſe-
cratione cum gratiarũ actio-
ne petitiones veſtrę innoteſcãt
apud Deum. [7] Et pax Dei quæ
exuperat omnem ſenſum, cu-
ſtodiat corda veſtra & intelli-
gentias veſtras in Chriſto Ie-
ſu. [8] De cætero fratres, quæcũ-
que ſunt vera, quæcunq. pu-

IN CAP. IIII.

1 Corona mea,] *meum decus.*
Sic ſtate in Domino.] *Hanc veritatem ſenſu cognitioneq́ percipite, hãc diſciplinam moribus & vita conſuetudine tenete & obſeruate, idq́ in Domino, cui ſeruire omnes debemus, vtpote illi⁹ ſanguine & morte redẽpti & cõparati.*
3 Germane compar.] *Qui mecum iugum tuliſti in Euangelij prædicatione, & eiuſdem laboris collega fuiſti.*
4 Gaudete in Domino.] *Quidquid vobis attulerit tempus vel occaſio vel opportunitas vel importunitas rerum, gaudete in Domino gaudio ſpiritus, quod verum gaudium eſt, idq́ à Domino proficiſcitur, qui vos beare poteſt, cùm cætera omnia à Domino aliena nemine beent, nec purè gaudia dici mereantur.*
5 Modeſtia veſtra.] *Animi veſtri tranquillitas & moderatio in omni euentu, quæ ſpiritum Dei vobis ineſſe probabit. huc illud refertur, Dominus propè eſt.*
6 Cum gratiarum actione.] *Pro beneficiis acceptis vlteriora etiam poſtulate.*
7 Pax Dei] *illa quam mundus nec nouit, nec dare aut accipere poteſt, vtpote Deo authore contingens.*
8 Pudica,] *honeſta, grauia atque decora: huiuſmodi enim ſtudia & conſuetudines eſſe ſolent eorum qui diuinæ ſanctitudinis compotes facti ſunt, vel qui ad illam Dei beneficio obtinendam curſum inſtituerint.*
Laus diſciplinæ.] *Si qua diſciplina ex vſu atq. vero laudatur, non ex humani ingenij luxuriatione, non ex curioſo propoſito, non deniq́ ex priuata cuiuſquam auaritia aut ambitione, vel*

dica, quæcunq. iuſta, quęcũq. ſancta, quæcunque amabilia,
-2 MS.G.S. quæcunque bonæ famæ, ſi qua virtus, ſi qua laus ˉdiſciplinę,
hæc

vel leui ac turpi popularis auræ captatione. Neque enim hæc opera aut hæ sunt generosi atque Christiani viri artes, qui omnia seriò agere, & ad veræ pietatis atque honestæ vitæ rationes referre debet.

9 Deus pacis.] *Pacis, perfectionis, beatitudinisq; author vobis aderit.*

10 Refloruistis.] *Noua sollicitudine & cura erga me denuò estis affecti, reuirescēte charitate quæ in vobis radices egit.*

Occupati autem eratis:] *non inuenta opportunitate.*

11 Non quasi propter penuriam.] *Non dico hoc vt meam penuriam conquerar, quam ego nunquam grauiter fero, vtpote qui omnibus conditionibus modestè ferendis Christi virtute aptus redditus sum, sed vt vestram de me curam laudem.*

12 Scio & humiliari.] *Scio paupertatem vel grauissimam ferre, qua qui vrgetur ac deprimitur, ab omnibus in mundo contemnitur ac despicitur.*

Vbique & in omnibus.] *Quouis loco ac tempore & omnibus in rebus iam consecratus sum Dei ministeriis quauis conditione exercendis & explendis.*

Abundare & penuriam pati.] *Neque abundantia, si adsit, me transuersum agit aut perdit, neque inopia affligit.*

15 In principio Euangelij.] *Ex quo primū prædicare apud vos cœpi Euangelium, itaq; ab initio atque hactenus officium erga me vestrum est exploratum.*

17 Non quia quæro datum.] *Non ego hoc dico eo animo vt donum vestrum mihi quæram & appetam, sed vt significem hac expositione in vestram vtilitatem multis nominibus vobis abundātem fructum futurum ex iis quæ ad me iuuandum exposuistis, vtpote qui hoc sacrificio vestro Euangelium iuuare studeatis.*

hæc cogitate. [9] Quæ & didici-
stis, & accepistis, & audistis, &
vidistis in me: hæc agite, &
Deus pacis erit vobiscum.
[10] Gauisus sum autem in Do-
mino vehementer, quoniam C
tandem aliquādo refloruistis
pro me sentire; sicut & sentie-
batis: occupati autem eratis.
[11] Nō quasi propter penuriam
dico. ego enim didici, in qui-
bus sum, sufficiens esse. [12] Scio
& humiliari, scio & abūdare:
(vbique, & in omnibus cōsti-
tutus sum) & satiari, & esurire,
& abundare, & penuriā pati.
[13] omnia possum in eo qui me
confortat. [14] Verumtamen be-
ne fecistis, communicātes tri-
bulationi meæ. [15] Scitis autem
& vos Philippenses, quòd in
principio Euangelij quando
profectus sum à Macedonia,
nulla mihi Ecclesia commu-
nicauit in ratione dati & acce-
pti, nisi vos soli: [16] quia &
Thessalonicam, semel & bis
in vsum mihi misistis. [17] Non D
quia quæro datum: sed requi-
ro fructum abundantem [b] in
IN ratione vestra. [18] Habeo autē
omnia, & abundo: repletus sum, acceptis ab Epaphrodito
quæ

[b] in rationem vestram 2 MS. Amb.G.

Rom.12.1. quæ misistis, odorem suauitatis, hostiam acceptam, placētem
Deo. 19 Deus autem meus impleat omne desideriū vestrum
secūdùm diuitias suas in gloria, in Christo Iesu. 20 Deo autem
& Patri nostro gloria in secula seculorum. Amen. 21 Salutate
omnem sanctum in Christo Iesu. 22 Salutant vos qui mecum
sunt, fratres. Salutant vos omnes sancti: maximè autem qui
de Cæsaris domo sunt. 23 Gratia Domini nostri Iesu Christi
cum spiritu vestro. AMEN.

In secessu rupis Aracenensis, anno CIↃ. IↃ. LXXX.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epistolam D. Pauli ad Colossenses ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

ACCEPTI Colossensibus Euangelij sanctitudinem & veritatem publicus humani generis hostis inferioris doctrinæ fallacia contaminare conabatur: hanc reapse ac viuo exemplo propugnat Paulus, & omni studio obseruādam, omnibusq́ue officiis colendam commendat, detegitq́ue cum primis inimici communis artes & dolos, dum ea quæ & natura & vsu minus præstant, apertè indicat, & ad maiora ac præstantiora efficacis doctrinæ sacraria viam munit, diuinorum donorum patefactis mysteriis, & priuatorum publicorumq́ue expositis officiorum præceptis. Atque huius doctrinę exhortationisq́ue fabricam magnis fulcit fundamentis virtutis & efficientiæ Dei, & multorum sanctorum testimoniis exornat & communit, comparatione facta eorum qui alias pietatis rationes proponentes, ex inimici hominis fallacia & astu atque instinctu venditabant.

CAP. I.

A PAVLVS 1 Apostolus Iesu Christi per volūtatem Dei, & Timótheus

IN CAP. I.

1 Apostolus.] *Salutis publicæ nuntiandæ causa legatus ab ipso salutis authore efficacissimo, cuius virtus vel ipsa nominis & cognominis notatione indicatur,* IESV CHRISTI, *Salutaris Vncti.* Per voluntatem Dei.] *Quod Apostolus appelletur, non ex ambitione aut alio humano studio vsurpatum esse ait, sed ex Dei consilio, iudicio, ac iussu factum, cuius vt voluntas fuerat hominū genus per Iesum Christum ad vitam ex morte traducere, sic etiam fuit & hunc seruum ad Euangelij opus delegare,*

atque adeò legationem ipsam Euangelij efficientia & exemplo probare gentibus ipsis ad quas legabatur. id quod nemini aliorum quos alia causa agebant, concessum erat.

Frater.] *In regeneratione, qua vterque nouus homo euasit, communione virtutis & efficientiæ Iesu Christi, qui est primogenitus in multis fratribus; & frater etiam in professione & opera Euangelij, eiusdem disciplinæ, doctrinæ ac veritatis authoritatisq́; particeps & minister, atque ideò eodem studio veri boni Collossensibus asserendi incensus: quæ res maiori etiam momento auditores ipsos ad suæ salutis causam cognoscendã & excipiendã, obseruãdamq́; impellere debuit.*

theus frater: [2]eis qui sunt Co-
lossis sanctis & fidelibus fra-
tribus in Christo Iesu. [3]Gratia
vobis & pax à Deo Patre no-
stro, & Domino Iesu Christo.
Gratias agimus Deo & Patri
Dñi nostri Iesu Christi sem-
per pro vobis, orantes: [4]audiẽ-
tes fidem vestram in Christo
Iesu, & dilectionem quam ha-
betis in sanctos omnes, [5]pro-
pter spem quę reposita est vo-
bis in cælis, quam audistis in
verbo veritatis Euangelij,
[6]quod peruenit ad vos, sicut &
in vniuerso mundo est, & fru-
ctificat, & crescit sicut in vo- B
bis,

2 Qui sunt Colossis.] *Quos hoc argumentum vt singulari nomine tangit, ita attentissimos postulat, & præter communem omnium aliarum gentium causam, hanc etiam priuatam epistolam in suam eruditionem & vtilitatem alacri animo cognoscere, intelligere, & obseruare cupit.* Sanctis & fidelibus.] *Sanctificatis iam hominibus in virtute Vncti salutaris, atque vltra communem aleam sepositis; & cæteris etiam qui eiusdem Christi Iesu virtutem credentes exoptant, atque in eadem salutis fide perseuerantes militant; vtrique enim in Ecclesia Iesu Christi versantur.*

3 Gratia vobis & pax] *vera & solida, quæ non aliunde manat quàm à Deo, qui nobis sese Patrẽ præstitit: qua gratia nulla maior exoptari potest. amat enim pater filios, fouet & promouet, seruat & tuetur eosdẽ vltra omnem inferiorem charitatis gradum. verùm cæteri patres affectum quidem præstare suo in ordine maximum possunt, conficere verò quantum velint non possunt. Atqui Deus & Patrem sese charitate præbet, & solus id quod filijs bene vult, quamuis maximum, præstare potest, idq́; præstare solet per Filium suum Iesum Vnctum, cui omnem potestatem in cælo & in terra dedit beandi & sanctificandi omnes eos qui hũc Dominum cognouerint & verè coluerint.* Gratias agimus.] *Quotiescunque oramus (oramus autem semper, tum petitioni tum gratulationi intenti) & vobis Euangelij veritatem acceptam agnitámque gratulamur, & abundè omnibus impertiendam cõmunicandamq́; exoptamus & poscimus. idq́; sedulò agimus apud Deũ, qui quod vult potest, eo nomine cõpellantes quo sese salutaris Vncti Patrem iam mũdo probauit; atq; huius nostri aduersum vos officij causa est, pieta-*
4 *tis vestræ fama certis nũtiis ad nos perlata, quæ & vos partim fidẽ assecutos prædicat quæ est in Christo Iesu; partim etiã beneuolentia ac pietate incensos studio omni diligere & colere san-*
5 *ctos omnes propter sanctificationis diuinæ spem: quæ vt illis ex Dei beneficio contigit, ita & vobis cõmunicanda speratur. nec verò ea spes vanis rebus innititur, sed solidis, certis & incorru-*
6 *ptibilibus: omnis namq; istius spei materia in cælis reposita est, vobis & aliis promissa & audita in verbo & promisso vero Euangelij, quod reapse exhibitũ multis exẽplis constat, atque ita*
propaga-

bis, ex ea die qua audiſtis &
cognouiſtis gratiá Dei in ve-
ritate, 7 ſicut didiciſtis ab Epa-
phra chariſſimo conſeruo no-
ſtro, qui eſt fidelis pro vobis
miniſter Chriſti Ieſu, 8 qui
etiam manifeſtauit nobis di-
lectionem veſtram in ſpiritu.
9 ideo & nos ex qua die audiui-
mus, non ceſſamus pro vobis
orantes & poſtulantes, vt im-
pleamini agnitione volũtatis
eius, in omni ſapientia & in-
tellectu ſpiritali: 10 vt ambule-
tis dignè, Deo per omnia pla-
centes: in omni opere bono
C fructificantes, & creſcentes in
ſcientia Dei: 11 in omni virtute
confortati ſecundum poten-
tiam claritatis eius, in omni
patientia & longanimitate cũ
gaudio

*propagatur in toto terrarum orbe, non ſolùm
promiſsis ſed promiſſorum veritate & conſtan-
tia, qua fructus quotidie eduntur magno incre-
mento. huius vero rei experimenta quàm plu-
rima apud vos etiam edita ſunt, atque indies
eduntur.* Gratiam Dei.] *Gratiam veram
non imputatam aut fictã, aut otioſis hominum
ſermonibus adumbratam, ſed verum amorem
Dei admirandis modis oſtenſum, iisq; exemplis
agnitum quæ à veris & fidelibus Dei miniſtris*
7 *indicata ſunt: ex quo numero vobis Epaphras
eſt conſeruus noſter, eodem quo nos pacto em-
ptus & in ſeruitutem Dei addictus, eodem veri
miniſterij auctoramento nobilitatus, hoc eſt,
Euangelij efficientia & virtute, Domino coope-
rante & ſermonẽ confirmãte ſequẽtibus ſignis.*
8 In ſpiritu] *non ſimulatam vel popularem,
ſed internam veram, ex ſpiritu profectam.*
9 In omni ſapientia.] *Vt vos verè & in ſpi-
ritu diligitis, maximè ij quibus diuina ſanctitu-
do communicata eſt; ita & ego vos omnes di-
uini ſpiritus dono augeri & impleri poſtulo; ex
quo fiet vt veræ ſcientiæ Dei compotes euaden-
tes, voluntatis ipſius notitiam verè ac ſolidè te-
neatis. hæc eſt autem voluntas Dei ſanctificatio
veſtra, vt & vos id ſciatis idq; velitis quod Deus
vult, ſcientes verò ac volentes eos officiorum ac
veræ pietatis edetis fructus, qui verè deceant fi-
lios Dei: atq; in his proferendis indies augea-
mini, tum diuinorum ſcientia, tum efficacitate
ad rectè agendũ, atque ad difficillima quæque ſubeunda & ſuperanda, non humanis viribus,
verùm ſecundum potentiam clariſsimam & manifeſtam eius qui vos ita ſibi adoptatos duxerit;
vt nemo non intelligat opus eſſe Dei id quod in vobis editur, dum magna agitis, dum magna per-
fertis in omni patientia & longanimitate, atq; adeò gaudentes & gratias agentes Deo Patri,
qui vos in eum locum traduxerit, qui dignos nos fecerit eo ſeculo & beneficio, quo promiſſa
cælorum hæreditas diſtribuenda prædicebatur. eſt autem hæreditas & ſors luminis diuini, quod
eſt vita æterna: in ipſo enim vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, &
tenebræ eam non comprehenderunt. ideò cùm in tenebris noſtris ipſa lux non comprehenſa lu-
xit, eripuit nos, qui ſedebamus in tenebris & in vmbra mortis de poteſtate tenebrarum, vt quon-
dam in figura noſtri Iſraëlitas de tyrannide Ægyptiorum ac de domo ſeruitutis eripuit. & vt
illos tranſtulit in libertatem, & populum ſibi inſtituit, legibus datis & fœdere ſancito, ſic
nos de poteſtate tenebrarum ereptos in regnum cælorum tranſtulit, cuius regni vnctus eſt rex
Filius ipſius Dei dilectus, de cuius plenitudine omnes accepimus, & gratiam pro gratia.*

gaudio [12] gratias agentes *Deo *Patri 2 MS. Amb. c q.
& Patri qui dignos nos fecit *Deo Patri 12 MS. S. Q.n.
in partem sortis sanctorum, in
lumine: [13] qui eripuit nos de
potestate tenebrarum, & trāſ-
tulit in regnū filij dilectionis
suæ, [14] in quo habemus redē-
ptionem, *remissionem pec- *& MS. S.
catorum, [15] qui est imago Dei
inuisibilis, primogenitus om-
nis creaturæ: [16] quoniam in Ioan. 1, 3.
ipso condita sunt vniuersa in
cælis & in terra, visibilia & in- C
uisibilia, siue throni, siue do-
minationes, siue principatus,
siue potestates: omnia per ip-
sum, & in ipso creata sunt: [17] &
ipse est ante omnes, & omnia
in

13 Dilectionis suæ.] *Dilectissimi sibi. Hebraismus, per nomē abstractum rei ipsius significantius quàm concretum siue adiectiuum.*

14 In quo] *filio vt charissimo ac dilectissimo, vt propugnatore, assertore, & redemptore efficacissimo, vt rege diuina ac suprema authoritatis, vt pontifice sacrosancto & omnino gratissimo, nos qui membra ipsius facti sumus, maximo Dei beneficio, habemus redemptionem à seruitute nostra; ea verò est peccatorum remissio. id quod nec in pontificibus nostris, nec in regibus antiquis habere potuimus nos Israëlitæ secundum carnem, qui per totam vitam obnoxij eramus seruituti, quam per legis imbecillitatem nec per sacrificiorum vmbras reiicere poteramus: nec enim vel legi vel legis ceremoniis & sacris ea natura vis, ea data fuerat facultas, qua peccata extingui deleriq; possent.*

15 Qui est imago.] *Cùm sit imago Dei inuisibilis, ipsemet etiam Deus est, & qua Deus inuisibilis est, & qua inuisibilis Deus est. homo namq; qua homo est, non est imago expressa Dei inuisibilis; est tamen in imagine Dei factus & creatus: Deus autem vt inuisibilis est, ita & fine carens, ita & omnipotens, ita & sapientissimus, ita & optimus, ita omnino maximus est. atque omnia hæc Filius etiam ipsius est, vtpote non in imagine factus, sed ipsa Dei expressa & æqualis omnino imago est, Dei verò imago ipsa natura diuina est ipsa substantia, cùm in Deo nihil sit quod nō ipsa ipsius natura sit: non igitur quidquā potest esse imago inuisibilis Dei, quin ipse Deus sit. Et verbum erat Deus. ergo, qua imago Dei inuisibilis est, non est creatura, sed creator, in quo & per quem cætera omnia constiterunt. habet etiam alteram naturam Filius hic, secundum quam idem qui creator & inuisibilis est, creatura etiam est: qua, inquam, homo est. coniuncta verò vtraq; natura, simul effectum est vt idem rectè vereq; audiat* PRIMOGENITVS *omnis creaturæ: nam qua Deus est, & genitus est, & ante omnia ab æterno genitus: qua homo est, in tempore factus est homo, & communicatione naturarum, Primogenitus omnium hominum dictus, atque etiam ex diuini consilij arcano, qua homo est, primogenitus omnium hominum, vt caput omnium membrorum princeps & præstantissimum est. Præterea & generationis humanæ ratione primogenitus omnium est: nemo enim ante ipsum Sanctus & Filius Dei simul appellatus fuit; nemo eo modo generatus quo ipse. Sicut ipsius Matri dictum est: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi: ideò quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei. Duobus verò modis creatura cōsideratur, altero iuxta naturæ primum ordinem ab initio mundi constitutum, qui nunquam postea mutatus est à Deo. S.S.E. Et requieuit Deus ab omni opere quod patrauerat. altero verò creatura consideratur vt noua, hoc est, vt à tenebris eruta, vt à morte æterna ad vitam translata, deniq; vt iterum*

rum

rum generata. S.S.E. Creabit Dominus nouum super terram. vt verò illo priori modo nihil creatum, nihil factum fuit ante Filium dilectũ, sed omnia per ipsum facta sunt; ita etiam posteriori modo omnia quæ recreata ac regenerata fuerũt, postquam ipse homo factus in nobis habitauit, talia effecta sunt. Solus igitur hic per quẽ creatura omnis visibilis & inuisibilis creata initio fuit, solus per quem admirãda creaturæ nouatio ac regeneratio effecta est. vtpote per efficacissimum, sapientissimum & optimum: quæcunq; enim creaturis cõtigere bona, ab hoc bonorum omnium compote & authore deriuata sunt. itaq; ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant, quæcunque ad priorem creationem pertinent. loquimur autem hoc loco præcipuè de iis creaturis quæ intellectu vel ratione etiam prædita sunt; Siue throni, &c. quãquam enim cætera omnia corporea per Verbum condita fuerint, tamen cùm de humana natura ratione agitur, vel de spiritibus inuisibilibus, in his, tãquam in cæterorum omnium præstantissimis, atq; adeò aliarum rerũ fine vnico; in homine, inquam, Sermo consumi præcipuè debet: omnia enim hominis causa condita sunt; homo verò Dei, ad cuius imaginem factus est, causa constitit. atque in regenerationis consideratione vnica hominum ratio habetur. Regenerationis verò, quò hæc omnia tendunt, ratio iam explicatiùs ab illo loco instituitur, Et ipse est caput, &c.

in ipso constant. 18 Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis: vt sit in omnibus ipse

1 Cor. 15, 21. Apoc. 1, 5.

18 Et ipse est caput.] *Vt caput omniũ corporis membrorũ principium, origo, atq; etiam fons est, sic Adam primus omnium hominum qui humana propagatione nascuntur, caput & princeps atque initium est, in cuius natura atq; virtute cæteri omnes qui postea orituri erant, continebantur. Namq; illius vxorem ex ipsius ossibus & carne factã constat, illam verò omniũ viuentiũ matrem fuisse, impositi nominis vox & ratio testatur. Hhaua enim vitã siue viuentiũ omniũ matrem vir ipse à Deo edoctus sapiẽter vocauit. ita tamen vitã vt ex sese natura carne atq; substantia sua factam prædicauerit, atque adeò sese caput & principium, ipsam verò Os ex ossibus suis, carnemq; de carne sua declarauerit. Atque hoc de priori veteris Adæ filiorum ac posterorum sobole ac propagatione sic habet. In noua autem nouorum hominum constitutione, quæ* ECCLESIA *vocatur, Deus diuinum ex se ab æterno genitum Filiũ in terrarum orbem mittens, hominem etiam esse voluit, diuersa ac præstantissima à cæteris Adæ filiis generationis ratione genitum, ex muliere, vt matre, ex seipso autem Deo sancti Spiritus admiranda obumbratione factum, atq; vtraque natura constãtem, diuina simul & humana, Ghimanuelem &* IESVM *&* CHRISTVM *appellatum. Hunc itaque nouum nouoq; modo constitutum hominem pariter atque Deum, nouumq; Adamum dictum, principem caputq; esse voluit Deus eorum omniũ, qui à veteris Adami corruptione & morte ad nouam atque adeò diuinam ipsiusq; Christi persimilem vitam traducendi erant: ob eamq; rem Futuri Seculi Patrem laudari salutariq; voluit. Atque ita fit, vt mulier omnium viuentium mater dicta virum sui caput agnouerit: Ecclesia verò, quæ regeneratorum omniũ mater exstitit, Christum & suum & omnium qui in ipsa renati fuerint, caput celebret; Christus verò Deum sibi Patrem agnoscens veneretur.* Qui est principium.] *Arcana regenerationis rationem & modum per summa capita Apostolus breuiter indicat. Vt Adam mortuorum primus fuit, ex cuius morte mors in omnes homines dimanauit; ita contrà Christus, in quo vita erat, & vita erat lux hominũ, in tenebris ita luxit, vt à tenebris nõ cõprehensus, lucem iis quos susceperat secũ eductis impertitus, vitã etiã suã cõmunicauerit.* Primogenitus ex mortuis.] *Qui morti atq. peccatis mortui, ad vitamq; trãslati, iustitia viuũt, & iusti sunt, vt ille iustus est.*

ipse primatum tenens: 19 quia
in ipso complacuit, omnem
plenitudinem inhabitare: 20 &
per eum recõciliare omnia in
ipsum pacificans per sanguinẽ
crucis eius, siue quæ in terris,
siue quę in cęlis sunt. 21 Et vos
cùm essetis aliquando alienati
& inimici sensu, in operibus
malis: 22 nunc autem reconci-
liauit in corpore carnis eius
per mortem, exhibere vos san-
ctos & immaculatos, & ir-
reprehensibiles coram ipso.
23 si

19 Quia in ipso] *Christo vtraq; natura cõstante.* Omnem plenitudinem] *gratiæ, virtutis, & efficacitatis ad destruendã mortem, vitamq; conciliandam, de cuius plenitudine omnes accipiunt quicunque accipiunt, & gratiam pro gratia.*

20 Pacificans per sanguinem.] *Nã quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnis importunitatem, Deus Filium suũ mittens perfecit: qui de peccato damnauit peccatũ, quod erat contrarium nobis, & sustulit maledictum legis accusantis hominem, nec tamẽ ad perfectum deducẽtis, sed indicantis peccatum, iramq; denuntiantis diuinam, quam demum Agnus hic Dei placauit, qui tollit peccata mũdi, pacemq; terris attulit, bonam Dei voluntatem hominibus concilians, Deiq; gloriam ex collato in homines misericordiæ magnæ beneficio illustrans. id quod efficiendum in illo admirando genethliaco cælestes canebant spiritus, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, hominibus bona voluntas, quæ aliàs gratia dicitur.* Siue quæ in cælis.] *Piorum ac sanctorum hominum collegia omnia, qui Christum in cælum ascendentem comitati fuere, & qui postea etiam eundem illum secuti sunt, & Ecclesiæ etiam in terris adhuc agentis collegia ac secula omnia quibus pacem Christus attulit, volentibus quidem accipere: Nam quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis videlicet qui credunt in nomine eius.*

21 Et vos.] *Duplex humani animi in vniuersum portio est: altera intellectus dicitur, qui in veri cognitione versatur, ac diuinarum humanarumq; rerũ rationes tenendas æstimandasq; sibi vendicat: altera verò voluntas dicitur, ad quam humanarum actionum omnium vel honestas vel turpitudo refertur. vtriusque partis cognoscendæ & exercendæ studium sibi gentes ex suorum sapientum præceptis & institutis arrogauerant: & tamen eò miseriæ atque dementiæ traducti sunt, vt vtramque partem tractando peruerterint, nec Deum diuinasq; res, neque hominis naturam, humanaq; omnia, vt par erat, cognoscentes. ex quo effectum est, vt in deterrimos dilaberentur morum & studiorum abusus. hoc ita euenisse Apostolus illo verbo asseuerat,* Abalienati, *à Deo videlicet propter veri ignorationẽ,* & inimici sensu, *propter boni atq; honesti defectum,* in operibus malis. 22 Reconciliauit.] *Iudæi cùm legẽ haberent, & verum atque honestum cognoscerent ex lege, tamen, quia quod sciebant, moribus & virtutibus non præstabant, à salute alieni erant, nisi ex misericordia Dei beneficio Christum salutarem reciperent. vos, qui vtroque etiam morbo, hoc est, ignorationis ac turpitudinis laborabatis, diuina benignitate ad salutem vocati & curati estis hoc tempore, cùm per Euangelij virtutem ad communionem illius vitæ quam Christus in corpore carnis suæ per mortem arcano & admirabili modo omnibus hominibus sibi credentibus & obedientibus operatus est: ad eius, inquam, vitæ communionem admissi estis; & illius corporis membra effecti, reconciliationem cum Deo obtinuistis; cuius reconciliationis effectus demum fuit,* Exhibere vos sanctos, *&c.*

23 In

23 ſi tamen permanetis in fide
fũdati & ſtabiles & immobiles
à ſpe Euangelij quod audiſtis,
quod prædicatum eſt in vni-
uerſa creatura quæ ſub cælo
eſt, cuius factus ſum ego Pau-
lus miniſter. 24 Qui nunc gau-
deo in paſſionibus pro vobis,
& adimpleo ea quæ deſunt
D paſſionum Chriſti, in carne
mea pro corpore eius, quod
eſt Eccleſia: 25 cuius factus ſum
ego miniſter ſecundũ diſpen-
ſationẽ Dei, quæ data eſt mi-
*vos 2 MS. Amb.c. hi in *vobis, vt impleam ver-
bum Dei, 26 myſterium quod
abſconditum fuit à ſeculis &
generationibus, nunc autem
manifeſtatum eſt ſanctis eius,
27 quibus voluit Deus notas
facere diuitias gloriæ Sacra-
menti huius in Gẽtibus, quod
eſt Chriſtus, in vobis ſpes glo-
riæ,

23 In omni creatura] *rationali: namque in omnem terram exiuit ſonus eorum, & Euangelicæ virtutis manifeſta exempla die illa ſacra Pentecoſtes ab omni natione quæ ſub cælo eſt, ſpectata fuere.*

24 Et adimpleo.] *ἀνταναπληρῶ, pro ipſo rurſus readimpleo. Namque ipſe in ſe, vt caput, multa pro Eccleſia ſua fecit & tulit, ſudauit & alſit, dum Euangelium Iudæis prædicaret, qui Eccleſiæ altera pars erant: itaque vt miniſter multa tulit, vt verò ſalutis author plurima paſſus eſt vſque ad mortem crucis: verùm Euangelij tum inter Iſraëlitas tum inter Gentes, pro ſeminandi & conteſtandi cauſa labores etiam reſeruauit ferendos iis quos in Apoſtolatus munus delegerat: borumq; laborum bona pars Paulo obtigerat. S. S. E. Ego oſtẽdam illi quanta oporteat eum pati pro nomine meo. Eius verò partis portioni iam exantlatæ reliquam ſubiungi iam Paulus affirmans gratulatur.*

Paſſionum Chriſti in carne mea.] *Geminam omnino explicationem admittit paſſionũ quas Chriſtus propter ipſius nomen carni meæ impendere prædixerat: quas paſſiones quòd miniſtri membraq; corporis Chriſti ferant, ipſe Chriſtus iure ſibi adſcribi vult: id quod Paulo ipſi, antea Saulo, declarabat, Ego ſum Ieſus Nazarenus quem tu perſequeris.*

26 Quod abſconditum fuit] *à ſeculis antiquis, ab initio vſque temporum quæ poſt humani generis ruinam fluxerunt, & à generationibus tam angelicis quàm humanis: nemo enim vel Angelorum vel hominum rationem apertè cognouit, qua efficiendum eſſet vt ex homine corrupto ac mortuo viuus homo integer & planè diuinus, atque adeò ex filio Adami veteris, multorumq; ſcelerum reo & peccati ſeruo, nouus homo Deiq; viuentis filius emergeret, futurumq; eſſet vt per mortem deſtrueretur mors.*

Nunc autem.] *Quod nec oratione explicari, nec cogitatione antea percipi ab Angelis nec ab hominibus potuit, nunc re ipſa & manifeſto documento declaratum eſt, non omnibus, ſed ſanctis, quibus ſanctitatem ſuam impertitus Chriſtus, quid efficere in ſuis poſſet demonſtrauit.*

27 Chriſtus] *Vnctus in vobis qui ſuam vobiſcum communicans vnctionem, regni conſortium tribuit, futuræq; gloriæ confirmat ſpem.*

28 In

28 In omni ſapientia,] *tam Gẽtium, quam veritate ſapientiæ Chriſti ſtultam eſſe arguimus; quàm Iſraëlitarum quam ſapientiæ vmbram eſſe oſtendimus; & ipſius lucis, hoc eſt, virtutis Chriſti comparatione imperfectam aſſeueramus.*

29 Secundum operationem eius] *qui mihi & ad arguendum & ad docendum, & ad ferendos pro ipſius nomine & Euangelio labores tantam ſufficit virtutem, vt nemo eam vel mihi vel humanis viribus adſcribere iure poſsit, ſed planè diuinam faſſus Chriſto ipſi acceptam referre debeat.*

In cap. II.

1 Volo enim vos ſcire.] *Authoritatem ſibi ex Deo per Chriſtum conſtare Paulus aſſeuerat ad Euangelium Gentibus (inter quas Coloſſenſes numerabantur) diſpenſandum, non ſolùm oratione, ſed verbo ipſo Dei, & myſterij illius admirandi communicatione (quod declarauit eſſe Chriſtũ in illis ſpẽ gloriæ.) Huic verò authoritati ſingulare ſtudium ſuum, & certam erga Coloſſenſes voluntatem accedere ait; magnamq; curam & ſolicitudinem innatam proſpiciendi & cauendi ne quo malo hominum atque humani generis hoſtis dolo accidat, vt tanti boni atque diuini beneficij vſus illis vel impediatur vel ſubducatur, vel quoquo modo auertatur, ſed ne differatur etiam id quod cùm per vincula ipſe agere præſens non poſsit modò, abſens tamen ſedulò ac ſeriò agit, tum precibus apud Deum aſsiduis, tum epiſtola hac atque monitis. cupere ſe inquit, interim dum præſens miniſterium ſuum peragere, & non tantùm verbo, ſed Spiritus ſancti virtute confirmare nõ poteſt, miniſterij ſaltem rationem aperire, diligente, ſapiente, atq; ſtudioſa inſtructione ac denuntiatione myſterij, &c.*

riæ,
28 quem nos annũtiamus,
corripientes omnem hominẽ,
& docẽtes omnem hominem
in omni ſapientia, vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Chriſto Ieſu,
29 in
quo & laboro, certãdo ſecundum operationem eius quam operatur in me in virtute.

Cap. II.

V
1 Olo enim vos ſcire qua- A
lem ſolicitudinem habeam pro vobis & pro iis qui ſunt Laodiciæ, & quicunque non viderunt faciem meam
in carne:
2 vt conſolentur corda ipſorum, inſtructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus, in agnitionem myſterij Dei *Patris* *& 3 MS. R. G.
Chriſti Ieſu,
3 in quo ſunt om- *& 7 MS. R. G. S.
nes theſauri ſapiẽtiæ & ſcientiæ abſconditi.
4 Hoc autem
dico, vt nemo vos decipiat in
ſublimitate ſermonũ.
5 Nam 1 Cor. 5, 3.
etſi corpore abſens ſum, ſed
ſpiritu vobiſcum ſum: gaudẽs
&

2 In charitate, & in omnes diuitias.] *Quàm ſtudioſiſsimè atque amãtiſsimè pleniſsimeq;, ita vt nihil deſideretur eorum quæ ad cognitionem arcani Dei Patris & Vncti Ieſu pertinent, cuius Ieſu Vncti qui verè compos fuerit, omnem externarum rerum atq; doctrinarum vim non ſuperabit modò, ſed ſuperuacaneam ducet, quod ad felicitatem & vitam attinet.*

5 Nam etſi corpore.] *Inter Apoſtolatus Euangelij munera vnum fuit, abſentium etiam vel perſonarum vel Eccleſiarum res rationesq; cognoſcere; quatenus ad vitam pietatemq; vel ad oppoſita*

opposita his pertinebant. ita Petrus Ananiæ & Saphiræ dolos fraudemq́ perspexit: ita etiam Paulus incestum illum Corinthium & absens deprehendit, & absentem Satanæ ad tempus tradidit: atque ita etiam sibi hoc loco Colossensium prudentiam & constantiam, quam valde gratulatur, per spiritum perspectam esse ait, eamq́ sua pro parte sibi iuuandam confirmandamq́ suscipi, monitione primùm, deinde etiam commemoratione, breui quidem, verùm plenissima, Euangelicæ doctrinæ & efficientiæ Christi Iesu, hoc est, Salutaris Vncti.

B & videns ordinem vestrum, & firmamentũ eius quę in Christo est, fidei vestræ. 6 Sicut ergo accepistis Iesum Christũ Dominũ*, in ipso ambulate, 7 radicati & superędificati in ipso, & cõfirmati fide, sicut & didicistis, abũdãtes *in illo* in gratiarũ actione. 8 Videte ne quis vos decipiat per philosophiã, & inanem fallaciam: secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum: 9 quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter:

*nostrum MS. Amb. s.

-o. *in ea 3 MS. Amb. c. s.

8 Videte.] *Duo deceptionum genera notari caueriq́ Paulus monet: alterum ex Gentium philosophiæ doctrinis & placitis, quæ verbis magis quàm re constabant, quippe quæ de Deo, diuinis atque humanis, de hominis beatitate ac felicitate, de bono ac malo, de fugiendis & petendis, acutè quidem & persubtiliter, verùm inaniter differebat, certisq́ modis discipulos suos non vt boni essent, sed vt externam quandam perfectionis speciem vel sibi ipsi arrogarent vel aliis ostentarent; cùm tamen nec veram & certam de Deo vel de humanæ naturæ vitio & medicina rationem tenerent. hoc genus philosophiam & inanem fallaciam Paulus vocat. Alterũ verò genus erat doctrina illius tempestatis Iudæorum, qui hominibus non in philosophiæ disciplina, sed in Mosaicæ legis obseruatione salutem constitutam esse contendebãt, eamq́ vnicam & singularem viam ad beatitatem asseuerabãt quam lex muniret, non solùm ea lex quæ per Mosem scripta erat, sed quam ipsi* BAGHAL PEH *appellabant, quæ seruandæ legis rationes, modos & opportunitates ex magistrorum hominum commentatione & interpretatione per manus, vt ipsi aiebant, tradita, docebat. atque genus hoc Traditionem hominũ secundum elementa mundi appellat Apostolus.* Et non secundum Christum] *Qui à Deo vnctus missus fuit vt homines beet, atque sui ipsius participes, & diuinæ consortes naturæ efficiat, fugientes eius quæ in mundo est concupiscentiæ corruptionem; quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis, quam Philosophia in se cùm non habeat, nemini suorũ discipulorum, quamlibet eleganti sermone promiserit, præstare vnquam potuit, quidquid illa de mortis meditatione commentetur. Nec lex etiam quamquam eo modo quo ex traditione docetur, à quoquam plenè obseruata sit, quod tamen nec se nec Patres potuisse perficere Apostoli confitebantur; tamen si maximè obseruaretur, hominem perficere posset minimè, vtpote quæ nec concupiscentiam domaret, nec peccata prorsus tolleret, sed quibusdam tantùm exercitationibus & sacrificiis, ritibus & ceremoniis ex elementorum huius mundi rebus petitis, atque circa corpus humanum tractatis, vmbram magis futuræ expiationis & renouationis, & significationem salutis magis quàm salutem ipsam repræsentarent.*

9 Corporaliter,] *reapsè, verè, efficienter. Opponitur signo & vmbræ, qualẽ lex legaliáq́ omnia habuerunt. quod hic corporaliter dicitur, aliàs ipsam rerum imaginem Apostolus nominat.*

10 Et estis in illo repleti.] *Doctrinam assertionemq́ suam ipsorum Colossensiũ exemplo ac testimonio confirmat; qui cùm alienati fuissent à Deo sensu & operibus, neq; ex Gentium philosophia quicquam profecissent, à Mosaica verò legis & traditionũ consuetudinumq́ non solùm vsu, verùm & cognitione abessent, tamen diuinam Christi Euangelij virtutem & efficacitatem, in iis qui apud ipsos sanctificati fuerant, cognouerunt. Est itaq; argumentatio huiusmodi, si certissimo inter vos testimonio cõpertum est, Christum eos quos in vobis sanctos effecit, à Gẽtium vanitate traduxisse ad lumen suum, nullis Mosaicæ legis præmissis vmbris & figuris, sed à vacuitate, vt ita dixerim, ad corporis soliditatem transtulisse, atque adeò à figuris ad id quod figuræ adumbrabant ac delineabant magis quàm apertè cognoscendũ præbebant; quid opus est vos denuò ad vmbras reuocari? Atqui vos ita amplificatos fuisse, vel vna circuncisio confirmare potest, maximũ & primum, vti fertur, eorum præceptorum quæ filiis Abrahæ gentium patris singulariter tradita sunt; quam vobis non in figura, sed reapse Deus ipse effecit, Christi efficientia per Spiritum sanctum. S. S. fuerat, Circuncidet Dominus cor tuum, & cor semini tui.*

12 In baptismo,] *quo ille se & suos baptizari cupiebat. id quod perfecit.*

Per fidem operationis Dei] *quæ reuelanda erat, ita vt credideritis secundum operationem virtutis illius.*

13 Omnia delicta] *præterita.*

14 Chirographum decreti,] *peccatum peccatiq; corpus.*

15 In semetipso.] *Nõ post se, aut à sese iunctos, vt Moses, qui vmbram præferebat victoriæ, suos traduxit; sed in semetipso corporeq; suo vos per sanguineum suæ mortis mare ad littus & regnum atque felicitatem vitæ, idq́, palàm & non latenter aut incertis exemplis.* 17 Corpus autem Christi.] *Cuius cùm vos participes effecti fueritis, quicunque illius viua membra estis, quonam modo ferre potestis, vt quis vobis vmbras nunc, vt vobis ad vitam necessarias, venditare obtruderéq; moliatur; quamuis id ipsum magna eloquentia & sapientiæ specie atque adeò prætextu authoritatis vel sapiẽtum hominum vel Prophetarum, vel etiam Angelorum, à quibus legem* BAGHALPEH *traditam in Sina,*

raliter: 10 & estis in illo repleti,
qui est caput omnis principa-
tus & potestatis: 11 in quo &
circuncisi estis circuncisione
non manufacta in expoliatio-
ne corporis *carnis, *in circun- *peccatori G.Q.n. *sed o.
cisione Christi, 12 consepulti ei
in baptismo: in quo & resur-
rexistis per fidem operationis
Dei, qui suscitauit illũ à mor-
tuis. 13 Et vos cùm mortui es- Ephes. 2. 1.
setis in delictis & præputio C
carnis vestræ, conuiuificauit
cum illo: donans vobis omnia
delicta, 14 delens quod aduer-
sus nos erat, chirographum
"decreti", quod erat cõtrarium "decretis 3. ms. Ambros. G. 2.
nobis, & ipsum tulit de me-
dio, affigens illud cruci: 15 &
expolians principatus & pote-
states, traduxit confidẽter pa-
làm, triũphans illos in semet-
ipso. 16 Nemo ergo vos iudicet
in cibo aut in potu, aut in par-
te diei "festi", aut neomeniæ, aut -o.
sabbathorum: 17 quę sunt vm-
bra futurorum, corpus autem
Christi.

Mat. 24, 4. Christi. 18 Nemo vos seducat,
volens in humilitate & reli-
gione Angelorum, quę nō vi-
dit ambulans, frustra inflatus
sensu carnis suæ, 19 & non te-
nens caput, ex quo totum cor-
pus per nexus & coniunctio-
nes subministratū & constru-
ctū, crescit in augmentū Dei.
D 20 Si ergo mortui estis cū Chri-
-2 MS c. 8. sto, ab elementis huius mun-
di: quid adhuc tanquā viuētes
*Ne tetigeris, neque gustaueris, neque contrectaueris MS. c. 5. in mūdo decernitis? 21 Ne te-
tigeritis, neq. gustaueritis, ne-
que contrectaueritis: 22 quæ
sunt omnia in interitum ipso
vsu, secūdum præcepta & do-
ctrinas hominum. 23 quæ sunt
rationem quidem habētia sa-
pientię in superstitione & hu-
militate, & non ad parcēdum
corpori, non in honore aliquo
ad saturitatē carnis. CAP. III.
-1 MS. c. 3. A IGitur 1 si cōsurrexistis cum
Christo: quæ sursum sunt,
quęrite: vbi Christus est in de-
xtera Dei sedens. 2 quę sursum
sunt, sapite: nō quę super terrā.
3 Mortui enim estis: & vita ve-
stra est abscondita cū Christo
*autem MS. *q. 5. *enim 12 MS. in Deo. 4 Cùm Christus apparuerit, vita vestra: tūc & vos ap-
Ephes. 5, 3. parebitis cum ipso in gloria. 5 Mortificate ergo mēbra vestra

& postea etiam explicatam affirmat, quæ tamē ipse non vidit, & perinde ac si vidisset persuasus, sibi ipsi plaudit, seq́; , quod ita sentiat & vtatur, iustum & sanctum esse putat. quod tamen esse non potest, nisi Christi sanctitatis compos & esse studeat, & diuino efficiatur beneficio.

20 Elementis huius mundi.] *Exercitationes rudimentorum Mosaicæ legis, ac præcipuè Leuiticæ & ritualis, elementa mundi vocantur; quæ si rectè tenerentur, iis quibus tradita erant, viam muniebant ad requirendum desiderandumq́; Christum: non autem vel ipsa Christus erant, vel Christi regnum sui obseruatione tradebant: nam regnum Dei non est cum obseruatione. Qui Christum accepit atq́; in illo edoctus est, iam illa superauit elementa.*

23 Ad non parcendum corpori.] *Ad consuetudinem* HANAHAH *alludit, cuius in Matthæi elucidationibus mentionem faciebamus, & in magno opere, Deo propitio, plenius differemus.*

IN CAP. III.

1 Igitur.] *Prima huius capitis pars ad sanctos & perfectos diuiniq́; spiritus atque Christi virtute imbutos pertinet; quos & virtutis Christi testes & assertores appellando, id omninò agere vult, vt non solùm ipsi veritatem commendent, sed cæteris, infirmis videlicet & imperfectis, optandam & quærendam persuadeant diligenti & studiosa atque efficaci exercitatione ad seriam pœnitentiam.*

5 Mortificate.] *Hæc pars credentes quidem, verùm nondum perfectos spectat, quos cæteris, hoc est, perfectis instruendos, corripiendos, & ad certamen animandos commendat, vt eiusdem corporis membra, imbecilliora tamen, quæ fortiorum opera foueri solent. Namque Ecclesia quæ in terris erat, perfectis & imperfectis constabat: & ad vtrosque Apostolorum orationem præsente notatione referre oportuerit, nisi in maximam pugnātiam incidere velimus.*

6 Filios

6 Filios incredulitatis.] *Gentes ita appellat, qui à Deo ad vanitatem & superstitionem desciuerant. vocat autem Filios, Syrico Idiotismo idem valente quod homines incredulos, ex vi verbi* B E N, *quod nunc explicare non vacat. ita qui credunt filij fidei dici possunt, & à Paulo fidei domestici vocantur ex eiusdem verbi vi. ne quis huc prædestinationem aliquam inducat, existimans illos natos esse ad infidelitatem, quod vel cogitare nefas existimandum.*

8 Nunc autem.] *Seriæ pœnitentiæ curam & studium commendat, quæ prima Euangelicæ doctrinæ ianua est; hæc duabus constat partibus; malarum actionum detestatione ac fuga, & virtutum Deo probatarum exercitatione & consuetudine.*

9 Expoliantes] *quantum in vobis est:* Et induentes nouũ; *quantum in vobis est indui studentes nouum: nam qui renouatur in agnitionem renouatur secundum imaginem eius qui creauit eundem nouum hominem. hoc est quod alio loco dicitur, Si quis emundauerit se ab istis, erit vas in honorem, &c. Sed quatenus ipsi sese ex Dei auxilio induere deberent, statim declarat viscera misericordiæ & cætera, quæ & communiter omnibus, & singulariter singulis ordinibus ac personis seruãda præcipit.*

20 Per

quæ sunt super terram, forni-
cationem, immunditiam, libi-
dinem, concupiscentiam ma-
lam, & auaritiam, quæ est si-
mulachrorum seruitus. 6 pro-
pter quæ venit ira Dei super
filios incredulitatis. 7 in qui-
bus & vos ambulastis aliquã-
do, cùm viueretis in illis. 8 Nũc Rom 6,4,12. Ephes.4,23. Heb.12,1.
autem deponite & vos omnia: B
iram, indignationem, malitiã,
blasphemiam, turpem sermo-
nẽ de ore vestro. 9 Nolite mẽ-
tiri inuicem: expoliantes vos
veterem hominem cum acti-
bus suis, 10 & induentes nouũ 1 Pet.2,1. 4,2.
eum qui renouatur in agni-
tionem, secundum imaginem
eius qui creauit illũ. 11 vbi nõ
est*, Gentilis & Iudæus, circũ- *masculus & femina. MS.
cisio & præputium, Barbarus
& Scytha, seruus & liber: sed omnia, & in omnibus Christus.
12 Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti, & dilecti viscera Ephes.6,11.
misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, pa-
tientiam, 13 supportantes inuicem: & donãtes vobismetipsis C
si quis aduersus aliquem habet querelam. sicut & Dominus
donauit vobis: ita & vos. 14 Super omnia autem hæc, charita-
tem* habete, quod est vinculum perfectionis. 15 & pax Chri- *1 MS. Amb. G.3.
sti exultet in cordibus vestris, in qua & vocati estis in vno
corpore: & grati estote. 16 Verbum Christi habitet in vobis
abundanter, in omni sapientia: docentes & commonentes
vosmetipsos, *psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, in *in MS q.
gratia

1 Cor.10,31. gratia cantātes in cordibus vestris Deo. 17 Omne quodcunq.
D facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu
facite 9 MSS. Christi, gratias agentes Deo & Patri per ipsum. 18 Mulieres
Ephes.5,22. 1 Petri 3,1. subditæ estote viris, sicut oportet, in Domino. 19 Viri, diligite
Ephes.5,25. *vestras MS. vxores*: & nolite amari esse ad illas. 20 Filij, obedite parenti-
Amb s. -MS q. Amb. bus per omnia. hoc enim placitum est* in Domino. 21 Patres,
Ephes.6,1. Ephes.6.4. nolite ad indignationem prouocare filios vestros: vt non pu-
Ephes.6.5. Tit.2.9. sillo animo fiant. 22 Serui, obedite per omnia dominis carna-
1 Pet.2,18. libus, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes,
sed in simplicitate cordis, timentes Deum. 23 Quodcunque
facitis, ex animo operamini
sicut Domino, & non homini-
bus: 24 scientes quòd à Domi-
no accipietis retributionē he-
reditatis. Dño Christo seruite.
25 qui enim iniuriam facit, re-
Rom.2,6. cipiet id quod iniquè gessit: &
Act.10,34. non est personarum acceptio
-2 MS.C.S. *apud Deum*.

C CAP. IIII.

A DOmini, 1 quod iustū est
& æquum, seruis præsta-
te: scientes quòd & vos Dñm
Luc.18,1. 1 Thess.5,17. Ephes.6,18. habetis in cælo. 2 Orationi in-
state: vigilantes in ea in gra-
2 Thess.3,1. tiarum actione. 3 orātes simul
& pro nobis, vt Deus aperiat
nobis ostium sermonis ad lo-
quendū mysteriū Christi (pro-
B pter quod etiā vinctus sum) 4 vt manifestem illud ita vt opor-
Ephes.5,15. tet me loqui. 5 In sapiētia ambulate ad eos qui foris sunt: tem-
pus redimētes. 6 Sermo vester semper, in gratia sale sit cōditus:

20 Per omnia.] *Quæ triplici distincta ratione in honoris parentibus debiti explicatione declarantur. quæ iustissima sunt, Deoq́; probata.*

21 Pusillo animo] *erga vos atque erga se ipsos etiam; atque ex vestra iracundia & asperitate; exemplo, inquam, domestico, tales ipsi quoque euadant: namque ita paulatim & priuati & publici corrumpuntur mores.*

24 A Domino,] *qui vos, quamuis secundum carnem seruituti addictos, tamen in filios secundum spiritum adoptatos, hereditatis communicatione amplificabit.*

IN CAP. IIII.

3 Vinctus sum,] *atque ita in vinculis etiam ostium aperitur.*

5 Tempus redimentes.] *Non longis orationum ambagibus aut superuacaneis disputationibus, sed sapientiæ veræ vsi rationibus, eorum qui sapientiam amarint vtilitati consulite; atque in sermone decorem & ciuilitatem seruate.*

7 Con-

7. Conseruus,] *redemptus & comparatus eodem precio atque ab eodem Domino.*

vt sciatis quomodo oporteat
vos vnicuiq. respódere. [7]Quæ
circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus
frater, & fidelis minister, & cõseruus in Dño, [8]qué misi ad vos
ad hoc ipsum vt cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur
corda vestra, [9]cum Onesimo charissimo & fideli fratre qui ex
vobis est. "Omnia' quæ hîc aguntur, nota facient vobis. [10]Sa- *qui omnia ms q.
lutat vos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus cõsobri-
nus Barnabæ (de quo accepistis mandata. Si venerit ad vos,

11 In regno Dei.] *Cuius ipsi compotes facti, testimonium etiam mecum reddunt, atque Euangelij veritatem, diuinitus accepta virtute agnitionéq;, asseuerant.*

12 Voluntate Dei,] *quæ est sanctificatio vestra.*

excipite illum,) [11]& Iesus qui
dicitur Iustus: qui sunt ex cir- C
cũcisione. hi soli sunt adiuto-
res mei in regno Dei: qui mihi
fuerunt solatio. [12]Salutat vos
Epaphras qui ex vobis est, seruus Christi Iesu, semper sollici-
tus pro vobis in orationibus, vt stetis perfecti & pleni in om-
ni voluntate Dei. [13]Testimoniũ enim illi perhibeo quòd ha-
bet multum laborem pro vobis, & pro iis qui sunt Laodicię,
& qui Hierapoli. [14]Salutat vos Lucas medicus charissimus: & 2 Tim. 4, 11.
Demas. [15]Salutate fratres qui sunt Laodiciæ: & Nympham, D
& quę in domo eius est Ecclesiam. [16]Et cùm lecta fuerit apud
vos epistola, facite vt & in Laodicensium Ecclesia legatur: &
"eam quæ Laodicensium est, vos legatis'. [17]Et dicite Archip- *ea quę Laodicensiũ est vobis legatur ms q.
po, Vide ministerium quod accepisti in Domino, vt illud im-

18 Memores estote] *ad vestram vtilitatẽ.* Vinculorum meorum] *pro Christi veritate & virtute non modò indicanda, sed omni etiam periculo asserenda.*

pleas. [18]Salutatio, mea manu
Pauli. Memores estote vincu-
lorum meorum. Gratia * vo- *Domini nostri Iesu Christi ms q.
biscum.

AMEN.

In Carpentano agro apud D. Laurentij regium cœnobium,
anno CIↃ. IↃ. LXXXV.

BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epistolam I. D. Pauli ad Thessalonicenses ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

THESSALONICENSIVM constantiam in Euangelij agnitione & obseruatione gratulatur, exemplumque laudat patientiæ & fortitudinis, quæ singularis ac probatæ fidei argumenta sunt. voluntatem etiam curamque suam erga eos profitetur, quos, in iis quæ pietatis veræ causa sustinerent certaminibus, ipse præsens iuuare optarit, nisi aliàs etiam ipse aliis in certaminibus occupatus distineretur: quod etiam ipsis profuturum sperat, ad imitationem sui pro Christi veritate & virtute laborantis. pollicetur autem optimum illis certaminum atque constantiæ exitum, ex Dei efficientia per Iesum Christum expectandum. obiterque suadet prudentiam & cæteras virtutes excolere, quibus & promoueri ipsi possint, & aduersariorum vel violentiæ vel dolo ac fraudi obsistere. Ad vtramque fidelium partem Epistola pertinet, sanctorum videlicet, & ad aliorum sanctitudinem contendentium.

CAP. I.

A PAVLVS [1] & Siluanus & Timótheus Ecclesiæ Thessalonicensiũ in Deo Patre, & Domino Iesu Christo. Gratia vobis & pax*. [2] Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis: memoriã vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, [3] memores operis fidei vestræ & laboris, & charitatis, & sustinentiæ spei Domini nostri

B Iesu Christi, ante Deum & Patrem

*à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo 3 MS. R. C.

IN CAP. I.

1 Paulus & Siluanus & Timotheus.] *Ex sua, vt Apostoli persona, & duorum aliorum, qui in Euangelij doctrina bene meriti erant de illis, authoritatem, gratiam & attentionẽ Epistola conciliat; ipsisq; de suis ipsorum rebus curam augere studet, quas tantis viris sanctis & integris, atque ab omni auaritia & ambitione alienis, charas esse constat.*

3 Operis fidei,] *obedientiæ & obsequij erga Dei mandata, in quibus, vt fideles, fideliter exercemini, sperantes & expectantes virtutem illam & efficientiã Salutaris Vncti in vos, cuius iam exempla spectastis in iis quos Euãgelio nostro credentes virtute sua atque Spiritu sancto auxit, idq; abundanter. atque ita Euangelicum munus, non sermone tantùm, sed omni officio, exemplo, actione, atque demum re ipsa vobis probauimus; quãquam & communis hostis & aduersariorum hominum studiis, opera, & iniuriis & incommodis quamplurimis oppugnaremur, quam rationẽ à nobis vestra causa fortiter seruatam, vos etiam eadem vestra causa sapienter tenentes conseruantesq; vrgetis.*

8 Quic-

trem nostrum: [4] scientes fratres dilecti à Deo, electionem ve-
stram: [5] quia Euangelium nostrum non fuit ad vos in sermo-
ne tantùm, sed in virtute & in Spiritu sancto, & in plenitudi-
ne multa, sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos.
[6] Et vos imitatores nostri facti estis, & Domini: excipientes C
verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti:
[7] ita vt facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia
& in Achaia. [8] A vobis enim diffamatus est sermo Domini:
nõ solùm in Macedonia & in
Achaia, sed * in omni loco, fi- *& i ms. G.S.
des vestra quæ est ad Deum, D
profecta est, ita vt non sit no-
bis necesse quicquam loqui.
[9] Ipsi enim de nobis annuntiãt
qualem introitũ habuerimus
ad vos: & quomodo conuersi
estis ad Deum à simulachris,
seruire Deo viuo & vero, [10] &
expectare Filium eius de cælis
(quem suscitauit ex mortuis)
Iesum, qui eripuit nos ab ira
ventura.

CAP. II.

NAm [1] ipsi scitis fratres A
introitum nostrum ad
vos, quia non inanis fuit: [2] sed
antè passi & contumeliis affe- Act.16,19.22.
cti (sicut scitis) in Philippis, fi-
duciã *habuimus in Deo no- *habuerimus i ms.
stro, loqui ad vos Euangelium
Dei in multa solicitudine. [3] Ex-
hortatio enim nostra non de
de errore, neq. de immũditia,
neque

8 Quicquam loqui] *de officio nostro, officiiq; erga vos nostri exitu.*

9 Viuo & vero.] *efficaci & vnico, cùm simulachra nec viuerent, aut efficere quicquam possent, neque ea quas referebant res dij essent. edocti autem estis verum veri Dei cultũ, cuius in studio expectare iubebamini efficientiam Filij eius de cælis salutarem, quem ipse ex mortuis, pro quorum vita & salute tradiderat, suscitauit: vt suos etiam in spiritu & veritate suscitatos ab ira, in filios diffidentiæ & incredulos atque illius dicto non obedientes ventura.*

In cap. II.

1 Non inanis:] *non temerarius neque inconsultus, sed maturo cõsilio deliberatus ac decretus, quem nec obiecta impedimenta laboris incommodorumq; nobis apud Philippenses oblatorum auertere nec retardare potuerũt, quominus inierimus magna fiducia fore vt bonus nuntius vobis in vestram salutẽ per nos allatus magno studio, non minori à vobis acciperetur.*

3 Non de errore.] *Iudæi si quando quempiam ex Gentibus instrui & salutis rationem doceri cupientem instituendum suscipiebant, duo tantùm docebant potissima: alterum erat, vanorum deorum, atque fallacium de diis doctrinarum ac opinionum detestationem & renuntiationem; alterum verò, obseruationem rituum atque exercitationum legalium, quæ in cibo, potu, vestitu atq; cultu, deinde in festis, ieiuniis, & huiusmodi externis rebus versabatur: quam puritatem Munditiam, ac suo verbo*

Theo-

TEHORAH vocabant, opposito voci TVMAH, quam immũditiam Latinè dicimus; cuius vocis epitheto gentes omnes ab illis notati audiebant TAMIM siue TVMAIM. His duabus partibus, vbi rectè ex more suo instruxissent Gentilem discipulum siue proselytum, Israëlitã perfectum, siue, vt ipsorum vocabulo vtar, GAMVR, hoc est, absolutum nominabant, neq; quicquam præterea curabant, vtpote qui sola suæ legis obseruatione vitam æternam & sibi & discipulis promittebant suis. At verò Euangelij luce iam orbi inducta, impostores quidam, aliàs pseudoapostoli dicti, Christi doctrinam, cuius & simplicitas & virtus Gentibus valde arridebat, cum legis Mosaicæ obseruatione, præcipuè verò cum circuncisionis vt ad salutem necessariæ commendatione miscebant; atq; hac fraude Gentes ad Iudaicam vmbram, magis quàm ad Christianæ veritatis lucem, vt cæcos & cæcorum ductores transferebant: facilè enim iis qui in tenebris & vmbra mortis per omnem vitam consederant, qualiscunq; ille splendor legis, qui tamen Euangelicæ doctrinæ vmbra fuerat, melius quid habere quàm suus antè vitæ status, & aliquid esse existimari atq; placere obuciq; poterat. atq; huius rationis ministri, quod miseros homines in fraudem illicerent, imò & impellerent etiam, dolosi, mendaces, & pseudoapostoli vocati sunt à fidelibus: quorum studium non tam suscipiebatur salutis Gentibus afferendæ causa, quàm suis ipsorum commodis, hoc est, vel auaritiæ vel ambitionibus apud homines captandæ gloriæ consulendi; dum alij hoc ministerio quæstum facerent, alij verò & se discipulorum copia venditantes iactarent; alij etiam & hoc & illud sectantes venarentur: atque hæc ad dolum quoq; pertinebant. ab vtrorumque igitur ministrorum & magistrorum studio & exemplo mentem rationémque suam longissimè discrepare Paulus profitetur, vt qui nihil aliud curet, quàm creditam commissámque sibi boni nuntij legationem fortiter fidelitérque obire atque peragere, nulla vel generis sui priorisq; anteà instituti, cuius ipse professor, defensor, & vindex fuerat, vel suorum ipsius commodorum vel sui alteriúsve honoris habita ratione. hoc est quod toto deinceps sermone, fidelitatem suam ipsorum testimonio comprobans, vrget: Sed sicut probati sumus à Deo, *&c. omnia verò hæc contendunt vt ipsos moneat quantum curare oporteat, ne Euangelij disciplinam vel mutari vel turbari, vel obsolescere vel aboleri, cuiuspiam vel hominum vel spirituũ opera accidat, quam in suam salutem tam manifestis veritatis ac vtilitatis documẽtis & testimoniis acceperint: per tantos, tot tantisque laboribus & incommodis ob eam rem tentatos, affectos, & exercitatos, nulloq; sui ipsorum commodo consulentes, sed officij tantùm & muneris fidelitatisq; præstandæ opera, remq; omnem suam impendentes, atque animæ vitæq; suæ, si id tempus occasioq; postularet, parcentes minimè.*

neque in dolo: 4 sed sicut pro-
bati sumus à Deo vt credere-
tur nobis Euangelium, ita lo-
quimur: nõ quasi hominibus
placentes, sed Deo, qui probat
corda nostra. 5 Neque enim
aliquando fuimus in sermone
adulationis, sicut scitis: neque
in occasione auaritiæ, Deus
testis est: 6 nec quærentes ab
hominibus gloriã, neq. à vo-
bis, neque ab aliis. 7 Cùm pos-
semus ⁻vobis' "oneri' esse, vt
Christi Apostoli: sed facti su-
mus "paruuli' in medio vestrũ,
B tãquam si nutrix foueat filios
suos:

-4 MS. G.S. *honori 1 MS.

*lenes 2 MS. G.S.Q.n.

8 Euan-

trem nostrum: 4 scientes fratres dilecti à Deo, electionem ve-
stram: 5 quia Euangelium nostrum non fuit ad vos in sermo-
ne tantùm, sed in virtute & in Spiritu sancto, & in plenitudi-
ne multa, sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos.
6 Et vos imitatores nostri facti estis, & Domini: excipientes C
verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti:
7 ita vt facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia
& in Achaia. 8 A vobis enim diffamatus est sermo Domini:
nō solùm in Macedonia & in
Achaia, sed * in omni loco, fi- *& 1 MS. G. S.
des vestra quæ est ad Deum, D
profecta est, ita vt non sit no-
bis necesse quicquam loqui.
9 Ipsi enim de nobis annuntiāt
qualem introitū habuerimus
ad vos: & quomodo conuersi
estis ad Deum à simulachris,
seruire Deo viuo & vero, 10 &
expectare Filium ejus de cælis
(quem suscitauit ex mortuis)
Iesum, qui eripuit nos ab ira
ventura.

Cap. II.

NAm, 1 ipsi scitis fratres A
introitum nostrum ad
vos, quia non inanis fuit: 2 sed
antè passi & contumeliis affe- Act. 16, 19. 22.
cti (sicut scitis) in Philippis, fi-
ducia * habuimus in Deo no- *habuerimus 1 MS.
stro, loqui ad vos Euangelium
Dei in multa solicitudine. 3 Ex-
hortatio enim nostra non de
de errore, neq. de immūditia,
neque

8 Quicquam loqui] *de officio nostro, officiiq; erga vos nostri exitu.*

9 Viuo & vero,] *efficaci & vnico, cùm simulachra nec viuerent, aut efficere quicquam possent, neque ea quae referebant res dij essent. edocti autem estis verum veri Dei cultū, cuius in studio expectare iubebamini efficientiam Filij eius de cælis salutarem, quem ipse ex mortuis, pro quorum vita & salute tradiderat, suscitauit: vt suos etiam in spiritu & veritate suscitatos ab ira, in filios diffidentiæ & incredulos atque illius dicto non obedientes ventura.*

In cap. II.

1 Non inanis:] *non temerarius neque inconsultus, sed maturo cōsilio deliberatus ac decretus, quem nec obiecta impedimenta laboris incommodorumq; nobis apud Philippenses oblatorum auertere nec retardare potuerūt, quominus inierimus magna fiducia fore vt bonus nuntius vobis in vestram salutē per nos allatus magno studio, non minori à vobis acciperetur.*

3 Non de errore.] *Iudæi si quando quempiam ex Gentibus instrui & salutis rationem doceri cupientem instituendum suscipiebant, duo tantùm docebant potissima: alterum erat, vanorum deorum, atque fallacium de diis doctrinarum ac opinionum detestationem & renuntiationem; alterum verò, obseruationem rituum atque exercitationum legalium, quæ in cibo, potu, vestitu atq; cultu, deinde in festis, ieiuniis, & huiusmodi externis rebus versabatur: quam puritatem Munditiam, ac suo verbo*

Thbo-

TEHORAH *vocabant, opposito voci* TVMAH, *quam immūditiam Latinè dicimus; cuius vocis epitheto gentes omnes ab illis notati audiebant* TAMIM *siue* TVMAIM. *His duabus partibus, vbi rectè ex more suo instruxissent Gentilem discipulum siue proselytum, Israëlitā perfectum, siue, vt ipsorum vocabulo vtar,* GAMVR, *hoc est, absolutum nominabant, neq; quicquam præterea curabant, vtpote qui sola suæ legis obseruatione vitam æternam & sibi & discipulis promittebant suis. At verò Euangelij luce iam orbi inducta, impostores quidam, aliàs pseudoapostoli dicti, Christi doctrinam, cuius & simplicitas & virtus Gentibus valde arridebat, cum legis Mosaicæ obseruatione, præcipuè verò cum circuncisionis vt ad salutem necessariæ commendatione miscebant; atq; hac fraude Gentes ad Iudaicam vmbram, magis quàm ad Christianæ veritatis lucem, vt cæcos & cæcorum ductores transferebant: facilè enim iis qui in tenebris & vmbra mortis per omnem vitam consederant, qualiscunq; ille splendor legis, qui tamen Euangelicæ doctrinæ vmbra fuerat, melius quid habere quàm suus antè vitæ status, & aliquid esse existimari atq; placere obiciq; poterat. atq; huius rationis ministri, quod miseros homines in fraudem illicerent, imò & impellerent etiam, dolosi, mendaces, & pseudoapostoli vocati sunt à fidelibus: quorum studium non tam suscipiebatur salutis Gentibus afferendæ causa, quàm suis ipsorum commodis, hoc est, vel auaritiæ vel ambitionibus apud homines captandæ gloriæ consulendi; dum alij hoc ministerio quæstum facerent, alij verò & se discipulorum copia venditantes iactarent; alij etiam & hoc & illud sectantes venarentur: atque hæc ad dolum quoq; pertinebant. ab vtrorumque igitur ministrorum & magistrorum studio & exemplo mentem rationémque suam longissimè discrepare Paulus profitetur, vt qui nihil aliud curet, quàm creditam commissámque sibi boni nuntij legationem fortiter fidelitérque obire atque peragere, nulla vel generis sui priorisq; antea instituti, cuius ipse professor, defensor, & vindex fuerat, vel suorum ipsius commodorum vel sui alteriúsve honoris habita ratione. hoc est quod toto deinceps sermone, fidelitatem suam ipsorum testimonio comprobans, vrget:* Sed sicut probati sumus à Deo, &c. *omnia verò hæc contendunt vt ipsos moneat quantum curare oporteat, ne Euangelij disciplinam vel mutari vel turbari, vel obsolescere vel aboleri, cuiuspiam vel hominum vel spirituū opera accidat, quam in suam salutem tam manifestis veritatis ac vtilitatis documētis & testimoniis acceperint: per tantos, tot tantisque laboribus & incommodis ob eam rem tentatos, affectos, & exercitatos, nulloq; sui ipsorum commodo consulentes, sed officij tantùm & muneris fidelitatisq; præstandæ opera, remq; omnem suam impendentes, atque animæ vitæq; suæ, si id tempus occasioq; postularet, parcentes minimè.*

neque in dolo: 4 sed sicut pro-
bati sumus à Deo vt credere-
tur nobis Euangelium, ita lo-
quimur: nō quasi hominibus
placentes, sed Deo, qui probat
corda nostra. 5 Neque enim
aliquando fuimus in sermone
adulationis, sicut scitis: neque
in occasione auaritiæ, Deus
testis est: 6 nec quærentes ab
hominibus gloriā, neq. à vo-
bis, neque ab aliis. 7 Cùm pos-
semus [a] vobis [b] oneri esse, vt
Christi Apostoli: sed facti su-
mus [c] paruuli in medio vestrū,
B tāquam si nutrix foueat filios
suos:

[a] 4 MS. G. S. [b] honori 1 MS. [c] lenes 2 MS. G. S. Q. n.

suos: 8 Ita desiderantes vos, cu-
pidè volebamus tradere vobis
non solùm Euangelium Dei,
sed etiã animas nostras. quo-
niam charissimi nobis facti
estis. 9 Memores enim estis Act.10,34. 1 Cor 4,12.
fratres laboris nostri & fatiga-
tionis, nocte & die operantes, 2 Thes.3,8.
ne quem vestrũ grauaremus,
prædicauimus in vobis Euan-
gelium Dei. 10 Vos testes estis
& Deus, quàm sanctè, & iustè
& sine querela, vobis, qui cre-
didistis, fuimus. 11 sicut scitis
qualiter vnumquemque ve-
strum (sicut pater filios suos)
12 deprecantes vos & conso-
lantes, testificati sumus vt am-
bularetis dignè Deo, qui vo-
cauit vos in suum regnum &
gloriam. 13 Ideò & nos gratias C
agimus Deo sine intermissio-
ne: quoniam cùm accepissetis
à nobis verbum auditus Dei,
accepistis illud nõ vt verbum -5 MS. Amb. e.
hominum, sed (sicut est verè)
verbum Dei, qui operatur in
vobis qui credidistis. 14 Vos
enim imitatores facti estis fratres Ecclesiarũ Dei quæ sunt in
Iudęa, in Christo Iesu: quia eadẽ passi estis & vos à contribu-
libus vestris, sicut & ipsi à Iudæis, 15 qui & Dñm occiderunt
Iesum & Prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo nõ placẽt, &
omni-

8 Euangelium Dei.] *quod vlterius & longè melius ac plenius promittit credentibus, & reapse efficit ac donat, quàm Mosaicæ legis obseruatio, & illa de immũditiis doctrina, quam, vti superuacaneam Gentibus, Euangelium ipsum prætermittit, veram & solidam cordium animorumq́ue mundiciem efficiens, & circuncisionem illam non hominum manu factam in expoliatione corporis carnis, sed circuncisionem Dei de qua scriptum est, Circuncidet Dominus cor tuum, & cor seminis tui. hoc est quod vobis fideliter, amanter, ac sincerè tradidimus; nostras ipsorum animas, vbi opus fuerit, libenter tradituri.*

12 Testificati,] *obtestati.*

13 Sed (sicut est verè) verbum Dei.] *Efficacissimum & efficientissimum salutis erga eos qui credunt & credentes obediunt, quibus dedit Iesus Christus potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine eius. nam homines beatitudinem promittunt, vt philosophi Gentium, quam tamen suis non præstant discipulis. Verbum verò Dei præstat id quod pollicetur Deus, quodq́ue in vobis operatur, qui credidistis secundum potentiam virtutis eius; operatur autem sanctificationem Spiritus sancti, & operatur ignem fortitudinis ad perferendũ omnem laborem à cõmuni hoste, & ab huius seculi filiis oblatũ: quod exemplũ, vt in fratribus qui sunt in Iudæa in Christo Iesu, ita in vobis spectatum est, vt vnius Dei efficientia idem in vobis per Euangelium atq́ue in illis effectum probetur.*

15 Et Deo non placent.] *Nolẽtes ipsius Filium toti orbi redemptorẽ, & sibi primũ singulari gratia promissum recipere. deinde verò & aliis gẽtibus eandẽ inuidẽt salutẽ, atq́ue ita vtroq́ue nomine peccata sua implere parant & student.*

16 Sem-

omnibus hominibus aduersantur, [16] prohibentes nos Genti-
bus loqui vt salue fiant, vt impleant peccata sua semper. [a] prę-
uênit [b] enim ira Dei super illos vsque in finem. [17] Nos autem
fratres desolati à vobis ad tempus horæ, aspectu, non corde:
D abundantius festinauimus faciem vestram videre cum mul-
to desiderio. [18] quoniã volui-
mus venire ad vos, ego quidẽ
Paulus, & semel & iterum: sed
impediuit nos Satanas. [19] Quę
est enim nostra spes, aut gau-
dium aut corona gloriæ? Nõ-
ne vos ante Dominum no-
strum Iesum Christum estis in
aduentu eius? [20] vos enim estis
gloria nostra & gaudium.

[a] peruênit MS. Q.n. [b] autem 8 MS. Amb. & S.

16 Semper.] *Alludit ad* SELAH, *in similibus sermonibus frequenter apud Psalten vsurpatam vocem: sicut & illud* [vsque in finem] *referẽdum est ad* NEZZAHH *sacra lingua.*

18 Satanas] *oppugnatoris aduersariiq; cuiuslibet in quocunque negotio nomen est; verùm in Testamenti noui libris plerumque Dei gloria & hominum salutis inuidum illum communem hostem significat cum membris ministrisq; suis. Petro in latiori illa significatione obiectum fuit.*

In aduentu.] *Ad sanctificationem, & aduentu ad iudicium.*

CAP. III.

A PRopter [1] quod non susti-
nentes amplius, placuit
nobis remanere Athenis, so-
Act.16,1. lis, [2] & misimus Timotheum
fratrem nostrũ, & ministrum
Dei in Euangelio Christi, ad
confirmandos vos & exhor-
tandos pro fide vestra: [3] vt ne-
mo moueatur in tribulationi-
bus istis, ipsi enim scitis, quòd
in hoc positi sumus. [4] Nam &
cùm apud vos essemus, præ-
dicebamus vobis passuros nos
tribulationes, sicut & factum
B est, & scitis. [5] Propterea & ego
amplius non sustinens, misi ad cognoscendã fidem vestram:

IN CAP. III.

3 Vt nemo moueatur.] *Infirmiores necdum illo baptizati igne, quo Christus virtutem & patientiam sanctis suis mirum in modum augebat, ex Apostolorum laboribus maximisq; tentationibus & pressuris per communis hostis ministros allatis, poterant fortassè trepidare & sibi metuere, & minus promittere si eiusmodi exemplo tentari accideret. hos animare & ad constantiam exhortari studens Paulus, cùm præsens agere non posset, permissos curauit socios, quorum reditu cùm omnia quàm rectissimè apud Thessalonicenses habere intelligeret, Deo imprimis & illis atque sibi gratulabundus hanc scripsit Epistolam, affirmans se illorum salutis cupiẽtissimum & studiosissimum semper, nunc etiam amplius ampliusq; satagere illorum causa, maioriq; desiderio teneri illos reuisendi, & Euãgelicæ virtutis à Deo præstandæ efficientia amplificandi.*

10 Quæ

ne fortè tentauerit vos is qui tentat, & inanis fiat labor no-
ster. [6] Nunc autem veniente Timótheo ad nos à vobis, & annuntiante nobis fidem & charitatem vestram, & quia me-
moriam nostri habetis bonam semper, desiderantes nos vide-
re, sicut nos quoque vos: [7] ideò consolati sumus fratres, in vo- C
bis, in omni necessitate & tribulatione nostra per fidem ve-
stram, [8] quoniam nunc viuimus, si vos statis in Dño. [9] Quam
enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vo-
bis, in omni gaudio quo gaudemus propter vos ante Deum
nostrum, [10] nocte ac die abundantius orantes vt videamus fa-
ciem vestram, & compleamus
ea quæ desunt fidei vestræ.
[11] Ipse autem Deus & Pater D
noster, & Dominus noster Ie-
sus Christus dirigat viam no-
stram ad vos. [12] Vos auté Do-
minus multiplicet, & abun-
dare faciat "charitatem" *in in- *charitate Amb. c.
uicem, & in omnes: quemadmodum & nos in vobis, [13] ad *vestram MS. S.
confirmanda corda vestra sine querela, in sanctitate, ante
Deum & Patrem nostrum, in aduentu Domini nostri Iesu
Christi cum omnibus sanctis eius. Amen.

10 Quæ desunt fidei vestræ.] *Quæ maxima dona per Euangelium Deus credentibus impertitur & opportunè largitur: qualia sibi donata Apostoli gratulantur, ea autem sunt fidei, spei, & charitatis abundantia, & cordium confirmatio sine querela in sanctitate ante Deum, sicut efficiendum Zacharias prædixerat, Vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi in sanctitate & iustitia coram ipso.*

CAP. IIII.

DE [1] cætero ergo fratres, A
rogam9 vos & obsecra-
mus in Dño Iesu, vt quemad-
modú accepistis à nobis, quo-
modo oporteat vos ambulare,
& placere Deo, "sicut & am- *sic & ambuletis MS. R. G. S. Q. B.
bulatis", vt abundetis magis.
[2] Scitis enim quæ præcepta "de- *dederimus 2 MS. R. G. S.
derim" vobis per Dñm Iesum.
[3] Hæc enim voluntas Dei, san- Rom. 12, 2. Ephes. 5, 17.
ctificatio

IN CAP. IIII.

3 Hæc est enim voluntas Dei.] *Vult profectò Deus vos sanctos & immaculatos & sine querela efficere; ad eamq; rē vestrā fidem operamq; exigit; operā, inquam, qua vos per pœnitentiam ab iis emundetis, quæ carnis fructus & opera carnis, cum quibus Dei spiritus nō hæret. S. S. E. Nō permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est. quandiu caro est, carniq; studet, & secundum carnem viuit: sed si quis emūdauerit se ab istis, erit vas in honorē sanctificatū Domino in omne opus bonū.*

5 Sicut

ctificatio veſtra: vt abſtineatis vos à fornicatione, 4 vt ſciat
vnuſquiſq. veſtrum vas ſuum poſſidere in ſanctificatione &
honore: 5 non in paſſione deſiderij, ſicut & Gentes quæ igno-
B rant Deum, 6 & nequis ſuper-
grediatur, neq. circumueniat
in negotio fratrem ſuũ: quo-
niam vindex eſt Dominus de
& MS. Amb. e.s. his omnibus, ſicut * prædixi-
mus vobis, & teſtificati ſum9.
7 non enim vocauit nos Deus
in immũditiam: ſed in ſancti-
- 2 MS. e. ficationem. 8 Itaque qui - hęc
ſpernit, nõ hominem ſpernit,
ſed Deũ, qui etiam dedit Spi-
ritum ſuum ſanctũ in nobis.
9 De charitate autem fraterni-
tatis nõ neceſſe habemus ſcri-
Ioan 13, 34. 15, 17. 1 Ioan. 2, 10. 4, 13. bere vobis: ipſi enim vos à
Deo didiciſtis vt diligatis in-
C uicem. 10 Etenim illud facitis
in omnes fratres in vniuerſa
Macedonia. Rogamus autem
vos fratres vt abũdetis magis:
11 & operam detis vt quieti ſi-
tis, & vt veſtrum negotiũ aga-
tis, & operemini manibus ve-
ſtris, ſicut præcepimus vobis:
12 & vt honeſtè ambuletis ad
eos qui foris ſunt: & nullius
aliquid deſideretis. 13 Nolum9
autem vos ignorare fratres de
dormiẽtibus, vt nõ cõtriſtemini, ſicut & cæteri qui ſpem non
habent.

5 Sicut & Gentes.] *Quibus paſſiones ignominiæ vehementer imperant, & inceſtus omnis generis pro ludo habẽtur: qui quãquam legibus caueantur humanis, tamen propter ignorantiã Dei, cuius timore correpti abſtinere & continere deberẽt, ſi hominum vltionem fallere poſſunt nil non ſibi permittunt, turpe putant nihil. Sit ſpes fallendi, miſcebis ſacra prophanis.*

7 Sed in ſanctificationem.] *Quam vos optare & ſperare, & interim dum à Deo plenam obtinetis, pro veſtro modulo & officio meditari oportet.*

8 Sed Deum.] *Nam qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: qui Apoſtolum ſancti Spiritus veritate ac virtute auctoratum ſuſcipit, mercedem à Deo Apoſtolum legante accipiet. Atque ita Chriſtus ipſe aiebat, Qui vos ſuſcipit, me ſuſcipit.*

9 A Deo didiciſtis.] *Non ſolùm ex illius præcepto vobis recitato, & frequenti Apoſtolorum commemoratione commendato, ſed ſingulari gratia & inſtructione diuinitus acceptæ aucti, dilectionem veſtram & conciuibus veſtris & cæteris etiam fratribus in vniuerſa Macedonia probatis.*

13 Qui ſpem non habent.] *Gẽtibus, quãquam nonnullis animi immortalitas credita, tamen ex fidei defectu, ex virtutis diuinæ ignoratione, ex obſcuriſſima humanæ naturæ cognitione, atque adeò ex falſa philoſophantiũ apud ipſos doctrina, corporum reſurrectio nec ſomniata quidem fuit; niſi quædam, vt ſummum, ſiue myſtica ſiue fabuloſa potius Pythagoreorum palingeneſis. Soles occidere & redire poſſunt, Nobis, cùm ſemel occidit breuis lux, Nox eſt perpetuo vna dormienda, canebat ille.*

14 Si

habent. 14 Si enim credimus
quòd Iesus mortuus est & re-
surrexit : ita & Deus eos qui
dormierũt per Iesum adducet
cum eo. 15 Hoc enim vobis di-
cimus in verbo Domini, quia 1 Cor. 15, 23. 51.
nos qui viuimus, qui residui D
sumus "in aduẽtu' Domini nõ "in aduentũ 6 MS. Amb. C.
pręueniemus eos qui dormie-
runt. 16 Quoniam ipse Dñs in
iussu & in voce Archangeli &
in tuba Dei descendet de cęlo:
& mortui qui in Christo sunt,
resurgent primi. 17 Deinde nos
qui viuimus, qui relinquimur:
simul rapiemur cũ illis in nu-
bibus obuiam "Christo' in aë- "Domino 4 MS. C. S.
ra, & sic semper cum Domino "Domino Christo. Amb.
erimus. 18 Itaque consolamini
inuicem in verbis istis.

Cap. V.

DE 1 temporibus autẽ & A
momentis fratres, non
indigetis vt scribamus vobis.
2 Ipsi

14 Si enim credimus.] *Gentibus nulla cõstabat historia hominis ad vitam reuocati: sed quædam tantùm à Poëtis decantata exempla fabulosa ratione, ad suam illam felicitatem de nominis immortalitate & gloria apud homines conseruanda referebantur. Nobis, inquit Paulus, viuum recens & veluti præsens exemplum præsto est, Christi Dei & hominis, qui seipsum hominem mortuum, pro nobisq́ue ad mortem vltrò oblatum, in vitam reduxit, eademq́ue virtute nos reducere etiam potest & reducet: eadem enim cum illo, quatenus homo est, natura constantes, atque ideò resurrectionis rationi minimè pugnantes, eadem sua virtute ad vitam restituet.*

15 Nos qui viuimus.] *Vita per Christum nobis communicata. Idem sese explicans addit, Qui residui sumus in aduẽtu Christi. distinguit ab iis qui ante aduentum Christi dormierunt.*

16 Descendet de cælo.] *Descensu illo sæpius commemorato, quo viuos & mortuos iudicaturus descendet.* Qui in Christo sunt.] *Qui in fide atque spe mortui, Christi gregi adscripti permanserunt; de quibus dictum est: Venit hora quando ij qui in monumentis sunt, audient vocem Filij hominis, &c.*

17 Qui relinquimur.] *Qui illis successimus, relictiq́ue sumus ad testandam virtutem illius qui vocauit nos de tenebris in admirabile lumen suũ.* Simul rapiemur cũ illis: *namq́ue resurrectio in momento in ictu oculi, in voce tubæ omnibus futura est communis, ita tamen vt ordine primi sint qui nos præcesserunt, atque hoc pacto nihil, vel in illis, vel in nobis desiderabitur; quandoquidem omnes potiemur Christo, omnesq́ue simul erimus, inuicemq́ue fruemur.*

In cap. v. De temporibus.] *Nonnulla ab hominibus inquiri solent vtilitatis causa, quæ quòd potiori fundamento nituntur, explicatione digna censentur esse: cuius generis fuit De dormientium resurrectione, cuius tractationis vsum ad animorum consolationem Paulus reuocabat: quædam verò curiosa magis & ad contentionem & ingenij ostentationem, atq́ue nonnunquam ad auaritiæ siue ambitionis occasionem, ad gloriam captandam magis quàm ad commune commodum referuntur: huius formæ sunt quæ de momentis, temporibus, gradibus, mensuris, & opportunitatibus actionum atque rerum diuinarum studio ingenioq́ue humano inducuntur; quæ si vulgò cognoscerentur, tantum abest vt ad pietatem promouendam facerent, vt contrà nonnullis securitatem, aliis pœnitentiæ in longum protractionem & aliis fortaßè desperatio-*

nem

nem pararent: quamobrem omnia hæc in sua potestate Pater ita posuit, vt hominibus penetrare studere, nefas esse pronuntiarit. Præcipua verò huius inquisitionis capita duo erant: alterum de aduentu spirituali Christi in homines, quod alio nomine Regnum Dei vocatur. id cum obseruatione non venire, neque ad certam & præfinitam hominibusq́ notandam rationem reduci posse

2 Pet. 3, 10. Apoc. 3, 3. 16, 15. 2 Ipsi enim diligēter scitis quia
dies Dñi, sicut fur in nocte, ita
veniet. 3 cùm enim dixerint,
pax & securitas: tunc repenti-
nus eis superueniet interitus,
* parturienti 3 MS. sicut dolor "in vtero "habenti",
* habentis MS q. & non effugient. 4 Vos autem
fratres, non estis in tenebris: vt
vos dies illa tāquam fur com-
prehendat. 5 omnes enim vos,
filij lucis estis, & filij diei: non
sumus noctis neq. tenebrarū.
6 Igitur non dormiamus sicut
& cæteri: sed vigilemus & so-
B brij simus. 7 Qui enim dor-
miunt, nocte dormiunt: & qui
ebrij sunt, nocte ebrij sunt.
8 Nos autē qui diei sumus, so-
Esaie 59, 17. Ephes. 6, 17. brij sumus, induti loricam fi-

Christus ipse declarauit: alterū verò de publici omnium hominum iudicij die, siue de aduentu Christi iudicis, ad quem tanquam auctarium referebatur tempus vltionis & animaduersionis in Iudæos, maximè verò in Hierosolymitanos afferendæ. Nihil horū curiosè inquiri, vel otiosè disputari Paulus permittit: sed vult pios omnes fide fultos pœnitentiæ ac virtutis meditationi atq́ studiis & exercitationi perpetuò vacare, quòd hæc ratio vnica vtilis & opportuna sit ad omnem aduentum atque adeò euentum omnem prudenter ac seriò expectandum.

5 Filij lucis.] *Euangelij discipuli, quod vigilare & orare præcipit, expectantes beatam spem & aduentum Filij Dei.*

8 Spem salutis.] *Vt per fidem credentes voluntatem Dei esse sanctificationem salutemq́ suam, suis impertiri hoc ipsum semper sperantes, perpetuò agant & curent, & summo studio optent, cupiant & satagant, obtinereq́ ab eo contendant, qui propter eam ipsam hominibus afferendam & communicandam, & de cælo descendit, & formam serui accepit & mortem obiit crudelissimam, atque ita actiones omnes nostras, otia & negotia omnia ab hac cogitatione nunquam vacare oportuerit.*

dei & charitatis, & galeā spem salutis: 9 quoniam non posuit
nos Deus in irā, sed in acquisitionem salutis per Dominū no-
strum Iesum Christū, 10 qui mortuus est pro nobis: vt siue vi-
gilemus, siue dormiamus, simul cum illo viuamus. 11 Propter
quod consolamini inuicem: & ædificate alterutrum, sicut &
C facitis. 12 Rogamus autem vos fratres, vt noueritis eos qui la-
borant inter vos, & præsunt vobis in Domino, & monet vos:
13 vt habeatis illos abūdantiùs
in charitate propter opus illo-
rum. pacem habete cum eis
14 Roga-

13 Pacem habere cum eis.] *Bene agatur cum illis apud vos: nam pacis nomen hoc loco ad* SALOM *refertur, quo vocabulo honorem, decus, curam, studiū, atq́ officium omne opportunum.*

num significari obseruauimus; vt, An sit pax fratribus tuis, & an omnibus pax quoq; sit. quod verò additur, Cum eis, notationē habet pacis nō vulgaris, sed qualem decet esse aduersus parentes, magistros & præpositos. Cum eis, dignam eis. explicatur hoc paulo antè, Vt habeatis illos abundantius in charitate.

19 Spiritum nolite.] *Varia Spiritus dona, quæ in Ecclesia sunt ad Ecclesiæ vtilitatem diuinitus concessa, vel desidia, otio, & negligentia eorum quibus insunt, vel contemptione cæterorum quorum causa donata sunt, efficientiam suam subducere possunt. vtrumque vitandum cauet Apostolus, iubetq; contrà, vt qui ministrationes huiusmodi sortitus est, officium suum fideliter ac sedulò præstet; cæteri verò dona hæc venerentur, atque sibi in suum commodum & data gratulentur, & augenda procurent.*

20 Prophetias.] *Variis modis prophetia obitur: sunt spiritus boni, sunt & mali: sunt prophetiæ, sunt & pseudoprophetiæ. accidit autem aliquando vt vel spiritus mali cuiuspiam deprehensa malitia, vel pseudopropheta redarguto, spiritus atque prophetiæ exempla cætera omnia eodem carbone ab hominibus notentur. à quo vulgari & inuido atque maligno iudicio prudentes viros alienos esse debere, ait Paulus: consultissimum autem esse illud subiungit; vt, quemadmodum Ioannes agendum docet, examinentur spiritus an ex Deo sint; qui non fuerint, repudientur; qui fuerint, admittantur, & summa gratitudine excipiantur. idemq; de prophetiis est sentiendum: nam variæ ac propriæ vtriusque generis notæ sunt à Spiritu sancto indicatæ, ne vulgari leuitate ac temeritate facilè omnia probentur vel improbentur. Vtinam his animum attendant ij quorum attendere interest.*

[14]Rogamus autem vos fratres,
corripite inquietos, consolamini
pusillanimes, suscipite
infirmos, patientes estote ad
omnes. [15]Videte ne quis malū *Prou. 17, 13. 20, 22.*
pro malo alicui reddat: sed *Rom. 12, 17. 1 Petri 3, 9.*
semper quod bonū est sectamini D
inuicem, & in omnes.
[16]Semper gaudete. [17]Sine in- *Ecclef. 18, 22. Luc. 18, 1.*
termissione orate. [18]In omni- *Coloss. 4, 2.*
bus gratias agite. hæc est enim
voluntas Dei in Christo Iesu
in omnibus vobis. [19]Spiritum
nolite extinguere. [20]Prophe-
tias nolite spernere. [21]Omnia
autem probate: quod bonum
est tenete. [22]Ab omni specie
mala abstinete vos. [23]Ipse au-
tem Deus pacis sanctificet vos
per omnia: vt integer spiritus
vester, & anima & corpus sine
querela, in aduentu Domini
nostri Iesu Christi seruetur.
[24]Fidelis est qui vocauit vos, *1 Cor. 1, 9.*
qui etiam faciet. [25]Fratres ora-
te pro nobis. [26]Salutate fra-
tres omnes in osculo sancto.
[27]Adiuro

23 Deus pacis] SALOM *perfectionem & pacem significat. non qualem mundus dat precatur his Apostolus, verùm quam solus dat Deus per Vnctum suum, Spiritus sancti efficientia & virtute, humanum illud extinguens bellum, quo caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem; atque diuisionem, dissidium & pugnantiam illam singulari dono ac beneficio componens, ita vt una summus concordent. Atque integer spiritus &*

+ quæ hic et alibi disputat autor de extinct. belli quo caro concupiscit aduersus animam spiritus ne quempiam offendant quasi velit in iustis, et piis viri tentat. extingui peccati fomitem [illegible] eo modo quo idem autor loquitur in comment. Ioel. 2 in enarrat. illius loci et eum qui ab aquilone est etc. pag. 227 ad medium illis verbis de eo quo domestico et perpetuo hoste etc. atque adeo [illegible] exigenda ad normam eorum [illegible]

27 Adiuro vos per Dominum
vt legatur Epistola ^hæc' om-
nibus sanctis fratribus. 28 Gra-
tia Domini nostri Iesu Christi
vobiscum.

anima & corpus in aduentu Domini nostri Salutaris Vncti seruetur. Qui legit intelligat, postuletq́ à Deo & dabitur ei. Fidelis enim est qui vocauit nos. Quid inter spiritum & animam intersit, aliàs non semel adnotabamus.

AMEN.

In Cœnobio D. Laurentij regio: anno CIↃ. IↃ. LXXXV.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epistolam II. D. Pauli ad Thessalonicenses ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

SANCTORVM primùm atque cæterorum fidelium constantiam laudat, qui nec iniuriis nec incommodis propter Euangelij veritatem acceptis fracti vnquam cesserint, nec à falsis fratribus seduci se passi fuerint. admonet autem, ne diduci se sinant ab iis qui pietatis ac sapientiæ specie curiosas inferunt disputationes & tractationes, studentque diuinæ virtutis efficientiam ad certas temporum, locorum, aliarumque opportunitatum obseruationes redigere: quod omnino sanæ aduersatur diuinæ virtutis ac liberalitatis doctrinæ. Deinde huiusmodi artes ex humana sapientia profectas, propriam siue priuatam profitentium ambitionem vel cupiditatẽ arguere ait: à quibus & veros ministros & eos qui veritatẽ vel didicerint vel discere cupiãt, procul abesse debere docet. Ad hæc omnia rectè cõparanda diuini auxilij, præsidij & beneficij copiã suo (vti semper) more poscit, illisq. precatur.

CAP. I.

A PAVLVS 1 & Sil-
uanus & Timó-
theus : Ecclesiæ
Thessalonicensiũ
in Deo Patre nostro & Domi-
no Iesu Christo. 2 Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro &
B Domino Iesu Christo. 3 Gratias agere debemus semper Deo
pro

IN CAP. I.

1 In Deo Patre nostro] *congregatæ. refertur adnotatio ad nomen Ecclesiæ.*

2 Gratia] *Salutatio ex authoritate Patris ac Filij, cuius Ecclesia estis, & ex voluntate nostra atque voto in vestram salutem.*

4 Patien-

4 Patientia,] *constanti, & fidelitate, quæ ex fidè in Euangelium proficiscuntur.*

5 Iusti iudicij Dei.] *Qui reddet vnicuique secundum opera sua, iis qui per patientiam boni operis, &c. ita vt* digni habeamini.

6 Si tamen.] *Conditio sine dubitatione alterius partis, affirmationem asseuerationemq́; cõtinet; vt, Si veritatem dico vobis.*

7 In reuelatione] *qua iudicem se exhibebit.*

8 Iis qui non nouerunt.] *Duo hominum genera: alterum Gentium qũi non nouerunt Deum, etiamsi non caruerint indice ac doctore: alterum Iudæorum, qui quãquam Deum ex lege nouerint, tamen Euangelium, lege antè ac Prophetis prædictum, imò & commendatum excipere nolunt.*

10 Glorificari in sanctis.] *Qui gloriam ac sanctitatis perfectionem quam ipsi poßident, illius virtuti acceptam referẽtes, arguent mundum de peccato, de iustitia, & de iudicio, & Iesu Christi veritatẽ testimoniis exemplisq́; suis manifestißimis demonstrabunt, ita vt illud publicè ac palàm eueniat, quod & lex procurandum commendauerat, & Christus ipse postulandum docuerat,* Sanctificetur nomẽ tuũ. *Atque hæc pars erit sanctorum & credentium, cuius etiam gaudium ad nos pertinebit, cùm, quæ de vobis nos in aliis Ecclesiis testamur, illo die coram Angelis & Sanctis omnibus comprobabitur, admißis videlicet ac numeratis vobis in sortem hæreditatemq́; sanctorum.*

11 In quo etiam oramus.] *Id quod in sanctis vestris exemplum diuinæ Christi efficientiæ editum est, & vlterius promoueri & in omnes vos propagari cupientes poscimus, vt frequentiori etiam ex vobis testimonio Christus in illa die sanctificetur admirabilisq́; fiat.*

Opus fidei.] *Fides Dei quæ reuelanda erat secundum potentiam virtutis eius.*

pro vobis fratres, ita vt dignũ
est, quoniam supercrescit fides
vestra, & abundat charitas v-
niuscuiusq. *vestrũ in inuicẽ. *omnium 3 MS. R. Amb. C. S.
4 ita vt & nosipsi in vobis glo-
riemur in Ecclesiis Dei, pro pa-
tientia vestra, & fide in omni-
bus persecutionibus vestris &
tribulationibus, quas sustine-
tis 5 in exemplum iusti iudicij
Dei, vt digni habeamini * re- *in o.
gno Dei, pro quo & patimini.
6 si tamẽ iustum est apud Deũ
retribuere *tribulationem, iis *retributionem o.
qui vos tribulant: 7 & vobis
qui tribulamini requiem no- C
biscum in reuelatione Domi-
ni Iesu de cælo cũ Angelis vir-
tutis eius, 8 in flãma ignis dan-
tis vindictam iis qui non no-
uerunt Deũ, & qui nõ obediũt
Euangelio Domini nostri Iesu
Christi. 9 qui pœnas dabunt in
interitu æternas à facie Dñi &
à gloria virtutis eius; 10 cũ ve-
nerit glorificari in sanctis suis,
& admirabilis fieri in omni- D
bus qui crediderunt, quia cre-
ditũ est testimoniũ nostrum
I N super vos in die illo. 11 In quo
etiam oramus semper pro vobis: vt dignetur vos vocatione
sua Deus noster, & impleat omnẽ volũtatẽ bonitatis * & opus *suæ MS q.
fidei

fidei in virtute, [12] vt clarificetur nomen Domini nostri Ie-
su Christi in vobis, & vos in illo secundum gratiam Dei
nostri, & Domini Iesu Christi.

CAP. II.

A R Ogamus [1] autē vos fra-
tres per aduentum Dñi
nostri Iesu Christi, & nostræ
congregationis in ipsum: [2] vt
non citò moueamini à vestro
sensu, neque terreamini, neq.
per spiritū, neq. per sermonē,
neque per epistolam tanquam
•1 MS.G.S. per nos missam, quasi instet
Ephes.5.6. dies Dñi. [3] Ne quis vos seducat
vllo modo. quoniā nisi vene-
rit discessio primùm, & reuela-
tus fuerit homo peccati, filius
perditionis, [4] qui aduersatur &
extollitur supra omne quod
dicitur Deus, aut quod colitur
ita vt in templo Dei sedeat,
•quia 1 MS. ostendens se tanquā sit Deus.
[5] Num retinetis quòd cùm ad-
huc essem apud vos, hæc dice-
B bam vobis? [6] Et nūc quid deti-
neat scitis: vt reueletur in suo
tēpore. [7] (Nam mysteriū iam
operatur iniquitatis: tantum
vt qui tenet nunc, teneat, do-
nec de medio fiat.) [8] Et tūc re-
Esa. 11,4. uelabitur ille iniquus: quem Dominus Iesus interficiet spi-
ritu oris sui: & destruet illustratione aduentus sui eum,

IN CAP. II.

2 Neque per spiritum] *aliquem ex illis, quos probare siue examinare Apostoli monent.*

Per sermonem] *ex humana scientia vel eloquentia aut ratiocinatione profectum, διάλογον, qui facilè conuinci possunt, & tamen mendaces deprehensi, huiusmodi sermones vel inficiatione vel interpretatione eludunt.*

Epistolam.] *Hæc maius podus momentumq; apud vulgus habet, vtpote cuius verba constent, nec mutari aut euolare possunt, & cum grauis authoris nomine circumfertur, opinionem facit & facilius persuadet, atque in metum vel terrorem vel spem vel curam impellit.*

3 Discessio] *doctrinarum, serpentinæ calliditatis ac proprietatis, & veritatis atque simplicitatis lucisq; verbi Dei.*

Homo peccati] *Homo peccator, qui intra nos in exiguo ac breui hoc mundo est, ac diuinæ aduersatur parti in hominibus.*

4 In templo Dei,] *in homine ipso, qui templum Dei est, iuxta illud, Cælum est sedes mea, & terra scabellum pedū meorū. & illud, Templum sanctum Domini, quod estis vos. Omnia hæc qui legit intelligat, & postulet à Deo.*

6 In suo tempore.] *Cùm Deus, quæ modò certis veritatis suæ testibus singulari dono communicat, publicis & freqnentibus exemplis confectum demonstrabit.*

8 Spiritu oris sui.] *Euangelij verbi efficientia, & sancti Spiritus virtute, contraria omnino carnali virtuti illius hominis peccati.*

9 Secun-

9 Secundum operationem Satanæ:] *Qui mendax est & mendacij pater, maximúsque doli confictor, adeò vt se in lucis Angelum transformet.*

In omni virtute.] *Efficacitate contentiosa ac potentia mundana, & quæ secundum carnem non secundum Deum est; adeò vt signa prodigiaq́ ostentet, quibus oculos sensúsq́ præstringat eorum qui sanam Euangelij doctrinam non tenuerint. tantum proprietas, industria, & sapientia humana dementare noceréq́ valet, nisi fidei armis propulsetur.*

10 Eo quòd charitatem.] *Causa cæcitatis tam Iudæorum quàm cæterorum qui in hanc fraudem sibi ipsis adornatam impulsi fuerint, est, in illis repudiatio, in his contemptio simplicitatis Euangelij.*

12 Iudicentur.] *Meritò damnentur hoc iudicio, quoniam lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem, ídque mala opera fouendi atque vrgendi studio.*

13 Primitias.] *Inter primos, qui veræ salutis & compotes & testes constituti sunt: ita vt verum à falso, sanctitudinem ab immunditia, simplicitatem ab industria, Christi gloriam ab Antichristi circulatoris incantationibus, Mosis miracula à Magorum præstigiis & susurris dignoscere possitis.*

14 In acquisitionem.] *Vt inter eos numeremini per quos Dei nomen sanctificatur, & Salutaris illius Vncti virtus atque gloria viuo testimonio confirmatur.*

17 In omni opere.] *Vt ea agatis, quæ verè pia, sancta, Deóque grata sunt; & ea loquamini ac doceatis, quæ sanæ vtilisque sunt doctrinæ.*

9 cuius est aduentus secũdum
operationem Satanæ, in omni virtute, & signis & prodigiis mendacibus,
10 & in omni seductione iniquitatis iis C
qui pereunt, eo quòd charitatem veritatis non receperunt vt salui fierent.
11 Ideò mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio:
12 vt iudicentur omnes qui nõ crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.
13 Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis fratres dilecti à Deo, quòd elegerit "vos' Deus primitias in salutem, in sanctificatione spiritus & fide veritatis:
14 "in quã & vocauit vos per Euãgelium D
nostrum, in acquisitionẽ gloriæ Domini nostri Iesu Christi.
15 Itaque fratres state: & tenete traditiones quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram.
16 Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus & Pater noster qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia.
17 Exhortetur corda vestra; & confirmet in omni opere & sermone bono.

'nos MS. Q. n.

"ad quod 10 MS. G. S.

IN

CAP.

CAP. III.

Ephes.6, 8. Coloss.4, 3.

DE 1 cætero fratres, orate
A pro nobis, vt sermo Dei
currat & clarificetur, sicut &
apud vos: 2 & vt liberemur ab
importunis & malis homini-
bus. non enim omnium est fi-
des. 3 Fidelis autem Dominus
est, qui confirmabit vos & cu-
stodiet à malo. 4 Confidimus
autem de vobis in Domino,
quoniam quæ *præcipimus,
& facitis, & facietis. 5 Domi-
nus autem dirigat corda ve-
stra in charitate Dei, & patien-
tia Christi. 6 Denuntiamus
autem vobis fratres in nomi-
B ne Domini nostri Iesu Christi,
vt subtrahatis vos ab omni
fratre ambulante inordinatè,
& non secundum traditionem quam acceperunt à nobis.
7 Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos: quo-
niam non inquieti fuimus inter vos: 8 neque gratis panem
manducauimus ab aliquo, sed in labore & in fatigatione no-
cte & die operantes, ne quem vestrum grauaremus. 9 Non
C quasi non habuerimus potestatem: sed vt nosmetipsos for-
mam daremus vobis ad imitandum nos. 10 Nam & cùm es-
semus apud vos, hoc denuntiabamus vobis: quoniam si quis
non vult operari, nec manducet. 11 *Audiuimus enim inter
vos quosdam ambulantes inquietè, nihil operantes, sed cu-
riosè agentes. 12 Iis autem qui eiusmodi sunt, denuntiamus, &
obsecramus in Domino Iesu Christo, vt cum silentio operan-

*præcepimus MS. Amb.s.

Act.20,34. 1 Cor.4,12. 1 Th.2,9.

*Audimus 1 MS.C.

IN CAP. III.

1 Vt sermo Dei currat.] *Tametsi nos vincti simus, tametsi ignominiosè & ignobiliter nobiscum agatur; currat tamen ea ipsa occasione quoque, & patefiat clarificeturque.*

2 Importunis.] *Qui apertè & data opera Euangelium oppugnant.*

Malis.] *Qui in vestibus ouium veniunt, & doctrinam sese accipere ac profiteri velle simulant, intrinsecus verò rapaces lupi sunt. illorum insania, aperta cùm sit, nocet quidem si potest, tamen minus quàm istorum metuenda, qui vel falsam doctrinam sonent, & veram simulant.*

5 In charitate Dei.] *Quem ita ametis, vt vestri amantem noslis, adeò vt proprio filio suo pro vobis ac pro nobis omnibus tradendo non pepercerit. atque ita & Christi patientiam imitemini, cuius exempla & nostris sermonibus ac traditionibus, & sanctorum, qui inter vos sunt, documentis, exemplis, ac testimoniis agnouistis.*

6 Inordinatè.] *Suas res agente, non Christi nec vestras simpliciter & ex animo; sed pietatem ad questum vel gloriam, denique ad priuatum commodum transferente.*

tes, suum panem manducent.
13 Vos autem fratres nolite de- Galat.6.9.
ficere benefacientes. 14 Quod D
si quis non obedit verbo no-
stro, per epistolam hunc no-
tate: & ne commisceamini
cum illo, vt confundatur: 15 & nolite quasi inimicum existi-
mare, sed corripite vt fratrem. 16 Ipse autem Dominus pacis
det vobis pacem sempiternam
in omni loco. Dominus sit
cum omnibus vobis. 17 Salu-
tatio, mea manu Pauli: quod est signum in omni epistola.
ita scribo. 18 Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omni-
bus vobis.

13 Nolite deficere.] *Iis quos verè beneficio vestro indigere existimabitis, libenter, studiosè, alacriterq; prospicite. quod si quis nō indigens, tamen indigere se simulans, beneficium à vobis petat, non subtrahatis, namque id non vobis sed illi fraudi fuerit; sic enim tradebat Praeceptor, Omni petenti abs te, dato; & volenti mutuare abs te, noli subducere.*

16 Pacem sempiternam,] *quam mundus nec dare potest, nec accipere.*

A M E N.

In Cœnobio regio D. Laurentij: anno CIↃ. IↃ. LXXXV.

BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epistolam I. D. Pauli ad Timotheum ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

MONETVR ab Apostolo Timotheus, vt sanæ ac verissimæ Euangelij doctrinæ (quam is probè tenere idoneis coram testibus professus fuerat) memor semper, lectionem, curam, disciplinam, studium, omnemque operam atque priuatam publicamque actionem in illud vnum intendat, vt ne quid vel humanæ sapientiæ, vel gratiæ, vel inuidiæ, vel denique fraudis illi doctrinæ vel adiungi vel obiici atque aduersari patiatur; sed omnia diligenter caueat & curet, quæ ad illius doctrinæ expeditionem & publicam toti orbi publicationem opportuna esse intelligit, tam idoneis Ecclesiæ ministris constituendis, & cæteris hominum ordinibus instruendis & componendis, quàm iis vel rebus vel personis quæ vel aduersari possunt, vel nihil attinent, vitandis, compescendis, & à sanctitudine Ecclesiæ, velut ea quæ prophana dicuntur, arcendis.

CAP. I.

A PAVLVS [1] Apostolus Iesu Christi secundũ imperium Dei saluatoris nostri, & Christi Iesu spei nostrę: [2] Timótheo dilecto filio in fide. Gratia, misericordia, & pax, à Deo Patre, & Christo Iesu Dño nostro. [3] Sicut rogaui te vt remaneres Ephesi cùm irem in Macedoniam, vt denuntiares quibusdã ne aliter docerent, [4] neque intenderent fabulis & genealogiis interminatis:

Act. 16, 1.
4 ms. Amb. e.

IN CAP. I.

1 Secundum imperium.] *Missus cum authoritate eius, qui mihi suo nomine imperandi potestatem tradidit. vocabula sunt ex medio iure publico petita.*

2 Filio.] *Ad nomen* BEN *alludit, quod filium ædificatũ & ædificantem significat. quem ego, inquit, in fide ædificatum produxi, alios etiam ædificaturum in fide religionis ac pietatis in Deum & officij etiam integritatis.*

4 Fabulis.] *Cuiusmodi sunt quæ nomine & inscriptione* DARASSOTH *circũferebantur multæ, magno, vti videbantur, ingenio conceptæ, & longo atque obscuro dicendi genere compositæ, quarum exempla aliquot aliàs, Deo nobis propitio, ostendemus.*

Genealogiis,] *quæ de Prophetis, legis doctoribus & magistris, de seculis ac temporibus, de docendi authoritate, de sapientibus ac sapientum discipulis, deq; huiusmodi rebus aliis circumferebãtur. hic laudabat suum magistrum, ille suum; quidam hanc explicationẽ aliis, alius huic alias præferebat. atq; ita à vera sacrorum præceptorum methodo in varias deducti ambages, id quod lex iubet, quodq; intendit, minus intelligebant, minimumq; præstabant. incidenter*

autem

autem legis summam rationem perstringens indicat; primùm moralis, deinde iudicialis etiã, quam Christianorum doctrina abrogatã Euangelij aduersarij calumniabantur.

Quæstiones.] *Ex quibus ingeniorum atque opinionum cõtentiones: ex his verò animorum dissensio, ex qua simultates ac dissidia demum, odia & calumniæ atq; insidiæ, iniuriæ, iurgia, fraudes, infamia, & quicunque huius farinæ sunt, & proprij humanæq; industriæ fructus, oppositi omnino & repugnantes præcepti fini.*

9 Lex iusto non est posita.] *Iudicialis dicta legis diuinæ pars hic citatur: quam Christi doctrina non abrogabat, sed dicebat bonam esse & sanctam ad compescenda scelera: à quibus tamen sceleribus cùm Euangelij virtus hominum animos longè auocaret, suis veris & officiosis discipulis ac sectatoribus otiosam indicabat: nam qui nihil nocet, nulli iudicialis legis pœnæ obnoxius euadit.*

11 Quæ est secundum Euangelium.] *Ita Euangelium non damnat iudiciorũ legem, sed ea quæ lege vindicantur, non ex metu legis, sed ex animo, consilio atque virtute fugienda, ea rursus quæ illa laudantur lege, spontè præstanda esse docet: ad eamq; rem Euangelium animum incitat, agit, auget, cõformat & confirmat per Spiritum sanctum Christi. Quod scripta lex præstare non potuit, vtpote exterius vel in tabulis lapideis aut ligneis, aut etiam in mẽbranis mortuis inscripta, non in tabulis cordis carneis, quemadmodum Iesu Christi virtus inscribere potest, & inscribit ex fide & obedientia Euangelio adhibita: cuius Euangelij ministerium mihi vt Apostolo suo, hoc est, legitimè à se misso Deus credidit.*

13 In incredulitate.] *Dum ego non crederem tantam virtutẽ & efficacitatẽ Euangelio Iesu Christi esse, ex ignorantia, quæ incredulitatis in rebus diuinis comes est (S. S. E. Nisi credideritis non intelligetis) ex illa, inquam, ignorantia quidnam facerem nesciebam, & tamen vrgebam magno studio id quod faciebam: consilium autem semper erat mihi placendi Deo,*

nihil

minatis: quæ quæstiones præ-
stãt magis quàm ædificationẽ
Dei quę est in fide. [5]Finis autẽ
præcepti est charitas de corde
puro, & cõscientia bona, & fi- B
de non ficta. [6]A quibus quidã
aberrantes, cõuersi sunt in va-
niloquium, [7]volẽtes esse legis
doctores, nõ intelligẽtes neq.
quæ loquũtur, neq. de quibus
affirmant. [8]Scimus autẽ quia Rom.7,12.
bona est lex, si quis ea legitimè
vtatur: [9]"sciẽs' hoc quia lex iu- "scientes
sto nõ est posita, sed iniustis, &
non subditis, impiis & pecca-
toribus, sceleratis & contami-
natis, patricidis & matricidis,
homicidis, [10]fornicariis, ma-
sculorũ cõcubitoribus, plagia-
riis, mẽdacibus, periuris, & si
quid aliud sanæ doctrinæ ad-
uersatur, [11]quæ est secundum C
Euangelium glorię beati Dei,
quod creditũ est mihi. [12]Gra-
tias ago ei qui me cõfortauit* *in
Christo Iesu Dño nostro quia
fidelẽ me existimauit, ponens
in ministerio. [13]qui prius blas-
phemus fui & persecutor &
contumeliosus: sed misericor-
diã Dei consecutus sum, quia
ignorans feci in incredulitate.

[14]Super-

[14]Superabundauit autem gra-
tia Domini nostri cum fide &
dilectione, quæ est in Christo
Iesu. [15]Fidelis sermo,& omni
Matt. 9, 13. Marc 2, 17. Luc. 5. acceptione dign': quòd Chri-
stus Iesus venit in hunc mun-
dum peccatores saluos facere, quorũ primus ego sum. [16]Sed
D ideo misericordiam consecutus sum : vt in me primò osten-
*deformationem o. deret Christus Iesus omnem patientiam,ad *informationem
eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam. [17]Regi autem
seculorum immortali,inuisibili, soli Deo honor & gloria in
secula seculorũ,Amen. [18]Hoc
præceptum commendo tibi
Timothee : secundum præce-
dentes in te prophetias vt mi-
lites in illis bonam militiam,
[19]habens fidem & bonam cõ-
scientiam , quam quidam re-
pellentes, circa fidem naufra-
gauerunt. [20]ex quibus est Hy-
menæus & Alexander : quos
tradidi Satanæ,vt discant non
blasphemare.

CAP. II.

A OBsecro [1] igitur primum
omnium fieri obsecra-
tiones , orationes, postulatio-
nes , gratiarum actiones pro
omnibus hominibus,[2]pro re-
gibus & omnibus qui in sub-
limitate sunt : vt quietam &
tranquillam vitam agamus in
omni

nihil verò mihi singulariter arrogandi præter zelum illum, cuius Deus misertus vltro mihi reprehensionis & reuocationis gratiam obtulit, cui ego cùm non repugnarim,sed obsequentem me præstiterim,ad Euangelij cognitionem adductus sum cum fide & dilectione non vulgari, sed ea quæ est in Christo Iesu , qui operatur in me & velle & perficere pro bona voluntate.

18 Præcedentes in te prophetias.] *Quas in sacris libris conscriptas nosti , quasq; collato tibi diuinitus prophetiæ Spiritu,intellexisti,planeq; cognouisti conuenire cum doctrina Euangelij Filij Dei seruatoris peccatorum omnium qui illi credere obedireq; voluerint , quocunque ex genere, quocunque ex hominum ordine illi antea fuerint: namque omnes ab illo vnico seculorum rege creati , & in hanc mundi lucem editi sunt,& omnes ad regenerationem, quam ipse hominibus à seculo constituit & parauit, nunc demum vocantur; cui ob eam rem gratulatio publica multis debetur nominibus.*

Vt milites bonam militiam.] *Doctrina, explicatione & moribus id præstes atque defendas quod verum esse nosti , nihil vel tibi arrogans vel cuiquam tribuens vel cõcedens præter verum & æquum,nec à publico & catholico fine ad tuam vel aliorũ priuatam rem vel tantillum desciscens; nam ex proprietatis studio ad cæcitatem animus delabitur , tandemq; circa fidem naufragium facit.*

IN CAP. II.

1 Obsecro.] *Quæ hoc capite traditur , fabulis & genealogiis opposita doctrina est , & catholica,atque ad antiquorum vaticiniorum explicandam sententiam apprimè faciens.*

3 Hoc enim.] *In traditionibus & genealogiis vulgare documentum erat, nulla re gratis esse iuuandum hominem vanorum deorũ cultorem, nisi vel necessitatis vel vtilitatis vel commodi eius qui iuuaret causa. Non monstrare viam eadem nisi sacra colenti, Quæsitum ad fontem solos deducere verpos. hæc doctrina in dissertationibus de alieno cultu legitur, quam nec sanam nec piam, imò nec humanam esse Apostolus arguit argumentis grauissimis ex diuini propositi testimonio petitis.*

7 In fide] *mihi credita, & veritate ac simplicitate obeundi muneris.*

8 Sine ira & disceptatione.] *quæ charitatis cursum præpediunt: est autem charitas precationum commodum vehiculum.*

9 Similiter mulieres.] *Hac rerum & officiorum partitione discernit Paulus quid ex veteris doctrinæ institutionibus sibi tãquam Dei Apostolo atque Gentium doctori probetur, quid non: quid sua sponte honestum, decorum, commendabileq́ ostendatur, atque omnibus qui pietatem profitentur conueniat, quid contrà durum minusq́ æquum sit, & ab humanitatis & modestiæ atque à vera prudentia & ciuilitate Christiana alienum. Singulorum igitur ordinum partes commemorat.*

omni pietate & castitate. [3]hoc *
enim bonum est & acceptum
coram saluatore nostro Deo,
[4]qui omnes homines vult sal-
uos fieri,& ad agnitionem ve-
ritatis venire. [5] Vnus enim B
Deus, vnus & mediator Dei
& hominum homo Christus
Iesus: [6]qui dedit redẽptionem
semetipsum pro omnibus "cu- "14 MS. C. 5.
ius testimonium temporibus
suis" cõfirmatum est'. [7] in quo "14 MS. O. Q. n.
positus sum ego prædicator & 2.Tim.1.11.
Apostolus (veritatem dico, nõ
mentior) doctor Gentium in
fide & veritate. [8]Volo ergo vi- C
ros orare in omni loco: leuan-
tes puras manus, sine ira &
disceptatione. [9] Similiter & 1 Petri 3,3.
mulieres in habitu ornato: cũ
verecundia & sobrietate or-
nantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel
veste pretiosa, [10]sed quod decet mulieres promittentes pieta- D
tem per opera bona. [11] Mulier in silentio discat, cum omni
subiectione. [12] Docere autem mulieri non permitto, neque 1 Cor.14,34.
dominari in virum: sed esse in silentio. [13] Adam enim primus Genes.1,27.
formatus est: deinde Heua. [14]& Adam non est seductus: mu- Genes.3,6.
lier autem seducta, in præuaricationem fuit. [15] Saluabitur
autem per filiorum generatio-
nem: si "permanserint' in fide "permanserit MS q.
& dilectione & sanctificatio-
ne cum sobrietate.

14 Seducta est.] *Cùm disputationis munus aduersus serpentem vltrò suscepit, quod suarum non fuerat partium.*

15 Si permanserit.] *Domestica ac matronalis cura disciplinaq́ summa ratio.*

CAP. III.

A FIdelis 1 sermo. Si quis epi-
scopatum desiderat, bonū
Tit.1,7. opus desiderat. 2 Oportet "er-
"enim o. go episcopum irreprehensibi-
Tit.1,6. lem esse, vnius vxoris virum,
sobrium, prudentem, ornatū,
5 MS.Q.n. "pudicum", hospitalē, docto-
rem, 3 non vinolentū, non per-
cussorem: sed modestum, non
"sed MS q. litigiosum, non cupidū, 4 "suæ
domui bene præpositū, filios
B habentem subditos cum om-
ni castitate. 5 Si quis autem do-
mui suæ præesse nescit: quo-
modo Ecclesiæ Dei diligentiā
habebit?

IN CAP. III.

1 Si quis Episcopatum desiderat.] *An desiderandi licentiam largitur Paulus, an obseruātiam, suiq; ipsius examinationem & modestiam suadet? cùm eas in Episcopo requirit partes, quæ in ambitionis mancipio nullo reperiri queunt. cur autem doctrinam hanc de ministrorum delectu ab illo exordio,* Fidelis sermo, *inchoauerit, hanc subesse arbitramur causam: Publicorum ministeriorum nomina primum ex munere officioq; imposita laborem, studium, curam & diligentiam significabant, ideoq; ex verbis facta sunt, quorum institutio ad actiones atque ad opus refertur, sic à consulendo consul, à regendo rex, à censendo censor, à ducendo dux, aliaq; quamplurima ex aliis deducta sunt verbis. Cùm verò postea ambitionis arte ac dolis humana gloria huiusmodi nomina ad suam rem traducta vsurpare cœpit, euenit, vt quæ antea propter oneru ac muneris difficultatem horrebantur, ministeriorum nomina iam ad titulos atque imagines translata, magno studio, multoq; negotio, eoq; persæpè minus honesto, ambirentur & peterentur. cumq; natura rerū illud postularet, quod apud pueros etiam immutatum seruauit,* Rex eris si rectè feceris, *tamen humana superbia eo processit audaciæ & impudentiæ, vt illud tanquam magni animi sermonem pronuntiaret, Quod si violandum est ius, violandum est imperij gratia. Atqui à ciuilibus ministeriis & muneribus hāc labem etiam in Ecclesiasticorum quorumdam mentes ac mores dimanasse, & antiqua & nostra etiam secula viderūt ac doluerunt. nonnullis huiusmodi munera, magis ob gloriæ quam dignitatem siue amplitudinem appellant, quàm curæ & operæ impendendæ causa admirantibus atque adeò cupientibus; ex quo effectum est; vt ministeria hæc non ex labore atque pondere, sed ex commodo & vtili atque ex subditorum numero æstimarentur. atq; ob eam rem nemo ex his ambitiosis esset qui ad splendidißimum potius, quàm ad breuißimum angustißimumq; munus non adiiceret animum: cùm tamen minimi & angustißimi cuiusq; regēdi minimus esset labor. Ita igitur vt consulum, regum, cæterorumq; magistratuum nomina à primæua institutione ad nominis ac tituli splendorem translata fuerant, indeq; consulum familiæ consulares, & patrum patritiæ, & regum regiæ dictæ, sic etiam aduersarij publici calliditate euenit, vt Episcopatus, Diaconatus, & cætera sacra sanctaq; in Ecclesiam inducta nomina, magis ad fastū iactandum, quàm ad munus & officium commendandum vsurparentur, atque ex vulgi opinione & consuetudine (qui stupet in titulis & imaginibus) magis quàm ex vero de his nominibus & verbis iudicium sumeretur. quam loquendi consuetudinem, vt vulgarem & ineptam, ad verā vsurpandorum nominum ac verborum rationem reuocatam emendare tendens Paulus, ita exorsus est.* Fidelis sermo. *λόγον rationem & institutionem & sermonem Latini interpretantur: fidele autem id dicitur, quod certa rectaq; constat fide, & nullo externo vel accepto vel illato vitio*

corruptum est; atque ita Nardum Pisticum Euangelij scriptores appellant. est itaque Apostoli mens docere Christianos eos qui à vulgi sensu longè latéq; remoti sunt, de sacris nominibus & verbis, non ex posteriore remq; ipsam consequente euentu, sed ex primaua institutionis ratione & causa, atque adeò ex ipsa actionis significatione existimare, sentire & pronūtiare oportere. ita vt, sicut regem ex potentia dictum qui existimaret, ineptè loqueretur, cùm ex regendo dictum fuisse constet, ita nec certam nec statam nec fideliter ex Deo acceptam, & fideliter conseruatam sermonis rationem teneret, qui Episcopatum dignitatis præcipuè significationem habere existimans, vehementer desideraret obire. Rectus, inquit, ac fidelis sermo, sermonisq; ratio & etymos est, vt Episcopatus ἀπὸ τοῦ ἐπισκοπεῖν ita appellatus, opus propriè ac primariè aptéque significet, & hoc magistratus is contineat & postulet, cui huiusmodi in Ecclesia nomen est inditum; continet, inquam, operis boni rationem, definitionem, & virtutem, quam qui obiturus sit, vt bene obeat atque vti par est præstare studeat, bonus ipse ac idoneæ virtutis exemplo spectatus sit oportet. igitur is qui ad Episcopatum gerendum institutus est, caueat ne id modò consideret, quàm illa res honesta sit, sed etiam vt habeat efficiendi facultatem.

habebit? 6 Nō neophytū: ne in
superbiam elatus, in iudicium
incidat diaboli. 7 Oportet autē
illum & testimonium habere
bonū ab iis qui foris sunt: vt
nō in opprobrium incidat &
laqueum diaboli. 8 Diaconos
similiter pudicos, non bilin-
gues, nō multo vino deditos, C
non turpe lucrum sectantes:
9 habentes mysterium fidei in
cōscientia pura. 10 Et hi autem
probentur primùm: & sic mi-
nistrent, nullū crimē habētes.
11 Mulieres similiter pudicas,
non detrahentes, sobrias, fide-
les in omnibus. 12 Diaconi sint
vnius vxoris viri: qui filiis suis
bene pręsint, & suis domibus.
13 Qui enim bene ministraue-
rint, gradum bonum sibi ac- D
quirent, & multam fiduciam
in

6 Neophytum.] *Ita Græcè dicebantur qui ex Gentium errore ad Euangelicam lucem recèns conuersi fuerāt. huiusmodi autem nuperis fratribus certus probandæ fidei & vitæ modus erat constitutus, namque aliàs omnes qui ex Gentibus recepti essent, Neophyti dicerentur, exceptiq; censerentur ab Episcopatu, quod aliter hàbuisse exempla docent.*

9 Mysterium fidei.] *Quod illorum fidei commissum fuerit in conscientia pura, citra omnem fraudem.*

11 Mulieres.] *Illæ piis ministrationibus addictæ, quibus sanctorum hospitum & ægrotantium fratrum & sacrarum puellarum atque instituendarum virginum cura commissa erat, quarum mentio opportunè inter diaconos incidit. de his in cap. v.* Non detrahentes.] *Solent mulieres, quo diligentiores ipsæ magisq; officiosæ sunt, eo magis cæterarum quas impares sibi in opere esse existimant, vel negligentiam vel desidiam vel arrogantiam accusare, ex quo genere illud erat; Domine, non est tibi curæ quòd soror mea reliquit me solam ministrare? dic illi vt me adiuuet.*

13 Qui enim bene ministrauerit.] *Omnem ambitionis & promotionis (quam vocāt) cogitationem ab Ecclesiæ ministris alienissimam esse Apostolus vult, proposita spe promotionis arcanæ, omni humana æstimatione longè maioris.*

In

in fide quę est in Christo Iesu.
fili Timothee MS q. [14] Hæc tibi scribo: sperans
me ad te venire citò. [15] si autẽ
tardauero: vt scias quomodo
oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei
viui, columna & firmamentũ
veritatis. [16] Et manifestè magnum est pietatis sacramentũ,
quod manifestatũ est in carne, iustificatum est in spiritu,
apparuit angelis, prædicatum
est Gentibus, creditum est in
mũdo, assumptum est in gloria.

In fide quæ est in Christo Iesu,] *qui probatis ministris illud se demum dicturum pollicebatur; Quia in pauco fuisti fidelis, intra in gaudium Domini tui.*

16 Magnum est pietatis sacramẽtum.] *De diuina arcanaq; Euangelij Christi virtute & efficientia sermo est.*

In carne.] *Nam Verbum caro factum est.*

Iustificatum in spiritu.] *Verbo in hominibus habitante.*

Apparuit Angelis,] *quibus celatum fuerat mysterium hoc ab initio creaturæ, nunc verò tandem apertum fuit.*

Assumptum est in gloria,] *testibus videntibus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre.*

CAP. IIII.

A SPiritus [1] autem manifèstè
1 Tim. 3. 1. 2 Petri 3,3. Iudæ 18. dicit quia in nouissimis
temporibus discedẽt quidam
à fide, attendentes spiritibus
erroris & doctrinis dęmoniorum, [2] in hypocrisi loquẽtium mendacium, & cauteriatam habentium suam cõscientiam, [3] prohibentium nubere, abstinere à cibis quos Deus
creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, &
B iis qui cognouerunt veritatem. [4] Quia omnis creatura Dei
bona est, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione
percipitur. [5] sanctificatur enim per verbũ Dei & orationem.
[6] Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Iesu,
enutritus verbis fidei & bonæ doctrinæ quam assecutus es.
1 Tim. 1, 2 5. Tit. 3. 9. - 13 MS. Amb. [7] Ineptas autem & aniles fabulas deuita: exerce autem teipsum ad pietatem. [8] Nam corporalis

IN CAP. IIII.

1 Spiritus] *propheticæ sanctus, quo Apostoli opportunè instruebantur.*

A fide] *verborum ac præceptorum Dei, quibus credere & obaudire debuissent.*

2 Cauteriatam.] *Similitudo sumpta est à quibusdam vanorum deorũ tum famulis tum cultoribus, qui cuius profiterentur seruitium dei, certis in corpore notis ostentabant, quorum expressa mentio in diuinæ legis cautionibus reperitur.*

7 Fabulas.] *Quales de gestu, cultu, habitu, & exercitationibus magistrorum veterũ circumferebantur, de abstinentiis quorundam, de miraculis ciborum causa editis.*

corruptum est; atque ita Nardum Pisticum Euangelij scriptores appellant. est itaque Apost... C
mens docere Christianos eos qui à vulgi sensu longè lateq; remoti sunt, de sacris nomin...
verbis, non ex posteriore remq; ipsam consequente euentu, sed ex primaua institution... ...ad
& causa, atque adeò ex ipsa actionis significatione existimare, sentire & pronũti... ...issionē
ita vt, sicut regem ex potentia dictum qui existimaret, ineptè loqueretur, cùr... ...unc est, &
ctum fuisse constet, ita nec certam nec statam nec fideliter ex Deo accept...
seruatam sermonis rationem teneret, qui Episcopatum dignitatis prae... ...ermo, & om-
bere existimans, vehementer desideraret obire. Rectus, inquit, ac fi... ...e dignus. [10]In hoc
& etymos est, vt Episcopatus ἀπὸ τοῦ ἐπισκοπεῖν ita appellatus... ...oramus & maledici-
significet, & hoc magistratus is contineat & postulet, cui h...
tum; continet, inquam, operis boni rationem, definition... ...quia [a]speramus in Deum
vt bene obeat atque vti par est præstare studeat, bo... ...viuũ qui est saluator omnium
sit oportet. igitur is qui ad Episcopatum geren... ...hominum, maximè fidelium.
quàm illa res honesta sit, sed etiam vt habe... [11]Præcipe hæc & doce. [12]Ne-
6 Neophytum.] *Ita Græcè diceba...* mo adolescentiam tuam con-
ex Gentium errore ad Euangelica... temnat: sed exemplum esto fi-
cens conuersi fuerãt huiusmod... delium in verbo, in conuersa-
fratribus certus probanda... tione, in charitate, in fide, in ca-
erat constitutus, nam... stitate. [13]Dum venio, attende D
Gentibus recepti e... lectioni, exhortationi[*], doctri-
exceptiq; cense...
ter habuisse...
9 My...
comm...
om...

[14]*Noli negligere* gratiam quæ in te est: quæ data est tibi
per prophetiam, cum impositione manuum presbyterij.
[15]*Hæc meditare*, in his esto: vt profectus tuus manifestus sit
omnibus. [16]Attende tibi &
doctrinæ: insta in illis. Hoc
enim faciens, & teipsum saluũ
facies, & eos qui te audiunt.

16 Attende tibi,] *vt quæ nosti, primùm ipse præstes: deinde doctrinæ, vt alios doceas iuxta ministerium tibi à Deo demandatum, & legitima Ecclesiasticaq; formula declaratum.*

[a] quòd sperauimus 1 MS. C.

[*] & MS. Amb. s.

IN CAP. V.

1 Seniorem.] *Singularia præcepta de doctorum ac præpositorum cõsuetudine ac modestia.*

8 Fidem

CAP. V.

[1]SEniorem ne increpaueris: A
sed obsecra vt patrem: iu-
uenes, vt fratres: [2]anus, vt ma-
tres: iuuenculas, vt sorores in omni castitate. [3]Viduas hono-
ra: quæ verè viduæ sunt. [4]Si qua autem vidua filios aut nepo-
tes habet: [b]discat primum domum suam regere, & mutuam
vicem reddere parentibus. hoc enim acceptum est corã Deo.

[b] discant 2 MS. C. S.

[5]Quæ

*ſperat 10 MS. *Amb.* S. *ſperauit 3 MS R. G. Q. n. *inſtat 10 MS. *Amb.* R. G. S. **Iſtud ad viduam pertinere admonent Græcanica ſcholia. Itaque* Si quis, *pro* Si qua, *poſitum eſſet.*

5 Quæ autem verè vidua eſt & deſolata: "ſperet' in Deum, &
"inſtet' obſecrationibus & orationibus nocte & die. 6 Nam
quæ in delitiis eſt: viuens mortua eſt. 7 Et hoc præcipe vt irre-
prehenſibiles ſint. 8 "Si quis' autem ſuorũ, & maximè domeſticorum curam non habet, fidem negauit, & eſt infi-
deli deterior. 9 Vidua eligatur non minus ſexaginta annorum,
B quæ fuerit vnius viri vxor, 10 in operibus bonis teſtimonium
habens, ſi filios educauit, ſi hoſpitio recepit, ſi ſanctorum pe-
des lauit, ſi tribulationem patientibus ſubminiſtrauit, ſi om-
ne opus bonum ſubſecuta eſt. 11 Adoleſcentiores autẽ viduas
deuita. Cùm enim luxuriatæ fuerint in Chriſto, nubere vo-
lunt: 12 habentes damnationem, quia primam fidem irritam
fecerũt. 13 ſimul autẽ & otioſæ diſcunt circuire domos: nõ ſolùm otioſæ, ſed & verboſæ &urioſę, loquentes quę non
oportet. 14 Volo ergo iuniores nubere: filios procreare, matresfamilias eſſe: nullam occaſionem dare aduerſario maledicti gratia. 15 Iã enim quæ-
dam conuerſæ ſunt retro *ſatanam. 16 Si quis fidelis habet vi-
C duas, ſubminiſtret illis, "&' non grauetur Eccleſia: vt iis quæ
verè viduæ ſunt, ſufficiat. 17 Qui bene præſunt presbyteri,
duplici honore digni habeantur: maximè qui laborant in
verbo & doctrina. 18 Dicit enim ſcriptura: Non "infrænabis'
os boui trituranti. &, Dignus eſt operarius mercede ſua.
19 Aduerſus presbyterum accuſationem noli recipere: niſi
ſub duobus aut tribus teſtibus. 20 Peccantes coram omnibus
argue: vt & cæteri timorem habeant.

*poſt o. *vt MS q.

Deut. 25, 4. 1 *Cor* 9, 9. *alligabis MS. G. S. *Matt.* 10, 10 *Luca* 10, 7.

8 Fidem negauit.] *Quam acceptis diuinitus præceptis adhibere & officio præſtare debet, alludit ad doctrinã de* GHOPHERIM, *i. negantibus.*

12 Primam fidem.] *Qua ſeſe in viduitate conſtare velle profeſſa, viduarum onere ac miniſterio ſuſcepto, poſtquam honore & victu qui ſibi deferebatur vt Chriſti ancillis & miniſtris, abuſæ fuerũt, nubere denuo volunt.*

14 Aduerſario] *doctrinæ ac veritatis Euangelicæ, id eſt, diabolo diaboliq; ſatellitibus. nam hi facilè quodlibet leuitatis exemplum ad maledicentiam calumniamq; arripiunt.*

17 Qui bene præſunt.] *Antiqua ratio diſtributionis rerum à fidelibus collatarum ad Eccleſiæ vſus temporales quos vocant.*

20 Peccantes] *publicè.*

21 Ele-

poralis exercitatio, ad modi- C
cum vtilis est: pietas autem ad
omnia vtilis est: promissionẽ
habens vitæ quæ nunc est, &
futuræ. 9 Fidelis sermo, & om-
ni acceptione dignus. 10 In hoc
enim laboramus & maledici-
mur, "quia speramus' in Deum *quòd sperauimus I MS. C.
viuũ qui est saluator omnium
hominum, maximè fidelium.
11 Præcipe hæc & doce. 12 Ne-
mo adolescentiam tuam con-
temnat: sed exemplum esto fi-
delium in verbo, in conuersa-
tione, in charitate, in fide, in ca-
stitate. 13 Dum venio, attende D
lectioni, exhortationi*, doctri- *& MS. Amb. S.
næ. 14 Noli negligere gratiam quæ in te est: quæ data est tibi
per prophetiam, cum impositione manuum presbyterij.
15 Hæc meditare, in his esto: vt profectus tuus manifestus sit
omnibus. 16 Attende tibi &
doctrinæ: insta in illis. Hoc
enim faciens, & teipsum saluũ
facies, & eos qui te audiunt.

Cap. V.

SEniorem 1 ne increpaueris: A
sed obsecra vt patrem: iu-
uenes, vt fratres: 2 anus, vt ma-
tres: iuuenculas, vt sorores in omni castitate. 3 Viduas hono-
ra: quæ verè viduæ sunt. 4 Si qua autem vidua filios aut nepo-
tes habet: "discat' primum domum suam regere, & mutuam *discant I MS. C. S.
vicem reddere parentibus. hoc enim acceptum est corã Deo.
5 Quæ

---

9 Fidelis sermo.] *Vt & pietas certa ac propria ratione definiatur, & ea sibi adscripta agnoscat, quæ ad se verè & propriè pertinent. Pietas autem in animo propriè considet, vnde & studia & officia proficiscuntur Deo grata & hominibus vtilia omnibus, atque adeò ipsi etiam à quo exercetur ad vtramque vitam conferens.*

10 Viuum.] *Qui vita ipsa est, suamq; vitam omnibus communicare vult, sine qua nemo saluus esse potest, quidquid agat aut sibi promittat; communicat autem efficienter fidelibus, credentibus & obedientibus sibi.*
Fidelium] *eorum qui sese fideles probant his partibus & officiis præstandis.*

13 Lectioni] *sacræ, quæ ad omnia vtilis est.*
Exhortationi] *eorum qui quid agendum sit norunt.*
Doctrinæ] *eorum qui instrui docerique vera cupiunt.*

16 Attende tibi,] *vt quæ nosti, primùm ipse præstes: deinde doctrinæ, vt alios doceas iuxta ministerium tibi à Deo demandatum, & legitima Ecclesiasticaq; formula declaratum.*

In cap. v.

1 Seniorem.] *Singularia præcepta de doctorum ac præpositorum cõsuetudine ac modestia.*

8 Fidem

5 Quæ autem verè vidua est & desolata: "speret in Deum, &
"instet obsecrationibus & orationibus nocte & die. 6 Nam
quæ in delitiis est: viuens mortua est. 7 Et hoc præcipe vt irre-
prehensibiles sint. 8 "Siquis'
autem suorũ, & maximè do-
mesticorum curam non ha-
bet, fidem negauit, & est infi-
deli deterior. 9 Vidua eligatur non minus sexaginta annorum,
B quæ fuerit vnius viri vxor, 10 in operibus bonis testimonium
habens, si filios educauit, si hospitio recepit, si sanctorum pe-
des lauit, si tribulationem patientibus subministrauit, si om-
ne opus bonum subsecuta est. 11 Adolescentiores autẽ viduas
deuita. Cùm enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere vo-
lunt: 12 habentes damnationem, quia primam fidem irritam
fecerũt. 13 simul autẽ & otio-
sæ discunt circuire domos: nõ
solùm otiosæ, sed & verbosæ
& curiosę, loquentes quę non
oportet. 14 Volo ergo iuniores
nubere: filios procreare, ma-
tresfamilias esse: nullam oc-
casionem dare aduersario ma-
ledicti gratia. 15 Iã enim quæ-
dam conuersæ sunt retro *satanam. 16 Si quis fidelis habet vi-
C duas, subministret illis, "& non grauetur Ecclesia: vt iis quæ
verè viduæ sunt, sufficiat. 17 Qui bene præsunt presbyteri,
duplici honore digni habeantur: maximè qui laborant in
verbo & doctrina. 18 Dicit enim scriptura: Non "infrænabis'
os boui trituranti. &, Dignus est operarius mercede sua.
19 Aduersus presbyterum accusationem noli recipere: nisi
sub duobus aut tribus testibus. 20 Peccantes coram omnibus
argue: vt & cæteri timorem
habeant.

8 Fidem negauit.] *Quam acceptis diuinitus præceptis adhibere & officio præstare debet, alludit ad doctrinã de* GHOPHERIM, *i. negantibus.*

12 Primam fidem.] *Qua sese in viduitate constare velle professa, viduarum onere ac ministerio suscepto, postquam honore & victu qui sibi deferebatur vt Christi ancillis & ministris, abusæ fuerũt, nubere denuo volunt.*

14 Aduersario] *doctrinæ ac veritatis Euangelicæ, id est, diabolo diaboliq; satellitibus. nam hi facilè quodlibet leuitatis exemplum ad maledicentiam calumniamq; arripiunt.*

17 Qui bene præsunt.] *Antiqua ratio distributionis rerum à fidelibus collatarum ad Ecclesiæ vsus temporales quos vocant.*

20 Peccantes] *publicè.*

"sperat 10 MS. *Amb.* S.
"sperauit 3 MS R. G. Q. N.
"instat 10 MS. *Amb.* R. G. S.
"*Istud ad viduam pertinere admonent Græcanica scholia. Itaque* Si quis, *pro* Si qua, *positum esse.*

*post o.

"vt MS q.

Deut. 25, 4.
1 *Cor* 9, 9.
"alligabis MS. G. S.
Matt. 10, 10
Luca 10, 7.

21 Electis Angelis.] *Qui in electione sua permanserunt, exemplumq; hominibus prastāt: constandi in suo cuiq; officio.*

22 Manus.] *Authoritatis & tradendæ & & declarandæ causa, antiquissima in Ecclesia fidelium manuum impositio fuit, sacro verbo* ZZEMICHA *dicta. hāc qui indigno & improbo homini concederet, illorum quæ malè gererentur rerum culpæ partem non modicam suscipere censendus esset.*

24 Quorumdam.] *Hac partitione ostendit quænam ratio ineunda sit, vt non temerè atq; citò ministeria indignis demandentur.*

Præcedentia.] *Quæ non patiuntur iudicem falli, vtpote quæ hominis culpam prodant, atq; hoc pacto præcedunt deducuntq; iudicium ferre volentem.*

25 Facta bona.] *Quædam manifesta sunt prius. πρόδηλα ita accipimus pro parte honestorum operum quæ aperta est. quod si dicat quis nonnullos multa rectè agere, tamen non palàm modestiæ causa; hæc ait Apostolus non posse demum omnino abscondi, nam lux non potest esse quin aliquādo luceat, nec potest ciuitas abscondi supra montem posita.*

In cap. VI.

4 Pugnas verborum.] *Quales ex quorūdam scribarum doctrina excitabantur circa explicationes & expositiones nominum seruitutis, fraternitatis, libertatis, mercenarij & huiusmodi aliorum. de quibus aliàs. est etiam λογομαχία feminea dicteriorum & maledicentiarum concertatio, qua vnus alium superare & lædere studet. ille hunc indoctum & grāmatistam ac literarum artiumq; ignarum, hic illum hæreticum aut schismaticum aut Iudæū, contrà ille hunc Ethnicum, Samaritanum aut Epicureum vocabat: cùm tamen, quod rem sapientiamq; spectat, nihil vterque prodesset.*

habeant. 21 Testor coram Deo D
& Christo Iesu & electis An-
gelis, vt hęc custodias sine prę-
iudicio, nihil faciens in aliam
partem declinando. 22 Manus
citò nemini imposueris, neq;
cōmunicaueris peccatis alie-
nis. Teipsum castum custodi.
23 Noli adhuc aquā bibere: sed
modico vino vtere propter
stomachum tuū, & frequētes
tuas infirmitates. 24 Quorun-
dam hominum peccata mani-
festa sunt, præcedētia ad iudi-
cium: quosdam autem * subse- *& 4 MS. R. Amb. G.
quuntur. 25 Similiter & facta
bona, manifesta sunt: & quæ
aliter se habent, abscondi non
possunt.

Cap. VI.

QVicunq; 1 sunt sub iugo A
serui, dños suos omni
honore dignos, arbitrentur: ne
nomen Dñi & doctrina blas-
phemetur. 2 Qui autem fideles
habent dominos, non cōtem-
nant quia fratres sunt, sed ma-
gis seruiant, quia fideles sunt
& dilecti, qui beneficij parti-
cipes sunt. Hęc doce, & exhor-
tare. 3 Si quis aliter docet, & nō acquiescit sanis sermonib' Dñi
nostri Iesu Christi, & ei quę secundū pietatē est, doctrinę: 4 su-
perbus est, nihil sciēs, sed languēs circa quęstiones & pugnas
verborum:

verborum: ex quibus oriũtur
inuidiæ, cõtentiones, blaſphe-
miæ, ſuſpiciones malæ, [5]con-
flictationes hominum mente
B corruptorum, & qui veritate
priuati ſunt, exiſtimãtiũ quæ-
ſtum eſſe pietatẽ. [6] Eſt autem
quæſtus magnus, pietas cum
Iob 1, 21. ſufficientia. [7]Nihil enim intu-
Eccleſ. 5, 14. 1 MS. S. limus in hunc mundum: haud dubium, quòd nec auferre
Prou. 17, 16. Matt. 6, 25. quid poſſumus. [8]Habentes autem alimenta, & quibus tega-
mur, his contenti ſumus. [9] Nam qui volunt diuites fieri, inci-
1 MS. Amb. c. 8. dunt in tentationem & laqueum diaboli, & deſideria mul-
& MS q. ta inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum &
perditionem. [10] Radix enim omnium malorum eſt cupiditas:
quam quidam appetentes errauerunt à fide, & inſeruerunt ſe
C doloribus multis. [11] Tu autem ô homo Dei, hæc fuge: ſecta-
re verò iuſtitiam, pietatem, fi-
dem, charitatem, patientiam,
manſuetudinem. [12] Certa bo-
num certamẽ fidei: apprehen-
de vitam æternam, in qua vo-
catus es & confeſſus bonam
confeſſionem coram multis
teſtibus. [13] Prçcipio tibi coram
Deo qui viuificat omnia, &
Matt. 27, 10. Ioan. 18, 37. Chriſto Ieſu qui teſtimonium
reddidit ſub Põtio Pilato bo-
nam confeſſionem: [14] vt ſer-
ues mandatum ſine macula,
irreprehenſibile vſque in aduẽtum Domini noſtri Ieſu Chri-
ſti. [15] quem ſuis temporibus oſtendet beatus & ſolus potẽs,

5 Quæſtum.] *Ducentes pietatem pietatiſq; ſtudia ad priuatum commodum vſurpari poſſe; & non eſſe pietatis, vt ſua quis negligat commoda.*

6 Cum ſufficientia.] *αὐταρκείας cum eo quod ſatis vnicuique eſt, ex naturæ vſu, non ex opinionis abuſu viuenti, cuius modum & rationem mox deinde ſubiungens præſcribit. Siquis itaque pietatis vera cuſtos rigiduſq; ſatelles id præterea habeat quod ſatis eſt, quodq; nulli vnquam piorum defuit, is ditiſsimus eſſe ab Apoſtolo pronuntiatur.*

11 Sectare verò] *ſtudia eorum qui ad verum præmium contendunt: hæc autem ſtudia fidei certamen in ſumma dicuntur, quod qui legitimè certarit, demum apprehendet vitam æternam à Chriſto propoſitam & donandam.*

13 Teſtimonium reddidit] *regnum ſuum non eſſe de hoc mundo, & ſe in hoc natum eſſe, in mundumq; veniſſe, vt teſtimonium perhiberet veritati, quam quia mundus non poteſt accipere, non intellexit mundanus iudex, imò contemnere viſus eſt.*

14 Vſque in aduentum] *ſanctificationis ſuorum, & iudicij Euangelici.*

17 Subli-

Rex regum & Dominus dominantium, [16] qui solus habet *Apoc. 17, 14. & 19, 16.*
immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem, quem
nullus hominum vidit, sed nec videre potest, cui honor & *Ioan. 1, 18. 1 Ioan. 4, 12.*
imperium * sempiternum. Amen. [17] Diuitibus huius seculi *in MS. s.
præcipe non sublime sapere, D
neque sperare in incerto diui- *Luca 12. 15.*
tiarum, sed in Deo viuo (qui præstat nobis omnia abundè
ad fruendum) [18] bene agere, diuites fieri in bonis operibus,
facilè tribuere, communicare, [19] thesaurizare sibi fundamen-
tum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam. [20] O
Timóthee, depositũ custodi:
deuitans prophanas vocum
nouitates, & oppositiones fal-
si nominis scientiæ, [21] quam
quidam promittentes, circa
fidem exciderunt. Gratia tecum.

17 Sublime sapere,] *superbire.*

20 Depositum.] *Simplicem, nudam, & veram Euangelica virtutis doctrinam fideliter obseruato & doceto, citra verborum vulgarium aut etiam nouorum elegantiam, aut oratoria facultatis ambitionem.*

AMEN.

In Cœnobio regio D. Laurentij, anno M. D. LXXXVI.

FINE

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam II. D. Pauli ad Timotheum ELVCIDATIONES.

Epistolæ argumentum.

TRADITAM à ſe & commiſſam Euangelicæ doctrinæ veritatem, Timotheo Epheſiorum Epiſcopo, magno ſtudio rurſus conſeruandam & promouẽdam, omniq́ue opera & labore defendendam commendat, prædicens hãc fore aliquando quorundam auaritia ambitioneq́ue perditorum temeritate negligendam, & pro virili obſcurandam nouis rerum atque verborum inuentis; ex quo & ipſis & ipſorum ſectatoribus ingens demum oriatur malum. Quamobrem hortatur virum, vt, quoad vita ſuperſit, officium ſuum nunquam remittat, ſuumq́ue in hac re exemplum teneat, qui totum Apoſtolatus ſui curſum fideliter peregit, cuius curſus poſtremum tempus ſibi iam inſtare indicat, morte pro Chriſti teſtimonio oppetenda concludendum. itaque poſtremi mandati (qualia à moribundis patribus filiis dari ſolent) formulam epiſtola hæc præſtare cenſetur. Opportunitatem Epiſtolæ ſecũda Apoſtoli defenſio attulit, qua ſe propediẽ morti addictũ intellexerat.

Cap. I.

A PAVLVS[1] Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, ſecundũ promiſſionem vitæ quæ eſt in Chriſto Ieſu:[2] Timótheo chariſſimo filio, gratia, miſericordia, * pax à Deo Patre, & Chriſto Ieſu Domino noſtro.

*& MS. S.

[3] Gratias ago Deo*, cui ſeruio à progenitoribus* in conſcientia pura, quòd ſine intermiſſione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die [4] deſiderãs te videre,

*meo MS.

*meis MS.S.

In cap. I.

1 Apoſtolus.] *miſſus cum authoritate legatus. legationis verò ſuæ ſummam eſſe ait, promiſſionem vitæ quæ eſt in Chriſto Ieſu. illa verò vita ſecum affert gratiam, miſericordiã & pacem; non humana hæc, ſed à Deo Patre, vt authore & promiſſore, & Chriſto Ieſu, per quẽ illa præſtantur, de cuius plenitudine omnes accepimus, ait Ioannes, & gratiam pro gratia.*

3 In conſcientia pura.] *Aliud eſt ſcientia, aliud conſciẽtia. Quãquam antea Ieſum Chriſtum nõ cognouerat, donec ab ipſo edoctus fuit, tamen ſemper vnico diuini cultus ſtudio actum & incitatum fuiſſe profitetur, citra omnem cogitationem proprij commodi cuiuſpiam. atque in hoc ſtudio coluiſſe doctrinam & fidem ſibi à progenitoribus traditam: laboraſſe quidẽ ignoratione Euangelicæ virtutis aliquando ingenuè fatetur, ſed miſericordiam conſecutum fuiſſe ſe gratulatus eſt aliàs, quia nõ præter propriam conſcientiam, quæ ſincera fuit, ſed præter ſcientiam errabat.*

memor lachrymarum tuarum, vt gaudio implear, 5 recorda-
tionem accipiens eius fidei quæ est in te non ficta, quæ & ha-
bitauit primùm in auia tua Loide, & matre tua Eunice, cer-
tus sum autem quòd & in te. 6 Propter quã causam admoneo B
te vt resuscites gratiã Dei, quæ
est in te per impositioné ma-
nuum mearũ. 7 Non enim de- Rom. 8. 15.
dit nobis Deus spiritum timo-
ris: sed virtutis, & dilectionis,
& sobrietatis. 8 Noli itaq. eru-
bescere testimonium Dñi no-
stri, neque me vinctũ eius: sed
collabora Euangelio secundũ
virtutem Dei, 9 qui nos libera-
uit & vocauit vocatione ᵕsua' ᵕ4 MS. Amb. a. s.
sancta, nõ secundũ opera no- Tit. 3. 5.
stra, sed secũdum propositum
suum & gratiam, quæ data est
nobis in Christo Iesu ante té- Tit. 1. 5.
pora secularia. 10 Manifestata C
est auté nunc per illuminatio-
tionem saluatoris nostri Iesu
Christi, qui destruxit quidem
mortem, illuminauit auté vi-
tam & incorruptionem per
Euangelium: 11 in quo positus 1 Tim. 2. 7.
sum ego prædicator & Apo-
stolus & magister Gentium.
12 Ob quam causam etiã hæc
patior: sed non cõfundor. Scio
enim cui credidi, & certus
sum quia potens est depositũ
meum

6 Gratiam] *ministerij ex diuina authoritate profecti, quod ipsa gratia testabatur, cum virtute & magna agere & magna pati, & magna etiam vincere ministri poterant.*

8 Testimonium] *quod virtute magna reddebant Apostoli, tum magna facientes, tum etiam multa ferentes, quæ mundus grauissima & durissima existimabat, tamen in iis omnibus superabant, propter eum qui dilexit illos.*

Vinctum eius.] *Non se esse ait sua priuata causa vinctũ, sed Christi voluntate atq; consilio, vt in vinctu testimoniũ etiã reddat, & illud obseruet quod Ananiæ fuerat prædictum, Ego ostendã illi quãta oporteat eũ pati pro nomine meo.* Secundum virtuté Dei.] *Virtus Dei omnem erubescendi causam Euãgelij ministris præcidit: ita & Apostolus ipse ait, Nõ erubesco Euangeliũ; virtus enim Dei est in saluté omni credenti: quã virtutem cùm ipsi experirentur, quonam pacto impelli poterãt ad erubescentiã?*

9 Tempora secularia.] *ante initiũ seculorũ, quæ à condito homine fluxerunt. Seculũ siue* GHOLAM *ad cõputationem rationemq; humanam refertur fluxerunt autem primũ* Notitiæ *secula, deinde* Improbitatis, *post hæc* Tenebrarum, *deinceps* Vmbræ, *quorum seculorum plenitudinem* Lux *Christi secuta est.*

11 In quo] *Euangelio.*

Prædicator,] *Ad nuntiandũ & præconio publicandũ Euangeliũ. Apostolus, cũ potestate ligandi & soluendi, vt & Apostoli cæteri. Magister, ad dedocendas Gentes errorem, & veram sanamq; vitæ ac pietatis doctrinam docendas.*

12 Cui credidi,] *mittenti me in Apostolatum; nam illius promisso credidi, & me ipsum fidemq; meam illi tradidi, quam ille opportuno tempore ac die illo lucidissimi aduentus sui, liberaturus est, quippe id facere potest & vult.*

13 In

meum seruare in illum diem.
13 Formam habe sanorũ ver-
borum, quæ à me audisti in fi-
D de & in dilectione in Christo
Iesu. 14 Bonum depositum cu-

13 In fide.] *Sana doctrina verba fidē cum dilectione coniungunt, quæ virtutes ad Christum ducunt simul, nam separata non perueniunt ad præmium. Pœnitemini & credite Euangelio, dicebat primùm Ioannes, deinde etiam Iesus idem repetebat.*

*enim o. stodi per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis. 15 Scis *hoc,
quòd auersi sunt à me omnes qui in Asia sunt: ex quibus est
*Phygellus 4 MS.R G.Q.n *Philetus o. Iosf 4, 19. "Phigelus' & Hermogenes. 16 Det misericordiam Dominus
Onesiphori domui: quia sæpè me refrigerauit, & catenam
meam non erubuit. 17 sed cùm Romam venisset: solicitè me
quæsiuit, & inuenit. 18 Det illi Dominus inuenire misericor-
diam à Domino in illa die. Et quanta Ephesi ministrauit, tu
melius nosti.

CAP. II.

A TV 1 ergo fili mi, cõfortare
in gratia quę est in Chri-
sto Iesu: 2 & quæ audisti à me
per multos testes, hæc com-
menda fidelibus hominibus,
qui idonei erũt & alios doce-
re. 3 Labora sicut bonus miles
Christi Iesu. 4 Nemo militans
*1 MS.G.S. "Deo' implicat se negotiis se-
cularibus: vt ei placeat cui se
probauit. 5 Nã & qui certat in
*coronabitur o. agone: non "coronatur' nisi le-
gitimè certauerit. 6 Laborantē
agricolam oportet primum de
fructibus percipere. 7 Intellige
quę dico: dabit enim tibi Dñs
in omnibus intellectũ. 8 Me-
*6 MS. Amb. G.S. mor esto, "Dominũ' IESVM
CHRISTVM resurrexisse à mortuis, ex semine Dauid, secũdum

IN CAP. II.

2 Per multos testes] *qui Euangelij virtutem & veritatem per Spiritum sanctum cognouerant. cùm autem duo vel tres ad testimonium satis sint, ipse tamen multos protuli, quo testatior esset doctrina quam tu aliis eras commendaturus.*

6 Laborantem agricolam.] *Ratio, ius atque æquitas postulat, vt agricolæ, qui operam in colendo agro, semineq́ spargendo, atque culmo repurgando, & cæteris muneribus posuit, fructus bona pars deferatur, modò nõ mercenarius sed agricola sit. itaque quicunq́ in Euangelio vt agricola laborauerit, Euangelij fructũ percipiet. intelligat lector quæ scribimus.*

8 Resurrexisse.] *Qui resurrectionis illius virtutem iis communicabit, qui cum ipso commortui fuerint.* Ex semine Dauid, *qui dilectus cùm esset, quod & Dauid nomen significat, repromissum regnum, quamuis multis antea exercitatus ac tentatus, oppressus & insectatus modis, tamen demum obtinuit: ita qui pro Euangelici promissi veritate laborauerit, vt ego, causam obtinebit suam.*

9 Non

Euangelium meum, [9] in quo
laboro vſque ad vincula, quaſi
malè operans: ſed verbũ Dei
non eſt alligatum. [10] Ideo om-
nia ſuſtineo propter electos: vt
& ipſi ſalutem conſequantur,
quę eſt in Chriſto Ieſu cũ glo-
ria cæleſti. [11] Fidelis ſermo. Nã B
ſi commortui ſumus: & con-
uiuemus. [12] ſi ſuſtinebimus:
& conregnabimus. ſi negaue- *Matt. 10, 33. Marc. 8, 38.*
rimus: & ille negabit nos. [13] ſi *Rom. 3, 3.*
non credimus: ille fidelis per-
manet, negare ſeipſum nõ po-
teſt. [14] Hæc commone: teſtifi-
cans coram "Domino'. Noli "Deo MS q.
contendere 'verbis, "ad' nihil "in c MS. "quòd s.
"enim' vtile" eſt', "niſi' ad' ſub- "5 MS. "MS. G. S.
uerſionem audientium. [15] Sc- "6 MS G. S. "2 MS. G. S.
licitè 'cura teipſum probabilẽ "Q n. "MS. G. S.
exhibere Deo, operariũ incon-
fuſibilem, rectè tractantem
verbum veritatis. [16] Prophana
autem & inaniloquia deuita,
multum enim "proficiunt' ad "proficient 7 MS. R. *Amb.* G. S.
impietatẽ: [17] & ſermo eorum
vt cancer "ſerpit': ex quibus eſt "ſerpet 7 MS. R. G. S.
Hyme-

9 Non eſt alligatum.] *Nam ex vinculorũ meorum fama & narratione euenit, vt complures ad me accedentes audiant ex me cauſam, hoc eſt, Euangelij præconium à me fideliter obitum: illi rurſus aliis enarrent: atque ita, dum ego in vinculis teneor, Euangelium Deiq́; verbum non ſolùm excurrit, ſed volat, ſuamq́; efficientiam credentibus & obtemperantibus impertitur.*

10 Propter electos.] *Qui in electione Dei de ſalute hominibus præſtanda manere volunt: namque hi ex cõſtantia mea in vinculis exemplo magis etiam animantur.*

Cum gloria cæleſti.] *Nam terrena gloria vana eſt, atque talis cenſetur iis qui cum Chriſto commortui ſunt mundo. his autem patientia ſpẽ fouet. ſpes verò horum nõ confunditur.*

12 Si negauerimus] *teſtimonium veritatis ab illo accepta, & rerum in nos completarum. Sed cur Petrus non fuit negatus, imò libenter & cum prærogatiua exceptus, Dicite diſcipulis eius & Petro? Alia negationis illius cenſura eſt ab hac quam Paulus ex Chriſti pronuntiato repetit. qui legit intelligat, resq́; cum rebus, tempora cum temporibus, perſonas cum perſonis componens diiudicet.*

14 Coram Domino,] *teſtimonium tuum tam in credentibus & obaudientibus quàm in repudiantibus confirmaturo.*

Noli contendere verbis.] *Cautio Apoſtolis frequentius repetita, vtpote magni ad pietatis doctrinam momenti.*

Ad ſubuerſionem.] *Namq́; alij ex audientibus contentionem admirati, exiſtimant contendentes priuati commodi ſtudio adductos; alij verò doctrinam ipſam contentioni cauſam dare opinati, reſpuunt & auerſantur; alij porrò perinde ac ludo aliquo & ſpectaculo delectantur; non pauci verò ſuorum partes ſuperiores eſſe ſtudentes, contentionem magis incendunt quàm ſedant. ſed quiſnam in his aut quantus ad pietatem fructus?*

15 Rectè tractantem.] ὀρθοτομοῦντα, *quæ vera ſunt, verè, rectè, & clarè ac diſtinctè diſſerentem, non fabuloſis doctrinis aut excogitatis ſermonibus, qui à vero ad fictiones animos traducunt, & paulatim in alienas opiniones deductos demum perdunt: vt cancer ſanam omnem carnem ſenſim corripiens, bonis humoribus corruptis, exedit.*

18 Reſur-

Hymenæus & Philêtus: 18 qui
à veritate exciderunt, dicentes
resurrectionem esse iā factam,
& subuerterunt quorundam
fidē. 19 Sed firmū fundamentū
C Dei stat, habens signaculum
hoc. Cognouit Dominus qui
sunt eius, & discedat ab ini-
quitate omnis qui nominat
nomen

18 Resurrectionem.] *Nō arbitramur istos planè de corporum resurrectione aperte & impudenter mentitos fuisse, quos reapse refellere ac redarguere facile fuerat, nisi forsitan palingenesin quampiam inducere studentes Pythagoricæ similem, quod etiam vt fabulosum iamq; diu explosum reiici, multisq; argumentis impugnari poterat; sed illam* κενοφωνίαν, *id est, inanem vocem ab istis inductam ad animorum resurrectionem relatam videri facit vera doctrinæ summa quæ paulo pòst ab Apostolo indicatur. Fuit igitur, vt ex re ipsa apparet, huiusmodi magistrorum illorum insana assertio. Cùm Euangelica Apostolicaq; doctrina refertissima esset mentione & commemoratione resurrectionis mortuorū & resurrectionis ex mortuis, quæ oratio sæpissimè significat Animorum à peccati corpore & à mortis æterna conditione liberatorum, & ad veram vitam traductorum statum; aliquando verò postremam corporū ad vitam restitutionem innuit. Priorem illam, quam à Deo non conferri nisi credentibus & Euangelio obtemperantibus Apostoli asseuerabant, atque ita omnes ad fidem & pœnitentiam hortabantur; illam, inquam, duo isti nouatores, iam semel à Christo factam, omnibus constare & patere, communemq; esse credentibus asseuerabant; neq; opus esse vel pœnitentia vel alio viuendi studio, sed vnica fidei apprehensione, illam resurrectionem iam communiter factam & publicè, singulis credentibus tantùm, priuatè ac singulariter applicari; neq; nouum Dei & Christi opus cuiquā esse exspectādum vel expetendum vel requirendum, quando omnes credentes in acceptæ iam resurrectionis albo conscripti essent. quòd si inanem illam orationis siue vocis vsurpationem ab istis inductam, cum vana etiam quorundam doctrina nostro seculo miserè vsq; producta ac disseminata conferamus, deprehendemus profectò, vel eandem esse vtramque, vel si quid discriminis admittant, id in verbis, non in re ipsa hærere. Quid enim refert dicere, Publicam animorum resurrectionem iam esse factam; vel dicere, publicam & communem omnium hominū sanctificationem iam esse factam & singulis constare sola fide apprehendendam, imò & apprehensam ei qui crediderit, quamquam nulla anteactorum scelerum pœnitentia correpto, nulla melioris vitæ atque probatorum morum & officiorum disciplina & exercitatione correcto & emendato, quandoquidem quæ acta oportuit ad iustificationem & sanctificationem, ab ipso sanctificationis authore acta, peracta, ac iam transacta omnia fuerint, nihilq; ab hominibus ad illam sibi applicandam & imputandam iustitiam exigatur præter fidem. Equidem si sententiæ non singularia & maniter vsurpata verba expendantur, nihilo ab illa Hymenæi ac Phileti hanc nostra tempestate frequentatam* κενοφωνίαν *numero aut pondere aut reipsa differre nobis videbitur, neq; minus prophana cognomentum mereri, neque minori* γάγγραινα, *vti à Paulo vocatur, incautorum hominum pectora & corda depasci.* 19 Sed firmum fundamentum.] *Totius diuinæ doctrinæ summa singulis hominibus inculcanda, & nulli vel tardissimi ingenij captu non facillima, & ad conseruandum breuissima, ab Apostolo, ad huiusmodi vana & fallacia hominum commenta & dignoscenda & oppugnanda, hic duabus tantùm sententiis traditur. Altera Dei consilium, altera verò hominum officium spectante. Nam Dei consilium nulla hominum vel asseueratione vel infitiatione mutatur, nulla inuentione impugnatur, ita vt nō ideò*

quispiam

quispiam sanctus, iustificatus, & resurrectionis compos iam sit, propterea quòd ipse talem se esse credat, sibiq; aut aliis videatur & persuadeat; sed ij tantùm Dei sunt, quos ipse nouerit & probauerit suos. S.S.E. Quia nouit Dominus viam iustorum, & iter impiorum peribit. itaque non est hominis sese commendare & probare, sed cupere, curare, & studere sese esse Deo probatum & commendatum; neque hoc fide tantùm effici posse, nisi etiam pœnitentiæ virtus & officia exerceantur, quæ Dei misericordiam, gratiam, agnitionem & probationem homini credenti conciliare possunt, ex ipsius Dei benigno consilio ac promisso: quamobrem, Omnis qui nominat nomen Domini, quod sibi conciliatum ex fide putat, non solùm nominet credens, verùm discedat quoque ab iniquitate, declinet à malo & faciat bonum, vt in suam salutem cum fructu demum nominet.

20 In magna.] *Non mirandum, ait Paulus, si inter multa milia hominum qui Christianum nomen profitentur, huiusmodi ingeniorum ac mentium monstra reperiantur: cùm omnia vnius magnæ familiæ vasa & vtensilia non æquè elegantia & honesta vel specie vel vsu sint; sed hoc differre inter vasa hæc inanima & illa animata, quod hæc se ipsa mundare & corrigere non possunt, illa verò per pœnitentiam & mentem mutare, & sordes abominari, & mundandas curare possunt; quod si fecerint, erunt vasa in honorem.*

22 Iuuenilia.] νεωτερικὰς ἐπιθυμίας, *noua recensq; inducta desideria, quæ cum Christianæ & Ecclesiasticæ doctrinæ modestia, simplicitate & veritate pugnant.*

23 Sine disciplina.] *Quæ quanquam exactissimè tractentur & absoluantur, quod contingere tamen non potest, vtpote quæ stulta sunt; tamen ex illis nihil deducere possis, quod ad pietatis profectum faciat. cuiusmodi sunt, cuiusmodi sunt, cuiusmodi sunt: sed piget indicare. vtinam nulla vlli mortalium vnquam occurrerent exempla.*

24 Patientem.] *Malorum tolerantem, & non reddentem malum pro malo, sed cum modestia, &c.*

25 Nequando.] *Non negat, sed ad optabiliorem partem vergit.*

nomen Domini. 20 In magna
autem domo, non solùm sunt
vasa aurea & argentea, sed &
lignea & fictilia: & quędã quidem in honorem, quædã autẽ
in contumeliam. 21 Siquis ergo emũdauerit se ab istis, erit
vas in honorẽ sanctificatum
& vtile Dño, ad omne opus
bonum paratum. 22 Iuuenilia D
autem desideria fuge: sectare
verò iustitiam, fidem, charitatem, & pacem cum iis qui inuocant Dñm de corde puro.
23 Stultas autem & sine disciplina quæstiones deuita: sciẽs 1 Tim. 1, 7. Tit. 3, 9.
quia generant lites. 24 Seruum
autem Domini nõ oportet litigare: sed mansuetum esse ad
omnes, docibilem, patientem,
25 cum modestia corripientem
eos qui resistunt "veritati: "Deo MS. Amb. c. s. Q. n.
nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem: 26 & resipiscant à diaboli laqueis, à quo "captiui tenentur ad ipsius voluntatem. "capti ã MS. Amb.

CAP.

CAP. III.

A HOc [1] autem ſcito, quòd
1 Tim. 4. 1. in nouiſſimis diebus
inſtabunt tempora periculo-
ſa. [2] & erunt homines ſeipſos
amantes, cupidi, elati, ſuperbi, blaſphémi, parentibus non
2 Reg. 3, 3. Iuda 18. obedientes, ingrati, ſceleſti, [3] ſine affectione, ſine pace, crimi-
natores, incontinẽtes, immites, ſine benignitate, [4] proditores,
proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis quàm Dei:
[5] habentes ſpeciem quidem pietatis, virtutem autem eius ab-
B negantes. Et hos deuita. [6] ex
his enim ſunt qui penetrant
domos: & captiuas ducũt mu-
lierculas oneratas peccatis,
quæ ducũtur variis deſideriis:
[7] ſemper diſcentes, & nunquã
ad ſcientiam veritatis perue-
nientes. [8] Quemadmodũ autẽ
Exod. 7, 11. 22. Iannes & Mambres reſtiterũt
Moyſi: ita & hi reſiſtunt veri-
tati, homines corrupti mente,
reprobi circa fidem. [9] ſed vltrà
non proficient: inſipientia
enim eorum manifeſta erit
omnibus, ſicut & illorũ fuit.
C [10] Tu autem aſſecutus es meam doctrinam, inſtitutionem,
propoſitum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patiẽ-
tiam, [11] perſecutiones, paſſiones: qualia mihi facta ſunt
Antiochiæ, Iconij, Lyſtris: quales perſecutiones ſuſtinui:
& ex omnibus eripuit me Dominus. [12] Et omnes qui piè vo-
lunt viuere in Chriſto Ieſu, perſecutionem patientur. [13] Mali
autem homines & ſeductores proficient in peius: errantes, &

IN CAP. III.

1 Periculoſa:] *Difficultatibus multis plena, cùm inter peruerſos hominum mores, inter præpoſtera ſtudia, Euangelicæ veritatis & ſimplicitatis virtus ita opprimetur, vt vehementer multos lateat.*

2 Seipſos amantes.] *Inde caput morbi.*

6 Ex his enim ſunt.] *Non omnes penetrãt, ſed quidam ex huiuſmodi gregibus.*

Quæ ducuntur variis.] *Mulierculatum harum inconſtantia mira, doctrinas doctrinaſq; magiſtros identidem mutantium, & nouis ſubinde inhiantium.*

7 Semper addiſcentes.] *Ad mulierculas eſt referendum.*

Peruenientes.] *Accedere valentes, vtpote quæ ſcientiam illam quærunt vbi non inuenire contingit.*

8 Reſtiterunt Moyſi] *Sermonibus mendacibus, & ſignis.*

10 Tu autem,] *vel meo vnius exemplo cognoſcis quid interſit inter conſtantiam Euangelicæ veritatis & virtutis, & inter iſtorum ſtudia, conatus, & præſtigias.*

14 Quæ

in errorem mittẽtes. [14] Tu ve-
rò permane in iis quæ didici- D
ſti, & credita ſunt tibi: ſciens à
quo didiceris. [15] & quia ab in-
fantia ſacras literas noſti, quæ
te poſſunt inſtruere ad ſalutẽ,
per fidem quæ eſt in Chriſto
Ieſu. [16] Omnis ſcriptũra diui- 2 Petri 1,20.
nitus inſpirata, vtilis eſt ad do-
cendum, ad arguendũ, ad "cor- "corripiendum MS q.
rigendum', ad erudiendum in
iuſtitia: [17] vt perfectus ſit ho-
mo Dei, ad omne opus bo-
num inſtructus.

CAP. IIII.

TEſtificor [1] coram Deo & A
Ieſu Chriſto qui iudica-
turus eſt viuos & mortuos, &
per aduentum ipſius, & regnum eius: [2] prædica verbum. inſta
oportunè, importunè: argue, obſecra, increpa in omni patien-
tia & doctrina. [3] Erit enim tempus cùm ſanam doctrinam nõ
ſuſtinebunt: ſed ad ſua deſideria coaceruabũt ſibi magiſtros,
prurientes auribus, [4] & à veri-
tate quidem auditum auertẽt,
ad fabulas autẽ conuertentur.
[5] Tu verò vigila, in omnibus
labora, opus fac Euangeliſtæ,
miniſterium tuũ imple, "So- "2 MS. Amb. G.S.Q.R.
brius eſto'. [6] Ego enim iam de-
libor: & tempus reſolutionis
meæ inſtat. [7] Bonũ certamen B
certaui, curſum conſummaui,
fidem

14 Quę didiciſti] *ex Deo, cuius verè factus es diſcipulus, & credita ſunt tibi in depoſitum, vt impertiaris iis qui ex animo cognoſcere cupient, quod interim dum Lucifer ortus in cordibus plene inſtruat, tu iuuabis & confirmabis, productis ex ſanctarum Scripturarum theſauro argumentis & ſententiis.*

16 Diuinitus inſpirata.] *Veteris ac noui Teſtamenti omnis talis eſt; & quid ipſius doctrina præſtetur iis qui homines Dei, non ſui homines eſſe volunt, apertè declaratur.*

17 Homo Dei,] *miniſter Dei. Sic Prophetæ olim appellabantur, & idem Timotheus in priori Epiſtola ſic eſt etiam ab Apoſtolo compellatus.*

IN CAP. IIII.

1 Viuos.] *Viuentes vita Chriſti & Dei.*
Mortuos] *in peccatis & delictis & deſideriis carnis.*
Aduentum,] *quo apparuit, mundi ſeruatorem ſe præbens, & per eiuſdem regnum, quod iis quibus receptus fuerit, communicaturum ſe eſt pollicitus, & verè communicauit.*

4 A veritate] *virtutis & efficientiæ quæ in Chriſto Ieſu eſt.*
5 Labora.] *κακοπάθησον, fer incommoda omnia, quæ Euangelij cauſa offerẽtur tibi, dum tamen bonum hunc nuntium hominibus prædicare non deſinas.*
6 Reſolutionis.] *Prænoſcẽs ſignificat qua morte ſit glorificaturus Deum.*
7 Bonum certamen.] *Omnia hæc ad miniſterij & Apoſtolatus ſui fidem, ſedulitatem, & diligentiam aſſeuerandam tranſlata ſunt, ad illudq́; pertinent, Vas electionis eſt mihi, vt portet nomen meum, &c.*

13 Libros

fidem seruaui. 8 In reliquo, reposita est mihi corona iustitiæ,
quam reddet mihi Dominus in illa die, iustus iudex : non so-
lùm autem mihi, sed & iis qui diligunt aduentum eius. 9 Fe-
stina ad me venire citò. 10 Demas enim me reliquit, diligens
hoc seculum, & abiit Thessalonîcam: Crescens in Galatiam,
Colos. 4, 14. Titus in Dalmatiam. 11 Lucas est mecum solus. Marcum as-
ministerio MS q. sume, & adduc tecum: est enim mihi vtilis in "ministerium".
12 Tychicum autem misi Ephesum. 13 Penulam quam reliqui
Troade apud Carpum, veniẽs
affer tecum, & libros, maximè
C autem mẽbranas. 14 Alexãder
ęrarius multa mala mihi ostẽ-
reddat 7 MS R. Amb. G. Q. n. dit. "reddet" illi Dñs secundum
opera eius: 15 quẽ & tu deuita,
valde enim restitit verbis nostris. 16 In prima mea defensione
imputetur 2 MS. nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis "im-
putetur". 17 Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, vt
impleretur 6 MS. Amb. per me prędicatio "impleatur",
& audiant omnes Gentes ; &
liberatus sum de ore leonis.
D 18 "Liberauit" me Dominus ab omni opere malo: & saluum
liberabit autem 3 MS. Ambros. G. S. faciet in regnum suum cæleste. cui gloria in secula seculorũ.
Priscillam MS R. Amb. G S. Q. n. Amen. 19 Saluta "Priscam" & Aquilam, & Onesiphori domũ.
Sup. 1, 16. 20 Erastus remansit Corinthi. Trophimum autem reliqui in-
Salutat 3 MS. Amb. G. S. firmum Mileti. 21 Festina ante hyemem venire. "Salutant" te
Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes.
nobiscum 6 q. tecum S. 22 Dñs Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia "vobiscum".

13 Libros,] *sacros intelligo, & Membranas, in quibus ab ipso in summa redacta putanda sunt ea, quæ ex antiquis libris Legis, Prophetarum & Psalmorum ad Euangelij veritatem facerent.*

14 Ærarius,] *æris fusor & incisor, qui lucri ex arte quæsiti causa, Apostolis idolomaniam dissuadentibus negotium faciebat.*

17 Leonis,] *Neronis. tyrannidem & sæuitiam ex nominum pondere, sanctæ linguæ vsu, significat. λέοντος, Νέρωνος.*

A M E N.

In regio Cœnobio D. Laurentij: anno M. D. LXXXVI.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI
in Epistolam D. Pauli ad Titum
ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

RELICTO à se apud Cretam Tito, authoritatem hac Epistola communit ad munia, quorum causa relictus illic fuerat, obeunda & peragenda, nempe ad Ecclesiæ ministros deligendos & constituendos, rationemque ministerij sui singulis præcipiendam, quæ eadem omnino esset cum Apostolica & Euangelica doctrina, quam breuibus capitibus hic repetit Paulus, docetque ex consequenti cauenda esse cætera dogmata quæ ab hac veritate dissentirent, & cohibendos vitandosq. quoscunque doctores aliorum dogmatū, quocunque ex genere fuerint hominum, & horum discipulos vel auditores coërcere, contendere & curare vt omnibus vera salutis ratio cognoscatur & obseruetur.

IN CAP. I.

1 Seruus.] *Non solùm vt opus Dei creatoris se seruum profitetur, sed vt emptum atque ex captiuitate postliminio liberatum, atque veræ & studiosæ obedientiæ addictum. quo nomine primùm, deinde verò altero, Apostoli, & fidem & sedulitatem se præstare debere intelligit, atque hoc ipsum agit.*

Fidem electorum.] *Ad posterius nomen prima hæc expositio referenda,* Apostolus secūdū fidē electorū Dei; *altera verò,* Et agnitionē veritatis, *ad prius,* Seruus Dei; *deinde vtraque simul coniungenda, quoniam idem est seruus qui veritatem agnoscit, & Apostolus qui aliis manifestandam recipit. ex his authoritatem mandatis conciliat suis, & curam suam manifestat, atque officio Titi pondus & authoritatem adiungit, vt quæ ille apud Cretam agebat, ex fide muneris, atque adeò ex communione Apostolica acta constaret.*

9 Am-

CAP. I.

PAVLVS [1] seruus A
Dei, Apostolus
autem Iesu Christi
secundū fidem
electorum Dei & agnitionem
veritatis: quæ secundum pietatem
est [2] in spem vitæ æternæ,
quam promisit qui non
mentitur, Deus, ante tempora 1 Tim. 1. 9.
secularia: [3] manifestauit autē
temporibus suis verbū suū in
prædicatione, quæ credita est
mihi secundū prǽceptū saluatoris
Dei nostri: [4] Tito dilecto
filio secundum cōmunem fi- B
dem, gratia & pax à Deo Patre, & Christo Iesu saluatore nostro.
[5] Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt corrigas,

rigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego dis-
1 Tim 3,2. posui tibi. 6 Si quis sine crimine est, vnius vxoris vir, filios ha-
bens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos.
1 Tim. 3, 2. 7 Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dis-
C pensatorem: non superbum, non iracundũ, non vinolentum,
non percussorem, non turpis lucri cupidum: 8 sed hospitalem,
*prudentem 17 MS. R. Q. n. benignum, *sobrium, iustum, sanctum, continentem: 9 am-
plectentem eũ qui secundum
doctrinam est, fidelem sermo-
*& 4 MS. G. S. nem, vt potens sit *exhortari in
doctrina sana, & eos qui con-
tradicunt, arguere. 10 Sũt enim
multi inobedientes, vanilo-
qui & seductores, maximè qui
de circuncisione sunt. 11 quos
oportet redargui. qui vniuer-
sas domos subuertunt, docen-
tes quæ non oportet, turpis
lucri gratia. 12 Dixit quidam

9 Amplectentem] *ἀντεχόμενον. compotem veri ac fidelis sermonis, vtpote cui eiusdem docendi atque exercendi munus & officium suscipiendum est.*

Vt potens sit.] *Duæ doctrinæ partes, Dedocere falsum; verum docere & persuadere.*

10 Inobedientes.] *De pseudomagistris hoc dicit, qui & quòd veteris vini gustum & odorem retinebant, & quòd in Creta nati essent, gentis vitio cretizabant & ipsi etiam Cretenses, tam ex Israëlis quàm ex Græcorum genere, qui instituebantur, huiusmodi etiam vana dogmata amabant, atque ita omnes cretizabant. Vt non vanum de insulanis illis Epimenidis testimonium constaret, quod & Callimachus in Iouis hymno confirmauit.*

Epimenides. ex illis, proprius ipsorum Propheta, Cretenses semper men-
D daces, malæ bestiæ, ventres pigri. 13 Testimonium hoc verum
est. Quam ob causam increpa illos durè, vt sani sint in fide.
14 non intendẽtes Iudaicis fa-
bulis, & mandatis hominum
Rom 14,20. auersantiũ se à veritate. 15 Om-
nia munda mundis: coinqui-
natis autem & infidelibus ni-
hil est mundum, sed inquina-
tæ sunt eorum & mens & cõ-
scientia. 16 Confitentur se nos-

14 Iudaicis fabulis.] *Quibus doctrinam suam de annis, mensibus, temporibus, diebus, horis, cibo ac potu, vestibus, & aliis huiusmodi rebus illi confirmare & persuadere conantur. quarum fabularum, vt cognoscãtur, specimen aliquando exhibebimus breue, sed oportunum ad multa huius generis in nouo Testamento cognoscenda.*

26 Factis negant.] *Vtpote qui legem perpetuò prædicantes, nec rectè intelligunt, nec moribus aut re præstant.*

se Deum: factis autem negant, cùm sint abominati & incre-
dibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

CAP. II.

TVᶦ autem loquere quæ decent ſanam doctrinam. 2 Se- A
nes, vt ſobrij ſint, pudici, prudentes, ſani in fide, in dile-
ctione, in patientia. 3 Anus ſimiliter, in habitu ſancto, non cri-
minatrices, non multo vino ſeruientes: bene docentes, 4 vt
prudentiam doceant adoleſcentulas, vt viros ſuos ament, fi-
lios ſuos diligant, 5 prudentes, caſtas, ⁻ſobrias', domus curam ⁻2 MS. Hier. G. S. Q. N.
habentes, benignas, ſubditas viris ſuis, vt non blaſphemetur
verbum Dei. 6 Iuuenes ſimiliter hortare vt ſobrij ſint. 7 In B
omnibus teipſum præbe exemplum bonorum operum, in
doctrina, "in integritate, in grauitate' 8 verbum ſanum, irre- "integritatē. grauitatem 1 MS. G. S.
prehenſibile: vt is qui ex aduerſo eſt, vereatur, nihil habens Textus conformis eſt Hier.
malum dicere de nobis. 9 Seruos dominis ſuis ſubditos eſſe, Ephes 6, 5. Coloſſ. 3, 22. 1 Petri 2, 18
in omnibus placentes, nō cō-
tradicentes: 10 non fraudantes, C
ſed in omnibus fidem bonam
oſtendentes: vt doctrinā Sal-
uatoris noſtri Dei ornent in
omnibus. 11 Apparuit enim
gratia Dei "ſaluatoris noſtri' "ſalutaris 1 MS. G. S. fortè interpres noſter legit σωτῆρος, pro σωτήριος.
omnibus hominibus: 12 eru-
diens nos vt abnegantes im-
pietatem & ſecularia deſide-
ria, ſobriè, & iuſtè, & piè vi-
uamus in hoc ſeculo, 13 expe- D
ctantes beatam ſpem & ad-
uentum gloriæ magni Dei &
Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti,
14 qui dedit ſemetipſum pro
nobis, vt nos redimeret ab om-
ni iniquitate, & mūdaret ſibi populū acceptabilē, ſectatorem
bonorū operū. 15 Hęc loquere, & exhortare & argue cū omni
imperio. Nemo te contemnat.

IN CAP. II.

Priuatæ ac domeſticæ diſciplinæ breuiſſimam ac pleniſſimam ſummam caput hoc exhibet, cuius partes in præcedentibus Epiſtolis explicatæ ſunt.

10 Ornent in omnibus.] *Vt ex moribus omnibus perſpiciatur Ieſu Chriſti doctrinæ ſanitas, integritas, & virtus, & laudetur etiam ab aduerſariis. Lege C. Plinij ad Traianum de Chriſtianis Epiſtolam.*

11 Apparuit.] *Nam hoc eſt totius Euangelij argumentum, nempe homines ad fidem vocare, vocatos pœnitentiam docere, & exercendam commendare cum ſpe aduentus gloriæ magni Dei, qui credentes & obtemperantes ſibi ita mutabit & Spiritu donabit ſancto, vt mundi & acceptabiles bona atque Deo gratiſſima ſectentur opera in vitam æternam.*

14 Sectatorem.] ζηλωτὴν, *ſtudioſum & amantiſſimum.*

15 Cum omni imperio,] *cum authoritate & grauitate, qualem Euangelica habet. S. S. E. Et docebat illos ſicut poteſtatem habens.*

CAP.

Cap. III.

A ADmone 1 illos principi-
bus & poteſtatibus ſub-
ditos eſſe, dicto obedire, ad
omne opus bonũ paratos eſ-
ſe, 2 neminem blaſphemare, nõ
litigioſos eſſe, ſed modeſtos:
omnem oſtendentes manſue-
tudinem ad omnes homines.
3 Eramus enim aliquando &
nos inſipientes, increduli, er-
rantes, ſeruientes deſideriis &
voluptatibus variis, in malitia
& inuidia agentes, odibiles,
B odientes inuicem. 4 Cùm autẽ
benignitas & humanitas ap-
paruit ſaluatoris noſtri Dei:
2 Tim. 1, 5. 5 non ex operibus iuſtitiæ quę
fecimus nos, ſed ſecundum
ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit per lauacrum regenera-
tionis & renouationis Spiritus ſancti 6 quem effudit in nos
abũdè per Ieſum Chriſtũ ſaluatorem noſtrum: 7 vt iuſtificati
gratia ipſius, hæredes ſimus
ſecundum ſpem vitæ æternæ.
C 8 Fidelis ſermo eſt: & de his vo-
lo te confirmare: vt curent bo-
nis operibus præeſſe qui cre-
dunt Deo. Hæc ſunt bona &
1 Tim. 4, 7. vtilia hominibus. 9 Stultas
2 Tim. 2, 15. autem quæſtiones, & genealogias, & contentiones, & pu-
gnas legis deuita. ſunt enim inutiles & vanæ. 10 Hæreticum
hominem poſt vnam & ſecundam correptionem deuita:
11 ſciens

In cap. III.

Ciuilium morum doctrina grauiſſima & vtiliſſima.

3 Eramus.] *De ſe ſuiſq; ſimilibus confeſſionem inſtituit, qualeſq; ante ſanctificationem à Chriſto ipſis conceſſam fuerint, exponit.*

4 Benignitas,] *bonitas, liberalitas.*
Humanitas.] *Amor erga homines, φιλανθρωπία.*

5 Iuſtitiæ.] *Legalis, quoniam nos nunquam potuimus legem ita præſtare, vt à maledicto legis liberaremur; nos inquam Iudæi: multo etiam minus ÿ qui ex præputio fuere, qui legem non habebant ſcriptam vt nos; animorum verò legem, id eſt, rationem malis opinionibus & ſtudiis perturbauerant: igitur vtriſque miſericordia Dei proſpectum eſt.*
Per lauacrum.] *Sanctificationis Chriſtianæ ſumma ratio, omnia antiqui & noui Teſtamenti myſteria complexa, quam Apoſtoli variis modis deſcribentes commendant, & ſibi conſtare gratulantur.*

7 Iuſtificati] *reapſe, non per imputationem.*
Hæredes.] *Fructus iuſtificationis atque illius finis verus.*

8 Vt curent.] *Officium eorum qui iuſtificationem Chriſti optant & cupiunt, fide & pœnitentia definitur.*

11 Et

11 Et delinquit.] *ἁμαρτάνει, & errorem suum fouet proprio iudicio, non autem vel vero vel vera monentibus obsequutus.*

[11]sciens quia subuersus est qui
eiusmodi est, & delinquit, cũ
sit proprio iudicio cõdemna-
tus. [12]Cùm misero ad te Arteman aut Tychicum, festina ad D
me venire Nicopolim: ibi enim statui hyemare. [13]Zenam le-
gisperitum & Apollo solicitè præmitte, vt nihil illis desit.
[14]Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad vsus ne-
cessarios: vt non sint infructuosi. [15]Salutant te qui mecum
sunt omnes: saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum
omnibus vobis. AMEN.

In Cænobio regio D. Laurentij, anno M. D. LXXXVI.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epistolam D. Pauli ad Philemonem ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

INITIO ab insinuatione ducto, commendatoriam texit Epistolam, firmissimis ad persuadendum argumentis instructam. Est autem mixta commendatio, quæ à petitione veniæ ad officij postulationem traducitur. Ait enim primùm deprecari velle se, vt seruo fugitiuo ignosceretur, tum propter scribentis gratiam, tum etiam propter fugæ vsum ipsi Paulo præstitum. Verùm aliam maiorem iam extare causam, quamobrem Onesimo non modò parcendum ignoscendúmque, sed sit etiam gratulandum, quòd is è seruo Gentili frater Christianus euaserit, Domino Dominique familiæ gratior, charior, vtilior atque officiosus magis posthac deinceps futurus. amplificatur autem commendatio authoritate, gratia & exemplis eorum qui ad salutationem vel conscribendam vel excipiendam appellantur.

1 Vinctus.] *A persona suæ conditione Epistolæ initium facit, cum relatione ad Onesimi benignitatem & fidem atque studium erga sanctos. oportet enim eum qui eo animo præditus fuerit, vt quoscunque Dei sanctos suo in loco degentes vel illac iter agentes, grato hospitio susceptos, omnibus officiis afficere soleat & cõsolari, non minorem charitatem exhibere ei, quem Christi sanctum atque adeò Apostolum, quem*

PAVLVS [1] vinctus Christi Iesu, & Timótheus frater: Philemoni dilecto

quem ætate seniorem, atque omni reuerentia dignum, sibiq; iam antea susceptum & obseruatum cognouerit, ac nunc multo magis, cùm ipsum ob Christi Iesu testimonium & gloriam vinctum esse intelligat: cùm ille præcipuè fide caleat erga Christum Dominum omnium, cuius ministris opportunum semper & obsequium & officium præstari conueniat. Nam præter omnia alia, quæ magnum momentum in se habent ad persuadendum, vel vna vinculorum & carceris mentio viri humanissimi valdeq; pij animum mouere potuit, & ad omnem consolationem parandam, iuxta illud Pauli ipsius monitum: Mementote vinctorum tanquam simul vincti.

Timotheus frater.] *Viri nomen & fratris appellatio commendationi authoritatem pondus & decorem auget.*

lecto & adiutori nostro, [2] & Appiæ sorori charissimæ, & Archippo cōmilitoni nostro & Ecclesiæ quæ in domo tua est. [3] Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. [4] Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis, [5] audiens charitatem tuam & fidem quam habes in Domino Iesu, & in omnes sanctos:

B [6] vt cōmunicatio fidei tuæ euidens fiat in agnitione omnis* boni ⁻quod est⁻ ⁿin vobis' in Christo Iesu. [7] Gaudium enim magnum habui & cōsolationem in charitate tua, quia viscera sanctorum requieuerūt per te frater. [8] Propter quod multam fiduciam habens in Christo

*operis MS. R.G.Q.n.
ⁿquæ est 5 MS.
⁻4 MS. R. G.
ⁿin nobis 7 MS Amb. C.
⁻MS. Q. n.

Adiutori.] *Nam cùm ille Apostolus ministraret & sanctis, suarumq; rerum communicatione consuleret, adiutoris nomen meritò obtinuit, iuxta illud: Qui recipit Prophetam, &c.*

2 Commilitoni.] *Qui cum Apostolis Euāgelij causa iter fecerat, & contentiones pro Euangelij veritate fortiter sustinuerat, atque in eadem adhuc militia erat.*

5 In Domino.] πρὸς τὸν κύριον Ἰησοῦν, *in Dominum Iesum, & in omnes sanctos. charitatem quam habes in Iesum Dominū, ad omnes sanctos protendis, & quam exerces in sanctos, in Dominum Iesum intendis: namque officium erga familiares factum, ad familiæ dominum refertur.*

6 Communicatio fidei tuæ euidēs fiat,] ἐνεργὴς, *efficax. vt fides, charitas, studia, animiq; intentio cæteraq; bona quæ in vobis sunt ad Christi cultum, honorem, & expectationem pertinentia, facile cognoscantur ex fideli communicatione, qua erga illius sanctos vteris.*

7 Gaudium.] *Præcedentis gratulationis & commendationis confirmatio.*

8 Multam fiduciam.] *Cùm ego vt Apostolus eius Domini, cui tu teipsum, omniaq; tua tribuis, possem ea quæ decēt valde fidenter imperare; tamen, vt mihi gratius esset officiū tuū, non ex authoritate, sed ex charitate persuadere institui, his nominibus iam tibi notis & amatis, primùm quòd tu sis frater mihi dilectus; deinde quod ego sim Paulus tibi charus vti frater, & charior vti senex. hæc hactenus constabant: nunc verò illud additum est, quòd etiam vti vinctus Christi Iesu, cuius amore vincula & carceres & quæ conditionē hanc secutura sunt, libenter fero. tantis itaq; nominibus & charitatis causis tibi rem, caput valde mihi dilectū, meæq; curæ adscribendū, nō minore quàm filij proprij nomine cōmendo; filij, inquā, mei, tui verò iam fratris, qui tibi antè seruus minus vtilis fuerat, nunc verò & tibi & mihi vtilis.*

Christo Iesu imperandi tibi quod ad rem pertinet: 9 propter
charitatem magis obsecro, cùm sis talis, vt Paulus senex, nūc
autē & vinctus Iesu Christi. 10 Obsecro te pro meo filio quē
genui in vinculis, Onesimo, 11 qui tibi aliquando inutilis fuit,
nunc autem & mihi & tibi vtilis, 12 quem remisi ⁻tibi'. Tu au- -3 MS. C.
tem illum "vt' mea viscera suscipe. 13 quem ego volueram me- "id est 6 MS. Hier. C.
cum detinere, vt pro te mihi ministraret in vinculis Euange- C
lij: 14 sine consilio autem tuo nihil volui facere, vti ne velut
ex necessitate bonum tuum
esset, sed voluntarium. 15 For-
sitan enim ideo discessit ad
horam à te, vt æternum illum
reciperes. 16 iam nō vt seruum,
sed pro seruo charissimū fra-
trem, maximè mihi; quanto
autem magis tibi & in carne
& in Domino? 17 Si ergo ha-
bes me socium: suscipe illum
sicut me. 18 Si autem aliquid
nocuit tibi aut debet: hoc mi-
hi imputa. 19 Ego Paulus scri-
psi mea manu: ego reddam: vt
non dicam tibi, quòd & teip-
sum mihi debes. 20 ita frater.
Ego te fruar in Domino. Re- D
fice viscera mea in "Domino'. "Christo MS. Hier. C. q. 2.
21 Confidens in obedietia tua
scripsi tibi: sciens quoniam &
super id quod dico, facies.
22 Simul

14 Ex necessitate.] *coactum.*

15 Forsitan.] *Ex euentu causam coniectandā proponit, vt videatur illa fuga nō mala mēte, maloq́ animo dominum offendendi, sed meliore consilio suscepta: quod si hoc non prius instituerat seruus; tamen vt succederet, diuina prouidentia effectum est.*

16 Et in carne.] *Quod non ex Israëlitis esset Onesimus, sed ex Gentibus, ex quarū etiam genere Philemon erat: nam iuxta præcisam sacrorum authorum partitionem, bifariam tantùm diuidebantur populi, in circuncisionem & præputium, ex illo oraculo: Duæ gentes sunt in vtero tuo, &c.*

17 Socium.] *κοινωνόν. Si quicquam mihi impertiri decreuisti, id huic impertitum esse cupio, ac si ego ipse essem cui beneficium communicares.*

18 Si autem aliquid nocuit.] *Antitheton pulcherrimum. ita, inquit, meam vicem cum hoc mutatam volo, vt si quid mihi tribuere velis officij aut beneficij, illi tribuas: contrà verò, si quid ille tibi debet, id totum mihi in nominibus adscribas, idq́ ego non per procuratorem vel institorem aliquem, sed propria manus syngrapha recipio, & persoluturum me polliceor, & non ponendum in nominibus debitorum erga me tuorum: in quibus illud magnum est, quod te mihi debes.*

20 Ita frater.] *Peroratio cum dulcissimo affectu. equidem in varia ac multiplici multorum eloquentiæ seria professorum lectione non memini me videre breuius, grauius, suauius, & efficacius persuasionis exemplum. O Diuini Spiritus admirandam scholam!*

22 Simul autem & para mihi hoſpitium. nam ſpero per ora-
tiones veſtras donari me vobis. 23 Salutat te Epaphras conca-
ptiuus meus in Chriſto Ieſu, 24 Marcus, Ariſtarchus, Demas
& Lucas adiutores mei. 25 Gratia Domini noſtri Ieſu Chri-
ſti cum ſpiritu veſtro.

AMEN.

In Cœnobio regio D. Laurentij, anno M. D. LXXXVI.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam D. Pauli ad Hebræos ELVCIDATIONES.

PRÆFATIO BREVIS.

EPISTOLAM *hanc ad Hebræos, cùm omnis ab initio Chriſtianæ diſciplinæ, hoc eſt, Apoſtolorum muneris, quorum ætate Chriſtianum nomen increbeſcere cœpit, Eccleſia vt Canonicam & Apoſtolicam planeq́ diuinam ſuſceperit, ſuſpexerit, & probauerit, atque communi ferè omnium conſenſu, Pauli nomine & authoritate inſignitam, per omnes ætates nationibus tradiderit cunctis: mirandum ac vehementer dolendum eſt noſtro ſeculo, quibuſdam (doctis aliàs) viris, & vti credi par eſt, Chriſtianæ pietatis ſtudioſis in mentem incidiſſe, hanc ad dubiorum authorum catalogum reuocare, duplici tantùm argumento præcipuè inductis (nã præter duo hæc, cætera omnia leuia ac nullius ad perſuadendum momenti cenſentur.) Alterum quidem ex Apoſtoli huius more & conſuetudine petitum eſt, quod vrgere magis videtur. Alterum verò ex orationis filo atque ſtylo, quo tota Epiſtola contexta apparet. Atque prioris argumentationis illa ſumma eſt: Solemne ac perpetuum Paulo eſt in omnibus Epiſtolis, non ſolùm ad Eccleſias publicè à ſe conſcribendis, verùm ad ſingularem aliquem*

virum, vel communi de causa, vt ad Timotheum & Titum; vel de priuato argumento, vt ad Philemonem datis, suum in primis nomen appellari ac profiteri: quod non gloriæ vel arrogantiæ causa factum credimus, sed authoritatis atque attentionis apud lectorem firmandæ. hoc exemplum, in cæteris omnibus Epistolis perpetuum, hæc vnica cùm requirat, Paulum authorem non censetur agnoscere. Altera verò ita instituitur ratiocinatio: Certum quoddam atque familiare Paulo, in omnibus sibi adscriptis Epistolis, orationis atque dicendi genus perpetuò obtinetur, quo eadem rerum copia, maximè ex præcipuis cùm repetitur (repetitur autem sæpissimè) iisdem ferè verbis pronuntiatur, simillimis illustratur sententiis, & figuris omnino atq. tropis paribus exornatur; à quo genere lõgè huius Epistolæ & argumentũ abest, & oratio omnis differt, adeò vt neque exordium ipsum, neque argumentandi formulæ aliarum Epistolarum aliquod instar habeat, quod eidem authori, suiq; minimè oblito, cui aliæ tribuuntur omnes, & hanc concedendam vincat. Hæc argumentorũ atque argumentationum summa est, qua quidã Pauli iuri erga hanc Epistolã derogare conati sunt: quibus, vti nimiam curiositatem fortaßè adscribere possumus, ita contrà satis attentam, in vtroque argumentorum perlustrando loco, minimè concedimus diligentiam. Nam principio certæ & probatæ artis (quam quidam ex his sibi non ignotam persuadent) erat personarum officia & munera ac rationes cæteras obseruatas comparauisse, temporum quoque occasiones & opportunitates cognitas perspectasq; habuisse, deinde rerum ipsarum pondera & momenta probè examinata composuisse, atq; omnia hæc diligenter expensa, ad orationis atq. styli genus relata, iudicij ferẽdi causa producere, & maturè cõsiderata statuere. Nec enim personarũ omniũ eadẽ promiscuè agẽdi vel potestas vel ratio est, vel oratio præscribi eadẽ debet.

Qui didicit patriæ quid debeat, & quid amicis,
Quo sit amore parens, quo frater amandus & hospes,
Quod sit conscripti, quod iudicis officium, quæ
Partes in bellum missi ducis, ille profectò
Reddere personæ scit conuenientia cuique.

Atque hoc egregium præceptum, ab ipsa rerum natura profectum, quisquis accuratè teneret ac mente agitaret, quam nam personã Paulus in hac & in aliis Epistolis ageret, primùm intelligere studens, cognosceret multiplicem causam subesse, quamobrem in aliis scribentis nomen profiteri oportuerit, in hac verò non expedierit. Primùm constaret, viro huic datas esse præcipuè partes Apostolatus apud Gentes obeundi & exercendi: cùm alij, quanquam pluribus gentibus doctrinam suam communicare possent,

tamen

tamen Apostolatus munere apud Iudæos Israëlitasq́ fungerentur, vt Iacobus, qui & præsens Hierosolymis Euangelium docebat, & Epistolam catholicam quidem illam scripsit, sed duodecim tribubus quæ in dispersione sunt, destinauit. Petrus electis aduenis dispersionis Ponti, &c. priores mittebat literas. Paulus autē nunquā Iudæorū appellatus est vel Apostolus vel doctor, sed vtrumque cognomentum Gentium præcipuè causa accepit. Namque aliud est nomen Christi portare, quod non solùm sermonibus vel publicis vel priuatis, sed rebus etiam agendis & incommodis perferendis portatur & propagatur; aliud verò doctorem & Apostolum agere, quod nemini contigit nisi singulari authoritate ad eam rem adornato & instructo, vt aliquando, Deo nobis propitio, de Apostoli officio disserentes, explicabimus. Quicunque verò doctor Apostolusq́ constitutus esset, ille ex muneris authoritate & nomen præscribere in Epistolis suū & iis ad quos scribebat, nō solùm suadere sed præcipere iure poterat, quod & Paulus ipse ad Philemonem scribens apertè docet: Multam, inquit, fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi, propter charitatem magis obsecro. Igitur cùm nec Apostoli nec doctoris munere apud Hebræos fungeretur Paulus, nec nomen profiteri suum, nec præceptoris orationem vsurpare debuit. ac præcipuè cùm ipse discipulorum omnium Christi maximè esset inuidiosus, quippe qui nō, vti cæteri Apostoli, à principio adhæsisset Christo, sed Christi nomine infensissimum sese initio præbens, obsequentissimum deinceps dedidisset, & acceptum à Synagoga Apostolatum in ipso legationis itinere, vt illis censebatur, prodidisset (siquidem synagogæ Apostolus ipse fuerat, vt suo loco ostendemus) quamobrem in Christi familiam conciliatus, Apostolatum quidem suscepit, verùm non ad eos quorum nuper fuerat Apostolus, sed ad Gētes, quarum & doctor institutus fuit. Alij autem Apostoli suum ab initio munus apud Israëlitas præcipuè exercere, ac deinceps semper cōseruare iussi sunt: In viam Gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis, sed ite potius ad oues quæ perierūt domus Israël. Quonam pacto hi postea ad Gentes missi fuerint, alterius disputationis est aperire. Potuit autem Paulus, & quicunque alius Pauli studio atque mēte affectus, Christianæ doctrinæ rationes Iudæis disserendo indicare, potuit monendo ac suadendo insinuare, atque obsecrando ad ipsorum salutē commendare. Consiliarij denique vel disputatoris atque monitoris officium facere potuit, cuius oratio non ex personæ authoritate, sed ex argumenti atq́ sententiæ veritate, fidem & beneuolentiam legentium postularet. id igitur quod potuit, magna cura, sedulitate ac diligentia multa, se (vtpote Gentis suæ studiosissimum) agere ac perficere conari idem ipse apud Gentes confessus

fessus & professus est, Vobis dico Gentibus, quamdiu quidem. Igitur quod potuit, diligenter Paulus facit, hoc est, ministerium honorificat suum, τὴν διακονίαν, ministrationem, inquam, suam, non qua, vt Apostolus & doctor præcipere poterat, sed qua inseruire ac ministrare poterat iis quos tantopere diligebat, quorumque studebat saluti, ita vt ipse ait, omnia omnibus fiebat vt aliquos lucrifaceret, Iudæis Iudæus, adeò vt ipse tanquã vnus ex Iudæis, purificationis dies, quorum vmbram iam per Euangelium abolitam nouerat, tamen annuntiaret publicè, atque hac occasione de vmbræ illius luce & corpore ageret. Quamobrem Epistolam hanc ab ipso non tanquam Iudæorum Apostolo, sed tanquam vno ex Iudæis, qui de sacrorum scriptorum veritate differerent, & in communi consulerent, conscriptam intelligimus: ideoque nec authoris nomen requirere, nec Apostolatus desiderare titulum, tantumque argumenti atque argumentationum authoritate & pondere instructam, fidem & probationem apud Iudæos sibi adstruere. Quod verò de orationis genere atque stylo obiicitur, nihil ad eleuandam Epistolæ authoritatem, vel Paulo detrahendam momenti habere, tum ipsa rerum ratio & tractanda materies arguit, tum etiam Hebraicæ, hoc est, Syricæ linguæ, qua illam à Paulo conscriptam & omnes fatentur & res ipsa comprobat, forma & facies apertè docet. Nam quamquam Christi Iesu mysterium & beneficium huius Epistolæ, vt & cæterarum, argumentum contineat; tamen tractationis occasio alia aliam orationis postulabat formam, quam in Elucidationibus vtcunque indicantes, nihil ab aliarum Epistolarum significatione atque virtute, vel rerum pondere vel verborum delectu, hanc minus habere ostendemus.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

MAGNAM Hebræorum illius tempestatis, tum magistrorum, tum discipulorum vulgò offensionem ac turbam mouerat opinio, quæ de Euangelij Christi doctrina disseminata erat: nimirum illius doctrina antiquitatem authoritatemque omnem totius Mosaicæ legis cum ritibus ceremoniisque suis aboleri. idque ingentem populi aduersus Apostolos, cæterosque Christi discipulos, cùm imperfectiores tum sanctos excitabat inuidiam, non sine imperfectiorum cõmotione aliqua, quos partim rerum perplexitas, vti videbatur, ex nouitate nata, partim potentiorum infestatio & crudelitas etiam à contẽto ac recto Euangelicæ disciplinę cursu interdum detinebat. horum animos adhortãdi cupidus Paulus, vera antiquorum rituum ratione & institutione cum Iesu Christi veritate cõparata, instruendos suscipit, instructosque, quanquam breuiore sermone, sententiarum tamen numeris ac ponderibus solidissimo, ad certamen omne pro eadem veritate, proque sua ipsorum salute fortiter sustinendum efficacissimè hortatur.

CAP. I.

A MVLTIFARIAM multisque modis olim Deus loquẽs patribus in Prophetis: [2] "nouissimè dieb[9] istis locutus est nobis in Filio, quẽ constituit hęredem vniuersorum, per quem fecit & secula. [3] qui cùm sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, portansque omnia verbo virtutis suę, purgationem peccatorum faciens, " sedet ad dexteram maiesta-

°nouissimis MS. C. I.

Sap 7, 26.

°sedit I MS. G.

IN CAP. I.

1 Multifariam] *ad numerum referendum. Sæpè, inquit, Deus patres nostros Israëlis filios allocutus est, ex quo primùm Mosen in Ægyptum misit cum libertatis legatione: nam & per hunc illos sæpissimè & per alios etiam vates allocutus est, vario allocutionu & vaticiniorum genere ac modo, nunc os ad os conueniens, nunc per somnium, interdum per visionem, aliquando per Angelum humana specie conspectum. ita tamen vt semper Prophetas voluntatis suæ interpretes & internuntios adhibuerit. Hoc olim factum nouimus.*

2 Nouissimè,] *nuper, his postremis diebus, qui antiquorum temporum & seculorum finis & noui seculi initium fuere.*

In Filio,] *Deo & homine.*

Quem constituit.] *vt Deum & hominem simul, nam vt Deus hæres ac dominus ab æterno fuit omnium quæ ab ipso possidebantur, & quæ per ipsum facienda erant demumq; facta sunt secula, tam antiqua quàm noua, per ipsum, inquam, vt Deum.*

3 Splendor gloriæ.] *In quo omnia lucent quæ in Patre laudantur, hoc est, quantum ad efficacitatem; quantum verò ad naturam ipsam, figura est substantiæ eius* χαρακτὴρ *character ab illo impressus, qui eandem substantiam tenet quàm is qui imprimit.* Verbo virtutis,] *Verbo potenti suo. nam cum ipse sit Verbum Dei, & Deus idem omnia quæ sunt, suo Verbo fert, producit, gerit, & gubernat. S. S. E. Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Omnia hæc quæ de Filio hic enuntiantur vocabula, ad humani captus tenuitatem à solis natura & efficacitate translata sunt, quæ qui quemadmodum habeant ignorauerit, translationis rationem & collationem non planè intelliget. sed nunc non vacat de natura solis differere. Hæc de primis Filij Dei partibus & muneribus, hoc est, de virtute & authoritate creandi & gubernandi omnia per Verbum suum, hoc est, per seipsum, qui Verbum Patris est. Deinceps de alteris partibus ab eodẽ Filio eiusdem Verbi virtute susceptis & præstitis. ita intelligimus Græcè illud,* δι' ἑαυτοῦ, τοῦτ' ἔστι τοῦ ῥήματος. Purgationem.] *Idem qui conditor fuit, rerumq; conditarum author vti Verbum fuit, idem etiam hominum, qui à conditionis suæ statu & puritate deciderãt, purgator exstitit: idem creator, idem recreator; idem generator, idem regenerator; idem primus hominum possessor, idem abalienatorũ à se postea redemptor.* Peccatorum] *nostrorum. ita Græca lectio exponit.* Faciens.] *Iam facta & semel in consummationem seculorum perfecta, quod ad suam efficientiam attinet, purgatione. ita explicandum Latinum participium faciens, referendumq; ad aoristum, quo Latini carent,* ποιησάμενος.

Sedet,] *perpetuam tenens efficacitatem, virtutem & authoritatem, vtpote qui ad dexteram iam consedit illius magnitudinis amplissimæ quæ in excelsis est, vnde omnia alia deducuntur ac deriuantur. ad quem gradum nullus vnquam spirituum aliorum euectus est: cumq; antea imminutus fuisset paulo minus ab Angelis, qua homo mortalis erat; nunc iam post absolutam & perfectam*

perfectam expeditionem suam, omnibus Angelis tanto præstantior extat, etiam qua homo est, quanto filij legitimi atque in familia nati seruis & ministris excellunt. hoc conquisitis ex sacra lectione testimonijs confirmat Paulus, vtpote qui cum Hebræis agit, quibus curæ erat prophetico sermoni attendere, & obseruare an hæc ita haberent.

6 Et cùm iterum.] *Vocula* iterum *cõiungenda verbo* dicit. *& ait rursus in Psalmo illo quo aduentus regni Filij Dei in habitabilem terram repræsentatur, &c.*

maiestatis in excelsis: [4] tantò
melior Angelis effectus, quan-
tò differẽtius præ illis nomen
hæreditauit. [5] Cui enim dixit B
aliquando angelorum, Filius Psal. 2, 7.
meus es tu, ego hodie genui
te? Et rursum, Ego ero illi in 2 Reg. 7, 14.
patrẽ: & ipse erit mihi in filiũ?
[6] Et cùm iterũ introducit pri-
mogenitum in orbem terræ, dicit, Et adorent eum omnes Psal. 96, 8. Psal. 103, 4.
Angeli Dei. [7] Et ad Angelos quidem dicit, Qui facit Angelos
suos, spiritus: & ministros suos, flammam ignis. [8] Ad Filium C
autem: Thronus tuus Deus in seculum seculi: virga æquita- Psal. 44, 7.
tis, virga regni tui. [9] Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem:
propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis prę par-
ticipibus tuis. [10] Et, Tu in principio Domine terram fundasti: Psal. 101, 26.
& opera manuum tuarum sunt cęli. [11] Ipsi peribunt, tu autem
permanebis: & omnes vt vestimentum veterascent. [12] Et ve- D
lut amictum "mutabis' eos, & mutabuntur: tu autem idem *inuolues r. ms. c. s.
ipse es, & anni tui non deficient. [13] Ad quem autem Angelo-
rum dixit aliquando: Sede à dextris meis, quoadusque po- Psal. 109, 1. 1 Cor. 15, 25
nam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? [14] Nõne om-
nes, sunt administratorij spiritus: in ministerium missi pro-
pter eos qui hæreditatem "capient' salutis? *capiunt ms. q. R. B. Q. n.

In cap. II.

1 Propterea.] *Totius argumentationis complexionem huius capitis initium continet. est autem argumentatio integra hoc pacto: Quæcunque Deus promisit, ea oportunè præstat iis, qui promissis fidem atque præceptis illius obsequium & studium adhibuerint: promittere autem & præcipere solere Deum, in confesso omnibus est, quicunque sanctorum scriptorum non sunt inscij: præstitisse verò & præstare solere, quæ pollicitus est Deus, ex eorundem scriptorum patet narrationibus, atque ex constante apud nos notitia. ita concludimus, & Deum populo suo oracula fundere per Prophetas, idq; ministerio Angelorum, & oracula illa euentu confirmari. atq; hæc prima instituta dissertationis pars est: (nam bimẽbris est hæc à Paulo instituta disputatio.)*

Altera

Cap. II.

[1] PRopterea abundantius A
oportet obseruare nos ea
quæ

Altera verò pars ex huius instituitur similitudine & comparatione: Vt olim Deus Prophetarum officio, Patres allocutus est, ita nunc nos ipsos, qui hoc seculo agimus, non Prophetarum tantùm sermone, sed proprij Filij legatione est allocutus. Cuius Filij legatio & promissa nobis & praecepta attulit; igitur vt illis per Prophetas factis promissis, illisq; praeceptis fidem & obsequium praestari oportuit ab iis ad quos illi demandabantur; sic etiam hoc tempore huic nouae legationi & fidem & obauditionem praebendam esse consequitur. quòd si illis magna & plena haec adhibebantur, his nunc maiora & pleniora postulantur, cùm ex legati comparatione, tum etiam ex argumenti in legatione explicati praestantia: namque olim qui primas in illis mandatis partes apud homines agebat, non erat Deus, hoc est, natura diuina ipsa; sed Angelus quispiam à Deo ad Vatem aliquem instruendum missus, deinde Vates Dei per Angelos mandatum ad homines perferebat. ita longo personarum interuallo Dei ad homines, hoc est, ad Patres nostros deducebatur sermo. Nunc verò non iam Patribus, quibus per Prophetas abundè quod illa postulabant tempora consultum fuit, sed nos Deus ipse alloquitur, non virorum Prophetarũ legatione, sed Filij proprij alloquio & sermone, non Angelorum ministerio, sed suo ipsius Dei Spiritu; cuius figura substantiae & lucis splendor Filius hic est. Quòd si antiquae illae legationes & allocutiones certam & firmam audientium fidem, & diligentem postulabant obaudientium operam, omnia haec huic nouae Filij Dei legationi excipiendae pleniore nobis cura ac studio adhiberi oportet, propter summam legati authoritatem & legationis praestãtiam. quippe responsa illa omnia antiqua corporalem & externam mortalis huius vitae salutem, libertatem & felicitatem spectabãt, reapseq; obseruatoribus afferebant: quae animorum verae atque vltimae felicitatis facultatem & vsum non tam praesentem exhiberent, quàm expectandum significarent. Nunc verò postrema haec legatione, non de hisce natura sua fluxis & caducis corporum atque vitae huius commodis, sed de vera animorum felicitate, de caelestis regni communicatione, atque de consequenti has demum carnis resurrectione aeternáque gloria agitur.

quae audiuimus: ne fortè pereffluamus. 2 Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis praeuaricatio & inobedientia accepit

Ea quae audiuimus] *à Filio nunc ad nos missó, tenere, continere, atque conseruare.*

Pereffluamus.] *Extra hunc nobis nunc allatae copiosè salutis alueum praeterlabentes pereamus, παραῤῥυῶμεν.*

2 Qui per angelos.] *Perstat in contentione, firmoq; argumentationis huius argumento: Si sermo per Angelos, minoris dignitatis compotes ministros, erga eos quibus est denuntiatus, nusquam non efficax fuit, cùm tamen longißimè minoris ponderis atque pretij legationum illarum materia esset; consentaneum est, plurimis nominibus efficaciorem fore postremam hanc de salute publica legationem, tam in iis qui repudiauerint, quàm in iis qui susceperint.* Factus est firmus.] *Legationum antiquarum duo summa fuêre capita, alterum veritas & constantia Dei in promissis praestandis iis qui crederent, & proposita sequerentur praecepta; alterum verò animaduersio, iis qui sese incredulos vel contumaces praeberent praedicta. Namque lex & prophetiae benedictionem & maledictionem proponebant, quae cùm iis quibus denuntiabantur euenissent, effatorum Dei constantiam & veritatem exemplis ostendebant apertißimis. ad alteram partem oratio haec refertur,* Factus est firmus.] *Graecum verbum & firmum & manifestum significat, firmatus & manifestatus est sermo promissis praestandis. Alteram verò partem, animaduersionis videlicet in incredulos vel contumaces, illa oratio exponit,* Et omnis praeuaricatio & inobedientia, &c.

cepit iustā mercedis retribu-
tionem: [3]quomodo nos effu-
giemus si tantam neglexeri-
mus salutem: quæ cùm initiū
accepisset enarrari per Domi-
num ab eis qui audierunt, in
nos confirmata est, [4]cōtestāte
Deo signis, & portentis, & va-
riis virtutibus, & Spiritus san-
cti distributionibus secūdum
suam voluntatem. [5]Nō enim
angelis subiecit Deus orbem 2 MS. e.s.
terræ futurum, de quo loqui-
mur.

3 Quomodo nos.] *Contentionis complexio est pluribus excessibus cōmunita. Primò, quòd salus hæc recèns allata animis, illa salute Aegyptiaca & aliis eiusmodi exemplis ad vitæ huius temporale commodum referēdis, vltra omnem comparationem sit maior. deinde, quòd maiorem ac digniorē ministrum & authorē agnoscat: nam idem qui minister & legatus fuit, idem author etiam illius est.*

Cùm initium accepisset.] *Huius lectionis series & ratio sic habet: Iesus primùm fuit pœnitentiæ præco, cum expositione causæ; Quia instat tempus, & appropinquauit regnum cælorum, &c. deinde mortuus, sepultus, & suscitatus, publicæ salutis negotium peregit. post hæc discipulos docuit, oportere se ad Patrem redire, salutis illius pignora & exempla ipsis communicanda cælitus missurum, quæ reuersus in cælum manifestè misit, illisq; cōmunicauit, quo-*
4 *rum etiam testimonio, vt publicè crederetur, adiuncta est diuinorum sigillorum authoritas, quorum summa in vltimo Euangelij secundum Marcum capite subducta est, atque hoc loco ab Apostolo in quatuor capita redigitur,* Signis, portentis, *&c. sed quartum singularē obseruationem postulat, quod tertij membrum est: hoc est,* Et Spiritus sancti distributionibus, *de quibus in prima ad Corinthios agebamus. itaque vt illa prius indicata ad veteris Testamēti confirmationem producta fuerant, ita etiam quatuor hæc diuinorum sigillorū genera ad noui comprobationem Testamenti à Deo Domini Iesu Christi Patre producta sunt.*

5 Non enim.] *Docet oportuisse nouam rationem altiusq; repetitam iniri, ad veritatē Dei præstandam. Nam cùm scriptura solui non possit, sed suas omnino partes plenè absolutas postulet, sententiam illam decantatissimam, quæ prophetic[illegible]ritus testimonium præfert, reapse præstitam decuit. Quid est homo, &c. Minuisti eum, &c. Gloria & honore coronasti eum, & constituisti, &c. OMNIA subiecisti, &c. Hoc autē ad Angelos non pertinere, & ipsa natura rerum creationis historia apertè docet, & Vates nominatim excepit; non enim aiebat, Quid est Angelus quòd memor, &c. sed, Quid est homo. deinde, Minuisti eum paulo minus ab Angelis. Itaque non de Angelis, sed de homine oraculum illud ac testimonium pronuntiatum est. Atqui primi seculi, hoc est, primæ generationis, homini nunquam plenè conuenit, namque hæc omnia in vnum conuenisse oportet, Minutum esse paulo minus ab Angelis, gloria deinde & honore coronatum, super opera manuum Dei constitutum, omnia sub pedibus illius subiecta esse. Hæc nulli mortalium, qui hactenus fuerunt, simul tradita conspicimus: non enim quispiam hactenus super opera manuum Dei constitutus fuit; cùm & homines & Angeli opera manuum Dei sint. item nulli hactenus omnia subiecta fuisse constat; mors enim nec infernus nec sepulchrum, & quæ ad hæc pertinent, nemini subiecta hactenus fuere: & tamen nihil ab hac subiectione excipiendum fuit ei de quo hæc decantata fuerant. oportuit igitur nouum aliquem hominem mortalem extare, qui paulo minus ab Angelis minutus primùm, deinde gloria & honore coronaretur, siue ambiretur ac circundaretur, aliqua altera generatio, alterum seculum erat illud de quo agebatur;*

B mur. 6 Testatus est autem in
Psal. 8, 5. quodã loco quis, dicens, Quid
est homo quòd memor es ei?
aut filius hominis quoniã vi-
sitas eũ? 7 Minuisti eum pau-
lominus ab Angelis: gloria &
honore coronasti eum, & con-
stituisti eum super opera ma-
Matt. 28. 18. nuum tuarũ. 8 Omnia subie-
1 Cor. 15, 26. Ephes. 1, 22. cisti sub pedibus eius: In eo
enim quòd omnia ei subiecit:
nihil dimisit non subiectũ ei.
Nunc autẽ necdum videmus
Phil. 2, 8. omnia subiecta ei. 9 Eum au-
C tem qui modico quàm Ange-
li, minoratus est, videmus Ie-
sum propter passionem mor-
tis, gloria & honore corona-
*χάριτι. tum: vt *gratia Dei, pro omni-
bus gustaret mortem. 10 Dece-
bat enim, eum propter quem
omnia, & per quem omnia,
qui multos filios in gloriã ad-
duxerat, authorem salutis eo-
*passiones 6 MS. G. S. *cõsummari MS q. rũ, per *passionẽ *cõsummare.
11 Qui

agebatur; alter, inquam, terra siue orbis ab illo prioris generationis longè diuersus, quem futurum Vates prauiderat. huius seculi & orbis Pater I E S V S Christus extitit Dei Filius. hic summus differenda huius rationis cõtextus est.

8 Necdũ videmus omnia subiecta ei.] *Priorum seculorum, priorisq; generationis homini.*

9 Propter passionem mortis.] *Nã Iesus etiam vt homo, non minor Angelis erat dignitate, vtpote Altißimi Filius, ac de Spiritu sancto conceptus: minoratus autem fuit, quòd tantus existens, ad mortem vsque humiliatus fuerit, à qua Angelorum aliena natura est: verùm humiliatio hac, maxima compẽsata est gloria, propter superatam sua morte humani generis mortem, propter partam & communicatam hominibus vitam. itaque breuis illa minoratio, amplitudinis maximè gloriam iis peperit, quorum caput est is qui prius minoratus, postea exaltatus extitit, nomenq; reportauit quod est super omne nomen.*

Gratia Dei.] *qui ita dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret redemptionẽ pro omnium debitis: omnes enim aterna morti obnoxij fuerant, & primi parentis culpa, & priuatis sui ipsorum criminibus. igitur ille prioris generationis cõmunis parẽs, vti caput, mortẽ à se contractam in mẽbra omnia diffudit. atque vt ille sese primùm condere atq; in lucem proferre non potuit cùm nondum fuisset; ita nec pòst ab allata sibi morte eripere atque in vitam restituere potuit: quare decuit has partes ab eo suscipi, per quem & propter quem omnia primùm fuerant facta, & sine quo factum est nihil quod factum est. Vt non solùm eorum qua fieri possunt author esset, sed eorum qua perirent restitutor, vt in quo vita erat, & vita erat lux hominum. Decuit eundem authorem salutis atque aterna vita à Deo constitui iis, quos non iam veteris Adami, sed Patris sui Dei filios efficiens in gloriam adducebat.*

10 Adduxerat.] *Prasentis temporis notationem habet, ἀγαγόντα adducentem.*

Consummare,] *perfectos facere, extincta ipsorum morte, atque sua iisdem communicata vita: itaque oportebat illum hominem esse, & caput eorum quos membra sua facturus ac dicturus erat.*

11 Qui enim ſanctificat.] *Prudenti inſinuatione ſummam quæſtionem ac præcipuam tractare occipit. Nam quæſtio de Sacerdote ac Sacerdotis miniſterio erat, cuius veram rationē Chriſto Ieſu conuenire Apoſtoli ac Paulus maximè prædicabant, idq́; Iudæi grauiſſimè ferebant. eſt autem argumentationis prima forma hæc in ſummam redacta. Sacerdos à Deo ſanctificatur, vt ſuo miniſterio alios ſanctificet. ille ſanctificat (propriè dicendo) non quoſlibet aut quaſlibet res, ſed homines fratres ſuos ex Iſraëlitarum genere. igitur & qui ſanctificatur à Deo, & quos hic ſanctificatus ſanctificat, ex vno genere ſunt omnes, vt in ſanctificationū ac benedictionum legibus obſeruare eſt. atqui Ieſus conſtitutus eſt à Deo ſanctiſſimus, vt alios ſanctificaret. quos nam? nempe ex ſuo genere homines, quãobrem & ipſi à Prophetis inductus, homines fratres ſuos appellat. Hæc prima argumentationis pars argumentis ex ſacro eloquio petitis corroboratur: quæ & ſua ſpōtè efficaciſſima ſunt, & apud Iſraëlitas primas tenent. primùm ipſum ſanctificatū eſſe à Deo illa authoritate firmatur,* Ego ero fidēs in eū. *deinde fratres, hoc eſt, homines ipſi ſanctificandos cōmiſſos, illo alio loco,* Ecce ego & pueri mei. *Atque hoc loco oportunè ſubindicat admirabile illud arcanū humanæ ſanctificationis ab Eſaia prædictum, & à Chriſto in ſanctiſſima illa legali pariter & communi cœna in Sacramento atque in ſpiritu & vita effectū: de quo nos quædam in Euangeliorum Elucidationibus obſeruanda ſcribebamus, atque illinc petenda monemus, donec Deus plura de his annuat.*

[11] Qui enim ſanctificat, & qui
ſanctificantur: ex vno omnes.
Propter quam cauſam nō cō-
funditur fratres eos vocare,
[12] dicens, Nuntiabo nomen *Pſal. 21, 23.*
tuū fratribus meis, in medio
Eccleſiæ laudabo te. [13] Et ite-
rum: Ego ero fidens in eum. *Pſal. 17, 3.*
Et iterum: Ecce ego & pueri *Iſai. 8, 18.*
mei: quos dedit mihi Deus.
[14] Quia ergo pueri commu-
nicauerunt carni & ſanguini,
& ipſe ſimiliter participauit
eiſdem: vt per mortē deſtrue- *Oſee 13, 14. 1 Cor. 15, 54.*
ret eū qui habebat mortis im- D
perium, id eſt diabolum: [15] &
liberaret eos qui timore mor-
tis per totam vitam obnoxij
erant ſeruituti. [16] Nuſquam
enim angelos apprehēdit: ſed
ſemen Abrahæ apprehendit.
[17] Vnde debuit per omnia fra-
tribus ſimilari: vt miſericors
fieret & fidelis pontifex ad
Deum,

14 Communicauerunt carni & ſanguini] *ipſius à quo ſanctificandi erant, & ipſe ſanctificator* ſimiliter participauit eiſdem, *carni videlicet & ſanguini ipſorum, vt qui ſanctificat & qui ſanctificantur, ex vno ſint omnes.* Per mortem] *ſuam, quam pro omnibus guſtauit, ipſorum mortem ſuſcipiens quibus vitam communicauerat ſuam.* Diabolum,] *qui per peccatum regnabat in mundo.* 15 Timore mortis] *Æterna.*

16 Semen Abrahæ.] *Homines qui inſtar Iſaac promiſſi atque filij fidei erant.*

17 Per omnia.] *Vt mortalem ſe ſiſteret, & vt illis ſuam vitam communicaret, illorum in ſe ſuſciperet mortis debitum & ſeruitutem extra peccatum proprium, illis ſuam libertatē impertiretur.* Miſericors fieret.] *Ex ſenſu miſeriæ illorum à ſe vltro ſuſceptæ, à qua tamen ipſe ſua natura alienus erat: atque ita fidelis Pontifex ad Deum factus eſt, vt qui Deo eſſet chariſſimus*

Deum, vt repropitiaret delicta populi. [18] in eo enim in quo passus est ipse & tentatus: potens est & eis qui tentantur auxiliari.

CAP. III.

A VNde [1] fratres sancti, vocationis cælestis participes, cōsiderate Apostolum & pontificē confessionis nostræ Iesum*: [2] qui fidelis est ei qui fecit illum, sicut & Moyses in omni domo eius. [3] Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus, quātò ampliorē honorē habet domus, qui fabricauit illam. [4] Omnis namque domus fabricatur ab aliquo. qui autem omnia creauit,

*Christum 6 MS.G.S.

Num. 12,7.

rissimus Filius,& cui homines essent charissimi fratres, atque ita & misericordia ad procurationem,& virtute ad reconciliationem & sanctificationem instructus fuit.

IN CAP. III.

1 Fratres sancti.] *Quamquam tota Epistola ad totam Hebræorum rempublicam destinata sit, eius tamen argumentorum pars quædam eos spectat, qui ex illa gente iam Christum acceperant,& donati fuerant potestate filios Dei fieri; eos, inquam, qui crediderant in nomine eius, atque ex Deo nati erant. hos itaque, vt suæ sortis compotes ac participes, gratulabūdus interdum alloquitur Paulus,& communis commonet sortis, contestesq́ue aduocat veritatis atque virtutis Iesu Christi, vt hoc loco: interdum verò sermo ad imperfectos & ad eos qui nondum receperant Euangelium, in eoq́ue hærebant: nonnunquam ad vtrosque pertinet.* Apostolum.] *Moses quondam binas partes à Deo acceperat apud populum agendas; alteras legati ad denuntiandam libertatē; alteras Pontificis ad deducendos ex captiuitate Israëlitas, in libertatē asserendos, legibus instruendos, moribus instituendos, sacris initiandos, atque adeò Sacerdotes ipsos consecrandos: Primus enim ille harum actionum Sacerdos fuit. S.S.E. Moyses in Sacerdotibus eius. ipse autem dixerat Prophetam à Deo suscitatum iri, similem sibi Prophetam, id est, qui & bonum salutis afferret nuntium,& salutē ipsam efficeret,& leges daret,& sacrificium faceret,& Sacerdotes constitueret. binas has partes, quas Moses in vmbra, hoc est, in externa illa salute ac libertate fideliter expleuerat, à Christo fidelissimè præstitas in salutem internam vitamq́ue æternam docere volens Paulus, sanctos qui apud Hebræos erant, ad commune testimonium apud cæteros reddendum citat, declarans maiore gloria dignum esse Christum Iesum quàm Mosen, propter naturæ atque conditionis dignitatem,& propter salutis huius nouæ ab eodem annūtiatæ primùm, deinde præstitæ excellentiam. Vocat autem Iesum Apostolum, ex prioris muneris ratione, quem alio loco circuncisionis ministrum fuisse dicit, hoc est, legatum à Deo ad salutem denuntiandam, sicut promissum fuerat: Et Ierusalem Euangelistam dabo. Eundem etiam Pontificem salutis prædicat, atque vtriusq́ue rei confessionem ipsis communem confirmationis causa commemorans, laudat; cuius confessionis illa summa est, Virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi.* 2 In omni domo.] *In Ecclesia quōdā antiqua fidelis fuit Moses, cuius Ecclesiæ Moses nō author sed minister fuit. nouæ autē Ecclesiæ Christus fuit & minister & author, qui etiā & illius antiquæ Gētis Ecclesiæq́ue author fuit, per quē & in quo & propter quem omnia facta sunt.* 4 Qui autē omnia creauit, Deus est,] *& Christus est Deus, ergo ipse est creator vt Deus.*

uit, Deus est. 5 Et Moyses qui-
dem fidelis erat in tota domo
eius tãquam famulus in testi-
monium eorum quæ dicenda
erant: 6 Christus verò tãquam B
filius in domo sua: quę domus
sumus nos, si fiduciam & glo-
riam spei vsque ad finem, fir-
mam retineamus. 7 Quapro-
pter sicut dicit Spiritus san-
ctus, Hodie si vocem eius au- Psal. 94.1.
dieritis, 8 nolite obdurare cor-
da vestra sicut in exacerbatio-
ne secũdum diem tentationis
in deserto, 9 vbi tentauerũt me
Patres vestri: probauerunt &
viderũt opera mea 10 quadra-
ginta annis. Propter quod in-
fensus fui generationi huic, &
dixi, Semper errant corde. Ipsi
autem non cognouerunt vias
meas, 11 quibus iuraui in ira
mea, Si introibunt in requiem
meam. 12 Videte fratres, ne for- C
tè sit in aliquo vestrũ cor ma-
lum, incredulitatis, discedendi
à Deo viuo. 13 sed adhortami-
ni vosmetipsos per singulos
dies, donec Hodie cognomi-
natur,

5 In testimonium eorum.] *Mosi à Deo arrogata fuit fides, vt ab his adhiberetur, quorum minister erat constitutus. verùm non illa fides & authoritas fuit, quæ filio adscribi debet, sed summa fides quam bono atq; fideli famulo tribui decet. ita vt quidquid ab illo diceretur, tanquam à fideli famulo, qui cum domino os ad os loquebatur, excipiendum esset, cui qui non crediderunt, suo tamen malo & exitio fidem firmauerunt, pœnis videlicet prauaricationis & inobedientiæ datis. cuius rei exemplum ad nos vsque pertinet maiori etiam studio obseruandum, quod in nostrã salutem cedet, si rectè imitemur: sin secus, in pernitiem; ideoq; illius exempli commemoratione multis pòst seculis à Spiritu sancto admoniti sumus posteri omnes.*

6 Si fiduciam.] *Ad omnes pertinet oratio hæc. Vt legatio & salus illa terrena per Mosen allata, omnibus primùm accepta fuit, qui fiducia & spe concepta nullo dempto & ex Ægypto educti, & per mare traducti in desertũ deducti sunt, liberationem cantantes & celebrantes; verùm multi ex illis postea ob incredulitatem mutatamq; fidem, atque offensionem factã Deo & Mosi Dei ministro ab obtinendæ ac potiundæ in patria quietis promisso deciderunt: ita & nos nunc, quãquam Christi legationem audierimus, quãquam illius virtutem & efficientiam tantis contestatam signis cognouerimus, nisi tamen firma fide & constante spe retineamus, adipisci quam cupimus veram salutem non possumus, quam ille solus effectam præstat credentibus & obtemperantibus. atq; adeò vt permulti ex illis propter suam incredulitatẽ & inobedientiam in solitudine vel interfecti vel quadraginta annorũ spatio extincti ceciderunt, nec promissam obtinuerunt terrenam illam requiem: ita quicunque suo peccato sibi malũ molitus fuerit, à cælestis ac verè diuinæ (quã Deus suam vocat) quietis ingressu arcebitur.*

13 Donec hodie.] *Quamdiu hoc vobis ad fidem Euangelio habendam, & pœnitentiam rectè instituendam conceditur, ac ex diuina benignitate prorogatur tempus: nam certum exspectationis huiusmodi tempus vobis constituendum esse diuina responsa declarauerant: Date Deo nostro gloriam, anteaquam cõtenebrescere faciat, & offen-*

natur, vt non obduretur quis
ex vobis fallacia peccati. [14] Par-
ticipes enim Christi effecti su-
mus: si tamē initium substan-
tiæ eius vsque ad finē firmum
retineamus. [15] Dum dicitur,
D Hodie si vocē eius audieritis,
nolite obdurare corda vestra
quemadmodū in illa exacer-
batione. [16] Quidam enim au-
dientes exacerbauerunt: sed
non vniuersi qui profecti sunt
ex Ægypto per Moysen.
[17] Quibus autem infensus est
quadraginta annis? Nōne illis
Num. 14, 37. qui peccauerunt, quorum ca-
dauera prostrata sunt in deser-
Num. 14, 21. 23. to? [18] Quibus autem iurauit
nō introire in requiem ipsius:
nisi illis qui increduli fuerūt?
[19] Et videmus quia non potue-
* in requiem ipsius ms q. runt introire* propter incre-
dulitatem.

Cap. IIII.

A Timeamus [1] ergò ne fortè
relicta pollicitatione in-
troeundi in requiem eius, exi-
stimetur aliquis ex vobis de-
esse. [2] Etenim & nobis nuntia-
tum est, quemadmodū & illis.
sed nō profuit illis sermo au-
ditus, nō admistus fidei ex iis
quæ

& offendatis ad montes caliginosos: expectabitis lucem, & ponet eam in tenebras & in vmbram mortis. Vt non obduretur.] Subindicat prædictant à Prophetis indurationem Iudæorū ex iusto Dei iudicio ob cōtumaciæ culpā.

14 Participes.] vocatione ab ipso fidelissimè facta, & promisso Patris denuntiato, cuius cōpotes erimus. Substantiæ,] ὑποστάσεως, subsistentia fidei & obeditionis, quæ illi debetur ad finem vsque temporis, quo ille suum nobis spiritum communicaturus est; non enim qui inceperit, sed qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. omnia hæc ad præteritorum temporum referuntur exemplum.

19 Et videmus.] Quamquam enim initio vocati prodierunt, & promissi diuini communicatione gaudere cœperunt, tamē propter incredulitatem ab obtinenda requie repulsi fuere.

In cap. IIII.

1 Timeamus.] Collatio vmbræ antiquæ cum præsenti veritatis corpore, adiuncta suasoria monitione. Nam vt illi qui promissum acceperant deductionis, in paratas sibi à Deo sedes, & cum Mose ad Sinam vsque montem deuenerant, tamen propter metum ab exploratoribus incussum turbati, à fide defecerunt, atque ideò ipsorum culpa quietem illam non adierunt, quā Deus non nisi credentibus & obtemperantibus sibi dono dare decreuerat: ita quisquis inter nos à fide tum promissi diuini, tum eius per quem promissum nobis dandum & nuntiatum fuit & comparatum desciuerit, profectò non ingredietur in requiem illam veram.

2 Non admistus fidei.] Elegantissima atq; aliàs à Spiritu sancto vsurpata metaphora docet Paulus rationem quemadmodum diuina promissa suum finē assequi & præstare soleant. Vt fructus in agro nascatur, atque ad maturitatem vsque perueniat, non satis est terram esse; illa enim sine cælesti oportunoq; influxu nihil producere, nedum perficere potest. rursus imber influxusq; æthereus quamquam descendat, nisi terra excipiatur, cùm illaq; misceatur percommodè, nullū fructum affert, cùm tamen
sua

sua natura ad proferendum efficax sit, & masculam vim efficientiamq́; habeat, id quod Poëta proprio ipsis philosophandi genere breuiter apteq́; docent:

Tum Pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit magnos commixtus corpore fœtus.

Ad hunc itaque modum diuinorum promissorum maxima & efficacissima virtus eorum quibus illa denuntiata fuerint, fidem postulat, per quam excepta, fructum illum producit, alit, maturat & perficit, quem promissi vis, tanquam semen in se continet, siue libertatem, siue sterilitatis curationem, siue bellorum victoriam, siue aliud quippiam, quodcunque in verbo Dei indicetur, quamquam difficillimum, quamquã natura legibus exemplisq́; negatũ, tamen vbi semel à Deo pronuntiatum à fide tenaciter ac firmiter conceptum fuerit, eueniet demum oportunissimè. S. S. E. Et quomodo descendit imber & nix de cælo, & illuc vltrà non reuertitur, sed inebriat terram & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti; sic erit Verbum meum: non reuertetur ad me vacuum, sed in omnibus ad quæ misi illud, prosperabitur: in credentibus videlicet atque obtemperantibus Verbo ipsi: nam aliàs si non commisceatur fidei eorum qui audierint, inefficax erga eosdem existit quorum causa missum fuerat; nõ quod ipsum Verbum Dei sua virtute exciderit, vt alio loco Paulus ait, sed quod ipsi sibiipsis defuerint. Si illi turbati exploratorum sermone, fidẽ promisso diuino detraxerũt, id quod nõ credidere, accepere minimè; rursus verò qui credidere, accepere certissimè & cumulatissimè, vt Iosue & Caleb, &c.

quæ audierunt. 3 Ingrediemur
enim in requiem qui credidimus:
quemadmodum dixit,
Sicut iuraui in ira mea, si in- Psal.94,11.
troibunt in requiem meam: &
quidem operibus ab institutione
mundi "perfectis'. 4 Dixit 'factis 4 MS. G.S.
enim quodam loco de die septima
sic: Et requieuit Deus Genes.2,2.
die septima ab omnibus ope- B
ribus

3 Ingrediemur in requiem.] *Apud exercitatissimos in sacra lectione viros cùm ageret per hanc Epistolam Paulus, multa per significationem magis illius linguæ, & Gentis disputãdo rationem secutus, quàm per expositionem & connexionem enuntiat; quorum deductio illis familiaris erat, qui magis breuitati & sententiæ quàm orationis, amplitudini studebant.* Et quidem.] *Huius breuitatis compendio duplicem in sacris libris quietis rationem obseruandam docet. Alteram illam priorem humanam, qua Israëlitæ Ægyptiaca seruitute liberati, in qua nimio plus laborauerant, ac deinde longa illa per solitudinem quadraginta annorũ vagatione finita, in Cananæorum regionem inducti sedes sortiti sunt illis à Deo promissas. quæ quãquam Dei, vt authoris, quies dicatur, non propriè dicitur Dei quies qua Deus quieuerit. Alteram autem Dei quietem indicatam in sacris & celebratam esse, qua videlicet Deus septimo ab incepti mundi die, postridieq́; absolutionis totius orbis quieuisse dicitur, & illius quietis diei perpetuò sibi futuro benedixisse, facto iam fine creationis rerum omnium quibus mundus constiturus erat. Huius autem suæ appellatæ quietis communicationem credentibus atque obtemperantibus Verbo suo promissam præstitum iri per Prophetas decantatum esse, ab eaq́; rursus exclusum iri omnes qui credere & obedire noluerint. Docet verò clarè, ex re ipsa atque externorum adnotatione intelligi posse, eam de qua Vates tanto postea temporis interuallo agebant quietem, non esse illam terrenam, sed cælestem hanc & planè diuinam, ad quam homines per Filium Dei hoc aureo seculo sunt vocati.*

8 Nam

ribus suis. 5 Et in isto rursum,
Si introibunt in requiem meā.
6 Quoniam ergo superest in-
troire quosdam in illam, & ij
quibus prioribus annūtiatum
est, nō introierunt propter in-
credulitatem: 7 iterū terminat
Sup. 3, 7. diem quendam: Hodie, in Da-
uid dicendo, post tātum tem-
poris, sicut suprà dictum est,
Hodie si vocem eius audieri-
C tis: nolite obdurare corda ve-
stra. 8 Nam si eis Iesus requiem
præstitisset: nunquam de alia
loqueretur posthac die. 9 Itaq.
relinquitur sabbathismus po-
pulo Dei. 10 Qui enim ingres-
sus est in requiem eius: etiam
ipse requieuit ab operib9 suis,
sicut

8 Nam si eis Iesus.] *Locus hic etiam magno compendio verborum magnam distinctionē & doctrinæ obseruationem cōplectitur. Duos docet Paulus viros à Deo constitutos nominibus sibi affinibus appellandos; quorum quidem nomina, quamquam ex eodem verbo deducta sint, tamē vario literarum numero atque diuerso pronuntiationis (vt Hebræi loquuntur) pronuntiata pondere, variam etiam significationem habent, & diuersam vtrique viro agendi rationem adiudicant. est autem verbū in sacra lingua* IASAGH, *quod seruare siue salutem afferre, siue saluum constituere; siue iam recepto in religionem vocabulo,* Saluare, *Latinè verti solet. ex hoc verbo duo duobus viris facta sunt nomina. Alterum Mosis ministro atq; comiti fidissimo, inq; ministerio successori, qui integro vocabulo appellatus fuit* IEHOSVAGH. *Alterum verò ei viro, quem omni præcedenti dissertatione Paulus Dei Filium esse asseuerauit, cuius nomē fuit* IESVAGH. *vtrumque Græcus sermo* ΙΗΣΟΥΝ *pronuntiare solet. verùm vt non eadem primæui ac proprij vtriusque nominis literatura nec prolatio est, ita varia etiam significandi ratio subest: quippe* IEHOSVAGH *vel Dei salutem, vel salutem futuram interpretatur qui linguam callet, idemq; significat quod in Psalmis siue Dauid pronuntiauit, Domini est salus, vel, Salus erit à Domino. ita vt nomen ipsum Iosue illum antiquum, qui homo tantū erat, neque salutem neque seruatorem vel salutis authorem declaret, sed eum qui vel nomine suo profiteatur salutem ipsam Dei esse, à Deoq; futuram. Alterum verò nomen* IESVAGH *ipsam certam salutem, atque adeò Deum salutis authorem præsentem significat. Prior ergo ille Iesus, cùm nec salus, nec salutis esset author, requiem illam diuinam non præstitit: nam si præstitisset ille, non loqueretur Deus de alia posthac die; die, inquam, quietis saturitatisq; perpetuæ, quam Septimi diei Hebraicum nomen* SIBGHI *indicat. itaque quamquam populus antehac diem illum Sabbathi colendo identidem repetierit, atque à seruilibus istis corporeis operibus quieuerit, tamen à spirituali seruitute nunquam hactenus quieuit, quiete illa admiranda, exoptanda, & verè quies dicenda, quam Deus suam vocat, & pollicetur se daturum iis qui sibi credentes dictoq; obedientes fuerint. itaque relinquitur sabbathismus populi Dei.*

10 Qui enim ingressus.] *Descriptio est diuini Sabbathi ex euentu petita, quam qui hic legens non intellexerit, festinet, vt Paulus monet, ingredi: nam nec per Deum quietis authorem, nec per Filium Dei Iesum ducem retardabitur quominus ingrediatur, tunc verò vsu ipso, longè melius quàm lectione vlla quid nam sit illa requies cognoscet, cùm ipse se ab operibus suis quiescere videat, sicut & à suis Deus.*

11 Incredulitatis exemplum.] *Vt multi quondam in illam terrenam quietem propter incredulitatem ingreßi non sunt: sic hanc cælestem, quicunque non crediderint, nec vt par est, festinauerint, non ingredientur.*

12 Viuus.] *Duplex diuini verbi efficiētia est, altera constantia & veritas promissorum quæ credentibus & obedientibus præstantur; altera examinatio & cognitio eorum qui vel credunt, vel non credunt vt credere oportet, vel omnino infideles sunt, vel peruicaces, quanquam aliam personam exterius agant, aliam interius continent rem. Sermo itaque ipse Dei & examinabit corda singulorum, & efficiet pro cuiusque partibus ea quæ vel pollicitus vel minatus est.*

14 Habentes ergo.] *Conclusio est præsentis disputationis de diuina requie, & peroratio atq; suasio ad illam capessendam quietem est etiam parasceue ad alterum argumentum de sacerdotio Christi, deq; sacrificiis tam veteris quàm noui testamenti.*

15 Pro similitudine.] *Nihil enim humani laboris est, quod non sit ab illo susceptum & perlatum, præter peccatum proprium, à quo alienißimus fuit. verùm cùm nostrorum in se peccatorum debitum suscepit, infirmitatis natiuæ nostræ conscius, misertus est valde vicem hominum, qui tanta imbecillitate tantum onus subierint.*

In cap. v.

1 Omnis namque Pontifex.] *Superioribus disputationibus ostenderat Iesum salutis Apostolum, atque libertatis principem ducemq; esse, longè maiore quàm Moses fuerit dignitate authoritateq; præditum, & efficacitate valentem, eundemq; ad veræ, æternæ, atque diuinæ quietis non indicandæ tantùm, sed certo vsu tradendæ, ministrum, Iehosua illo antiquo, vt corpus vmbræ anteponēdum. Nūc verò ipsummet verum & vnicum efficacißimæ & æternæ expiationis Pontificem esse commonstrare studet, vt hoc pacto vnicum hunc Dei Filium omnium antiquorum ministrorum varia munera ex Dei voluntate & consilio plenè suscepisse, perfecteq;*

sicut * à suis Deus. [11] Festine- * & mi q.
mus ergo ingredi in illam re-
quiem: vt ne in idipsum quis
incidat incredulitatis exēplū.
[12] Viuus est enim sermo Dei &
efficax, & penetrabilior omni
gladio ancipiti: & pertingens
vsq. ad diuisionem animæ ac
spiritus, compagum quoq. ac
medullarum, & discretor co-
gitationum & intentionum
cordis. [13] Et non est vlla crea- Psal. 33, 16. Eccles. 15, 20.
tura inuisibilis in conspectu D
eius. omnia autē nuda & aper-
ta sunt oculis eius, ad quē no-
bis sermo. [14] Habentes ergo
pontificem magnum qui pe-
netrauit cęlos Iesum Filiū Dei:
teneamus * cōfessionem. [15] Nō *spei nostræ o.
enim habemus pōtificem, qui
non possit compati infirmita-
tibus nostris: tentatum autem
per omnia pro similitudine
absque peccato. [16] Adeamus
ergo cum fiducia ad thronum
gratiæ *: vt misericordiam cō- *eius ms. 2 s.
sequamur, & gratiam inuenia-
mus in auxilio oportuno.

Cap. v.

[1] Omnis namque Pōtifex A
ex hominibus assum-
ptus, pro hominibus cōstitui-
tur

perfecteq; absoluisse constet. vt Moses, inquit, vt Iosue, ad suum vterque munus delectus, homines fuerunt, Deiq; erga homines ministri constituti: sic etiam Sacerdotes antiqui, quibus sacrorum authoritas, atque homines Deo recōciliandi procuratio demandata fuit, homines ipsi quoque fuerunt, qui ex propria infirmitatis conscientia intelligerent, cæteros homines diuina benignitate, misericordia ac venia indigere; vtpote qui & seipsos peccatores agnoscentes, deprecatione atque sacrificio primùm expiare Deoq; conciliare satagebant. Atqui hanc & pro se & pro aliis faciendi authoritatem nec ipsi natura obtinuerant, nec proprio studio aut ambitu vsurpare poterant; nam quicunque hoc tentauerant, seuerißimo exemplo puniti repulsiq; fuerunt, vt Dathan & Abiran, sed illa authoritas, quæ Dei propria est, ei concedi arrogariq; solet, quēcunque Deus vocatum huic præfeceris muneri, cuius rei exemplum in Aarone olim manifestū constuit.

tur in iis quæ sunt ad Deū: vt
offerat dona & sacrificia pro
peccatis. [2] qui condolere possit
iis qui ignorant & errāt: quoniam & ipse circūdatus est infirmitate: [3] & propterea debet,
quemadmodum pro populo,
ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis. [4] Nec quisquā
B sumit sibi honorē; sed qui vocatur à Deo, tanquam Aaron.
[5] Sic & Christus non semetipsum clarificauit vt pōtifex fieret: sed qui locutus est ad eum,
Filius meus es tu: ego hodie
genui te. [6] Quemadmodum &
in alio loco dicit: Tu es sacerdos in æternum, secūdum ordinem
C Melchisedec. [7] Qui in
diebus carnis suæ, preces supplicationesq. ad eū qui possit
illum saluū facere à morte cū
clamore valido & lachrymis
offerens, *exauditus est pro sua
reuerentia.

1. Par. 16, 18

Psal. 2, 7.

Psal. 109, 4.

*& 10 MS. G. 2.

5 Sic & Christus.] *Vmbræ significationem ad lucis & corporis veritatem refert hoc loco, altera similitudinis parte iam pro concessis prætermissa, quæ Iesum hominē esse doceat (quippe quem hominē fuisse nemo inficias eat) alteram ex sacrorum oraculorum testimoniis adstruit, illum videlicet à Deo vocatum, appellatū, laudatumq; Sacerdotem ab ipso Patre Deo, non autem sua vel ambitione vel arrogantia inductum, vtpote quem nemo de se quicquam prædicantem audierit, quod nō fuerit antea à Deo manifestè declaratum. S. S. E. Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est; est Pater meus cælestis qui me clarificat.*

7 Qui in diebus carnis suæ.] *In diebus quibus secundum carnem infirmabatur pro iis quos expiandos susceperat, non semel, sed sæpius sese suosq; Patri commēdauit, vt cùm diceret: Pater, clarifica me claritate quam habui, &c. &, Pater sancte, serua illos quos dedisti mihi. &, Nō pro eis tantùm rogo, sed pro iis qui per hos credituri sunt in me. & iterum: Pater, si poßibile est, transeat à me calix iste: sed nō sicut ego volo, sed sicut tu vis. & cùm dixit, Pater in manus tuas commendo spiritum meum.*

Pro sua reuerentia.] ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, *cùm iure suo sibi vēdicare posset, tamē propter eam, qua præditus erat, modestiam & obedientiam, precibus maluit impetrare. vel, exauditus est propter eam, qua dignus fuit, acceptionem, vel propter suam modestiam & obedientiam. Quondam Aaron & Sacerdotes illi pij pro se atq; pro populo preces fundentes exaudiebantur, secundum illius temporis rationem, quamquam*

quam ipsi non solùm carne, sed etiam animo essent infirmi: hic verò carne tantùm infirmus pro similitudine absque peccato, spiritu autem atque animo constantissimus, peccati expers, sanctissimus & integerrimus, denique Dei Filius exauditus est à Patre identidem declarãte: nam publicè delapsa vox dixit huic; Clarificaui, & iterum clarificabo. & aliàs in precum supplicationumq; agone constituto apparuit Angelus Dei, confortans eum.

reuerentia. 8 & quidem cũ es-
set Filius*, didicit ex iis quæ
passus est, obedientiam: 9 & cõ-
summatus, factus est omni-
bus obtemperantibus sibi,
causa salutis æternæ, 10 appel-
latus à Deo pontifex secundũ
ordinem Melchi-sedec. 11 De
quo nobis grandis sermo &
interpretabilis ad dicendum:
quoniam imbecilles facti estis
ad audiendum. 12 Etenim cùm
deberetis magistri esse propter
tempus: rursum indigetis vt
vos doceamini quæ sint ele-
menta exordij sermonũ Dei:
& facti estis quibus lacte opus
sit, non solido cibo. 13 Omnis
enim qui lactis est particeps,
expers est sermonis iustitiæ:
paruulus enim est. 14 Perfecto-
rum autem est solidus cibus:
eorum

*Dei MS 4.

*ininterpretabilis 10 MS. R. C 1. Q n.

D

8 Et quidem cùm esset Filius.] *Quamquam & Filius Dei Patri æqualis esset, vtq; homo etiam Altissimi Filius ab Angelis agnitus & vocatus; tamen obedientiam non solùm exercuit in cæteris quæ à Patre missus & iussus fecit, sed in perferendis in hominum genere laboribus & ignominiis vsque ad crucis mortem; ita hac etiam parte obediens & consummata obediẽtia nomine etiam Patri gratissimus, factus est omnibus, &c. retulit præclarum nomen æterni Sacerdotis, non iam ritu Aaronis, cuius sacrificia nihil ad perfectum adduxerunt, sed secundum ordinem & institutionem antiqui illius Melchisedechi, quem Altissimi Dei Sacerdotem sacra appellat historia. locus hic ad illũ referendus est eiusdem Pauli: Qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, &c.*

11 Interpretabilis.] *Qui dicendi difficilem hoc tempore interpretationem habet, exceditq; omnem humanorum verborum vim ac significationem, iis verò qui horum mysteriorum virtutem spiritu agnouerint, verborum & orationis quamlibet abundans copia, tenuis ieiunaq; videtur.*

Cùm deberetis.] *Miror (inquit Paulus) vos nunc non vestræ pœnitere ruditatis; qui cùm ante hac in scripturarum studio, atque in figurarum frequentatione versati fueritis, non tantum eruditionis acceperitis, vt venientem illarum scripturarum & figurarum lucem optaretis, optantes ex Dei dono obtineretis, obtentam verò gratularemini vobis, & aliis prædicaretis quærendamq; commendaretis: namque in huius maximi doni vsu maximè sapientiæ ratio constat.*

12 Elementa.] *vt nunc opus sit sententiis & responsis ex sacra lectione petitis, & figurarum imaginibus indicandis vos erudire tanquam pueros elementarios. Nam hæc omnia ad illã Spiritus virtutem relata, lactis magis quàm solidi cibi rationem sortiuntur.*

13 Expers,] *inexpertus, experientia carens; ideò ad iudicandum non idoneus est.*

14 Perfectorum.] *Qui non in vetustate literæ, sed in nouitate spiritus versantur: hi enim & vetera sciunt & noua, atque hæc ab illis dignoscere possunt, vt Scribæ docti in regno cælorum.*

Ad

eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.

Cap. VI.

A QVapropter [1] intermittētes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionē feramur, non rursum iaciētes fundamentum pœnitentię ab operibus mortuis, & fidei ad Deum, [2] baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni. [3] Et hoc faciemus, si quidē permiserit Deus. [4] Impossibile enim est eos qui semel sunt illuminati,

Matt. 12, 45. Inf. 10, 26. 2 Pet. 2, 10.

Ad discretionem] *boni ac mali cibi. alludit ad illud, Butyrum & mel comedet, vt sciat reprobare malum, & eligere bonum. Hinc fit vt qui huius sermonis iustitiæ rationem non tenēt, omni doctrinæ vento circumferantur, alij verò vetus vinum nouo anteponant: quamobrem Iesus Christus discipulos suos ad hūc iustitiæ sermonem, quatenus capere illi poterant, docendo instruebat: quoad Spiritu sancto omnem veritatem demum edoctos reddidit.*

In cap. vi.

1 Intermittentes.] *Dimittentes principia illa pietatis, quibus veteres imbuebantur & exercebantur, interim dum perfectio per Deum suo tempore afferretur. Iam nunc hanc nobis allatam curemus, agamus, accipere studeamus ea ratione qua accipiēdam Deus docet, de qua ratione inferius aget Paulus. Atque hunc sermonem quamquam ad omnes Israëlitas pertinentem, tamen singulari notatione ad eos qui maiora & præstantiora de Euangelica doctrina sentiebant, nec procul à regno Dei aberant: hos enim præcipuè ad suam salutem & ad aliorum exemplū de Euangelij veritate ac virtute agere vult, & hanc doctrinam illi antiquæ præponere, vt rudimentis primis ipsa perfectæ scientiæ præfertur summa.* Fundamentum pœnitentiæ.] *Totius antiquæ doctrinæ, quæ rudimenta veræ pietatis fuit, summam partitionem sex articulis complectitur Paulus. Primus tractatus est de Pœnitentia ab operibus mortuis. Secundus De fide in Deum, qui ordine tractationis primus est. Sed à Paulo non docente, sed referente, numerus magis vsurpatur, quàm series obseruatur: quamquam & hoc apud illum ratione non careat: verùm disputare nunc nobis non vacat. Tertius est de lotionibus & purificationibus, qui multa complectitur capita. Quartus, de sacrorum ritu, quem vno nomine* ZZEMICHAH *id est, impositionis manuum comprehendit. Quintus, de Resurrectione mortuorum secundum carnem. Sextus, de Iudicio æterno siue seculi. De his omnibus, nobis, Deo propitio, aliquando aliquid edere animus est, quod multorum in nouo Testamento locorum obscuritati lucem admouere possit ex eiusdem Dei beneficio.* 3 Et hoc faciemus.] *Singularis exceptionis figura, quam apud Paulum aliàs in noui Testamenti libris obseruauimus; Ipse verò saluabitur, ita tamen quasi per ignem. apud Prophetas & Salomonem frequentior huius formulæ vsus est.* Siquidem permiserit Deus.] *Conditionalem nihil ponere in esse, & iurisperiti & dialectici suo docendi modo solent dicere.* 4 Qui semel illuminati.] *Hoc ad disputationem de peccato in Spiritum sanctum pertinet. eandem continet sententiam quam D. Petri sermo ille: Si enim refugientes coinquinationes mundi, &c. qui vtramuis lectionem probè intellexerit, ambas intelliget.*

6 Prolapsi sunt,] *ab illo verbo gustato iam. Seuerissimum iudicium, iustissimum tamen, vel ipsorummet qui in hanc miseriam inciderint confessione.* Ad pœnitentiam.] *Id quod sonat, communiterq; vocabulum aliàs significat, hoc etiam hoc loco nobis indicat, ad aliam significationem nimis inuitum trahi detorqueriq; videtur. qui legit intelligat.*

7 Terra enim.] *Quæ ab illo loco* Impossibile est *vsque ad* ostentui habentes, *dicta sunt, per parecbasim inducta arbitramur: hæc verò,* Terra enim, *&c. cum illis connectimus quæ ab initio capitis vsque ad* Iudicij æterni *scripta sunt. est autem admonitionis huius hæc sententia: Vt terra diligenter & sapienter ab agricolis culta, & oportunis imbribus è cælo irrigata, si bonam & vtilem alat referatq; ex bono iam concepto semine herbam; ad spicam demum maturitatemq;, atque adeò ad cumulatum ac tempestiuum fructum à Deo naturæ authore perducitur (hoc significat hoc loco* benedictio) *sin verò bono semine accepto, oportunoq; cultu exercita & cælestibus pluuiis tēpestiuè saturata, spinas tamen ac tribulos proferat,* maledicto, *hoc est, sterilitati atque execrationi* proxima est, *cuius germina igni tandem destinantur. eiusdem argumēti hoc est cum illis: Iam securis ad radicem arborum posita est: Omnem palmitem in me non ferentem fructum, abscindet, &c. qua similitudine Paulus Hebræos monet, vt ratione omni tum cognitionis tum etiam studiorum ac morum vitā ad Euangelij sæpè ipsis iam denūtiati disciplinam instituentes, veterem illam vmbrarum consuetudinem in ea officia permutent, quæ Euangelio commendantur, vt tandem Euangelici fructus, hoc est, vitæ æternæ, Dei beneficio compotes efficiantur.*

10 Sanctis] *Apostolis, aliisq; discipulis, Euāgeliiq; præconibus ac ministris à Deo sanctificatis.* 11 Vsque in finem] *sanctificationis diuinæ.*

nati, gustauerunt etiam donū
cęleste, & participes facti sunt
Spiritus sancti, [5]gustauerunt
nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque seculi venturi, [6]& prolapsi sunt: rursus renouari ad pœnitētiam, rursum crucifigētes sibimetipsis B
Filium Dei, & ostētui habentes.
[7]Terra enim sæpè venientem super se bibens imbrem, & generans herbam oportunam illis à quibus colitur: accipit benedictionem à Deo.
[8]proferēs autem spinas ac tribulos: reproba est, & maledicto proxima, cuius consummatio in cōbustionem.
[9]Confidimus autem de vobis dilectissimi meliora & viciniora saluti: tametsi ita loquimur.
[10]Non enim iniustus Deus, vt obliuiscatur operis vestri & dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis & ministratis.
[11]Cupimus autem vnūquemque vestrum eandem ostentare solicitudinem ad expletionem spei vsque in finem: C
[12]vt

12 vt nō segnes efficiamini, ve-
rùm imitatores eorū qui fide
& patientia hæreditabūt pro-
missiones. 13 Abrahæ namque
promittens Deus, quoniam
neminem habuit per quē iu-
Genes. 22,16. raret maiorem, iurauit per se-
Genes. 12,3. 18.18. 22,17. metipsum, 14 dicens, Nisi be-
nedicēs benedicam te, & mul-
tiplicans multiplicabo te. 15 Et
sic longanimiter ferens, ade-
ptus est repromissionē. 16 Ho-
mines enim per maiorem sui
iurant: & omnis controuersię
eorum finis ad confirmatio-
nem, est iuramentum. 17 In
quo abundantius volēs Deus
ostendere pollicitationis hæ-
D redibus immobilitatem con-
silij sui, interposuit iusiuran-
dum: 18 vt per duas res immo-
biles, quibus impossibile est
mentiri Deum, fortissimū so-
latium habeamus. qui confu-
gimus ad tenendam proposi-
tam spem, 19 quam sicut anco-
ram habemus animę tutam ac
firmam, & incedentem vsque
ad interiora velaminis, 20 vbi
præcursor pro nobis introiit
Iesus, secūdū ordinē Melchise-
dec pontifex factus in ęternū.

12 Hæreditabunt.] *Hæreditare solent. futurū hoc loco perpetuitatis vim habet, vt sæpè aliàs adnotauimus: est enim doctrinalis oratio.*

13 Abrahæ.] *Docet promissa diuina non defutura iis, quibus per fidem & patientiam boni operis, vt aliàs explicuit, expectantur, vtpote quæ iureiurando fuerint firmata, & manifestis quondam exemplis oportuno tempore præstita, cuiusmodi in Abrahamo obseruata sunt, eaq; illustrißima.*

18 Per duas res.] *Altera fuit promissum, cuius vel simpliciter pronūtiati nunquā Deum pœnituit. altera verò iusiurandum, quod vel inter homines qui veritatem iustitiamq; colunt, firmißimum pignus censetur, atque ita ex lege definitur, nedum à Deo legis authore tanti censeatur.*

Qui confugimus.] *Non priuatam nunc personam, hoc est, suam tantùm Paulus indicat, sed omnium eorum ad quos scribit, atque adeò totius Ecclesiæ fidelium, idq; Prophetarum aliorumq; ministrorum more agit, qui nomen etiam suum ad publicam causam conferunt. Atque ita nihil oratio hæc cum absoluta dicentis sanctitate pugnat.*

19 Interiora velaminis.] *Alludit ad tabernaculi interiorem partem, quæ* DEBIR *dicitur, eratq; figura familiarißimæ gratiæ atque consuetudinis Dei, quæ Iesu Christo constitit, atque ex illius plenitudine ad sanctos omnes deriuata est.*

20 Præcursor.] *Præstare ait hanc noui Testamenti ætatem illi antiquæ veteriq; ætati, ante legem & post legem etiam latā: quippe ante legem Abrahamus promissum & iuramentum habuit: post legem Patres vltra illa duo sacerdotium habuerunt, sed illud nec perfectum nec perpetuum nec templum stabile & æternum. Nūc verò & Sacerdotem gratißimum extitisse ait, & efficacißimum, & qui iam litauerit, & æternum templum ingressus fuerit, & æterno pontificatu fungatur, & secundū ordinem, non Aaronis, verū Melchisedechi, iuxta promissam prædictamq; antea à Deo rationem.*

CAP. IN

Cap. VII.

HIc[1] enim Melchi-sédec, rex Salem ', sacerdos Dei summi, qui obuiauit Abrahæ regresso à cęde regum, & benedixit ei: [2] cui & decimas omnium diuisit Abrahã: primùm quidem qui interpretatur rex iustitiæ: deinde autẽ & rex Salem, quod est, rex pacis. [3] sine patre, sine matre, sine genealogia, neq. initium dierum neque finem vitæ habẽs, assimilatus autem filio Dei, manet sacerdos in perpetuũ. [4] Intue- Genes. 4. 18. A

In cap. VII.

1 Hic enim Melchisedek.] *Ad præcipuæ Hebræorum quæstionis summam, hoc est, ad thesim ex superioribus disputationibus deductus Paulus, rem omnem diligenter differendo tractat. fuit enim olim hodieq́; est maximi scandali Iudæorum pars in sacrorum suorum abolitione, quam Euangelica lux, doctrina, atque veritas docebat efficiebatq́;: nam cætera præcepta legis, vel quæ ad priuatos mores vniuscuiusque hominis, vel quæ ad publicã pacem, trãquillitatem, & hominum inter se consuetudinem & gratiam atque communionem faciunt, Euangelium non tollebat, sed melius ac rectius quàm antea obseruanda & exercenda explicabat & commẽdabat. ceremonialia verò omnia antiquata & obsoleta iã post Christi mortẽ repudiabat, templumq́; illud manufactum, cui tantum Iudæi tribuebant, diruendum prædicabat, vt reuera non multis postquam hæc scripta sunt annis, dirutum fuit. Hac igitur magna Iudæorum querela fuit, quî fieri potuerit, vt illa sacrorum maiestas & sanctitas à Deo in Aarone & Aaronis posteritate instituta, tantoq́; tempore cõseruata, Iesu doctrina, &, vt Apostoli prædicabãt, virtute, de medio tolleretur, atq́; otiosa iã, vel potius inutilis, imò perniciosa esse diceretur. nõ esse ergo bonã Iesu doctrinã, qua tam pulchra religionis atq́; Israëliticæ pietatis pars abrogaretur. hæc igitur summa quæstio est, quã dissoluturus Paulus, solidissimo primùm insistit fundamẽto veritatis diuinæ atq́; constantiæ in promissis præstãdis, ita vt quod à Deo dictũ fuerit, nulla humana sapiẽtia exceptione vel interpretatione infringi aut auerti, vel in aliũ euentũ detorqueri possit. id cũ ita constet, vt à primo huius Epistolæ capite mirabili sermone deductũ est, ipsum responsum iam citatũ, nunc quoq́; repetendum, atq́; omnibus ex partibus explicandũ, & illis apud quos agit, obseruandũ duxit. habet verò sic respõsum: Iurauit Dominus, & nõ pœnitebit eũ, tu es Sacerdos in æternũ secundũ ordinẽ Melchisedech. Sex autẽ partibus oraculũ constare inficiari potest nemo: prima est author Deus; secunda, Iuramentũ cũ cõfirmatione; tertia, nouus Sacerdos cõstituẽdus; quarta, Sacerdotij æternitas; quinta, Sacerdotis huius noui nomẽ; sexta, Sacerdotij ritus & cõstitutio, non similis Aaronis Sacerdotio & ordini, sed ad Sacerdotij Melchisedech instar: & quoniã omnis disputatio ad huius Sacerdotis & Sacerdotij rationẽ refertur, de hac ratione differendi initiũ ab ipsa Melchisedech persona sumit, cuius partes altiùs, hoc est, ex illius historia, quãquam breui, tamẽ multis nominibus atq́; obseruationibus locuplete repetit. imprimis nomen ipsum æstimatur ex ethymo, Melchisedech, Rex iustitiæ, siue iustus rex: deinde dictùm esse ait & salutatum regem Salem, quod & pacis & consummationis atque perfectionis regem interpretatur: hæc enim omnia pacis siue Salem nomine significantur: eundem etiam Sacerdotem dictum ait, Sacerdotẽ, inquam, Dei altissimi, id est, à Deo altissimo constitutum, & Deo altissimo sacratum sacrificantémque. hunc autem & Abraha à cæde reuertenti obuiam factum esse, & benedixisse vt maiorẽ minori,*

sacra-

ſacratiorem minus ſacrato: id verò Abrahamum ipſum agnouiſſe & confeſſum fuiſſe, decimis ex omnibus expoliis oblatis. quæ verò ad Melchiſedechi naturam & genus attinent, longè ſublimiora mortalium vice eſſe, quippe omnium mortalium, quorum celebris aliqua in ſacris hiſtoriis mentio eſt, vel genus vel patria vel familia vel aliqua ſanguinis nota ad cognoſcendum ac diſtinguendum apponi ſolet, vt non Aaronis modò, verùm & Abrahami ipſius manifeſtæ & certæ huiuſmodi annotationes adſcribuntur: Melchiſedechi verò nomini nulla huiuſmodi adiuncta annotatio eſt, vel parentum, vel genealogia, vel ætatis aut annorum vitæ ac dierum initij, vel poſtremi è vita exitus, ita vt per omnia Filio Dei ſimilis oſtendatur, adeò vt Sacerdotium perpetuum retineat; nam qui dixit, Sacerdos in æternum ſecundum ordinem, τάξιν, conſtitutionem, ordinationem, non ſolùm de forma Sacerdotij illum exemplum pronuntiauit, ſed de æternitate etiam, Tu es ſecundum conſtitutionem Melchiſedech Sacerdos in æternũ: ergo & Melchiſedech iuxta illius declarationis & iuramenti teſtimonium Sacerdos etiam in perpetuum manet.

4 Intuemini autem quãtus ſit
hic, cui & decimas dedit de
præcipuis Abraham Patriar-
Num.18,21. cha. 5 Et quidem de filiis Leui
Deut.18,1,3. Sacerdotium accipientes, mã-
datum habent decimas ſume-
re à populo ſecundum legem,
Ioſue 14.4. id eſt, à fratribus ſuis: quam-
quam & ipſi exierint de lum-
B bis Abrahę. 6 Cuius autem ge-
neratio non annumeratur in
eis, decimas ſumpſit ab Abra-
ham, & hunc qui habebat re-
promiſſiones, benedixit. 7 Sine
vlla autẽ cõtradictione, quod
minus eſt, à meliore benedici-
tur. 8 Et hîc quidem, decimas
morientes homines accipiũt:
ibi autem cõteſtatur, quia vi-
uit. 9 Et (vt ita dictum ſit) per
Abrahã & Leui, qui decimas
*accipit 9 MS.O.Q.D. "accepit" decimatus eſt. 10 ad-
huc enim in lũbis patris erat,
quando

4 Intuemini autem.] *Comparatione interiecta, indicium de Aaronis genere, perſona, Sacerdotio atq; officio facit. quibus omnibus cùm inferior longè oſtendatur Aaron, conuincitur non is eſſe qui à Deo laudatus, commẽdatus, & confirmatus fuerit æterni Sacerdotij compos, vt hoc ſublato, alius petatur; nempe Ieſus, in quem omnia illa quæ de Melchiſedecho diſſerebãtur, apprimè conuenire oſtenduntur.*

6 Cuius autem generatio.] *Hic Melchiſedechus, qui nec in Leuitis, nec in aliis Iſraëlis filiis numeratur, nõ vt progenitor, nec vt proles, vel ex eo quòd decimas ſumpſit & benedixit, maior Abrahamo probatur.*

Et hunc qui habebat.] *Iam tunc Abraham repromiſſiones habebat, qui tamen & decimas dedit, & benedictionem accepit. ergo minorem ſeſe profeſſus eſt eo à quo benedictionem accipiebat; vt filius Iſraëlis alij Sacerdotes benedicunt, qui quamquam fratres ſint, Sacerdotio tamen maiores ſunt, atq; adeò accipiendis decimis præſtant, & vtriq; ſunt mortales, & moriũtur. igitur maior eſt etiam hoc nomine Melchiſedek, quem Scriptura viuere teſtatur in æternum, iuxta conſtitutionem Melchiſedek.*

9 Et vt ita dictum.] *Dici affirmariq; poteſt Aaronem eſſe minorem Melchiſedecho, ex eo etiam quòd ipſe ſecundum naturam Abrahamo patre minor ſit, certè non maior. namque Abraham Patriarcha fuit. Aaron Patriarchæ ſoboles fuit cum ſuis omnibus: quidquid verò Pater ſiue Patriarcha profeſſus eſt pro ſe poſteritateq;*

ritateq́; sua profitebatur. decimas autem dum daret, non solùm se, sed omnes posteros suos, in quibus erat Aarō, decimas Melchisedecho debere, & illius benedictione egere profitebatur: ex quibus omnibus dignitate maius, authoritate præstantius, efficientia potentius Melchisedeki sacerdotium quàm Aaronis esse probatur. deinde cùm apertè dicat, Sacerdotium illud prius æternum esse; manifestè deducitur, hoc alterum non esse æternum; quod si æternū non est, ergo finiendum erat, & illius Sacerdotij prioris præsentia extinguendum, & vetustate iam sua abolendum. eousque enim Leuiticum istud Sacerdotium durare Deus voluit, quoad ipse suum illum Sacerdotem publicè præficeret, qui Sacerdotium secundum ordinē Melchisedek, idq́; æternum teneret. hunc autem iam publicè præfecit; consequitur igitur illum alterum esse abrogatum.

11 Si ergo consummatio.] *Aliud argumentum quo docet necessario abolendum Leuiticum Sacerdotiū præsenti Melchisedeki Sacerdotio. Vt enim quādiu noctis vmbra durat, lunæ lumen valet, & viatoribus quoquo modo prodest; verùm vbi solis lux orbem illustrauerit, lunæ lumen absorptum otiosumq́; redditur: ita magno & efficacissimo Sacerdotio lucente, minoris alterius lux nulla iam conspici potest, vtpote quæ illius lucis præstātia absorpta est. quod si Leuitici Sacerdotij lux & virtus satis efficax foret, non promisisset aliud Sacerdotium Spiritus sanctus: promisit autem alterū æternum præstans, cui & Abrahamum & omnem Abrahami posteritatem subiecit: igitur præsente hoc, illud alterum antiquari consequitur, quippe quod nec propriam lucem virtutemq́; obtinebat, nec perpetuam.*

Populus enim] *Iam hinc aliam disputatiōnē instruere occipit de legis Mosaicæ antiquatione. est autem argumentatio hoc modo nobis instituenda: Sacerdotium & Lex adeò amicè hærent & coniuncta sunt, vt nec lex sine sacerdotio, nec sacerdotium sine lege esse possit: nam sacerdotium & legis tuetur sanctitatē authoritatemq́;, & quæ in legis præceptis præstandis desunt, suis sacris ac ritibus expiat & supplet. Lex etiam sacerdotio adhæret vt legitimo auxilio, atq; adeò honorem defert & authoritatem tribuit ac tuetur. ita cùm quis legem imprudenter vel impotenter violat, ad sacerdotij munus confugit expiationis causa. igitur si contingat sacerdotium cessare & otiosum reddi, iam legi illi cuius sacerdotium fuit, nihil illud sacerdotium profuerit: ex quo consequitur, mancam omnino illam legem relinqui, & oportuno sibiq́; apto auxilio carentem. quamobrem nullus iam illius legis vsus erit. Sin verò priori sacerdotio sublato, alterum constituatur illo priori longè præstātius; necesse est alteram etiam legem constitui, quæ & dignitate & perfectione cum eodem cōueniat sacerdotio: atqui Deus sacerdotiū Melchisedeki instar se constituturū pollicitus est: igitur ex consequenti legem hoc sacerdotio dignam sese etiam allaturum indicauit. neutrum autem in domo*

quando obuiauit ei Melchi-
sédec. 11 Si ergo consummatio
per sacerdotium Leuiticū erat
(populus enim sub ipso legē
accepit) quid adhuc necessa- C
rium fuit secundum ordinem
Melchi-sédec, aliū surgere sa-
cerdotem, & non secundū or-
dinem Aaron dici? 12 Transla-
to enim sacerdotio, necesse est
vt & legis translatio fiat. 13 In
quo enim hæc dicūtur: de alia
tribu est, de qua nullus altario
præsto fuit. 14 Manifestum est
enim quòd ex Iuda ortus sit
Dominus noster: in qua tribu
nihil de "sacerdotibus' Moyses "Sacerdotio 1 MS. R. C. S.
locutus

domo Leui à se constituendum declarauit, vt vtrunque antea in Leui domo constituerat: quippe legis ministrum ac latorem Mosem tūc esse voluit, ex Leui domo, & fratrem illius natu maiorem Aaronem sacerdotio præfecerat. Nūc verò ad hoc promissum neminem ex Leuitarum familiis appellat, sed vnum quendam ex domo Iuda, ex qua nullus altario illi antiquo ministrauit. igitur ab hoc præstanti sacerdotio & altari, Leuiticam secundum carnem tribum exclusam accipimus. primùm ex promisso, nam Messias, siue Christus, ex Iuda tribu atque singulariter ex domo Dauid, & à Deo promissus fuerat, & ab omnibus qui Dei crederent promissis, expectabatur. ex hac autem Dominum hunc nostrum Iesum ortum fuisse, manifestum omnibus & suo tempore fuit, & nunc nemo inficias it (ait Paulus) atque Dauid ipse Dominum suum eum vocat, quem Messiam expectabat, vt cui sacerdotium à Deo adscriptum arrogabat, cum iuramento confirmatum. ergo esse constat Sacerdotē eundemq́; Regem; vtrūque enim quadrare oportet in eum qui secūdum ordinem Melchisedeki declarandus fuit sacerdos in æternum. Sacerdotis autem sacrum facere ac Deo populum conciliare munus officiumq́; est. Regis autem, leges promulgare ac tueri. igitur consequitur in hac noua rerum constitutione eundem esse & æterni sacerdotij antistitem, & æternæ legis latorem.

locutus est. [15] Et amplius adhuc manifestum est: si secundùm similitudinem Melchisédec exurgat alius sacerdos, [16] qui non secundū legē mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ insolubilis. [17] Contestatur enim,
Psal. 109. 4. Quoniam tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchi-sédec. [18] Reprobatio quidem fit præcedentis mandati: propter infirmitatē eius & inutilitatem. [19] nihil enim ad perfectum adduxit lex: intro-

15 Et amplius adhuc.] *Superiores disputationes ex responso & authoritate antea cōstructas & firmatas, nunc iam ex re ipsa atque ex euentu confirmat Paulus hoc pacto: Si quis sacerdos alius omnino ab illis antiquis extiterit, qui suum officium non imperfectè, nec secundum tempus faciat, vt illi alij faciebant, assiduè eadem sacra repetentes; nec moriatur vt illi moriebantur, & nouis indies successoribus sufficiebantur; sed perfectè, absolutè, plenèq́; peragat; ita vt iis pro quibus fecerit, vitam insolubilem conciliet, nec tamen ipse vbi hoc semel fecerit, moriatur, sed æternus permaneat, æternumq́; obtineat sacerdotium: manifestum erit ex ipsa re, sacerdotium illud prius, esse iam cum socia sibi lege abrogatum tanquam otiosum, & quod nec tunc cùm exercebatur, carnis imbecillitatē excessisset, nec postea quicquam agēs, quando melius illud efficacissimumq́; constat. hanc rem autem ex altero illo sacerdotio expectandam, ipsum diuinum responsum contestatum est,* Tu es sacerdos in æternum, secūdum ordinem Melchi-sédek. *ex quo testimonio arguitur, illud alterum Aaronicum inualidum inefficaxq́; esse, atque ideò reiiciendum & repudiandū, vbi alterum hoc efficax & æternum fuerit constitutum.* 19 Nihil enim ad perfectum.] *Summa capita rerum percurrit Paulus, vtpote qui scientibus legem scribebat: nos vt par erat, explicare volentes magnis indigeremus spatiis, contenti autem nunc fuerimus indicandis rerum sententiis. Post latā legem plebiscitum factum est, quo populus per Mosen legislatorem rogatus fuit, An vellet legem, ita vt ipse Deo dictante condiderat, suscipere, seseq́; Dei populum illis obseruandis legibus profiteri: ait*

 populus,

populus, & se omnia quæcunque iusserit Dominus, facturum recipit: recipit etiam Moses Dei verbis, perpetuam fore Dei gratiam, tutelam, & singularem benignitatem aduersus populum illius legis studio & exercitationi, atque actionibus plenè deditum & vacantem. itaque fœdus inter Deum ac populum feritur, cuius fœderis sponsor constituitur Aaron sacerdotij munere: is hostia cæsa sacroq; faciendo spondet pro Deo ac populo, vt medius, internuntius, Apostolus, atq; sponsor vtriusque partis; inferuntur benedictiones, & maledictiones admittuntur & firmantur, populo respondente, Amen, Amen. Et tamen, vt ipsa deinceps tempora seculaq; omnia arguere, nunquam lex ab illis quibus fuerat suscepta, officio integro atque integris moribus præstita est. quippe quæ non in cordibus hominum per Spiritum sanctum, sed in tabulis lapideis conscripta erat, in quo infirmabatur per carnem; ex quo euenit vt sacerdotij sponsio illa, propter carnis infirmitudinem, non demum constaret, quia neminem ad perfectum adduxit lex.

introductio verò melioris spei, per quã proximamus ad Deũ.
20 Et quantum est non sine iureiurando (alij quidem, sine iureiurando sacerdotes facti sunt: 21 hic autem cum iureiurando per eum qui dixit ad illum: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum) 22 in tantum melioris testaméti sponsor factus est Iesus. 23 Et alij quidẽ plures facti sunt sacerdotes, idcircò quòd morte prohiberentur permanere: 24 hic autem eo quòd maneat in æternũ, sempiternum D *Psal. 109. 4.*

Introductio verò.] *Aliud caput, hoc est, superiori oppositũ, & cõparatũ ex aduerso, significat autẽ illo responso,* Tu es sacerdos, *cõtineri reprobationẽ prioris mãdati, propter infirmitatẽ, &c. & rursus contineri* ἐπεισαγωγὴν, introductionem melioris spei, *hoc est, inducere meliorem spem,* per quã proximamus ad Deum, *quia illo promisso indicatur alia lex afferenda, & scribenda in cordibus hominum, spondendaq; per sacrificium illud* æternũ, secundum ordinẽ Melchi-sédek: *quod quia tale tantumq; erat, & nunquam desiturũ promittebatur, iuramento confirmatum fuit, id quod alteri illi Aaronico non contigit, vtpote quod inefficaxq; & omni ex parte infirmum Deus cognouerat. hanc autem argumentationem oportuna complexione absoluit Paulus illa sententia,* In tantum melioris testamenti sponsor, *&c.*

22 In tantũ.] *κατὰ τοσοῦτο, id est, adeò melioris fœderis factus est sponsor hic Sacerdos Iesus; tanto, inquam, melioris quanto ipse meliori Sacerdotio præfectus est.*

23 Et alij quidem plures.] *Vna ratio quamobrem vetus Sacerdotium non præstitit id quod pro populo spondebat, fuit, vt diximus, ex parte legis, cui, in quo infirmabatur per carnem, impossibile erat ad perfectum quicquã adducere. iam nũc altera adornatur ex parte ministrorum, qui cùm mortales essent, atque singuli breui tempore morerentur, æternum Sacerdotium tenere non poterãt, illud, inquam,* secundũ ordinem Melchi-sédek: *imò & illud suum alij aliis sibi superstitibus relinquebant; quidam etiam senio confecti viuentes adhuc cedebant, nec quamuis ministerium idem sortirentur, moribus tamen & integritate pares erant, interdùmque sibi ipsis dissimiles reddebantur; quamobrem & ministerio abdicabantur. denique quonam pacto ipsi pro populo in officio atque legis obseruantia continendo, spondere poterant, & sponsum præstare, cùm ipsimet pro seipsis nihil perfectum & consummatum sponderent, seq; primos omnium & infirmos*

piternum habet ſacerdotium.
25 Vnde & ſaluare in perpetuũ
*accedentes 8 MS & G.S. poteſt "accedens' per ſemetip-
• Q.n. ſum ad Deum: ſemper viuens
*cis 7 MS. G.S. ad interpellãdum pro "nobis'.
26 Talis enim decebat vt no-
bis eſſet Pontifex, ſanctus, in-
nocens, impollutus, ſegrega-
tus à peccatoribus, & excel-
ſior cęlis factus. 27 qui non ha-
bet neceſſitaté quotidie (quẽ-
Leuit. 9.7. 16,6. • admodum ſacerdotes) prius
pro ſuis delictis hoſtias offer-
re, deinde pro populi. hoc
enim fecit ſemel, ſe offerendo.
28 Lex enim homines conſti-
tuit ſacerdotes infirmitatem
habentes: ſermo autem iuriſ-
iurandi qui poſt legem eſt, Fi-
lium in æternum perfectum.

CAP. VIII.

A Capitulum 1 autem ſuper
ea quæ dicuntur, Talem
• habemus Pontificem, qui cõ-
ſedit in dextera ſedis magnitu-
dinis

infirmos & imperfectos, vel ipſa ſui primùm expiandi aſsidua cura conſiterentur?

26 Vt nobis.] *Nobis ſanctificandis, & in ſanctitate & iuſtitia coram Deo ſeruituris omnibus diebus noſtris.*

Impollutus.] *Alludit ad figuram ſequeſtrationis antiqui Sacerdotis, quæ ante expiationis feſtum ſolẽnis erat, quo vel per illum diem ſeſe ille purum, & à vulgi conſuetudine alienũ prabẽs, poſtridie publicam expiationem procurare poſſet: id quod nec ſemper eueniebat, cùm aliquando in ipſa ſequeſtratione ſeſe ipſe impurum agnoſceret; quamobrem & ſocium adhibebat, cui eiuſmodi impedimento intercidente, ſuas committeret partes.*

27 Quotidie.] *Aſsiduitas illa nouas quotidie hoſtias ſacrificandi, ſacrificiorum & Sacerdotij arguebat imperfectionem.*

28 Lex enim.] *Confert nunc illos legis Sacerdotes cũ Dei Filio, quos nulla ex parte comparari poſſe multis de cauſis affirmat. quòd ipſe nũquam pollutus, nũquam non innocens, nunquam non ſegregatus à peccatoribus, nũquam non placens Deo fuerit, nunquam Sacerdotio deciderit: nam cùm moreretur, tunc maximè Sacerdotium exercebat, ſeſe ipſum offerendo hoſtiam viuam, æternam, gratiſsimam, pro mille, ſi ita loqui liceat, centumq́ millibus mundis ſufficientẽ. id autẽ iureiurãdo citato cõfirmat.* Qui poſt legẽ eſt,] *illamq́ arguit.*

IN CAP. VIII.

1 Capitulum autem.] *Hac oratione ſignificat omniũ quæ ſuperiùs diſſerta ſunt, breuem & expeditam ſummam in vnum caput à ſe redigi, ad Ieſum Chriſtum omnia referẽdo, qui & natura & virtute & gratia omniũ rerum compos eſt, quæ in Sacerdote ſecundum ordinem Melchi-ſédek promiſſo obſeruanda olim indicabantur, & nunc obſeruata conſtant.* Sedis magnitudinis.] *Græcè magnam adnotationem habent omnia hæc, propter articulorum vſum.* Dextera *authoritatem ſummam ſignificat:* Sedes *thronum ſummum Dei, ex quo omnis virtus & efficientia proficiſcitur.* Magnitudo *diſtinguit ab anguſtiis tabernaculi antiqui ac templi à Salomone conditi, & à poſteris etiam reſtituti, quæ omnia anguſta breuiaq́ fuerunt, atque Dei ſedem vtcunque referebant, ſed eam tamen terrenam & adumbratam magis quàm expreſſam, cùm cælum Dei ſedes ſit, & terra ſcabellum pedum eius. Sedendi verò habitus ac ſitus, hoc loco magnam etiam ſignificationem habet*

gratia, potestatis, authoritatis, & etiam quietis Iesu Christi in Sacerdotio Pōtificatuq́ue suo iam perfecto & absoluto, atque Patri gratissimo, ideoq́ue non amplius iterum repetendo eo modo quo initio absolutum fuit. cuius habitus & situs copia antiquis Leuiticæ tribus Sacerdotibus nūquam concessa fuit: nemini enim ex illis non solùm in interiore tabernaculo, sed nec in exteriore, imò nec in toto Leuitarum atrio vel sedes constituta fuit, vel sedendi facultas data, vt in sacro apparatu docebamus. Omnes enim in locis illis vel stabant orantes & sacrum facientes, vel in motu & actione versabantur; qui habitus ministrare quidem illos, sed non perministrare arguebat. Iesus Christus verò ministrauit, & vno ministerio peracto perministrauit atque consummauit, idq́ue vltimis verbis factum pronuntiauit, cùm iam finem hostiæ sibi sacrificatæ imponeret, dicens, Consummatum est.

2 Sanctorum.] *Antiquum tabernaculum & templum & eorum partes & hostiæ & sacrificia omnia sancta dicebantur, erantq́ue vmbræ maximorum verorumq́ue sanctorum tēpli Dei & sacrificij illius perfecti, cuius minister Iesus constitutus fuit.* Tabernaculi veri,] *humani cordis & animi, Dei beneficio atque virtute sanctificationis constructi, & ad Dei habitationem comparati. Plura hic de cæli ac terræ significatione arcanoq́ue sensu dici poterant, si tanta vel nobis facultas, vel lectoris capacitas esset. verùm his rectè acceptis, & summa modestia piè cogitatis, vt maiora cognoscantur, Author ipse dabit.*

3 Omnis enim Pontifex.] *Duorum generum sancta esse dicebamus; altera in ipsis rebus sacrificandis spectabantur; altera verò in iis quæ ad locum sacrificij referuntur, cuiusmodi sunt tabernaculum, altaria, tum hostiarum, tum thymiamatis, & cæterorum quæ ad hæc comparabantur, vt lignorum, ignis, & aliorum quæ in Leuitico obseruare est. de vtroq́ue hoc genere nunc differere parat Paulus. prius quidem illis verbis proposuit singulariter,* Sanctorum minister. *posterius verò ita subiunxit,* Et tabernaculi veri, quod fixit Dominus, & non homo. *deinde prius explicatiùs indicans, dicit, Omnem Pontificem constitui ad offerendum. oblationis autem duplicem materiam esse ostendit,* Munera, *quæ sacro vocabulo* MINHA, *ex farina vino ac sale confecta; &* Hostias, *quæ omnia quæ sacrificari purè poterant animalia complectuntur.* 4 Si ergo] *pro si enim,* εἰμὲν γὰρ. *De Sacerdotio ac Sacerdotij huius efficacissimi loco nunc rursus agit: dixerat Iesum esse Sacerdotem, sedereq́ue in dextera magnitudinis gloriæ in cælis, & veri tabernaculi à Deo facti esse ministrum. itaq́ue illud Sacerdotium aliud longè præstantissimum Leuitico Sacerdotio esse asseuerat, nec eiusdem loci nec tribus, nec muneris, omninoq́ue nihil terrenum habens, sed planè caleste & spirituale. Respondet autem obiectioni, Si ergo Iesus Sacerdos constitutus est, cur non hæsit diutius vel in æternum in terris, vbi Sacerdotio fungeretur suo? quam sic Paulus soluit: Si Iesus*

dinis in cælis: [2] sanctorum mi-
nister, & tabernaculi veri,
quod fixit [a] Dominus & non [a] Deus MS. R. 1.
homo. [3] Omnis enim Ponti-
fex ad offerendum munera &
hostias constituitur, vnde ne-
cesse est & hūc habere aliquid
quod offerat: [4] si ergo esset su-
per terram, nec esset sacerdos:
cùm essent qui offerrent secū-
dum legem munera, [5] qui exē-
plari & vmbræ deseruiunt cę-
lestium. Sicut responsum est B
Moysi, cùm consummaret ta-
bernaculū, Vide (inquit) om- Exo. 25. 9. 40. Act. 7. 44.
nia facito secūdum exemplar
quod

quod tibi oſtēſum eſt in mon-
te. 6 Nunc autem melius ſorti-
tus eſt miniſterium quantò &
melioris teſtamenti mediator
eſt, quod in melioribus repro-
miſſionibus ſancitum eſt. 7 Nā
ſi illud prius culpa vacaſſet:
non vtique ſecundi locus in-
quireretur. 8 Vituperans enim
Iere. 31, 31. eos dicit: Ecce dies venient,
dicit Dominus: & cōſumma-
bo ſuper domum Iſraël, & ſu-
per domū Iuda teſtamentum
C nouum, 9 non ſecundùm te-
ſtamentum quod feci patri-
bus eorum in die qua appre-
hendi manum eorum vt edu-
cerem illos de terra Ægypti:
quoniam ipſi non permanſe-
runt in teſtamēto meo: & ego
neglexi eos, dicit Dominus.
10 Quia hoc eſt teſtamentum
quod diſponam domui Iſraël
poſt dies illos, dicit Dominus:
Dando leges meas in mētem
eorum, & in corde eorum ſu-
perſcribam eas: & ero eis in
Deum, & ipſi erunt mihi in
populum: 11 & non docebit
vnuſquiſque proximum ſuū,
& vnuſquiſque fratrē ſuum,
dicens, Cognoſce Dominum:
quoniam

Ieſus Chriſtus perpetuò eſſet in terris, Sacerdotium terrenum habere videretur, quod tamē ex diuinis oraculis eſſe non potuit; quippe cùm vnum in terris Sacerdotium cōſtitutum fuerit ex lege in tribu Leui, ex qua tribu Ieſus nō fuit. quorſum ergo attinebat aliud Sacerdotium terrenum, quod non conſtitutum fuerat, nec promiſſum? nam Sacerdotium terrenum, ſi legitimum eſſe debebat, ſuos iam Sacerdotes habebat, qui offerrent munera ſecundum legem. ſed duo eſſe non poterant huiuſmodi, cùm vnum Deus eſſe voluerit; ſiquidem vnius corporis vnica tantum vmbra, & vnius lucis vnica vmbra eſt; vnius exēplaris cæleſtis, Moſi à Deo in monte commōſtrati, vnicum exemplum ſtatutum eſt. non enim dixit Deus, Secundum exemplaria quæ; ſed, Secūdum exemplar quod tibi oſtēſum eſt, omniaq́ simul ad illud exemplar confici mandata ſunt: ita vnū in terris legitimum exemplū ſiue vna vmbra vnius cal: ſtis exemplaris atque lucis vnius erat. Huic exemplo, atque vmbræ huic, Leuitici Sacerdotes deſeruiebant, quamobrem nō oportuit alium quēpiam ex alia tribu eidem miniſterio præfici. Sed illud aliud perfectum Sacerdotium cum ſuo Sacerdote extare oportuit, cuius exemplum & vmbram Leuiticum iſtud referebat, & lege ſancitum erat; quod quia lex, quæ ſanxerat, abſolutum reddere non potuit, nec ipſum etiā legem, pro qua fœdere ferito ſpopōderat, integrā præſtare aſſerereq́ potuit, repudiatum eſt, & illud alterum poſtliminio reuocatum, quod æternum eſt, & ſecundum ordinem Melchi-ſédek. Hoc igitur obtinet Ieſus, tanto melius ſortitus miniſterium, quanto melioris fœderis mediator eſt. Namque Aaron fuit mediator fœderis inter Deum & homines pacti; pacti autem conditio erat legem præſtare; lex in tabulis ſcripta erat; corda hominum in ſua infirmitudine ab Adamo contracta permanebant: itaque lex monebat, promittebat, accuſabat, minabatur, nō tamen tangebat corda hominum, aut ex duritie in mi:tem & lenem mutabat facultatem, aut ex infirmitudine ad virtutem transferebat. ex quo

quoniam omnes ſcient me à D
minore vſque ad maiorem eo-
rum: [12] quia propitius ero ini-
quitatibus eorum: & pecca-
torum eorum iam non me-
morabor. [13] Dicendo autem
nouũ: veterauit prius. Quod
autem antiquatur & ſeneſcit:
prope interitum eſt.

Cap. IX.

Habuit [1] quidẽ & prius, A
iuſtificationes culturæ
& ſan-

quo factũ eſt vt Sacerdotij illius labor & ſponſio imbecillitatis & inefficaciæ arguerentur: quare illud cum lege, cuius ſponſionẽ ſuſceperat, ad culpam vocatum eſt, & alia noua lex in cordibus hominum Spiritus ſancti virtute per Ieſum miniſtrum inſcripta, & meliori Sacerdotio conſtabilita eſt per æternum hunc Sacerdotem Ieſum, cuius ſponſio id quod in ſeſe recepit, abundè præſtitit. Nec verò hæc nouo aut recenti conſilio Dei acta ſunt, ſed ita futura longe antè manifeſtis oraculis promiſſa ab eo qui vtriuſq. vim dignouerat, atque ſeculorum ſuccedentibus exemplis apud homines etiam dignoſcenda ſtatuerat in hunc modum, Ecce dies venient, &c.

13 Veterauit prius,] hoc eſt, Id quod prius erat vetus eſſe arguit, namque nouum veteri ſecundum naturam opponitur & antiquato. antiquatam autem quod dicitur, ſenium adnexum habet: ſed ſenectus morbus eſt ad interitum properans.

In cap. IX.

1 Habuit quidem.] Cùm de præſtãtia Sacerdotis abundè diſſeruerit, nunc deinceps ad locorum, hoc eſt, templi vtriuſque comparationem redit: quæ vt melius cognoſcatur, ex terreni ſiue tabernaculi ſiue tẽpli deſcriptione inchoatur. Eſt autẽ primi verſus obſcurior oratio propter diſtinctionem incluſam, impeditiusq́ explicatam. nam vſq; ad Iuſtificationes culturæ, res vna; deinde vſque ad Seculare, altera indicatur, quas ita nos conſequemur. Duo quondam Sacerdotibus ad ſacrorum obeundum exercendumq́ munus cõſtituta fuerunt loca, diuerſis tamen temporibus. Namque ex quo primùm lex in ſolitudine lata eſt, tabernaculi ſiue tentorij ſiue vmbraculi nomine domus quædam mobilis conſtructa fuit, cuius celebritas toto peregrinationum atque bellorum tempore durauit. Hæc ſua lingua OHEL, Græca σκηνὴ, vtraque vmbraculum ſiue vmbram ſignificante, dicitur. Alter locus Salomonis regni initiis, quamquam diuerſa materia exædificatus, tamen à prioris exempli ratione, proportione, & cauſis non diuerſus, propter maiorem ſperatam durationem, atque ædificij firmitudinem, nomẽ habuit BETH GHOLAMIM, id eſt, Domus ſeculorum ſiue ſecularis & perpetuæ, quaſi multis ſeculis permãſuram auſpicari vellent. Vtramque autem hoc loco duplici diſtinctam nomine, vnica tantũ deſcriptione complectitur Paulus; vtpote quæ, materia excepta, certè re, ſignificatione atq; vſu, vna erat domus. ſiue enim Rex foris in militia atque in itinere agens, tentorium teneat, ſiue in vrbe regias ædes colat, vterque locus & aulæ nomine & iure cenſetur. Tertium orationis huius membrum explicandum eſt. Iuſtificationes culturæ, δικαιώματα λατρείας, atque vel vnicus verſus hic Epiſtolam hanc Hebraicè conſcriptam confirmare poſſit, cùm verbis ſiue vocibus, ſiue (vt Logici loquuntur) terminis conſtet, nulli niſi Hebraicè ſcienti familiaribus, iisq́ in ſacrorum tantùm ſermone vſitatis. cùm enim illa in lingua quicquam quod ad ſacrũ cultũ pertineat rectè & ritè, ſiue agendum ſiue faciendum lex præcipit, aut hiſtoria aliqua deſcribit, huiuſmodi verborum frequens vſurpatio eſt, IAGHASSE CHEMISPATO LEGHABODATHO, quæ Latinè totidem verbis reddita, ſic ſonant, Fiat iuxta iudicium ſuum, ſiue rationem ſuã, ad

cultum

cultum ſuum. *His annotatis, facilè iam quid primus verſus velit, aſſequemur. ait enim Paulus, certam olim in vtroque ſiue tabernaculo ſiue templo, tum locorum, tum apparatus rationem conſtitiſſe, idq́ non ſine ſignificatione & vſu. eſt igitur hæc orationis apertior ſententia: Prius illud tabernaculum mobile certas ad cultumq́ deſtinatas partes rationesq́ habuit ad amuſſim obſeruandas, quas item poſtea illud alterum ſanctum templum quod ſeculorum ſiue ſeculare appellatum eſt, nullo modo variatas conſeruauit. & quoniam ædes illa ſiue templum Ieroſolymitanum, tanta apud Iudæos veneratione celebratur, vt illius præſentia videri poſſet ſuperuacanea*

Exod.25,8. 26,1.36,8. & ſanctum ſeculare. 2 Taber-
naculum enim factum eſt pri-
mùm, in quo erant candela-
bra,& mẽſa,& propoſitio pa-
nũ, quæ dicitur Sancta. 3 Poſt
velamentum autem ſecundũ,
tabernaculum, quod dicitur
Sancta Sanctorum: 4 aureum
habens thuribulum,& arcam
teſtamenti circumtectam ex
omni parte auro, in qua vrna
aurea habens manna,& virga
3 Reg.8,9. Aaron quæ fronduerat,& ta-
2 Par.5,10. bulę teſtamenti, 5 ſuperq́. eam
Exod.25,22. erãt Cherubim gloriæ obum-
brantia propitiatoriũ, de qui-
bus non eſt modò dicendum
B per ſingula. 6 His verò ita cõ-
poſitis, in priori quidẽ taber-
naculo ſemper introibant Sa-
cerdotes, ſacrificiorum officia
conſummantes. 7 in ſecundo
Exod.30,10. Leu.16,2.30 autẽ, ſemel in anno ſolus Põ-
tifex, non ſine ſanguine quem
"offerret Ibi.3. "offert pro ſua & populi igno-
rantia. 8 hoc ſignificante Spiri-
tu ſancto, nondum propalatã
eſſe

tabernaculi antiquioris mentio; ait Paulus, non tam habendam eſſe materiæ quàm inſtitutionis & antiquitatis rationem, ſiquidem illud tentorium prius factum fuerat, & ſeculare ſanctum *ad illius inſtar, non autem vice verſa conſtructum. atque,* Tabernaculum enim factum eſt primùm, *per parentheſin legendum. quæ verò* Iuſtificationes culturæ *hoc loco ſint, è veſtigio declaratur,* In quo erant candelabra, *&c.*

2 Quæ dicitur.] *Pars tabernaculi, in qua erant menſa, &c. dicitur* Sancta, *quod ſtatim diſtinguitur à Sanctis Sanctorum. operæpretium fuerit.*

6 His verò itaq. compoſitis,] *quas iuſtificationes culturæ ſuperius dixerat.*

In priori,] *in ea parte tabernaculi quæ dicitur* Sancta. [Semper,] *bis per ſingulos dies.*

Sacrificia,] τὰς λατρείας, *culturas ſuas in illo loco conſummandas, vt quæ pertinerent ad cãdelabrum, propoſitos panes, & huiuſmodi, &c.*

7 Semel in anno,] *in feſto expiationis publicæ, quæ pro peccatis toto illo anno publicè priuatéq́ admiſſis peragebatur, in qua culpa Sacerdos ipſe primùm ſeſe profitebatur.*

Ignorantia.] *Nam pro peccatis ex certa malitia ac proteruia admiſſis, quæ* ZADON *dicitur, illa expiatio non fiebat; altera enim ratio de huiuſmodi criminibus fuerat inſtituta.*

8 Nondum propalatam.] *Interim dum illa diuiſio inter Hekal & Debir (ſic enim dicebantur duæ illæ tabernaculi partes) duraret, nõ eſſe peruiam omnibus Sacerdotibus viã Debir, donec totum efficeretur vnum; quod Chriſto moriente effectum fuit, velo in duas partes à ſummo ad imum ſciſſo. quamobrem ſemel tantùm in anno adibatur* Sanctũ Sanctorum,

siue Debir à Sacerdote summo, pridie tamen singulari obseruatione sequestrato, & non citra timorem & confeßionem propriæ ignorantiæ, ita vt is non se dignum profiteretur illo ingressu, sed ex benignitate tamen ac iussu Dei ingredi ad expiationem illius anni pro se & aliis. perpetuam autem expiationem quæ in Sanctu Sanctorum peragenda erat, nec illius loci nec temporis, nec illius Sacerdotij dignitatis esse.

9 Temporis instantis.] *Totum illud tabernaculum illo modo situm & instructum, eius temporis quo lex duraret, significationem obtinebat.* Perfectum facere.] *Auferendo non solùm peccata, ex corpore peccati tãquam membra deducta, sed ipsum peccati corpus. hoc igitur legalia sacrificia & ritualia nõ potuerũt.*

10 Iustitiis carnis,] *ritibus & præparationibus atque obseruationibus quæ in carnis purificationem adhibebantur, nec internam animi vim attingebant, sed significabant quidem aliquando peragendum esse, verùm non illo pacto peragendum, sed alia virtute, quæ interna corrigeret, ex qua correctione rectè omnia deinceps procederẽt. ad huius vsque correctionis, Dei virtute efficiendæ tempus oportunum, illa quæ diximus frequentabantur; quæ, cùm perficere non possent, huius correctionis desiderium augebant, & spem fidelibus amplificabant. Hæc summa totius illius antiquæ culturæ, quæ ad singulorum nominum explicationem magnum otium & negotium postularet.*

esse sanctorum viam, adhuc
priore tabernaculo habente
statum. 9 quæ parabola est tẽ-
poris instantis: iuxta quã mu-
nera & hostiæ offeruntur, quę
non possunt iuxta conscien-
tiam perfectum facere seruiẽ-
tem, 10 solummodo in cibis &
in potibus, & variis baptisma-
tibus, & iustitiis carnis vsque
ad tempus correctionis im-
positis. 11 Christus autem as-
sistens Pontifex futurorũ bo-
norum per amplius & perfe-
ctius tabernaculum non ma-
nufactum, id est, non huius
creatio-

11 Christus autem.] *Collatio est lucis cum vmbra.* Christus, *Vnctus. hic Vnctus, inquam, & Rex & Sacerdos.*

Assistens,] *παραγενόμενος, accedens, postquam peruenit qui venturus erat; ad verbum, adfactus, adaptatus, & verè ad eam rem præfectus. atque multo antè quàm homo factus exstaret, eius Pontificatus ius in se continens, & cùm gigneretur homo ad eam authoritatem destinatus. deinde verò cùm cætera sacrificia antiquarentur, ipse admotus ad verum & æternum, ratum, atque probatißimum sacrum peragendum. omnia hæc vocabulum hoc nobis repræsentat, quæ quisquis rectè distinxerit, explicare sigillatim poterit.*

Futurorum.] *Æternorum, quæ Lex illa scripta non dabat, sed per significationem & consequentiam prædicebat danda à Deo. ipsa verò tantùm præsentia bona promittebat, & promissa cultoribus præstabat: Qui enim per Angelos dictus est sermo, factus est firmus. futura verò salutis bona per Christum danda prædicebantur, quæ ab ipso verè & efficienter donata sunt iis qui receperunt eum, qui non ex sanguinibus nec ex voluntate carnis, &c.*

Per amplius.] *Non solùm magnitudine amplius, sed ex naturæ bonitate longè præstantius, vtpote quod non ligno, non lino, non saxo, non auro constaret, sed spiritu suo, non huius creationis, huius humanæ sortis ac vitiosæ, qua antiquatum istud Sacerdotium vtebatur.*

12 Neque

C creationis: [12] neq. per ſangui-
*Σ 6 MS. G.S. nem hircorum "aut' vitulorũ,
Act 20,28. 1 Petri 1,19. ſed per proprium ſanguinem
1 Ioan. 1,7. Apoc. 1,5. introiuit ſemel in Sancta, æ-
terna redemptione inuenta.
Leuit. 9,8. 16,6,14. [13] Si enim ſanguis hircorum &
Num. 19,4. taurorũ & cinis vitulæ aſper-
ſus, inquinatos ſanctificat ad
Luca 1,77. Rom. 5,5.6. emundationem carnis: [14] quã-
tò magis ſanguis Chriſti qui
per Spiritum ſanctum ſemet-
ipſum obtulit immaculatum
*emundabit 7 MS. R.C.S. Deo, "emundauit' conſcien-
*veſtram 7 MS. C.q. tiã "noſtrã' ab operibus mor-
tuis, ad ſeruiendum Deo vi-
uẽti? [15] Et ideò noui teſtamen-
ti mediator eſt: vt morte in-
D tercedente, in redemptionem
earum præuaricationum quæ
erant ſub priori teſtamento,
repromiſſionem accipiãt qui
vocati

12 Neque per ſanguinem.] *Præſtantiore non ſolùm tabernaculo, ſed ſacrificij materia, hoc eſt, ſanguine vſus. ille alius ſacerdos ſemel in anno pro ſe & pro populo ſanguinẽ intra ſancta aſpergebat: hic verò ſemel in vita ſuũ ipſius ſanguinem in ſancta profudit pro iis omnibus quorum debita in ſe receperat; quæ effuſio in cõſummationem ſeculorum ſemel facta, æternùm duratura eſt.*

In Sancta] *ſpiritualia & cæleſtia, quorum vmbra erat id quod appellatur* DEBIR.

13 Si enim.] *Argumentum hoc plurimum vbique valet, ſed apud Iſraëlitas & frequẽs & magni momenti ad conuincendum habetur, ab ipſis* KALVAHHOMER, *hoc eſt, graue ac leue, ſiue* Statera *dictum. Si ei quod ſua natura inefficax eſt, tamen ob inſtitutionem & acceptationem, efficaciæ ratio aliqua conceditur in iis ad quæ adhibetur; id quod ex ſe virtutis & efficacitatis infinitudinem habet, quantum efficiet in iis ad quæ propriè & aptiſſimè à Deo ipſo volente & probãte accommodatur? Atqui taurorum ac hircorum ſanguis, & cinis vitulæ aſperſus, nullam ex natura ſua vim habent, nõ ſolùm ad Spiritum ſanctificandum, ſed neque ad carnem emundandam; & tamen ex inſtitutione & voluntate Dei, eiuſmodi ritu & ceremonia hoc exterius efficiebatur, virtute atque ſignificatione quadam arcana efficientiæ alterius ſacrificij expectandi: quanto magis hoc non modò exterius ſed interius efficiet immaculatus Chriſti ſanguis, qui emundauit conſcientiam noſtram liberatam à peccato, hoc eſt, peccati corpore, vt vltra nõ ſeruiamus peccato, mortuis operibus, vt antea, impliciti, ſed Deo viuenti in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo omnibus diebus noſtris.* 15 Et ideo.] *Sacerdos ille vetus, mediator erat veteris illius teſtamenti, procurabatq; hominum illam externam expiationem hoſtia cadenda, ſanguineq; aſpergendo, hac ſignificatione, vt ſicut illa hoſtia caſa pro omnibus vitam illam ſuam animalem, quæ ſenſibus & affectibus inſeruierat, deponebat; ita omnibus præterita contaminationes deponerentur, ac deinceps alia vita ab illis animalibus affectibus aliena viueretur. moriebatur itaque hoſtia, & illud iis pro quibus cadebatur, teſtatum & mandatum relinquebat. emundabatur caro eorum qui illius myſterij communione vtebantur, idq; ex inſtituto atque dicto Dei ſæpe repetentis in lege: Et ignoſcetur eis: ſiue, Et emundabuntur; à præteritis, inquam, contaminationibus. verùm quod de perpetua morte, vitiis & peccatis in poſterum, de nouitate melioris vitæ, illa hoſtia mandabatur, tamen non præſtabatur: quamobrem ſimiles quotannis repetebantur inſtaurabanturq; ritus ſecundum ordinem Aaron. Verùm enimverò huius noui teſtamẽti mediator, aliud egit & peregit,*

quippe qui moriens, omnes quos expiandos ſuſceperat, commori fecit, cum vitiis & concupiſcentiis ſuis, iuxta veterem hominem cruci ſecum affixos & reſurgens denuò omnes etiam ſecum in ſpiritu & veritate reſurgentes, ad nouam vitam traduxit per lauacrum regenerationis & renouationis per Spiritum ſanctum, quem effudit ſuper eos abundè, vt iuſtificati gratia ipſius, hæredes ſint ſecundum ſpem vitæ æternæ, & repromiſſionem accipiant (qui vocati ſunt) æternæ hæreditatis. Quis non planè doctrinam hanc Pauli eſſe iam agnoſcat, totidem ſi nõ ſemper verbis, at iiſdem tamen ſententiarum ponderibus in aliis omnibus epiſtolis pertractatam.

16 Vbi enim teſtamentum.] *Hîc etiam ex rerum atque linguarum imperitia nonnulli orationis impropriæ ſcriptorem hunc arguunt, quos potius impropriæ eruditionis argutos oportuit; exiſtimantes teſtamenti vim atque ius diuerſum eſſe in morientium hominum ratione, atque in cæſarum hoſtiarum ſacrificiis, cùm tamen eadem ſint, & eodem ſacro verbo* BERITH *vtraque omnino nominari poſſint, à quo non ita alienum eſt* διαθήκη, *quæ diſpoſitio ſiue inſtitutio ex verbo reddi poteſt, vt Berith quod Latinè ſæpe pactum, ſæpiſſimè fœdus redditur, declarationem ſiue expoſitionem etiam aptiſſimè dicemus. atque in magno Opere, Deo nobis propitio, oſtendemus, cæſæ ac mortem oppetentis hoſtiæ imaginem iiſdem lineis diduci, & coloribus induci, atque hominis morientis ac teſtãtis formã. ex quo ſolertiſſima hæc D. Pauli diſertiſſimaq; diſputatio manifeſtè probabitur, quæ & iam, vt nobis videtur, vel ex iis quæ indicauimus, innoteſcit.*

18 Vnde nec primum.] *Deſcribit ritum in pacto ſiue fœdere ſiue teſtamento antiquo confirmando obſeruatum, in quo illa exigebantur: Partes, hoc eſt, teſtator, & ij quibus teſtamenti legata mandabantur, & teſtamẽtum ipſum, & exceptor ſiue miniſter, qui Sacerdos idem erat, & Mandatorum per hæredes receptio.*

22 Omnia penè.] *Namq; omnia quæ in tabernaculo erant cum ipſo tabernaculo, quæq; videri poterãt, humanas partes referebãt, & ab huius creationis vita mortẽ neceſſariã eſſe ſuo modo illa ſanguinis aſperſi receptione profitebantur.* Non fit remiſſio.] *Legalis illa vetus, de qua hactenus diſputatum eſt.*

23 Exemplaria.] *Pro exemplis hic vſurpatur nomen. Nam primum & perfectiſſimum exemplar,*

vocati ſunt ęternę hęreditatis.
16 Vbi enim teſtamentum eſt: Gal. 3,15.
mors neceſſe eſt intercedat te-
ſtatoris. 17 Teſtamentũ enim,
in mortuis confirmatum eſt:
alioquin nondum valet, dum
viuit qui teſtatus eſt. 18 Vnde
nec primum quidẽ ſine ſan-
guine dedicatum eſt. 19 lecto
enim omni mandato legis à
Moyſe vniuerſo populo: acci-
piens ſanguinem vitulorum E
& hircorum cum aqua & lana
coccinea & hyſſópo: ipſum
quoq. librum & omnem po-
pulum aſperſit, dicens, Hic Exod. 24,8. Matt. 26,28.
ſanguis teſtamẽti, quod man-
dauit ad vos Deus. 21 Etiam ta-
bernaculum & omnia vaſa
miniſterij ſanguine ſimiliter
aſperſit. 22 Et omnia penè in
ſanguine ſecundũ legem mũ-
dantur: & ſine ſanguinis effu-
ſione non fit remiſſio. 23 Ne-
ceſſe eſt ergo exemplaria qui- F
dem cæleſtium, his mundari:
ipſa autem cæleſtia, meliori-
bus

exemplar, quod propriè res ipsa est, πρωτότυπον Græcè dicitur; cuius imitatæ siue imagines siue vmbræ & species, ἀντίτυπα vocantur; aliàs ὑποδείγματα, vt hoc loco.

bus hostiis quàm istis. [24]Non
enim in manufacta Sancta Ie-
sus introiuit exemplaria vero-
rum: sed in ipsum cælum, vt
appareat nunc vultui Dei pro
nobis. [25]Neque vt sæpè offe-
rat semetipsum, quemadmo-
dum Pontifex intrat in San-
cta, per singulos annos in san-
G guine alieno: [26]alioquin opor-
tebat eum frequenter pati ab
origine mundi: nunc autem
semel [a]in consummatione se-
culorum, ad [b]destitutionem
peccati, per hostiam suam ap-
paruit. [27]Et quemadmodum
statutum est hominibus se-
mel mori, post hoc autem iu-
dicium: [28]sic & Christus se-
mel oblatus est ad multorum
exhaurienda peccata, secundò
sine peccato apparebit expe-
ctantibus se, in salutem.

[a] in consummationem MS q.
[b] destructionem 15 MS. Q. n.

Rom. 5, 6, 8. 1 Pet. 3, 18.

C A P. X.

Leuit. 16, 14.

A VMbrã [1]enim habens lex,
futurorum bonorũ, nõ
ipsam

24 Exemplaria verorum.] *ἀντίτυπα, quæ ex veris delineata fuere. in hæc nõ introiuit Iesus vt Sacerdos expiaturus, sed in ipsa prototypa, hoc est, in ipsum cælum, quod sedes Dei est; atque adeò in cælum spirituale, quod in paruo mundo est, quod vbi rectè constitutum fuerit, sedes ac templum Dei verißimum est. hoc mysterium magnum est, quod à Paulo indicatum qui legit, intelligat. Vnico igitur sacrificio corporis ac sanguinis sui Christus penetrauit Sancta illa, nemini antea mortali accessa, & pro omnibus in perpetuum litauit, remißione præteritorum peccatorum his, quorũ causa faciebat, à Patre impetrata, atq; ideò cum Patre consedit, quantum attinet ad ministerium & Sacerdotium, quod illud sacrificium æternum sit, & semel faciendum fuit, non vnquam antea eo modo factum, nec deinceps posthac eo modo repetendum & instaurandum.*

26 In consummationem seculorũ,] *tam præteritorum quàm futurorum. nam qui pro omnium seculorum hominibus sese obtulit, omnia etiam consummauit atque concinnauit secula.* Ad destitutionem *corporis* peccati, *quod omnium antea seculorum tam priuatis quàm publicis hostiis & sacrificiis nunquã destitutũ, id est, nunquam fuerat sublatum; nunc verò ab hoc Vncto de medio sublatum ac cruci affixum est. Agnoscimus & hoc loco ac sermone Pauli doctrinam.*

28 Ad multorũ exhaurienda peccata.] *quæ ipse suscepta pertulit in corpore suo super lignum, cuius liuore sanati sumus.* Secundò, *aduentu sanctificationis & gloriæ atque iudicij Euangelio prædicti, non vt pro spectantibus se denuo sese in mortẽ offerat, sed vt vitã sanctitatemq; suã illis reapse cõmunicãs impertiatur.*

I N C A P. X. 1 Vmbram enim habens lex.] *Lex quamquam fidelibus cultoribus sui bona illa terrena dabat, non dabat cum illis cælestia atq; futura bona: sed illa quidem dabat, quibus, velut vmbra quadam, futura bona describebantur siue significabantur & declarabantur donanda, non ex ipsius legis virtute & efficacitate, sed ex virtute promissorum quondam factorum, quæ suo tempore per alium à legis illius ministro præstanda erant. & cùm ipsa*

lex peccatorum remißionem sæpè commemoraret, nunquam æternam præstabat; illam videlicet antea promissam, & piis omnibus postulatam & expectatam; sed conferebat suis illis sacrificiis quandam illius æternæ vmbram in externis emundationibus carnis, & peccatis quotidianis, ex ignorantia, vt ipsa lex declarat, admißis. & cùm non conferret vim ad futura cauenda peccata & superanda, opus erat aßiduis sacrificiis, quæ bis in die vt minimum fiebant, & illo etiam annuo, communi, ac publico, quod ieiunij legitimi celeberrimo die repetebatur.

ipsam imaginem rerum: per singulos annos eisdẽ ipsis hostiis quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere: [2] alioquin cessassent offerri, ideò quòd nullam haberent vltra conscientiam peccati, cultores semel mundati. [3] sed in ipsis cõmemoratio peccatorum per singulos annos fit. [4] impossibile enim est sanguine taurorum & hircorum auferri peccata. [5] Ideò ingrediens mundum dicit: Hostiam & oblationem noluisti: corpus autẽ aptasti Psal. 39,7.

Imaginem] *Cùm imago hic vmbræ opponatur, idem significat atque corpus. nam corpus solidum propriè ab vmbra tanquam oppositum distinguitur: est autem vmbra omnis, alicuius corporis vmbra. corpus autem & prius natura est, & præstantius longè quàm ipsius vmbra; quippe vmbra vel nihil est corpori comparata, vel priuatio corporis est, vel ad summũ obscura quædam & inanis corporis est delineatio. hic non agitur nunc de oppositione vmbræ ac lucis, de qua aliàs. Græcum nomen* εἰκόνα *hoc nunc significat, quod magis propriè de imaginibus densis, & corporea mole cõstantibus, quàm de pictis tabellis dicitur. itaq; sic explicamus. cùm enim lex non ipsum rerum corpus haberet, sed rerum potius vmbram contineret: habuit quidem cõdonationis peccatorum vmbram quandam, sed non ipsam perfectam æternamq; corporis peccati abolitionem.*

2 Semel mundati] *à peccati corpore secundum conscientiam, quod non ita ipsis contingere confeßio annua manifestat.*

3 Commemoratio peccatorum.] *Illo die expiationis* CHEPHVRIM *dicto, omnium peccati generum confeßio publicè fiebat, cuius exemplum ex ipsa antiquitatis lectione descriptum in magno Opere referendum curabimus.*

4 Auferri peccata.] *Peccatorum corpus quod intimè carnis infirmitudini inhærens, nullis externis expiationibus elui potest: natura enim sanguinis taurorum & hircorũ huius tantæ virtutis expers est, nec anima taurorum & cæterorum commune quicquam habet cum humana anima, vt pro ipsa poßit sufficere. itaq; omnia illa significabant quidem per mysterium, non autem præstabant rem ipsam sua ex virtute.*

5 Hostiam.] *Christi personam inducens per Psalten Spiritus sanctus, æternæ expiationis rationem breui carminum atque verborum periodo complexus est, quam rationem Christus ipse in mundum veniens, & sermone & officio repræsentauit; Hostiam, inquiens, illam antea cæsam totiesq; repetitam, nec munus victimis vel ex priuatis hominibus vel ex publico sumptu additum voluisti ratũ gratumq; ducere, (namq; hoc volendi verbum in diuino sermone significat) Corpus autem Mysticum mihi verum corpus obtinenti aptasti. hoc autem dixisse fertur Christus veniens in mundum* εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, *ingressus in illum Cosmon, qui intra materialẽ & visibilem hunc mundum erat. Mysterium in mysterio reconditum est: qui indiget sapientia, postulet à Deo, & dabitur illi.*

6 Holo-

aptasti mihi: [6] holocautomata,&pro peccato,non tibi pla-
B cuerunt. [7]Tunc dixi.Ecce ve-
Ibidem. nio: in capite libri scriptũ est
de me: Vt faciam Deus volun-
tatem tuam. [8]Superiùs dicens,
Quia hostias & oblationes,&
holocautomata,& pro pecca-
to noluisti,nec placita sunt ti-
bi,quæ secundum legem offe-
runtur,[9]tunc dixi,Ecce venio,
vt faciam Deus voluntatem
tuam: aufert primum, vt se-
quens statuat. [10]In qua volun-

6 Holocautomata.] *Varia sacrificiorũ genera simul commemorat,de quibus suo loco.*

7 Tunc dixi,] *adaptato mihi iam corpore.* In capite libri.] *Tui libri æterni,in quo tui consilij ratio conscripta est, & in capite etiam libri visibilis fidelibus traditi, scriptum est de me:* IPSVM CONTERET CAPVT TVVM.

9 Aufert primum.] *Efficacitatem prioris illius sacrificiorum generis tollit, vt posterius hoc proprij sacrificij genus efficax & certum asseueret.*

10 In qua voluntate] *Dei Patris,qui in Filio sibi complacuit,sancti effecti sumus,quod & ab Angelis in huius Sacerdotis & victimæ ortu fuerat decantatum: Et in terra pax, hominibus bona voluntas.*

tate sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Chri-
sti semel. [11]Et omnis quidem sacerdos præsto est quotidie
ministrans, & easdem sæpe offerens hostias quæ nunquam
C possunt auferre peccata: [12]hic autem vnam pro peccatis of-
ferens hostiam, in sempiter-
num sedet in dextera Dei. [13]de
Psal. 109, 5. 1 Cor, 15, 25. cætero expectans, donec po-
nãtur inimici eius scabellum
pedum eius. [14] Vna enim ob-
latione, cõsummauit in sem-
piternum sanctificatos. [15]Cõ-

12 Sedet.] *Hic sermo atque habitus, huic vni Sacerdoti tributus, identidem commemoratur à Paulo.*

13 Inimici eius.] *Visibiles & inuisibiles,qui hominum genus obsident, quiq́; vexant, & Christi in ipsos efficacitatem & virtutem oppugnant. est autem efficacia Christi ea,quam contestatur Spiritus sanctus.*

testatur autem nos & Spiritus sanctus. Postquam enim di-
Iere. 31, 31, 33 Sup. 8, 8. xit: [16]Hoc autem testamentum quod testabor ad illos post
*Dabo MS. Haymo, 5. dies illos, dicit Dominus, *Dando' leges meas in cordibus
eorum, & in mentibus eo-
rum superscribam eas: [17]&
peccatorum & iniquitatum
eorum iam non recordabor
amplius.

17 Peccatorum,] *quæ ex iniquitatibus proficiscuntur,tanquam ex corpore vel fonte.* Iniquitatum,] *quæ cæterorum peccatorum fons & origo sunt.*

19 Ha-

amplius. 18 Vbi autem horum
remiſſio: iam non eſt oblatio
pro peccato. 19 Habentes itaq. D
fratres fiduciam in introitu
ſanctorum in ſanguine Chri-
ſti: 20 quam initiauit nobis viã
nouam & viuentem per vela-
men, id eſt carnem ſuam, 21 &
ſacerdotem magnum ſuper
domũ Dei, 22 accedamus cum
vero corde in plenitudine fi-
dei, aſperſi corda à conſcien-
tia mala, & abluti corpus aqua
munda, 23 teneamus ſpei no-
ſtræ confeſſionem indeclina-
bilem (fidelis enim eſt qui re-
promiſit) 24 & conſideremus
inuicem in prouocationem
charitatis & bonorum operũ:
25 non

19 Habentes itaque.] *Diſputationis epilogus, cum ſuaſione, ad quam totius ſermonis argumentum pertinet. Fiduciam hic certã, & conſtãtem rei perſuaſionem vero innixam interpretamur, aptè conueniente Latino vocabulo. eſt autem verborum ſenſus hic: Cùm igitur certa teneamus fide, Vnctum hũc non taurorum aut hircorum, ſed ſuo proprio ſanguine ſuſo, ſancta illa antea hominibus præcluſa ingreſſum fuiſſe, atq; primùm nobis ad illa viam nouam & viuentem aperuiſſe; quod & ipſe facturum ſe receperat dicens, Ego ſum via veritas & vita: & quoniã ipſe ſemper in opere eſt, & præſentem ſemper habet ſuam illam hoſtiã, nec vnquam diſceſſit à domo Dei, quam per velamen, id eſt, carnem ſuam, ingreſſus, nobis patefecit,* Accedamus, *&c.*

22 Cum vero.] *Explicatio corporis ac veritatis, quam vmbra illa expiationis diei ſignificabat, ad cuius vſum cultores pœnitentiã profitebantur, aſpergebantur victimarum ſanguine, & corpus aquis lauabant mundis. hoc ſignificabatur purgatio vera, per ſummum illum Sacerdotem promiſſum facienda, iuxta conſcientiam peccati corpus deleturum, & externa etiam peccata expiaturum, atque redditurum ſuos ſanctos & immaculatos coram Deo, tam interius quàm exterius. cuius beneficij quoniã Paulus, & nonnulli alij ex Iſraëlitis, ex virtute Chriſti participes facti fuerant, quos & aliis teſtes oportebat eſſe, & monitores ad eandem fidem & ſpem, atque ad Euangelij viam ac doctrinam ineundam adhortatores, ideò ipſe hoc omnibus officium commendat faciendum ſingulis videlicet iuxta præſentis temporis conditionem & ſtatum, quod interpretando partiundum fuerit; vt quæ perfectos ſpectant, ad eoſdem referantur verba; & rurſus ea quæ nondum perfectos tangunt, ad eoſdem; deinde coniunctim omnia omnibus, quandoquidem vna omnium Eccleſia eſt.*

23 Qui repromiſit,] *& promiſſo ſtabit ſuo erga eos qui & ipſi fide atque ſpe huius promiſſi conſtantes Euangelio per pœnitentiam obedierint.*

24 Conſideremus inuicem.] *Alij aliis obſeruationi & exemplo ſimus, vt quod imperfectiores in iis qui perfecti ſunt viderint, imitentur, & fidem cum charitate coniunctam adhibeant diuino promiſſo, atque ſeſe inuicem ament, & amore boniq; officiu vtrinque prouocentur, imò & contendant; amore, inquam, non ſimulatione vel ſuperbia, vel hypocriſi; & omnes vnum hoc agant, non diſcedentes à communione & conſuetudine mutua. hoc dicebat Paulus, quòd nonnulli viderentur à cæteris diſcipulis Chriſti ſegregari, quamquam & ipſi crederent; fortaſſè propter metum ſæuitiæ in Chriſtianos, tam à Gentibus quàm à pertinacibus Iudæis exercitæ.*

25 Appro-

non deferentes collectionem
nostram, sicut consuetudinis
est quibusdam, sed consolan-
tes, & tantò magis quantò vi-
deritis appropinquanté diem.
Sup. 6, 4. [26] Voluntariè enim peccanti-
E bus nobis post acceptam no-
titiam veritatis, iam non re-
linquitur pro peccatis hostia,
[27] terribilis autem quędam ex-
pectatio iudicij & ignis æmu-
latio, quæ consumptura est
aduersarios. [28] Irritam quis fa-
ciens legem Moysi: sine vlla
Deut. 17, 6. 19, 15. miseratione, duobus vel tri-
Matt. 18, 16. Ioan 8, 17. bus testibus moritur. [29] quan-
2 Cor. 13, 1. tò magis putatis, deteriora
mereri supplicia qui Filiũ Dei
conculcauerit, & sanguinem
testamenti pollutum duxerit,
in quo sanctificatus est, & spi-
ritui gratiæ contumeliã fece-
rit? [30] Scimus enim qui dixit,
Deut. 32, 35. Rom. 12, 19. Mihi "vindictam', ego "retri-
ᵃvindicta 1 MS. G. S. buam'. Et iterum: "Quia'iudi-
ᵇreddam 4 MS. cabit Dominus populũ suũ.
— 5 MS. G. S. Psal. 134, 14 [31] Horrendum est incidere in
manus

25 Appropinquantem diem.] *Diẽ Euãgelicæ virtutis & efficientiæ in eos, qui credentes perseuerauerint vsque in finem, eundemq́ diem vltionis in eos, qui Euãgelium repulerint.*

26 Voluntariè enim peccant.] *Hic vnus ex iis locis est quæ D. Petrus ab indoctis & instabilibus deprauari ait. Spectat autem eos qui in Spiritum sanctum peccant, peccatum ad mortem, quod qui peccauerit, vt quis pro eo oret Ioannes iam non dicit,*

Iam non relinquitur.] *Quia semel passus est Christus & crucifixus, non iterum pro huiusmodi crucifigendus. refertur locus ad illum superius adnotatum: Impoßibile enim est eos qui semel illuminati sunt, &c. ideò Paulus hic, Nobis, ait, suam in quantum erat conditionem significans, & quid sit voluntariè peccare ipsemet explicat. qui legit intelligat, & metuat.*

27 Expectatio iudicij.] *Reprobatio, terribilißimum iudicij genus.*

28 Irritam.] *Sententiam ex pronuntiato ac praiudicio confirmat, argumentatione statera adhibita, quam contentionem in nostris Rhetoricis dicimus. sed ex multis praceptis, quorũ violatio capitalis in lege est, ea propriè ad hunc locum pertinent, quæ de homicidio aut vulnere consulto atque deliberata voluntate illato, cauent. nam in huiusmodi Lex iubet animam pro anima, vulnus pro vulnere, dentem pro dente. est enim humanum corpus animæ siue spiritus domus ac templum quoddam: anima Dei est, & ex consequenti corpus vt animæ templum. quicunque corpus vel occidit vel violat, animæ templum diruit vel violat. igitur si cum hac ratione & culpa illa conferatur conculcati Filij Dei in eo loco in quo habitabat, & polluti ducti sanguinis testamenti noui, in quo ipse sanctificatus fuerat, & contumelia Spiritui sancto facta, quanto magis, &c.* 29 Pollutum duxerit.] *Non pluris fecerit quàm communem aliquem alium sanguinem, qui nihil sancti habere censetur, cùm tamen ipse in eo sanctificatus re ipsa fuerit.* 30 Populum suum,] *degenerantem à virtute & veritate populi sui.*

v 32 Reme-

manus Dei viuentis. 32 Reme-
moramini autē pristinos dies:
in quibus illuminati, magnū
certamen sustinuistis passio-
num. 33 & in altero quidem
opprobriis & tribulationibus
spectaculum facti: in altero
autem socij taliter conuersan-
tium effecti. 34 Nam & vinctis
compassi estis: & rapinam bo- G
norum vestrorū cum gaudio
suscepistis, cognoscentes vos
habere meliorē & manentem
substantiam. 35 Nolite itaque
amittere confidētiam vestrā,
quæ magnam habet remune-
rationem. 36 Patiētia enim vo-
bis necessaria est: vt voluntatē
Dei facientes, reportetis pro-
missionē. 37 Adhuc enim mo- *Abac. 2, 3. 1 Petri 1, 6.*
dicum aliquantulumque, qui
venturus est, veniet, & nō tar-
dabit: 38 iustus autem meus ex *Rom. 1. 17. Galat. 3. 11.*
fide "viuit". quòd si subtraxerit "viuet x. c. 3.
se: non placebit animæ meæ.
39 Nos autē nō sumus subtra-
ctionis "filij" in perditionē: sed "6 MS. c. 3.
fidei in acquisitionem animę.

CAP.

32 Rememoramini.] *Ad constantiam adhortatur exemplo eorū qui Euangelio primùm credentes, & lumen diuinum acceperunt, & virtutem etiam libenter pro Christi nomine grauissima quæq; ab hominibus ferendi.*

33 In altero.] *τοῦτο μὲν τοῦτο δὲ, idem hic valet quod Latinorum geminatum Tum. Tum, inquit, ipsimet certamen illud percurristis opprobriorum & molestiarum, tum rursus aliis eiusmodi certamine laborantibus monitores, adhortatores, & adiutores fuistis, nec quicquā quod Christi martyres paterentur, à vobis alienū putastis, quod ego ipse testari possum, cuius vinculis vos compassi fueritis. S. S. E. Ibāt gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro Christi nomine cōtumeliam pati. & augebatur quotidie discipulorum numerus.*

34 Rapinam.] *Quæ vulgò grauissimū ducitur malum, cui ploratur lacrymis amissa pecunia veris: piis autem, & boni propositi tenacibus animis, minima exiguaq; malorum hæc censetur portio, maximè persuasis meliorē aliàs fundum sibi esse paratum, eumq; æternum.*

35 Nolite.] *Quo tēpore hæc scribebat Paulus, bona pars eorum qui inter Hebræos perfecti Christi discipuli fuerant, vel martyrij suppliciis occisi, vel exilio mulctati, vel ad Euangelium aliis populis ac gentibus adnuntiandum profecti, in Iudæa regione desiderabantur: imperfectorum qui reliqui erant, variis agitabantur tentationibus à Satana, Satanæq; ministris cum externis tum internis; vacillabant nōnulli metu incommodorum & molestiarum præsentium; quidam etiam in spe atque expectatione sacrosancti promissi frigebant, nimis longum existimantes iam illius expectandi tēpus, qualis angusti animi ratiocinatio esse solet. hos ad fidei constantiā admonere adhortariq;, studet Paulus grauissimis rationibus, hoc est, authoritate & efficacitate, atque etiam voluntate promittentis, deinde breuitate temporis, quod non ex humani computi angustiis, verùm ex Dei virtute & efficientia æstimari oportet, apud quem mille anni vt dies vnus, & vnus dies vt anni mille. item ex promissi ac doni magnitudine, quod omni expectatione, quāuis longissima, dignissimum sit; & tamen non adeò in longum differtur, quin expectantibus cumulatè contingat. postremò ex con-*

ex conditione promissi ipsius, quod non nisi credentibus & patienter expectantibus, atque in bonorum operum exercitatione occupatis præstandum esse declaratum est. atque hanc patiētiam & bonarum actionum studium fidei illius quæ primum in salutis negocio principium & caput esse dicitur, testimonium esse, cui exhibendo studere ij debent, qui animæ suæ negotiantur salutem. Subtractionem hic Paulus fidei opponit; constanti, inquam, fidei. nam & viua fides vel constantia est, vel sine constantia viuere non potest. pertinet autem sententia hæc ad illud Iesu Christi pronuntiatum: Nemo mittens manum ad aratrum, & respiciens retrorsum, aptus est regno Dei.

CAP. XI.

A EST 1 autem fides, sperandarum substātia rerum, argumentum non apparentium. 2 In hac enim testimonium consecuti sunt senes.
Genes. 1, 1, 3. 3 Fide, intelligimus aptata esse secula verbo Dei: vt ex inuisibilibus

IN CAP. XI.

1 Est autem fides.] *Hæc definitio siue descriptio fidei oportunè in hunc locum inducta est, in quo de ipsius constantia agebatur. in qua duo sunt nomina,* Hypostasis *&* Elenchos, *pro quibus Latinus interpres substantia & argumentum reddidit. est autem nobis impræsentiarum Hypostasis breuis quædam ac præsens res, pignus in se continens maioris rei aliquando futuræ. in naturalibus hypostasis exemplum erit Nux integra & sana magnam nucem arborem virtute in se continens, quam si seminetur, demum proferet. in morum arte, vitaq; consuetudine, hypostasis mihi erit authenticum diploma à rege traditum, quo se ille mihi ad se vocato & venienti, certum munus planè regium largiturum pollicetur: id enim ex dignitatis regiæ atque veritatis ratione certissimum mihi promissum facit, dummodo id mea non subducatur culpa. Elenchus autem breuis tabella est, quæ artis siue tractationis cuiuspiam summa capita contracta indicat, quæ postea sigillatim explicantur plenius; quam rationem Latinus interpres rectè expensam habens, Argumentum optimè dixit, eadem significatione, qua Comœdiæ cuiuspiam Periocha argumentum Romanis dicitur. Poterat etiam verti Specimen, vt non partem quandam rei, sed rei totius summam rationem virtute comprehensam significaret. est itaque descriptionis siue explicationis huius expositio huiusmodi: Vt qui nucem habet, dicere potest se virtute & hypostasi habere ingentem nucem arborem: qui diploma regium, affirmare potest, voluntatem regis ad beneficium sibi conferendum, nisi ipse demereatur, se iam cognitam habere: & qui artis indicem potenter obtinet, se artis omnem summam tenere ait: Sic qui promissi diuini notitia atque fide certa præditus est, quasi summam quandam mente atque animo obtentam intuetur earum rerum, quæ sibi in posterum exhibendæ promissæ atque ad sperandum declaratæ sunt, quamobrem ex fide in spem rapitur, atque ex vtraque virtute ad facessenda quæ iussus est, animatur & accingitur; atque promittentis & iubentis virtute promotus, difficultatem omnem ad finem vsque obediētiæ superat.*

3 Aptata.] *Quamquam promissorum ratio ad futurum pertineat tempus, tamen fides & futurum & præteritum respicit. præteritum quidem credit & obseruat, atque ex hoc etiam firmatur ad futurorum spem: cùm enim credit omnia ex nihilo creata & aptata secula rerum quæ manifestè videntur, credit eiusdem virtutis atque benignitatis esse quæcunque in futurum promissa fuerint, etiam si difficillima, imò si secundum naturam impossibilia videantur præstare; atque ita credens sperat & obsequitur promittenti ac iubenti, & obsequium ad finem vsque perfert.*

4 Testimoniũ perhibente muneribus.] *qui respexit ad Abel & ad munera eius, qui salutis sibi à Deo conferendæ fide, & melius & plenius sacrificabat, & quamquam ab impio fratre occideretur, tamẽ à fide tum salutis suæ, tum iudicij diuini nõ auellebatur, quamobrem fides illa effecit vt viri cruor in terra effusus & occultatus clamaret, à Deóque auditus vindicaretur.*

6 Sine fide.] *Vnum ex primis pietatis veræ disciplinæ rudimentis atque principiis omnium piorum consensu concessis. in duo autem capita maxima principium hoc diuiditur; alterum naturam ipsam diuinam; alterum Diuinæ naturæ in homines humanasq; res prouidentiam spectat. nam prius complures ex mundi sapientibus concessere, posterius nonnulli negarunt, cùm tamen alterum sine altero consistere omnino non possit, nec ad salutem hominum alterius tantùm fides prodesse.*

7 Damnauit mundum] *impietatis & cõtumaciæ, cùm nemo excusare posset prædicti iam iudicij ignorationem: quin illud tam vastum opus, tam multis annis, tam studiosè cœptum, tam pertinaci labore promotum ac demum absolutum excusationem prorsus refelleret.* Iustitiæ.] *De qua sermo omnis præcipuè instituitur à Paulo. fuit autem institutus hæres promisso & oraculo illo: Et statuam pactum meum tecum.*

12 Ab

bilibus visibilia fierent. [4]Fide, Genes. 4. 4.
plurimã hostiam Abel, quàm
Caim, obtulit Deo: per quam Matt. 23. 34.
testimonium consecutus est
esse iustus, testimonium per-
hibente muneribus eius Deo,
& per illam defunctus adhuc
loquitur. [5]Fide, Henoch trã- Genes. 5. 24. Eccl. 44. 16. 49. 16.
slatus est, ne videret mortem,
& nõ inueniebatur: quia trã-
tulit illum Deus: ante transla-
tionem enim testimoniũ ha-
buit placuisse Deo. [6]Sine fide B
autem impossibile est placere
Deo. Credere enim oportet ~ 5 MS. & Q. n.
accedẽtem ad Deum quia est,
& inquirentibus se remunera-
tor sit. [7]Fide, Noë respõso ac- Gen. 6. 13. 18 Eccl. 44. 17.
cepto de iis quæ adhuc nõ vi-
debantur, metuens, aptauit
arcam in salutem domus suæ,
per quam damnauit mũdum:
& iustitiæ quæ per fidem est
hæres institutus. [8]Fide, qui Gen. 12. 4. 13.
vocatur Abraham obediuit in locum exire quem accepturus
erat in hæreditatem: & exiit, nesciens quò iret. [9]Fide, demo-
ratus est in Terra repromissionis, tanquam in aliena, in ca-
sulis habitando cum Isaac & Iacob cohæredibus repromis-
sionis eiusdem. [10]Expectabat enim fundamenta habentem C
ciuitatem: cuius artifex & conditor Deus. [11]Fide, & ipsa Sara Genes. 17. 19. 18. 10. 21. 2.
sterilis virtutem in conceptione seminis accepit, etiam præ-
ter tempus ætatis: quoniam fidelem credidit esse eum qui re-
promise-

promiſerat. 12 Propter quod
& ab vno orti ſunt (& hoc
Eccleſ.44,21. 23. emortuo) tanquam ſydera cę-
li in multitudine, & ſicut are-
na quæ eſt ad oram maris, in-
numerabilis. 13 Iuxta fidem
defuncti ſunt omnes iſti, non
acceptis repromiſſionib9, ſed
à longè eas aſpicientes, & ſalu-
tantes, & confitentes, quia pe-
regrini & hoſpites ſunt ſuper
terram. 14 Qui enim hæc di-
cunt: ſignificāt ſe patriam in-
quirere. 15 Et ſi quidem ipſius
meminiſſent de qua exierunt:
habebant vtique tempus re-
D uertendi. 16 nunc autem me-
liorem appetunt, id eſt, cæle-
ſtem. Ideò non confunditur
Deus vocari Deus eorum, pa-
rauit enim illis ciuitatē. 17 Fi-
Geneſ.21,9. Eccleſ.44,21. de, obtulit Abrahā Iſaac, cùm
tentaretur: & vnigenitum of-
*in quo ms. q. 2. ferebat, *qui ſuſceperat repro-
miſſiones: 18 (ad quem dictum
Geneſ.21,12. Rom.9,7. eſt, Quia in Iſaac vocabitur
tibi ſemen,) 19 arbitrans quia
& à mortuis ſuſcitare potens
eſt Deus. vnde eum & in pa-
Geneſ.27,27. 36. rabolam accepit. 20 Fide, & de
E futuris, benedixit Iſaac, Iacob
Geneſ.48,15. & Eſau. 21 Fide, Iacob moriens, ſingulos filiorū Ioſeph bene-
dixit:

12 Ab vno] *Abrahamo, de quo ſcriptum eſt: Vnum vocaui eum, & benedixi ei, & multiplicaui eum.*

13 Iuxta fidem.] *Non abiecta, ſed conſeruata fuit etiam fides morientibus his Abrahamo, Iſaaco, & Iacobo, & multis horū poſteris, quos multos par eſt ducentorum & eo amplius annorum ſpacio in Ægypto natos vitaq; functos fuiſſe, repromiſſionibus non modò cæleſtibus (quæ tunc non patefactæ erant vt nūc ſunt) ſed neque terrenis etiam acceptis, & tamen terrenas poſteris ſuis largitum iri, & cæleſtes ipſi etiam ſibi præſtandas eſſe credidere, idq; arcana ſignificatione apertis tamen verbis profitebantur.*

16 Deus eorum.] ELOHIM, *gubernatorem, rectorem, & regem illorum etiam poſt mortem ſeſe prædicat.*

18 Ad quem dictum eſt.] *Fidei ſapientia omnem Dialecticam & Philoſophicam ratiocinationem longè ſuperat, & quæ pugnare ſecum videntur, & contradictoria à Logicis dicuntur, tamen vno primo maximoq; principio componere nouit, hoc eſt, Nihil Deo impoſſibile eſt.*

19 In Parabolam.] *Deus tentatum Abrahamum, & fidei conſtantia probatum, vtriuſque virtutis exemplum poſteris conſtituit ſeculis, hoc eſt, fidei in credendo, & obedientiæ in agendo. Vocabulum parabola reſpondet hoc loco Hebraico verbo* MASSAL, *ſiue Syrico* MOSLO, *veſtigiumq; certum eſt linguæ qua primùm Epiſtola hæc ſcripta fuerat.*

21 Singulos filiorum.] *Singulis ſuam ſingularem felicitatem precatus prædixit, quæ quamquam longè poſt futura erant, ipſi tamen per fidem tanquam in elencho ſiue argumento tenebantur.*

Adorauit

Adorauit fastigium.'] *προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ. An hoc idem significet Latinè quod Græcè, & in vtraque lingua idem quod* חשבעלסביעה *expendat, qui sciet, diligenter, memineritque Epistolam hanc non Græcè primùm, sed Hebraicè, hoc est, Syricè conscriptam, atque ad fontes recurrat. Sunt qui ingeniosè hic commentantur, & mira antiquitatis cognitione sibi plaudunt: verùm illud sæpius clamamus, in sacrarum lectionum simplici maiestate nullus ingenio locus est. non hic explicationem omittimus nos propter inscitiam loci, sed propter nimiam scientiam eorum qui audacius hæc quàm expediat, tractant, quibus quamquam multa de hoc virgæ fastigio scripta sint, nihil tamen quod verum loci sensum attingat, scriptum affirmamus, atque ideò parcius & maiori religione de sacris lectionibus statuendum denuntiamus; namque id diuinare magis quàm explorare est. Demum qui Hebraicè nescierit, sese hic diuinaturum non speret, vbi interpres Græcus ingeniis crucem ponere voluisse videtur.*

23 Moyses natus.] *Mira profectò fuit Mosis parentum solertia & obseruatio, atque in his constantia, sed omnia hæc ex fidei doctrina ac virtute nata fuêre, qui singularem & præstantem infantis elegantiam, non nisi magna ex causa diuinitus effectam interpretati sunt: quãobrem illum diligenter primùm occultandum, deinde tuto exponendum, atque obseruatrice constituta, boni euẽtus expectatione custodiendum curauere.*

27 Sustinuit.] *Expectauit sibi Deum fautorem ac liberatorem futurum contra regis iram, diligentiam & manum, non secus quàm si ipsum sibi Deum præsentem videret. ἐκαρτέρησε.*

29 Ægyptij deuorati sunt,] *qui non fide deducti, sed furore acti, eãdem quàm Israëlitæ viam ingredi ausi fuêre.*

30 Circuitu dierum septem,] *quos Israëlitarum tentaturus fidem Deus præscripserat.*

32 Et

dixit: & adorauit fastigium *Genes. 47, 31.*
virgæ eius. 22 Fide, Ioseph mo- *Genes. 50, 24. 25.*
riens, de profectione filiorum
Israël memoratus est: & de os-
sibus suis mandauit. 23 Fide,
Moyses natus, occultatus est *Exod. 2, 2. Act. 7, 20.*
mensibus tribus à parentibus
suis: eo quòd vidissent elegã-
tem infantem, & non timue-
rũt regis edictũ. 24 Fide, Moy- *Exod. 1, 16. Exod. 2, 11.*
ses grandis factus, negauit se
esse filium filiæ Pharaonis:
25 magis eligens affligi cũ po-
pulo Dei, quàm temporalis
peccati habere iucunditatem,
26 maiores diuitias æstimans
thesauro Ægyptiorũ, impro-
periũ Christi. aspiciebat enim
in remunerationem. 27 Fide, F
reliquit Ægyptum: non veri-
tus animositatem regis. inui-
sibilem enim tanquam vidẽs
sustinuit. 28 Fide, celebrauit *Exod. 12, 11. 21.*
pascha, & sanguinis effusionẽ:
ne qui vastabat primitiua, tã-
geret eos. 29 Fide, transierunt *Exod. 14, 22.*
mare-rubrum tanquam per
aridam terram: quod experti
Ægyptij, deuorati sunt. 30 Fide, *Iosue 6, 20.*
muri Iericho corruerunt, cir-
cuitu dierum septem. 31 Fide,
Rahab meretrix non periit cũ *Iosue 6, 23, 45*
incredulis:

Iosue 2, 3. incredulis: excipiens explora-
tores cũ pace. [32] Et quid adhuc
dicã? Deficiet enim me tẽpus
enarrantem de Gedeõ, Barac,
Sampson, Iephte, Dauid, Sa-
G muel, & Prophetis. [33] qui per
fidem, deuicerunt regna, ope-
rati sunt iustitiam, adepti sunt
repromissiones, obturauerũt
ora leonum, [34] extinxerũt im-
*effugerunt 4 MS.C.S. petum ignis, *effugauerunt
aciem gladij, conualuerunt de
infirmitate, fortes facti sunt in
bello, castra verterunt extero-
rum. [35] acceperũt mulieres de
resurrectione mortuos suos.
alij autem distenti sunt, non
suscipiẽtes redemptionem, vt
meliorem inuenirent resurre-
ctionem. [36] Alij verò ludibria
& verbera experti, insuper &
vincula & carceres: [37] lapidati
sunt, secti sunt, tentati sunt, in
occisione gladij mortui sunt,
circuierunt in melótis, in pel-
libus caprinis, egentes, angu-
stiati, afflicti: [38] quibus dignus
non erat mundus. in solitudi-
nibus errantes, in mõtibus, &
speluncis, & in cauernis terrę.
[39] Et hi omnes testimonio fi-
dei probati, non acceperunt
repro-

32 Et Prophetis] *Elia, Heliseo & aliis, quos omnes cum iis quos antea nominauit, in summã coniungens Paulus, deinde per certas cuiusque actiones è vestigio commemoratas, agnoscendos ac distinguendos lectori relinquit.*

33 Operati sunt iustitiam,] *quæ secũdum legem erat, quam exercebant diligenter in fide & spe iustitiæ Dei.*

Repromissiones] *terrenæ hæreditatis, atq; omnium earum rerum, quæ illis & promissæ fuerunt, & verè contigerunt, in figura cælestiũ promissorum fidelibus præstandorum.*

34 Conualuerũt,] *vt Dauid & Ezechias.*

35 Distenti sunt] *fidei virtutem, & ad maximas obeundas gerendasq; res ac peruincendas, & ad grauissima discrimina & pericula, tum vitæ tum aliarum rerum quæ ad vitã pertinent, valere, atque in vtroque genere spectari, propositis ex sacra lectione exẽplis, Paulus docet. fuerũt distenti cõplures Prophetæ Dei Eliæ atque Helisei tempore, deliberato ad mortem animo, ferendam potius grauissimam, quàm impiorum hominũ imperio subitò mutandam.*

39 Testimonio fidei.] *Opera magna studia & curam iustitiæ exercendæ, actionesq; omnes à Deo imperatas obeundi, damna, incommoda, tormenta, atque etiam mortem constanti animo pertulerunt. Denique superius commemoratorum capitum nomina omnia in summam redacta, fidei testimonium Paulus appellat, qui nunquam fidem ab obsequio disiungere solet, si rectè percipiatur. conuenit hoc maximè cum illa Iacobi doctrina: Ostende tu mihi fidẽ tuam sine operibus, & ego ostendam tibi ex operibus fidem meam.*

Non acceperunt repromissionem] *illam cælestem, quæ illorum seculis quamquam facta & pronuntiata erat, non tamen vsque ad nostra tempora præstita fuit; itaque illi illam credentes atque expectantes, & vixerunt, & diem huius vitæ extremum obierunt, cùm Deus illius præstandæ opportunitatem ad nostrum vsque tempus, hoc est, ad seculorum fines distulisset.*

repromissionem. 40 Deo pro nobis melius aliquid prouidente, vt non sine nobis consummarentur.

CAP. XII.

1 IDeoque[1] & nos tantam habentes impositam nubem testium: deponentes omne pondus & circũstans nos peccatum, per patientiam curramus ⁻ad propositũ nobis certamen, [2]aspiciẽtes in authorẽ fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis Dei ″sedet. [3]Recogitate enim eum qui talem sustinuit à peccatoribus aduersum semetipsum cõtradictionem: vt ne fatigemini, animis vestris deficientes. [4]Nondum ⁻enim vsq. ad sanguinẽ restitistis, aduersus peccatũ repugnantes:

A

Rom. 6,4. Colos. 3,8. Ephes. 4,22. 1 Petri 2,1. 4,2.

⁻9 MS. O.S.

″sedit 2 MS. O.S.

B

⁻1 MS. O.S.

IN CAP. XII.

1 Ideoque & nos] *Incepta suasionis perorationẽ firmissimo argumento, eodemq́; multis adiunctis confirmato persequitur. Si sancti illi, quamquam repromissionem longè postea præstandam intelligerent, tamen perpetuum fidei & spei cursum magnis actionibus & passionibus comprobatum ad extremum vsque vitæ huius mortalis tempus percurrerunt; Sancti, inquam, tam multi tam illustres, qui à primis vsque seculis vixerũt, cur nos tot fidei testibus, atque etiam, vt ita dicamus, vadibus præsentibus, nostriq́; breuissimi temporis, imò iam præsentis opportunitatem gratulantibus spectatoribus, omni peccati atque diffidentiæ pondere deposito, non alacriter atque strenuè nostrum hoc exiguum certamen peragemus, oculis in eũ intentis, qui quondam promiserat credenda, nunc verò credita, à se perfectè consummata præstat. atq; idem sese certaminis à nobis vincendi ducem antesignanum, atque suo ipsius exemplo magistrum & patronum præbet. qui proposito sibi gaudio regni cœlestis nobis comparandi, & crudelem mortem & ignominiam sustinuit & superauit.*

3 Recogitate] *eum qui cùm non suæ salutis, qua ipse non indigebat, vtpote qui salus ipsa vitaq́; erat, sed peccatorum salutis causa tot tantaq́; in terris peregisset, tantaq́; ad mortem vsque perpeteretur, tamen grauissimam etiã pertulit contradictionem ab ipsis, quorum salutis atque vitæ negotium susceperat & peragebat: vt nõ solùm probra, ignominiam, detractionem virtutis, atq; veritatis suæ irrisionem ante mortem, sed in ipso etiam mortis tempore audierit, Si Filius Dei est, descendat nunc de cruce & credimus ei. Et, Alios saluos fecit, seipsum saluum facere non potuit. Sperauit in Deo, liberet eum si vult. & huius generis grauissima multa, tamen propter eosdẽ ipsos sustinuit. Hunc igitur ante oculos statuite, vt intelligatis quãtum oporteat vos pro vestra qua indigetis vita ac felicitate sustinere, nedum cum tãto minora sint ea certamina, quibus in præsentiarum exercemini, quippe qui nondum etiam ad sanguinem vsque restitistis, externis adhuc & minoribus laboribus operam nauastis, vt opprobriis, exprobrationibus, maledictis, contumeliis, quidam & direptione rerum, alij carcere, alij ad summũ exilüs hactenus affecti.* 4 Aduersus peccatum,] *ex vno certaminum genere ad alterum etiam commendandum sermo à Paulo inducitur. Motus omnis exteriorum certaminum ex pusillanimitate proficiscitur, pusillanimitas in homine ipso nascitur*

seipsum

gnantes:[5] & obliti estis conso-
lationis, quæ vobis, tanquam
Prou. 3,11. filiis loquitur, dicens, Fili mi,
Iob 5,17. noli negligere disciplinam
Domini: neque fatigeris dum
Apoc. 3,19. ab eo argúeris. [6] Quem enim
diligit Dominus, castigat: fla-
gellat autem omnem filium
quem recipit. [7] In disciplina
perseuerate. Tanquam filiis
vobis offert se Deus. quis
enim filius, quem non corri-
pit pater? [8] Quòd si extra di-
sciplinam estis, cuius partici-
pes facti sunt omnes: ergo
adulteri, & non filij estis. [9] De
C inde patres quidem carnis no-
stræ, eruditores habuimus, &
reuerebamur eos. num multò
magis obtemperabimus Pa-
tri spirituum, & viuemus? [10] Et
illi quidem in tempore pau-
corum dierum, secũdum vo-
luntatem suã erudiebant nos:
hic autem ad id quod vtile est
in recipiẽdo sanctificationem
eius.

seipsum vincere nesciente: nam victoriarum maxima sui ipsius est. quisquis nullo interius citato affectu succumbit, nulli exteriori cedet pugnæ. affectus autem omnis contra diuinam legem peccatum est, maximè cum expugnato dominatur cordi, siue is cupiditatis, siue metus, siue gaudij, siue doloris, siue ambitionis, siue superbiæ, siue cuiuscunque alterius formæ sit, ad vnum ex tribus generibus referendæ. his cùm primis resistere oportet vsque ad sanguinem, id est, quoad homo, quantum in se est, peccato in se occiso, ipse etiam peccato moriatur, membraq́ue mortificet, quæ peccato antea viuebant, eaq́ue mortua & sacrificata in spirituali hac pugna Deo dicet, qui sic mortua suscipiens suscitabit ad seruiendum, non peccato, sed iustitiæ. ita quisquis in hac pugna contenderit, ita vt suorum ipsius membrorũ victor euadat, is profectò cæteras exterius oblatas contentiones & pugnas contemnet, tantùm abest vt perhorrescat. atque hanc contentionis & pugnæ disciplinam cæterarum omnium præcipuam & efficientißimam multis sententiis docet & confirmat Deus, qui ipse sese & Patrem suorum & in hac disciplina magistrum præbet.

9 Patres quidem carnis.] *A minori exemplo vero & recto, rem omni ex parte maiorem vtilioremq́ue confirmat.*

Et reuerebamur.] *Terreni patres quas artes filios discere volunt, eruditores ipsi docent, qui optimi omnium magistri in terris esse possunt, si eas artes quas ipsi norunt, filiis tradant; bonas, inquam, artes. quippe & ipsi studiosius docent liberos suos, & filij magis etiam (si modo probi sunt) paterno studio & exemplo afficiuntur. verùm cùm patres filiis animum & spiritum ad disciplinam addere non poßint (nec enim ea hominum virtus & facultas est) metum & reuerentiam incutere curant, atque ita filij, quod animo magno agere non poßint, hoc est, maiori quàm ipsis natura constet, metu tamen & reuerentia agunt, & tamen sic proficiunt. At verò Deus non disciplinam solùm tradit, sed discere volenti animũ & vitam auget, & spiritum addit. Si enim patres terreni norunt bona data dare filiis suis, quanto magis Pater cælestis dabit spiritum bonum petentibus se.*

eius. 11 Omnis autem disciplina in pręsenti quidem videtur
non esse gaudij, sed mœroris:
postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam,
*reddet iustitiæ. 12 Propter *reddit 6 MS.G.
quod remissas manus & soluta genua erigite: 13 & gressus
rectos facite pedibus vestris:
vt non claudicans quis erret,
magis autẽ sanetur. 14 Pacem Rom.12,18.
sequimini cum omnibus, &
sanctimoniam: sine qua nemo
videbit Deum: 15 cõtemplantes nequis desit gratiæ Dei: ne
quã radix amaritudinis sursum germinans impediat, &
per illam inquinentur multi.
16 Nequis fornicator aut pro- E
phanus vt Esau: qui propter Genes.25.33.
vnam escam vendidit primitiua sua: 17 scitote enim quoniam & postea cupiens hære- Genes.27,38.
ditare benedictionem, reprobatus est: non enim inuênit
pœnitentiæ locum, quãquam
cum lachrymis inquisisset eã.
18 Non enim accessistis ad tra-
ctabilem montem, & *accessi- Exod.19,12. 20,21.
bilem ignem, & turbinem, & *accessibilem 4 MS.R.G.S.
caliginem,

11 Omnis autem disciplina.] *Quãquam ex similitudine aliarum disciplinarum hæc dicta videri possint, quarum amara initio radix dulces demum profert fructus; tamen verbum iustitiæ quo sententia hæc finitur, de diuinis disciplinis agi indicat. quales sunt quæ de pœnitentia, mortificatione sui ipsius, de tolerandis aduersis, de charitate etiam erga inimicos, de victoria mali per bonum officium, & quæ ad hoc pertinent genus: quæ, quamquam iuxta carnis infirmitudinem, duriora initio videantur, tamen fructum in sanctificatione adferunt præstantissimum.*

12 Remissas manus.] *Hebraicæ linguæ familiares idiotismi sunt, quibus ad virtutem & fortitudinem atque constantiã excitat Paulus.*

14 Pacem.] *Summa disciplinarum, quas commendauerat percurrit capita.* Cum omnibus,] *neminem excipit.*

Sanctimoniam] *cordis præcipuè, de qua scriptum est: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.*

15 Ne qua radix amaritudinis.] *Quidquid aduersus candidam sinceramq; charitatem producitur, quãquam in speciem pulchrũ & gratum quibusdam videatur, ex huiusmodi radice proficiscitur, & multos inquinat, atque à iustificationis fructu alienat. ex quo principio contentionum genera omnia ingenij, doctrinæ, gentilitatis & commoditatum commodorumq; æmulationes.*

16 Propter vnam escam] *vilissimam panis & lentis, primogenita sua vendidit, in quibus diuinorũ promissorũ continebatur summa.*

17 Reprobatus est] *à patre suo ex consilio inspirationeq; Dei.*

18 Ad tractabilem montem.] *Ex locorũ, apparatus, rerum ac personarum comparatione, docet etiam hanc gratiæ atque sanctificationis legem suauissimam, facillimam, minimè, vt antiquam illam, metuendam: nam quæ illam alteram antecessere, & consequuta sunt, omnia terribilia horrendaq; fuerunt, & quæ mortem, cuius ministrationem lex illa exhibebat, minitarentur & indicarent.*

22 Ieru-

caliginem, & procellam, 19 &
tubę sonum, & vocem verbo-
a audierant 1 MS. rum, quam qui a audierũt, ex-
cusauerũt se, ne eis fieret ver-
bum. 20 (Non enim portabant
Exod. 19, 13. quod dicebatur, Et si bestia
tetigerit mõtem, lapidabitur.
F 21 Et ita terribile erat quod vi-
debatur, Moyses dixit: Exter-
ritus sum & tremebundus.)
22 Sed accessistis ad Sion mon-
tem, & ciuitatem Dei viuen-
tis, Ierusalẽ cælestem, & mul-
torum millium Angelorum
frequentiam, 23 & Ecclesiam
primitiuorum, qui conscripti
sunt in cælis, & iudicem om-
nium Deum, & spiritus iusto-
rum perfectorum, 24 & testa-
menti noui mediatorem Ie-
sum, & sanguinis aspersionem
melius loquentem quã Abel.
25 Videte ne recusetis loquen-
tem. Si enim illi non effuge-
rũt, recusantes eum qui super
G terrã loquebatur: multò ma-
gis nos, qui de cælis loquẽtem
nobis, auertimus. 26 cuius vox
mouit terram tunc: nunc au-
Agg. 2, 7. tem repromittit, dicẽs, Adhuc
semel: & ego mouebo non so-
lùm terram, sed & cælum.
27 Quod

22 Ierusalem.] *non terrestrem hanc & mutabilem, sed supremam illam verè altam pacis visionem, quæ perpetuum habitatorem, curatorem ac regem habet nunquam mutabilẽ Deũ; quare & ipsa nunquam sua carebit pace, salute & perfectione; quæ vocabulũ* SALEM *significat.*

23 Primitiuorum.] *quos à morte & Angelo percutiente Agni illius immaculati occisi sanguis excepit, sibiq; dicauit. hoc autem Phase illa antiqua significabat, sed illi excepti fuerant à morte propter cruentam notam liminaribus domuum conspectam; hi verò nominibus suis æterno & incorruptibili charactere in cælo conscriptis ad salutem sunt conseruati.*

Iustorum perfectorum,] *quos Deus hoc tempore perfecit, & magnis virtutibus auxit in testimonium veritatis Christi Iesu, qui non vt Moses testamenti alterius mediator contremiscit, sed magna authoritate Deo assidet Patri, potestate omni obtenta in cælo & in terra.*

24 Melius loquentem.] *Abel sanguis de terra iudicium postulãs damnabat: Iesu Christi sanguis in cælo semper loquitur conciliationem, pacem, misericordiam, vitamq; sui etiam effusoribus expetens, postulans, & iis qui non recusauerint impetrans. Nam Christus in ipso mortis & contumeliarum atque iniuriarum quas pro omnibus ferebat tempore, in ipso contradicentium sibi certamine, pro illis etiam ita precabatur: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.*

25 Si enim illi.] *Cain qui cùm ad pœnitentiam à Deo reuocaretur de fraterno sanguine à se effuso, negauit sibi vllam de fratre curã esse, ob eamq; culpam pœnas tulit grauissimas, tum viuens ipse, tum demum cũ tota prole domoq;, & quamuis longa diductis gente propinquis extinctus penitus. Alludit etiam ad legis latæ in Sina tempus: namq; omnia illa secula ab initio mũdi ad legẽ vsq; ad eandẽ iudicij rationẽ pertinent; à Iesu Christi vero sacrificio nouũ iã Testamentum, alteraq; iudicij ratio est. illa suum finem contigerunt, & mota iam loco sunt, atq; nouæ creaturarum regenerationi cessere.*

28 Regnum immobile.] *De se, deq́; Apostolis, & qui in illorum conditionem deducti iam erant, hæc Paulus testatur, vt hoc testimonio gentem suam ad idem regnum exoptãdum & quærendum alliciat, quod non nisi pusillo gregi datur, hoc est, pauperibus spiritu: obiter verò, suo ipsius more, quænam illius regni filiis in hac terrena peregrinatione adhuc detentis vita, quæ studia, quæq́; actio, quæve mens maneant, breuissimè indicat idemq́; in summa dicit, quod Zacharias fuerat vaticinatus: Vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi in sanctitate & iustitia coram ipso, omnibus diebus nostris.*

Cum metu & reuerentia,] *tanquam filij, non iam vt serui.* κατὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας.

In cap. xiii.

1 Charitas fraternitatis.] *Hactenus de Christi virtutis atque efficacitatis ratione disertissimè egit, ad cuius communicationem impetrandam, duabus potissimùm partibus instructos esse debere homines docuit, fide constantissima, & pietatis exercitatione ac studio, quæ alio nomine Pœnitentia dicitur, quæq́; in actionibus spectatur. huius ergo doctrinam deinceps commodis partitionibus percurrit. officiumq́; omne in duo prima diuidit genera: alterum earum actionum quibus vnusquisque sese atq; eos quos coniunctissimos habet, quósque curandos natura ipsa commendat, exercere debet. alterum verò earum quæ ad communem hominum inter se consuetudinem faciũt, à quibus prius sermonem inchoat, quòd illa altera, quamquam naturæ ordine præcedere videantur, Christianæ verò pietatis & ciuilitatis disciplinæ subsequuntur, illud enim Ethnici & Publicani faciunt; eos, inquam, diligunt, quos sibi aut natura, aut vsus vtilitasq́; conciliauerit, vt verò omnes in vniuersum homines, etiam qui remotissimi esse videntur, fratrum numero & iure censeantur, officioq́; colantur, Christianæ charitatis præstantissima nobilitas ingenuitasq́; est.*

[27]Quod autem Adhuc semel
dicit: declarat mobilium trãslationem
tanquam factòrum,
vt maneant ea quæ sunt immobilia.
[28]Itaque regnum immobile
suscipientes, habemus
gratiam: per quam seruiamus
placentes Deo, cum metu &
reuerentia. [29] Etenim Deus *Deut. 4, 24. Rom. 12, 10.*
noster ignis consumens est.

Cap. xiii.

CHaritas [1] fraternitatis A
manceat ⁻ in vobis'. [2] Et *-s MS. G. Q. n.*
hospitalitatẽ nolite obliuisci, *Rom. 12, 13. 1 Pet. 4. 9.*
per hãc enim "placuerunt' qui- *Genes. 18, 3. 19, 2.*
dam, angelis hospitio receptis. *"latuerunt s MS. G. Q. n.*
[3]Mementote vinctorum, tan-
quã simul vincti; & laboran-
tium, tanquam & ipsi in cor-
pore morantes. [4]Honorabile
connubium in omnibus, &
thorus immaculatus. Forni-
catores enim & adulteros iu-
dicabit Deus. [5]Sint mores sine
auaritia: cõtenti præsentibus.
ipse enim dixit: Non te deserã, *Deut. 31, 8. Iosue 1, 5.*
neque derelinquam. [6]ita vt
confidenter dicamus: Domi- *Psal. 55, 13. 117, 6.*
nus mihi adiutor: non time-
bo quid faciat mihi homo.
[7]Memen-

7 Intuen-

B 7 Mementote præpositorum
vestrorū, qui vobis locuti sunt
verbum Dei: quorum intuen-
tes exitum cōuersationis, imi-
tamini fidem. 8 Iesus Christus
heri & hodie: ipse & in secula.
9 Doctrinis variis & peregri-
nis nolite abduci. Optimū est
enim gratia *stabiliri cor, non
escis: quæ non profuerūt am-
bulantibus in eis. 10 Habemus
altare: de quo edere non habēt
potestatem qui tabernaculo
deseruiunt. 11 Quorum enim
animaliū infertur sanguis pro
peccato

* stabilire MS.

Leuit. 4, 12. 6, 30. 16, 27.

7 Intuentes exitum.] *Cùm partim eorum in vincula coniecti, partim in exilium pulsi, nonnulli etiam & capitis supplicio pro Verbi testimonio affecti fuerint.*

8 Heri & hodie.] *Æternus est virtute, sapientia & efficientia. atq; his tribus nominibus vniuersum tempus, & id quod vltra tēpus produci potest, significatur.* Heri *præteritum sine fine, præcipuè in lingua sacra,* EMES. Hodie *præsens.* In secula, *infinitum futurum. illum autem omnium rerum quæ factæ iam sunt, quæ fiunt, quæq; fieri in posterum possunt, Pontificem & Principem virtute & authoritate esse affirmat, atque ita nūc suis adesse, ita deinceps adfuturum prædicat, atq; hactenus ab initio mundi adfuit. eundem veterum temporum authorem sapientissimum, eundem horum etiam nouorum iuxta diuini consilij rationes effectorem; quamobrem, vt qui illis antiquis, dū ætas illa tulit, ritè operam dabat, probabatur pro temporis ratione: sic iam hac rerum nouitate, qui ad illa reduci voluerit antiqua, ex eiusdem Iesu Christi, qui hodiernam induxit rationem, improbatur.*

9 Doctrinis variis.] *Quidquid ab hac quam hodie vigere Iesus Christus voluit doctrina discrepat, varium ac peregrinum ducendum, atq; ideò iam vt vetus & obsoletum relinquēdum. cuiusmodi sunt ea quæ de puritate & impuritate ciborū à Scribis tradita prædicantur; quorum obseruatio an animorum puritatem attingat, viderint qui cùm diu id fecerint, nihil tamen profecēre, vt neque etiam profuēre Sacerdotibus & Leuitis ipsis illa munda & pura hostiarum carnes iuxta externum ritum.* 10 Habemus altare.] *Duo hostiarum genera olim fuere; alterū frequentius; rarius alterū. frequētius illud fuit, quod singulos per dies repetebatur, quodq; statis festis celebrabatur, præter priuatas & votiuas aliquorum hominum victimas, aliasq; pro peccatis debitas. ex his pars aliqua Sacerdotibus, aliqua etiam ipsis offerentibus interdum cedebat, vt quæ pacifica dictitabantur. Alterum verò genus rarius erat victimarū, cuius nulla portio cuiquam tribuebatur, nec Sacerdotibus quidem ipsis, vt caper quem* HAZAZEL *vocabant, & vitulæ rufæ, quarum sanguis intra Sancta inferebatur semel in anno, carnes verò nemini comedendæ permittebantur, sed integra corpora extra castra exclusa cremabantur. nam quæ huius erant generis, totius populi debitum referebant, & omnium impuritatē, quasi vicario munere repræsentabant, etiam Sacerdotum ipsorum. quamobrem quo die hæc fiebant, nihil de cibo ac potu communiter vel priuatè agebatur, sed omnium mens & studia intenta erant in illam hostiam, cuius mors publici debiti atque communis sanctificationis causa destinata erat. Huius igitur vmbræ veritas nobis constat, quibus Iesus datus à Deo est communis ac publicæ sanctificationis causa, qui omnium nostrûm debita & impuritatem summoturus ipse in se nostro nomine suscipiens, è ciuitate abductus extra portā passus est, suaq; morte nostrā peccatis obnoxiam carnem maxima ignis, hoc est, amoris virtutisq; suæ efficacitate deleuit. huic sacrificio, huic*

 hostiæ

hoſtiæ ſi animum ac mentem intendamus, intellegimus profectò non eſſe tempus de aliis cibus, deq; potibus, deq; eſcis vel cogitãdi, nedum agendi; ſed egrediemur cum illo extra ciuitatem: quod ſi hoc nomine malè audiemus, quod ciuitatis huius terreſtris moribus & ritibus vt ceteri Hebræi frui nolimus, exiſtimemus nos etiam extra ciuitatẽ iſtam eiectos comites factos eſſe illi, & impuros reputatos, vt ille reputabatur qui caprum HAZAZEL, *& vitulam extra caſtra agebat. atque iam non nos huius ciuitatis ciues ſed hoſpites ducamus, cùm aliam longè præſtantiſſimam ciuitatem inquiramus æternã. De hoc ſacrificiorũ genere plenius in magno Opere, Deo fauente, differemus.*

15 Fructum labiorum.] *Erat aliud eſcarum genus quo certis anni diebus certo loco, hoc eſt, in ciuitate ſancta, frui iubebãtur. cuiuſmodi erat decima ſecunda, & pars quædam ex primis fructibus, & alia quæ ex voto in eum vſum dicabãtur. horum pars Deo offerebatur, pars Leuitis, cætera ab ipſis qui ſepoſuerant, comedebantur, cum communicatione tamen, ita vt nec pauperibus nec viduis ſua ex illis deeſſet portio. ad hæc D. Paulus alludens, ait, quod quidem ceremoniam ſpectat, quodq; iſtis externis doctrinis agere iubemini, hoc plenè efficietis, ſi labiorum veſtrorum fructus, hoc eſt, laudem & gratulationem Deo ſemper dicaueritis, hoc enim ſemper opportunum tempeſtiuumq; eſt; namque hoc ſignificabant illæ fructuum conſecrationes, quibus Deus nõ indiget, quibusq; iam adeò ceſſit. quod verò ad beneficentiam communicationemq; facit, hoc perpetuum vobis eſto, vt neque præpoſitis veſtris debitum obſequium, nec munerum, quæ vobis contigerint, partem inuideatis, nec pauperioribus atque egenis deſitis; talibus enim hoſtiis promeretur Deus.*

20 Paſtorem magnum ouium,] *quem Abel ouium paſtor figurabat; ſed illius ſanguis adhuc in terra clamat: huius magni paſtoris è mortuis educti, & viuentis in æternum ſanguis è cælo inuitat, vt qui illius ſanguinis virtute*

peccato in ſancta per Pontifi-
cem, horum corpora creman-
tur extra caſtra. [12] Propter
quod & Ieſus, vt ſanctificaret
per ſuum ſanguinem populũ,
extra portam paſſus eſt. [13] Ex- C
eamus igitur ad eum extra ca-
ſtra: improperium eius portã-
tes. [14] Non enim habemus hîc *Mich. 2, 10.*
manentem ciuitatem: ſed fu-
turã inquirimus. [15] Per ipſum
ergo offeramus hoſtiam lau-
dis ſemper Deo, id eſt, fructũ
labiorum confitentium no-
mini eius. [16] Beneficentiæ au-
tem & communionis nolite
obliuiſci. talibus enim hoſtiis
promeretur Deus. [17] Obedite
præpoſitis veſtris, & ſubiacete
eis. Ipſi enim peruigilant qua-
ſi rationem pro animabus ve-
ſtris reddituri: vt cum gaudio
hoc faciant, & non gementes.
hoc enim non expedit vobis.
[18] Orate pro nobis. cõfidimus
enim quia bonam conſcien- D
tiam habemus: in omnibus
bene volẽtes cõuerſari. [19] Am-
plius autem deprecor vos hoc
facere, quo celerius reſtituar
vobis. [20] De⁹ aũt pacis qui edu-
xit de mortuis paſtorẽ magnũ
ouium,

ouium, in sanguine testamen-
ti æterni, Dominum nostrum
Iesum Christum: 21 aptet vos
in omni bono, vt faciatis eius
voluntatem, faciens in vobis
quod placeat coram se per Ie-
sum Christum: cui est gloria
in secula seculorum. Amen.
22 Rogo autem vos fratres vt
sufferatis verbum solatij. Ete-
nim perpaucis scripsi vobis.
23 Cognoscite fratrem nostrũ
Timótheum dimissum: cum
quo (si celerius venerit) vide-
bo vos. 24 Salutate omnes prę-
positos vestros, & omnes san-
ctos. Salutant vos de Italia
Ims.e.s. ˜fratres'. 25 Gratia cum om-
nibus vobis.

A M E N.

tute affecti fuerint, ad omne bonum atque ad Dei obsequium eximiè apti euadant.

22 Vt sufferatis.] *Vt attento, æquo, ac patiente animo excipiatis hoc verbum, quod non vt imperator, sed vt frater hortator vobis scripsi; omninoq́ audientes pernoscatis tum animi in vos mei studium, tum etiam rẽ ipsam quam tracto: namque hæc mentis meæ ratio attentionem & gratiam vestram postulat, maximè cum citra fastidium hoc vos præstare possitis, quippe cùm perpaucu vobis scripserim.*

Verbum solatij.] *Hæc vera ac propria Epistolæ huius inscriptio est, ab ipso Paulo indicata vel expressa potius, qui studium erga Hebræos suum ex hoc manifestat, quòd quorum non esset constitutus Apostolus, tamen vti fratrem, incidentibus temporum atque rerum offensionibus, propter Christi doctrinam sese consolatorem & adhortatorem monitoremq́; ipse insinuat. namque hoc officij vel ipso fraterni nominis sancto iure facere & ipse debere se intelligebat, & illos propter eandem fraterni amoris animi & studij contemplationem & libenter excipere & boni consulere oportebat. non fuisse autem hunc sermonem longum, sed summa rerum capita percurrentem, quod huiusmodi consolatoriorum sermonum ratio esse soleat, maximè verò cùm consolationi adhortatio adiungitur. Namque adhortationes quæ in bello ac certaminibus inducuntur, breues esse decet; quæ paratos in certamen præliumq́; animos rationum vi magis incendant, quàm verborum ambage ac prolixitate detineant. ita se illis tanquam in certamen productis orationem temperasse, animatis quidem bene sua sponte & viriliter acturis. atque illud ex capite decimo huc spectat,* Rememoramini pristinos dies, *&c.*

Solatij,] τῆς παρακλήσεως. *Solatium, consolationem, & adhortationem Latinè dicere possumus, quia vtramque rem significat aptißimè, estq́; vnum ex militaris disciplinæ verbis. Hinc illud sancti Spiritus epitheton* παράκλητος, *aduocatus & consolator verti solet.*

In D. Laurentij Cœnobio, anno M. D. LXXXVI.

BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epistolam Catholicam D. Iacobi Apostoli ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

ISRAELIS redemptionem expectantibus, præsentem iam gratulatur, suadens cum primis fidem & constantiam atque charitatem, sine quibus illa salus non obtinetur, cuius authorem deinceps indicat: atque mox ad cōmunem consensum officiorumque obseruantiam, fraternitatisque æquabilitatem hortatur, quę publicæ salutis præuia quædam meditatio est. cuius consensus inimicam contentionem dissuadet prorsus, vniusque Dei vnicam Ecclesiam, vnicamque veritatem asserit, cuius integritatē partim hominū ambitione, partim cupiditate contaminari accusat; atq. vtriusq. vitij declarato exitu, pium & humilem pusillumq. credentium gregem rursus ad patientiā, perseuerantiā, cælestisque regni à Deo obtinendi pręparationem denuò cohortatur. obiter autem opportuneque admodum, de fide atque operibus disserit sapientissimè.

CAP. I.

IACOBVS[1] Dei & A
Domini nostri Ie-
su Christi seruus,
duodecim tribu-
bus quæ sunt in dispersione,
salutē. [2] Omne gaudium exi-
stimate fratres mei, cùm in
tentatio-

IN CAP. I.

1 Iacobus.] *Nominis professio ad dicēdorum veritatem, constantiam authoritatemq́; facit. quod Epistola nec ficta sit, nec obscurè aut clā incertoq́; authore inducta, quippe cuius prima vox ipsum sui indicet scriptorem adhuc tunc cùm mitteretur in terris viuentem, idq́; Ierosolymis, Israëliticarum tribuū omnium, vrbiumq́; matre, authoritatem autem ad scribendum ex persona, quam sustinet, sibi cōstare ait, Serui videlicet Dei atque Domini Iesu, cuius munere & officio, vtpote Christi, cùm redemptus fuerit, obsequium summa fide subire debeat. Appellat autem ipsum Iesum Vnctum Dominum nostrum, quippe cui potestas omnis in cælo & in terra data fuerit, cuius potestatis & efficacitatis doctrinā seruis ipse suis in omnes gentes proseminandam demandauerit. suarum igitur, vti fidelis & seduli serui partium esse, communem omnibus Israëlitarum tribubus hanc scribere ac mittere Epistolam, quæ quamquam dispersæ in terris agant, ad vnam tamen diuinæ salutis communionem vbicunque fuerint, admissi admittendiq́; inuitātur. Oportet autem iis ad quos Epistola destinabatur, Iesum Christū Dominū iam notum fuisse, atque bona pro parte susceptum. quandoquidem vel ex vnico illo quinquagesimi diei spectaculo, in omnem terram exierat sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.*

2 Omne gaudium.] *A constantiæ commendatione sermonem incboat, cuius occasio tunc præcipuè patebat. Nam cæterarum anima virtutum, quæ ad pietatem pertinent, opportunitas assidua ac perpetua ferè est: externorum autem certaminum tempus tunc præcipuè est, cùm prælia*

prælia pro religione ac pietate non quærantur, sed oblata sustinentur fortissimè, quorum vincendorum ratio & vsus non ab armis bellicq́ studio, sed à fide & patientia petitur. ac de tentationibus siue periculis externis hoc loco præcipuè agitur, quæ iis qui fide duce militant obiectæ, non tristitiã, sed gaudium potius pariunt, quacunque ex parte illæ afferantur, siue à Sathana, siue à Sathanæ satellitibus, cuiuscunque sint generis & naturæ; ideò inquit, Varias.

tentationes varias incideritis:
Rom.5,3. [3]scientes quòd probatio fidei
vestræ patientiam operatur.
[4]Patientia autem opus perfe-
ctum habeat: vt sitis perfecti
& integri, in nullo deficiẽtes.
[5]Si quis autem vestrum indi-
get sapientia, postulet à Deo
*simpliciter G. s. qui dat omnibus "affluenter",
Matt.7,7. 21,22. & non improperat: & dabitur
Marc.11,24. Luca 11,9. ei. [6]Postulet autem in fide ni-
Ioan.14,13. 16,23,24. hil hæsitans. qui enim hæsi-
B tat, similis est fluctui maris,
qui à vento mouetur & cir-
cumfertur, [7] non ergo æsti-
met homo ille quòd accipiat
aliquid à Domino. [8] Vir du-
plex animo inconstans est in
omnibus viis suis. [9]Glorietur
autem frater humilis, in exal-
tatione

Incideritis.] *Qui boni ac strenui pietatis veræ milites habentur, Christianæ disciplinæ rectam ingressi viam, tentationes ipsi nõ vltrò quærũt, verùm ex hostilibus insidiis obiectas deliberato ac forti animo sustinent, nec retro pedem ferunt, sed sustinendo superant.*

3 Scientes.] *Hoc non vt opinione exceptũ, sed vt certissima persuasione Christi militibus oportet cognitum; Deum suæ pugnæ præsentissimum arbitrum, imò etiam certissimum adiutorem fautoremq́ adesse. S.S.E. Prouidebam Dominum in conspectu meo, quoniam à dexteris est mihi ne commouear: Propter hoc lætatum est cor meum, insuper & caro mea requiescet in spe. cùm itaque vos fidem vestram huiusmodi tentationũ certaminibus probatum iri noueritis, firmissimo patientiæ clypeo vtendum cogitabitis, eoq́ vsi, victoriæ votiq́ cõpotes ita euadetis, vt nihil ex integritate vestra quod excipiat, vel aduersarius vel spectator habeat.*

5 Si quis autem.] *A communi omnium tam sanctorum quàm minus perfectorum Ecclesiæ ad alteram partem studio atque cõsilio iuuandam diuertit, hoc est, ad eos, qui cùm fideles ac sanæ mentis essent, nondum tamen ad sanctorum fortissimorumq́ gradum perducti erant. Hi enim ob veræ sapientiæ inopiam interdum laborantes, quid expetendum, quid fugiendum sit, nec planè intelligunt, nec quemadmodum se suaq́ componant, rationem inire ac tenere valent. horum autem primam curam esse oportet sapientiam à Deo obtinendi; nam qui verè sapiens est, bonorum ac malorum certos cognoscit fines. & eorum comparatione quæ videntur in speciem dura & aspera fortiter aggressus, quæ vulgo suauia in præsens putantur, despicit & contemnit. Hanc verò sapientiam Dei tantùm dono hominibus contingere ait Iacobus, non tamen omnibus, nisi magna fide & spe, atque constanti pertinaciq́ voto postulantibus.* 8 Duplex animo] *is hic dicitur, qui veræ vitæ numeros modosq́ quos constanter teneat subductos non habet, sed iam contento, iam laxo fune laborat.*

9 Glorietur autem.] *Interim dum illa diuina sapiẽtia expectatur, quid singulis expetẽdum, quid agendum sit, ex eiusdem sapientiæ præceptis & institutis docet Apostolus. Vt videlicet vnusquisque eam vitæ conditionem fideliter ac simpliciter candideq́ teneat, in qua vocatus est, vel ex*

electione, vel ex sorte. conditionum autem formas omnes in duo summa partitur genera, pauperiorum ac diuitum. pauperies humilitatem affert, diuitiæ splendorem & speciem quandam; vtraque res, nisi rectè accipiatur, hominem è mentis atque virtutis statu deucit. Nam si pauper propter humilitatis suæ contemplationem animum abiiciat, indigna virorum mentibus atque abiectißima prorsus agit & cogitat. Contrà verò diues, si ob diuitiarum fallaciam propriæ, hoc est, humanæ sortis obliuiscitur, in superbiam & arrogantiam ad præcipitium vsque tollitur. Rectus itaque vtriusque conditionis vsus fuerit, si pauper sibi ad veram capessendam virtutem, atque ad animi conseruandam dignitatem & magnitudinem pauperiem nihil obstare, imò omnia prorsus vilium rerum impedimenta remouere existimet: Rursus autem diues nihil diuitiis concedat, quo à contemptu externarum rerum atque à modesto, honesto, ac pio ipsarum vsu, nec non à summa animi & totius consuetudinis modestia, vel latum vnguem amoueri poßit, cùm nouerit externa omnia, quæcunque bona putantur, fluxa, caduca, inconstantia, atque ex consequenti non rectè expendentibus, fallacia deprehendi.

tatione sua. 10 diues autem, in
humilitate sua, quoniam sicut Psal. 102, 13.
flos fœni transibit: 11 exortus Ecclesi. 14, 18. Isaia 40, 6.
est enim sol cũ ardore, & are- 1 Petri 1, 24.
fecit fœnum, & flos eius decidit,
& decor vultus eius deperiit:
ita & diues in itineribus
suis marcescet. 12 Beatus vir Iob 5, 17.
qui suffert tentationem: quoniam
cùm probatus fuerit, accipiet
coronam vitæ, quam
repromisit Deus diligentibus
se. 13 Nemo cùm tentatur, dicat
quoniam à Deo tentatur.
Deus enim intentator malorum
est: ipse autem neminem
tentat.

12 Qui suffert tentationem.] *Duplex tentatio: altera interna, externa altera; vtriusque victoria ad felicitatem exigitur. atque ita in genere fortitudo aduersus vtramque commendatur: verùm de illa mox dicẽdum. de hac præcipuè nunc agitur, à qua Epistolæ initium sumptum fuerat; quam vt constantia patientiaque superari superius dixerat, sic etiam nunc confirmat eodem repetito verbo ὑπομένει. hac patientia ex dilectione Dei proficiscitur. igitur tentatio hæc vel à diabolo, vel à diaboli ministris ad ruinam tentati obiicitur, qui tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret, cui constantis fidei virtute resistendum esse diuinus docet Spiritus.*

13 Nemo cùm tentatur.] *De alterius nũc tentationis ratione disseritur, quæ ex peccati corpore profecta, intra ipsum hominis sinũ bellum excitat. hanc verò pugnã & luctatione vincendam sacra responsa indicant: Maledicta terra in opere tuo; spinas & tribulos germinabit tibi; in labore comedes ex eã cunctis diebus vitæ tuæ. demum, In sudore vultus tui vesceris pane tuo. huc illud spectat, A diebus Ioannis Baptistæ regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Redarguit autem Apostolus eos qui hunc tentationum internarum fontem humanæ naturæ ab initio innatum Deo authori tribuebant: & eos etiam qui huius fontis turbationes ac tempestates à Deo interdum excitari causabantur. Vtrosque errare contendit, idque ex Dei natura beneficentißima comprobat. Nam Deus, inquit, cùm bonus sit semper, bene semper agit; & mala, hoc est, quæ in vitium & culpam ducunt, nec tentat quidem, ne dum agat. Significanter verò dixit,* Intentator malorum, *vt bonas excipiat tentationes, quales erga Abrahamum expertus est, atque etiam erga Iobum permisit, de quibus non fit hoc loco mentio, sed de tentationibus*

tionibus ad peccatum incitantibus. Quas ex corrupta in homine cupidine siue cupidinum matre, quæ Concupiscentia *Latinis, Græcis ἐπιθυμία, id est, animo innata peruersitas siue prauitas, in sancta lingua* יצר הרע *dicitur, quod mali figuli opus dici posset aptè. quemadmodum verò tentationes huiusmodi concipiantur, edantur, crescant, & consumētur, qualemq; in exitum euadant, disertè demonstrat. Atque ita peccatum & mortem diaboli atque hominis Satanæ opera corrupti proprium opus esse confirmat: Nam Deus lux est, & in eo nullæ sunt tenebræ hoc igitur pacto de diaboli operibus, de filiorum Adæ statu & conditione censendum docet, contrà verò prorsus de Deo.*

tentat. 14 Vnusquisque verò
tentatur à concupiscentia sua
C abstractus & illectus. 15 Dein-
de concupiscentia cùm cõce-
perit, parit peccatū; peccatum
verò cùm cõsummatum fue-
rit, generat mortem. 16 Nolite
itaque errare fratres mei dile-
ctissimi. 17 Omne datum opti-
mum, & omne donum perfe-
ctum, desursum est, descēdens
à Patre luminum, apud quem
non est transmutatio, nec
vicissitudinis obumbratio.
enim MS. B. & q. 18 Voluntariè genuit nos ver-
bo veritatis, vt simus initium
aliquod creaturæ eius. 19 Scitis
Prou.17,27. fratres mei dilectissimi, Sit au-
tē omnis homo velox ad au-
diendum: tardus autem ad lo-
quendum, & tardus ad iram.
20 Ira enim viri, iustitiam Dei
non

17 Omne datum.] *Opportuni antitheti occasione arrepta, ad commune Euangelistarum & Apostolorum omnium argumentum sua etiam ex persona tractandum inductus est; in quo argumento, diuinæ illius admirandæ, adorandæ atque exoptandæ efficientia Christi, humanæq; salutis summa ratio versatur. hanc salutem Apostolus hic datum optimum, perfectumq; donum appellat: nam cætera omnia quæ hominibus dātur, huic comparata, minora imperfectaq; iudicantur. S.S.E. Æmulamini charismata meliora, & ecce excellentiorem viam vobis demonstro: Si linguis hominum loquar & angelorum, &c. Huius igitur maximi beneficij Deus author est, non efficientia tantùm, sed voluntate. S.S.E. Hæc est autem voluntas Dei, sanctificatio vestra. itaque tentationis quidem internæ ad malum incitantis, non ille author, sed spectator est, & victori huius doni coronæ donator.*

Apud quem.] *Qui cùm simplicissimus, verissimus & veracissimus natura sit, id quod donare decreuerat, promisit, & opportuno tempore promissa liberat sua, nulla voluntatis mutatione aduersus eos quibus promisit; promisit verò credentibus & obedientibus sibi, quibus demum donauit: idq; nostro exemplo testatum volumus (ait Apostolus) qui pro bona voluntate sua genuit nos verbo veritatis per lauacrum regenerationis & renouationis, vt simus initium aliquod creaturarum eius nouarum, quas propagare multiplicareq; tendit, & souet. hoc cùm noueritis vos fratres, vt vobis omnibus contingat curabitis; quæ autem cura adhibenda sit, subiunctis monitis, præceptis & causis declarat:* Sit autem omnis homo, *&c.*

18 Creaturæ.] *κτισμάτων. Magni mysterij verbum est.*

non operatur. 21 Propter quod D
abiicientes omnem immun-
ditiam & abundantiam mali-
tiæ, in mansuetudine suscipi-
te insitum verbum, quod po-
test saluare animas vestras.
22 Estote autem factores ver- Matt.7,12. 21.
bi, & non auditores tantùm: Rom.2,13.
fallentes vosmetipsos. 23 Quia
si quis auditor est verbi, & nō
factor: hic comparabitur viro
consideranti vultum natiui-
tatis suæ in speculo. 24 consi-
derauit enim se, & abiit, & sta-
tim oblitus est qualis fuerit.
25 Qui autem perspexerit *in *in legē perfectam [illegible]
lege perfectæ libertatis, & per-
manserit in ea, non auditor
obliuiosus factus, sed factor
operis: hic beatus in facto suo
erit. 26 Si quis autem putat se
religiosum esse, non refrenans
linguam suā, sed seducens cor
suum: huius vana est religio.
27 Religio munda & immacu-
lata apud Deum & Patrē, hęc
est, Visitare pupillos & viduas
in tribulatione eorum: & im-
maculatū se custodire ab hoc
seculo.

21 Insitum verbum.] *Idem mysteriū aliis atque aliis nominibus ab Apostolis appellatur, propter summam virtutem & efficiētiam, quæ nulla certa oratione humanive sermonis vi plenè exprimi potest.* Insitum *autem vocat, quia non qui seminat, non qui rigat, sed qui incrementum dat Deus, idem est qui verbum hoc in hominum animis inserit; verbum, inquam, salutare, de quo scriptum est: In ipso vita erat.*

22 Estote autem factores.] *Disciplinæ eius, quæ ad expectanda Dei promissa comparatur, summa duabus partibus constat, id est, fidei & pœnitentiæ præceptionibus. Fides prior postulatur, cui socia additur pœnitentia. hac pœnitentia, parte, vti virtus est, duplici constat, malorū fuga & bonorum delectu & exercitatione. quæ omnia sacris diuinæ Scripturæ foliis continentur. sed cùm hæc pars virtus vera sit, non præstatur vel auditione vel elocutione, sed actione; nam verba quamuis elegantißimè pronuntiata, quamuis accuratißimè audita, non sunt virtus. facile enim vnusquisque audiendo aut eloquendo sese virtutis studiosum & pium probare posset: verùm hoc hypocritarum, & sese vel alios fallentium, magis quàm piorum est. Oportet igitur diuinæ legis doctrinam non tenere modò, sed efficere: nam lex audita vel lecta homini faciem refert propriā, hoc est, quid rectè, quid non rectè in homine constitutum sit ostēdit, & quemadmodum non recta corrigi poßint, indicat; quæ si lecta negligantur, perinde est ac si quis in speculo sese contemplatus, cum impura facie viderit, statim abscedens, oblitusq; sui, purgare & lauare neglexerit.*

26 Non refrænans linguam.] *Hoc ad eos pertinet, qui magnifica de virtute, pietate ac religione locuti, officio tamen atque actionum piarum studio minimè præstant, sed quod plura quàm alij eloqui & profari poßint, vel sciant vel soleant, sese cæteris præstare putant.*

27 Religio munda.] *In duo præcipua capita religionis actiones partitur, hoc est, officia eorum qui se fideles & pios esse profitentur. Alterum est, sui ipsius custodia & abstinentia à concupiscentia carnis, à concupiscentia*

oculorum & superbia vitæ: alterum est beneficentia erga omnes, atque erga eos præcipuè qui magis indigent, propriisq́ viribus magis destitui videntur.

CAP. II.

A Lenit 19, 15. Deut. 16, 17 16, 19. Prou. 24, 23. Eccl. 42, 1.

FRatres[1] mei, nolite in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Iesu Christi gloriæ. [2]Etenim si introierit in conuentum vestrum vir aureum annulum habens in veste candida, introierit autem pauper in sordido habitu,[3] & intendatis in eum qui indutus est veste præclara, & dixeritis ei, Tu sede hîc bene: pauperi autem dicatis, Tu sta illic: aut sede sub scabello pedum meorũ:[4] nónne iudicatis apud vosmetipsos, & facti estis iudices cogitationum iniquarum? [5] Audite fratres mei dilectissimi: nõne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni quod repromisit Deus

IN CAP. II.

1 Nolite in personarum.] *Obscurior aliquanto sensus ita elucidabitur: Vt in Christo nec seruus nec liber, nec pauper nec diues discrimen sortiuntur, sed omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit: ita non oportet credere quemquam ideò chariorem Christo, quia ditiorem, aut humana dignitate priorẽ esse cognoscatis: ideoq́ in gloria quam Christus suis communicat, præponendum esse, atque ob eam rem vobis magis esse suscipiendum. Nam sic Christi iudicium & sensum ex vestro, hoc est, ex corrupta iam moribusq́ confirmata opinione metiri videbimini. quo quid indignius, absurdius, aut magis iniquum esse potest? Illud statuendum imprimis est, Iesum Christũ omnium nostrum esse verum Dominum, nosq́ illi omnes seruos emptos. Atqui seruorũ, quod ad seruitutem attinet, par eademq́ conditio est. siue quis igitur maius, siue minus, siue nullũ habeat peculium, seruus æquè atq́ alius quiuis est. erit autem vnusquisque eo magis charus, magisq́ ad Domini gratiam aptus, quo magis probus fuerit, non quo magis cultus aut minus: neque enim cultus & ornatus seruitutem auget aut minuit; imò quo magis Domini relicta re ac neglecta, suo tantùm nitori, cultui ac peculio studuerit seruus, eò suspectior atque etiam ingratior erit Domino. itaque nec hoc de gloriæ Domini hominibus parata ratione sentiatis aut credatis, nec hoc sensu ad peruertendam officij vestri fidem traducamini.*

2 Etenim si introierit.] *Communem & vulgarem honoris deferendi consuetudinem notat, quam in Christianæ Ecclesiæ iudicium induci non patitur.* Veste candida,] *splendida.*
4 Nónne iudicatis.] *Huiusmodi iudicij ratio non Christi, sed vestra est, & iniquè ad Christi rationes refertur.* 5 Audite fratres.] *Distinctionem rerum breuiter tangit, ex qua iudiciũ profert argumento ducto à præiudicatis. Duo diuitum genera, totidem etiam pauperũ sunt: quidam sunt pauperes in hoc mundo, qui vel istis quas vulgus diuitias putat, carent, vel si non careant, non magis sua causa vtũtur, quàm si pauperes essent, quia alias veras diuitias ducũt apud Deum repositas, quas credẽdo consequi student, atque ad eam rem mundanas has vel contemnunt vel erogant. Alij verò pauperes fide apud Deum, qui tamen diuitiis huiusmodi abundant, quibus etiam ex mundi opinione & corruptela abutuntur. illos priores sibi in regni hæredes de-*

lectos Deus iam declarauit: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Vos autem quos Deus cælorum regno aptare tendit, vos honore indignos iudicatis. dispar longè cogitationi diuinæ cogitatio ista est.

Deus diligentibus se? [6] Vos
autē exhonorastis pauperem.
Nónne diuites per potentiam B
opprimunt vos: & ipsi trahūt
vos ad iudicia? [7] Nónne ipsi
blasphemant bonum nomen
quod inuocatū est super vos?
[8] Si tamen legem perficitis re-
galem secundum "scripturas", *scripturam R.C.S.
Diliges proximum tuū sicut
teipsum: bene facitis: [9] si autē
personas accipitis, peccatum
operamini, redarguti à lege
quasi transgressores. [10] Quicū- *Leuit 19, 18. Matt. 22, 39.*
que autem totam legem ser-
uauerit, offendat autem in
vno: factus est omnium reus.
[11] Qui

6 Nónne diuites per potentiam.] *Aliud argumentum quo mūdi diuites pauperibus minus dignos esse indicat, vtpote communi omniū Domino minus obsequentes, atque adeo ingratos ob potentiæ abusum, qui duabus rebus arguitur, pauperiorum oppreßione & contumelia, atque diuini nominis contemptione.*

7 Bonum nomen.] *Nomen ineffabile adorandumq́; Dei, qui se pauperiorum & piorum oppreßionis & calumniæ atque cōtumeliæ omnis arbitrum ac vindicem esse professus est; quod tamen diuites contemnentes blasphemant, atq; à pauperibus & oppreßis appellatum pro nihilo ducunt. ex quo consequitur honoris prærogatiuam istis delatam, vel ex metu proficisci, vel ex iudicio: si ex iudicio, iniquam esse, atque Christi iudicio dißimilem prorsus: sin verò ex metu, quorsum attinet pauperem contumelia afficere, vel certe inhonestè excipere audientem,* Tu sta illic, aut sede sub scabello, *&c. Poteratis isti animi infirmitudini vel obsistere, quod præstaret; vel non adeò indulgere, vt & illum honore indignum ornaretis, & hanc pauperem, honore dignum, tamen contumelia afficeretis.*

8 Si tamē legem.] *Anthypophoræ occurrēs, eandem adhuc sententiam vrget. Nam facile quiuis vbi se accusari videt, propulsare crimē studet, ac quibus se tueri cupiat, latebras quærit. poterat autem quispiam reprehensionem illam de ditiorum suspectione, legis prætextu declinare, afferens dilectionem fratrum sacro præcepto imperatam, quod præceptum* Regalem legem *vocat Iacobus, vtpote alterum ex duobus capitibus omnem legis ac Prophetarum summam complexis, Regis omnium mētem breui oratione enuntiantibus. quam exceptionem ita admittit Apostolus, vt sententiæ suæ assertionem certißimam. Placet, inquit, istud à vobis præceptum citari, si quemadmodum habet, ita tenetur; hoc est, vt proximis vestris amor idem qui vobis ipsis impendatur. verùm in proximorum definitione totus rationis istius consistit cardo. Nam siue ex regiæ in seruos authoritatis nomine, siue ex fraterna communione census instituatur, omnes & regis serui & fratres siue proximi iudicantur: atque eiusdem legis præscripto ac decreto, quicunque personas accipiunt, transgressores arguuntur.*

10 Quicunque autem.] *De legis integritate opportunum instituit sermonē, quem satis suâ sponte apertum ac deductum commētatorum ingeniositas miris obscurat & impedit tricis. Cùm Apostolus mandatum illud regium atque maximum de proximorum dilectione, personarum habenda ratione violari declarauerit; quàm ea res grauiter legislatorem offendat, argumentis duobus ostendit; altero à cōtentione ducto; altero à diuisione siue partitione rei ad integrā summam.*

Prius

Prius est, nō solùm hoc magno & communi violato præcepto Deum offendi, sed quocunq; etiam vel minimo existimato præcepto, vel negligentiæ vel contemptionis, vel opinionis cuiusuis causa relicto vel neglecto, totam contaminari legem. Quippe cùm regalis illa lex vnica sit, omnemq; honesti summam complexa integra constet, perinde atque corpus omnibus membris integrum dicitur, è quo vno vel minimo amputato, integritas etiam corrumpitur; igitur qui vnum membrum resecat, non corpus integrum præstat, quale corporis conditor esse voluit & statuit. Sic qui legem condidit Deus, honestatis & pietatis membris, articulisq; omnibus absolutam constituit, eamq; ita colendam, obseruandam, & omnem siue totam & mente tenendam & actionibus præstandam tradidit, cuius quisquis vnam contaminauerit subduxeritq; partē, totius legis, cuius integritatis iure tenebatur, factus est reus. Græca vox τῶν πάντων, *illorum omnium rem planiùs commonstrat. Nam qui præceptorum legis debitor est, omnium censetur debitor; vno prætermisso, omnium exolutor dici non potest: atqui caput rerum hoc erat, hic fons, vt omnia exoluerentur. hæc doctrina atque sententia, subiuncta è vestigio ratione, ab Apostolo comprobatur.*

Marc.12,31. Rom.13,9. Galat.5,14. Leuit.19,15.37. Deut.1,18. Matt.5,19.

[11] Qui enim dixit, Non mœ-
chabéris; dixit &, Non occi-
des. Quòd si non mœchabe-
ris, occides autem: factus es
transgressor legis. [12] Sic loqui-
mini, & sic facite sicut per le-
gem libertatis incipientes iu-
C dicari. [13] Iudicium enim sine
misericordia illi qui nō *fecit
misericordiam. Superexaltat
autem misericordia iudicium.
[14] Quid

*fecerit a mi.

11 Qui enim dixit.] *Hic apertè docet Apostolus præceptorum rationem summam non ex articulorum aut vetitorum & iniunctorum siue iussorum numero esse statuendam, ita vt qui plura præstiterit, is maior sit legis cultor habendus, minor autem qui pauciora; sed rationem, formam, & vnitatem, vt ita dicamus, ex ipsa legis integritate spectandam, integritatem verò ex legislatoris integra ac simplici mente, quæ non ea fuit, vt in aliam præceptorum partem magis, minus verò in aliam propēderet; sed pari consilio, authoritate, atque iudicio illud atq; illud vetuit, & hoc atque hoc etiam faciendum præscripsit. idem eodem modo se habens qui dixit,* Non mœchaberis; *dixit etiam,* Non occides; *idemq; ab omnibus eandem omnium obseruantiam postulat. Atque ita qui vnū violat, integram præcipientis authoritatem frangere censetur. ideò igitur ad huiusmodi iudicium integrum, studiumq; integrum Apostolus mentem cogitationemq; reuocare monet.*

12 Sicut per legem libertatis incipientes iudicari.] *Duplicem legem Apostoli indicant: alteram seruitutis appellant, cuius promulgatio in Sina fuit. Sina autem mōs est in Arabia, coniunctus ei quæ in terris est Ierusalem, quæ est mater in seruitutem generans, vt Agar. hæc præcepta continens docet, & sub maledicti obtestatione tradit, verùm nec spiritum secum affert, nec renouat corda: altera verò lex ex promisso Dei profecta, atque per Christum intra cor Spiritus sancti efficientia conscripta, cuius virtus amorem sui efficit, atque obseruantiam ex amore progenerat. hæc libertatis ac filiorum lex dicitur; illa seruitutis, quæ seruos gignit, non liberos. de illa dictum, Seruus non manet in domo in æternum; de hac verò, Si ergo vos Filius liberauerit, verè liberi eritis. illa maledictum minatur; hæc per Christum à legis illius maledicto liberat. vtraque sancta & spiritualis: sed illa ad perfectum nihil adducens, hæc sanctificans. illa in rationibus & studiis pœnitentiæ versatur; atque ad huius virtutem obtinendam suos exercet fideles cultores: est enim post fidem præparatio quædam & pædagogia ad Christum, quam qui habuerit & contempserit,*

tempserit, alteram hanc perfectæ libertatis non assequetur. S.S.E. Qui enim soluerit vnum de mandatis istis minimus, minimus vocabitur in regno calorum. Hanc posteriorem qui ex Christi virtute obtinet, nullum mandatum prætermittit. S.S.E. Donec transeat cælum ac terra, iota vnum aut vnus apex non præteribit ex lege, donec omnia fiant. fiunt autem optimè & plenè. Non enim Christus venit soluere legem, sed adimplere. Hortatur igitur Apostolus fideles ad custodiam obseruantiamq́; illius legis, quæ decalogo continetur, vtpote quæ viam credentibus muniat ad impetrandam huius alterius legis virtutem à Christo. de qua re & Paulus, Sancti per fidem operati sunt iustitiam. nam sine illa iustitia per fidem exercita siue operata iis quibus lex nota est, hæc altera Dei iustitia non accipitur, quod argumentum à Iacobo deinceps tractatur. Hæc verò moniti huius explicatio est: Libertatis illa lex ad quam vos contenditis, saltem cōtendere debetis, cùm à Deo obtinetur, non diuidit præceptorum obseruantiã, alia præstans, alia prætermittens; verùm omnia præstat, idq́; magno amore, ardentiq́; studio. ad hãc quasi pædagogus illa altera diuina lex, quam legitis & auditis, ducit, quæ seruis interim dum in seruitutis conditione manetur, præstanda est eo modo, quo præstari sub illa conditione potest. quamobrem dãda vobis opera est, vt nihil ex illa prætermittatur non obseruatum, vt iis qui conditionem illam alteram optant & cupientes petunt, quam in ista etiam pro viribus meditari oportet. Vt si quis alicui principatum pollicitus futurum, suadeat iam nunc principum artes, mores, & virtutes meditari ac sapere: hoc enim apprime decet & consonum est. Quod verbum Latinè legimus Incipientes, *pulchrè ab interprete ad hanc sententiã positum est, id est, id iam esse incipiẽtes dum sub lege seruitutis estis, quod plenè futuri estis, vbi ad libertatis legem promoti fueritis. Græcè clarißima oratio est, μέλλοντες, iudicari. Vnusquisque in ea conditione iudicandus est, in qua vocatus fuerit. Nam vt in lege libertatis nec liber nec filius iudicabitur, qui ab illius legis integritate discesserit; sic in altera seruitutis lege nec bonus nec frugi censebitur, qui præceptorum partem neglexerit, partem præstare videatur. Nam etiam si omnem legem hanc præstiterit, quæ ad seruitutis conditionem pertinet, tamen nec liber nec filius dicetur. S.S.E. Cùm hæc omnia feceritis, dicite, serui inutiles sumus; quod debuimus facere, fecimus. Igitur qui per libertatis legẽ exactissimè iudicandi estis, curate vt quàm integerrimè eam præstetis, in cuius conditione adhuc constituti estis. Nam sic in eadem fideles serui iudicati, super multa constituendi, in gaudium Domini vestri admittemini. Est autem ad hãc legem obseruandam magna vis in misericordia, quæ ex charitate profecta, animos ad officium erga omnes fratres ac proximos faciendum seruandumq́; permouet. Atque ita lex omnis in dilectione Dei, misericordiaq́; aduersum homines versatur, qua misericordia qui caruerit, quamquam sese aliàs Dei diligentißimum profiteatur, tamen iudicium sine misericordia subibit. Si enim nō dimiseritis fratribus vestris ex corde, nec Pater vester dimittet vobis. &, In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Exaltat autem misericordia iudicium, idem quod Christus dixit, Quod si vos dimiseritis fratribus vestris, & Pater vester dimittet vobis. atque ita misericordia delectabitur in iudicio, vtpote cuius in iudicãdo magna habenda est ratio. κατακαυχᾶται, exultat triumphatq́; iudicio præteruaso & cōtempto. Hæc omnia ab Apostolo disputata sunt ex occasione acceptionis personarum, quæ cùm aliis nimis liberalis, aliis verò iniqua, imò & contumeliosa sit, à misericordia aliena omnino censetur. est autem duplex misericordiæ & charitatis ratio. Altera est abstinentia ab omni facienda iniuria; altera est propensio ad benignitatem, liberalitatem & beneficentiam in eos quos aliquo modo iuuare poßis. Omnia hæc sub illo communißimo pietatis axiomate continentur, Declina à malo, & fac bonum. & illis deinde duobus principiis firmantur: Quod tibi factum non vis, alteri ne feceris. &, Quæcunq́; vultis vobis fieri ab hominibus, eadem vos facite illis. Priorẽ partẽ hactenus persecutus est Apostolus, posteriorem iam deinceps tractat.*

14 Quid

14 Quid proderit fratres mei, si
fidē quis dicat se habere: ope-
ra autem non habeat? Nun-
quid poterit fides saluare cū?
15 Si autem frater aut soror nu-
1 Ioan. 3, 17. di sint, & indigeant victu quo-
tidiano: 16 dicat autem aliquis
ex vobis, illis: Ite in pace, cale-
facimini & saturamini: nō de-
deritis autem eis quæ necessa-
ria sunt corpori: quid prode-
rit? 17 Sic & fides, si nō habeat
opera, mortua est in semetip-
sa.

14 Quid proderit.] *Cùm de priori charitatis ratione disseruerit, de posteriori quæ in benignitatis ac beneficentiæ studiis exercetur, disputationem suscipit. quam vt commodius percipiamus, illud cumprimis adnotandum quod à Sapiente sapienter dictum legimus, Quid est quod fuit? id quod futurum est. Apostolorum ætate ac seculo illo toto non defuerūt opiniones & placita à veri simplicitate aliena, sicut & hodie non desunt. Fuêre qui post Euangelium orbi denuntiatum, fidem vnicam ad salutem sufficere dictitarent, quandoquidem humana opera & officia leuia existimabant neq; digna, propter quæ tātum beneficium hominibus redderetur, quantum erat diuina salus, Deiq; regnum per Christum hominibus donata, à quo Christo cùm totam legem præstitam prædicarent, sibi iam nō necessariam, imò otiosam ducentes contemnebant. in hoc errore bona eorum pars versabatur, qui ex Gentibus ad Christiani nominis professionem venerant, quorum sententiæ nonnulli etiam ex circumcisione subscribebāt. Rursus alij, atque hi plerunque ex Iudæis, tantum legi & operibus legis tribuebant, vt nullum fidei relinquerent locum, asserētes legem esse diuinam, & multo tempore ante Iesu ætatē latam, atque à Patribus obseruatam salutis ac vitæ æternæ spe, illiusq; obseruantia, exercitatione, & cultu hominibus felicitatem contingere absque vlla in Iesum fide. Alteram ex his sententiis, hoc est, posteriorem euertendam Paulus feliciter suscepit, atque sapientissimè confecit: alteram verò, id est, priorem, eorum qui otiosam fidem statuere moliebantur, Iacobus magna dexteritate impugnat secundùm sapientiam sibi à Deo datam. illius disputatione iam suo loco elucidata, huius elucidanda breuiter est, vtpote cuius argumenta apertiora sunt, & argumentandi ratio multo familiarior.* Quid proderit.] *Ei qui dixerit se habere fidem, opera verò neque habere neq; necessaria ad salutem esse, quidnam huiusmodi dictum affirmatumq; ad salutem proderit? nec enim ea quæ dicuntur, ideò sunt quia dicuntur; sed quia sunt, ideò dicuntur diciq; possunt. Philosophicum enim principium est, affirmationem vel negationem nostram nihil ad rem statuendam vel destruendam facere. Nunquid poterit fides saluare eū, fides illa otiosa, quam aliàs mortuam vocat, poterit illi salutem vitamq; afferre, eo quòd ipse ita futurum ait? Profectò nisi ita sit in re, itaque esse certis argumentis ostendatur, vana huiusmodi iactatio atque inefficax arguitur. sed hæc exceptio paulo pòst discutitur.* 15 Si autem frater.] *Appositissima similitudine docet nihil verba ac dicta valere, quibus ea quæ dicuntur ac significantur actiones, res, & rationes desint. Si quis egenis dicat, Equidem vestrum misertus vicem mutari in melius volo: Tu qui nudus es, i o iam ac per me calesce: Tu qui esuris, satur deinceps me dicente esto, nihilq; præterea opportunarum ad egestatem leuandam rerum suffecerit: proderit ne hic quippiam iis quos ita exceptos dimiserit? nimirum otiosa ac mortua illa data verba, nulliusq; vsus ac merito inania censebuntur. Sic fides, si non habeat opera, mortua est. κατ' ἑαυτὴν. secundum se ipsam. Iacet, inquit, in se ipsa mortua, nulliusq; ad vitam vsus esse apparet. ita dicimus mortuam esse*

artem, quæ nullam nec possidenti, nec alij cuipiam vtilitatem affert, cùm ars definiatur multorum præceptorum collectio ad vnum finem tendentium vitæ vtilem. imò & ex eo etiam mortua in semetipsa dicitur, quòd illius vita nullo modo apparet; vt si quod animal nec respiret nec sentiat, nec motum aut aliquam vitæ partem periculum facientibus probet, id iure omnibus mortuum censeatur ac dicatur.

sa.
18 [a]Sed dicit quis: Tu fidem
habes, & ego opera habeo.
ostende mihi fidem tuam sine
operibus: & ego ostendam tibi ex operibus fidem meam.
19 Tu credis quoniam vnus est D
Deus.

[a] dicet; Ms. R.G.

18 Sed dicet quis.] *Alterius personam per antitheton Apostolus indicans, docet meliorem rationem & orationem eius esse, qui se non verbis aut iactatione, sed rebus ipsis & operibus ac virtute præstandis fidẽ habere affirmet: namque huic ita dicenti agentique credendum potius erit, quàm illi qui sermone tantùm fidem profiteatur. nam qui dicit se fidelem fideque præditũ esse, verbo tantùm affirmat; potest autem accidere vt mentiatur; quod si non mentitur, tamẽ verbi tantùm affirmatione vtitur. affirmatio nisi cõprobationem adhibeat, non cogit alios ad credendum: si vero comprobatio adsit, sua sponte inclinat spectatores ad credendum, ei esse fidem cui opera ex fide profecta exhibentur: nam testimonij maius est quàm dicti ad probandum pondus. igitur cui potius habenda fides fuerit, ei ne qui fidem se habere dicat, an ei qui fidelis viri opera exhibeat? Si quis se sanũ dixerit, & tamen nec membrorum vi nec vsu sani opera exhibeat, meretur ne sanitatis fidem; an magis ille, qui cùm de sanitate taceat, rectè valentis vires, opere, actioneque præstet?*

19 Tu credis.] *Mortuam fidem à viua, id est, eam quæ ad salutem otiosa censetur, ab ea quæ salutem negotiatur, aperta actionum explicatione distinxit. fidei actio duplex est: simplex, & ad aliquid; simplex actio exhibetur credendo dictis & effatis Dei, eo quòd à Deo pronuntiata sunt, qui mentiri non potest. Hæc à quocunque præstari potest, qui modo dicta illa Dei verè esse intellexerit: nam non solum Philosophus ac sapiens quivis, sapientiaque mundi compos, sed & rusticus rudis ac indoctus quispiam vbi intellexerit hoc à Deo dictum, verum id quod dictum intellexit esse credet, imò & dæmones ipsi quidquid à Deo dictum norunt, credunt, imò non credunt modò, sed contremiscunt & ea omnia verentur ac trepidant, quæ nomine Dei siue Elohim vnius significantur, vt quòd mũdo prouideat, quòd gubernator, quòd rector, quòd iudex sit; namque hæc quod ad se attineant, etiã contremiscunt. Altera est actio ad aliquid, hoc est, cùm credendi actio ad finem refertur aliquem, nempe ad salutem propriam. qui credit ad suam salutem, is vltra simplicem dictis diuinis dandum assensum, aliud etiam cogitat illis dictis vel per significationem inclusum, vel expressè adiunctum. inclusum est in* Deus vnus *illum esse iudicem & gubernatorem. quamobrem illam gubernationem ad se pertinere cogitat: ita cogitans, se illi gubernandum subiicere parat; quærit verò vlterius quemadmodũ sese subiiciat. ad hoc verò an aliquid illi credendæ orationi à Deo ipso adiunctum fuerit, diligenter obseruat, reperitque adiunctum: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mẽte, ex omnibus viribus, &c. iam hic manifestè comperit præter credendi simplicem actionem aliud quippiam adhibendũ sibi esse, id est, studium omne vitæ suæ in amore obsequioque ponendum. hunc igitur fides, quia viua est, ad operationem opportunam vel internam, vel externam, vel vtramque incitat & mouet, atque ita hunc fides exercet sua, vtpote viua; siue hic fidem suam viuam exercitatione vitæ ostendit. hanc fidem ad aliquid, hoc est, in suam salutem, quam eandem viuam dicimus, dæmones non habent;*

credunt

credunt quidem, sed non credunt in suam salutem, ideò non operantur eáve agunt, quæ ad salutem faciunt. credunt autem in suam damnationem Deũ esse, & iudicem esse, ideò contremiscũt: quantum vero ab istis dæmoniis homines illi discrepent, qui sese credere dicunt, nihil verò præterea boni agunt, existimandum relinquitur iis, qui rationis luce rerum discrimina comparant atque dispiciunt.

Deus. Bene facis: & dæmones
credunt, & contremiscunt.
20 Vis autem scire ô homo ina-
nis, quoniam fides sine operi-
bus *otiosa est? 21 Abrahã pa- (*mortua 5 MS. R. C. S.)
ter noster nónne ex operibus
iustificatus est, offerens Isaac (Genes. 22,9.)
filium suũ super altare? 22 Vi-
des quoniam fides cooperaba-
tur operibus illius: & ex ope-
ribus fides consummata est?
23 Et suppleta est scriptura, di-
cens, Credidit Abraham Deo, (Genes. 15,6. Rom. 4,3. Galat. 3,6.)
& reputatum est illi ad iusti
tiã, & amicus Dei appellatus
est. 24 Videtis quoniam ex ope-
ribus iustificatur homo: & nõ
ex fide tãtum? 25 Similiter au-
tem & Rahab meretrix, nõne (Iosue 2,14 6,25.)
ex operibus iustificata est su- (Heb. 11, 32.)
scipiens nuntios, & alia via
eiiciens? 26 Sicut enim corpus
sine spiritu mortuũ est: ita &
fides sine operib9 mortua est.

CAP.

Bene facis.] *Vero credere sua natura bonum est, sed tibi non semper vtile est: namque pari ratione nec damnandum est in dæmonio quòd vero credat, nec probãdum vllo pacto quòd non in suam salutem credat, imò improbandũ quòd contremat, quia ex propria culpa contremit, quam nunquam emendauit, nec emendare cogitat. non emendat amando, quod ex adiuncto facere debuit; nõ corrigit pœnitentia, quia pertinaciam culpæ adiunxit. caue ergo tu, nec sic tuam modò vt dæmonum fidem laudari velis.*

20 Vis autem scire.] *Depulsio efficacißima est defensionis ex significatione indicatæ: namq; aduersarius superioribus argumentis abundè conuictus est, nullo modo probare suam fidem posse hominibus nuda tantùm dicti asseueratione, melioremq; esse longè eius causam, qui sine dicti iactatione ex operibus fidem suam ostenderet; operibus, inquam, iis quæ vel fidei dictis includuntur, vel in adiunctis explicantur ac præcipiuntur.*

21 Abraham.] *Docet opera necessaria esse ad fidem probandam, non apud homines tantùm, sed apud ipsum Deum etiam, exemplo Abrahæ & aliorum quorum fidei laus extat, quos tunc Deo probatos fidelesq; laudatos legimus, cùm tentati per opera, testimonium tentationis non sermone sed officiis præstitere. Non quòd Deus ad internam mentem cognoscendam vllo egeat testimonio, sed quod illos fidem suam non sine operum testimonio probare voluerit, idq; sapientissimo cõsilio ad ipsorũ etiam qui tentantur, confirmationẽ & eruditionem. Nam facilè quivis seipsum falleret, æqualem fidelißimis fidem suam censens, cuius censuræ tamen periculum in operũ testimonio spectandum est. Si quis propter fidem idem quod Abraham præstitit, præstare potest; magnæ profectò fidei atque Abrahæ similis testimonium etiam apud seipsum habebit.*

26 Sicut enim.] *Ipsum viuere est ipsum operari, aiunt Philosophi. operatio autem vitalis non à corpore proficiscitur, sed à coniunctione spiritus cum idoneo corpore. Nec verò apostolus opera*

fidei spiritum esse dicit, sed de vitæ appellatione ac nomine tantùm agit. tam, inquit, verum est fidem sine operibus mortuam dici, quàm verum est de corpore sine spiritu, esse diciq; mortuum.

IN CAP. III.

CAP. III.

NOlite [1] plures magistri Matt 23,8.
fieri fratres mei, scien- A
tes quoniam maius iudicium
"sumitis'. [2] In multis enim sumemus G.S.
offendimus omnes. Si quis in
verbo non offendit: hic perfe-
ctus est vir. "potest' etiam fræ- potens 1 MS.
no circũducere totum corpus.
[3] "Si'

1 Nolite plures.] *Permagnæ atque vtilissimæ monitionis totum caput hoc plenum est, quo grauissimum communeq; periculum ab humani ingenij indulgentia enatum indicatur. cuius duæ potissimùm causæ sunt gloriæ cupiditas, & contentionis proteruia. Nam Christianæ veritatis vna simplex ac catholica ratio summaq; est, quam Apostoli optandam, expetendam, postulandamq; cõmendant. vt Paulus: Idipsum omnes sapere in Christo. & hic Iacobus idem: Si quis indiget sapiẽtia, postulet à Deo. Verùm ambitiosa illa cupiditas bonum ac malũ sciendi, qua quisque se sicut dij futurum sibi pollicetur, vbi in humano pectore insedit, miras veri ac falsi mixtiones conficit, quibus & authores ipsi & ipsorũ sectatores demẽtati ad rabiẽ vsque insaniunt, suaq; singuli inuenta cũ summa eorum qui nõ admiserint iniuria vel maledicẽtia seruare tueriq; studẽt. Hinc illa antiqua & vetus opinionũ ac sententiarũ confusissima diuersitas tantum terrarum occupauit orbem. Plures magistros eos vocat Apostolus, qui pluribus magisteriis dant operam. Nam vnus magister Christus est, atque ex consequenti vnum Christi doctrinæ magisteriũ, omnibus tum docentibus, tum discipulis commune esse oportet, vt vna fides, vnum baptisma, vna Ecclesia, vnus Spiritus, vnus Deus. Atque hic de magisterio sacrarum literarum ad pietatem relato agitur, quod vnum omnibus oportet esse; erit autem omnium vnum, si omnes qui magistri in Christo esse volunt disciplinæ illius vnicæ, vnius illi tantum discipulus fuerint. Namq; aliàs si varij ac diuersi discipuli fiant, varij etiam euadent magistri, quæ profectò varietas infinitæ disputationis est.* Maius iudiciũ.] *Quisquis à Christianæ doctrinæ simplicitate ad propriæ sententiæ possessionem diuerterit, maius multo quàm æstimari possit iudicium subit, vtpote suarum sententiarum inuentionumq; rationem redditurus in iudicio, & contentionis etiam aduersus alios susceptæ causam dicturus. Vniuscuiusque autem opus ignis probabit.* 2 In multis.] *Si commentationis atque disciplinæ via ex humani ingenij & consilij cogitationibus ac placitis, non ex ipsa diuinorum eloquiorum ratione instituatur, varia multiplicisq; offensionis difficultas ac pericula expectanda vel timenda sunt. Nam cùm de homine, qua homo Adæq; filius est, scriptum sit, Omnis homo mendax. &, Mendaces filij hominum in stateris suis, vt accipiant de vanitate in idipsum: ex eo euenit vt omnes in multis offendamus. Multa enim in sacris oraculis sunt, quæ ingenij nostri superant vires, in quæ cùm quis non instructus inciderit, impingat necesse est. quale autem iudicium ex his offensionibus expectandum fuerit, in promptu est animaduertere.* Si quis in verbo.] *Veri ac probandi magisterij signum à Spiritu sancto aliàs variis in locis constitutum, hîc indicatur verissimè simul atq; clarissimè. Quisquis, inquit, ita interpretatus fuerit sacra scripta, vt in nullam verbi Dei offensionem incidat, hic perfectus est vir; qui non ex cogitationum ingeniiq; luxurie vagatur, sed sese ingeniumq; suum ad veritatis diuinæ disciplinam rationemq; attemperat, nihilq; extra numerum modumq; agit, vt qui bene edoctum frenisq; parẽtem equum vel rectum agit, vel in orbem cõcinnè circumagit, & peritus nauta cùm claui cõpos efficitur, vel maximam*

nauem

ᵃSicut MS. ᵇequorum frenos Q. g.
3 ᵃSi autem ᵇequis fræna in ora
mittimus ad consentiendum
ᶜ& 3 MS. R. G. S.
nobis, ᶜetiam omne corpus il-
lorum circumferimus. 4 Et ec-
ce, naues, cùm magnæ sint, &
à ventis validis minentur: cir-
ᵈtamen MSq. –) MS. B. G. S.
cumferũtur ᵈautem à modi-
co gubernaculo vbi impetus
dirigentis voluerit. 5 Ita & lin-
gua modicum quidem mem-
brũ est, & magna exaltat. Ecce
ᵉquantulus G. S.
ᵉquantus ignis, quàm magnã
B syluam incendit! 6 Et lingua,
ignis est, vniuersitas iniquita-
tis. Lingua cõstituitur in mẽ-
bris nostris, quæ maculat to-
tum corpus, & inflammat ro-
tam natiuitatis nostrę inflam-
mata à gehẽna. 7 Omnis enim
natura bestiarũ & volucrum
& serpentium & cæterorum
domantur, & domita sunt à
natura humana. 8 linguam au-
tem nullus hominum doma-
re potest, inquietum malum,
plena veneno mortifero. 9 In
ipsa benedicimus Deum &
Patrem: & in ipsa maledici-
mus homines qui ad similitu-
dinem Dei facti sunt. 10 Ex ip-
C so ore procedit benedictio &
maledictio. Non oportet fra-
tres

nauem in saua etiam tempestate, tamen ex arte gubernat. similitudines omnes has ad eandem comprobandam rem per amplificationem.

5 Ita & lingua.] *Orationis huius vis ac venustas omnis in vnius verbi certa obseruatione spectatur. Verbum autem est* Lingua, *non vt Latinè sed vt Hebraicè aut Græcè appellatur. Namque Hebraicum huius membri nomen est* LESON, *Græcum verò γλῶσσα. Præcipuus verò humanæ linguæ vsus est animalis vocis in verba partitio & conformatio, ex quo animi interpres membrum hoc appellatur. format enim natura prius nos intus ad omnem fortunarum habitum, iuuat aut impellit ad iram, aut ad humum mœrore graui deducit & angit: pòst effert animi motus interprete lingua. Vtriusq; autem idiomatis, hoc est, Hebraici atque Græci vsus obtinuit, vt grauiorum sermonum explicationes & interpretationes eodem appellentur nomine, quo membrum illud animi interpres, cui Latinum nomen lingua est; id autem ex translatione vsurpatum fuit: namq; vt lingua quæ animo inclusa latent, aperit & enuntiat; ita obscuriora quæcunque in sermone atq; scripto sunt, commentationibus adiunctis, orationibusq; aliis explicantur. cuiusmodi commentationes atque explicationes Hebraicè* LESON, *Græcè γλῶσσα dicuntur. Latinus autem sermo linguæ vocabulum ad hanc significationem non transtulit quidem, Græcum verò libenter adscitum admisit, atque ita vsurpauit, vt nihil etiam rudioribus vulgatius iam sit, quàm glossæ glossematisq; nomina. extatq; antiquũ Græcæ ac Latinæ linguæ dictionariũ, Glossarij titulo inscriptum. Itaque siue Epistolã hanc Hebraicè siue Græcè Iacobus conscripserit, certè vtriusq; tam propriæ quàm translatitiæ significationis allusionibus mirè vsus est. cuius iam ex his quæ prænotauimus aperta in hunc modum sententia erit. Magistrorum ac magisteriorum multiplicem diuersitatem ex glossarum varietate nasci deprehensum est, dum vnusquisque suam linguam, id est, glossam suã principem statuere parat, aliisq; præferre, etiam cum cõtentione ac*

maledicentiæ. atqui vt in humana vita actionibus ac partibus nihil vtilius quàm prudens ac temperatus glossæ, id est, linguæ vsus, nihil contrà infestius quàm nimia ac temeraria linguæ licentia: sic etiam in Christianæ doctrinæ communione atque traditione, nihil commodius quàm glossarum omnium concordia & vnitas, nihil verò contrà importunius quàm earūdem indulgentia immodicaq́; libertas ad propriam cuiusq; mentem profusa, quam qui persequi studuerint, in omne contentionum ac maledictorum genus, deinde in sectarum simultates, ac denique in periculosissima certamina præcipites ferantur, necesse est. Atque huius similitudinis naturalem partem multorum euentorum enumeratione & expositione Apostolus confirmauit, docens manifestis assiduisq́; periculis quantum lingua hominum efficere, quantumq́; valeat officere. ex quo infert, non minora in religionem animorumq́; institutionem posse commoda vel incommoda ex glossæ vel vsu, vel abusu inferri.

13 Quis sapiens.] *Nemini contentionis ac maledicentiæ amatori, quamuis maximū pietatis ac veritatis religionisq́; siue zelum siue studium prætendenti, sapientiæ vel disciplinæ illius Christianæ ac modestissimæ appellationem ac laudem concedendam, Apostolus hic censet.*

16 Ibi inconstantia] *placitorum & sententiarum, vt non solùm aliis, sed sibi ipsis dissimiles & pugnantes deprehendantur.*

18 In pace seminatur.] *S.S.E. Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur.*

In cap. IIII.

1 Vnde bella.] *Supernam sapientiam & mundanam ex fructibus tanquam arbores dignoscendas docuerat, alterius autē fructus proximè indicarat. quam ex Deo profectam, ad Dei laudem & obsequium, atque ad communem hominum vtilitatem referri monstrabat, vt pacis & misericordiæ procuratricem. Nunc alteram, hoc est, mūdanam ab innata nequitia & cupidine ortam, omnia ad priuatum commodum*

tres mei hæc ita fieri. [11] Nun-
quid fons de eodem foramine
emanat dulcem, & amaram
aquam? [12] Nūquid potest, fra-
tres mei, ficus vuas facere: aut
vitis ficus? Sic neq. "salsa', dul- "salsam I MS.G.Q.n.
cem potest facere aquā. [13] Quis
sapiens & disciplinatus inter
vos? Ostendat ex bona cōuer-
satione operationē suā in mā-
suetudine sapiētiæ. [14] Quòd si D
zelum amarū habetis, & con-
tentiones "sint' in cordibus ve- -7 MS. G.S.
stris: nolite gloriari & méda-
ces esse aduersus veritatē. [15] nō
est enim ista sapiētia desursum
descendēs: sed terrena, anima-
lis, diabolica. [16] Vbi enim ze-
lus & cōtentio: ibi incōstantia,
& omne opus prauū. [17] Quæ
autem desursum est sapientia,
primùm quidem pudica est:
deinde pacifica, modesta, sua-
dibilis, "bonis consentiens', -4 MS. G.S.
plena misericordia & fructib9
bonis, non iudicans, sine si-
mulatione. [18] Fructus autem
iustitiæ, in pace seminatur, fa-
cientibus pacē. CAP. IIII.

VNde [1] bella & lites in
vobis? Nónne hinc? ex A
concupiscentiis vestris quæ
militant

militant in membris vestris?
2 Concupiscitis: & non habe-
tis. occiditis, & zelatis: & non
potestis adipisci. litigatis &
belligeratis: & non habetis,
propter quod non postulatis.
3 Petitis, & non accipitis: eo
quòd malè petatis: vt in con-
cupiscentiis vestris insumatis.
Genes 6. 5. 8, 21. 4 Adulteri*, nescitis quia ami-
1 Ioan. 2, 15. *& adulterę 1 MS R. G.* citia huius mundi, inimica est
Ioan. 15, 19. Dei? Quicunque ergo volue-
B rit amicus esse seculi huius:
inimicus Dei constituitur.
5 An putatis quia inaniter scri-
dicat ad inuidiam? cōcupiscit Q. n. ptura "dicat: Ad inuidiam' cō-
cupiscit spiritus qui habitat in
nobis 1 MS. G. S. "vobis'? 6 Maiorem autem dat
gratiam. Propter quod dicit,
1 Petri 5, 5. Prou 3, 34. Deus superbis resistit, humi-
libus autem dat gratiã. 7 Sub-
Ephes. 4, 27. 1 Pet. 5, 9. diti ergo estote Deo, resistite
autem diabolo, & fugiet à vo-
C bis. 8 Appropinquate Deo: &
appropinquabit vobis. Emū-
date manus, peccatores: & pu-
rificate corda, duplices animo.
9 Miseri

modum trahere ostendit, eiusdemq́ originis esse ait priuatas inimicitias, contentiones, lites, & simultates, ac publica tam ciuilia quàm hostilia bella; quæ nulla essent, si vnusquisque sua sorte contentus nihil vltra peteret, nec alij cuipiam inuideret. mirè verò ostendit humanæ cōcupiscentiæ æstus ac tempestates, perpetuamq́ inquietudinem illis verbis, Quæ militant in membris vestris. *Nam qui sibi ipsi pacem tranquillitatemq́ non imperat, aliis afferre & conseruare non potest. Omnes quidem quietem sibi cupere, verùm non rectè optare aut quærere omnes; omnes aliquid sibi deesse ad trãquillam vitam, verùm raros quid verè desit, quidq́ expetendum sit, & à quo, quemadmodumq́ petendum fuerit, internoscere. Hanc verò ignorationem & stultitiam multiplicis maximiq́ mali causam esse, dum quis id cupit, quod vbi adeptus fuerit, cruciat potius quàm satiat. quamobrem optimè secum agi putandum, si non adipiscatur. quidquid verò expetitur quod extra hominem sit, hominem beare non potest; sed id tantùm beat quod humanã perficit naturam: hoc verò nulli non licet expetere & postulare, in quo postulando error esse non potest, in aliis autem, hoc est, externis appetendis rebus, maximus esse potest; imò est error, cùm nec petendi ratio bona sit, sed ex cōcupiscentiis nata, eo quòd male petatis; nec etiam causa bona, cùm plerunque in malum petatur vsum,* Vt in concupiscentiis vestris insumatis.

5 Spiritus qui habitat.] *Spiritus veteris Adam ea optantis & affectantis, quæ ad se non attinēt. qui spiritus nō ex Deo est; de quo genere scriptũ est,* Nescitis cuius spiritus estis.

7 Subditi ergo.] *Totus hic verborũ ac sententiarum tractus summam quandam cōplectitur legis, ac præcipuè ad quatuor prima libri Geneseos capita alludit, de quibus nunc commentari longum esset. Liberam homini electionem esse docet, vtrum magis sequi placeat, Deum ne authorem bonorum omnium, an diabolum totius infelicitatis principem. Denique monstrat quibus studiis, quibusq́ artibus vitæ ratio instituenda sit, ad impetrandam à Deo animorũ sanctificationem, filiorumq́ adoptionem. quæ omnia ad fidem & pœnitentiam referuntur, initio facto à timore Dei, cui vera ac sincera proximi dilectio adiungitur.*

9 Miseri estote, & lugete, & plorate: risus vester in luctum
conuertatur, & gaudium in mœrorem. 10 Humiliamini in cō- 1 Pet.5,6.
spectu Domini: & exaltabit vos. 11 Nolite detrahere alter-
utrum fratres mei. Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fra- -6 ms.o.
trem suum: detrahit legi, & iudicat legem. Si autem iudicas
legem: non es factor legis, sed iudex. 12 Vnus est enim legisla- -1 ms.o.
tor, & iudex qui potest perdere & liberare. 13 Tu autem quis Rom.14,4.
es qui iudicas proximum? Ec-
ce nunc qui dicitis, Hodie aut
crastino ibimus in illam ciui-
tatem, & faciemus ibi quidem
annum, & mercabimur, & lu- D
crum faciemus, 14 (qui ignora-
tis quid erit in crastino. Quæ
est enim vita vestra? Vapor
est*, ad modicum parens, & *enim 1 ms. a.G.
deinceps exterminabitur)
15 pro eo vt dicatis: Si Domi-
nus voluerit: &, Si vixerimus,
faciemus hoc aut illud. 16 Nūc
autem exultatis in superbiis
vestris. Omnis exultatio talis,
maligna est. 17 Scienti igitur
bonum facere, & non facien-
ti: peccatum est illi.

CAP. V.

AGite nunc diuites, plo- A
rate, vlulantes in mise-
riis vestris quæ aduenient vo-
bis.

13 Ecce nunc quidem dicitis.] *Ad eruditionem eorum qui rectè sapere cupiunt, magnam communemq́; ferè hominibus cunctis diaboli fallaciam detegit, qui quæ nostra omnino non sunt, nobis constatura esse, spem securitatemq́; facit. cùm præter proprij animi ex diuino beneficio institutionem, nihil nostrum sit, omnia verò cætera extra nos alieniq́; arbitrij sunt, vt tempus, vt rerum copia & vsus, quorū omnium rationem, facultatem & euenta vni Deo permittenda esse docet; eadem verò cùm contigerint, ex Dei præcepto ac iussu componenda, non ex propria libidine, priuataq́; opinione, quamuis optimis artibus rationibusq́; cōtigerint. Quibus verò hæc prædicuntur, vel nota sunt vel ignota; si ignota, vnde illa securitas & lætitia? si nota, quonam illa morum peruersitas, quæ maiori culpa maius molitur suppliciū?*

IN CAP. V.

1 Agite nunc diuites.] *Ea quæ bonis rationibus parta essent, malè tamen insumerentur, vbi superioris capitis fine improbata fuerunt; altera nunc consequuntur quæ ex auaritia pendent, de qua nunc deinceps differitur. Triplici autem nomine damnatur auaritia præcipuè: primò quòd rem quocunque modo facere augereq́; studet: si possit, rectè; si non, quocunque modo rē. Nam diues qui fieri vult, & cito vult fieri: sed quæ reuerentia legum, quis metus aut pudor est semper properantis auari. ita vt multæ diuitiæ breui tempore non sine magno scelere comparentur plerunque; secundò quòd nullum acquirendi finem, neque cùm vitæ etiam fine insatiabile lucri votum inueniat; tertiò verò quòd quamquam multa iustissimè atque innocentissimè comparentur (quod ex concessione*

donandum

bis.[2] Diuitię vestrę putrefactę
sunt: & vestimenta vestra à
tineis comesta sunt. [3] Aurum
& argentum vestrum ærugi-
nauit: & ęrugo eorum in testi-
monium vobis erit, & man-
ducabit carnes vestras sicut
‑7 MS.G. Q.n. ignis. Thesaurizastis ‑ vobis
irā in nouissimis diebus. [4] Ec-
ce merces operariorū qui mes-
suerunt regiones vestras; quæ
fraudata est à vobis, clamat: &
clamor eorum, in aures Do-
B mini sabaoth introiuit. [5] Epu-
lati estis super terram: & in
luxuriis enutristis corda vestra
"Addixistis 6 MS.G.S.Q.n. in die occisionis. [6] "Adduxisti'
‑MS.G. ‑MS G. ‑& occidistis iustum, ‑& non
"resistit 7 MS.G. "restitit' vobis. [7] Patientes igi-
tur estote fratres, vsque ad ad-
uentum Domini. Ecce, agri-
cola expectat pretiosum fru-
ctum terræ: patienter ferens
donec accipiat temporaneum
& sero-

donandum iam fuerit) tamē retineri seruariq́ integra sine ingenti crimine non possint. indignum quippe est, ab omniq́ humanitate nedū pietate alienum, vt tu abundes dum alij egent. Quid porro si neque aliis neque domino etiam ipsi diuitiæ sint vsui? hoc verò nō miserum tantùm, sed extrema vltroq́ petita dementiæ atq́ summæ damnationis esse statuendum fuerit, Tū furor haud dubius cùm sit manifesta phrenesis, Vt locuples moriaris, egēti viuere fato, vt ille aiebat. Quæ nomina omnia atq́ postrema hæc insania breuibus capitibus ab Apostolo perstringuntur. Primum illa parte, Ecce merces operariorum vestrorum: *secundū verò illa,* Epulati estis, *&c. tertium autem quia magis in vsu est, minusq́ sentitur, eo quòd maxima pars hominum morbo iactetur eodem, ipsis primis huius capitis accusationibus exprimitur.* Diuitiæ vestræ putræfactæ sunt, *vsque ad* Sicut ignis; *in quo etiam postrema illa peruersitas damnatur.*

5 In die occisionis.] *Innocētis vi aut fraude doloq́ malo oppressi calamitatem occisionis diem appellat, non minus oppressoribus lætam quàm venatoribus magna aliqua præda capta, aut victoribus iniusto bello spolia diuidentibus esse intelligimus. quæ de re ea repetenda sunt quæ aduersus Israëlitas Samariæ incolas primo vaticinij sui capite Amosus perorauit.*

7 Patientes igitur.] *Iis qui correctione digni visi sunt, obiter monitis & correptis, ad mites modestosq́ in fide, patiētia ac salutis expectatione confirmandos redit, ipsamq́ salutis rationem Apostolico more opportunè ac breuiter repetit,* Vsque ad aduentum Domini.

Ecce agricola.] *Suasionem argumentis firmat partim ex natura petitis, partim ex antiquorum exemplis; namque hæc ad præiudicium, illa ad iudicium veteres authores producere solent. vtraque potentia, sed posteriora cum fide nituntur potentiora. in gentium verò sapientia minus firma hæc, quamquam ad vsum magis familiaria.* Patienter ferens.] *μακροθυμῶν, magno sibi constans animo à cura & cultura non cessat.* Donec accipiat] *duos efficacissimos terra sancta fidelibus cultoribus promissos cælitus imbres,* tēporaneum & serotinum, *de quibus aliàs. locus hic illi apud D. Paulum persimilis est,* Non qui plantat aut qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. *& tamen plantare colereq́ oportet; & qui arat, in spe arare; & qui seminat, in spe seminare.*

& ſerotinum: 8 Patientes eſtote & vos,& confirmate corda
veſtra:quoniam aduentus Domini*appropinquabit. 9 Noli- *appropinquauit 5 MS. G.S.
te ingemiſcere fratres in alterutrum:vt non iudicemini.Ecce,
iudex ante ianuam aſſiſtit. 10 Exemplum accipite fratres*la- C
boris & patientiæ,Prophetas: *exitus mali & longanimitatis, & MS.B.
qui locuti ſunt in nomine Do-
mini. 11 Ecce beatificamus eos
qui ſuſtinuerunt. Sufferētiam
Iob audiſtis,& finem Domini
vidiſtis, quoniam miſericors
Dn̄s eſt & miſerator. 12 Ante
omnia autem fratres mei,no-
lite iurare, neque per cælum, Matt. 5, 34.
neque per terram,neque aliud
quodcunque iuramētum. Sit
autē ſermo veſter, eſt, eſt,nō,
non: vt non ſub iudicio deci-
datis. 13 Triſtatur*aliquis ve- *autem MS q.
ſtrum?oret.Æquo animo eſt?
pſallat. 14 Infirmatur quis in
vobis? inducat presbyteros
Eccleſiæ,& orent ſuper eum,
vngētes eum oleo in nomine Marc.6,13.
Domini. 15 & oratio fidei ſal-
uabit infirmum, & alleuabit
eum Dominus:& ſi in pecca-
tis ſit,remittentur ei. 16 Confi- D
temini ergo alterutrum pec-
cata veſtra: & orate pro inui-
cem vt ſaluemini.multū enim
valet deprecatio iuſti aſſidua.
17 Elias,homo erat ſimilis nobis paſſibilis: & oratione orauit 3 Reg.17,1. Lucæ 4,25.
vt non

10 Laboris & patientiæ.] *Ex omni iuſtorum hiſtoria producenda exempla docet: tam eorum qui inter Iſraëlitas fuerunt, quàm eorū quos apud Gentes diuina ſcripta probant: vtriſque enim fidelis patientia & ſpes,Dei conciliauere miſericordiam.* Spes alit agricolas.

Spes etiam dura ſolatur cōpede vinctū,
Crura ſonāt ferro,ſed canit inter opus.

12 Ante omnia.] *Eorum quibus Domini aduentum expectare ſuaſerat mores tum priuatè tum publicè tenendos ſeruandosq; docet, quorum negligentia Dei beneficia illa maxima auertuntur,diligentia verò atque ſtudio maturātur. Omnis autem communis conſuetudinis ratio ſumma in fide ac benignitate verſatur. fidem ſimplex veritas nullius iurationis indiga probat.benignitas in humanis offenſionibus remittendis, & in opportunis beneficiis præſtandis verſatur.quæ omnia hic diſertè traduntur. Nihil autem in vita vel publicè vel priuatè euenire poteſt,quod ad Dei prouidentiam & voluntatem relatum,non ſuum, quo rectè excipi atque peragi poßit,modum teneat.ſine quo nec ſecunda res ab inſolenti lætitia tutæ,nec arduæ à nimia abiecti animi mœſtitia liberæ eſſe poſſunt.*

14 Vngentes eū oleo.] *Sic Apoſtolos atq; antiquos Chriſti diſcipulos feciſſe nouimus, quod & Eccleſia Dei obſeruat in Extremæ vnctionis Sacramento,de quo apud pios Scriptores multa & valde digna cognitu.*

In D. Laurentij Cœnobio regio, anno M. D. LXXXVI.

vt non plueret super terram, & non pluit annos tres & menses
3 *Reg.* 18, 41, 45. sex. [18] Et rursum orauit: & cælum dedit pluuiam, & terra de-
dit fructum suum. [19] Fratres mei, si quis ex vobis errauerit à
veritate, & conuerterit quis eum: [20] scire debet, quoniam qui
conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, saluabit ani-
"suam MS. Q n "operiet 3 MS. R. *Beda*, G. S. mam "eius à morte, & "operit multitudinem peccatorum.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI
in Epistolam primam D. Petri Apostoli
ELVCIDATIONES.

Epistolæ argumentum.

PRIMI omnium Israëlitarum per orbem dispersorum Ponto vicini & illarum regionum incolæ, Christi nomen Euangeliumque audiisse videtur, atq. Euangelicæ virtutis communicatione per fidem donati; non omnes, sed nonnulli quos credentes & obedientes Deus magnæ salutis & efficientiæ Iesu Christi testes aliis esse voluit. His cumprimis gratulatur Petrus felicissimam illam sortem contigisse, Patribus antiquis in lege, Prophetiis, earumque figuris promissam, quam iam verè exhibitam ipse attestatur, vtpote compos & consors etiam eiusdem gratiæ redditus. de qua gratia cùm breuibus, sed grauissimis illustribusq. argumentis & sententiis disputauerit, ad patientiam animique fortitudinem cõmendandam & persuadendam conuertitur; quod omnibus sanctis commune argumentũ est in bello illo quod aduersarius cum exercitu suo aduersus Christi optimos cultores pertinaciter gerit. ostendit verò certamen breue & leue esse, si cùm præmij magnitudine ac æternitate cõferatur: deinde certo Dei auxilio idem leuius fieri, & victoriæ glorioso terminari exitu. Atque externas pugnas, quibus sanctiores exercentur, minores minusque periculosas esse docet internis illis, quibus ij vexantur. qui nondum perfecti viam pietatis currunt, quos ad constantiã in fide ac spe, atq. in fortitudine & continentia hortatur, pollicitatione ac prædictione maximorum Dei donorum, quorum causa nihil arduum, aut difficile, aut durum existimari oporteat. Tota autem Epistola mixta est duobus generibus; demõstratiuo, cui gratulatio adnectitur, & exhortatorio. idque postremis epilogi verbis indicatur: „ Per Syluanum fidelem „ fratrẽ vobis, vt arbitror, breuiter scripsi, obsecrans & cõtestans hanc esse verã gra„ tia Dei in qua statis. Cõplectitur itaq. Epistola omnẽ sanctorũ atq. fideliũ Ecclesiã.

Cap. I.

A PETRVS [1] Apostolus Iesu Christi, electis aduenis

In cap. I.

1 Petrus] *Qui à parentibus Simon, id est, audiens obediens, filius Ioannis, gratia Dei, ex eadem gratia Petrus, hoc est, firmus lapis appellatus, eiusdem nominis appellatione constitutus*

tutus Apostolus, id est, legatus ad eos qui Christi Ecclesiæ communionem expetierunt, quos omnes Petros etiam & huius firmitudinis compotes esse oportet. legationem autem sibi traditam asserit à Iesu Vncto, ad vnctionis illius virtutem prædicandam, legatiq; nomine ad eos qui crediderint & optauerint communicandam.

aduenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, & Bithyniæ, [2] secundum præscientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, in obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi: Gratia vobis & pax multiplicetur. [3] Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui secun- 2 Cor. 1. 3. Ephes. 1, 3.

Aduenis] *ex regionibus illis, in quibus Israëlitæ dispersi quondam fuerant, complurimi Ierosolymam religionis causa confluebant, quorum pars diuinum illud spectaculum, quod à Spiritu sancto in Pentecostes festo editum fuit, intuiti & ipsi crediderunt, & in sua loca reuersi, ac per nuntios aliis narrauerunt; ex quo euenit vt cōplures Iesu Christi fidem suscipientes, pœnitentiæ baptismo ex Apostolorum monitu baptizati in remissionem demum peccatorum, & in resurrectionem vitæ in Christo baptizati sint, vt ex Apostolorum actis obseruatur. eos autem qui in hac Dei electione manserunt,* Electos *vocat Petrus.*

2 Secundum præscientiam Dei Patris] *κατὰ πρόγνωσιν, præcognitionem, qua prænotione seculorum series constituta est, atque decretum, vt in hoc seculorum fine ij ad sanctificationem spiritus eligerentur, qui Filium suum reciperent, cuius virtute & efficientia ipsi etiam in filios euaderēt eiusdem Dei Patris, hæredes verè regni cælestis, cohæredes autē Christi.* In obedientiam & aspersionem.] *Electos fuisse in obedientiam Euangelij, vt videlicet Euangelio credentes & obaudientes in cōmunionem admitterentur aspersionis sanguinis Agni illius immaculati, qui suos ab omni peccato emundatos à seruituteq; liberatos, in filiorum Dei libertatem asserit. Namq; hoc pacto hanc rem efficiēdam Deus Pater elegerat, cuius electioni qui paruerunt ex Israëlitis, electi vocantur, siquidem hi primi id obtinuerunt, quod Israëlis filiis per anteacta secula fuerat promissum de hac salutis ratione. quamobrem dictum est, Multos esse vocatos, paucos verò electos. Apostolus hic, vt & cæteri, ad prioris Testamenti figuras alludit: quas præ oculis habere oportet eum, qui noua veteribus componere, atque ita res rationesq; rerum tenere studuerit.* Gratia vobis.] *Apostolica salutatio & precatio, qua nihil excipitur ex iis quæ ad veram felicitatem pertinent.* Gratia, *qua grati & chari Deo sitis.* Pax, *siue* SALOM, *qua integri omnino efficiamini omni ex parte & apud Deū & apud homines pacis veræ amatores. quod verò dicit:* Multiplicetur, *& ad eorū qui iā acceperint amplificationē, & ad augmentū cōmunionis propagationemq; in plures indies atq; indies referendum est. Plus autē est in verbo πληθυνθείη, quàm in Latino* Multiplicetur; *namque illud ad integritatem plenitudinemq; tendit.* 3 Benedictus Deus.] *Hactenus inscriptio, authoritas, & salutatio. hinc deinceps Epistola, cuius initium ducitur à gratulatione sortis illius, quæ noui Testamenti fidelibus discipulis obtigit ex singulari admirabiliq; dono Dei. appellantur autem primi ad gratulationem ij qui illius doni participes ac testes erant.*

Deus] *qui decreuerat & promiserat antea, idemq; opportuno tempore cùm Patrem sese iam exhibere vellet filiorum, Iesum Christum Filium suum in mundo constituit, nuntium, interpretem, procuratorem, & ministrum atque authorem adoptionis in cæteros fratres, quos eo nomine quo sanguine suo redemit, seruos effecit suos, quamobrem Dominus appellatur omnium.*

Secundum

ſecundum miſericordiá ſuam
magnam regenerauit nos in
ſpem viuam, per reſurrectio-
nem Ieſu Chriſti ex mortuis,
[4]in hæreditatem incorrupti-
bilem, & incontaminatam, &
immarceſsibilẽ, conſeruatam
in cælis in vobis, [5] qui in vir-
tute Dei cuſtodimini per fidẽ
in ſalutem, paratam reuelari
B in tẽpore nouiſſimo. [6] In quo
*exultatis 6 MS. C. "exultabitis', modicum nunc
ſi oportet contriſtari in variis
tentationibus: [7] vt probatio
veſtræ fidei multo pretioſior
auro (quod per ignem proba-
tur) inueniatur in laudem &
*reuelationem. gloriam & honorem in "reue-
latione' Ieſu Chriſti: [8]quẽ cùm
nõ videritis, diligitis: in quem
*I MS. G.S. nunc quoq. non vidẽtes *cre-
ditis'. credentes autem exulta-
tis lætitia inenarrabili & glo-
rificata: [9]reportantes finem fi-
veſtrarum MS.S. dei veſtræ, ſalutẽ animarum.
[10]De qua ſalute exquiſierunt
atque ſcrutati ſunt Prophetæ,
qui de futura in vobis gratia
prophetauerunt, [11]ſcrutantes
in quod vel quale tempus ſi-
gnificaret in eis Spiritus Chri-
ſti: prænuntians eas quæ in
Chriſto

Secundum miſericordiam] *qua dilexit nos ipſe vltrò, ipſeq́ prior. magnam autem appellat propter exemplum antiquis deſideratum (vt Dauidi, qui eandem appellabat) noui verò Teſtamenti tempore abundè editum.*

Regenerauit] *per lauacrum regenerationis & renouationis ſancti Spiritus, quẽ vere abundeq́ ſuper ſe effuſum Apoſtoli gratulantur.* In ſpem viuam, *quam ſicut anchoram habemus penetrantẽ vſque ad intima cælorũ, ait Paulus.*

Ex mortuis.] *Quos Ieſus Vñctus ſecum commortuos, reſurgere ſecum fecit in ſpiritu & veritate. Ad maris rubri figuram ſermo alludit.*

5 In virtute Dei] *qui vobis dedit (ait Paulus) non ſolùm vt in eum credatis, ſed & vt pro illo patiamini.*

Per fidem,] *quæ reuelanda erat, Paulo aſſerente, cuius virtute corde creditur ad iuſtitiam, ore autem fit confeſsio ad ſalutem. noui Teſtamenti auream ætatem, nouiſsimũ tempus, aliàs ſeculorum fines Apoſtoli dicunt.*

7 In laudem & gloriam.] *Dei, qui hoc fidei veſtræ teſtimonio Chriſti Ieſu veritatem mundo reuelat.*

8 Quem cùm.] *Cùm non videritis ſecundum carnem, diligitis ſecundum ſpiritum: in eumdémque quem ſecundum carnem non videtis, tamen creditis ſecundum potentiam virtutis Dei, vt ait Apoſtolus: de qua re ipſe pronuntiauit Chriſtus: Beati qui non viderunt & crediderunt.* Lætitia] *à Spiritu ſancto vobis communicata, cuius fructus ſunt, Pax, gaudium, &c.*

9 Reportantes.] *Ex efficientia ac virtute ſpiritus Chriſti, donoq́ Dei, idq́ verè & reapſe, vt verè ſuum præmium reportant, qui ſtrenuè in palæſtris pugnant. Namque ad hanc imaginem inſtituta eſt oratio hæc.*

10 De qua ſalute.] *Obſeruanda veteris ac noui Teſtamenti differentia.*

11 Spiritus Chriſti,] *qui heri, hodie, & cras, hoc eſt, æternus & omnibus ſeculis efficax eſt. S.S.E. Pater meus vſque modò operatur, & ego operor.*

Christo sunt passiones & po-
steriores glorias: 12 quibus re-
uelatum est quia nō sibimet-
ipsis, vobis autem ministra-
bant ea quæ nunc nuntiata
sunt vobis per eos qui euan-
gelizauerūt vobis, Spiritu san-
cto misso de cælo, in *quem *quæ 2 ms. G. s.
desiderant Angeli prospicere.
13 Propter quod succincti lū- C
bos mentis vestrę, sobrij, *per- *perfecti ms q.
fectè sperate in eam quæ of-
fertur vobis gratiam, in *reue- *reuelationem ms q.
latione Iesu Christi, 14 quasi fi-
lij obedientię, non configura-
ti prioribus ignorantiæ vestrę
desideriis: 15 sed secūdum eum
qui vocauit vos, Sanctum, *& *vt o.
ipsi in omni conuersatione
sancti sitis: 16 quoniā scriptum
est: Sancti eritis, quoniā ego Leuit. 11, 44. 19, 2. 20, 7.
sanctus sum. 17 Et si Patrem in- Deut. 10, 17.
uocatis eū qui sine acceptione Rom. 2, 11. Galat. 2, 6.
personarum iudicat secūdum 1 Cor 6, 20. 7, 23.
vniuscuiusq. opus: in timore,
incolatus vestri tempore con-
uersamini.

12 Non sibimetipsis.] *S. S. E. Alij quidem laborauerunt, vos autem in labores eorum introiſtis. Nōdum enim Spiritus sanctus erat datus, quia nondū Christus erat glorificatus; glorificatus autem fuit propter obedientiam qua humiliauit semetipsum, factus obediens vsq; ad mortem, &c.* Spiritu sancto misso.] *per quem verè pij filij Dei efficiuntur; quod maximum beneficium ac donum hominibus à Deo datum, Angelis non contigit, qui nō in filios vocati, sed in ministros electi permanēt. nusquam enim Verbum Angelos apprehendit, sed hominibus caro factum, salutem & filiorum adoptionem effecit.*

13 Propter quod.] *Exhortatio ad Ecclesiam omnem, tam sanctorum quàm cæterorum fidelium. alij ad testimonium appellantur confessione & vita exemplis reddendū; alij ad præparationē fidei ac virtutis siue pœnitētiæ solidæ, quam illa Iesu Vncti reuelatio primū postulat.*

14 Non configurati.] *Priora omnia quæ secundū legem exercebantur, cùm ipsa futurorum vmbra quædam essent, & Scribarum etiā Seniorumq; traditionibus impedita, nec rectè prorsus atque integrè agebantur, nec si agerentur, sanctificare quemquam poterāt ea sanctitudine, quæ à Prophetis prædicta, ab Apostolis deinceps enuntiata est; & tamen priora illa exigebantur præstariq; debebant ab iis qui sub illo Testamento militabant. cùm autem quæ nunc donantur, longè illis antiquis præeant, maiore studio, attentiore cura, atque adeò maiori sanctitudinis præparatione expeti quæriq; oportet.*

17 In timore] *honoris atque reuerentiæ, qualem præstare decet eos qui se filios appellāt, Patremq; vocant Deum; nec enim Pater ille filios ex vocibus vel appellationibus, sed ex veræ pietatis officiis agnoscit. S. S. E. Filius honorat Patrem, & seruus dominū: & si Pater ego, vbi nā honor meus? si Dominus ego, vbi timor meus? Solenne erat Israëlitis, Deum in sacris precationibus hoc modo appellare,* ABINV SEBASSAMAIM, *Pater noster qui es in cælis. atq; hoc modo etiam* RABBONV MELECHHAGHOLAM, *Domine siue Princeps noster, mūdi rex. huc admonitio hæc Apostoli spectat,* Et si Patrem vocatis, *&c.* Incolatus vestri.] *Dum adhuc hospites estis & peregrini, sicut omnes Patres vestri, vt hac vestra pietate perspecta ac probata, demum ad ciuitatem sanctorū &*

Dei

Dei familiam promoueamini, quam conditionem vobiscum communicandam, maximo pretio Christus redemit. Sermo hic partim ad sanctificatos, partim ad fideles, nondum tamen in Christo perfectos pertinet, distinguendusq́; est pro conditionum personarumq́; exemplis.

Act. 20,28. Heb. 9,12.14. uersamini. 18 Sciẽtes quòd nõ
corruptibilibus auro vel ar-
gento redempti estis de vana
vestra conuersatione paternæ
1 Ioan. 1,7. Apoc. 1,5. traditionis: 19 sed pretioso san-
D guine quasi agni immaculati
Christi & incõtaminati, 20 pręcogniti quidem ante mundi
constitutionem, manifestati
autem nouissimis temporibus
propter vos, 21 qui per ipsum
fideles estis in Deo qui susci-
tauit eum à mortuis, & dedit
ei gloriam, vt fides vestra, &
*Deum 1 MS. G.B. spes, esset in *Deo. 22 Animas
vestras castificãtes in obediẽ-
tia charitatis, in fraternitatis
amore simplici ex corde inui-
cem diligite attẽtius: 23 renati
nõ ex semine corruptibili, sed
incorruptibili per verbũ Dei
viui & permanẽtis in æternũ.
Isaia 40,6. Eccles. 14,18. Iacob. 1,10. 24 quia omnis caro vt fœnũ: &
omnis gloria eius tanquã flos
fœni. exaruit fœnum: & flos
eius decidit. 25 Verbum autem
Domini manet in æternũ, hoc
est autem verbum quod euã-
*vos 1 MS. R.G. gelizatum est in *vobis.

CAP.

20 Præcogniti.] *Decreti & constituti qui suo tempore mitterentur. Quid significetur illa adnotatione,* Ante mundi cõstitutionem, *aliàs declarauimus.* Manifestati autem,] *tum persona & munere, tum veritate ac re. S.S.E. Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius,* GLORIAM *quasi vnigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis.* 21 Fideles estis in Deo.] *Testes veraces & probati, productiq́; à Deo in testimoniũ resurrectionis.* & dedit illi gloriam; *quam vidimus, aiũt Apostoli ac testes, gloriam quasi Vnigeniti à Patre. Hæc de testimonio viuo veritatis Christi.* In Deo.] *Nõ in lege illa veteri, quæ custodes suos huiusmodi testimonio non instruebat, sed in Deo, cuius gratia estis id quod estis, fides viua, & spes non confundens.*

22 Animas vestras.] *Præparationis commendationem prosequitur, quæ quantum potest, ad illius quam Christus efficit sanctitudinis imaginem sese adornat.* In obediẽtia charitatis.] τῆς ἀληθείας, *veritatis Euangelij gloriæ Christi. ad illud alludit: Beati mundo corde; Beati pacifici; Beati misericordes, &c.*

23 Renati.] *Ad diuinum illud regenerationis Christi beneficium redit, à cuius imagine describenda & celebranda Apostoli manũ remouere non sciunt; ea quippe infiniti operis est. Idem Ioannes ait, Qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.*

24 Omnis caro fœnum.] *Et quidquid ex carne natum fuerit ex fœno progenitum, non maiorem conditionem obtinebit, quàm id vnde est ortum: quamobrẽ præsente Verbo exarescet. Latenter, significanter tamen, Nouæ & Veteris legis discrimen, & natura & exitu vtriusq́; indicat. illa hac præsente exaruit, & flos omnis ornatusq́; illius decidit. Nam quamquam antiqua lex sancta & spiritualis esset, vtpote à Spiritu dictata; tamen in quo infirmabatur per carnem,*

carnem, non præstabatur in spiritu & veritate. Noua verò lex, quia spiritu roboratur, spirituali modo, hoc est, non exterius tantùm, sed interius à suis cultoribus præstatur. Hoc est autem Verbum quod euangelizatum est vobis.

Cap. II.

Eponentes [1] igitur omnem malitiam, & omnẽ dolum, & simulationes, & inuidias, & omnes detractiones, [2] sicut modò geniti infantes, "rationabiles', sine dolo lac concupiscite: vt in eo crescatis in salutem. [3] si⁻ tamẽ gustastis quoniã "dulcis' est Dominus. [4] Ad quem accedẽtes, lapidem viuũ, ab hominibus quidem reprobatum; à Deo autem electum & honorificatũ: [5] & ipsi tanquam lapides viui superædificamini, "domos spirituales', sacerdotium sanctum, offerre spiritales hostias, acceptabiles Deo per Iesum Christum. [6] Propter quòd continet scriptura, Ecce pono in Sion lapidem summumangularem electũ, pretiosum, & qui crediderit in eũ, nõ confundetur. [7] Vobis

Rom 6, 4. Ephes 4, 22. Coloss 3, 8. Heb. 12, 1.
A
ᵃrationabile 4 MS. R. S. G. S.
⁻3 MS. G. S.
ᵃsuauis 3 MS.
ᵃdomus spiritualis 3 MS. R. G. S. Q. D.
Esaia 28, 16. Rom 9, 33.

In cap. II.

2 Sicut modò geniti.] *Nam nisi efficiamur sicut paruuli pueruli, nõ intrabimus in regnum cælorum ex decreto Dei per sapiẽtiam pronuntiato. fideles nondum prouectos ad studium elemẽtorum imitationis Iesu Christi cohortatur, quæ in fide & pœnitentia pœnitentiæq; fructibus exercentur. Hæc enim disciplinæ atq; pietatis prima pars Lactis nomine significatur. sic Paulus: Lac vobis potum dedi, non escam. Rationabile lac legitimum ex veritate & humanitate productum, non mixtum alio brutorum vel ferarum lacte, non aqua elutum, vel quouis alio corruptum succo, sed vt mox explicat ipse,* Sine dolo, *quale Euãgelij cãdor & simplicitas suggerit iis qui sanè appetunt. Sententia summa hæc est: Deus nunc ex hominibus deos facere parat, verùm non ex omnibus quibus hominis tantũ nomen est, sed quibus vera simplexq; humanitatis ratio formaq; inest. hos tanquam infantes fouet, nutrit ac tenet, donec in virum perfectum in mensurã staturæ Christi educet.*

3 Si tamen gustastis.] *Gustus quidem suauis in lacte sanis sensibus excipitur, sed longè minor minoriq; efficiẽtia, quàm ille qui à prouectioribus in solido iam cibo sentitur. De quo scriptum est, Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Vtramque alimenti rationem significans aiebat Psaltes: Gustate & videte quàm suauis est Dominus. hoc de priore parte, de posteriore verò illud subiunctum: Beatus homo qui sperat in te.*

4 Ad quem accedentes.] *Vtpote fundamentum verum, præter quod ad domum cælestem ædificandam nullum potest poni aliud.*

Ab hominibus] *proprij consilij & corruptæ humanitatis pertinaci amore ductis.*

5 Superædificamini.] *Ex quo erudiri incipitur & expolitur aptaturq; lapis, iam tunc ad ædificium pertinet, & artifex ipse iam etiam dicitur ædificare, atque ita commendatio hæc incipientes proficientesq;, hoc est, infantes puerosq; spectat, quos adhuc Euangelium parturit, donec in illis regenerationis virtute Christus consummetur.* 6 Continet scriptura.] *Veritas Christi Israëlitis initiandis ex sacris oraculis ab Apostolis confirmatur.*

7 Creden-

B 7 Vobis igitur honor credenti-
bus. non credentibus autem,
Psal.117,22. Matt.21,42. lapis quē reprobauerūt ædi-
Act.4,11. Isaia 8,14. ficantes, hic factus est in caput
anguli: 8 & lapis offensionis, &
petra scandali, his qui offen-
"quod 1 MS. B.G.S.Q.n. dūt verbo, nec credūt in "quo'
Exod.19,6. & positi sunt. 9 Vos autem ge-
nus electum, regale sacerdo-
tium, gens sancta, populus ac-
quisitionis: vt virtutes annun-
tietis eius qui de tenebris vos
vocauit in admirabile lumen
Osee 2,23. Rom.9,25. suum. 10 Qui aliquando non
populus: nūc autem populus
Dei, qui non consecuti mise-
ricordiam: nunc autem mise-
Rom.13,14. Gal.5,16.19. ricordiam consecuti. 11 Cha-
-1 MS. G. rissimi obsecro vos tanquam
aduenas & peregrinos, absti-
nere

7 Credentibus. non credentibus] *Duplex Euangelij efficiētia, vita & mors, vt Paulus ait, Christi bonus odor sumus iis qui pereunt & iis qui salui fiūt; aliis quidem odor mortis in mortem, & aliis odor vitæ in vitam.*

8 In quo &c.] *Vtrique positi sunt in eodem lapide: qui credunt positi sunt in salutem, qui verò offendunt Verbo, & ipsi positi sunt in offensionem; sicut & Simeon Virgini Matri prædixerat: Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum.*

9 Vos autem genus.] *Iam hic sermo testes ipsos viuos veritatis Iesu Christi indicat à Spiritu sancto in ædificio ipso diuinæ domus collocatos. continet autem nomenclatio hæc omnem sacrorum veteris Testamenti mysteriorum summam: nam quæ illic arcanè prædicta, hic verè præstita probantur.*

Genus electum,] *veri Israëlitæ præ omnibus gentibus delecti.*

Regale sacerdotium,] *ex virtute & communione Christi, qui Rex est & Sacerdos, secundum ordinem Melchisedech.*

Gens sancta,] *separata & sanctificata ab eo qui dixerat, Sancti eritis mihi, quoniam ego sanctus sum, Dominus Deus vester.*

Populus acquisitionis.] *εἰς περιποίησιν, in acquisitionem peculiumq; propriū singulariter delectus & ornatus præ antiquis omnibus ætatibus. Namque vt Israël secretus quondam fuerat positusq; in lucem Gentium, sic vos ætatiq; vestræ singulari sanctificatione fruimini in testimonium præconiumq; eius, qui de tenebris peccatorum & ergastulo seruitutis Pharaonisq; inuisibilis tyrannide, vocauit vos in admirabile lumen suum.* 10 Qui aliquando.] *Cùm ob impietatem abiecti, abducti, disiecti, atque in varias regiones pulsi fuistis.* 11 Tanquam aduenas.] *Opportunè commonitio hæc inducta est, cùm de dispersione significatio aliqua incidisset. Namq; ij qui in dispersione erant, regionibus illis non vtebātur vt patriis, sed vt peregrinationibus; ideoq; & publicæ lætitiæ & festorum celebritati minus indulgebant, & quocunq; vel arcto domicilio, vel tenui victu facileq; parabili contenti alebantur, supellectileq; exigua viuebant, quæ migraturis non inuitè relinqui posset. huiusmodi namq; iter agentiū peregrinorū & hospitū vita est. Hæc verò omnia ab externo rerū exemplo ad animi cultū transferenda monet Apostolus iis qui sese hic patriā non habere sciunt, futuramq; inquirunt. quæ autem huius viæ impedimenta tardamentaq; sint, ipse indicat; nempe carnales concupiscentiæ omnes, quæ militant aduersus animam. Atque hæc pars singulorum priuatos spectat mores; illa verò altera quæ subiungitur, publicam consuetudinem, tum ad domesticos fidei, tum ad exteros pertinentem.* Conuersationem vestram, &c.

12 In die visitationis.] *Quando nō ex vulgi inuida opinione, accusatione, atque calumnia, sed ex vero legitimoq; iudicio, de moribus exemplisq; agatur vestris, etiam apud Gētium iudices. C. Plinij ad Traianum de Christianis epistola apprimè in hunc locum conuenit, lectuq; dignissima est; atque Athenagoræ etiam pro Christianis defensio.*

13 Humanæ creaturæ] *Creatura absolutè apud Apostolos hominem significat. omni igitur homini, quoad id fieri præstariq; possit, obsequi obtemperareq; optimum fuerit propter Deum, cuius creatura omnis homo est, & cuius virtutem fidelis populus imitari debet, & lenitatem pluentis super iustos & iniustos. Verùm quod κτίσει, epitheton adiunxerit,* humanæ; *intelligimus magistratus omne genus ab hominibus institutum, significāter hoc loco indicari. Nam quamquam variæ magistratuum, variis in locis rationes, varia munia, variaq; sint nomina; omnis tamen potestas à Deo est, ideoq; causa huic monito subiuncta,* propter Deū; *authorem ac vindicem potestatum quocunq; nomine aut munere fungentium, siue Regis, siue Ducis.*

14 Ad vindictam.] *Sūma causa legitimorū omnium magistratuum, Deo probatissima.*

16 Sicut serui Dei.] *Vna seruorum Dei libertatis laus est, neminem hominē lædere, atq; ita nullam legum vltionem vereri. Vis non timere potestatem? bene age, ait Apostolus alter.*

18 Dyscolis] *morosis, difficillibus & inclementibus.*

19 Hæc est enim gratia.] *Apud Deum inuenitur gratia his artibus, fide in ipsum Deum & spe. hoc significat illud:* Propter Dei conscientiam. *deinde patientia incommodorum, & studio bene agendi proprias vniuscuiusque partes.*

21 In

nere vos à carnalibus deside- C
riis quæ militāt aduersus ani-
mam, [12] conuersationem ve- *Infr 3,16.*
stram inter Gentes habentes
bonā: vt in eo quod detrectāt
de vobis tanquam de malefa-
ctoribus, ex bonis operibus
vos considerantes, glorificent
Deū in die visitationis. [13] Sub- *Rom. 13, 1.*
iecti igitur estote omni huma-
næ creaturæ propter Deum:
siue regi, quasi præcellēti: [14] si-
ue ducibus tanquā ab eo mis-
sis ad vindictam malefacto-
rum, laudem verò bonorum:
[15] quia sic est voluntas Dei, vt
bene facientes obmutescere
faciatis imprudentium homi-
num ignorantiam: [16] quasi li-
beri, & non quasi velamen ha-
bentes malitiæ libertatem, sed
sicut serui Dei. [17] Omnes ho-
norate. Fraternitatem diligite. *Rom. 12, 10.* *Ephes. 6, 5.*
Deum timete. Regem hono- D
rificate. [18] Serui, subditi estote *Colos 3, 22.* *Tit. 2, 9.*
in omni timore dominis, non
tantùm bonis & modestis, sed
etiam dyscolis. [19] Hęc est enim *1 Cor. 7, 10.*
gratia. si propter Dei cōscien-
tiam sustinet quis tristitias,
patiens iniustè. [20] Quæ enim est "gloria': si peccantes, & cola- *gratia MS. 4.*
phizati suffertis? Sed si bene facientes* "patienter' sustinetis: *& 3 MS. B. C. S.* *patientes 4 MS. B, C, S.*
hæc

hæc est gratia apud Deũ. [21] In
hoc enim vocati estis: quia &
*vobis, vobis MS. G q. Christus passus est pro "nobis,
*nobis, nobis 3 MS. G q. S. Q n. vobis' relinquens exemplum
vt sequamini vestigia eius.
Isaiæ 53, 9. 1 Ioan. 3, 5. [22] qui peccatum non fecit, nec
inuentus est dolus in ore eius.
[23] qui cùm malediceretur, non
maledicebat: cum pateretur, non comminabatur: trade-
*iuste G. Q n. *Isaiæ 53, 4, 5.* bat autem iudicanti "se iniustè. [24] qui peccata nostra ipse
pertulit in corpore suo super lignum: vt peccatis mortui,
iustitiæ viuamus: cuius liuo-
re sanati estis. [25] Eratis enim
sicut oues errantes: sed cõuersi
estis nũc ad pastorem & Epi-
scopum animarũ vestrarum.

21 In hoc enim vocati.] *Hæc summa, hoc argumentum vocationis vestræ est, hoc est, cognitio, fides, & imitatio vitæ, patientiæ & beneficentiæ Christi.*

Exemplum] *subscriptum, indicatum, & obseruandum. ὑπογραμμὸν, translatio sumpta à lapidibus viarum indicibus. Namque ad cælestem patriam Christus viam aperuit, muniuit, & primus omnium ambulauit & perambulauit. vestigia verò è vestigio indicantur ab Apostolo,* Qui peccatum non fecit, *&c.*

24 Vt peccatis mortui, iustitiæ viuamus.] *Per parenthesin legendum, estq; summa efficientia mortis & resurrectionis Iesu Christi in suis.*

25 Eratis enim.] *Ante vocationem Euangelicam.*

CAP. III.

Ephes. 5, 25. Coloss. 3, 18. SImiliter [1] & mulieres sub-
A ditæ sint viris suis: vt & si
qui nõ credunt verbo, per mu-
lierum conuersationem sine verbo lucri fiant, [2] considerãtes
sanctam O. 1 Tim. 2, 9. in timore "castam' conuersationem vestram. [3] Quarum non
sit extrinsecus capillatura, aut circundatio auri, aut indumen-
ti vestimentorum cultus: [4] sed qui absconditus est cordis ho-
mo, in incorruptibilitate
*quod MS. q. quieti & modesti spiritus, "qui'
est in conspectu Dei locuples.
[5] Sic enim aliquando & sanctę
mulieres sperantes in Deo, or-
nabant se, subiectæ propriis
Genes. 18, 12. viris. [6] Sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocans:
B cuius estis filię, bene facientes, & non pertimentes vllam per-

IN CAP. III.

1 Sine verbo.] *Sine sermonis suasione, ex operum ac virtutum spectato exemplo, persuadeantur veritatis doctrinæ Christi, quam mulieres magis vita, moribus, ac re præstare debent, quàm sermonibus docere.*

4 Qui absconditus.] *Ergo & in femineo genere tamen vir latet, quem primas in ornatu omniq; vitæ consuetudine partes obtinere oportet.*

6 Cuius estis filiæ] *iuxta carnis propagationem, quæ minor cognatio est, illa verò maior & certior si fueritis,* Benefaciẽtes, *&c.*

7 Secun-

7 Secundum ſcientiam.] *Non temerè aut ex proprio conſilio & impetu, ſed iuxta præſcriptas à Deo maritis leges & normas, quas vnumquemque tenere oportet ad familiæ gubernationem.*

8 In fine.] *Denique vt ſingula officiorum capita perſtringamus, τόδε τέλος.*

turbationem. [7]Viri ſimiliter, 1 Cor. 7, 3.
cohabitantes ſecundum ſciẽ-
tiam, quaſi infirmiori vaſculo
muliebri impartiẽtes honorẽ,
tanquam & cohęredibus gra-
tiæ vitæ: vt non impediantur
orationes veſtræ. "[8]In fide' autem omnes vnanimes, compa- "In fine 4 MS. C 5 Q. n.
tiẽtes, fraternitatis amatores, miſericordes, modeſti, humiles:
[9]non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro ma- Prou. 17, 13. 20. 22.
ledicto: ſed econtrariò, benedicentes: quia in hoc vocati eſtis, Matt. 5, 39. Rom. 12, 17.
vt benedictionem hæreditate poſſideatis. [10]Qui enim vult 1 Theſ. 5, 15. Pſal. 33, 13.
vitam diligere, & dies videre bonos: Coërceat linguam ſuam
à malo, & labia eius ne loquantur dolum. [11]Declinet* à malo, Pſal 33, 15. 36. 8.
& faciat bonum: inquirat pacem, & ſequatur eam: [12]Quia Iſaia 1, 16. *autẽ MS q.
oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum: C
Vultus autem Domini ſuper facientes mala. [13]Et quis eſt qui
vobis noceat, ſi boni æmulatores fueritis? [14]Sed & ſi quid pa- Matt. 5, 10.

14 Timorem autem] *Nec futurum vobis aliquid mali ab ipſis metuatis, nec illarum præſentia turbemini; perſuaſi videlicet, nihil ab illis in vos incommodi parari poſſe, præter Dei notitiam & permiſsionem; qui ſi tentari vos patietur, & ſpiritu ad tentationes ferendas ac ſuperandas augebit.*

15 Parati.] *Non erubeſcentes Euangelium, quæ virtus Dei eſt in ſalutẽ omni credenti: verũ huiuſmodi ratio nec ſuperbè, nec contumelioſè, nec ambitioſè reddenda eſt,* ſed cũ modeſtia.

timini propter iuſtitiam: bea-
ti. Timorem autem eorum ne
timueritis, "&' non conturbe- "vt MS q.
mini. [15]Dominum autẽ Chri-
ſtum ſanctificate in cordibus
veſtris, parati ſemper ad ſatiſ-
factionem omni poſcenti vos
rationem de ea, quæ in vobis
eſt, ſpe*; [16]ſed cum modeſtia *& fide MS. Q. n.
& timore, conſcientiam habentes bonam: vt in eo quòd de- Supr 2, 12.
trahunt vobis, confundantur qui calumniantur veſtram bo-
nam in Chriſto conuerſationem. [17]Melius eſt enim vt bene- D

18 Quia & Chriſtus.] *Quòd ſi dixeritis durum eſſe ab iniuſtis rationem exigi, ab iiſdemq́; malè pati, & tamen modeſtiſſimè cum illis agere; tamẽ vocationis hoc veſtræ exẽplum eſt.*

facientes (ſi voluntas Dei ve-
lit) pati, quàm male facientes.
[18]quia & Chriſtus ſemel pro Rom. 5, 6. Heb. 9, 14, 28
peccatis

-ſ MS. G. peccatis nostris mortuus eſt,
iuſtus pro iniuſtis: vt nos of-
'mortificatus quidem carne, viuificatus ſ MS. G. S. ferret Deo, "mortificatos qui-
dem carne, viuificatos autem
ſpiritu. 19 in quo & his qui in
'ſpiritibus MS. G. S. Q. n carcere erant "ſpiritu' veniens
prędicauit: 20 qui increduli fue-
Geneſ. 6, 14. Matt. 24, 37. Luc. 17, 26. rant aliquando, quando expe-
ctabant Dei patientiã in die-
bus Noë, cùm fabricaretur
arca: in qua pauci, id eſt, octo
animæ ſaluæ factæ ſunt per
aquam.

eſt, quod Chriſtus in ſe primum ſtatuit benefaciens iniuſtis, atque ab illis occiſus, & pro illorũ ſalute occiſus, in quorũ numero omnes etiã vos eſtis, qui eratis aliquando in tenebris & iniuſti. Mortificatos.] *Quamquam plerique Græci codices habeant, θανατωθεὶς & ζωοποιηθεὶς, tamen germanus ſenſus vetuſtiorem Latinorum lectionẽ firmat,* Mortificatos quidem carne, viuificatos autem ſpiritu. *hærent namq; participia paſſiua pronomini* nos, *quos Deo Patri per Chriſtum oblatos Petrus aſſeuerat. Vt ipſe, inquit, verè mortuus fuit propter peccata noſtra, & reuixit propter iuſtificationem noſtram; ita nos Deo obtulit mortificatos carne, viuificatos ſpiritu: vtrũque autem illius virtute effectum fuit in ſuis. Si quis autem nobis Græcam lectionem (quæ facile mutari potuit ab aliquo qui participia ad Chriſtum referẽda putauit) contentiosè alleget, mortificatos ipſos, & viuificatos à Chriſto appellamus; quorum pro explicatione noſtra ſententiam fore ſperamus.* 19 In quo & his qui in carcere.] *Locus hic totius noui Teſtamenti difficillimus ab interpretibus exiſtimatus & notatus, nobis Dei beneficio, inter apertiſsimos cenſetur. quid alij commententur, noſtri non eſt inſtituti indicare: quid lectio ipſa velit, inſinuare ſatis fuerit. Duas antiquæ lectionis hiſtorias ſapientiſsimè nobis tractatas S. Petrus reliquit; alteram diluuij; alteram verò ſalutis Iſraëlitarum ex Rubri maris baptiſmo: vtramque, à Spiritu ſancto edoctus, vitæ ac ſalutis humano generi per Ieſum Chriſtum allatæ & effectæ figuram eſſe docuit. ſed alteram ſuo loco explicabimus, hanc nunc indicemus. Veterem mundum ſiue originalem, vt Apoſtoli vocant, perdere, nouumq; inſtaurare Deus volens, arcam Noahho fabricandam commiſit ad ſalutem eorum qui dicto credẽtes obtemperarẽt, vitæq; in melius mutatione miſericordiam poſcerent. atque illa fabricatio præconium quoddam fuit certiſsimaq; denuntiatio ac perpetua ſententia diuina in eos lata qui nec crederent nec obedirent. Noë vt fidelis Dei iuſſa diligenter faceſsit, mirantibus primùm domeſticis & familiaribus ſuis tantum in tam longo opere poſitum ſtudium & laborem, dementiamq; exiſtimãtibus cum reliquis illius iniurioſæ ætatis hominibus incredulisq; minarũ Dei, atque non credentibus, donec patris cura & perſeuerantia perſuaſum fuit; atque ita etiam opus promotum & abſolutum, in ſuamq; etiam ipſorum ſalutem petitum & ſubitum; totoq; vnius anni tempore concluſi permanſerunt quaſi in carcere, cuius Græcum nomen φυλακὴ, id eſt, cuſtodia (quæ & Latinè carcer dicitur) magis ad ſententiam facit. Atque inundante duranteq; diluuio mundus omnis ille originalis, hoc eſt, impij, increduli, & ſceleſti homines cuncti, quibus terra contaminata fuerat, periere, idq; aquis vltricibus ſimul & expiatricibus. terra verò poſtea omni illa hominum ſorde ac labe expiata extitit, octo tantùm animabus exceptis, quas ſibi iam credentes & obtẽperantes Deus exceptas ſibi ſeruauit. S. S. E. Ingredere in arcam tu, & vxor tua, & filij tui, & vxores filiorum tuorum, te enim vidi iuſtum, &c. Verbo igitur Dei iubente & arca conſtructa, & illi in arcam ingreſsi perpetuum vnius anni carcerem pertulerunt, velut mortui lucis auræq; diurnæ expertes. S. S. E. Et clauſit Dominus oſtium arcæ ſuper illos. Eodem rurſus poſt apertam arcam*

vocante Verbo Dei, audierunt, Egredere de arca, &c. Quòd autem omnia hæc ex authoritate Dei virtute atque efficientia Verbi confecta fuerint, ostendit Petrus illis verbis: In quo & his qui in carcere erant spiritibus veniens prædicauit. *Nam Christus heri, hodiè, & cras vno spiritu omnia operatus est à mundi initio in æternum vsque; qui enim nunc est Christi spiritus, idem ab æterno fuit sanctus ac inseparabilis à Patre secundum diuinitatem, in quo Spiritu sancto suo veniens, his qui in carcere erant, salutem ex anteacto diluuio prædicauit, dicēs:* Egredere de arca, &c. in qua pauci spiritus, id est, octo animæ saluæ factæ sunt. *non autem alio pacto saluæ factæ sunt ex diluuij inundatione, nisi cōclusi in arca. ea verò arca diluuio inundata fuit, sed non summersa, vt quæ Dei consilio & iussu ad illam salutem comparata fuerat, ex lignisq; Copher contexta, & bitumine à Deo demōstrato interius exteriusq; obducta; cuius ligni ac bituminis potentissima aduersus diluuia materia est. in quo etiam mysterium fuit breuitatis causa prætermittendum hoc loco. Constat autem saluos in illa arca eos fuisse, qui diuino Verbo credentes obtemperantesq; sese præbuere, qui pauci quidem fuerunt, id est,* octo; *quorū exemplum si plures imitati essent, & salutem cum his in eadem arca obtinerent ab eodem Dei Verbo. illud etiam aduotandum pro loco est, in illa arca salutem ex diluuio omnium seculorum hominibus factam, nempe iis qui ante diluuium fuerant, eiusq; salutis compotes esse studuerant, hoc est, Noahbo & vxori ac filiis cum nurubus, & iis qui diluuij tempore vixerunt; iisdem, inquam, ipsis, & iis etiam qui post diluuium superstites extiterunt, hoc est, iisdemmet ac per eosdem posteritati omni. itaque arca illa ad omnium ætatum vitam & salutem comparata fuit, cùm ætatum omnium homines seruauerit, hoc est, eos quorum ad omnes ætates vita pertinuit. Arbitramur autem figuræ huius historiam & rationem satis apertè sub hac breuitate indicatam, cuius iam facilior erit ad spiritum relata explicatio ex Apostoli huius doctrina.*

aquam. 21 Quod & [a]vos[b]nunc similis formæ saluos facit baptisma: non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum per resur-

[a] *nos 3 MS. R C. Pro lectione textus faciunt B. S. &, vt videtur, scholiastes græcanicus.*

21 Quod & vos nunc.] ἀντίτυπον. *Arcam ipsam D. Petrus Typon fuisse docet, cui Antitypon Christi Iesu mortem & resurrectionem esse ait, hoc sensu: Christus eodē Spiritu sancto, quo antiqua omnia fecerat, noua etiam perfecit. S.S.E. Oportebat enim eum per quem omnia & in quo omnia, qui multos filios in gloriā adduxerat, authorē salutis consummare, &c. Igitur vt arca olim ex Dei instituto comparata, fideles & pios, salutis propriæ cupidos & studiosos, in sese clausos interim custodiuit, dū diluuium in orbem terrarum inductū est, eosq; quasi mortuos vel mortificatos, id est, mortuis persimiles, vtpote lucis expertes, & vitalis auræ libero vsu carentes, quippe qui inter aquas superiores & inferiores agebant, solo arcæ muro à communi cum cæteris mortalibus perditione remoti ac defensi, verùm viuentes aliàs illa mortificata vita in fide & spe Dei, à quo in arcam vocati conclusiq; fuerant: ita Christi corpus diuino consilio aptatum est in salutem & vitam omnium eorum qui per omnes ætates à constitutione mundi Deo credere & obedire voluerunt, tam præteritorum ab hora prima, quàm eorum qui ad sextam, quàm etiā qui ad vndecimā vocati sunt; quorum omnium exemplum siue typum Noahbi familia repræsentauerat; in aptato verò Christi corpore, omnes susceptos fuisse, iam in Euangeliorum Elucidationibus docuimus, explicantes illud: Qui pro vobis & pro multis tradetur in remissionem peccatorum. Atque ita Christus omnibus iis in se susceptis, qui ad sese vocati venere, semel in consummationem seculorum diluuium sanguinis & mortis propriæ subiit, secumq; omnes in se conclusos & conseruatos, commori fecit in spiritu & veritate;*

veritate; omnes, inquam, præteritos qui ante illud diluuium fuerãt, & qui diluuij eiuſdem tempore erant, & qui poſtea futuri eſſent. quos, vt moriens ſecum mortificauit, ita tranſacta diluuij ſententia & inundatione, in eadem corporis ſui arca conſeruatos, ipſe ex mortuis reſurgens conſuſcitauit, liberatos, nõn à ſordibus externis carnis, quæ aqua elementari ablui expiariq́; poſſunt, ſed ab internis animorum vitiis & contaminationibus, quæ ſpirituali & vera efficientia ſanguinis & aquæ ex illa Chriſti diluuij inundatione largiſsime profluentis abluuntur. S.S.E. Non in aqua ſolùm, ſed in ſanguine & aqua. hic illius expoſitionis ſenſus eſt, Non carnis depoſitio ſordium, ſed conſcientiæ bonæ interrogatio in Deum. *quod & alius Apoſtolus ita explicuit: Si cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum; & quidquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata eius cuſtodimus, & ea quæ ſunt placita coram eo, facimus.*

reſurrectionem Ieſu Chriſti. [22] qui eſt in dextera Dei, deglutiens mortem, vt vitæ æternæ hæredes efficeremur: profectus in cælum, ſubiectis ſibi Angelis & poteſtatibus & virtutibus.

CAP. IIII.

A CHriſto [1] igitur paſſo in carne, & vos eàdem cogitatione armamini: quia qui paſſus eſt in carne, deſiit à peccatis: [2] vt iam nõ deſideriis hominum, ſed voluntati Dei quod reliquũ eſt in carne viuat temporis. [3] Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem Gentium cõſummandam,

Ephes. 4, 23.

Per reſurrectionem Ieſu Chriſti,] *qui ſuos ſecum conreſuſcitauit, & cõſedere fecit in cæleſtibus cũ ipſo, nõ iã Patris ſeruos, ſed filios vocatos, regniq́; cæleſtis hæredes appellatos.*

22 Deglutiens mortem.] *Qui mortẽ, qua omnes nos deuorabamur, ipſe degluties cõſumpſit, vt nos conſummaret, id eſt, perfectos ad vitã faceret. & poſt conſumptam mortem cælum repetiuit, inde vitam hæreditatemq́; ſuis communicaturus.* Subiectis.] *Vt ipſe dixit: Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra. ita vt quidquid velit efficere poſsit in ſuos, volentibus ac miniſtrantibus Angelis electis, reprobis verò vel inuitis atque inuidentibus.*

IN CAP. IIII.

1 Chriſto igitur in carne paſſo pro nobis.] *Sanctificationis viuum ſignum hoc eſt: Vt Chriſtus in carne ſemel paſſus, mortem ita ſuperauit, vt iam vltra non moriatur; ita qui illius paſsionis & mortis efficientiæ cõpos factus eſt ex maximo ipſius dono, morti ac peccatis mortuus eſt, & iuſtitiæ reuixit, atque ab illis Adami deſideriis & concupiſcentiis ad Dei voluntatem faciendam traductus eſt; liberatus quippe à lege maledicti per legem Spiritus dono Dei obtentam. S.S.E. Si Chriſtus in vobis eſt, corpus quidẽ mortuum eſt propter peccatũ. ſpiritus autem viuit propter iuſtitiã. Non conſiguratus amplius deſideriis & cõcupiſcẽtiis huius ſeculi, ſed ſecundũ eũ à quo vocatus eſt, ſanctũ.*

3 Sufficit enim vobis.] *Illa prior vita eorum qui in requiem Chriſti antea ingreſsi non fuerant, ſatis experimenti tulit impietatum & vitiorum, quibus homines etiam ſub lege viuentes inuoluti verſantur, non ſecus atque Gentes quæ legẽ non habẽt. Nam cùm vtriſq́; cõcupiſcentia imperet, quã nec ſcripta lex tollebat, ſed accuſabat, vtriſq́; iudiciũ impẽdebat Dei viuẽtis. S.S.E. Exiſtimas tu ô homo qui talia facis, & iudicas eos qui talia agunt, quod tu effugies iudiciũ Dei?*

dam, his qui ambulauerunt in
luxuriis, desideriis, vinolẽtiis,
comessationibus, potationi-
bus, & illicitis idolorum cul-
tibus. 4 in quo admirãtur nõ in quibus nunc obstupescunt 13 MS.
concurrentibus vobis in ean- peregrinantur 3 MS. C.
dem luxuriæ confusionem,
blasphemantes. 5 qui reddent B
rationem ei, qui paratus est iu-
dicare viuos & mortuos. 6 Pro-
pter hoc enim & mortuis euá-
gelizatum est: vt iudicentur
quidem secũdùm homines in
carne, viuant autem secundũ
Deum in Spiritu. 7 Omnium –1 MS. G. S.
autem finis appropinquabit. appropinquauit 8 MS. G. S.
Estote itaque prudentes: & vi-
gilate in orationibus. 8 Ante
omnia autem, mutuã in vo- vosmetipsos 3 MS. G. S.
bismetipsis charitatem conti-
nuam habentes: quia charitas
operit multitudinem peccatorum. 9 Hospitales inuicem sine Prou. 10, 12. C
murmuratione. 10 Vnusquisque sicut accepit gratiam, in al- Rom. 12, 13.
terutrum illam administrantes: sicut boni dispẽsatores mul- Heb. 13, 2. Phil. 2, 14.
tiformis gratiæ Dei. 11 Si quis loquitur quasi sermones Dei. si Rom. 12, 6. 1 Cor. 4, 2.
quis ministrat: tanquam ex virtute, quam administrat Deus:
vt in omnibus honorificetur Deus per Iesum Christum: cui
est gloria & imperium in secu-
la seculorum. Amẽ. 12 Charis-
simi, nolite peregrinari in fer- mirari MS. B. S. Q. n.
uore qui ad tẽtationem vobis
fit, quasi noui aliquid vobis
contin-

4 In quo admirantur.] *Ii qui nondum Dei sanctificatione ac spiritu, sed humanis affectibus desideriisque aguntur, admirãtur sanctorum conuersationem adeò à suo ipsorum exemplo alienam, vt alteri terrestres prorsus, alteri verò planè videantur cælestem vitam agere. quam isti hypocrisin quampiam vel ignauiam & segnitiem, aut abiectã vilemque humilitatem arbitrati, vituperant.* qui reddent rationẽ *non vobis, nam id vestri muneris non est; sed* ei qui paratus est iudicare viuos, *adhuc in carne illa Adami,* & mortuos *in Christo: vtrorumque enim iudex Deus est. Non enim qui seipsum commẽdat ille probatus est, nec qui se mortuum existimat mortuus est; sed quem Deus cõmendat, quemque Christo suo commori facit, & conresuscitat, in cælestibusque consedere facit.*

6 Mortuis euangelizatum est.] *iis qui in Christo mortui sunt, bonus nuntius fuerat allatus, fore vt quamquam cæteris hominibus similes existimarentur, quod ad externam speciem attinet, in spiritu autẽ Dei Filium Iesum Christum referrent, qui habitu inuentus vt homo, tamen homo Dei Filius erat tentatus per omnia pro similitudine, absque peccato.*

7 Estote itaque.] *Eos qui ad hanc sanctificationis felicem sortem cursum contenderent, admonitio atque exhortatio hæc præcipuè spectat.*

10 Sicut accepit gratiam.] *De ministeriorum spiritu ac gratiarũ distributione sermo est. quarũ summa fides in ipsis ministris exigitur.*

12 Peregrinári.] *Nec nouum aut à vocationis vestræ exemplis alienum ducite incendiũ aliquod laboris & periculi vobis per homines allati, eo nomine solùm quòd Christiani estis, quodque*

quodq́ Christi doctrinam vita ac moribus præstatis. Nam nec id nouum est, cùm id ipsum grauius multo & durius Christus dux magisterq́ vester pertulerit. non est autem discipulus supra magistrum, nec alienum à conditione discipulorum Christi & efficientia illius, quem Ioannes in Spiritu sancto & igne suos baptizaturum prædixerat. Nec ignorante Deo vobis accidit, sed vidente & permittente ad probationem vestram, multorumq́ spectantium vtilitatē & efficientiæ virtutisq́ suæ manifestationē. Huiusmodi oppressiones duabus de causis graues putari solent, vel propter laborem ipsum doloriq́ sensum atque rerum iacturam & mulctam, vel propter infamiam & opprobriū. laborem quidem quāquam grauem, tamen breuē fore sperate, eumq́ æternorum Christi bonorū cōmunione non compensandū, sed longissimè superandum; nam si compatimur, & conglorificabimur. opprobrium verò nullum vel obiici, vel si obiiciatur, hærere potest iis qui nec sceleris conscientia tenentur, nec vero crimine conuincuntur aut notantur. Christianū verò esse, nullum scelus, sed præstās virtus est, quare & Christianum vocari, ob idq́ aduersa pati, nec probrosum nec non gloriosum esse potest. gloriæ enim Dei tribuitur fortitudo illa animi, qua quis propter pietatem veramq́ virtutem grauissima quæq́ æquo perfert animo.

contingat: [13] sed communicā-
tes Christi passionibus, gau-
dete, vt & in reuelatione glo-
riæ eius gaudeatis exultantes.
D [14] Si exprobramini in nomine
Christi, beati eritis: quoniam
"quod est honoris, gloriæ, &
virtutis Dei, & qui est eius Spi-
ritus: super vos requiescet.
[15] Nemo autē vestrū patiatur
vt homicida, aut fur, aut ma-
ledicus, aut alienorum appeti-
tor. [16] Si autem vt Christianus:
non erubescat, glorificet autē
Deum in isto nomine. [17] quo-
niā tēpus est vt incipiat iudi-
cium à domo Dei. Si autē pri-
mùm à nobis, quis finis eorū
qui non credunt Dei Euange-
lio? [18] Et si iustus* vix" saluabi-
tur: impius & peccator vbi
parebunt? [19] Itaque & hi qui
patiuntur secūdum voluntatē
Dei: fideli creatori cōmendēt
animas suas in benefactis.

"gloria Dei Spiritus in vobis requiescit 1 MS.S. "gloriæ & Dei Spiritus in vobis requiescit 3 MS.G.Q.N.

Prou. 11,31. *quidem o. "saluatur MS.G.S.

CAP. V.

A [1] SEniores ergo qui in vobis
sunt obsecro, consenior &
testis Christi passionū, qui &
eius

15 Alienorum appetitor.] *ἀλλοτριοεπίσκοπος, insidiator, alienarūq́ rerū & actionū inuidus indagator & cognitor. Nam appetētia sola alienæ rei sub legē ciuilē nō cadit, rapacitas verò mulctā subit, de qua prius dictū,* Aut vt fur. Maledicus,] *malefactor, κακοποιός.*

16 Non erubescat.] *Nā verecūdia nō bonā causam sed malā arguit. Christiani autē nomē virtutem significat magnam, eamq́ ex Deo profectam, qui & Christum suum vnxit, & veros nominis huius sectatores inunget.*

17 Vt incipiat iudicium.] *Lege historiam Nadab & Abiu, & intellige quid Apostolus illinc producat.*

19 Secundum voluntatem Dei.] *Ad probationem fidei, eruditionemq́ aliorum.*

IN CAP. V.

1 Seniores,] *Presbyteros, in quo genere & Episcopi sunt.* Testis.] *Qui riuum testimonium*

unum dare possum passionum Christi pro corpore suo, quod est Ecclesia, non solùm passionis in morte & ante mortem perlatæ, sed passionum spontè alacriterq́ subitarum causa hominum erudiẽdorum instruendorumq́ ad regnum Dei, propter maximam charitatem qua dilexit nos: & eius quæ reuelanda est, gloriæ communicator. *Testis etiam resurrectionis illius, cuius virtutem mihi communicauit.*

eius quæ in futuro reuelanda
est, gloriæ cõmunicator: [2]pa-
scite qui in vobis est gregem
Dei, prouidentes non coactè,
sed spontaneè secũdum Deũ:
neque turpis lucri gratia, sed
voluntariè: [3] neque vt domi-
nantes in cleris, sed *formę fa- *forma facti gregi M.S.B.S. -C. 2.
cti gregis ex animo. [4]Et cùm
apparuerit princeps pastorũ, B
percipietis immarcessibilem
glorię coronã. [5]Similiter ado-
lescentes subditi estote senio-
ribus. Omnes autem inuicem Rom.12.10. Iacob.4.6.
humilitatem insinuate, quia
Deus superbis resistit: humi-
libus autem dat gratiã. [6] Hu- Iacob 4,10. Psal 54,23.
miliamini igitur sub potenti C
manu Dei, vt vos exaltet in tẽ-
pore visitationis: [7]omnem so- Matt.6,25. 18. Luca 12,22.
licitudinem vestram proiiciẽ-
tes in eum, quoniam ipsi cura
est de vobis. [8]Sobrij estote &
vigilate: quia aduersarius ve-
ster

2 Qui in vobis est] *Duplicis significationis verbum,* In vobis; *apud vos & in cura vestra, atque etiam intra vos ipsos. Namque in singulis hominibus grex est Deo.* Gregem Dei.] *Non vestrum, sed Dei, à quo factum & redemptum nouimus.* Prouidentes.] *ἐπισκοποῦντες, visitantes, curantes, Episcopi vero officio functi, idq́ ex charitate, non inuitè nec difficiliter, nec ex cupiditate; nam ex hac nascitur libido & ambitio ampliorum Episcopatuum; sed secundum Deum, qui omnes homines vult saluos fieri, omnibusq́ prouidet, nec personam respicit, nec maiorem curam gerit magnarum vrbium quàm exigui pagi.*

3 Nec dominantes in clerum.] *Vt reges Gentium, qui dominantur eorũ: Sed qui maior est vestrum, fiat sicut minor.*
Formæ facti.] *Vos ipsos primos præbentes exemplar viuum ipsius gregis, quorumq́ illi modestiam & obedientiam imitentur.*

4 Princeps pastorum.] *Princeps iure, princeps munere, princeps exemplo, qui dedit animam suam pro ouibus suis.*

5 Adolescentes.] *νεώτεροι Presbyterorum correlatiuum est, totumq́ pascendum gregem significat. non ætatem hoc loco, sed ordinem significat.* Omnes inuicem.] *Addendum verbum Obsequentes, ὑποτασσόμενοι, ita vt amantes ex animo decet.* Humilitatem.] *Modestiam, mansuetudinem, comitatem, virtutem omnem arrogantiæ oppositam intra vestrum sinum fouete; non fictam, sed intus habitantem, indeq́ sese opportunè proferentem.*

6 Sub potenti manu Dei.] *Ad quem omnis interna externaq́ actio primùm referenda est quæcunque ad personam, quæcunque ad rem illa pertineat.* 8 Sobrij estote.] *Opportunè hæc doctrina inducta est, post indicatam curam Dei de salute & tutela suorum, indicat inuidam aduersarij rabiem & auiditatem perdendi non solùm improbos, sed optimum quemq́. iuxta illud: Et tu insidiaberis calcaneo illius. Sobrij igitur attentiq́ estote; nam ille semper intentus est.* Vigilate; *ille enim nunquam dormit.* Leo

rugiens,

ſter diabolus tanquam leo ru-
giens circuit, quærens quem
deuoret. 9 Cui reſiſtite fortes
in fide: ſcientes eãdem paſſio-
nem ei quæ in mundo eſt, ve-
ſtræ fraternitati fieri. 10 Deus
D autem omnis gratiæ, qui vo-
cauit nos in æternam ſuã glo-
riam in Chriſto Ieſu, modicũ
paſſos ipſe perficiet, confirma-
bit, ſolidabitque. 11 Ipſi gloria
& imperium in ſecula ſeculo-
rum. Amen. 12 Per Syluanum
fidelem fratrem vobis, vt ar-
bitror, breuiter ſcripſi: obſe-
crans & conteſtans hanc eſſe
verã gratiã Dei, in qua ſtatis.
13 Salutat vos Eccleſia, quę eſt
a colle&a o. in Babylone, "coëlecta": &
Marcus filius meus. 14 Saluta-
te inuicem in oſculo ſancto:
Gratia vobis omnibus qui
eſtis in Chriſto Ieſu.

AMEN.

rugiens, *auiditate & ſtudio.* circuit *artibus ſuis & inextricabilibus ſpiris, quibus plenè cognoſcendis & vitandis, aut ſuperandis, humana ſapientia minor eſt. Vnicum autem & certiſſimum remedium eſt firmitudo in fide dictorum Dei, cuius cognitione & vſu illius techinas vincere Chriſtus docuit, nuſquam à fidei rationibus & argumentis diſcedens in noſtrum exemplum: Scriptum eſt, rurſus Scriptum eſt, Scriptum eſt enim. lege Elucidatione in Mattheum, cap. 4.*

9 Eandem paſſionem.] *Latina hæc oratio impeditior eſt propter articulorum Græci ſermonis inopiam qua Latini laborant. loci ſententia illa erit: Scitote eam quæ in vos inſurgit afflictionem, hoc ipſo aduerſario vrgente & inſtigante oriri, verùm nec grauem eſſe adeò, nec perpetuam: non perpetuam, quippe* quæ fraternitati veſtræ, *hoc eſt, vobis fratribus nõ poſt hanc vitam, ſed in hoc mundo tantum excitatur, atq; in eodẽ abſoluitur: non grauem, propter curam & virtutem Dei vobis prouidentis. eadem ſententia cum illa: Nolite timere eos qui occidunt corpus, &c.*

12 Obſecrans.] παρακαλῶν, *exhortatus & atteſtatus* gratiam Dei eſſe, in qua ſtatis, *ij qui Dei donum obtinuiſtis: ideoq; cæteros bonorum exemplo per patientiam ad huius gratiæ communionem quærendam hortatus ſum.*

13 Coëlecta.] *Vnà vobiſcum electa ad teſtimonium veritatis Ieſu Chriſti.*

In D. Laurentij Cænobio regio, anno M. D. LXXXVI.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam poſteriorem D. Petri Apoſtoli ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

EVANGELICÆ doctrinæ, hoc eſt, regenerationis ac ſanctificationis Chriſtianæ ſumma ratio hac Epiſtola ab Apoſtolo repetitur & cõmemoratur ad confirmationem eorum quibus illa iam conſtiterat, & eruditionem etiam eorum qui in vera pietate inſtituuntur, cum prædictione falſæ inutilisque doctrinæ, quæ ex hominum audacium & imperitorum mente olim oritura expectabatur. Namque hæc ratio ex diuini Spiritus conſilio profecta, & verè ſapientibus firmitudinem cum conſolatione coniunctam, & indoctis atque propriæ ſententiæ amatoribus redargutionem perturbationemque paritura erat. eſt autem Epiſtolæ genus commemoratiuum, vt ex duobus eiuſdem locis annotatur.

CAP. I.

SIMON [1] Petrus, ſeruus & Apoſtolus Ieſu Chriſti, iis qui coæqualem nobiſcum ſortiti ſunt fidem in iuſtitia Dei noſtri, & Saluatoris

[1] Simeon MS. G. q. A

IN CAP. I.

1 Simon.] *Apoſtoli munus profitetur & exercet, ſuumq́; prius indicat nomen, cùm proprium, tum adiunctũ; deinde propriam ſortem ac demum ordinem. Nomen fuit* Simon *à parentibus impoſitum, id eſt, auditor & obſecutor, quo quia ſanè vſus eſt, cognomine etiam eſt auctus, ex reuelationis diuinæ beneficio accepto & obſeruato, ita vt* Petrus *à Chriſto audierit, firmus permanens, & ſtabilis in Eccleſia Dei, quæ eiuſmodi Petris conſtruenda erat; primus ſuper fundamentum verum ita appellatus & conſtitutus. vtrũque nomen ad fidem Epiſtolæ primùm, deinde etiam ad imitationis exemplum producit. Conditionem verò ſiue ſortem ſeruitutis mentione indicat.* Seruus, *à captiuitate mortis redemptus, & tranſlatus in ſeruitium eius, cui ſeruire regnare eſt; ideoq́; fidem ſeruaturus Domino, quaſcunque partes agere iuſſus fuerit; iubetur autem Apoſtoli perſonam parteſq́; agere apud Eccleſiam Dei, cuius duo in vniuerſum primi ſtatus ſunt, quod ad virtutis ſanctitudinisq́; rationem facit; alter eorum qui fidem amplexi obſequium ſubeunt ex Dei gratia, nondũ tamen diuinũ illud à Chriſto promiſſum ac communicatũ acceperunt donũ; alter eorũ qui iam Deo acceptum referentes, ſummis laudibus gratulationibuſq́; prædicant. hos priores in ſalutationem atque teſtimonij laudiſq́; cõmunionem vocat, atque eoſdẽ ad cæterorũ ædificationẽ hortatur.* Coæqualem nobiſcũ ſortiti ſunt fidẽ] *quæ reuelãda erat, vt Paulus declarauit; eamq́; fidẽ ſortitos eſſe ait* in iuſtitia Dei, *qua iuſtificati;* & Saluatoris *noſtri, qua ſeruati ſunt, ſub nomine illo Ieſuagh, Chriſti Vncti à Deo ad ſalutẽ humani generis, ac regni cæleſtis gubernationẽ & cõmunicationem. Eũdem autẽ qui Ieſus Chriſtus dicitur, Deũ eſſe, illa orationis cõtextura indicat,* Dei noſtri & Saluatoris, *ex vi coniunctionis Græcæ ac Latinæ. ſumma hæc eſt miſericordiæ immenſæ, ac veritatis Dei.*

2 Gratia

toris Iesu Christi. 2 Gratia vo-
bis & pax adimpleatur in co-
gnitione Dei & ᵐChristi' Iesu
Domini nostri: 3 quomodo
omnia nobis diuinæ virtutis
suæ, quæ ad vitã & pietatem,
"donata sunt', per cognitionẽ
eius, qui vocauit nos propria
gloria & virtute, 4 per " quem'
maxima & pretiosa nobis
promissa donauit: vt per hæc
efficiamini diuinæ consortes
naturæ, fugientes eius quæ in
mũdo est cõcupiscentiæ cor-
B ruptionem. 5 Vos autem curã
omnem subinferentes, mini-
strate in fide vestra virtutem,
in

ᵐ IO MS. G. Q.

ⁿ donata est 7 MS. G. *Vtramque lectionem agnouit Beda.*

ⁿ quæ 7 MS. G.

ⁿ quam 8 MS. B. *Textus consentit* G. q.

2 Gratia vobis.] *Salutatio cõmunis, vtramque Ecclesiæ partem spectans, cuius vnum corpus est sanctis atque fidelibus constans: horum omnium caput Christus. Nihil autem imperfectioribus vel cõmodi vel incõmodi accidit, quod idẽ perfectos ac sanctiores non tangat. S.S.E. Quis infirmatur, & ego non infirmor? &c. Quamobrem quæ sibi à Deo donata sanctiores gratulantur, eadem cæteris communicari donariq; exoptant & postulant. idq; hoc loco Petrus aptè exprimit verbo* adimpleatur. Gratia, *qua grati fiunt accipientes.* Pax *Christi quæ exuperat omnem sensum, non quomodo mundus dat.*

In cognitione Dei.] *De qua scriptum est: Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te, & quem misisti Filium tuum. quemadmodum verò eum cognosci expediat, declarat statim:* Christi Iesu Domini nostri, *vt verè ex virtute & efficientia cognoscatur Dominus, Vnctus, & Salutifer.*

3 Quomodo omnia.] *Epiphonema est Hebraico in sermone vsitatißimum schema, ad gratulationem hoc loco vsurpatum. Omnia diuina promissa quæ ad vitam & pietatem pertinebant, sanctis donata esse affirmat, & gratulatur iis qui secundũ Dei propositum vocati sunt sancti, qui iam non secundũ carnem ambulant: Non, inquit, donanda sunt omnia, vt antiqui fideles dicebant & sperabant, sed* donata sunt; *in quo, quantum Nouum Veteri testamento præstiterit, æstimandum proponit: Omnia, inquit, Dei promissa quæ ad vitam æternam & verũ sui cultum faciunt, diuina illius virtute nobis donante contigerunt.* Per cognitionem.] *De qua scriptum est: Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te, & quem misisti Filium tuum.*

Propria gloria.] *Propria misericordia, quæ diuitiæ gloriæ Dei appellãtur:* & propria virtute; *nec enim volentis & currentis, sed Dei miserentis & efficacißimi opus hoc est.* 4 Diuinæ consortes naturæ.] *Christi Filij Dei de carne eius, de ossibus eius ac de spiritu eius; alienati ab illa corruptione mundana quæ ex concupiscentia nascitur.* 5 Curam omnem.] *Sanctos ad omnia pietatis vera exercitia obeunda, præstanda, & consolidanda, pulcherrima gradatione hortatur, non quòd dubitet illos ita facturos, sed gratulantium more currẽtibus calcar addens. vt illud: Intende prosperè, procede, regna.* In fide vestra.] *Quã creditis secundum potentiã virtutis Dei: in hac fide exercete illam virtutem, de qua scriptum est: Si habueritis tantam fidem quantum granum sinapis, & dixeritis huic monti, transfertor in mare, &c. Huic virtuti scientia adiungatur sacrarum Scripturarũm, qua poßitis reddere rationem eius quæ in vobis est fidei: scientiam verò temperabit abstinentia ab omni superbia, insolentia, elatione animi & contentione, & eiusmodi aliis vitiis, quæ ex inflante scientia proficiscuntur. Hãc sequetur patientia ad ferendum omnẽ aduersarij & contentiosorum impetum. Deinde pietas in Deum, amor in fra-*

in virtute autem ſciẽtiam, [6] in ſcientia autem abſtinentiam,
in abſtinentia autem patientiam, in patientia autem pie-
tatem, [7] in pietate autem amorem fraternitatis, in amore au-
tem fraternitatis charitatem.
[8] Hæc enim [a] ſi vobiſcum aſ-
ſint, & ſuperent: non vacuos,
nec ſine fructu vos conſtituẽt
in Domini noſtri Ieſu Chriſti
cognitione. [9] Cui enim non
præſto ſunt hæc: cæcus eſt, &
manu tentãs, obliuionem ac-
cipiens purgationis veterum
ſuorum delictorum. [10] Qua-
propter fratres magis ſatagite
vt per bona opera certam ve-
ſtram vocationem & electio- C
nem faciatis. hæc enim facien-
tes, non peccabitis aliquando.
[11] Sic enim abundanter mini-
ſtrabitur vobis introitus in æ-
ternum regnum Domini no-
ſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti.
[12] Propter quod incipiam vos
ſemper commonere de his: &
quidem ſcientes & confirma-
tos vos in præſenti veritate.
[13] Iuſtum autẽ arbitror quã-
diu ſum in hoc tabernaculo, ſuſcitare vos in commonitio-
ne: [14] certus quòd velox eſt depoſitio tabernaculi mei, ſe-
cundum quod & Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſignifi- *Ioan. 21, 19.*
cauit mihi. [15] Dabo autem operam & frequenter habere
vos poſt obitum meum, vt horum memoriam faciatis.

[a] vobis cùm adſint ; MS. *Utroun modo intelligi poſſunt Græca.*

tres, quos cùm hoc nomine diligatis, conſequens eſt vt charitatis officiis proſequamini.

8 Non vacuos.] *Argumento erunt (tãquam fructus arboris argumentum ſunt) cognitionem illam Ieſu Domini noſtri Uncti vobis iam conſtare, vel certè iam accedere, apeririq́ iam oculos veſtros ab illo, vt illius cæci oculi aperti ſunt, qui primũ ſibi homines vt arbores videri, deinde verò omnia clarè conſpici confitebatur.*

9 Cui enim non præſto.] *Nam qui ambulat in luce, opera lucis facit, & lumen diei videt.*

10 Hæc enim, Bona opera.] Aliquando *ποτε vnquam. non ex veſtra virtute hoc, ſed ex virtute Spiritus Chriſti in vobis habitantis abundeq́ præſtantis. hoc ita explicandum ſubiuncta ratio indicat,* Sic enim, *&c.*

12 Commonere.] *Officium ſuum præſtiturum ſe profitetur illis non indigentibus alio præter hoc, hoc eſt, commonitionis ſtudio, quod etiam præſtantiſſimis viris probatur. Sententiæ ſingularis ratio eſt in verbo ὑπομιμνήσκειν.* Scientes vos & confirmatos. *Sic ille, Quãuis Scæua ſatis per te tibi conſulis & ſcis.*
In præſenti veritate] *Chriſti, quæ eſt deponere veterem hominem cum actibus & concupiſcentiis ſuis; & induere nouum, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate.*

16 Doctas

[16] Non

ᵃdoctas ʃ MS. Q. n. 1 Cor. 1, 17. 13, 20.
16 Non enim ᵃindoctas' fabu-
las ſecuti, notam fecimus vo-
bis Domini noſtri Ieſu Chri-
ᵇpræſentiam ʃ MS. R. G. ᵛἐκείνου.
ſti virtutem & ᵇpræſciētiam':
ſed ſpeculatores facti ᵛillius'
D magnitudinis. 17 Accipiens
enim à Deo Patre honorem &
gloriam, voce delapſa ad eum

16 Doctas fabulas.] *σεσοφισμένοις, ingeniosè ac ſophiſticè concinnatas, quales à Poëtis inueniri ſolent ad deos ſuos inducendos, vel allegoricῶs confingendos: ſed veritate ipſa ſenſibus perſpecta, præſentem Deum in mundum miſſum, Filium à Patre in carne naturaq́ humana ſalutem hominibus attuliſſe teſtamur; tres videlicet viui ac fideles teſtes, in loco ſancto, in monte Tabora vocem audiuimus ex alto miſſam, humana voce maiorem auguſtioremq́ à magnifica gloria. De ingenioſa autem Poëtarum induſtria in confingendis ornandisq́ Diis, Pindarus diſertè canit:*

Legendum θαυματὰ, id eſt, θαυμαστὰ Euſt. oſt.

ἢ θαῦμα τὰ πολλά.
καὶ πού τι καὶ βροτῶν φρένα
ὑπὲρ τὸν ἀληθῆ λόγον
δεδαιδαλμένοι ψεύδεσι ποικίλοις
ἐξαπατῶντι μῦθοι
χάρις δ᾽ ἅπερ ἅπαντα τευ-
χει τὰ μείλιχα θνατοῖς,
ἐπιφέρουσα τιμάν,
καὶ ἄπιστον ἐμήσατο πιστὸν
ἔμμεναι τὸ πολλάκις.
ἁμέραι δ᾽ ἐπίλοιποι,
μάρτυρες σοφώτατοι.
ἔστι δ᾽ ἀνδρὶ φάμεν
ἐοικὸς ἀμφὶ δαιμόνων κα-
λά, μείων γὰρ αἰτία.

Quæ nos ita ex tempore vertebamus:

Referuntur multa mira.
Mortaleſque ſæpè pulchris
Magis fabulis tenentur
Veri quàm ſermonis vſu:
Sed quæ blanda cernit eſſe
Mortalibus, fingit olim
Gratia, exhibetque honorem
Sæpè & crediſiſſe cogit
Quod te credere negabis.
Verùm poſteri dierum
Teſtes ſapientiores.
Attamen de Diis honeſta
Expedit viro referre.

Matt. 17, 5.
huiuſcemodi à magnifica gloria, Hic eſt filius meus dilectus
in quo mihi complacui, ipſum audite. 18 Et hanc vocem nos
audiuimus de cælo allatam, cùm eſſemus cum ipſo in monte
ſancto. 19 Et habemus firmio-
rem propheticum ſermonem:
cui benefacitis attendentes
quaſi lucernæ lucēti in caligi-
noſo

19 Firmiorem propheticum ſermonē.] *Iſraëlitis grauius erat Prophetarum clarum ac planum teſtimonium, quàm quodlibet aliud ab hominibus viuentibus profectum, quãquam legitimum atque ex lege ſatis graue, maximè verò iis quibus non adeò cōſtabat Apoſtolorum virtus & poteſtas atque authoritas illa, qua viuum teſtimonium proferebatur. Namque de hoc teſtimonio Petrus hoc loco non agit, ſed de eo qui legitimè in humanum iudicium apud homines iudices pronuntiari poteſt his verbis:* VIDI, AVDIVI, præſens atque ſentiens, &c. βεβαιότερον, *vobis manifeſtiorem, vt pete quòd omnibus vobis in promptu eſt, atque inter manus oculosq́ verſatur. Propheticum autem ſermonem lucernam in caliginoſo loco ardentem vocat; namque hoc ſacrorum Scriptorum officiũ eſt, humanis videlicet animis verum inquirentibus, nondum tamen per Spiritum ſanctum Chriſti*

interim

interius refectis, veritatis lumen prætendere, quo per hanc seculi tempestatem & opinionum perplexitatem iter dirigatur vitæ.

nosso loco, donec dies elucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris: 20 hoc primũ intelligẽtes, quòd omnis prophetia scripturæ propria interpretatione non fit. 21 Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia: sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines. 2 Tim. 3, 16.

Cap. II.

1 Fuerunt verò & pseudoprophetæ in populo, sicut & in vobis erũt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis, & eum qui emit eos, Dominum negant: superducen- A

Donec dies elucescat.] *Domini dies, de qua scriptum est, Ecce dies venient, &c. & non docebit vir fratrem suum, neque vir proximum suum dicentes, Venite & quæramus Dominum & ambulemus in viis eius: quia omnes scient me à maximo eorum vsque ad minimum eorum, & ero illorum Deus in perpetuum.*

Lucifer.] *Christus, qui lux vera est in cordibus suorum per Spiritum sanctum exortus testimonium sui firmat; quod omnium hominum testimonio maius est & efficacius.*

20 Propria interpretatione.] *Eadẽ huius loci sententia cum illo D. Iacobi: Nolite fieri plures magistri fratres. Nã si prophetiæ authoritas non ex dicentis voluntate aut libidine, sed ex dictantis consilio profecta est, interpretatio etiam nõ ex legentis ingenio, sed ex diuini Spiritus mente petenda est; atque ita nulli licet Scripturas ad suum placitum interpretari, sed ad eum quem illæ ipsæ postulant modum.*

21 Non enim voluntate humana.] *Prophetiam naturalem, quam quidam ex Philosophis ponunt, sententia hac confutat. Nam quæ verè prophetia est, Deum solum authorem habet, eumq́ liberum dictatorẽ, opportunitatum ac temporum arbitrum vnicum. S. S. E. Dominus locutus est, quis non prophetabit? aliàs nemo prophetare vaticinariq́ potest, Domino tacente vel non dictante: siquidẽ & Hieremias & Ioannes Baptista, & quicunque etiam alij à conceptu ad vaticinandum delecti sanctificatiq́ fuere, munus proprium non antè executi sunt, quàm mitterentur edocti quid dicerent agerentq́, vt & ipsorũ scriptis vel dictis cõstat.* Sancti Dei.] *Sanctificati atq́ è populo secreti ad illud munus.*

In cap. II. 1 Fuerunt verò & pseudoprophetæ.] *Quicunque non diuino, sed suo ipsorum spiritu acti vaticinari vel potius vaticinium ementiri ausi sunt, pseudoprophetæ dicuntur. ex quo grege Ananias fuit, Hieremiæ æmulus acerrimus. huiusmodi nocentissima pestis fuit populo Israëlitico multarum calamitatum causa. horum verò imitatores non defuturos olim Apostolus etiam Deo indice vaticinatur; nõ qui futura prædicere ausint; namq́ hos res ipsa euentusq́ arguet; sed qui doctrinis ac præceptis, institutisq́ ex propria mente vel ex praua scripturarum interpretatione excogitatis, Christiani nominis populum à vera Iesu Christi virtute & cognitione ad opiniones varias, inutilesq́ actiones, atq́ à simplici fratrum amore ad pestiferas contentiones traducant.* Mendaces.] *Qui non solùm magisterij authoritatẽ, sed doctrinam etiam ipsam rationemq́ singularem suarum sectarum, inuentis compositisq́ verbis mentiti, fucum populo facient.* Qui emit eos, Dominum.] *Δεσπότην, principẽ antistitemq́ salutis libertatisq́ suæ, cuius virtute & opera, cuiusq́ sanguine & morte empti fuerant precio magno & incor-*

& incorruptibili, à quo iure ne latum quidem vnguem desciscere debuerunt, tum in iis quæ ad cognitionem veri, tum etiam in iis quæ ad honestæ vitæ, veræq; virtutis actiones pertinent. Negant autem cùm non omnibus illius verbis ac dictis vt emptori empti paret, simplicissimosq; seruos agunt, sed vnusquisque suum sibi peculium sua causa nomineq; curat priuato.

ducentes sibi celerem perditionem. [2] Et multi sequentur eorum luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur. [3] & in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur. quibus iudicium iam olim non cessat: & perditio eorum non dormitat. [4] Si enim Deus Angelis peccantibus non pepercit: sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in iudicium reseruari: [5] Et originali mundo non pepercit, sed octauum Noë iustitiæ præconē custodiuit, diluuium mundo impiorum inducens. [6] Et ciuitates Sodomorum & Gomorrhæorum in cinerem redigēs, euersione damnauit, exemplum eorum qui impiè acturi

Iob 4, 18. Iudæ 6.

Genes. 7, 1.

Genes. 19, 24.

Celerem perditionem.] *Dum peccata peccatorumq; definitiones ac sarcinas accumulant, quibus discipulos onerant.*

2 Eorum luxurias,] *intemperantes opiniones & actiones, magnifica specie pietatis à potestate publica sese eximentes.*

Via veritatis.] *Quæ à Christo munita est, qui est via, veritas, & vita. hæc quòd simplicissima & omni propriæ vtilitatis & ambitionis commoditate caret, tanquam vilis & abiecta repudiabitur primùm, deinde etiam blasphemabitur, adeò vt exolescat apud ipsos.*

3 In auaritia.] *Vnica ac princeps tantæ insolentiæ causa, cui etiam ambitionem adiungere licet.* Namque & hæc sub πλεονεξία continetur, *quæ adeò ingeniosa sermonumq; artificiosa magistra est, vt alienas cùm res tum animas verborum lenocinio captet. hoc significat illud,* De vobis negotiabuntur; *ducētes quæstum esse pietatem, vt alio loco explicatur.*

Quibus iudicium.] *Qui ignorationem excusare non poterunt vllo pacto, nec ipsi, nec ipsorum sectatores, cū manifestis præiudiciorum exemplis premantur, quorum ratio perpetua æternaq; est. Nam quod Deus semel approbauit, ratum, firmum, constansq; est; approbauit autem fidem obseruantiamq; virtutis. contrà verò quod semel damnauit, id perpetuò dānat & odit, vt infidelitatem & impietatē omnem, idq; omnium tum generationum tum ætatum exemplis ostendit.*

4 Cruciandos.] *Angelos damnatos quidem ab initio, sed nondum omnino meritis pœnis affectos indicat, quod ad misericordiæ Dei laudem facit. huc illud pertinet: Venisti ante tempus torquēre nos.* 5 Originali mundo.] *Hominibus primæ ætatis, quæ à parentū transgressione adusque diluuij tempora censetur.* Octauum.] *Idem quod in priori Epistola, In qua pauci, id est, octo animæ saluæ factæ sunt. Nam qui* octauum *statuit, septem præcessisse confirmat vt constet numerus.* Iustitiæ præconem *appellat, quem toto fabricandæ arcæ tempore id egisse indicat, vt cum sermonibus ac prædictionibus, tum illa operis operarumq; perseuerantia Deus orbis hominumq; iudex crederetur, metueretur & obseruaretur; cui præconio vxor, filij, ac nurus adstipulabantur suis operis in arcæ fabricatione assiduè ponendis.*

acturi sunt ponens: [7] & iustum
Lot oppressum à nefandorũ B
"iniuria ac' luxuriosa cõuer- [1 MS. R. G. impudica 1 MS. Q. n.]
satione eripuit. [8] aspectu enim
& auditu iustus erat: habitans
apud eos qui de die in diẽ ani-
mam iustam iniquis operibus
cruciabãt. [9] Nouit "Dominus' [Deus MS q.]
pios de tentatione eripere, ini-
quos verò in diem iudicij re-
seruare cruciandos. [10] magis
autem eos qui post carnem
in concupiscentia immundi-
tiæ ambulant, dominationéq.
contemnunt, audaces, sibi pla-
centes: sectas' non metuunt [δόξας.]
"introducere' blasphemantes. [6 MS. c.]
[11] Vbi Angeli, fortitudine &
virtute cùm sint maiores, non
portant aduersum se *execra- [*à Domino 1 MS. R. G.]
bile iudicium. [12] Hi verò velut
irrationabilia pecora, natura- C
liter

7 Nefandorum iniuria ac luxuriosa cõuersatione.] *Summa periphrasis morum qui Sodomitici dicuntur: in seipsis nefarij, aduersus alios insolentes, immites, iniurij, & inexorabiles, de quibus in magno Opere dicemus.*

8 Aspectu & auditu.] *Vita exemplis ac sermonibus à malo alienus, hospitalis, iniuriarum propulsator; ac nihilominus ab impiis ob ea bona merita oppressus.*

9 Nouit Dominus.] *Piorũ exercitia, tentationes siue constantis virtutis pericula vocat. quæ cùm sint huiusmodi; nec sine Dei prouidentia eueniunt, nec ab ipsius tutela sunt aliena. Hæc autem certissima doctrina verbis duobus explicatur,* Nouit, Eripere. *priori verbo cura, posteriori tutela ac præsidium Deo arrogatur. atque hoc salutis exemplum frequentissimum esse, ait Apostolus, ad piorum cõsolationem, patientiam & spem. & hoc pacto alteram Dei erga humanas res prouidentiæ partem asseuerat, cui alteram è vestigio subiungit de improborũ iudicio ac pœnis, quæ non minus certa constantesq́; sunt quàm piorum salus, sed quod tardiores illa sint, misericordia efficit, quæ patienter agit, nolẽs quemquam perire, sed omnes ad pœnitẽtiam redire, ad salutemq́; reuocari. S. S. E. Propterea expectat vos Deus, vt misereatur vestri.* Iniquos.] *Improbos iniuriososq́; suo quosque in ordine & gradu, eos verò maximè, qui carnis propriæq́; voluntatis impotentiori affectu rapti, ea admittunt, quæ deinceps commemorantur.* 10 Dominationemq.] *tum superiorem, tum etiam politicam, quam obseruare Iesus Christus Apostoliq́; docuerunt.* Sectas non metuunt.] *δόξας communes de vita cùm priuata tum publica, sententias certas atq; ratione certa receptas ipsi contemnunt & vili pendunt, imò damnant etiam, seq́; non aliorum communibus iudiciis alligari teneriq́; contendunt; itaque omnis actio, omnisq́; intentio horum priuatum sibi Babylonis opus instruit.* Sibi placentes, *qui nil rectum nisi quod placuit sibi ducunt, propriæ sententiæ amatores.* 11 Non portant aduersum se execrabile iudicium.] *Angeli mali etiam qui à Dei obsequio desciuere, tamen Dei sententias & illa prima virtutis ac pietatis capita ac præcepta minimè refellere audent, quæ tamẽ hi & orationibus & actionibus refellunt & contemnunt. hunc sensum nobis explicat Græca lectio,* ΟΥ φέρουσι κ[illegible] αὐτῶν [illegible] κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν. 12 Irrationabilia pecora.] Nomẽ Pecora *hoc loco nõ mitia & mansueta genera, sed feras nocentesq́; significat animãtes. ζῶα, quorũ naturã Apostolus ipse è vestigio indicat,* Naturaliter facta in captionẽ & perniciẽ, *rapacia nimirũ & malefica.*

In his

liter in captionem & in perni-
ciem, in his quæ ignorant bla-
sphemantes in corruptione
sua peribunt, [13] percipientes
mercedem iniustitiæ, volu-
ptatem, existimantes diei de-
*coinquinationes 1 MS. G. licias, "coinquinationis', &
maculæ: deliciis affluentes, in
conuiuiis suis luxuriantes vo-
biscum, [14] oculos habētes ple-
nos adulterij & incessabilis de-
licti. Pellicientes animas in-
stabiles, cor exercitatum aua-
ritia habentes, maledictionis
filij: [15] derelinquentes rectam
Num. 22. 23. Iuda 11. viam errauerunt, secuti viam
Balaam ex Bosor, qui merce-
dem iniquitatis amauit, [16] cor-
reptionē verò habuit suæ ve-
-4 MS. 8 G. saniæ. subiugale mutum ani-
*in MS. A 8. G. mal' * hominis voce loquens,
prohibuit Prophetæ insipien-
Iuda 12. tiā. [17] Hi sunt fontes sine aqua,
D & nebulæ turbinibus exagi-
tatæ,

In his quæ ignorant.] *Non modò peruersi iudicij, sed ingenij perditi nimiumq́ue corrupti est, ea damnare quæ penitus ignorant, & tamen hoc non solum sermonibus publicis ac priuatis, sed libris etiam & chartis conscribendis & edendis admittebatur olim, tāta est propriæ sententiæ cura, tanta aduersus veram eruditionem inuidia, tanta gloriæ ex ignauia construendæ hominibus auiditas.*

In corruptione sua.] *Cùm verā Iesu Christi efficacemq́ue doctrinam repudiauerint, in propria sensus, iudicij, ac morū vitæq́ue corruptione vt pereant consequens erit: sic enim verax præceptor, salutisq́ue author interminatus prædixit, Ego ibo, & vos manebitis, & in peccato vestro moriemini.* 13 Mercedem iniustitiæ.] *In qua veritatem Dei & Christi detinuerunt.* Diei delicias.] *Præsentis vitæ suauem vsuram, ex tempore viuentes.* Coinquinationes & maculæ.] *Prophanæ pollutæq́ue consuetudinis homines, qui sermone exemploq́ue suo alios inficiunt; quorū exemplū etiam in figura brutorum animaliū lege vetitum fuerat.* Deliciis affluentes in conuiuiis suis.] *Inter voces* affluentes *&* conuiuiis, *disjunctio redundat.*

14 Oculos habētes plenos.] *Propter cordis impuritatem, cupiditatisq́ue insolentem vim, vnde sensuum corruptio emanat.*

Animas instabiles.] *Quæ omni doctrinæ vēto circumferuntur, quamobrem prædæ ac direptioni patent.* Cor exercitatū auaritia.] *Corradendæ pecuniæ, rei familiaris augendæ fabri peritissimi, qui cum laude etiam & gloria expoliare norunt.* 15 Rectam viam.] *Simplicem & apertam Euangelij Dei doctrinā, alienam ab auaritia ambitioneq́ue omni.* 16 Subiugale.] *Vsque adeò etiam qui sapiētissimi habentur, ex auaritia insaniunt, vt brutis quoq́ue deteriores euadant.* 17 Fontes.] *Mira rerum rationumq́ue pugnantia. fontes sine aqua fieri nec potest vt sint, sed nonnullis in locis fontes magno ornatu constructos videmus, in quibus tamen aqua requiritur frustra; nam cùm nulla vena adsit, ex qua ducatur aqua, sitientum deludunt spem. Hac imagine ementita scientiæ atque sapiētiæ species notatur, cui præter externum ornatum nihil veræ virtutis ac doctrinæ subest. non alienum ab illa apud Vatem reprehensione, Foderunt sibi cisternas pertusas, quæ continere non valent aquas.* Nebulæ turbinibus exagitatæ.] *Nebula in speciem humorem promittit, sed vel nullum vel frugibus arboribusq́ue noxium præstat. sic & inanis atque tenebrosa ambitio-*

ſaq; doctrina, qualem Sophiſtarum apud Platonem Socrates ad viuum depingit, ad noſtra vſque tempora peruagatam.

18 Eos qui paululum effugiunt.] *Qui à vulgari & profano viuendi more ſeſe ſubducere cupiẽtes, pietatis ac religionis amore duci videntur, & zelum quidem habent, non tamen ſecundum ſcientiam. hi igitur propter modeſtiam, ingenijq; tenuitatem, facilè in fraudem impelluntur magnificentia verborum à mendaci magiſterio, quæ* Superba vanitatis *Apoſtolus vocat.* In deſideriis carnis luxuriæ.] *In luxurioſis carnis deſideriis, quibus ipſi corrupti ac deditiindulgent, & eorum qui ſeſe illis credunt inſtituendos, facilitate abutuntur, ad ſua ipſorum commoda magis, quàm ad diſcipulorum vtilitatem.*

20 Si enim.] *Dilemma eſt, quo huiuſce farinæ magiſtri ſerui eſſe arguuntur. Nam vel hi nondum verè Chriſti virtutem nouere: quod ſi ita eſt, adbuc ſerui ſunt peccati, & diſcipulos ſuos ſibi ſimiles conſeruant; vel verè nouerunt atque verè in illo edocti fuere: deinde verò ad priora reuerſi, voluntariè peccant, atq; hoc pacto maius iudicium grauiusq; ſubeunt. S.S.E. Voluntariè peccantibus nobis iam non relinquitur pro peccatis hoſtia.*

21 Melius enim erat.] *Vel cognouerunt vti teſtes, vel vti diſcipuli edocti fuerunt viam Domini, quæ eadem iuſtitiæ via dicitur: vtrouis modo affecti, cum ſumma ſua pernicie recedũt* à ſancto mandato, *ſed teſtium tamen à teſtimonij virtute deſciſcentium grauiſſima ruina eſt.* Sancto mandato,] *in quo Euangelij Filij Dei virtus declaratur ac traditur.*

22 Veri prouerbij,] *quod in hos maximè & veriſſimè quadrat.*

In cap. III.

1 Secundam.] *Alteram à priore illa, in qua de myſterio ſalutis humanæ, de vera & efficaci Euangelij Chriſti virtute, id eſt, de maximis promiſſis à Deo per Chriſtum præſtitis, pleniùs diſſeruerat, quæ nunc breuius repetenda cenſuit ad commonitionem & prædictionem vanarum ac inutilium doctrinarum, quas venturis temporibus exortum iri prauidebat, quamobrem Epiſtola hac cõmonitoria ab ipſo dicitur hoc loco,* & capite

tatæ, quibus caligo tenebrarũ
reſeruatur. 18 Superba enim ᵃSuperbia ☉.
vanitatis loquentes, pelliciũt
in deſideriis carnis luxuriç, eos
qui paululum effugiũt, qui in
errore conuerſantur, 19 liber-
tatem illis promittentes, cùm
ipſi ſerui ſint corruptionis. à Iohan.8,34.
quo enim quis ſuperatus eſt: Rom 6,20. Heb.6,4. 10,26.
huius & ſeruus eſt. 20 Si enim Matt.12.45.
refugientes coinquinationes
mundi in cognitione Domini
noſtri & ſaluatoris Ieſu Chri-
ſti, his rurſus implicati ſupe-
rantur: facta ſunt eis poſterio-
ra deteriora prioribus. 21 Me-
lius enim erat illis non cogno-
ſcere viam iuſtitiç, quam poſt
agnitionem, retrorſum con-
uerti ab eo quod illis traditũ
eſt ſancto mandato. 22 Conti-
git enim eis illud veri prouer-
bij: Canis reuerſus ad ſuum Prou.26.17.
vomitum: &, Sus lota in vo-
lutabro luti.

Cap. III.

Hanc ecce vobis chariſ- A
ſimi ſecundam ſcribo
epiſtolam, in quibus veſtram
excito

excito in commonitione, syn-
ceram mentem: [2] vt memores
sitis eorum quæ prædixi ver-
borum à sanctis Prophetis, &
Apostolorum vestrorũ, præ-
ceptorum Domini & Salua-
1 Tim. 4, 1. 2 Tit. 3, 1. Iudæ 18. toris. [3] hoc primùm scientes,
quòd venient in nouissimis
diebus in deceptione illuso-
res, iuxta proprias cõcupiscẽ-
tias ambulantes, [4] dicentes,
Ezec. 12, 17. Vbi est promissio aut aduẽtus
eius? ex quo enim patres dor-
mierunt, omnia sic perseuerãt
ab initio creaturę. [5] Latet enim
B eos hoc volentes, quòd cæli
erant prius, & terra, de aqua, &
per aquam cõsistens Dei ver-
bo: [6] per quæ, ille tunc mũdus
aqua

& capite etiam primo. Propter quod, inquit, incipiam vos commonere de his, & quidẽ confirmatos vos in præsenti veritate. Synceram mentem.] *Quales lectores epistola atque doctrina hæc postulet, indicat Apostolus.*

2 A sanctis Prophetis.] *Qui de virtute Christi multa admirandaq; prædixerunt, quæ ad mandatum ab Apostolis decantatum referuntur omnia. illud autem præceptũ siue mandatũ credenda de Christo Domino & credentibus agenda continet; altera pars Domini, altera Saluatoris nomine indicatur. Nam & salutem ille attulisse hominibus dicitur à sese emptis, & iisdem huius salutis obtinendæ rationem aperuisse.*

3 Iuxta proprias concupiscentias.] *Peruersæ doctrinæ causa concupiscentia propria suiq; improbus amor.*

4 Vbi est promissio.] *Duplici nomine celebratur Christus, tũ à sanctis Prophetis, tum ab Apostolis; altero Seruatoris in salutem; altero Iudicis in iudicium viuorũ & mortuorum. Salutis promissio magnis testibus confirmata fuit Apostolorum seculo, & iisdem iudicij expectatio credita ac decantata. Vtramq; rationem ita apud posteros turbatum iri, ex hominum malitia Apostoli prædicebant, vt non defuturi essent qui præsentis vsum salutis negarẽt & requirerent,* Vbi est promissio? *atque ob eam rem & iudicio futuro illuderent.* Aut aduentus eius.] *Huius verò inficiationis rationes ex inanis philosophiæ fallacia petendas esse illud indicat,* Ex quo enim Patres dormierunt, *&c. Nihil inquiũt noui nec egregij exempli nunc videmus, præterea quæ antiquorum veteris legis virorum tempestate spectata sunt; atque ita mundus eundem perpetuò tenorem seruare, rerumq; natura eadem in se ergaq; homines permanere, nec Deus quicquam nouum effecturus esse videtur.* 5 Latet enim eos.] *Qui quod volunt, quodq; cupiunt, affirmãt, nec aliter fore vellent.* De aqua.] *Ex vera naturæ rerum contemplatione vanam istorum philosophationem refellit hoc pacto: Creatura initium non sua sponte nec etiam necessitate fuit, sed volentis* Dei verbo, *quo cælum ex aqua, hoc est, liquida materia factum est. terra etiam, quæ dura ac solida natura est, ex aqua tamen liquida concreuit & constitit, & per mediam aquam extitit: quippe omnis aquæ fundus & veluti vas terra est. sed tamen omnia hæc non eam induerunt necessitatem, vt mutari non possint eodem Dei verbo, cuius virtute effecta sunt. Namq; hoc apertissimè diluuij tempora docuere, quibus mundus, qui ex aqua constiterat præcipuè, aquis inundatus periit. ergo non omnia sic perseuerãt ab initio creaturæ. huc etiam illud accedit, quòd cæli ac terra quæ nunc sunt, quamquam ex liquida, partim ex densa ac crassa materia constent, & ignem extinguere posse videantur, tamen*

eiusdem Verbi efficientia igne tandem conflagrabunt. Cùm verò hæc in iis naturis, quæ constantiores, atque adeò æternæ, corruptioniq; resistentes putantur, eueniant; consequens est magnam etiam in hominibus mutationem, vel ad salutem, vel ad exitiũ, fieri posse, imò & partim factam esse & factam iri quoque eiusdem Verbi vi.

aqua inundatus periit. 7 Cæli
autem qui nunc sunt, & terra
eodẽ verbo repositi sunt, igni
reseruati in diẽ iudicij & per-
ditionis impiorũ hominum.
8 Vnum verò hoc non lateat
vos charissimi, quia vnus dies
apud Dominũ sicut mille an-
ni, & mille anni sicut dies vn⁹.
9 Non tardat Dominus pro- *promissi 4 MS. G. promissis MS q.*
missionem suam, sicut quidã
existimant: sed patienter agit C
propter vos, nolẽs aliquos pe-
rire, sed omnes ad pœnitentiã
reuerti. 10 Adueniet autem dies *1 Thess. 5, 2. Apoc. 3, 3. 16, 15.*
Dñi vt fur: in quo cæli magno
impetu trãsient, elemẽta verò
calore soluentur, terra autem
& quæ in ipsa sunt opera ex-
urentur. 11 Cùm igitur hæc
omnia dissoluẽda sint: quales
oportet vos esse in sanctis cõ-
uersationibus & pietatibus,
12 expectantes & properãtes in
aduentum diei Domini, per *Dei 1 MS. a.*
quem cæli ardentes soluẽtur,
& elementa ignis ardore ta-
bescent? 13 Nouos verò cælos *Apoc. 21, 1. Isaia 65, 17. 66, 22.*
&

8 Quia vnus dies.] *Deus æternus temporis expers est: idem infinitus, omni loco, omniq; in spatio præsens. longitudo, tarditas, breuitas & celeritas ad naturas finitas referuntur, cuiusmodi sunt homines. ille cui omnia præsentia constant, rerum exitus & euentus, causas & momenta, creaturarum ratione, vel accelerare vel retardare differreq; pro arbitrio potest, & quæ vna die fieri aliàs possent, ad mille annos vsque prolatare, contrà quæ longiùs expectanda videntur, vna die cõficere. Quod si ea quæ accelerãda videbãtur (qualia sunt iudicia ac supplicia de improbis sumenda) differri videntur, non hæc quia aliter non possunt fieri, ita fiunt; sed quia vestræ salutis causa ita fieri diuina misericordia decernit. Namq; aliàs ex quo quispiam à Dei voluntate doctrinaq; discedit, iam diuino iudicio obnoxius efficitur, quod tamen iudicium ideò differtur, vt homines propriæ saluti interim consulentes, pœnitẽtia vitã corrigant. itaq; omnia ad misericordiam referenda sunt verissimè, & nullo prædestinationis cogitato impedimento in veram & efficacem pœnitentiam incumbendum: Pœnitentia namq; ad salutem semper exigitur, non tantùm ab antiqui, sed à noui etiam testamẽti hominibus, non enim sanctificationis spiritus contingit iis qui veræ ac solidæ pœnitentiæ non studuerint diligenter.*

10 Adueniet autem] *dies ille Domini, quo publicum expectatur iudiciũ in viuos & mortuos edendum; & dies Domini, quo iudicium mundi singulariter exercetur in spectantes magnam spem & aduentum gloriæ magni Dei. de vtroque mundo sermo hic instituitur, videlicet magno & paruo. in vtroq; autem cælum elementa atq; terra sunt, sed in maiori physicè, in minori verò secundũ spiritũ explicãda sunt. portio superior cælum est, inferior terra dicitur: ex his humana cõstat natura.* 13 Nouos cælos.] *Hic locus ad superiorem explicandũ lumen porrigit. A piis & fide instructis nouos cælos*

& nouam

& nouam terram expectari ait, hoc est, sui ipsorum renouationem per iustitiam Dei, per sanctificationem spiritus, quæ non nisi in nouis cælis nouaq; terra habitat. S. S. E. Non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est. quamdiu est caro.

& o. & nouam terrā secundū pro-
missa ipsius expectamus, in
quibus iustitia habitat. 14 Pro-
pter quod charissimi hæc ex-
pectantes, satagite, immacula-
ti & inuiolati ei inueniri in pa-
Rom. 2, 4. * esu Christi ms q. ce: 15 & Domini nostri* longa-
nimitatem, salutem arbitre-
mini, sicut & charissimus fra-
ter noster Paulus secundū da-
tam sibi sapientiā scripsit vo-
bis: 16 sicut & in omnibus epi-
D stolis, loquens in eis de his, in
quibus sunt quędam difficilia
intellectu, quæ indocti & in-
stabiles deprauant, sicut & cę-
teras scripturas, ad suam ipso-
rum perditionem. 17 Vos igi-
tur fratres, præscientes, custo-
dite, ne insipientiū errore tra-
ducti excidatis à propria fir-
mitate.

14 Propter quod.] *Epilogus est, quo pij officij sui admonentur: (namque hic Epistolæ huius monitoriæ scopus fuit.) Vos, inquit, fratres id quod vestri muneris ordinisq; est diligenter obseruate, cætera Deo permittentes, qui quod suorum promissorum, dictorum, cōuentorumq; fuerit, sapientissimè expediet, omniaq; temporum interualla ac momenta, siue breui properanda, siue longius differēda, ad misericordiam refertote. cùm verò impietatis pœnas tardius repeti cognoueritis, hominum salutis causa id consultum interpretamini.*

15 Charissimus frater noster.] *Testimonium de D. Pauli vocatione, sanctificatione, legationis & Apostolatus authoritate, ac doctrinæ veritate, vtpote ex eodem spiritu profectæ, qui cæteris Apostolis author ac doctor extitit: ideò ait,* secundum datam sibi sapiētiam; *eam verò sapientiam diuinitus acceptam omnibus Pauli Epistolis arrogat.*

16 Loquens in eis de his.] *De iisdem argumentis, hoc est, admonitione officiorum, expectatione iudicij, commendatione misericordiæ Dei, & sustinentia vasorum iræ aptorum in interitum multa patientia, de vocatione Gentium, de expectatione Israëlitarum, de eorumdem receptione, de insitione oleastri in oliuam bonam, de vtriusque populi proprio ac priuato statu, de gratia vtrique præstita ac præstanda; demum de die Domini, deq; sanctificatione quàm plurima, de pœnitentia, de modestia.*

Difficilia intellectu.] *Vt quæ de prædestinatione, vocatione, præscientia, atque reprobatione & excæcatione disserit, ex quibus perperā expositis periculum creatur.* Indocti.] *Duæ causæ siue occasiones deprauationis: Doctrinæ sacrarum scripturarum defectus. Nam qui ignorat, ignorabitur. ex doctrinæ verò inopia instabilitas oritur, quæ altera occasio est. Necesse verò est eum qui non doctrina sed opinionibus nitatur, instabilem esse, atque ex consequenti sacræ lectionis sententiam non ad veritatem & constantiam, sed ad opinionem referre; inde verò periculum creari in promptu est.* 17 Præscientes.] *Veritatem scripturarum & istorum deprauationē, vobis ipsis consulite, vt à vero nihil excidētes, omnē operā in amore cū fraterno tū diuino fouēdo augendoq; ponatis; namq; hinc vobis & gratia Dei & cognitio illa interna Salutaris Vncti, emptoris ac possessoris, salutisq; nostræ authoris accrescet, quæ nostræ sapientiæ summa est.*

18 Et

mitate. 18 crescite verò in gra-
tia & in cognitione Domini
nostri & saluatoris Iesu Chri-
sti. Ipsi gloria & nunc & in
diem æternitatis.

AMEN.

18 Et nunc.] *Gloria ipsi ex virtute & efficientia ab hoc tempore in nobis cœpta arrogetur, quæ æternùm maneat.*

In regio Cœnobio D. Laurentij: *anno* M. D. LXXXVI.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epistolam primam D. Ioannis Apostoli ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

TOTIVS Euangelicæ doctrinæ gratulatoriam confirmationem Epistola hæc præstat, opera Filij Dei ab operibus diaboli distinguens, atq. ab illis victa hæc ac dissoluta docens, ostenditq. regenerationis veræ atque diuinæ effectum esse charitatem Dei à Spiritu sancto in hominũ animis firmatam, eãdemque esse signum veræ ac solidæ sanctificationis, distinguereque Spiritũ sanctũ Dei à mũdi spiritu, cuius effectus sunt, amor proprius, contentio, inuidia, & priuatarũ rerum studium. IOANNIS APOSTOLI] interpreti nostro adstipulatur Syricum exemplar, quo indicatur eundem esse hunc Apostolum à quo Euãgelium quartũ conscriptũ fuit, illic tamen Euangelistã egisse, quod munus ab Apostolatu distinctum est, hic verò Apostolum, id est, missum & legatum ad Euangelium adnuntiandum, proprioque testimonio firmandum; proprium autẽ testimoniũ dicimus, id est, viuum, ex Verbo vitæ ac virtute Dei profectum. S. S. E. Virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi. Græca inscriptio sancti Ioannis Catholicam Epistolam esse indicat, hoc est, ad omnem Ecclesiam fidelium, ad quam Euangelium pertinuit ac perpetuò pertinet. Quod verò cognominatur sanctus, manifestam significationem habet testimonij sanctificationis Christi, atque ad eandem rem vtraque inscriptio facit.

CAP. I.

QVOD 1 fuit ab ini- A
tio, quod audiui-
mus, quod vidi-
mus oculis nostris,
quod perspeximus, & manus
nostræ

IN CAP. I.

1 Quod fuit ab initio.] *Summa ac breuissima totius veræ de humana salute doctrinæ imago hoc exordiolo, velut pretiosissima gemma annulo includenda, magno artificio insculpta est, Apostoli mentem ac manum Spiritu sancto mouente: cuius partes si cui propius intuito maiori descriptione cõspiciẽdas depingere animus*

animus esset, ampla tabula atque multo otio diligentiáq; studio opus foret, non sine cognitione humanæ philosophiæ, cuius verbosam vanitatem, & inanem laborem, infelicesq; conatus apposita imago hæc manifestè arguit. Hæc autem omnia nūc persequi, nec ingenij nostri nec temporis huius est. quædam verò indicare, suscepti muneris esse duximus, quoad vel sua ipsius interna & admiranda exoptandaq; imprimis doctrina, vel alicuius à se instructi ope, argumentum hoc totum plenius cognoscendum Deus concesserit. Tria tempora, vel potius tres rerum status obseruantur, quos Euangelica doctrina (præcipuè verò quæ in D. Ioānis scriptis constat) explicans docet. Primus Dei ipsius naturam, vim, notionem, atque efficacitatem indicat, cui quia propria est æternitas, nullum tempus adscribi potest: sed ad captum sermonemq; humanum totum id æternitatis siue spacium, siue quocunque nomine appellari placeat. dicitur Ab initio, *vel, Ante tempora secularia, vel, Heri, vel, A seculo, ac multis aliis modis in sacro sermone. quid autem illud fuerit, quemadmodumq; habuerit, Euangelij sui initio Ioannes indicabat, ab illis verbis: In principio erat Verbum; adusque, Hoc erat in principio apud Deum, & Deus erat Verbum, Hoc erat in principio apud Deum. Deinde verò naturæ rerum editio Verbi Dei virtute & efficientia exstitit, idq; ex Dei ipsius verbo Vatibus dictato acceptum cognitumq; fuit. quam rerum constitutionem humani generis casus breui tempore postea turbauit. Vtrūque autem illo versiculo Ioannes expressit: Et omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est. Totum hoc temporum ætatumq; spacium & interuallum ad Ioannis Baptistæ vsque prædicationem, Secula ab Apostolis dicitur, vel tempora secularia, quorum historia & ratio à Prophetis tradita fuit, deinde à Iesu Christo commemorata, audientibus Apostolis ac Discipulis. Quibus adiunctum fuit Euangelium, hoc est, Bonus nuntius allatæ hominibus vitæ ac salutis, diaboliq; operum dissolutionis. Atq; hæc ita sibi accepta Ioannes illo verbo indicat,* Quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris. *Verùm post mortem resurrectionemq; Iesu Christi, póstque eiusdem in cælos reditum, non solùm auditu ac visu, sed experimento ipso concessum fuit discipulis, ea omnia sibi præstita testari & confiteri, quæcunque per antiquos Vates, & per Ioannem Baptistam, atque demum per Iesum ipsum Euangelij authorem Deus fuerat hominibus pollicitus. Quod tempus ab Apostolis Seculorum finis dicitur. Atque de hoc ipso tempore Ioannes hoc loco dicit,* Quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ: (& vita manifestata est, & vidimus, & testamur, & annuntiamus vobis, *&c.*)

nostræ cōtrectauerunt de verbo vitæ: [2](& vita manifestata est: & vidimus, & testamur, & annūtiamus vobis vitā æternam quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis) [3]quod vi-
B dimus & audiuimus, annuntiamus vobis, vt & vos societatem

Verbum vitæ.] *Verbum viuum & vitæ authoritate efficax dicimus, cui data est omnis potestas in cælo & in terra, cuiusq; virtute docebāt Apostoli homines, baptizabantq; verè & efficienter, In nomine Patris, ac Filij & Spiritus sancti, Domino cooperante & sermonem confirmante sequentibus signis.*

2 Vitam æternam quæ erat apud Patrem.] *Hæc summa salutis publicæ ratio eiusdem sententiæ cum illo, In ipso vita erat, & vita erat lux hominum, &c.*

3 Vt & vos.] *Charitatis, quæ qui verè compotes efficiuntur, erga cæteros homines ad eandem felicitatem vocandos flagrant, apertissimum exemplum hoc est.*

Nobiscum,] *qui testes sumus horum omnium:* & societas nostra *nō sit alicui humanæ vel philosophicæ societati similis, in qua præter pallij ac verborum ab alia disciplina discrimen, nihil præterea vera virtutis inest. Sed* societas nostra sit cum Patre, *qui est in Filio;* & cum Filio, *qui est in Patre. atque ita nos ex diuino dono sumus in illo, nostram non habentes iustitiam nisi ab illo eodem Deo & Iesu Vncto, à quo omnia & per quem omnia.*

5 Et hæc est annuntiatio.] *Breuissimum Euangelium, prima & postrema complexum, atque veram rerum humanarum rationem explicans, vnica Christi doctrina traditum docemur hoc loco. Sacra philosophia docet humanum intellectum & animum ex virtute Dei profectum diuinam cælestemq; originem habere. S.S.E. Inspirauit in naribus eius spiraculum vitæ. hoc ipsum & humana philosophia quodamtenus admisit & tradidit, vt ille aiebat: Atque ideò venerabile soli sortiti ingenium, diuinorumq; capaces, atque exercendis capiendisq; artibus apti, sensum à cælesti demissum traximus arce, cuius egent prona ac terrā spectantia, &c. Hanc humani animi dignitatem & præstantiam, non solùm natura ipsa contineri, sed virtute & exercitatione conseruari ac præstari oportere Ioannes à Christo edoctus refert; ita autem præstari, si homines virtutis studio ita viuant, vt à tenebris, id est, peccatis fugientes omni vitæ parte lucem sequantur, hoc est, Deum ipsum imitentur, qui totus verum lumen est: nam si dixerimus quòd societatem cum illo habemus, & tamen brutorum ac ratione carentium more modoq; viuimus, nos ipsos fallimus, nostramq; naturam, & mentimur opera atque efficientia id quod natura ipsa profitetur. Hoc est quod ait,* Et veritatem non facimus; *non præstamus moribus ac re, quod nos esse profitemur. Viuere itaque secūdum naturam lucis, est ambulare in luce. verùm quia hæc vita, propter cōtractam à principio labem, non adeò pura ac sancta est, vt per eam filij Dei dici possimus; opus etiam est fide in Deum & in Iesu Christi sanguinem, qui emundat nos ab omni peccato. Nam nemo purus atque insons vsq; adeò est, vt dicere verè possit, se Christi purificantis virtute non egere. Quod si dixerimus nos vel natura, quali editi sumus post prima initia rerum, vel propria vi atque studio nostro esse prorsus puros, à peccatoq; immunes, ideoq; nōn egere Dei gratia & Christi sanguine, vt Iudæi suam virtutem in lege præstanda iactantes aiunt,* ipsi nos seducimus, & veritas legis non est in nobis, *quæ conclusit omnia sub peccato.*

tatem habeatis nobiscum; &
societas nostra sit cū Patre &
cum Filio eius Iesu Christo.
4 Et hæc scribimus vobis vt
gaudeatis, & gaudium ve- 3 MS. Aug. C.S.
strum sit plenum: 5 Et hæc est
annūtiatio quam audiuimus
ab eo, & annuntiamus vobis,
Quoniam Deus lux est: & te- Ioan. 8,12.
nebræ in eo non sunt vllæ. 6 Si
dixerimus quoniam societa- C
tem habemus cum eo, & in
tenebris ambulamus: menti-
mur, & veritatē non facimus.
7 Si autem in luce ambulamus
sicut & ipse est in luce: socie-
tatem habemus ad inuicem,
& sanguis Iesu Christi Filij ei9 Heb. 9,14. 1 Petri 1,19.
emundat nos ab omni pecca- Apoc. 1,5. 3 Reg. 8,46.
to. 8 Si dixerimus quoniā pec- 2 Par. 6,36. Prou. 20,9.
catum non habemus: ipsi nos Eccl. 7,21. D
seducimus, & veritas in nobis
non

9 Si

non eſt. [9] Si confiteamur pec-
cata noſtra: fidelis eſt & iuſtus,
vt remittat nobis peccata no-
ſtra, & emundet nos ab omni
iniquitate. [10] Si dixerimus
quoniã non peccauimus: mẽ-
dacem facimus eũ, & verbum
eius non eſt in nobis.

CAP. II.

A Filioli [1] mei, hæc ſcribo vo-
bis, vt non peccetis. Sed
& ſi quis peccauerit, aduoca-
tum habemus apud Patrem,
Ieſum Chriſtum iuſtum: [2] &
ipſe eſt propitiatio pro pecca-
tis noſtris: non pro noſtris au-
tem tantùm, ſed etiam pro to-
tius mundi. [3] Et in hoc ſcimus
quoniam cognouimus eum,
ſi mandata eius obſeruemus.
[4] Qui

9 Si confiteamur.] *Sapientia prima eſt, ſtultitia carere. qui ſeſe peccatorem agnouit, gratiaq́ꝫ Dei egere intellexerit, peccata ſua deteſtatus confitebitur, Deumq́ꝫ ſibi propitiũ poſtulabit, qui fidelis eſt, ſuorumq́ꝫ promiſſorum præſtator efficaciſſimus, quamobrem peccata omnia præterita remittet; & iuſtus, vt iniquitate omni in poſterum deleta & purgata, iuſtos etiam ſuiq́ꝫ ſimiles efficiat.*

10 Si dixerimus.] *Duobus premitur humanum genus malis; iniquitatis ex prima parentum labe in omnes transfuſæ; & propriis peccatis ſingulorum. Si quis dixerit ſe quidem in peccatis conceptum, tamen nihil ſua culpa peccare in vita, ita vt nihil habeat quod ſibi remittendum fuerit, hic mendacem facit eum, qui dixit, Deus de cælo in terram aſpexit ſuper filios hominum, vt videat ſi eſt intelligens aut requirens Deum: omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum.*

IN CAP. II.

1 Hæc ſcribo vobis.] *Doctrina adnuntiatioq́ꝫ communis, quæ in primo capite explicata fuit, ad praxim & ſingularem hominum vſum in hoc ſecundo repetitur, in quo pœnitentiæ ſtatus prius, deinde ſanctitatis iuſtitiaq́ꝫ Chriſtianæ perfectio inſinuatur. Dixerat ſuperius,* Si autem in luce ambulamus, *&c. nunc idem ad theſin deductum commendat,* Vt non peccetis. *& ſi quis per errorem humanamq́ꝫ fragilitatem peccauerit (nam ita explicandum Syrica vox* ANAX *ſignificat) huiuſmodi confitenti peccata ſua & vitæ correctione emendanti denuntiatur, eſſe nobis Patrem Deum, & apud eundem eſſe perpetuum aduocatum Ieſum Salutarem Vnctum iuſtum, qui vnctionis virtute, & iuſtitiam ſuam communicare nobis poſſit, & Patrem iuſtis aduocatione cõciliare, eundemq́ꝫ propter iuſtitiam ſemper à Patre gratè audiri, idq́ꝫ ipſum efficere quod effici à nobis non poteſt; hoc eſt, eſſe propitiationem litationemq́ꝫ perfectam & efficaciſſimam, quæ Deo pro omni hominum genere ſufficiat.* 2 Non pro noſtris tantùm,] *vel Iſraëlitarum, vel præſentis ætatis hominum.* Pro totius mundi] *peccatis, vt Noë arca, quæ toto generi humano ſalutem ex diluuio promittebat; volentibus, inquam, credere & voluntati diuinæ obſequi. demum verò omnium ætatũ, hoc eſt, præterita, præſentis, ac futuræ hominibus profuit ad vitã. de hac verò propitiatione Ioannes teſtatus aiebat, Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mũdi.* 3 Et in hoc ſcimus.] *Examẽ eorũ qui propitiationis vim & efficientiã teſtari in ſe poſſunt, eſt plena & exacta mandatorũ Dei obſeruatio, namq́ꝫ hoc eſt mente & factis Deũ noſſe. S. S. E. Si Chriſtus in vobis eſt, corpus quidẽ mortuũ eſt propter peccatũ [ab eodẽ ſublatũ:] ſpiritus autẽ viuit propter iuſtitiã [diuinam, à Deo per Chriſtum acceptam.]*

4 Qui dicit se nosse "eum', & *Deũ us q.
mandata eius non custodit:
mẽdax est,& in hoc veritas nõ
est. 5 Qui autẽ seruat verbum
eius: verè in hoc charitas Dei
perfecta est, in hoc scimus
quoniam in ipso sumus. 6 Qui
dicit se in ipso manere: debet
sicut ille ambulauit, & ipse
ambulare. 7 Charissimi, non
mãdatum nouum scribo vo-
bis,sed mãdatum vetus quod
habuistis ab initio. Mãdatum
vetus est verbum quod audi-
stis. 8 Iterum mandatũ nouum Ioan.13,34. 15,12.
scribo vobis, quod verum est
"& in ipso,& in vobis:quia te- R. Aug c.s.
nebræ transierunt, & verum B
lumen iam lucet. 9 Qui dicit se
in luce esse, & fratrem suum
odit:in tenebris est vsque ad-
huc. 10 Qui diligit fratrẽ suum, Infr.3,14.
in lumine manet,& scãdalum
in eo non est. 11 Qui autẽ odit
fratrem suum:in tenebris est,
& in tenebris ambulat,& ne-
scit quò eat,quia tenebræ ob-
cæcaue-

4 Et in hoc veritas non est.] *Nam veritas in Christo est, deponere veterem hominem qui corrumpitur cum actu & concupiscentiis suis; & induere nouum hominem qui secundũ Deũ creatus est in iustitia & sanctitate & veritate.*

5 Seruat verbum eius.] *Diligenter & aptè custodiens præstat sicut in cælo & in terra; in hoc verè iam diuinus amor ad iustam rationem creuit.* τετελείωται SEDIDAITH *Syricè, satis abundans est.* In hoc scimus.] *Sanctificatorum examen ac testimonium.*

6 Sicut ille] *Iesus Christus ambulauit, illum animo, mente, omniq́; vitæ actione exprimere, vti filius Dei, spirituq́; Dei actus.*

7 Quod habuistis ab initio.] MENBERESITH, *ab initio constituti mundi, siue ab initio creaturæ quam condidit Deus rectam & sanam, quámque instruxit mandato charitatis erga Deum & proximũ. Nam hæc lex naturæ humanæ posita est, Deũ authorẽ sui diligere ac acceptum ab eodem adiutorium cõcordiæ vinculo amare, seq́; ipsum immaculatũ custodire.*

8 Iterum mandatum nouum] *Namque illud ab initio acceptum propter inobedientiam ita debilitatum fuit in hominibus, vt nemo vnquam antea illud plenè integrarit ac præstiterit:* Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex omni mẽte tua,& omnibus viribus tuis. *Nam illud tempus lucis primæ in tenebras mutatum fuit hominum vitio ac noxa. Sed Verbo demum carne facto; & luce in mundo elucente, habitanteq́; in hominibus, mãdatum redditum est verum in ipso Christo Iesu, qui Patri omnino obediuit; & in vobis, qui illum accepistis & induistis, & in illo edocti estis, atque iam verè Deum Patrem, & fratres etiam vestros, vt eiusdem Patris filios diligitis.*

10 Scandalum in eo non est.] *Inoffenso pede currit vitæ cursum, Dei præsidio ac lumine instructus.*

11 In tenebris est.] *Lucem Dei nondum ingressus illam promissam. Animaduertendum dictum, quod humanæ omnis discordiæ ac dissensionis factionisq́; indicium verissimum est.* Nescit quò eat.] *Quãquam eat, recteq́; procedere sibi ipsi videatur, tamen vti cæcus agit. formidandum hominibus examen hoc est. Probet igitur seipsum homo.*

12 Scribo

cæcauerũt oculos eius. [12] Scri-
bo vobis filioli, quoniam re-
mittuntur vobis peccata pro-
pter nomen eius. [13] Scribo vo-
bis Patres, quoniam cognoui-
stis eum qui ab initio est. Scri-
bo vobis adolescentes, quoniã
vicistis malignum. [14] "Scribo'
vobis infantes, quoniã cogno-
uistis patrem*. "Scribo vobis
iuuenes', quoniã fortes estis,
& verbum Dei manet in vo-
C bis, & vicistis malignũ. [15] No-
lite diligere mundum, neq. ea
quæ in mũdo sunt. Si quis di-
ligit mundum, nõ est charitas
Patris in eo. [16] quoniam omne
quod est in mundo, concupi-
scentia carnis est, & concupi-
scentia oculorum, & superbia
vitæ, quæ non est ex Patre, sed
ex mundo est. [17] Et mundus
"transit', & cõcupiscentia eius.
Qui autem facit voluntatem
Dei, manet in æternũ. [18] Filio-
li, nouissima hora est, & sicut
audistis

*Scripsi MS. G q. S.

* Q. n.

* Scripsi vobis adolescẽtes ; MS. G S.

*transibit MS q. *Aug.*

12 Scribo vobis] *gratulatorius sermo & exhortatorius aduersus eos qui iam vere in luce ambulant, quos omnes, quacunque ætate, quacunque serie, ad gratiam & lucem suam admirabilem a Deo vocatos admissosq; Ioannes testatur ac probat.*

13 Eum qui ab initio est.] *Christũ Verbũ Dei, in quo vita erat, & vita erat lux hominũ, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Ipsius cognitio, maligni victoria, Patris agnitio, fortitudo plena & persistens diuinæ virtutis atq; efficiẽtia, dona sunt, dataq; optima & perfecta, profecta à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio, sed æterna, plena, absoluta, indeficiensq; lux.*

15 Non est charitas Patris.] *Non amat Deum Patrem plenè ex toto corde, tota anima ac tota mente, omnibusq; viribus, integro affectu; quippe vel non amat, vel amicitiã mundi, quæ Dei inimica est, Dei amori miscere parat; nec tamen cohærere hæc secum possunt. Non potest quisquam duobus dominis seruire.*

16 Concupiscentia carnis.] *Descriptio rerum quæ sub mundi nomine improbantur, Impudicitia luxusq; omnis, auaritia & ambitio.*

17 Et mundus transit.] *Alluditur ad nomẽ Syricum* GHALMA, *quod ab abscondendo, calando & latẽdo significationem sortitur. Latinè dici potest, mundana hæc omnia instabilia, fluxa, caducaq; esse, nec quẽquam satiare cupientem, quamobrẽ eludunt magis quàm beent; ideoq; istorum concupiscentia vt flumen trãsit, nec vnquã sistitur aut defluit: contrà verò, Dei charitas & firma, stabilis, plenissimaq; est, & vnicè saturat. S. S. E. Quid enim mihi est in cælo, & à te quid volui super terram.* Qui autem facit.] *Sicut in cælo & in terra, idq; ex virtute Spiritus Dei in se habitantis, manet in æternum, nec vlla vel magna vel parua vi dimouetur. S. S. E. Quis nos separabit à charitate Dei, quæ diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.*

18 Nouissima hora est.] *ὥρα, pro tempore, tempestate, & tempestiuate, opportunitateq; vsurpatur. atque temporis filiæ Horæ à Poëtis dictæ hoc modo explicantur. Significat autẽ Ioannes antiquorum seculorum finem iam esse, nihilq; vltra expectandũ; non promissa cælestia Prophetarum ac legis, quæ vsque ad Ioannem cursum habuerunt, modumq; suum; non nouũ Euan-*

 gelium,

gelium, præter id quod annuntiatum fuit ab Apostolis, nō nouam salutem præter eam quam Iesus Christus attulit, non alium Christum præter Iesum illum iam à Patre signatū ac traditum mundo; nam si quis præterea expectetur ac veniat, is non Christus, sed Antichristus dicendus est, de quo prædictum fuit infidelibus: Alius veniet in nomine suo, & recipietis eum.

audistis quia Antichristus ve-
nit: nunc Antichristi multi fa-
cti sunt. vnde scimus, quia no-
uissima hora est. 19 Ex nobis
prodierunt: sed non erant ex
nobis. nā si fuissent ex nobis,
permansissent vtiq. nobiscū: D
sed vt manifesti sint quoniam
nō sunt omnes ex nobis. 20 Sed
vos vnctionem habetis à San-
cto, & nostis omnia. 21 Non
scripsi vobis quasi ignoranti-
bus veritatem, sed quasi sciē-
tibus eam: & quoniam omne
mendaciū ex veritate non est.
22 Quis est mendax, nisi is qui
negat quoniam Iesus non est -SMS.Q.N.
Christus? Hic est Antichristus
qui negat Patrem & Filium.
23 Omnis qui negat Filiū: nec
Patrem habet. qui confitetur
Filium: & Patrē habet. 24 Vos
quod audistis ab initio, in vo-
bis

Antichristus venit.] *Doctrinæ veritatisq́; Iesu Christi aduersarius vel osor Antichristus dicitur, atque ita Syricè vocatur* ZZANIAO MESSIHHO, *Christi inimicus.*

Vnde scimus,] *quia post & præter Christū nullum aliud nomē Salutis ac Salutaris expectari oportet; & si quis præter illum venerit qui secum non colligat, is dispersor Antichristusq́; est dicendus.*

19 Non erant ex nobis,] *qui ex virtute Spiritus sancti confitemur ac testamur Christū in carne venisse, mortuum esse, resurrexisse, cōsedisse ad dexteram Patris, habitasse in nobis.* Si fuissent ex nobis, *non separarētur à charitate Dei.* Ex nobis quidem prodierunt. *Sunt enim complures qui Christianum profitentur nomen, sed non omnes huius nominis præstant virtutem, vtpote qui illam Spiritus sancti internam vnctionem non habent.*

20 A Sancto] *Spiritu, de quo scriptū est: Ille vos docebit omnia, arcana Dei ad pietatem ac veritatem vitamq́; pertinentia, & potestis interpretari omni homini. ita Syricè.*

21 Quasi ignorātibus veritatē] *Christi.*

22 Qui negat quoniam Iesus est Christus.] Qui negat, *aut quouis modo impugnat vnctionem quam Iesus & habet à Patre, & efficit in Discipulis suis.*

Qui negat Patrem,] *à quo omnis paternitas in cælo & in terra, à quo homines credentes & obedientes adoptātur verè in filios, idem etiam negat Filium, per quem credentes adoptantur & gloriantur in gloria filiorum Dei, qui multos filios in gloriam adduxit.* 23 Nec Patrem habet.] *Nam qui videt Filium, videt & Patrem, & nemo nouit Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare; nam Filius & Pater vnum sunt.* Qui confitetur Filium.] *Confessione oris, profecta ex corde credente ad iustitiam.* 24 Quod audistis ab initio.] *Syricè* MINKADIM. *Euangelij doctrinam intelligit, cui qui firmiter adhæserit, vnctionis munere à Patre & Filio donabitur. & hæc oratio omnem Ecclesiam spectat; imperfectorum partem, vt illa non discedat ab Euangelio Dei; perfectorum etiam, vt hi idem agendum obseruandumq́; aliis curent.*

25 Quam

bis permaneat: Si in vobis permanserit quod audistis ab initio, & vos in Filio & Patre manebitis. [25] Et hæc est repromissio quam ipse pollicitus est nobis, vitam æternam. [26] Hæc scripsi vobis de his qui seducũt vos. [27] Et vos vnctionem quã accepistis ab eo maneat in vobis. Et non necesse habetis vt aliquis doceat vos: sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium. Et sicut docuit vos: manete in eo. [28] Et nunc filioli manete in eo: vt cùm apparuerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in aduentu eius. [29] Si scitis quoniam iustus est, scitote quoniã & omnis qui facit iustitiam, ex ipso natus est.

CAP. III.

A VIdete [1] qualem charitatẽ dedit nobis Pater, vt filij Dei

25 Quam ipse pollicitus est.] *ipse Filius quondam per Prophetas ac deinde proprio sermone dicens, Quoniam impletum est tempus & appropinquauit regnum Dei: pœnitentiam agite. Regnum Dei vita æterna est: hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te verũ Deum, & quem misisti Filium tuum.*

27 Et verum est, & non est mendaciũ.] *Namq; vnctio vera non docet imputationem, non figuram rerum, sed rem ipsam veram; hoc est, sanctificationem Christianam docet & instruit atq; firmat, efficitq; verè & non fictè aut simulatè, non verbis sed virtute, ex qua verum testimoniũ proficiscitur, quo qui instructi sunt, testantur se vidisse gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis.* Et sicut docuit vos] *Doctrina interna & vnctione Spiritus sui,* manete in eo; *namq; ille se in vobis mansurum pollicitus est manentibus in eo. sermo hic commonitorius est erga eos qui vnctionem acceperant ab Vncto; & exhortatorius ad imperfectiores. eandẽ rationem D. Petrus in vltima Epistola sequebatur.*

28 Habeamus fiduciã.] *Syricis exemplaribus posterius membrum prius collocatur hoc modo,* Vt cùm apparuerit, non confundamur ab eo, sed habeamus fiduciã in aduentu eius. *Referendum est ad illud: Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor eum coram Patre meo; & qui me negauerit, negabo eum, &c. quod dicitur iis, qui semel illuminati, gustauerunt bonum Dei Verbum, & virtutes seculi venturi.*

29 Iustus est.] *Iesus Christus Dei Filius iustus est, & Deus Pater iustus est. Vt autẽ Filius & Pater iusti sunt, & iustitia propria virtus Dei est, omnis qui facit iustitiam illam imitatricem iustitiæ Dei, ab ipso Deo habet iustitiæ illius exercendæ ac præstandæ virtutem: atq; hoc pacto, Non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo natus est. Quod Græca lectio habet γεγένηται, Syrica interpretatur* AITHVHI, *est, extat siue extitit, eadem significatione cum illo: Omne datum optimum & omne donum perfectum desursum est, descendens à Patre luminum.*

IN CAP. III. 1 Videte.] *Gratulatio maximi ac perfectissimi doni Dei, qui se verè Patrem suis præstat, quos regeneratos ex aqua & Spiritu sancto sibi efficit filios.* Dedit nobis.] *Diffundens charitatem per Spiritum sanctum suum, in quo clamamus Abba Pater, ait Paulus,*

Paulus; ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro quòd simus Filij Dei. Quia non nouit eum.] *Cognitione illa adoptionis filiorũ Dei, qua nemo nouit Filiũ nisi Pater, nec Patrẽ quis nouit nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare; mundus autem cùm Spiritũ sanctũ non possit accipere, vt scriptũ est, Non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est; nec cognoscere potest Deum, quem nemo vidit vnquam, sed Vnigenitus qui erat in sinu Patris, ipse reuelabit suis.*

2 Nunc filij Dei sumus,] *quicunque spiritu Dei agimur, & non secundum carnẽ ambulamus:* & nondũ apparuit quid erimus, *vt quid futurus esset Iesus nõ apparebat in diebus carnis suæ, postea verò gloria immortalitateq; auctus apparuit: cùm verò is* apparuerit *iudex viuorũ & mortuorũ*, erim' illi similes.

3 Hanc spem in eo.] *In virtute atque efficientia ipsius* sanctificat se, *innocens, castus purusq; efficitur vt ille est, ad illius similitudinẽ & exemplar.* ἁγνίζει, *purificat, castificat, vt ita dicamus, innocens redditur.*

4 Qui facit peccatum.] *In hoc apparuit Filius Dei, vt dissoluat opera Diaboli; exuat, inquam, atque soluat veterem hominem cũ actibus & concupiscentiis suis, & induat nouum hominem. In huius Apostoli sermone* Iniquitas, *id significat quod apud Paulum & alios Concupiscentia; est enim prauitas illa homini non cognata olim, sed postea innata, ex qua peccatorum origo est. indicat itaque examen eorum, qui verè iam sunt filij Dei.*

5 Vt peccata nostra tolleret.] *Vt destruatur peccatum, vt vltra non seruiamus peccato, sed secundum eum qui vocauit nos Sanctum. S.S.E. Sancti eritis mihi, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester.* Et peccatum in eo non est.] *Et cùm nos sui similes efficiat, peccato immunes reddit.* 6 Nõ vidit eum, nec nouit eum,] *visione illa qua videtur & Pater ipsius.* 7 Nemo vos seducat.] *Insinuatio, admonitio, & præparatio est ad certissimã veritatis ac virtutis Christi doctrinam, quæ e vestigio disertissimè traditur de efficientia Christi per Spiritum sanctum, de iustitia illius, de charitate Dei, de dilectione fratrum, de fraterno nomine & iure. & tamen omnia hæc seductor ille antiquus &* INIMICVS HOMO *turbauerunt adeò, vt verum ab opinione non facilè iam dignoscatur.*

Dei nominemur & sim'. Pro-
pter hoc mundus non nouit
nos: quia non nouit eũ. 2 Cha-
rissimi, nunc filij Dei sumus:
& nondum apparuit quid eri-
mus. Scimus quoniam cùm
apparuerit, similes ei erimus:
quoniam videbimus eũ sicuti
est. 3 Et omnis qui habet hanc
spem in eo, sanctificat se, sicut
& ille sanctus est. 4 Omnis qui
facit peccatum, & iniquitatem
facit: & peccatũ est iniquitas.
5 Et scitis quia ille apparuit vt *Isaie 53,4. 1 Pet.2,22.*
peccata nostra tolleret: & pec- *Isaie 53,9.*
catum in eo non est. 6 Omnis
qui in eo manet, non peccat:
& omnis qui peccat, non vidit
eum, nec cognouit eũ. 7 Filioli, B
nemo vos seducat. Qui facit *Ioan.8,44.*
iustitiam, iustus est: sicut & ille
iustus est. 8 Qui facit peccatũ,
ex diabolo est: quoniam ab
initio diabolus peccat. In hoc
apparuit Filius Dei, vt dissol-
uat opera diaboli. 9 Omnis qui
natus

natus est ex Deo, peccatū non facit: quoniam semen ipsius in
eo manet; & non potest peccare, quoniam ex Deo natus
est. 10 In hoc manifesti sunt filij Dei, & filij diaboli. Omnis qui
*non facit iustitiam "non est iustus', non est ex Deo, & qui nō diligit fratrē suum.
a. Os. 11 quoniam hæc est annuntiatio, quam audistis ab initio, Vt
Ioan. 13,34. 15,12. *diligamus "diligatis' alterutrum. 12 Non sicut Cain qui ex maligno erat:
a. Aug. G. *Gene. 4,8.* & occîdit fratrem suum. Et propter quid occîdit eum? Quo-
C niam opera eius maligna erāt: fratris autem eius, iusta. 13 No-
lite mirari fratres, si odit vos mūdus. 14 Nos scimus quoniam
Ioan. 5,24. translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fra-
Sup. 2,10. *Leuit. 19,17.* tres. Qui non diligit: manet in
Matt. 5,22. morte. 15 omnis qui odit fra-
trem suum: homicida est. Et
scitis quoniam omnis homi-
cida nō habet vitam æternam
Ioan. 15,13. in semetipso manentem. 16 In hoc cognouimus charitatem
Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit: & nos de-
Iac. 2,15,16. bemus pro fratribus animas ponere. 17 Qui habuerit substā-
huius ms q. tiam mundi, & viderit fratrem suum necesse habere, & clau-
serit viscera sua ab eo: quomodo charitas Dei manet in eo?
D 18 Filioli mei, non diligamus
verbo, neque lingua, sed opere
& veritate. 19 in hoc cognosci-
mus quoniam ex veritate su-
mus: & in conspectu eius sua-
debimus corda nostra. 20 Quo-
niam si reprehenderit nos cor
nostrum: maior est Deus cor-
de nostro, & nouit omnia.
21 Charissimi, si cor nostrum
non reprehenderit nos: fi-
duciam habemus ad Deum.

14 De morte ad vitam.] *De morte in qua sui ipsius amor & proprietatis cupido est, ad vitam in qua charitas vera perfectaq;.*

15 Homicida est.] *Chainus ex quo fratri suo infensus cœpit esse, homicida fuit animo atq; mēte. S. S. E. Et dixit Chain ad Abel fratrē suū.*

18 Non diligamus verbo.] *Mundanæ simulationis & Christianæ charitatis discrimen manifestum. Non est pietas verba, sed virtus; non sermo, sed res, Paulo iudice.*

19 Suadebimus corda nostra.] *Si id quod ore profitemur quod ad pietatem charitatemq; faciat, ex vero corde profectum Deo ipsi cordium arbitro probemus. Antiquus linguæ sanctæ idiotismus est,* Cor ori æquale.

21 Si cor nostrum.] *Si quæ honesta, iusta, sancta, & pietatem sonantia ore pronuntiamus coram Deo & hominibus, ipsa nostra recta conscientia probentur: nam si arguantur intra nos, nos ipsos fallere tendimus, & alios etiam decipere. itaque, Nec te quæsieris extra.*

22 & quicquid petierimus, ac- *Matt. 7. 7. 21, 22.*
cipiemus ab eo: quoniā man- *Ioan. 14, 13.*
data eius custodimus, & ea *15, 7. 16, 24.*
quæ sunt placita coram eo fa-
cimus. 23 Et hoc est mādatum *Infr. 5, 14. Ioan. 6, 29.*
eius, Vt credamus in nomine *17, 3.*
filij eius Iesu Christi: & dili- *Ioan. 13, 34. 13, 12*
gamus alterutrum, sicut dedit *Ioan. 14, 23. 15, 10.*
mādatum nobis. 24 Et qui ser-
uat mandata eius, in illo ma-
net, & ipse in eo. & in hoc sci-
mus quoniā manet in nobis
de Spiritu quem dedit nobis.

CAP. IIII.

1 CHarissimi[1], nolite omni A
spiritui credere, sed pro-
bate spiritus si ex Deo sint:
quo-

22 Quidquid petierimus.] *Cùm in nomine, id est, in virtute Iesu Christi Filij eius petimus, cuius fratres & per omnia imitatores ij sunt, qui filij Dei verè nominantur.*

23 Hoc est mandatum eius.] *Sanctū illud mandatum ab Apostolis decantatissimum.* Vt credamus] *secundum potentiam virtutis Dei.* In nomine filij eius] *in virtute, efficientia & præstantia Seruatoris Vncti.*

24 De spiritu quem dedit nobis.] *Hic verus index, verus Lydius lapis, veracissimusq; Christianæ virtutis doctor est.*

IN CAP. IIII.

1 Omni spiritui.] *Impetus omnes quibus ad agendum aut curandum quicquam homines impelluntur, spiritus in sacro sermone dicuntur. Ex his verò quidam interni & quasi innati vel cognati sunt, vt spiritus iræ, furoris, zelotypiæ, amoris, mœstitiæ, ac lætitiæ, timoris, &c. Quidam verò exterius inducti & immissi ex voluntate & beneficio Dei, vt spiritus boni omnes, cuiusmodi Spiritus sapientiæ, consilij, fortitudinis, scientiæ ac timoris Domini, ac ministeriorum spiritus, & efficientissimus meliorumq; charismatum author, qui Sanctificationis Spiritus dicitur. Atq; omnes hi vnus idemq; Spiritus Dei sanctus sunt, quamquam varius efficacitatis nominibus ac virtutibus appellatus, vt Paulus ad Corinthios scribens docet. Charismatum meliorum author dicitur, cùm charitatem Dei in credentium cordibus infundit, qua ipsi se à Deo dilectos agnoscentes, Deum ardentissimè amant, Patremq; Abba appellant, & homines, vti fratres, nō secus ac se ipsos diligunt. de qua re longam & admirabilem orationem Paulus instituit. Atque hoc pacto cùm adest Spiritus sanctificationis, iustitiæ & amoris siue charitatis dicitur. Rursus alij spiritus non ex Patre Deo, sed ex patre diabolo, atque ex aduersario Dei Sathana appellato proficiscuntur, variis etiam vocabulis distincti, vt spiritus malus, spiritus immundus, spiritus erroris & mendacij, & hypocrisis, & immunditiæ, & huiusmodi notæ complures. ex quibus tamen nonnulli sancta & augusta mysticaq; sibi vsurpant nomina, quibus imperito vulgo imponentes, fucum faciunt, & eosdem quibus insunt, persæpè etiam recti specie decipiunt. Quoniam verò vtriusque generis spirituum, bonorum videlicet & malorum, cognitio permagni ad veram vitam, salutem ac felicitatem refert; quemadmodum distinguendi sint, docere Apostoli amantissimè laborant, atque hanc rationem iis quibus explicari expedit, explicant verbis.* Sed probate spiritus.] *Syricè Estote* PARESIN *distinguentes atque seiungentes. ne, inquit, externa iudicetis specie, sed ipsa singulorum spirituum efficientia, vnde natura commodius ac certius cognoscitur. Namque arbor mala bonum fructum, nec rursus bona malum fructum dare non potest; quamobrem à fructibus dignoscendi sunt spiritus.*

Multi

quoniam multi pſeudopro-
phetæ exierunt in mundum.
2 In hoc cognoſcitur ſpiritus
Dei. omnis ſpiritus qui confi-
tetur Ieſum Chriſtum in car-
ne veniſſe, ex Deo eſt: 3 & om-
nis ſpiritus qui ᵃſoluit Ieſum', ᵃQ. n.
ex Deo non eſt, & hic eſt ᵇAn- ᵇAntichriſti C. Q. n.
tichriſtus', de quo audiſtis
quoniam venit, & nunc iam
in mūndo eſt. 4 Vos ex Deo
eſtis filioli, & viciſtis ᶜeum'. ᶜeos 4 MS. G. S.
quo-

Multi pſeudoprophetę.] *Antiquo exemplo præſentia ſapienter præiudicantur, præcipuè in iis rebus quæ naturam referunt ſuam; nā tunc perpetuum iudicium eſt. Spiritus bonus bene ſemper agit, malus malè ſemper. Spiritus ſanctificationis antiquis non fuit exhibitus, quia nondum Chriſtus fuerat glorificatus, ideò nec tunc quidem ſpiritus malus exſtitit, qui ſanctificationē ementiretur. Sed cùm miniſteriorum ac miniſtrationum ſpiritus antiquis præberentur, malus ſpiritus tunc etiam ſuas partes agebat ementitis ac fictis miniſteriis: nā cùm Prophetæ veraces à Deo mittebantur, complures obſtabant mendaces Prophetæ, quorum opera populus deluſus & abſtractus, minorem veracibus Vatibus tribuebat fidem. multos autem hos fuiſſe, ait Apoſtolus, vt qui non tantùm arte & induſtria, ſed numero quoque veraciſſimos conarentur ſuperare. ita enim ab initio diabolus agere ſolet; nam & apud Ægyptios vni Moſi miracula edenti plures incantatores opponebat, atque ita Iudæorum ac Iſraëlitarum regum temporibus multi pſeudoprophetæ exierūt in mundum. Nunc verò cùm ſanctificationis ſpiritus iam inter homines verſetur, Chriſtianæ veræq; ſapientiæ fuerit intelligere, non defore etiam à malo dæmone profectos ſpiritus, qui boni ſpiritus veritati aduerſentur, hoſq; cumprimis cognoſcere cauereq; oportuerit. Atque hos omnes Antichriſtos Apoſtoli vocant. Porrò ne in ambiguo laborandum ſit, veracis atque diuini Spiritus argumentum cuiuſmodi tenendum ſit docemur.* 2 Qui confitetur.] *Qui hominem à ſe imbutum & inſtructū credere facit corde ad iuſtitiā, & confiteri ore ad ſalutem, hic verè ſpiritus ex Deo eſt. eſt autem huius confeſſionis ſumma, Verbum eſſe factum carnem, & habitaſſe in ſuis, qui teſtarentur ſibi viſam gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis,* Ieſum Chriſtum in carne veniſſe; *illū, cui ex officio Seruatoris nomen impoſitum fuerat, Sacerdotali ac regia vnctione Vnctum, efficaciſſimè in carne veniſſe, vt de peccato damnaret peccatum, & ex ſanctitate ſua carnis humanæ carnis infirmitatem curaret, atque hanc fuiſſe antiquorum ſpem, eandem verò & præſentis ſeculi ſanctorum gloriam eſſe, in qua gloriantur in gloria filiorum Dei.* 3 Qui ſoluit Ieſum.] *Qui Ieſum à Chriſto ſeparat, qui non agnoſcit eundem qui* Ieſus *dicitur, Dei Sanctum Vnctumq; eſſe, cuius virtus conſciētias mundat ab operibus mortuis ad ſeruiendū Deo viuenti; denique qui aliud nomen ponit ſub cælo, in quo oporteat nos ſaluos fieri præter Ieſum: Namque hic diſputationis ſcopus Apoſtolis quondam vnicus fuit, oſtendere hunc Ieſum eſſe Chriſtum. Syriaca lectio ſic explicat:* Et omnis ſpiritus qui non confitetur quòd Ieſus venit in carne, non eſt ex Deo, ſed alius ab Vncto eſt. Et nunc iam in mundo eſt.] *Spiritus ille mundi, diuerſus atque alienus longè ab eo quem mundus non poteſt accipere, ille idem ſpiritus Antichriſtus eſt, & ſuo nomine omnes à ſe arreptos notat. itaq; plures Antichriſtos nihil prohibet eſſe poſſe vni Chriſto aduerſarios, vno tamen mendacij eoq; variato ſpiritu; nam veritas vna, vnica ac ſimplex eſt, vanitas mendaciumq; multiplex.* 4 Vos ex Deo eſtis.] *Sermo eſt ad eos qui Chriſtum acceperāt*

 in eo-

in eadem'q; edocti fuerant per Spiritum sanctũ, qui testimonium perhibet veritati. hunc autem reliqui omnes spiritus refellere student, sed frustra. Namq; veritas emergit semper, vanitatemq; vincit. Maior est qui in vobis.] *Spiritus ille sanctus qui in vobis habitat; ille, inquam, Dei digitus, qui magos omnes Ægyptios redarguit.*

5 Ipsi de mundo sunt,] *oculorum & carnis concupiscentiæ, ac vitæ superbiæ addicti, quæ & studiosè agunt, & nugis armati contentiosè importuneq; propugnant.*

6 Nos ex Deo sumus.] *Non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati.* Qui nouit Deum.] *Notitia illa de qua dictum est, Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te verũ Deum, &c.* In hoc cognoscimus.] *Obseruandum examen vtriusque spiritus, Christi ac mundi, τῆς ἀληθείας καὶ τῆς πλάνης. Notanter vtrique adiunctus est articulus.*

7 Diligamus nos inuicem,] *proprietatis abdicato spiritu.* Charitas ex Deo.] *quæ non quærit quæ sua sunt.*

9 Filium suum vnigenitum misit Deus in mundũ.] *In quo vita erat, & vita erat lux hominum.* Vt viuamus per eum.] *Viuentem in nobis.*

10 In hoc est charitas] *Dei vltro nobis vitam afferentis,* non quasi nos dilexerimus Deum *dilectione illa filiorum Dei: nam prius ille nos voluntariè genuit verbo vitæ, vt simus initiũ aliquod creaturæ ipsius, vnde & prior ille dilexit nos, Patremq; se exhibens nos genuit.*

12 Deum nemo vidit vnquam;] *nemo homo viuens vita illa Adami veteris; quia scriptum est, Non videbit me homo & viuet: qui verò filij Dei nouiq; homines effecti euaserunt, Deum vident per Spiritum sanctum Christi, illo videndi modo, quem ipse docuit: Philippe, qui videt me, videt & Patrem. Sol humanis oculis videndus, negatur, cuius tamen lux & virtus per radium excipitur hominibus, & qui solis radio affectus est, calet, in luceq; versatur; ita qui Spiritu Dei per Christum agitur, charitate aduersus Deum & homines feruet.*

quoniam maior est qui in vo-
bis est, quàm qui in mundo.
5 Ipsi de mundo sunt: ideò de
mundo loquuntur, & mũdus
eos audit. 6 Nos ex Deo su-
mus. Qui nouit Deum: audit Ioan 8,47. 10,27.
nos. qui non est ex Deo: non
audit nos. in hoc cognosci- B.
mus spiritum veritatis, & spi-
ritum erroris. 7 Charissimi, di-
ligamus nos inuicẽ: quia cha-
ritas ex Deo est. Et omnis qui
diligit, ex Deo natus est, & co-
gnoscit Deum. 8 Qui non dili-
git, nõ nouit Deum, quoniam
Deus charitas est. 9 In hoc ap- Ioan.3,16.
paruit charitas Dei in nobis,
quoniam Filium suum vnige-
nitũ misit Deus in mundum,
vt viuamus per eum. 10 In hoc
est charitas: non quasi nos di-
lexerimus Deũ, sed quoniam
ipse*dilexit nos, & misit Filiũ *prior nos
suum propitiationẽ pro pec-
catis nostris. 11 Charissimi, si C
sic Deus dilexit nos; & nos de-
bemus alterutrum diligere.
12 Deũ nemo vidit vnquam. Ioan.1,18. 1 Tim.6,16.
Si diligamus inuicem: Deus
in nobis manet, & charitas
eius

14 Testifi-

eius in nobis perfecta est. 13 In hoc cognoscimus quoniam in
eo manemus, & ipse in nobis: quoniam de Spiritu suo dedit
nobis. 14 Et nos vidimus, & testificamur quoniam Pater misit
*1 MS. G. Filium *suum' Saluatorẽ mundi. 15 Quisquis confessus fue-
rit quoniã Iesus est Filius Dei:
Deus in eo manet, & ipse in
Deo. 16 Et nos cognouimus, &
credidimus charitati, quã ha-
bet Deus in nobis. Deus cha-
ritas est: & qui manet in cha-
ritate, in Deo manet, & Deus
in eo. 17 In hoc perfecta est cha-
*Dei MS q. *eius s. ritas *nobiscum, vt fiduciam
habeamus in die iudicij: quia
sicut ille est, & nos sumus in
D hoc mundo. 18 Timor non est
in charitate: sed perfecta cha-
ritas, foras mittit timorem,
quoniam timor pœnam ha-
bet. qui autem timet: non est
perfectus in charitate. 19 Nos
ergo diligamus Deum, quo-
niam Deus prior dilexit nos.
20 Si quis dixerit, quoniam di-
ligo Deum: & fratrem suum
oderit, mendax est. Qui enim
non diligit fratrẽ suum quem
*vidit 4 MS. R.G. "videt': Deum quem non "vi-
det', quomodo potest dilige-
Ioan. 13, 34. 15, 12. re? 21 Et hoc mandatum habe-
Ephes. 5, 2. *ab eo 5 MS. mus "à Deo': vt qui diligit
Aug. G.S. Deum, diligat & fratrẽ suum.

14 Testificamur,] *Virtute illa magna qua testimonium reddebant Apostoli Iesum esse Christum & Filium Dei.*

15 Confessus fuerit] *confessione illa quæ ore fit ad salutem, profecta ex corde credente ad iustitiam.*

16 Qui manet in charitate] *Dei, diffusa in corde per Spiritum sanctum sibi datum,*

17 In hoc perfecta est charitas.] *Charitas Dei tunc demum nobiscum perfecta fuit, cùm ipse sese nobis ita dedit manentem, vt propter ipsius virtutem & spiritum nihil nec internum nec externum metuamus. Nam quis nos separabit à charitate Dei diffusa in cordibus nostris, tribulatio an angustia, &c.*

Sicut ille est] *sanctus, ita & nos in hoc mũdo sancti sumus ipsius virtute & efficientia. sicut promissum fuerat, Sancti eritis mihi, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester. [qui vos sanctifico.]*

18 Timor pœnam habet] *Conscientiæ sibi metuentis propter peccati agnitionem, à quo peccato perfecta charitas aliena est propter iustitiam Dei in animo hærentem, quæ cum peccato esse non potest.*

19 Nos ergo.] *Commonitio siue exhortatio gratulatoria est, non dubitantis de officio, sed asserentis magis, vt, Iucundum sit illi eloquium meum: ego verò delectabor in Domino. & apud exteros: Optaret sibi quisque suos, meis contentus honestos Fascibus & sellis, &c.*

21 Et hoc mandatum habemus.] *Naturæ ordine prior diligendus est Deus, qui tamen nisi cognoscatur, diligi non potest illa mandati dilectione, ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, &c. ex dilectione illa Dei, fraterna illa charitas à sanctis decantata proficiscitur. Namque vti vnum dilectionis mandatum sine*

altero in lege non est (vtrumque imperante legislatore) sic illa perfecta charitas Dei sine charitate fraterna in corde non est, imò hæc posterior prioris indicium argumentumq; est, vt fumus ignis est argumentum, vt lux & calor solis. qui verò quod videt & nouit, non diligit, humanoq; more tractat, quod cùm homo sit, videre noscereq; non potest, quonam pacto dicendus est diligere illa dilectione de qua agitur?

Cap. V.

Omnis [1] qui credit quo- A
niam Iesus est Christus,
ex Deo natus est. Et omnis
qui diligit eum qui genuit: di-
ligit & eum qui natus est ex
eo. [2] In hoc cognoscimus quo-
niā diligimus natos Dei: cùm
Deum diligamus, & mandata
eius faciamus. [3] Hæc est enim
charitas Dei, vt mandata eius
custodiamus: & mandata eius Matt. 11. 30.
grauia non sunt. [4] Quoniam
omne quod natū est ex Deo,
vincit mundum. & hæc est
victoria quæ vincit mūdum:
fides nostra. [5] Quis est * qui 1 Cor. 15. 57. *autem MS. c q.
vincit mundum, nisi qui cre-
dit quoniam Iesus est Filius
Dei? [6] hic est qui venit per
aquam & sanguinem Iesus
Christus: non in aqua solùm,
sed

In cap. v.

1 Qui credit] *fide qua reuelanda erat secundum operationem potentiæ virtutis Dei. Nam aliàs dæmones credunt & contremiscūt.* Ex Deo natus est. *Non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri.*

Qui diligit eum qui genuit,] *dilectione illa qua prior dilectus est.*

Eū qui natus est ex eo.] *Fratrē illū Iesum, primogenitum in multis fratribus, & omnem alium etiam ex Deo natum secundum spiritum; atque ita omnis dilectio absoluitur, Dei & fratrum, in qua lex præceptorum omnium versatur.*

3 Charitas Dei,] *quæ diffusa est in cordibus nostris, ait Apostolus, per Spiritum sanctum qui datus est nobis.*

Grauia non sunt,] *iis qui hoc modo diligunt quos mandata iam non accusant, sed animant magis atque delectant, vtpote scripta non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis.*

4 Vincit mundum.] *Nam Spiritus Dei maior est mundi spiritu vltra omnem comparationem; ei verò qui spiritu Dei agitur, transit mundus cum concupiscentia sua, vtpote mortificato iam carne, viuificato autem secundum spiritum.* Fides nostra.] *Apostolorum ac sanctorum discipulorum quæ reuelanda erat.*

5 Qui credit.] *Qui secundum potentiam virtutis Dei in sese exercitam credit Iesum esse Filium Dei, cuius gloriam vidit quasi vnigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis, hic credit Iesum multos filios in gloriam adduxisse.* 6 Venit.] *Efficientiam significat hoc loco verbum* VENIT. *effecit autem Iesus Vnctus opus suum* per aquam & sanguinem: *nam aqua emundauit conscientias suorum ab operibus mortuis ad seruiendum Deo viuenti; sanguine autem nefas omne expiauit, & peccata nostra tulit super lignum, cuius liuore sanati sumus. Sanguis ad sacrificium debiti, aqua ad purgationem ablutionemq; sordium omnium, regenerationem, renouationémque pertinuit, & omnia vnum sunt, ex vna virtute ad vnum effectum profecta.*

Sed

ſed in aqua & ſanguine. Et Spi-
ritus eſt qui teſtificatur, quo-
niam "Chriſtus' eſt veritas. (a Spiritus G.S.)
B [7] Quoniam tres ſunt qui teſti-
monium dant ⁻in cælo, Pater, (⁻5 MS. B.S. Q.n.)
Verbum, & Spiritus ſanctus.
& hi tres vnum ſunt. [8] Et tres
ſunt qui teſtimonium dant'
in terra: Spiritus, aqua, & ſan-
guis; ⁻& hi tres, vnum ſunt'. (⁻15 MS. R. G. Q.n.)
[9] Si teſtimonium hominum
accipimus: teſtimonium Dei
maius eſt. quoniam hoc eſt te-
ſtimonium Dei quod maius
eſt, quoniam teſtificatus eſt
C de Filio ſuo. [10] Qui credit in
Filium Dei: habet teſtimoniũ
Dei in ſe. Qui non credit Filio, (Ioan. 3. 36.)
menda-

Sed in aqua & ſanguine.] *Vtrumque enim & ad mortificationem carnis, & ad regenerationem, vitaq; innouationem exigebatur. Et qui vidit, teſtimonium perhibuit.*

Et ſpiritus.] *Certiſſimus, præſentiſſimus, viuus & vitæ efficiens teſtis, hic teſtatur Chriſtum omnia præſtitiſſe, quæ promiſſa antea fuerant à Deo. Ego, inquit ille apud Pilatum, in hoc veni, & in hoc natus ſum, vt teſtimonium perhibeam veritati. teſtatur autem ſpiritus hic in animis quibus ineſt, Ieſum eſſe Chriſtum Filium Dei, qui multos filios in gloriam adduxerit, de quo Paulus: Ipſe enim ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſimus filij Dei.*

7 In cælo.] *Cæleſti curiæ & electis Angelis ac Sanctis Dei, teſtatur Trinitas Ieſum eſſe Chriſtum & Filium Dei; Pater enim agnoſcit Verbum, & Verbum agnoſcit Patrem, apud quem erat; & Spiritus ſanctus cognoſcit vtrumque: ex vtroque enim procedit vt diſtincta ab vtroque perſona. hi teſtimonium dant in cælo; namque* Pater *teſtatur Verbum à ſe miſſum vt caro fieret;* Verbum *teſtatur ſibi illud mãdatum ſuſceptum;* Spiritus ſanctus *teſtatur ex vtriuſque volũtate, quæ & ipſe eſt, Verbum carnem factũ. tres etiam teſtantur Ieſum, hoc eſt, Verbum carnem factum eſſe Chriſtum Vnctum à Deo & Filium Dei, non ſolùm ſecundum naturam diuinam, ſed ſecundum humanam quoque.* Et hi tres vnum ſunt. *tres perſonæ vna natura diuina, vnica ſubſtantia, vnica omnino virtus, vnica authoritas.* 8 In terra.] *Hominibus ipſis quibus Chriſti veritas confirmatur.* Spiritus ſanctus *ſanctificans homines, quibus dat id quod ſuum eſt, quodq; daturus à Chriſto accipit; Ille, inquit, de meo accipiet & dabit vobis.* Aqua *ſalutaris illa ex qua niſi quis renatus fuerit, non poteſt intrare regnum Dei: de qua ſcriptum eſt: Aquæ inundabunt, & delebitur fœdus veſtrum cum morte, & pactum veſtrum cum inferno non ſtabit.* Sanguis *Chriſti, cuius pro toto mundo effuſi virtus credentium conſcientias emundat, corruptumq; antea Adæ filiorum ſanguinem expurgans, in nouam creaturam vegetat.*

Et hi tres vnum ſunt,] *effectu & vita, ex vna eademq; Dei virtute atque efficientia. eſt autem teſtimonium horum ipſa hominum ſanctificatio ac iuſtificatio vera.*

9 Si teſtimonium.] *Legitimum teſtimonium hominum fidem facit, etiam apud eos qui rem non viderant. S.S.E. In ore duorum vel trium teſtium, ſtabit omne verbum. quanto igitur maius & grauius teſtimonium à Deo vnico ac trino in hominum ſpiritu datum! Teſtimonium autem, id eſt, quo Deus Ieſum Chriſtum, ſuumq; Filium teſtatur.*

10 Qui credit in Filium Dei,] *ſecundum potentiam virtutis Dei, ille habet in ſe teſtimonium illud ſpiritus aqua & ſanguinis.* In ſe, *Syricè* BENAPHSO, *in anima ſua.*

Mendacem

mēdacem facit eum: quia non
credit in testimonium quod
testificatus est Deus de Filio
suo. 11 Et hoc est testimoniū,
quoniam vitam æternam de-
dit nobis Deus. Et hæc vita in
Filio ejus est. 12 Qui habet Fi-
lium*: habet vitam. qui non *Dei MS oq.
habet Filium Dei, vitam non
habet. 13 Hæc "scribo' vobis: vt *scripsi 7 MS. a.o.c.
sciatis quoniam vitam habe-
tis æternam qui creditis in
nomine filij Dei. 14 Et hæc est
fiducia quā habemus ad "eū': *Deū MS q. Sup. 3, 21.
Quia quodcunq. petierimus
secundum voluntatem eius,
audit nos. 15 Et scimus quia D
audit nos quicquid petieri-
mus: scimus quoniam habe-
mus petitiones quas "postula- *postulauimus 1 MS. c.s.
mus'

Mendacem facit eum.] *Sic interpretamur locum: Qui non credit Deo ita testanti de Filio suo, ipse sibimet mentitur, ac mendax mendaciūq; tenax arguitur, vtpote qui nolit viuum illud testimonium accipere,* quod testificatus est Deus de Filio suo.

Filio] *Deo, nam ita Græca & Syrica lectio explicant. Syricè in hanc sententiam legimus: Omnis qui non credit Deo, mendacium facit, quia non credit testimonio quod testatus est Deus de Filio suo.*

11 Et hoc est testimonium.] *Ipsa vita æterna fidelibus communicata per Christum, viuum & præstantißimum testimonium est; nā vita æterna in ipso Verbo erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet; qui hāc lucem non habet, aut qui auersatur, testimonij huius expers est. hac vita æterna testimonium reddebant Apostoli veritatis ac resurrectionis Iesu Christi.*

12 Habet vitam,] *Christum ipsum in se manentem, & huius corpus mortuum est propter peccatum, spiritus autem viuit propter iustitiam. atque hic verè dicit: Viuo ego, iam non ego, viuit in me Christus.*

13 Vt sciatis.] *Affirmatiua siue efficiens potius quàm finalis coniunctio, vt, hoc loco. Græcè sic texitur sermo: Hæc scribo vobis credentibus in nomen Filij Dei, vt sciatis. Syricè, Hæc scribo vobis quod sciatis vitam æternam esse vobis qui creditis in nomine eius. Credere in nomine, est, credere in virtute, efficientia, authoritateq;. vt, Baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. &, Non est aliud nomen, in quo oporteat nos saluos fieri.*

14 Hæc est fiducia.] *Græcè παῤῥησία, Syricè eodem ferè vocabulo* PARHAZZIA, *id dicitur quod citra errorem, metum, aut dubitationem fit. Latinè, non dubitare dicunt. vt, Nec dubitant Celsi prætoris vendere ludis. magno itaque constantiq; animo postulare dicuntur ij qui in nomine Filij Dei postulant per fidem, de qua scriptum est: Si habueritis tantam fidem quantum granum sinapis, dicetis huic monti, &c. & illud: Quidquid credentes petitis, accipietis. &, Vbicunque fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, illic sum ego in medio eorum.* Secundum voluntatem.] *Petitionis magnum momentum poscere* secundum voluntatem *Filij Dei, ita poscunt qui in illo manent.* 15 Quoniam habemus petitiones.] *Ita sciebat se Petrus habere, cùm diceret: Quod habeo, tibi do; in nomine Iesu Christi, surge & ambula. hoc ille habebat; argentum & aurum non habebat, nec postulabat, vtpote non secundum voluntatem eius.*

16 Peccatum

mus ab eo. 16 Qui ſcit fratrem
ſuum peccare peccatum non
*petet & dabit ei vitam, peccantibus 6 MS. G. S. ad mortē, *petat, & dabitur ei
vita, peccanti non ad mortem.
Eſt peccatum ad mortem: non
pro illo dico vt roget quis.
17 Omnis iniquitas peccatum
non G. S. eſt: & eſt peccatum, ad mor-
tem. 18 Scimus, quia omnis
qui natus eſt ex Deo, non pec-
cat: ſed generatio Dei conſer-
uat eum, & malignus nō tan-
git eum. 19 Scimus quoniam
ex Deo ſumus: & mundus to-
tus in maligno poſitus eſt. 20 Et
ſcimus quoniam Filius Dei
Luke 24, 45. venit: & dedit nobis ſenſum
vt cognoſcamus verū Deum,
& ſimus in vero Filio eius.
Hic eſt verus Deus & vita æ-
terna. 21 Filioli, cuſtodite vos
à ſimulachris.

A M E N.

16 Peccatum non ad mortem.] *Ex errore, ignorantia, imbecillitate atque infirmitudine carnis, quæ legi aduerſari dicitur.*
Peccatum ad mortem,] *quod non remittetur in hoc ſeculo nec in futuro, vt Ieſus præceptor ait.*
17 Omnis iniquitas peccatum eſt.] *Non omnia peccata paria iudicio eſſe affirmat, quāquam omnia dicantur peccata quæcunque à Dei iuſtitia declinant. Locus hic variè legitur apud Latinos, Græcos, & Syros. videantur plura exemplaria vulgatæ editionis Latinæ. Græcè in hanc ſententiam legimus: Eſt peccatum ad mortem: non pro illo dico vt oret. Omnis iniuſtitia peccatum eſt. & eſt peccatū non ad mortem. Syrìcè ſic: Eſt quidem peccatum mortis: non autem pro hoc dico vt oret quis. Omnis prauitas quidem peccatum eſt, & eſt peccatum quod non eſt ad mortem.*
18 Non peccat.] *Sed depoſito omni pondere & circunſtante prius peccato, tenet ſpei ſuæ confeſſionem indeclinabilem: nam qui ingreſſus eſt in requiem ipſius, requieuit ab operibus ſuis, ſicut & à ſuis Deus, & huic nihil dānationis eſt in Chriſto viuenti, quia non ſecundum carnem ambulat; quippe non ex ſanguinibus, à quibus liberatus exultat, ſed ex Deo natum* generatio illa Dei *interna conſeruat.*
Malignus non tangit eum.] *S. S. E. Oues meas nemo rapiet de manu mea.*
19 Mundus,] *à quo toto nos abducti, redempti, abalienatiq́; traducti ſumus ad cōditionem filiorum Dei, id verò quemadmodum factum fuerit. ſic declarat:* Scimus quòd Filius Dei venit, *&c.* 20 Senſum.] *διάνοιαν, Syricè* MANDAGHO, *notitiam, notionem internam ac veram,* vt cognoſcamus verum Deum, *& quem miſit Filium ſuum. cognitioni autem coniunctum illud eſt,* Vt ſimus in vero Filio eius. *& hic ſic cognitus* verus Deus, *idemq́;* vita æterna *eſt.* 21 A ſimulachris.] *Ab omni ſpecie aut fictione diuinitatis humano ingenio confictæ, quibus vera diuinitatis ratio non ſubeſt. Antitheton eſt ſuperioris verſus,* Hic eſt verus Deus & vita æterna.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam ſecundam D. Ioannis Apoſtoli ELVCIDATIONES.

Epistolæ argvmentvm.

Presbyteri munere authoritateque fungens Ioannes, Electæ piæ feminæ domum ac familiam omnem, atque illius exemplo cæteros pios ad verę Chriſti & Euangelij doctrinæ conſtantiam inſtruit & hortatur, eam eſſe docens cognitionem & obſeruantiam fidei in Deum, & in Ieſum Chriſtũ Filium Dei, & obedientiam charitatis præcepto præſtandam, in quo cætera omnia mandata ad humanæ vitæ ac religionis conſuetudinem continentur, cum ſpe efficientiæ virtutis Dei & Chriſti eius in eos qui hanc doctrinam ſtudioſè ac patienter ſeruarint. ex conſequenti eos qui aliter vel agunt vel docent, mendacij arguit.

Cap. I.

SEnior [1] Electæ A
Dominæ & natis
eius, quos ego di-
ligo in veritate, &
non ego ſolus, ſed & omnes
qui cognouerunt veritatem,
2 propter veritatẽ quæ perma-
net in nobis, & nobiſcum erit
in æternum. [3] Sit vobiſcũ gra-
tia, miſericordia, pax à Deo
Patre,

In cap. I.

1 Senior.] *Authoritatem ex perſona conciliat; agere ſe dicit hac Epiſtola Presbyterũ Eccleſiæ, cuius, vt Epiſcoporum, munus officiumq́ eſt gregibus inuigilare, & incommoda periculaq́ omnia cauere, proſpicere, ac præuertere.* Electæ.] *Proprium feminæ illius nomen fuit, quod non ſine ſignificationis adnotatione vſurpatur hoc loco. eã autem Apoſtolus dominã vocat ob linguæ & nationis ciuilitatẽ, quã Euangelica doctrina ſtudioſè commendat: Cui honorem, honorem; & cui tributum, tributum.* Et natis eius.] *Familiam omnem ſalutat & alloquitur, vt ſingularem aliquã Eccleſiã piorũ hominum, quorum pars veritatem aſſecuti erant, pars verò eandem conſequebantur.* Quos ego diligo.] *Attẽtionis ac beneuolentiæ conciliatio ex proprio ſtudio & officio. ait ſibi verè dilectos omnes illos propter veritatem Dei, in qua ſumma ac ſimpliciſſima charitas eſt, cum affectu ſtudioq́ maximo eiuſdem veritatis omnibus communicãdæ. habet autem inſinuatio hæc maximam ad perſuadendum vim. Nam ſi quis alterum ſui amantiſſimum nouerit, eundemq́ ſapientiſſimum ac vera ſibi conſulentem intellexerit, eum perſuaſum euadere oportet.*

2 Propter veritatem.] *In qua veritate charitas eſt; charitas autem non quærit quæ ſua ſunt, ſed animam ſuam pro amicis ponit.* Et nobiſcum erit in æternum.] *Nam quos Deus ita diligit vt veritate ſua inſtruat, hos nunquam vltro deſerit; ipſi verò rurſus nullo pacto, nullo periculo ſe à veritate diuelli patiuntur. S. S. E. Quis nos ſeparabit à charitate Dei quæ diffuſa eſt in cordibus noſtris? &c.* 3 Gratia, miſericordia, pax.] *Familiaria Apoſtolis omnibus verba, Ioanni verò Euangeliſtæ familiariſſima, totumq́ ipſius doctrinæ argumentum complexa.*

Filio

Patre, & à Christo Iesu Filio
Patris in veritate & charitate.
4 Gauisus sum valde, quoniam
inueni de filiis tuis ambulan-
B tes in veritate, sicut mãdatum
accepimus à Patre. 5 Et nũc ro-
go te domina, non tanquam
mandatũ nouũ scribens tibi,
sed quod habuimus ab initio,
Ioan. 10, 34. 15, 12. 1 Ioan. 3, 11. vt diligamus alterutrum. 6 Et hæc est charitas, vt ambulemus
secundum mandata eius. Hoc est enim mandatum, vt quem-
admodum audistis ab initio, in eo ambuletis: 7 quoniã multi
C seductores exierunt in mundum, qui non confitentur Iesum
Christum venisse in carnẽ: hic
est seductor & antichristus.
8 Videte vosmetipsos, ne per-
datis quæ operati estis: sed vt
mercedem plenam accipiatis.
9 Omnis qui recedit, & non
permanet in doctrina Christi:
Deum nõ habet. Qui perma-
net in doctrina: hic & Patrem,
& Filium habet. 10 Si quis ve-
nit ad vos, & hanc doctrinam
non affert: nolite recipere eum
in domum, nec AVE ei dixeri-
tis. 11 Qui enim dicit illi AVE:
cõmunicat operibus eius ma-
lignis. 12 *Plura habens vobis
scribere, nolui per chartam &
atramentum: spero enim me
futurum apud vos, & os ad os
loqui:

*Ecce prædixi vobis, vt in die Domini non confundamini MS.

Filio Patris.] *Vnigenito secundũ diuinitatem, singulari Filio secundũ humanitatem, primogenito in multis fratribus, quos ipse Patri suo filios cõciliauit. Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre.*

4 Ambulantes in veritate.] *In fide & obedientia Euangelica ad obtinenda promissa Dei per Iesum Christum, Patris Filiũ, quẽ vnicum salutis authorem & ministrum Deus cõstituit; ille autem omnem doctrinam in fide & obedientia constituit: in obedientia charitas est, quæ mandatorum complectitur summam.*

7 Qui non confitentur.] *Qui illud admirandum mysterium, quod in Verbo carne facto reuelatum est, nec verbis confitentur, nec factis ac vitæ moribus; sed aliã sibi salutis viam muniunt, quàm etiam aliis indicant.*

8 Vt mercedem plenam accipiatis.] *Copiosam illam mercedem fidei & obsequij, quæ omnis veræ felicitatis ditissimos eos quibus contingit, efficit.*

9 Non permanet] *in doctrina de Vnctione illa mysteriosa Vncti, de cuius plenitudine omnes accepimus, hic Deum non habet, nec in se manentem & inhabitantem, nec in vera ac certa, quantum par est, notitia: & quamquam verbis fateatur se nosse Deum, vt cognoscere in suam salutem debet, non cognoscit. itaq; vel ipse mysterij vsus, vel certissima mysterij huius doctrina, argumento sunt iis qui veram pietatem profitentur.*

11 Communicat operibus.] *Salutatio inter adiumenta atque subsidia operum & studiorum ab antiquis numeratur, & priscorum sermone Manuũ cõfortatio dicitur. quod etiam officium iis quibus vitæ communicatio neganda fuerit, præstari non debet ex veteri more atque ritu, vt in magno Opere docebimus.*

13 Sororis tuæ Electæ.] *Vtraque soror Electa dicta ex cognomento, vti apparet.*

loqui: vt gaudium vestrum plenum sit. 13 Salutant te filij sororis tuæ Electæ.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epistolam tertiam D. Ioannis Apostoli ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

CAIVM pium & Christianæ veræque doctrinæ amatorem virum ad officij constantiam hortatur, cum præteritorum exemplorum gratulatione ac laude. Reprehendit rursus eos qui propter ambitionem à Christianæ communionis & consuetudinis mutuæ simplicitate & obseruatione degenerauerant; quippe cùm vna omnium fidelium communio, communicatio ac doctrina vera sit; quam quicunque sua ex parte adiuuat, non excludendus, sed benignè excipiendus fuerit, maximè verò vbi vera legitimaque ministrorum authoritas constat.

IN CAP. I.

2 De omnibus orationem facio.] *Omni ex parte actionum atq; studiorum officiorumq; tuorum tibi prospera omnia euenire cupio, atq; votis omnibus à Deo postulo, vt sicut anima mensq; tua rectè ac feliciter simpliciterq; agit; & quidquid cogitat intenditq;, pio ac recto fideliq; impulsu facit; ita ex animi sententia omnia tibi succedere peropto.*

3 Veritati tuæ.] *Qui Christi doctrinam cùm verè colas, illius ministros omnes dignè Deo suscipiendos, fouẽdos, ac iuuãdos in animo statuis tuo, & id ita etiã ipsum omni officio pietateq; præstas, idq; multis fratrum testimonijs probas.*

4 Maiorem horum nõ habeo gratiam.] χαρὰν, *Nihil ego mihi gratius iucũdiusq; duco.*

5 Fideliter,] *verè ac rectè, fideiq; nostræ Christianæ consentaneè agis cùm fratres omnes officio beneficioq; iuuandos suscipis. fratres, inquam, non tantùm vicinos, familiares, & conciues, sed hospites etiam qui Euangelij causa peregrinantur.*

CAP. I.

A

SENIOR 1 Caio charissimo, quem ego diligo in veritate: 2 Charissime de omnibus orationem facio prosperè te ingredi, & valere, sicut prosperè agit anima tua. 3 Gauisus sum valdè venientibus fratribus, & testimonium perhibentibus veritati tuæ, sicut tu in veritate ambulas. 4 Maiorem horum nõ habeo gratiam quàm vt audiam filios meos in veritate ambulare. 5 Charissime, fideliter facis quic-

Maius horũ non habeo gaudium R.C.Q.N.

quicquid operaris in fratres,
& hoc in peregrinos. 6 testi-
B monium reddiderunt chari-
tati tuæ in conspectu Ecclesię:
quos, "benefacies, deducẽs di- *benefaciẽs, deduces o.
gnè Deo. 7 Pro nomine enim
eius profecti sunt, nihil acci-
pientes à Gentibus. 8 Nos er-
go debemus suscipere huius-
modi: vt cooperatores simus
veritatis. 9 Scripsissem forsitan
C Ecclesiæ: sed is qui amat pri-
matum gerere in eis, Diotre-
pes, non recipit nos. 10 propter
hoc si venero, cõmoneam eius
opera quæ facit: verbis mali-
gnis garriens in nos. & quasi
non ei ista sufficiant: neque
ipse suscipit fratres, & eos qui
suscipiunt, prohibet, & de Ec-
clesia eiicit. 11 Charissime, noli
imitari malum, sed quod bo-
num est. Qui bene facit, ex
Deo est: qui malè facit, non
vidit "Deum'. 12 Demetrio te- *eum msq.
D stimonium redditur ab om-
nibus, & ab ipsa veritate, sed
& nos testimonium perhibe-
mus: & nosti quoniam testi-
monium

7 Nihil accipientes à Gentibus.] *Quippe quorum studium sit Euangelium Gentibus non lucri, sed illarum salutis causa gratis ac liberaliter communicare. decet autem huiusmodi ministros, in iis quæ ad victum, cibum, ac deductionem pertinent, ab illis iuuari & foueri qui Euangelio cooperatores esse student, maximè cùm id præstare possint. ita vt faciliùs Gentes eam doctrinam & probent & amplectantur, quam sibi salutarem intelligentes, nec grauem nec sumptuosam experiãtur, imò aliorum sumptibus & impensis communicatam sibi videant. huiusmodi illa perpetua continentiæ & facilitatis mens & cura D. Paulo semper fuit.*

9 Sed is qui amat primatum.] *Ministeriorum calamitas atque dissidiorum contentionumq́; pestilens origo, priuatæ ambitionis studium à Christiana communicatione alienum. Nam cùm munerum religiosorum veritas ac simplicitas ad dominationis Gentium exemplum traducitur, nemo alium sibi in dominatione socium habendum ferendúmve putat, nedum maiorem suscipiendum. S. Ș. E. Reges Gentium dominantur eorum. Diotrephes iste Ioannem, quamquam Apostolum ac Presbyterum, agnoscere ac suspicere dedignabatur. Hoc ex Gentilium regum moribus ac potentia ortum in Christianam rempublicam si receptum fuerit, labem magnam & cladem hominum animis ac religionis veritati inferat, necesse est, cùm fidem vnam ac doctrinam omnibus Catholicam constare oporteat, huic verò contraria schismata sint.*

11 Noli imitari malum.] *Quãuis magnis exemplis proponatur, quamuis maiorum atq; potẽtiorum authoritatem præferat, tamen bonis ac piis non est imitandum quidquid malè actum, perperamq́; inceptum & inductum iudicabitur. Bonorum ministrorum auersatio, hospitum piorum atque innocentium, imò & vtilium exclusio, in malorum censetur genere.*

Non vidit Deum.] *Non tantùm non vidit eo modo, quo ab iis qui in spiritu ac veritate ambulant, videri dicitur, sed nec illius veracem doctrinam respicit. ita videre hoc loco pro intueri ac respicere & considerare interpretamur: vt, Vides quoniam tu laborem ac dolorem consideras.*

14 Ab ipsa veritate.] *Ab eo quod res ita habet, & nobis per Spiritum veritatis in nobis habitantem nota exploratáq; est. Nam & hoc vnum ex Apostolicis donis est, de quo Paulus: Etsi absens corpore, præsens tamen spiritu, iudicaui, &c.*

In Cœnobio regio D. Laurentij, anno M. D. LXXXVI.

monium nostrum verum est.
13 Multa habui tibi scribere:
sed nolui per atramentum &
calamum scribere tibi. 14 Spero autem protinus te videre,
& os ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta
amicos nominatim.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epistolam Catholicam D. Iudæ Apostoli ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

SACROSANCTAM veritatis & efficientiæ Iesu Christi per Spiritum sanctum doctrinam aduersus inficiatores & sectarum authores, aduersúsque omnem impietatem, & philosophicam vel pharisaicam arrogantiam & importunitatem asseuerat, atque sanctos viros, Christianæque iustitiæ communione præditos, ad idem studium commonefactos hortatur.

IN CAP. I.

1 Iesu Christi seruus.] *Commonitoria Epistola, ex veritatis Christi studio producta, non Apostoli titulo, sed conserui officio fidem professa est. ideò Catholica inscribitur, atque personarum, à qua & ad quas mittitur, censu à cæteris priuatis Apostolorum Epistolis distinguitur. Est autē sermo serui fidelis, officiumq; suum professi apud fideles etiam cōseruos eiusdem studij lege obligatos. Argumentum verò asseuerationem continet veritatis Christianæ, cum depulsione, redargutione, ac detestatione vanitatis, mendacij, & simulationis, atque impugnationis omnis aduersus eandem veritatem vel iam tunc exortæ, vel deinceps porrò exorituræ. Cùm Iesu Christi seruum sese appellat, sese non sui iuris, non suæ virtutis commendat, sed comparatum agnoscit virtute vnctionis atque efficientiæ Iesu, cui quam fidem debeat præstare, semper studeat. fratrem verò Iacobi ad veritatis communionem, doctrinæq; constantiam ac simplicitatem adiungit, cùm eiusdem sese & professionis & sententiæ cùm Iacobo fratre exhibeat, qui Epistolæ quoque suæ idem omnino dederat initium, Iacobus Dei & Domini nostri Iesu Christi seruus.* In Deo Patre dilectis.] *Sanctificatis*

CAP. I.

IVDAS 1 Iesu Christi seruus, frater A
autem Iacobi: his
qui sunt in Deo
Patre dilectis, & Christo Iesu
conser-

ctificatis sanctitudinis gratia prouectis, ἡγιασμένοις: idq́; non sua ipsorum præstantia, sed Dei efficientia & misericordia. In Deo Patre Iesu Christi, *à quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur, & ita etiam sanctorum omnium suorum Patre, idq́; per Iesum Vnctum & effectum & conseruatum, è cuius manu nemo oues suas rapiet. Ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. sic ille pollicitus. huc pertinet verbum,* conseruatis.

conseruatis, & vocatis. 2 Misericordia vobis, & pax & charitas adimpleatur. 3 Charissimi, omnem solicitudinem faciens scribendi vobis de communi vestra salute, necesse habui scribere vobis: deprecans "supercertari' semel traditæ sanctis fidei. 4 subintroierunt enim quidam homines (qui olim præscripti sunt in hoc iudicium)

"supercertare à MS. Q. n.

Vocatis.] *Græcè sine coniunctione substantiui munere fungitur, cui adiuncta sunt participia* sanctificatis & conseruatis. *Nā quos vocauit, hos & sanctificauit; quos sanctificauit, hos conseruauit: idem significat atque illud Apostoli; Iis qui secundum propositum Dei vocati sunt sancti. hos autem primos appellat atque salutat Epistola, quorum officium ad reliquæ Ecclesiæ ædificationem constitutionemq́; poscit. Nam horum, vtpote veritatis viuæ testium, cæteros fratres ad pietatem animare & instruere officium erat.*

2 Misericordia, pax, & charitas.] *Misericordia Dei, qui secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus sancti, quem effudit super nos abundè.* Pax Dei, *quæ exuperat omnem sensum; non qualem mundus dat:* & charitas, *fide & spe maior, qua Deus dilexit mundum; quæ cùm impletur, id quod ex parte est, euacuatur.* Adimpleatur.] *in vobis sanctis cumulatè augeatur, & in omnem Ecclesiam, cuius & vos membra estis, vt in totum corpus diffundatur abundè.*

3 De communi.] *Latinum pronomen,* vestra, *omnem Ecclesiam spectat. est autem sententia: Magna me communis omnium salutis cura ad scribendum vobis impulit & solicitauit; commune etiam officium studiosè & contentè suscipiendum commonefaciendis.*

Deprecans.] *παρακαλῶν, non cogens, sed aduocans & incitans, id quod ex veritatis vi atque charitatis feruore proficiscitur.* Supercertari.] *Tueri ac defendere veram Catholicamq́; doctrinam, virtutis atque efficientiæ Christianæ; quæ cùm simplicissima sit, variè diduci sese non patitur, sed magna constantia ita conseruari ac defendi postulat, vt* semel *ab antiquis prædicta Prophetis noui Testamenti sanctis tradita confirmataq́; fuit. hoc est quod Ioannes ait: Quod fuit ab initio, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de Verbo vitæ. & Lucas, Sicut tradiderunt nobis qui à principio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis. & Paulus quoque: Si quis, inquit, aliud Euangelium annuntiauerit vobis præter id quod tradidimus, anathema sit, &c.* 4 Subintroierunt.] *Conscribendi Epistolam vrgentissimam occasionem indicat, ab iis oblatam, qui salutis publicæ communem & Catholicam viam doctrinis dæmoniorum turbarint, ex humani ingenij luxurie profectis, & ad ambitionem auaritiamq́; tendentibus: hos impios compellat Apostolus, vtpote qui à vera pietatis cultu ac studio declinauerint. Subintroisse verò ait, qui recti ac pietatis religionisq́; prætextu ac specie ad seductionem inducti sunt.* Olim præscripti sunt in hoc iudicium.] *Quos Spiritus sanctus per Prophetas suos ad ipsorum præmonitionem atque cæterorum prudentiam describendos*

bendos curauit, vt ex ipſius deſcriptione quinam qualesq́; huiuſmodi eſſent, diiudicari poſſent. ſic interpretamur illud, In hoc iudicium. *cuius ſententia illud Pauli eſt; Vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. ita vt Dei hominumq́; piorum iudicium ſignificetur.*

Dei noſtri gratiam.] *Qua gratificauit nos in Filio ſuo, vt initium aliquod ſimus creaturæ ipſius.*

Transferentes in luxuriam.] *Exiſtimantes quæſtum eſſe pietatem, omnem veræ pietatis rationem in commenta ad luxum, faſtum, ambitionem, & auaritiam efficta transferunt.*

Solum Dominatorẽ.] *Θεὸν. Deum vnum, cuius miſericordia, prouidentia, & gratia conditi & ſeruati ſumus, & Dominum Ieſum Vnctum, cui propter obedientiam omnis poteſtas data eſt in cælo & in terra, & in cuius nomine omne genu flectitur.*

Negantes.] *Nam qui aliud nomen ſtatuit ſub cælo in quo oporteat nos ſaluos fieri, Ieſu Chriſti Domini nomen, dominationem & efficacitatem negat.*

5 Commonere.] *Epiſtolæ genus & munus profitetur. Non qui imperem, inquit; nam imperium penes Deum & Dominum Ieſum eſt; ſed qui commoneam, vt in prœlio fortes milites agunt, qui ſeſe mutuò ad ſtrenuè agendũ hortantur & incitant. tranſlatio ex militari ſermone ſumpta eſt, quod & verbo,* ſupercertari, *indicabatur.*

Scientes ſemel omnia.] *Vtpote qui docti fueritis à Deo veritatem Chriſti, & non indigeatis alterius doctrina, quos vnctio ipſa docuit. S.S.E. Ille vos docebit omnia, & ſuggeret vobis omnia.*

iudicium) impij, Dei noſtri
gratiam transferentes in luxu-
riã, & ſolùm Dominatorem,
& Dominum noſtrum Ieſum
Chriſtum negantes. 5 Com- B
monere autem vos volo, ſciẽ-
tes ſemel omnia, quoniam Ie-
ſus, populum de terra Ægy-
pti ſaluans, ſecundò eos qui *Num.14,37.*
non crediderunt, perdidit:
6 Angelos verò qui non ſerua-
uerunt ſuum principatum, ſed
dereliquerunt ſuum domici-
lium, in iudicium magni diei,
vinculis æternis ſub caligine
reſeruauit. 7 Sicut Sodoma & *Geneſ.19,24.*
Gomorrha, & finitimæ ciui-
tates ſimili modo exfornica-
tæ, & abeuntes poſt carnem
alterã, factæ ſunt exemplum,
ignis æterni pœnam ſuſtinen-
tes.

Quoniam Ieſus.] *Græcè ὅτι κύριος, Quod Dominus; ſed eadem ſignificatione: quippe Ieſus Chriſtus heri & hodie & cras. Tribus trium ſeculorum exemplis docet, non ſatis eſſe ſemel vocatos eſſe homines ad cognitionem veritatis vt ſeruari neceſſe ſit, ſed oportere vnamquamque creaturarum in vocatione ſua perſiſtere, degenerantibus autem iudicium ac ſupplicium eſſe decretum. Namque Angelorum pars, quæ electioni de ſe facta in miniſterium Dei propter eos qui hæreditatem capiunt ſalutis, non adhæſerunt, reprobata damnataq́; fuit. idemq́; iudicium aduerſus incredulos & inconſtantes Iſraëlitas, quamquam ſemel iam ex Ægypto eductos e litum eſt; nec huic diſſimile aduerſus Sodomitas, qui diuinæ iuſtitiæ & voluntatis interpretem habuerant Lotum iuſtum virum. vnde non ſatis fuerit quemquam in Chriſtianam Eccleſiam receptum fuiſſe, cùm degenerantem ſimile illis præiudiciis maneat iudicium.*

8 Carnem

tes. [8] Similiter & hi carnem
quidem maculant, domina-
tionem autem spernunt, ma
iestatem autem blasphemant.
Zach. 3, 1. [9] Cùm Michaël Archangelus,
cum diabolo disputans alter-
caretur de Moysi corpore: nō
C est ausus iudiciū inferre blas-
[a]Increpet te MS. G. phemiæ, sed dixit, [a]Imperet
tibi Dominus. [10] Hi autem
quæcunque quidem ignorāt,
blasphemant: quæcunque au-
tem naturaliter, tanquam mu-
ta animalia, norunt, in his cor-
[b]quia ; MS. R. G. rumpuntur. [11] Væ illis, [b]qui
[c]; MS. G. Genes. 4, 8. [c]in via Cain abierunt: & er-
Num. 22, 23, 24. rore Balaam mercede effusi
Num. 16, 1. 32. 27, 3. sunt, & in cōtradictione Core
2 Pet. 2, 17. perierunt. [12] Hi sunt in epulis
suis, maculæ, conuiuantes
sine

8 Carnem quidem maculant.] *An ne hi sunt de quibus Apostolus, Prohibentes nubere, & abstinere à cibis quos Deus creauit ad sumendum cum gratiarum actione fidelibus? & cætera quibus notantur.* Dominationem autem spernunt.] *Nullis potestatibus sese subiicientes. Nos (inquiūt Pharisæi) liberi sumus, & nemini seruiuimus vnquā.* Maiestatem autem blasphemant.] *Gloriā Dei quæ per Iesum Christum innotuit, non solùm non agnoscunt, sed subducentes vilipendunt, cùm tamen grauissimū scelus flagitiumq́; sit cuiuscunque rei veritati authoritatiq́; detrahere, adeò vt Michaël nec diabolo quidem detraxerit, quamquam Archangelus.*

9 De Moysi corpore.] *quod celari Deus decreuerat ad superstitionem inter Israëlitas vitandam, & tamen diabolus reuelare studebat, cuius potestati Michaël non ausus detrahere, in hunc modum potius restitit,* Imperet tibi Dominus.

10 Quæcunque ignorant.] *Quia nil rectum nisi quod placuit sibi ducunt, vel quia turpe putant parere minoribus; & quæ imberbes didicere, senes perdenda fateri. quàm verò peruersum horum iudicium fuerit, vel ex eo apparet quòd ea damnant quæ ignorant; cùm damnatio vel probatio cognitionem postulent. Sic Sadducæis ignoratio iudiciū inuertebat nescientibus Scripturas nec virtutem Dei, vt his etiam Christi virtutem & sacra vaticinia ignorantibus, sanctificationis illa admirabilis doctrina blasphematur, dicentibus: Vbi est promissio & aduentus eius?* Naturaliter.] *Non ratione ac intellectione ducuntur, sed sensu aguntur, eoq́; ferino, ita vt opinionibus propriis non secus quàm cupiditatibus suis belluæ impellātur, atq; communi sensu planè carere videantur. Simile illud Diui Petri: Hi verò velut irrationabilia pecora naturaliter in captionem & in perniciem in iis quæ ignorant blasphemantes, in corruptione sua peribunt.* 11 Via Cain.] *Qui gratis iustitiam & innocentiam inuisam habuit, nec præmonētis, nec post scelus ad pœnitentiā reuocantis Dei vocibus audire voluit. hoc Petro ita dictū: Derelinquentes viam rectam, errauerunt.* Errore Balaam.] *Propter auaritiam quæ homines de mente etiam deturbat. lege Elucidationem in cap. 2. Epistolæ secundæ Petri Apostoli.* Contradictione Core.] *Qui ex ambitione atque auaritia Sacerdotis legitimi æmulum sese præbuit. ita hi mutuis contentionibus flagrant, quamquam in religionis pietatisq́; speciem sua studia, suaq́; dissidia moliuntur, quos tamen terra absorbet.* 12 In epulis suis.] ὑμῶν, *vestris. Conuiuiorum à vobis amicitiæ & consuetudinis causa celebratorum* maculæ, *quibus epulæ illæ profanantur. Ad legitimas pacificorum Testamenti veteris sacrorum hostias alludit, quas*

certæ maculæ, vel casu vel natura inuectæ, contaminationis damnabant. Item nonnulli impuritatis notati, ab illis arcebantur conuiuiis.

sine timore, semetipsos pascẽ-
tes, nubes sine aqua quæ à
ventis "circumferuntur", ar- 'conferuntur a.Q.n.
bores autumnales, infructuo-
sæ, bis mortuæ, eradicatæ,
13 fluctus feri maris, despu-
mantes suas confusiones, sy-
dera errantia: quibus procella
tenebrarum seruata est in æ-
ternum. 14 Prophetauit au-
tem de his septimus ab Adam,
Enoch, dicens, Ecce venit Do- Apoc.1,7.
minus in sanctis millibũs suis,
15 facere iudicium contra om-
nes, & arguere omnes impios,
de omnibus operibus impie-
tatis eorũ quibus impiè ege-
runt, & de omnibus duris
quæ locuti sunt contra "eum" 'Deum ms q.
peccato-

Sine timore.] *Dispunctio Græca aduerbium ἀφόβως, sequentibus adiungit. Nulla, inquit, reuerentia legum, nulla officij vel consideratione vel mora sese pascere student, idq́ illorum cumprimis consilium & studium est: namque aliàs ministeria laboremq́, quoad fieri possit, vitant. quod verò ipsorum operam & vsum spectat, quales experiamini indicabo ex similitudinibus quæ subiunguntur.*

Quæ à ventis circunferuntur.] *Leuissima ex causa quò vel vtilitatis vel gloriolæ opinio agit, impelluntur.*

Bis mortuæ.] *Steriles arbores, quia tantùm sibi prosunt, non pluris censentur quàm si mortuæ essent. Verùm eædem si è naturali euellantur solo, iterum moriuntur. ita horum consuetudinem inutilem sua sponte esse ait, eandem verò instabilem, incertam, & leuem, cui nemo quicquam credere tutò possit, vtpote sibi tantùm suoq́ modo viuentium.*

13 Fluctus feri maris.] *Molestissimam & periculis plenam istorum consuetudinem esse notat, vt maris ferissimi fluctus, qui suo impetu naues oppugnant, feriunt, & non rarò rumpunt, spumaq́ multa sese horrendos præbent.*

Despumantes suas confusiones.] *Vt mare fluctuum motu, agitatione, & collisione æstuans spumam tollit; ita isti contentionis tumultu insanientes, & incensi ac rabidi meras nugas, varias & inanes voces effutiunt doctrinæ nomine, quæ tamen inconstantes, vagæ sibiq́ pugnantes deprehenduntur, vt confundere magis & pudefacere, quàm erudire & docere arguantur. Prædestinantium caterua in nota huiusce exemplum produci potuit.*

Sydera errantia.] *Cæterorum astrorum quæ in superiori cæli parte sunt, ratio vicinitatis atque distantiæ certáque statio est; Planetarum verò inter se inconstans mutatio perpetuáque varietas est. huiusmodi esse ait istos opinionum ac sectarum authores. hæc autem nota superiori commodissimè adnexa est.*

14 Septimus ab Adam.] *In sacræ sanctæq́ disciplinæ ac sapientiæ schola septimus ordine ætatis doctor, cuius libri aut scripta an Apostolorum æuo aliqua exstiterint, incertum nobis: hoc tamen certissimum constat, iudicij ac præmij & supplicij diem primis etiam parentibus diuinitus traditum, & iam inde à principio creditum; doctrinæ verò pietatisq́ rationem solidam ab exordio vsque mundi ad Apostolorum tempora per Vates ac sanctos viros piosq́ magistros propagatam.*

16 Hi

peccatores impij. 16 Hi ſunt
murmuratores queruloſi, ſe-
cundum deſideria ſua ambu-
Pſal. 16, 10. lantes, & os eorum loquitur
ᵃſuperba 4 MS. R. G. ″ſuperbiam′ mirantes perſo-
nas quæſtus cauſa. 17 Vos au-
tē chariſſimi memores eſtote
verborum quæ prædicta ſunt
ab Apoſtolis Domini noſtri
Ieſu Chriſti, 18 qui dicebant
1 Tim. 4, 1. 2 Tim 3, 1. 2 Petri 3, 3. vobis, quoniam″in nouiſſimo
ᵃin nouiſſimis temporibus MS. tempore′ venient illuſores, ſe-
ᵇimpietatū 4 MS. G. cundum deſideria ſua ambu-
ᶜin impietate MS. G. lantes″in impietatibus′. 19 Hi
ſunt qui ſegregāt ſemetipſos,
animales, Spiritū non haben-
tes. 20 Vos autem chariſſimi,
ſuperædificantes voſmetipſos
ᵃveſtræ 8 MS B. G q. ſanctiſſimæ″ noſtræ′ fidei, in
ᵇipſos vos 3 MS. Spiritu ſancto, orātes, 21″voſ-
metipſos′ in dilectione Dei
ſeruate, expectantes miſeri-
cordiam Domini noſtri Ieſu
D Chriſti in vitam æternam.
22 Et hos quidem arguite iu-
dicatos: 23 illos verò ſaluate, de
igne rapientes. Aliis autem
miſeremini in timore; odien-
tes & eam quæ carnalis eſt,
maculatam tunicam. 24 Ei au-
tem qui potens eſt vos con-
ſeruare ſine peccato, & conſti-

16 Hi ſunt murmuratores.] *Redit Apoſtolus ad pſeudomagiſtrorum notas, inter quas eſt inuidia omni virtutis & ſcientiæ aut ſapientiæ laudi perpetuò inſidiata. Namque huiuſmodi nemini laudem concedunt, præterquàm ſibi ipſis ſuarumq́ue partium ſtudioſis, quam tamen & vbi proprij commodi interceſſit cauſa, iiſdem etiam detrahunt.*

19 Qui ſegregant ſemetipſos.] *οἱ ἀποδιορίζοντες. Phariſæi meri vel Phariſæorum imitatores, qui cæteros præ ſe contemnunt.*
Animales.] *Qui quamquam Spiritum perpetuò ſtrepant, ac de ſpiritu & carne deq́ue ſpiritualibus proloquantur, tamen huius mundi elementis nituntur, non ſecundum Chriſtum, ſed per philoſophiam & inanem fallaciam ea quæ ſpiritus metiri ſe poſſe & noſſe profitentur.*

20 Vos autem.] *Vera & ſolida Chriſtianæ doctrinæ breue argumentum, credenda ſimul & agenda complexum.*
In Spiritu ſancto orantes.] *Qui poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. perfectos in ſpiritu ſpectat admonitio hæc, per quos cæteros erudiendos, ædificandos, & inſtruendos curat.*

23 Miſeremini in timore,] *iis qui per errorem, infirmitudinemq́ue carnis in vitia inciderint, nō ex deliberata proteruia, mites mores animumq́ue æquum præſtate, non qui vitia probetis vel feratis, ſed qui cum modeſtia & clementia in timore Domini emendetis. Chriſtianæ diſciplinæ modeſtiam exprimit.*
Odientes eam, &c.] *Sic Paulus inceſtuoſum Corinthium corripiebat, ipſum facinus deteſtatus quidem, hominem verò correctum amplexatus demum, pro quo Chriſtum mortuum nouerat.*

24 Conſeruare vos ſine peccato.] *Non vos poteſtis vos conſeruare, verùm Deus &*

puros efficere & conseruare potest, & ipsi hæc gloria tribuenda est. qua de re Paulus: Non sumus sufficientes, &c. sed sufficientia nostra ex Deo est. Oratio hæc & sententia omnis aduersus impugnatores vera ac solida iustitia & efficientia Christi, firmissimum propugnaculum in sacra lectione est.

Hispali, anno M. D. LXXXVI.

tuere ante conspectum glo-
riæ suæ immaculatos in ex- -o.
ultatione in aduentu Domi- -3 M.s.B.c.
ni nostri Iesu Christi. 25 Soli
Deo Saluatori nostro per Ie-
sum Christum Dominum
nostrum gloria & magnifi-
centia, imperium & potestas
ante omne seculum, & nunc
& in omnia secula seculorum.

A M E N.

BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in D. Ioannis Apostoli & Euangelistæ Theologi Apocalypsin SIGNIFICATIONES.

PRÆFATIO.

FATEOR *me, quamuis Domini viam ante annos triginta diuino beneficio in sacris libris edoctum, tamen ex Ioannis Apocalypsi omnia ferè præter vnum & alterum ad summumq́; tria capita, eademq́; non secundum seriem constituta, post multa etiam commentatorum expositorumq́; scripta consulta ignorauisse: Dicere autem solitum sæpè, mihi melius quàm commẽtatoribus, quos legere contigerat, Apocalypsis lectionem intelligi, vtpote non intellectam confitenti, cùm illi tanquam perceptam & declaratu facilem suis commentariis exponere pergerent. quorum variæ expositiones obscuriorem difficilioremq́; quàm antea mihi lectionem reddiderunt. Atque in hoc sensu desiderioq́; perpetuò persistenti, Dei prouidentia effectum est, vt cuiusdam Christianæ veritatis viuentis testis, cui nomen ipsa Christi virtus & veritas* Hhiel *indidit, opera ac subsidio, aliqua prætensa fuerit lucis pars, qua huius libri mysteria omnia, diaboli operum accusationem, eorumdemq́; per Christum damnationem, dissolutionem, & interitum, abolitionemq́; spectare cognoscerem, nec posse plenè atque abundè percipi, nisi ab iis quibus idem qui sermonis huius author est Deus, rem ipsam de qua agitur, efficienter communicet. posse autem à piis atque simplicibus veri amatoribus, nihilq́; proprio humano ingenio ac iudicio indulgẽtibus, Christiq́; sinceræ viæ non ignaris, transfigurationis huius specimen vt tribus in monte sancto discipulis ostendi. quæ tamen nec ipsis apertè cognoscenda, nec apud vulgus hominum, hoc est, apud carnis ac sanguinis ingenium, vulganda ac proferenda traderentur, donec Filius hominis à mortuis resurgat, ipsiq́; planè percipiant quid sit illud quod dicitur, Filium hominis à mortuis resurgere, resurrectione illa semel in consummationem seculorum facta, atque in ipsorum animis demum instaurata per eum qui plus quàm petimus aut intelligimus, dare potest, cui gloria, magnificentia, imperium, & potestas ante omne seculum, & nunc, & in omnia secula seculorum. Amen.*

ARGVMENTVM.

ET Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius tanquam famulus in testimonium eorum quæ dicenda erant; Christus verò tanquam Filius in domo sua: quæ domus nos sumus, si fiduciam & gloriam spei vsque ad finem firmam retineamus: quapropter, sicut dicit Spiritus sanctus, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, vbi tentauerunt me Patres vestri, probauerũt & viderunt opera mea quadraginta annis. Videte fratres, ne fortè sit in aliquo vestrûm cor malũ discedendi à Deo viuo, sed adhortamini vosmetipsos, donec hodie cognominatur, vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. participes enim Christi effecti sumus, si tamen initium substantiæ eius vsque ad finem firmum retineamus. Dixit enim in quodam loco de die septima, sic: Et requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis. & in isto rursum: Si introibunt in requiem meam. quoniam ergo superest introire quosdam in illam, & ij quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem, iterum terminat diem quendam Hodie in Dauid dicendo: Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Nam si eis Iesus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die, itaque relinquitur Sabbathismus populo Dei: qui enim ingressus est in requiem eius, requieuit ab operibus suis, sicut & à suis Deus. Responsum est Moysi cùm consummaret tabernaculum: Vide, inquit, omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte. Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto & melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset, non vtique secundi locus inquireretur. vituperans enim eos dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem illos de terra Ægypti. Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est testamentum, quod disponam domui Israël post dies illos, dicit Dominus. Dabo leges meas in mente eorum, & in corde eorum superscribam eas, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.

Hebr. 3. Hebr. 4. Hebr. 8.

IN CAP. I.

1 Apocalypsis.] *Materiam scripti indicat esse, visionem & reuelationem, id est, doctrinã per imagines traditam, cuius vera significatio diuino dono cõtinget Dei & Christi seruis; idq́ue non verbis tantùm, sed magis rebus ipsis, quas veritas citò consecutura probaturaq́ue sit. Atque reuelatio hæc Iesu Christi esse dicitur, vtpote cuius virtutem efficientiamq́ue docet, & veritatis testimonio confirmat.* Et significauit.] *Signis & imaginibus indicatã voluit, mediante Angelo virtutis Dei ministro.* Ioanni,] *Cuius nomen gratiam Dei significat, nam huius reuelationis compotem gratiã Dei esse decuit.*

CAP. I.

APOCALYPSIS [1] Iesu Christi, quam dedit illi Deus, palàm facere seruis A
suis quæ oportet fieri citò: & significauit, mittens per Angelum suũ seruo suo Ioanni,

2 Qui

Legz omnia huius libri mysteria [illegible] referat ad triplicem hominis naturam, [illegible] [illegible], diuinam, humanam [illegible], [illegible], quæ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] notata in [illegible] [illegible].

2 qui teſtimonium perhibuit
verbo Dei, & teſtimonium Ie-
ſu Chriſti, quæcunque vidit.
3 Beatus qui legit & audit ver-
ba prophetiæ huius: & ſeruat
ea quæ in ea ſcripta ſunt: tem-
pus enim propè eſt. 4 Ioannes
ſeptem Eccleſiis quæ ſunt in
Aſia. Gratia vobis & pax ab
Exod. 3, 14. eo qui eſt, & qui erat, & qui
venturus eſt, & à ſeptem ſpiri-
tibus qui in conſpectu throni
eius ſunt, 5 & à Ieſu Chriſto
1 Cor. 15, 20. qui eſt teſtis fidelis, primoge-
Coloſſ. 1, 18. Heb. 9, 12, 14 nitus mortuorum, & princeps
1 Petri 1, 19. 1 Ioan. 1, 7. regum terræ, qui dilexit nos,
B & lauit nos à peccatis noſtris
Iſaia 3, 13. Matt. 24, 30. Iuda 14. in ſanguine ſuo, 6 & fecit nos
regnum & ſacerdotes Deo &
Patri ſuo, ipſi gloria & impe-
riũ in ſecula ſeculorũ. Amen.
7 Ecce

2 Qui teſtimonium.] *Gratiæ Dei teſtimonium illud viuum fuit, quod Dei virtutem & Ieſu vnctionem teſtatum eſt, non ex auditu tãtùm, ſed ex viſu atq; præſentia. Vidimus, inquit, gloriã eius, gloriã quaſi vnigeniti à Patre.*

3 Qui legit & audit.] *Græcè,* qui legit, & qui audiunt. *Singuli & tota Eccleſia fideliũ & obſequentium ad huius felicitatis partem communionemq́; vocantur.* Verba *verò* prophetiæ *dicuntur, id eſt, non ſermone tãtùm, ſed rationibus etiam imaginibusq́; propheticis conſtantia, quæ & propheticum ſenſum probent, & euentum certiſſimum citò ſint probatura, cum felicitate eorum, qui vt res habet legerint & audierint in ſpiritu & veritate, quia prope eſt occaſio & commoditas reuelationis huius in Dei Spiritu & veritate manifeſtandæ.*

4 Ioannes ſeptem Eccleſiis.] *Gratia Dei reuelationem hanc mittens communicat apud humanam naturam in Aſia limoſo terrenoq́; loco agenti, cui loco proprietatis priuataq́; rei concupiſcentia inhæret. Eccleſiæ ſeptem, cõmunitatis collectiones totidem, quibus Dei reuelatio ad vitam & ad mortem miniſtratur.*

Ab eo qui erat.] *Non quomodo mũdus dat, ſed ab ipſa & in ipſa Dei veritate & virtute. eſt autem cæleſtis virtus diuinæ naturæ, à qua hæc gratia paxq́; proficiſcitur: quæ ſeptem humanis Eccleſiarum nominibus ſeſe inſinuans communicat, cùm tamen ipſa vnica ſimpliciſſima æternaq́; Dei virtus atque efficientia ſit.* Septem *verò* ſpiritibus, *iuxta variam efficientiam miniſtrantur Eccleſiæ iſtæ, quoad omnes vnum fiant in vnione, communioneq́; naturæ diuinæ in Chriſto, itáque vna Eccleſia ex omnibus euadat, vni capiti Chriſto coniuncta: atque hoc pacto ſeptem ſpiritus illi vnus idemq́; ſpiritus apparet ſimpliciſſimus, qui tamen variè operatur diuidens ſingulis prout vult, & omnia ſuauiter diſponens.* In conſpectu throni *miniſtrantes, in vno ſtudio concordi ac ſimplici voluntate, idq́; perpetuò Chriſtum ipſum miniſteriorum finem ſpectantes, qui perfectus & fidelis teſtis eſt Patris ſui, cuius veritatis teſtimonium daturus venit in mundum.*

5 Teſtis fidelis] *operum ac veritatis Dei propter ſuã ipſius virtutem & efficientiã.* Primogenitus mortuorũ, *quia ipſe primus mortuus fuit peccato intra terrenũ hominem habitanti. quamobrem adeptus eſt nomen ſuper omne nomen, & factus eſt* princeps regum terræ; *humanæ, inquã, naturæ, quã ipſe primus omniũ & potentiſſimè gubernauit.* Dilexit nos.] *Humanã naturã ad ſalutẽ dilexit, & per mortẽ ſuã humanæ naturæ fideli ac obſequi volenti vitam attulit, & reddit nos reges & Sacerdotes, id eſt, Sãctos, & poteſtate aduerſus peccatũ præditos.*

7 Ecce

7 Ecce venit.] *Præsenti tempore, sese cum* nubibus, *sub imaginibus sese reuelandam iustitia hæc cælestis humano ac terrestri cordi præbet, quam postea omnis oculus videbit atq; intra animum sentiet. agnoscent se communicasse in occisione ac nece Christi Dei (quod terrestris Adami cupiditatem ac delectationem spectat) quamobrem terrestres sensus ac cogitationes omnes sibi eam culpā imputātes plangent, idq; ita futurum affirmat veritas ipsa.*

8 Ego sum.] *Veritatis testimoniū de se ipsa quod Ioanni, hoc est, Gratiæ redditur.* α *&* ω, principium & finis *rerum idemq; æternus.*

9 Ego Ioannes.] *Gratia Dei confitetur se fuisse* in insula Pathmos, *hoc est, sese redditā pa similem morti peccatorum hominum, & ostēdisse vim virtutemq; suam æternæ vitæ aduersus corruptibilem mortem: vt natura humana intelligat viuentis Dei virtute posse liberari se à corruptione mortis peccatorum, & transferri ad æternam vitam.*

Fui in insula Pathmos,] *& tamen ostendi, inquit Gratia, virtutem æternæ vitæ contra mortis corruptionem.* Insula,] *mari tempestatis amaritudinisq; humanæ cincta.*

Propter verbum.] *Dei verbum ac Iesu testimonium hoc gratiæ suæ testatum esse vult, idemq; in libro scriptum, hoc est, in ipsa humana natura, quæ liber actorum, operū, historiarumq; Dei est, idq; in Christo Iesu.*

10 Fuiq. in spiritu,] *vt visionem spiritu & veritate explicandam intelligendamq; cognoscatis.* Die Dominica,] *cælestis luminis.*

7 Ecce venit cum nubibus, & *Isaia 44.6.*
videbit eum omnis oculus, &
qui eum pupugerunt. Et plan-
gent se super eum omnes tri-
bus terræ: etiam, Amen. 8 Ego *Infr 21.6. 22,13.*
sum α & ω, principiū & finis,
dicit Dominus Deus, qui est,
& qui erat, & qui venturus est
omnipotens: 9 Ego Ioannes
frater vester & particeps in
tribulatione, & regno, & pa-
tientia in Christo Iesu, fui in
insula, quę appellatur Patmos,
propter verbum Dei & testi-
monium Iesu. 10 Fui in spiritu C
in dominica die, & audiui post
me vocem magnam tanquam
tubæ 11 dicentis, Quod vides,
scribe in libro: & mitte septē
Ecclesiis quæ sunt in Asia, E-
pheso, & Smyrnæ, & Perga-
mo, & Thyatiræ, & Sardis, &
Philadelphiæ, & Laodiciæ.
12 Et

11 Ephesus.] *Humana conuentio atque congregatio intra hominem, Adami filium, cuius vis est cupere vel ea quæ Dei sunt, vel ea quæ peccati.* Smyrna.] *Odoratus locus quod delectatio vel ex Deo vel ex peccato versatur.* Pergamo.] *Altitudinem, elationemq; & sublimitatem indicat, quo loco Deus vel peccatum tollitur & exaltatur.* Thyatira.] *Contritionis, laboris, ac demolitionis in natura humana locus, quo vel diuinitas deiicitur, vel peccatum deturbatur.* Sardis.] *Iucunditatis in humana natura locus, in quo lætitia gaudiumq; celebratur, vel ex desiderio vitæ in Deo vel in peccato.* Philadelphia.] *In natura humana locus, fraterni amoris inter diuinam humanamq; naturam exercendi, aut appetitionum terrestrium ad fallacia peccati abusum.* Laodicæa.] *Locus intra humanā naturam, quo sensuum cogitationumq; populus conuenit, in Deoq; exercentur, aut in terrenis cupidinibus. quem tamen populum diuinæ iustitiæ addictum esse oportuerit. His autem septem in limosa humana natura frequētiis &*

Ecclesiis

Ecclesiis Iesu Christi reuelatio per Dei gratiam exhibetur, cuius vera cognitio reapse praestita humanam beare naturam potest. ideoq́ septem Ecclesiis atque frequentiis humanae limosae terrae scribi iubet, quas docere vult se contra illarum damnationem vitã salutemq́ esse aeternam.

[12]Et conuersus sum, vt vide-
rem vocem quæ loquebatur
mecum. Et conuersus vidi se-
ptem candelabra aurea: [13] &
in medio septem candelabro-
÷1 MS. Pr. c. rum ÷aureorum' similem Filio
hominis, vestitum podêre, &
præcinctum ad mamillas zo-
na aurea. [14] caput autem eius
& capilli erant candidi, tan-
quam lana alba, & tanquam
nix, & oculi eius tanquã flam-
ma ignis. [15] & pedes eius simi-
°aurichalco libani. Pr. c. χαλκολιβάνῳ. les °aurichalco', sicut in cami-
no ardenti. & vox illius tan-
quam vox aquarũ multarum:
[16] & habebat in dextera sua
stellas septem. & de ore eius
gladius vtraque parte acutus
D exibat: & facies eius, sicut sol
lucet in virtute sua. [17] Et cùm
vidissem eum, cécidi ad pedes
eius tãquam mortuus. Et po-
suit dexteram suam super me,
Isaia 41,4. & 44,6. dicens, Noli timere. Ego sum
primus & nouissimus, [18] & vi-
uus, & fui mortuus, & ecce
sum viuẽs in secula seculorũ,
& habeo claues mortis & in-
ferni. [19] Scribe ergo quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ oportet

12 Septem candelabra.] *Septem humanae naturae Ecclesiae, in quibus Christi lux declaratur, in medio verò vbi lumen hoc lucet.*

13 Similem Filio hominis.] *Qui Dei fructificatio est*, vestitum *iustitiae veste.*

14 Zona aurea,] *obedientia Christi.* Caput & capilli candidi,] *ex simplicitate ac puritate propria.* Oculi,] *lumen caeleste verum, quod vita est & hominum lux.*

15 Vox aquarum multarum.] *Caelestis virtutis cursus, quae variis modis in humanam naturam influit, id quod visione prophetica à Ioanne spectatur, aliquando humanis modis, aliquando diuinis iisdemq́ variis. Nam dum humana natura suam adhuc sortem priuatam tuetur, diuinam perfectè capere non potest. ideò septem stellas tenentem Ioannes videt, & ex ore, id est, virtutis suae cursu gladium procedere spectat, viuum & efficacem sermonem penetrantissimum vsque ad compages medullarum, splendorem siue lucem solis, essentiae siue virtutis caelestis lumen.*

16 Dexteram suam.] *Diuinae virtutis efficientiam, quae etiam mortuos suscitare, nedum exanimes & pauẽtes reficere animareq́ valet.*

18 Viuus.] *Vita propria & aeterna, in ipso quippe vita erat, & vita erat lux hominum.* Mortuus] *in humana natura.* Claues mortis.] *Æternam damnationem, corruptionis & mortis aeterna naturaq́ malignae, atque operum diaboli. ita vt malorum vitam morte damnare & abolere possim.*

19 Quæ vidisti.] *Dei efficientiam & variis modis ostensam virtutem, cuius ostensione & vita & mors cognoscuntur.*

20 Angeli.]

fieri

fieri posthæc. [20] Sacramentum septem stellarum, quas vidisti
in dextera mea, & septem candelabra aurea. septem stellæ:
Angeli sunt septem Ecclesia-
rum. & candelabra septem se-
ptem Ecclesiæ sunt.

20 Angeli.] *Administratorij spiritus, quibus Ecclesiæ illæ septem in humana natura ministrantur.* Septem Ecclesiæ,] *in quibus lumen collocatum lucet.*

CAP. II.

ET [1] Angelo Ephesi Ec- ‑7 ms. o.
clesiæ scribe, Hæc dicit A
qui tenet septem stellas in de-
xtera sua, qui ambulat in me-
dio septem candelabrorũ au-
reorũ, [2] Scio opera tua & labo-
rẽ & patientiã tuã: & quia non
potes sustinere malos, & tẽta-
sti eos qui se dicũt Apostolos esse & nõ sunt, & inuenisti eos
mendaces: [3] & patiẽtiam habes, & sustinuisti propter nomen
meum, & non defecisti. [4] Sed
habeo aduersum te ‑ pauca', ‑9 ms. Pr. o.
quòd charitatem tuã primam
reliquisti. [5] Memor esto itaque
vnde excideris: & age pœni-
tẽtiam, & prima opera fac. sin
autem: venio tibi, & mouebo B
candelabrum tuum de loco
suo, nisi pœnitentiam egeris.
[6] Sed hoc habes, quia odisti fa-
cta Nicolaitarum, quæ & ego
odi. [7] Qui habet aurẽ, audiat
quid Spiritus dicat Ecclesiis,
Vincenti dabo edere de ligno
vitæ, quod est in Paradiso Dei
mei. [8] Et Angelo Smyrnæ Ec-
clesiæ

IN CAP. II.

1 Ephesi,] *nuntio priuati affectus, vel erga Deum vel erga peccatum.*
Septem stellas.] *Septem Spiritus in diuina essentia constantes.*
Candelabrorum,] *Ecclesiarum siue communitatum.*
2 Tentasti,] *examinasti præsenti luce.*
Eos] *priuatæ electionis compotes carnis sanctitudini obsecundantes.*

3 Habes.] *Verbum Dei humanitatem alloquitur.*
4 Aduersum te.] *Ephesina communitas.*
Charitatem tuam primam.] *Non permansisti in eo Dei amore, quem in creationis primordijs fueras sortita.*
5 Prima opera fac.] *Referto ac restituito studia votaq; tua in Deum, qualia ab initio fuerant.* Candelabrum.] *Cor in quo lumen iacet, ab electione sua remouebo,* nisi pœnitentiam egeris.
6 Hoc habes] *tu appetentia & cupiditas.* Nicolaitarum] *terrestris communis lubricitatis opera, quæ diuinæ naturæ amicitia abuti studuerunt in priuatam rem, vt Susannæ amore impudici illi senes.*
7 Spiritus,] *Diuina natura dicit humanæ ipsi.* Vincenti.] *Ei qui vera Dei virtute seipsum vicerit.* De ligno vitæ.] *De fructu vitæ diuinæ.* 8 Smyrnæ,] *suaui florentu odoris eius quod amatur vel in Deo vel extra Deum.*

clesiæ scribe, Hæc dicit primus
& nouissimus, qui fuit mor-
vixit a. o. tuus, & "viuit', 9 Scio tribula-
tionem tuam & paupertatem
tuam, sed diues es: & blasphe-
maris ab his qui se dicunt Iu-
dæos esse & non sunt, sed sunt
synagoga satanæ. 10 Nihil ho-
rum timeas quæ passurus es.
C Ecce missurus est diabolus ali-
quos ex vobis in carcerem vt
tentemini: & habebitis tribu-
lationem diebus decem. Esto fidelis vsque ad mortem: & da-
bo tibi coronam vitæ. 11 Qui habet aurem, audiat quid Spiri-
tus dicat Ecclesiis, Qui vicerit, non lædetur à morte secunda.
12 Et Angelo Pergami Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui habet
D romphæam vtraque parte acutam, 13 Scio vbi habitas, vbi se-
des est Satanæ: & tenes nomen meum, & non negasti fidem
meam. Et in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus
est apud vos, vbi satanas habitat. 14 Sed habeo aduersus
Num. 24, 3. 25, 2. 31, 16. te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui
docebat Balac mittere scan-
dalum, coram filiis Israël, ede-
re & fornicari: 15 ita habes &
tu tenentes doctrinam Nico-
laitarum. 16 Similiter pœni-
tentiam age. si quo minus: ve-
niã tibi citò, & pugnabo cum
illis in gladio oris mei. 17 Qui
E habet aurem, audiat quid Spi-
ritus dicat Ecclesiis, Vincenti
dabo manna absconditum, &
dabo

Primus & nouissimus.] *Diuinitas in humana essentia.*
9 Qui se dicunt Iudæos.] *Qui sanctitatem in carne constituunt suam.*
Satanæ.] *Deo aduersarij.*
10 Quæ passurus es.] *Interim dũ tentaris.*
Diabolũ.] *Id quod Deo omnino aduersatur.*
In carcerem.] *Malum ipsum semet intra appetitionum propriarum vincula torquebit.*
Decem dies.] *Decem operariæ luces in tentatione ponendæ.*
11 Spiritus.] *Dei essentia.*
A morte secunda.] *Damnationis.*
12 Pergami.] *Communitati sublimitatis vel in diuina vel in terrestri essentia propter priuatũ affectũ.* Romphæã.] *Iustũ iudicium.*

13 Antipas.] *Diuinæ naturæ fidele testimonium.* Vbi Satanas habitat.] *In sublimitate priuata.*
14 Aduersus te.] *Humanam naturam vitiosam.* Balaam.] *Fallacis cupidinis carnis.*
Balac.] *Confusam appetentiam.*
Edere.] *Ex victimis pollutis simulacrorum. hæc ad vitiosam carnis priuatam appetentiam sincerè Dei gubernationi aduersatam.*
15 Nicolaitarum.] *Generalis appetentia subiiciendi terrestri industriæ quidquid ad liberam diuinitatem pertinet.*
16 In gladio.] *Virtute sermonis ac iudicij mei diuini.* 17 Spiritus.] *Ipsa diuinitas dicit humanæ naturæ.* Manna.] *Cælestem*

panem illum sub mannæ imagine arcanè indicatum, de quo qui edunt, viuunt vita Dei.
Calculum.] *Ipsam diuinã cõmunicationem.*
Nisi qui accipit] *intra animum suum diuino ac viuenti dono.*
18 Thyatiræ.] *Communitati internæ diuinam iustitiam & virtutem intra hominẽm conficienti, vel rursus peccati regnum euertẽti.*
Filius Dei.] *Iustitiæ fructiferæ fructus.*
19 Charitatem.] *Amorem ἀγαπὴν.*
Plura prioribus.] *Posterius facinus priori grauius.*
20 Aduersus te.] *Quæ naturæ aduersantur meæ.* Iezabel.] *Terrena industria fraudulenta, quæ carnis priuatis cupiditatibus in sese mœchatur, cuius natura insulæ tempestuoso mari cinctæ similis esse dicitur. mare autem impura carnis vitiositas est. Huic verò feminæ reges ac principes terræ omnes sese immiscuisse feruntur, & serui Dei, id est, memoria & intellectus seducti esse dicuntur, vt qui appetitionem studiumq; in terrena collocarint vitiosa natura, atque ita alienis à Deo rebus sese pauisse, quæ idolothyta sunt.*
21 Et dedit illi.] *Terrestri industriæ.*
22 In lectum.] *Morbi grauis, nam libera Dei natura & virtus viuificans priuatæ industriæ terrenæ aduersatur.*
23 Interficiam.] *Ego Dei Filius.*
Ego sum.] *Ego iustitiæ fructus*
24 Thyatiræ.] *In destructore siue demolitore.* Altitudines Sathan.] *Sathanæ profunditates, simplicem proprietatem.*
Quemadmodum dicunt.] *Ipsimet iactãt.*
Aliud pondus.] *Nisi tantum vt Dei iustitiam feratis.*

25 Tene-

dabo illi calculum cãdidum:
& in calculo, nomen nouum
scriptum quod nemo scit, nisi
qui accipit. [18] Et angelo Thya-
tiræ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit
Filius Dei, qui habet oculos
tanquam flammam ignis, &
pedes eius similes aurichalco.
[19] Noui opera tua, & fidem, &
charitatem ᵃtuam', & ministe- ᵃ1 MS. Pr. c.
rium & patientiam tuam &
opera tua nouissima plura
prioribus. [20] Sed habeo aduer- F
sus te pauca: quia permittis
mulierem Iezabel, quæ se di-
cit propheten, docere, & sedu-
cere seruos meos, fornicari, &
mãducare de idolothytis: [21] Et *Iob 24,23.*
dedi illi tempus vt pœniten-
tiam ageret: & nõ vult pœni-
tere à fornicatione sua. [22] Ecce
ᵇmittam eam in lectum: & qui ᵇego mitto 1 MS. a. Pr. c.
mœchantur cum ea, in tribu-
latione maxima erũt, nisi pœ-
nitentiã ab operibus suis ege-
rint: [23] & filios eius interficiam
ᶜin mortem', & scient omnes ᶜin morte 8 MS G.
Ecclesiæ quia ego sum scrutãs *1 Reg. 16,7. Psal. 7,10.*
renes & corda, & dabo vnicuiq. vestrũ secundum opera sua. *Iere. 11,20. 17,10. 20,12*
[24] Vobis autem dico ᵈcæteris qui Thyatiræ estis, Quicunq. nõ G
habent doctrinam hanc, qui non cognouerũt ᵉaltitudinẽ sa- ᵈ& MS. e q. ᵉaltitudines 5 MS. G.
tanæ, quemadmodũ dicunt, non mittã super vos aliud põdus.
[25] tamen

[25] tamen id quod habetis, te-
nete donec veniam. [26] Et qui
*qui 3 MS. vicerit &*custodierit vsque in
finem opera mea: dabo illi po-
testatem super Gentes, [27] &
Psal. 2, 8. reget eas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringen-
- 1 MS. Pr. G. tur, [28] sicut & ego accepi à Patre meo: & dabo illi stellã matu-
tinã. [29] Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

25 Tenete.] *Tuam seruato simplicitatem, quoad ipse Dei bonus fructus veniam.*
26 Super Gentes.] *Rusticam terrestrem humanitatem.*
28 Stellam matutinam.] *Lumen viuum celeste.* 29 Spiritus.] *Deus ipse.*

CAP. III.

A ET[1] Angelo Ecclesiæ Sar-
dis, scribe, Hæc dicit qui
habet septem Spiritus Dei, &
septem stellas, Scio opera tua,
quia nomen habes quòd vi-
uas, & mortuus es. [2] Esto vi-
gilans, & confirma cętera quę
*inueni 3 MS. Pr. G. moritura erãt. Non enim inue-
nio opera tua plena coram
Deo meo. [3] In mente ergo ha-
be qualiter acceperis & audie-
ris: & serua, & pœnitentiam
age. Si ergo non vigilaueris,
Infr. 16, 15. 1 Th. 5, 2. 2 Petri 3, 10. veniam ad te tanquam fur, &
nescies qua hora veniam ad
te. [4] Sed habes pauca nomina
in Sardis, qui non inquinaue-
runt vestimenta sua: & ambu-
labunt mecum in albis, quia
digni sunt. [5] Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, & non
B delebo nomen eius de libro vitæ, & confitebor nomen eius
coram Patre meo, & coram Angelis eius. [6] Qui habet aurem,
audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis. [7] Et Angelo Philadelphię

In cap. III.

1 Sardis.] *Gaudij caput, quod in vnico Deo constitui oportuit.* Hæc dicit.] *Humanæ natura ipse Deus dicit.* Mortuus es.] *Terrenæ delectationis gaudium, quamquam viuere videatur, mortuum tamen est.*
2 Esto vigilans.] *Fidei firmitudinem & spem alloquitur Deus in humana natura.* Quæ moritura erant.] *Quæ reiicienda tibi erant, vt infidelitas & quæ hanc comitantur, reiicito.* ἃ ἔμελλες ἀποβαλεῖν. *hoc est, qui pœnitentiam non curat, propriis malis pereat.*
3 Quomodo acceperis.] *Quemadmodum acceperis doctrinam vitæ & regni per Euangelium.* Tanquam fur.] *Noctu, hoc est, intra peccatorum tenebras versantem & obcæcatum.*
4 Pauca nomina.] *Quosdam in tuo terrenæ naturæ gaudio.* In vestimentis albis.] *Confirmato videlicet per diuinam virtutem ac naturam gaudio.*
5 Coram Patre meo, & coram.] *In pleno cælestis ac diuinæ naturæ throno.*
7 Angelo Philadelphiæ.] *Fraterno amori, cuius actionem in Deo esse oportet.*
Sanctus.]

Sanctus.] *Dei fructus.* Clauem Dauid.] *Diuinam virtutem in humanā naturā efficacē.*
8 Non negasti nomen meum.] *Virtutem naturamq́, meam in fraterna dilectione.*
9 Qui dicunt se Iudæos.] *Carnis sanctitas nominata.* Vt veniant, & adorent.] *Iustitia terrena ex carnis proprietate priuatim producta coram viua & vera Dei iustitia succumbet*
10 Habitantes in terra.] *In terrestri vitiosa natura.*
12 In templo Dei mei.] *In corde per Spiritum sanctum ac rectum renouato.*
Foras.] *à Dei virtute & custodia ac firmitudine.* Quæ descendit] *in hæc inferiora.*
Nomen meum.] *In cælesti natura.*
14 Laodiciæ.] *Iustitia populi siue populi iusti; quem, inquam, oporteat esse iustum iustitia à Deo communicata & Deo ipsi accepta referenda.* Amen.] *Verax.*
Principium creaturæ Dei.] *Primogenitus naturæ diuinæ, & primogenitus in multis fratribus per eundem ex Deo natis, qui populi fallenti iustitia obtestatus ait.*

Ecclesiæ scribe, Hęc dicit San-
ctus & Verus, qui habet clauē *Isaie 22, 22. Iob 12, 14.*
Dauid: qui aperit, & nemo
claudit: claudit, & nemo ape-
rit. 8 Scio opera tua. Ecce dedi
corā te ostiū apertū quod ne-
mo potest claudere: quia mo-
dicā habes virtutē, & seruasti
verbū meū, & nō negasti no-
mē meū. 9 Ecce dabo de syna-
góga satanæ, qui dicunt se Iu-
dæos esse, & nō sunt, sed men-
tiuntur. Ecce faciā illos vt ve-
niāt, & adorēt ante pedes tuos.
& scient quia ego dilexi te.
10 quoniā seruasti verbū patiē- C
tiæ meæ, & ego seruabo te ab
hora tentationis, quæ ventura
est in orbem vniuersum tentare habitantes in terra. 11 Ecce
venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronā tuam.
12 Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei:
& foras non egredietur amplius: & scribam super eum no-
men Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ierusalem,
quæ descendit de cælo à Deo meo, & nomen meum nouum.
13 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis. 14 Et
Angelo Laodiciæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Amen, testis fi-
delis & verus, qui est principium creaturæ Dei. 15 Scio opera *Eccl. 24, 9, 14 Coloss. 1, 15.*
tua, quia neque frigidus es, neque calidus. vtinam frigidus D
esses, aut calidus. 16 sed quia tepidus es, & nec frigidus nec ca-
lidus, incipiam te euomere ex
ore meo. 17 quia dicis, Quòd
diues sum, & locupletatus, &
nullius

16 Ex ore meo.] *Ex natura mea sanctitudine.*
17 Quia dicis.] *Filij Dei notatio aduersus simulatam carnis iustitiam.*

nullius egeo. & neſcis quia
tu es miſer, & miſerabilis, &
pauper, & cæcus, & nudus.
[18]Suadeo tibi emere à me au-
rum ignitum probatũ, vt lo-
cuples fias: & veſtimentis al-
bis induaris, vt non appareat
confuſio nuditatis tuæ: & col-
Prou. 3,11. Heb. 12,6. lyrio inunge oculos tuos vt videas. [19] Ego quos amo, arguo
& caſtigo. Æmulare ergo, & pœnitentiam age. [20]Ecce ſto ad
mihi MS q. Pr. oſtium & pulſo. ſiquis audierit vocem meam, & aperuerit
ianuam, intrabo ad illũ, & cœnabo cum illo, & ipſe mecum.
[21]Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo: ſicut &
ego vici, & ſedi cum Patre meo in throno eius. [22]Qui habet
aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.

18 Albis veſtimentis.] *Diuinæ virtutis ac ſanctitatis.*
19 Ego.] *Diuina natura.* Æmulare.] *Monitio humanæ naturæ iniuſtitia per diuinam iuſtitiam facta.*
20 Ad oſtium.] *Cordis humani.* Ianuam.] *Cordis.*
21 In throno meo.] *Iuſtitia vera.*
22 Spiritus] *Diuinus, Diuina natura, Deus ipſe.*

CAP. IIII.

A POſt [1] hæc vidi: & ecce
oſtium apertum in cęlo,
& vox prima quã audiui tan-
quam tubę loquentis mecum
dicens, Aſcende huc, & oſten-
–7 MS. Pr. R.G. dam tibi quæ oportet fieri˜ ci-
"Poſt hæc ſtatim MS q. tò˜" poſthæc. [2] "Statim' fui in
'Et 5 MS. R.G. ſpiritu: & ecce ſedes poſita erat
in cælo, & ſupra ſedem ſedẽs.
[3] Et qui ſedebat, ſimilis erat
aſpectu, lapidis iaſpidis, & ſar-
dini: & iris erat in circuitu ſe-
dis, ſimilis viſioni ſmaragdi-
B næ. [4]Et in circuitu ſedis ſedilia
vigintiquatuor: & ſuper thro-
nos, vigintiquatuor ſeniores
ſeden-

IN CAP. IIII.

1 Vidi.] *Ego gratia Dei, cui nomen Ioãnes.* Oſtium apertum in cælo.] *Gratia Dei intuetur in cæleſtem naturam.* Aſcende huc,] *In hanc meam altam naturam & virtutem.* Quæ oportet fieri] *In me, virtuteq́ mea.*
2 Fui in ſpiritu.] *Intra ſanctam Dei virtutem & præſtantiam.* Sedes.] *Sancta Dei quies.* Sedens.] *Chriſtus Dei, qui in ſede ſua poteſtatem habet in omnem ſpiritum.*
3 Iaſpidis, & ſardini.] *Alter denſus & firmiſſimus, alter pellucidus; vterque ſplendens ſuaui lumine.* Iris.] *Splendor aquæ & ignis pariter, in quo diuina præſtantia intra humanitatem coram cælo ac terra ſeſe in mortem & in vitam oſtendit.*

4 Sedilia vigintiquatuor.] *In quibus quieſcunt ſpiritus prompti ad miniſtrandum. Duodecim miniſtratorij ſpiritus, qui priori legali prophetiæ miniſtrarunt, & totidẽ in Chriſtiana ſimilitudine. hi omnes miniſtrant Chriſto, hoc eſt, diuinæ natiuitati, ſecũdum carnem intra humanam eſſentiam, hi in cæleſtis eſſentia*

tiæ antiquitate lucem & claritatem suam omnes à throno accipiũt, hoc est, à Diuina quiete, & à sedente super thronum.

Coronæ aureæ.] *Victoria sui ipsorum aduersus terrenã sortem & vicem siue essentiam.*

5 Septem lampades] *ardentes lumine ministro ante thronum.* Septem Spiritus Dei.] *Septem Spiritus iustitiæ Dei, indices intra hominem iudicij iustitiæ in damnationem peruersæ essentiæ.* 6 Tanquam mare vitreum.] *Pellucida & mobilis cœli essentia, quæ sese circum thronũ dilatat, expãdit, & mouet.* Quatuor animalia.] *Quatuor cognitionis genera in humana essentia diuisa; cognitio prophetiarum sub lege, & cognitio peccatorũ, & gratiæ notitia, & obedientiæ Dei cognitio, quorum fructus intra humanitatem huiusmodi fructuum formarumq́, generatio est.*

7 Simile leoni.] *Primus fructus legis seueritas; secundus dissoluta rusticitas; tertius homini similis, humana cognitio peccati; quartus aquila volans, dolor terrestris ac damnabilis, nunc sursum nunc deorsum mobilis, nec vsquam conquiescens.*

8 Alas sex.] *Quibus aëra ventumq́, accipiũt,* oculis plena, *quibus malum vnde damnãtur conspicientes, nunquam conquiescunt. Nam delusa humana natura atque Dei virtute carens, perpetuò exercetur sensibus terrestribus & cogitationibus continuis inquieta, tam in luce quàm in tenebris; quamobrem doloribus propriis acta, clamat,* Sanctus, *&c. quippe ex lucente diuinæ naturæ claritate aduersus peccatorum malitiam obiecta, in sanctitatis diuinæ cognitionem inducitur.*

9 Et cum darent illa.] *Viginti & quatuor seniores diuinæ essentiæ ministrantes, ante thronum procumbunt adorantes vbi quatuor animalia, hoc est, humana essentia integra subtus Dei essentiam sese demittit.*

10 Mittebant coronas suas.] *Vniformes redditi*

sedentes, circumamicti vesti-
mẽtis albis, & in capitibus eo-
rũ coronæ aureæ. 5 Et de thro-
no procedebãt fulgura, & vo-
ces, & tonitrua: & septem lam-
pades ardentes ante thronum,
"qui sunt septem Spiritus Dei. "quæ i MS. R.C.
6 Et in conspectu sedis tãquam
mare vitreum simile crystal-
lo: & in medio sedis & in cir-
cuitu sedis quatuor animalia
plena oculis antè & retrò. 7 Et
animal primum, simile leoni:
& secũdum animal, simile vi-
tulo: & tertiũ animal, habens C
faciẽ quasi hominis: & quartũ
animal, simile aquilæ volãti.
8 Et quatuor animalia, singula
eorum habebant alas senas in
circuitu: & intus plena sunt
oculis. & requiem nõ habebãt
die ac nocte, dicentia, Sãctus, Isaie 6, 3
sanctus, sanctus Dñs Deus
omnipotẽs, qui erat, & qui est,
& qui venturus est. 9 Et cũ da-
rent illa animalia gloriam &
honorem & benedictionẽ se-
denti super thronũ, viuenti in
secula seculorũ: 10 procidebant D
vigintiquatuor seniores ante
sedentem in throno, & adora-
bant viuentem in secula seculorum, & mittebãt coronas suas
ante

ante thronum dicentes, [11] Di-
gnus es Domine Deus noster
accipere gloriam & honorem
& virtutẽ: quia tu creasti om-
nia, & propter voluntatem
tuam erant & creata sunt.

CAP. V.

A ET[1] vidi in dextera seden-
tis supra thronũ, librum
scriptum intus & foris, signa-
tum sigillis septem. [2] Et vidi
Angelum fortem, prædican-
tem voce magna, Quis est di-
gnus aperire librum, & solue-
re signacula eius? [3] Et nemo
poterat neque in cælo, neq. in
terra, neque subtus terrã ape-
rire librum, neque respicere il-
lum. [4] Et ego flebam multum,
quoniam nemo dignus inuẽ-
tus est aperire librum, nec vi-
dere eum. [5] Et vnus de seniori- (a dicit 6 MS. Pr. G.)
bus [a] dixit mihi, Ne fleueris:
ecce vicit leo de tribu Iuda,
radix Dauid, aperire librũ, &
B soluere septem signacula eius.
[6] Et vidi, & ecce in medio
throni & quatuor animalium,
& in medio seniorum, Agnum stantem tanquam occisum,
habentem cornua septem & oculos septem: qui sunt septem
spiritus Dei, missi in omnem terram. [7] Et venit, & accepit de

redditi, atq; diuinæ naturæ sese dedentes, quam authorem omnium rerum, quæ res dici possunt, agnoscunt.

IN CAP. V.

1 Super thronum.] *Super gloriosam Dei quietem.* Librum scriptum.] *Arcanum essentialis virtutis Dei.* Sigillis septem.] *Legibus quibus sanctum essentiæ diuinæ secretum conseruatur, quibus nemo satisfacere possit præter vnicam obedientiæ Iesu Christi humilitatem.* 2 Angelum fortem.] *Testimonium fortitudinis diuinæ.*

3 Et nemo.] *Extra essentialem natiuitatem quæ ex Deo est.* Poterat aperire librum.] *In quo legis & prophetiarum mysteriorũ consummatio est.*

4 Quia nemo dignus.] *Nemo perfectam legis iustitiam præstare poterat præter vnicam Christi obedientis natiuitatem, à sancta Dei essentia profectam.*

5 Radix Dauid.] *Amabilitas diuina.* Aperire librum, & soluere septem signacula eius.] *Perficere & consummare legẽ, diuinaq; arcana intra hominem reuelare.*

6 Agnum stantem.] *Humilis & mansueta Christi diuinitas intra fragilem humanam essentiam, atque intra suæ essentiæ testimonia.* Septem spiritus.] *Septem beatitudines in luce contentas.* Missi in omnem terrã.] *In omnes hominum sensus & cogitationes. Singulæ verò beatitudines singuli oculi siue luces sunt, iidemq; septem spiritus vnico spiritui atque essentiæ vnicæ ad salutem intra humanam naturam ministrantes.*

7 Et venit.] *Agnus, hoc est, ipsa Christi benignitas.* Accepit librum.] *Consummationem ac perfectionem legis & arcanorũ Dei.*

Sedentis

Sedentis super thronum.] *Virtutis ac fortitudinis essentia Dei.*

8 Quatuor animalia.] *Humana essentia diuisa.* Vigintiquatuor seniores.] *Ministratorij illi spiritus.*

9 Dicentes] *Agno, id est, Dei benignitati.* Accipere librum.] *Cælestis essentiæ arcanũ.* Et aperire signacula eius.] *Legis iustitiam & prophetica arcana præstare.*
Ex omni tribu, lingua ac populo.] *Ex integra terrestri essentia in cælesti tua virtute, essentia & natura.*

10 Fecisti nos.] *Humanam naturam.* Regnabimus super terram.] *Super terrestrem essentiam.*

11 Vocem Angelorum.] *Spiritum essentiæ Dei.* In circuitu throni.] *Quietis diuinæ.* Et animalium & seniorum.] *Nam Spiritus Dei cælum ac terram continens, prophetiam suam complectitur.* Millia millium.] *Innumerabilis multitudo.*

13 Et omnem creaturam quæ in cælo.] *Cælestem & naturalem essentiam.*
Sedenti in throno.] *Quiete diuina.*
Agno.] *Dei benignitati.*

14 Vigintiquatuor seniores.] *Ministeriales spiritus qui præcessere.*

dextera sedentis in throno librum. [8] Et cùm aperuisset li-
brum, quatuor animalia & vi-
gintiquatuor seniores ceciderunt corã agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum: [9] &
cantabant canticum nouum,
dicentes, Dignus es ⁻Domine' C ⁻3 MS. Pr. C.
accipere librum, & aperire signacula eius: quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu & lingua & populo, & natione;
[10] & fecisti nos Deo nostro "regnum' & sacerdotes, & "regnabimus' super terram. "reges c. "regnabunt 12 MS. C. Q. n.
[11] Et vidi, & audiui vocem Angelorum multorum in circuitu throni, & animalium & seniorum: & & erat numerus eorum millia Dan. 7. 10.
millium, [12] dicentium voce D

In magna: Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem, & "diuinitatem', & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, "diuitias Pr. C.
& gloriam, & benedictionem. [13] Et omnem creaturam quæ in cælo est, & super terram, & sub terra, & quæ sunt in mari, & quæ in eo: omnes audiui dicentes, Sedenti in throno, & Agno, benedictio & honor & gloria & potestas in secula seculorum.
[14] Et quatuor animalia dicebant, Amen. Et viginti quatuor seniores ceciderunt ⁻ in facies suas': & adorauerunt ⁻viuentem in secula seculorum'. ⁻Pr. c. ⁻7 MS. C. verum R. Pr & G. q. legunt.

Cap.

CAP. VI.

A ET [1] vidi quòd aperuisset Agnus vnum de septem sigillis,& audiui vnū de quatuor animalibus dicens, tanquam vocem tonitrui, Veni, & vide. [2] Et vidi:& ecce equus albus,& qui sedebat super illum habebat arcum, & data est ei corona,& exiuit vincens vt vinceret. [3] Et cùm aperuisset sigillum secundum,audiui secundū animal,dicens,Veni, & vide. [4] Et exiuit alius equus rufus: & qui sedebat super illum, datum est ei vt sumeret pacem de terra, & vt inuicem se interficiant, & datus est ei gladius magnus. [5] Et cùm aperuisset sigillum tertium,audiui tertium animal,dicens,Ve-
B ni, & vide. Et ecce equus niger: &qui sedebat super illum, habebat staterā in manu sua. [6] Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium "dicentium': "Bilibris' tritici denario,& tres "bilibres' hordei denario,& vinum & oleum ne læseris. [7] Et cùm aperuisset sigillum quartum, audiui vocem quarti animalis dicentis,Veni,& vide. [8] Et ecce equus pallidus: & qui sedebat super eum, nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum, & data est illi potestas super quatuor partes terræ,interficere gladio,fame,& morte, & bestiis

*dicentem 6 MS.R.Pr.G.
"χοῖνιξ.
"χοίνικες.

IN CAP. VI.

1 Vnum de septem sigillis.] *Iustitiæ aduersus peccati legem diuinumq́; arcanum.* Vnum de quatuor animalibus.] *Sensus intra caducam humanitatem diuisos.*

2 Equus albus.] *Vis ex diuina essentia progressa.* Qui sedebat.] *Iustitiæ fructus.* Habebat arcum.] *Spiritus zelum erga hominum salutem.*

4 Equus rufus.] *Initium mortis aduersum terrenam sanguineam essentiam.* Et qui sedebat.] *Iustitiæ fructus.* Vt sumeret pacem de terra.] *Vt à terrestri essentia pacem tolleret. Non veni pacem mittere in terram, sed gladiū.* Et vt inuicē se interficiāt.] *Carnales sensus.* Gladius magnus.] *Iustitiæ lex, qua terrestris vita occiditur.*

5 Equus niger.] *Peccatorum obscuritas & perturbatio.* Qui sedebat.] *Iustitiæ fructus.* Stateram.] *Iustam Dei virtutē & essentiam ad examen iustitiæ Dei ac iustitiæ terrenæ.*

6 Bilibris tritici,&c.] *Terrestris vita alimento destituetur, ne vlterius in propria alatur malitia.* Vinum & oleum.] *Noua vitæ alimentum.*

8 Equus pallidus.] *Mortis vis in terrestrem vitam.* Nomen illi Mors.] *Damnationis mors in terrestrem vitam.* Infernus.] *Æterna punitio.* Super quatuor partes terræ.] *Super integram terrestrem essentiam intra hominem.* Gladio.] *Lege iustitiæ.* Fame,morte,& bestiis terræ.] *Terrenis anxietatibus ac doloribus mortis.*

9 Sub-

9 Subtus altare.] *Sub legis ſacrificiis.*
Animas interfectorum propter verbum Dei.] *Diuina virtus intra hominē occiſa, cum relicta Dei eſſentia terreſtris proprietas ac vita optatur. Non quòd diuinitas ſecundum ſe occidi poſſit aut mori, ſed quòd ſeruetur ſub altari, hoc eſt, ſub cultu & miniſterio gratiæ Dei, donec per Chriſtum Dei aſſeratur.*
10 De his qui habitant in terra.] *Terreſtri eſſentia.*
11 Vt requieſcerent ad tempus modicum.] *Cùm diuina natura intra mortem iacens in humana eſſentia, per Dei iuſtitiam intra humanitatem excitatur, quærit ac rogat quando erit vt legis iuſtitia diuinas virtutes intra hominem occiſas vlciſcatur: iubetur verò expectare, donec malitia ad ſummum proceſſerit, atque abundauerit delictū, & diuinitas ipſa vſque ad mortem patientiā protulerit. Namq; ita fiet vt ipſa humanitatem morte afficiat, ita per huiuſmodi mortem, ipſa diuina vita intra humanam naturam plantata viuat & vigeat.*
12 Ecce terræmotus.] *Terreſtris eſſentiæ concuſsionē ſignificat ex propriæ damnationis cognitione.* Sol *hoc loco, terrenum lumen priuatum quo ipſa ducitur,* Luna *terrenam propriam doctrinam excogitatam, quæ cum ſanguis fit, mortalem ſiue mortiferam ſeſe præbet.* Stellæ *verò, hoc eſt, priuata ſibiq; vſurpata iuſtitia, decidunt in terreſtrem eſſentiam vnde exortæ fuerant:* Cælum *porrò, id eſt, ſpes ac ſolamen terreſtris eſſentiæ conuoluitur atque concluditur.*
13 Groſſos ſuos.] *Inutiles ficos.*
14 Montes & inſulæ.] *Terreſtris eſſentia ſuperior & inferior.*
15 Reges & principes, &c.] *Appetitus omnes ſenſuales tam maiores quàm minores & deſideria terreſtria intra induratum ſub priuata carnis ſapientia cor ſeſe abdunt.*
17 Dies

terræ. 9 Et cùm aperuiſſet ſi- C
gillum quintum: vidi ſubtus
altare animas interfectorum
propter verbum Dei, & pro-
pter teſtimonium quod habe-
bant. 10 & clamabāt voce ma-
gna, dicentes, Vſquequo Do-
mine, (ſanctus, & verus,) non
iudicas & non vindicas ſan-
guinem noſtrū de iis qui ha-
bitant in terra? 11 Et datæ ſunt
illis ſingulæ ſtolæ albæ: & di-
ctum eſt illis vt requieſcerent
adhuc tempus modicum, do-
nec compleantur conſerui eo-
rum, & fratres eorum qui in-
terficiēdi ſunt ſicut & illi. 12 Et
vidi, cùm aperuiſſet ſigillum
ſextum: & ecce terræmotus D
magnus factus eſt, & ſol fa-
ctus eſt niger tanquam ſaccus
cilicinus: & luna tota facta eſt
ſicut ſanguis: 13 & ſtellę *de cę- *cęli 2 MS. C.
lo ceciderunt ſuper terram, ſi-
cut ficus emittit groſſos ſuos
cùm à vēto magno mouetur:
14 & cælum receſſit ſicut liber
inuolutus: & omnis mons, &
*inſulæ de locis ſuis motæ *inſula R. C.
ſunt: 15 & reges terræ & prin-
cipes, & tribuni, & diuites, &
fortes, & omnis ſeruus, & liber abſconderunt ſe in ſpeluncis
& in

& in petris montium. 16 & di-
Esaia 2,19. Osee 10,8. Luca 23,30. Infr. 9,6. cunt montibus & petris: Ca-
dite ſuper nos, & abſcondite
nos à facie ſedẽtis ſuper thro
num, & ab ira Agni: 17 quoniã
vẽnit dies magnus iræ ipſo-
rum. & quis poterit ſtare?

Cap. VII.

A POſt 1 hæc vidi quatuor
Angelos ſtantes ſuper
quatuor angulos terrę, tenen-
*ne flaret ventus 4 MS.G. tes quatuor ventos terræ *ne
flarent ſuper terram, neq. ſu-
per mare, neque in vllam ar-
borem. 2 Et vidi alterum An-
gelum aſcendentem ab ortu
ſolis, habentem ſignum Dei
viui: & clamauit voce magna
quatuor Angelis, quibus datũ
eſt nocere terræ & mari, 3 di-
*neque 4 MS.Pr.G. cens, Nolite nocere terræ *&
mari, neque arboribus, quo-
aduſque ſignemus ſeruos Dei
noſtri in frontibus eorum. 4 Et
audiui numerũ ſignatorum,
centum quadragintaquatuor millia ſignati ex omni tribu fi-
B liorum Iſraël. 5 Ex tribu Iuda, duodecim millia ſignati. Ex tri-
bu Ruben, duodecim millia ſignati. Ex tribu Gad, duodecim
millia ſignati. 6 Ex tribu Aſer, duodecim millia ſignati. Ex tri-
bu Nephthali, duodecim millia ſignati. Ex tribu Manaſſe,
duodecim millia ſignati. 7 Ex tribu Simeon, duodecim millia
ſignati. Ex tribu Leui, duodecim millia ſignati. Ex tribu Iſſa-

17 Dies magnus iræ.] *Iuſtitia lex. ita porrò humanitas illa terreſtris cum omni præſtantia, vi, poteſtate, opulentiaq; ſua debilitata corruit, nec quò ſeſe abducat inuenit, vt iuſtam diuinæ eſſentiæ virtutem in ſe non experiatur. quippe grauiſſimè iniuſta terreſtris eſſentia dolet & angitur, vbi diuinam iuſtitiam videre ac efficienter ſentire cogitur.*

In cap. VII.

1 Ne flarent ſuper terram.] *Ne terrena eſſentia refrigerij aut gaudij quicquam in propria terreſtri vita exciperet.*

2 Quatuor Angelis.] *Potentiis Dei.* Quibus datum eſt nocere.] *Dum Dei poteſtas ad occiſionem & abolitionem terreſtris eſſentiæ prodit.* Habentem ſignum Dei viui.] *Diuinitas ipſa ſuam potentiã alloquitur.*

3 Quoaduſque ſignemus.] *Quoad natura diuina intra terreſtrem eſſentiam ad mortem vſque oppreſſa ſignetur & reformetur in ipſa viua Deitate, hoc eſt, in capite proprio, antequam iudicium in terreſtrem eſſentiam exerceatur, ne bonum cũ malo ſimul extirpetur.*

4 Ex omni tribu filiorum Iſraël.] *Seminis cum Deo valentis.*

5 Ex tribu Iuda.] *Laudis & confeſſionis.* Reuben.] *Viſionis & inſpectionis.* Gad.] *Præparationis.*

6 Aſſer.] *Salutis.* Nephthali.] *Æquitatis ſiue æquationis.* Manaſſe.] *Obliuionis.*

7 Simeon.] *Auſcultationis.* Leui.] *Adiunctionis, ſiue adiuncti.* Iſſacar.] *mercedis.*

8 Zebu-

8 Zebulon.] *Habitationis.* Ioſeph.] *Perfectionis.* Ben-iamin.] *Filij dexteræ manus. Atq; ita cæleſtis exercitus integer Ioanni, hoc eſt, gratiæ viſus eſt. id eſt, integra cæleſtis eſſentia cum innumeris generationibus ſuis in eſſentia Dei ipſius, quam Ioannes ipſe humanæ diuiſæ naturæ indicans teſtatur, quam viſionem verè ac reipſa explicatum iri dicit in fine temporum.* 9 Et palmæ in manibus eorum.] *Diuina fructificatio.*

10 Clamabant voce magna.] *Integra naturalis eſſentia, quæ Gentibus etiam conſtat, ſalutem ſibi perinde atque miniſtratoriis ſpiritibus legis ac prophetiarū à Deo cæli per Chriſtum Dominum, hoc eſt, potentem & fortem allatam confitetur; nam quidquid figuris includebatur, diuina fulciebatur eſſentia.*

11 Et omnes Angeli.] *Virtutes & ſpiritus miniſteriales.* Quatuor animaliū.] *Diuiſæ humanæ naturæ cū ſuis variis cognitionibus.*

13 Vnus de ſenioribus.] *Legis iuſtitia.*

Et dixi illi.] *Gratiæ ſermo ad legis iuſtitiam.*

14 Qui de tribulatione magna.] *Diuina & humana eſſentia intra hominem propter peccata per diuinam legem mortificata.*

Lauerunt ſtolas ſuas.] *Suam vnicā, veram, & eſſentialem vitā Dei.* Et dealbauerūt.] *Puram ſanctamq; reddiderunt per complantationem diuinæ mortis & ſanguinis agni, ita vt priuatum diuiſumq; peccatum in ipſis extinctum, vitæq; expers redditum ſit.*

15 Nocte.] *In oppreſſione atque anguſtia.* Et die,] *In gaudio & gratulatione.* In templo eius.] *In humano corde ſanctificato.*

Qui ſedet in throno.] *Eſſentialis diuinitas.*

char, duodecim millia ſignati.
8 Ex tribu Zabulon, duodecim
millia ſignati. Ex tribu Ioſeph,
duodecim millia ſignati. Ex
tribu Ben-iamin, duodecim
millia ſignati. 9 Poſt hæc vidi C
turbam magnam quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus,
& populis, & linguis: ſtantes
ante thronum, & in conſpectu
Agni, amicti ſtolis albis, &
palmæ in manibus eorū, 10 &
clamabant voce magna, dicētes, Salus Deo noſtro qui ſedet ſuper thronum, & Agno.
11 Et omnes Angeli ſtabant in
circuitu throni & ſeniorum &
quatuor animalium: & ceciderunt in conſpectu throni in
facies ſuas, & adorauerunt
Deum, 12 dicentes, Amen. Benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor
& virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſecula ſeculorū. Amen.
13 Et reſpondit vnus de ſenioribus, & dixit mihi, Hi qui D
amicti ſunt ſtolis albis, qui ſunt? & vnde venerunt? 14 Et dixit
illi, Domine mi, tu ſcis. Et dixit mihi, Hi ſunt qui venerūt de
tribulatione magna, & lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt
eas in ſanguine Agni. 15 Ideò ſunt ante thronū Dei, & ſeruiūt
ei die ac nocte in templo eius: & qui ſedet in throno, habitabit

Isai 49,10. bit super illos. [16] non esurient
neque sitient amplius, nec ca-
det super illos sol, neque vllus
æstus. [17] quoniam Agnus qui
in medio throni est, reget illos,
& deducet eos ad vitæ fontes
Isaie 25,8. Infr. 21,4. aquarum, & absterget Deus
omnem lachrymam ab ocu-
lis eorum.

CAP. VIII.

A ET cùm aperuisset sigillũ
septimum, factum est si-
lentium in cælo, quasi media
hora. [2] Et vidi septem Angelos
stantes in cõspectu Dei: & da-
tæ sunt illis septem tubæ. [3] Et
alius Angelus venit & stetit
ante altare, habẽs thuribulum
aureũ: & data sunt illi incensa
-1 MS.G. Q.n. multa, vt daret de orationib'
sanctorum omnium super al-
tare aureũ: quod est ante thro-
-7 MS.Pr.G. num Dei. [4] Et ascendit fumus
incensorum de orationibus
sanctorum de manu Angeli
coram Deo. [5] Et accepit An-
aureum MS q. gelus thuribulum, & imple-
uit illud de igne altaris, & mi-
sit in terram, & facta sunt to-
nitrua & voces & fulgura, &
terręmotus magnus. [6] Et septẽ
Angeli qui habebant septẽ tubas, pręparauerũt se vt tuba ca-
nerent.

16 Non esurient.] *Vtpote ab essentia Dei in vita sancta ac vera nutriti.* Nec cadet super illos sol.] *Legis claritas arguens.* Nec vllus æstus.] *Damnationis infernæ.*

17 Quoniam Agnus.] *Diuina bonitas ac benignitas.* Reget illos] *in sua sancta virtute.* Et absterget Deus] *diuina lætitia.*

IN CAP. VIII.

1 Et cùm [*Agnus*] aperuisset sigillum septimum.] *Cùm peccati ac mortis lex, quam diuinæ naturæ vita in morte sigillauerat, Dei benignitate sublata fuit, tunc silẽtium, hoc est, sensus & cognitio vniformis in cælesti essentia vitæ, qua tranquillitate durante septem Angeli visi.*

2 Stantes in conspectu Dei.] *Virtus & vis diuina in seipsa & circa ipsam.* Et datæ sunt illis septem tubæ.] *Diuinitati se ipsam humanitas dedens, atque ita diuina natura potestatem habet torquendi ac puniẽdi malitiã in terrestri essentia per ministros suos.*

3 Ante altare.] *Intra humanum cor, vbi sacrificium Deo fit.* Thuribulum aureũ.] *Comprehensionem amabilitatis diuinæ.* Incensa multa.] *Diuina amplificatio in omni bono.* Ante thronũ.] *Gloriosam quietẽ.*

4 Ascendit fumus incensorum.] *Odor orationum sanctorũ, id est, sanctus erga Deum amor, & purum gratumq; studium.*

5 Et accepit Angelus thuribulum.] *Desiderium & studium iustitiæ Dei. Angelus Dei per administrationem diuini sacrificij flagrantem Christi charitatem, salutiq; publicæ amorem in terra, hoc est, in terrestri corde manifestat; quãobrem terrena essentia quòd diuinam iustitiam damnationemq; propriam agnoscat, ita opprimitur & vexatur, vt in tonitrua & fulgura, id est, clamores tremoresq; erumpat.*

6 Vt tuba canerent.] *In terrestri essentia.*

7 Tertia

7 Tertia pars arborum.] *Terrena fructificatio. Nam vbi terrestris essentia malitia, cautela, & industria per Angelum, diuinum instinctum, detegitur ante Deum & ante simplicem humanam naturam, tunc proprio inuido igne sese ipsa terrena essentia illuminat, grandineumq́ imbrem, hoc est, vltionis cupiditatem in terram, id est, in seipsam exercet, ita fit vt grando cum sanguine morteq́ misceatur, ex eoq́ omnis viridis fructificatio terrestris essentiæ exusta consumitur.*

8 Igne ardens.] *Inuidiæ. ita terrestris essentiæ inuidia sese exerere ostentareq́ studẽs, turbulentam inquietudinem suam mouet, idq́ mare perpetuò inquietum est, quamobrem tertia pars maris sanguis, hoc est, dissolutionis mors fit.* 9 Tertia pars creaturæ eorũ quæ habebant animas in mari.] *Tormentum sibi ipsi allatum inter mortem & vitam.* Tertia pars nauium.] *Attractionis ac respirationis terrestris vitæ.*

10 In tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum.] *Ita vt terrena affectio & gratulatio diuinæ effluxionis honorem ac decus arrogare sibi non valeat.*
Stella *hæc quæ de cælo cecidit, significat falsum lumen ingenij & industriæ terrestris, quæ intra terrestrem hominem aquas omnes scaturiginesq́ diuinas amaras reddit, quamobrem tertia vitæ terrestris pars interit.*

12 Et diei non luceret pars tertia.] *Ita vt terrestris essentiæ luminaria, fallacia, & excogitata obscurata fuerint, tã nocturna quàm diurna: quippe diuinum lumen cæleste terrestri vitæ mors est.* Et noctis similiter.] *Vsurpatum & præsumptum luminare.*
13 Per medium cæli.] *Cælestem essentiam.* Væ, væ,

nerent. 7 Et primus Angelus
tuba cecinit, & facta est grãdo
& ignis, mista in sanguine, &
missum est in terram, & tertia
pars terræ cõbusta est, & tertia pars arborum concremata
est, & omne fœnum viride cõbustum est. 8 Et secundus An- C
gelus tuba cecinit: & tãquam
mõs magnus igne ardẽs, missus est in mare, & facta est tertia pars maris, sanguis: 9 &
mortua est tertia pars creaturæ eorum quæ habebant animas in mari, & tertia pars nauium interiit. 10 Et tertius An-
gelus tuba cecinit, & cécidit de
cęlo stella magna, ardens tanquam facula, & cécidit in tertiam partem fluminum, & in
fontes aquarum: 11 & nomen
stellæ, dicitur Absinthium. & D
facta est tertia pars aquarũ in
absinthiũ: & multi hominum
mortui sunt de aquis, quia amaræ factæ sunt. 12 Et quartus
Angelus tuba cecinit: & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars
stellarum, ita vt obscuraretur tertia pars eorum, & diei non
luceret pars tertia, & [a]noctis[b] similiter. 13 Et vidi, & audiui vo- [a]nox 5 MS. [b]nocti 5 MS. Q.a.
cem vnius aquilæ volantis per medium cæli, dicentis voce
magna:

magna: Væ, væ, væ habitanti-
bus in terra: de cęteris vocibus
*tubæ a MS. G. *trium Angelorum qui erant
tuba canituri. CAP. IX.

A ET [1] quintus Angelus tu-
ba cecinit, & vidi stellam
de cælo cecidisse in terram, &
data est ei clauis putei abyssi.
[2] Et aperuit puteum abyssi: &
ascendit fumus putei, sicut fu-
mus fornacis magnæ: & ob-
scuratus est sol & aër de fumo
putei. [3] Et de fumo putei exie-
runt locustę in terram. & data
est illis potestas, sicut habent
potestatem scorpiones terræ:
[4] & præceptũ est illis ne læde-
rent fœnũ terræ neque omne
viride, neq. omnem arborem:
nisi tantùm homines qui non
habent signum Dei in fronti-
*dictum o. bus suis: [5] & *datum est illis ne
*cruciarent a. G Textus conformis est G q. occiderent eos: sed vt *crucia-
rentur mensibus quinque: &
cruciatus eorum, vt cruciatus
scorpij cùm percutit hominẽ.
Isaiæ 2, 19. [6] Et in diebus illis quærent ho-
Osee 10,8. Luca 23, 10. mines mortem, & non inue-
B nient eam: & desiderabũt mo-
Supr. 6,16. ri, & fugiet mors ab eis. [7] Et si-
Supr. 16,9. militudines locustarum, similes equis paratis in prœlium: &
super capita earum tanquam coronæ, similes auro: & facies

Væ, væ, væ.] *Terrestribus sensibus singularibus gaudiis atque appetitionibus omnibus mors per diuinam iustitiam denuntiatur, idq́ præsentibus cæteris triũ Angelorũ vocibus, qui terrestrẽ vitam ad iudicium etiam asciscunt.*

IN CAP. IX.

1 Vidi.] *Ioannes, id est, Dei gratia vidit.* Stellam de cælo.] *Iusta Dei vis proruit in terrenam vim quam arguere ac dãnare parat.*

2 Aperuit puteum abyssi: & ascendit fumus putei.] *Pœna ac damnatio æterna terrestri essentiæ ante oculos constituitur, ita vt cælestis luminis aër & iustitiæ sol præ putei fumo intra terrestrem essentiam obscuretur.*

3 Locustæ.] *Humana terrenaq́ malitia virus, pus & venenum, cuius in suos cultores & studiosos efficientia, nihil nisi dolores, tormenta, suiq́ ipsius damnationem profert.*

4 Ne læderent fœnum terræ.] *Quidquid secundum naturam propriam in homine genitum producitur, namque id ex conditore est.* Nisi tantùm homines.] *Humanitatem illam terrestrem labefactatã ac Dei expertem.*

5 Ne occiderent eos.] *Peruersam terrestrem essentiam, vt hoc pacto tormentum non finiatur.* Mensibus quinque.] *Donec quinque humani sensus cum corruptis cogitationibus adnexis, propria, vana, atque sibi conficta lumina abiiciant, confusa nimirum atque extincta cum desideriis, actibus & cõcupiscentiis suis, idq́ efficientia veneni quod scorpij hominem ferientis instar habet.*

6 Quærent homines.] *Terrestres sensus, cogitatus & voluptas carnis.* Fugiet mors ab eis.] *Ne mortale tormentum morte extinguatur.*

7 Similes equis.] *Venenata hominum malitia ad nocendum prompta nimiumq́ insolens atque impotens.* Tanquam coronæ.] *Malitiæ & insolentiæ victoria & iactatio.*

Tanquam facies hominum.] *Damnatione ipsa arguuntur similes humanæ vitæ atque essentiæ corruptæ.*

8 Tanquam capillos mulierum.] *Memoriam industriamq́ terrestrem (quam feminam scriptura depingit) ad nocēdum prōptam bus locustis addictā.* Dentes earum sicut leonum.] *Ad lædendum ac dilacerandum.*

9 Loricas ferreas] *Duratam obstinatamq́ maliciā.* Vox alarum.] *Venenatæ essentiæ mortis strepitus & fragor in eos quos affligere potest.*

10 Et aculei erant in caudis.] *Malitia venenum variè pungentis ac lædentis ita ferit, vt integro illæsoq́ loco aut membro extrahi non possit, aculeorum instar.*

Potestas earum.] *Sensuū carnis terrestrium.* Mensibus quinque.] *Longo tempore suismet tormentis vexantur, donec sibi conficta inaniaq́ lumina extincta euanescant.*

11 Latinè habens nomen Exterminās.] *Num ab interprete Latino additum, an verò ex margine irrepsit? Destructor & oppressor virtutum omnium verarum ac diuinarum in homine. Italicè* Guastatore, *cuius fructus est vt pro vana afflictione exantlata duæ aliæ extemplo sufficiantur.*

13 Ex quatuor cornibus altaris.] *Sacrificium ministeriale sanctæ diuinæ virtutis.*

14 In flumine magno Euphrate.] *Diuinæ fructificationis cui alligati sunt. Sunt verò quatuor ministratorij spiritus in Dei iustitia fructum ferentes ad punitionem malitiæ prolapsi hominis.*

15 Et soluti sunt.] *Expediti & dimissi ministrationis exercendæ causa.*

In horam, & diem & mensem & annū.] *Varia tempora in eodem essentiali tempore.*

Tertiam partem hominum.] *Peruersæ humanitatis, id est, tertiam partem appetentiarum & cupiditatum vitæ terrestrium, quibus terrenus homo contra essentialem cælestemq́ naturam vixit.*

16 Equestris

earum tanquam facies homi-
num. [8] Et habebant capillos
sicut capillos mulierū: & den-
tes earum, sicut *leonum erāt. *dentes ms q.
[9] & habebāt loricas sicut lori-
cas ferreas, & vox alarū earum
sicut vox curruum equorum
multorum currentium in bel-
lum. [10] & habebant caudas si-
miles scorpionum, & aculei
erāt in caudis earum: & pote-
stas earum nocere hominibus
mensibus quinque. [11] & habe-
bant super se regem angelum
abyssi, cui nomen Hebraicè
Abaddon, Græcè autē Apol-
lyon: Latinè habens nomen
Exterminans. [12] Væ vnū abiit, C
& ecce veniunt adhuc duo væ
post hæc. [13] Et sextus Angelus
tuba cecinit: & audiui vocem
vnam ex quatuor cornibus al-
taris aurei, quod est ante ocu-
los Dei, [14] dicentem sexto An-
gelo qui habebat tubā, Solue
quatuor Angelos, qui alligati
sunt in flumine magno Eu-
phrate. [15] Et soluti sunt qua-
tuor Angeli, qui parati erant
in horam, & diem & men-
sem & annum: vt occiderent
tertiam partem hominum.
[16] Et

16 Et numerus equeſtris exer-
citus vicies millies dena mil-
lia. Et audiui numerum eorũ.
17 Et ita vidi equos in viſione:
& qui ſedebant ſuper eos, ha-
bebant loricas igneas, & hya-
cinthinas & ſulphureas. & ca-
pita equorum erant tanquam
capita leonũ: & de ore eorum
procedit ignis, & fumus, &
D ſulphur. 18 Et ab his tribus pla-
gis occiſa eſt tertia pars homi-
num, de igne & ex fumo &
ſulphure, quę procedebant de
ore ipſorum. 19 Poteſtas enim
equorum in ore eorum eſt, &
in caudis eorum. nam caudæ
eorum, ſimiles ſerpẽtibus, ha-
bentes capita: & in his nocẽt.
20 Et cæteri homines qui non
ſunt occiſi in his plagis, neque
pœnitentiam egerunt de ope-
ribus manuum ſuarum, vt nõ
adorarent dæmonia & ſimu-
lachra aurea & argentea & æ-
rea & lapidea & lignea, quæ
neque videre poſſunt, neque
audire, neque ambulare, 21 &
non egerunt pœnitentiam ab
homicidiis ſuis, neque à vene-
ficiis ſuis, neque à fornicatio-
ne ſua, neque à furtis ſuis.

16 Equeſtris exercitus.] *Appetentiarum terrenarum multiplex numerus variumq́; genus, expugnatorum numerum multiplicem, hoc eſt, exercitum iuſtum quantum Gratia vidit, poſtulabat, vt malum ipſum ſuperaretur.*

17 Equos in viſione.] *Potentiam punitionis in ſua virtute.*

Loricas igneas.] *Ruſticitatis terrena punitionem.*

Tanquam capita leonum.] *Magnam vim ad malitiæ malum perdendum ac delendum.*

Ignis, & fumus, & ſulphur.] *Ad terrenam malitiam exurendam & abſumendam.*

18 Et ab his tribus plagis.] *Igne, fumo, & ſulphure prodeuntibus ex ore punitionis, tertia humanitatis pars à propria terreſtri vita occiſa abolitaq́; fuit.*

19 Poteſtas enim equorum.] *Punitionis vis & efficientia.*

Nam caudæ eorum ſimiles ſerpẽtibus.] *Punitio ſimilem ſeſe præbet malitiæ ipſi, quam proprio malo atque veneno vincere tendit.*

20 Et cæteri homines.] *Terreſtris humanitatis reliquæ partes.*

Dæmonia.] *Dei aduerſariam partem.*

Et ſimulachra aurea, &c.] *Terreſtris eſſentiæ propria ornamenta, quibus ipſa pertinaciter afficitur, ita vt cultum diuinum etiam exhibeat, cùm tamen inutilia hæc ſint & deprehendantur.*

21 Et non egerunt pœnitentiam.] *Malitia & vanitas ab hominibus quæſita, vltroq́; admiſſa pœnitentiam in ſe non habet, nec ſecum affert, nam & hoc nomine etiam inutilis eſt, ſed tamen humanitas ipſa quæ malitiam aliquando ſecuta eſt, cognitionis vim in ſe habet, qua ad pœnitentiam redire poßit ac demum redeat. hanc ſententiam lectionis exhibet vis.*

IN CAP. X.

1 Et vidi.] *Gratia Dei se vidisse testatur. fortitudinis Dei.* Amictum nube.] *Prophetiæ obscuritate.* Iris in capite eius.] *Aqua & ignis, mors & vita.*
2 Libellum apertum.] *Diuini arcani testimonium.* Dextrum super mare.] *Super horridam terrestrem vim & essentiam.* Sinistrum super terram.] *Naturalem essentiam & vim. Itaque diuina vis & fortitudo à cælesti essentia profecta sese humanitati ostēdit, obscurè tamē interim dum cælestis essentia atque terrestris à se inuicem seiunctæ non sunt.*
3 Et cùm clamasset.] *Virtus illa Dei.* Locuta sunt septem tonitrua voces suas.] *Inquietudo ac rixa impatientiaq; terrestris essentiæ damnationem propriam sentientis.*
4 Audiui vocem.] *Testimonium cælestis essentiæ gratiā alloquentis.* Noli scribere.] *Ne quod monumentū testimoniúmue maneat.*
5 Super mare.] *Terrestris essentiæ altam profunditatem.* Super terram.] *Terrestrem ipsam naturam.* Ad cælum.] *Ad cælestem essentiam.*
6 Et terram.] *Naturalem essentiam.* Et mare.] *Immensam puritatis aquam.* Quia tempus non erit amplius.] *Iudiciū inter corruptibile atque æternum exercendum parari iam affirmatur. atque hoc pacto humanitas terrestri essentiæ adhærēs proprij temporis ad pœnitentiam oportuni admonetur.*
7 Septimi Angeli.] *Septem Angelorum. ex lingua idiotismo.* Mysterium Dei.] *Prophetia, quæ arcanum Dei dicitur. significat autem in postrema temporum parte cælestem essentiam, clarè ac citra figuram & vmbram, humano cordi sese ostensuram.*

10 Et

CAP. X.

ET[1] vidi alium Angelum A
fortem descendētem de
cælo, amictum nube, & iris in
capite eius, & facies eius erat
vt sol, & pedes eius tanquam
"columnæ ignis. 2 & habebat *columnæ ı MS. A. Pi. a.
in manu sua libellū apertum:
& posuit pedem suū dextrum
super mare, sinistrum autem
super terram. 3 & clamauit vo-
ce magna, quemadmodū cùm
leo rugit. Et cùm clamasset, lo-
cuta sunt septem tonitrua vo-
ces suas. 4 Et cùm locuta fuis- B
sent septē tonitrua voces suas,
ego scripturus eram: & audiui
vocem de cælo dicentē mihi:
Signa quæ locuta sunt septem
tonitrua: & noli ea scribere.
5 Et Angelus quē vidi stantem Dan. 12, 7.
super mare, & super terrā, le-
uauit manum suā ad cælum.
6 & iurauit per viuentem in se-
cula seculorū, qui creauit cæ-
lum & ea quæ in eo sunt: &
terram, & ea quæ in ea sunt: &
mare, & ea quæ in eo sunt:
Quia tempus non erit amplius: 7 sed in diebus vocis septimi C
Angeli, cùm cœperit tuba canere, cōsummabitur mysterium
Dei, sicut euangelizauit per seruos suos Prophetas. 8 Et audiui
vocem de cælo iterum loquentem mecum, & dicētem, Vade,
& acci-

& accipe librum apertum de
manu Angeli stãtis super ma-
D re & super terram. [9]Et abij ad
Angelũ, dicens ei vt daret mi-
Ezech. 3, 1. hi librum. Et dixit mihi: Acci-
pe librum, & deuora illum: &
faciet amaricari ventrẽ tuum,
sed in ore tuo erit dulce tan-
quam mel. [10]Et accepi librum
de manu Angeli, & deuoraui
illum: & erat in ore meo tan-
quã mel, dulce. & cùm deuo-
rassem eũ, amaricatus est ven-
ter meus, [11]& dixit mihi, O-
portet te iterum prophetare
Gentibus, & populis, & lin-
guis, & regibus multis.

CAP. XI.

A ET [1]datus est mihi cala-
mus similis virgæ: & di-
ctũ est mihi, Surge, & metire
templum Dei, & altare, & ado-
rantes in eo. [2]atriũ autẽ quod
est foris templum, eiice foras,
& ne metiaris illud: quoniam
datum est Gẽtibus, & ciuita-
tem sanctam calcabunt mẽsi-
bus quadraginta duobus: [3]&
dabo duobus testibus meis, &
prophetabũt diebus mille du-
cẽtis sexaginta, amicti saccis.
[4]Hi sunt duæ oliuę & duo cã-
delabra

10 Et accepi librum.] *Arcanam Dei prophetiam, quæ cùm excipitur dulcis est, verũ vbi cælesti essentiali claritate cõsummatur & perficitur, diuisis animis fit vehementer amara.*

11 Et dixit mihi.] *Diuina fortitudo gratiã alloquitur.* Gentibus.] *Sensuum diuersitati.* Populis, & linguis, & regibus multis.] *Dominationi omni intra terrestrem essentiam. Oportere ait humanitatem prolapsam à diuina gratia per prophetias præmoneri & excitari, vt terrestris essentiæ sublimitas ac superbia sub potenti Dei manu depressa succumbat.*

IN CAP. XI.

1 Et datus est mihi.] *Ioanni. i. gratiæ Dei.* Templum Dei.] *Humanum cor.* Altare.] *Cultum ibidem actitatum.*

2 Atrium autem.] *Castigatum hominis terreni cor Dei gratia examinat, atque diuinæ virtutis collatione metitur, vt quantum ad diuinitatis rationem accesserit dignoscatur. Porticum autem siue atrium ac extra diuinam essentiam constitutum reiicitur, vtpote quod à paganica & inhumana essentia frequentatum est in deliciis carnis & præputio cordis, quamobrem non mensuratur: nam quidquid terrestre est, Gentibus (hoc est terrestri & inhumanæ essentiæ) datũ est, vtpote ad mortẽ vsq; torquẽdis.*

3 Et ciuitatem sanctam.] *Humanum cor calcabunt quoad quadragintaduo in constantia opinionis terrestris lumina totidem plagis intra cupiditates atque appetentias terrestres acceptis, terrestris naturæ corde depulsa, vel in suas ipsorum peruersæ essentiæ tenebras reiecta fuerint.* Dabo duobus testibus.] *Legi ac prophetiæ, quibus à me excitatis annuam vt mæstis ac tristitia imbutis prophetandi cursus peragatur, donec prophetia explicetur, & peccatum diuinæ essentiæ virtute vincatur.*

4 Hi sunt duæ oliuæ.] *Lex & prophetia interim in terra tanquam diuina apud humanitatem illam terrenã colũtur, quoad per vitæ efficientiã essentialis cælestis Deus intra animũ purè ac sanctè verissimeq; cognoscatur. Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verũ Deum, &c.*

In conspectu Domini terræ.] *Quandiu Dominus à terrestri natura colitur.*
5 Et si quis voluerit eos nocere.] *Nam iustè & secundum legem occiditur, quisquis legi ac prophetiæ aduersatur.*
6 Et percutere terram.] *Terrestrem humanitatem. Legis atque prophetiæ vis.*
7 Bestia quæ ascendit de abysso.] *Inuida malitia obstinata. Namque bestia hæc intra hominem non regeneratum innata legem prophetiasq; in terrestri corde occidit, illorumq; testimonia intra feram oppressionem tyrannidemq; sepelit, vbi etiam Christus Dei crucifixus est.*

delabra in conspectu Domini
terræ stantes. [5]Et si quis volue-
rit eos nocere: ignis exiet de
ore eorũ, & deuorabit inimi-
cos eorum. & si quis voluerit
eos lędere: sic oportet eum oc-
cidi. [6]Hi habẽt potestatẽ clau- B
dendi cælum, ne pluat diebus
prophetiæ ipsorũ: & potestatẽ
habent super aquas conuer-
tendi eas in sanguinem, & per-
cutere terram omni plaga quotiescunque voluerint. [7]Et cùm
finierint testimonium suum: bestia quæ ascẽdit de abysso, fa-
ciet aduersum eos bellum, & vincet illos, & occidet eos. [8]Et
corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vo-
catur spiritualiter Sodoma & Ægyptus, vbi & Dominus eo-
rum crucifixus est. [9]Et videbunt de tribubus, & populis,
& linguis, & Gentibus corpo-
ra eorum per tres dies & dimi-
dium: & corpora eorum non
sinent poni in monumentis.
[10]& inhabitantes terram gau-
debunt super illos, & iocũda-
buntur: & munera mittẽt in-
uicem, quoniam hi duo Pro-
phetæ cruciauerũt eos qui ha-
bitabant super terrã. [11]Et post
dies tres & dimidium, spiritus
vitæ à Deo intrauit in eos. Et C
steterunt super pedes suos, &
timor magnꝰ cécidit super eos
qui viderũt eos. [12]Et audierũt
vocem

9 Et videbunt de tribubus.] *Sensus, memoria, & commemoratio humanitatis in sese redeuntes, legi ac prophetiæ audient, nec sinent corpus, hoc est, testimonium horum sepultum perpetuò iacere, quod ex morte, hoc est, sepulchro resurgens eos qui sese audierint instruent.*
10 Et inhabitantes terram.] *Quicunque terrestri essentiæ deditisunt.* Iocundabuntur.] *Vt viuentes suauiter legis ac prophetiæ deposito metu.* Munera mittent inuicẽ.] *Terrestres sensus omnes sese mutuò ad voluptatem iuuabunt ex votoq; viuent.* Cruciauerunt.] *Lex & prophetia malos vexant.*
11 Post dies tres & dimidium.] *Tribus propheticis luminibus finitis ad quarti initium.* Et steterunt super pedes suos.] *Intra humanitatem ex beneficio Dei excitabuntur.*
12 Et audierũt.] *Diuina virtus legẽ prophetiamq; suã sibi receptas asserit in cælesti essentia in cõspectu terræ, id est, terrestris agnitionis.*

13 Terræ-

vocem magnā de cælo, dicentem eis: Ascédite huc. Et ascéderunt in cælum in nube: & viderunt illos inimici eorum.
[13] Et in illa hora factus est terræmotus magnus: & decima pars ciuitatis cécidit: & occisa sunt in terræmotu nomina hominum septé millia: & reliqui in timorem sunt missi, & dederunt gloriā Deo cęli. [14] Vę secundū abiit: & ecce væ tertiū veniet citò. [15] Et septimus
D Angelus tuba cecinit: & factæ sunt voces magnæ in cælo dicétes, Factum est regnum huius mundi, Domini nostri & Christi eius, & regnabit in secula
6 MS. Pt. 6. seculorum. Amen. [16] Et viginti quatuor seniores qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorauerunt Deum, [17] dicentes: Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es: quia accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti. [18] Et iratæ sunt Gentes, & aduênit ira tua, & tépus mortuorum, iudicari, & reddere mercedem seruis tuis Prophetis & Sanctis, & timentibus nomen tuum pusillis & magnis, & exterminandi eos qui corruperūt terram. [19] Et apertum est templum Dei in cęlo: & visa est arca testamenti eius in

13 Terræmotus.] *Terrestris essentiæ turbatio ac timor.* Decima pars ciuitatis.] *Firmitudinis voluptatum deliciarumq́ terrestris essentiæ.* Septem millia.] *Innumera sensuum, voluptatum, cupiditatum, cogitationum ac studiorū terrestriū frequentia & copia.* Et reliqui.] *Sensus & cogitatus in Deo sperantes firmantur in religione ac fide.*

14 Et ecce tertium.] *Vt terrestris essentia quæ Deo aduersatur, non potest non sentire suum væ letale, Deo Angelum suum in terrestris hominis cor mittente.*

15 Et factæ sunt voces.] *Humanitate iam recuperata, ac calesti essentia seriò dedita, calum omne calestisq́ natura lætatur, atque Deo vita regnum, id est, humanum cor gratulatur receptum, & promissorum diuinorum certam fidem celebrat.*

17 Quia accepisti.] *Tu ipse.*

18 Tempus mortuorum.] *Tempus mortis quo ira Dei excitata est ad iudicium gentium, hoc est, appetitionum carnis, ad reddendamq́ à Deo mercedem.* Exterminandi eos qui corruperunt terram.] *Namque essentia diuina dominium imperiumq́ in humanitatem exercente, iustitiæ iudicium in calo atque in terra conseruatur.*

19 Templum Dei.] *Humanum cor.* Arca testamenti eius.] *Arcanum Dei fœdus. Humano corde vsq́ ad calestem essentiā aperto, ita vt Dei fœdus intra animam conspectum agnoscatur, terrestris essentia intra terrenam humanitatem magnas mouet tempestates.*

In cap. XII.

1 Et signum magnum.] *Tempestate adhuc illa durante.* Mulier.] *Diuina charitas Christum suum intra humanũ cor parere cupit virtute absoluta. charitatis autẽ ornamenta omnia cælestia ad victoriam faciunt.*

4 Cauda eius trahebat.] *Ad se trahebat. Est verò draco venenata ac terrena ingenij industria, quæ tanquam cæleste signum videtur. huius in speciem cultus carnis sapientiam atque sanctitudinem refert, seseq́; contra simplicem Dei charitatem extollit vsu ac praxi cognitarũ artium septem cautè ad propriam terrestrem commoditatem exceptarum, adiunctis etiam promissis beatitudinum generibus ex cauta & ingeniosa Iussorum decẽ vsurpatione in speciem fallaci, quibus humana natura terrestris decepta opprimitur.* Cauda *autẽ malitiæ venenum est, quo simplex anima læditur.* Septem coronæ, *dominationes per tyrannidem ac vim contra Dei simplicitatem vsurpatæ, idq́; virtutis authoritatisq́; è cælo cõcessæ ac demissæ prætextu; atque ita terrestris industria, dolo atque arte ingenti simplici Dei charitati insidiatur, imò & apertè aduersatur, dum edendum fructum è vestigio deuorare auet.*

5 Filium masculum.] *Christũ Dei & humanæ naturæ salutẽ, qui virtute sua virga ferrea, iustitiæ lege videlicet, feram in humano genere essentiam & vim domaturus est.*

Et raptus est.] *Id quod intra humanã essentiam Dei charitate gignitur, à terrena ad cælestem Dei essentiam rapitur ac resumitur.*

6 Fugit in solitudinem.] *Dei charitas intra feræ ac rusticæ humanæ essentiæ cor ad tẽpus absconditur.* Diebus mille ducentis ac sexaginta.] *Cælestes stellas & fidei spem interpretamur, quæ interim lucent donec illa ad cælestem solem per Dei iustitiam reducatur.*

7 Michaël.] *Interim dũ Dei charitas in deserto, id est, secreto terrestri corde versatur, in cælo rustico ac superbo terrestri corde draco, hoc est, terrena industria veneno proprio à Dei iustitia oppugnatur ac deiicitur.*

in templo eius, & facta sunt
fulgura, & voces, & terræmotus,
& grando magna.

Cap. XII.

ET [1] signum magnum ap- A
paruit in cælo: Mulier
amicta sole, & luna sub pedibus
eius, & in capite eius corona
stellarum duodecim. [2] &
in vtero habẽs & clamabat -5 MS.R.C.Q.D.
parturiens, & cruciatur vt pa- clamat, MS.C.Q.
riat. [3] Et visum est aliud signũ
in cælo, & ecce draco magnus
rufus, habens capita septem,
& cornua decem: & in capitibus
eius diademata septẽ: [4] & suis 2 MS.R.
cauda eius trahebat tertiam
partem stellarum cæli, & misit
eas in terrã, & draco stetit
ante mulierem quæ erat paritura:
vt cùm peperisset, filium
eius deuoraret. [5] Et peperit fi- B
lium masculum, qui recturus
erat omnes Gẽtes in virga ferrea:
& raptus est filius eius ad
Deum & ad thronũ eius, [6] &
mulier fugit in solitudinẽ vbi
habebat locum paratũ à Deo,
vt ibi pascãt eam diebus mil- pascat O.
le ducentis sexaginta. [7] Et factum
est prœlium magnum -5 MS. Pr.C.
in cælo. Michaël & Angeli

Et eius

eius prœliabãtur cũ dracone,
& draco pugnabat & Angeli
eius; [8]& non valuerunt, neque
locus inuentus eſt eorum am-
plius in cælo. [9]Et proiectus eſt
draco ille magnus ſerpens an-
tiquus, qui vocatur diabolus
& ſatanas, qui ſeducit vniuer-
—1 MS.R. Pr. C. ſum orbem: & proiectus eſt
in terram, & angeli eius cum
C illo miſſi ſunt. [10]Et audiui vo-
cem magnam in cęlo dicentẽ:
Nunc facta eſt ſalus & virtus,
& regnum Dei noſtri, & pote-
ſtas Chriſti eius: quia proiect⁹
eſt accuſator fratrum noſtro-
rum, qui accuſabat illos ante
conſpectum Dei noſtri die ac
nocte. [11]Et ipſi vicerunt eum
propter ſanguinem Agni, &
propter verbũ teſtimonij ſui,
& non dilexerunt animas ſuas
vſque ad mortem. [12]propterea
lætamini cæli, & qui habitatis
in eis. Væ terræ & mari: quia
deſcendit diabolus ad vos ha-
bens iram magnã, ſciẽs quòd
D modicum tempus habet. [13]Et
poſtquam vidit draco quòd
proiectus eſſet in terram, per-
ſecutus eſt mulierẽ quæ peperit maſculũ: [14]& datæ ſunt mu-
lieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in deſertũ in locũ ſuũ,

Et draco pugnabat.] *Terreſtris induſtriæ ingenium cum exercitu ſuo partes ſuas propugnare ſtudet & conatur, ſed tandem* eorũ locus in cælo amplius inuẽtus non eſt. *Demumq́ue terreſtris induſtria ſeſe tanquam cæleſtem venditare aut oſtendere non poteſt.*

9 Qui ſeducit vniuerſum orbem.] *Fallax terrenæ ſapientiæ ingenium, diabolicaq́ue induſtria, totius humanæ eſſentiæ ſeductrix, cum Angelis ſuis tandem ad mortẽ in ſua falſa terreſtri eſſentia damnatur.*

10 Et audiui.] *Ego gratia Dei.* In cælo.] *In corde abdito.* Nunc facta eſt ſalus.] *Integra humanitas Dei eſſentiæ ſeſe reddidit.* Accuſator fratrum noſtrorum.] *Oratio eſt geniti à Deo.* Proiectus eſt.] *Sapientia terreſtrisq́ue induſtria ac ſanctitatis ſpecies, quæ propria hypocriſi ſimplicem Dei eſſentiam perpetuò accuſabat, nunc iam tãdem iuſtitiæ Dei virtute ab hominis renouati corde eiecta excluſaq́ue eſt.*

11 Et ipſi.] *Cogitatus, amor, deſideria & ſtudia in Deum, hoc eſt, diuina illa ſoboles quæ à cæleſti eſſentia manauit, propter perfectam Chriſti patientiam, & propter verbum teſtimonij eius, id eſt, eſſentialem Dei virtutem & efficientiam, terreſtrem eſſentiam cum omni morte ſua vicerunt.*

12 Væ terræ.] *Terreſtri eſſentiæ & tempeſtatibus carnis.* Ad vos.] *Terreſtris eſſentiæ incolas.*

13 Et poſtquam vidit draco.] *Terreſtris induſtria.* Perſecutus eſt mulierem.] *Dei charitatem.*

14 In deſertum in locum ſuum.] *Poſteriori ſuperius explicatur. Dei charitas arcanũ ſuum in humano corde incluſum per vnũ tempus & duo tempora & dimidium temporis latere ſinit, donec diuinæ charitatis recipiendæ deſiderium ad propriam ſalutem adſit.*

15 Et misit serpens.] *Venenata terrestris ingenij industria proprij commodi, vi & potentia inuidiæ flumina in charitatem Dei fructus perdendi auiditate effundit.*
16 Et adiuuit terra.] *Naturæ amor, & charitas charitati Dei compatiens, inuidiæ impetum, à terrestri industria profectum, in sua essentia excipit.*
17 Et abiit facere prœlium.] *Terrestris sapientia & industria omni simplici virtuti inuidet.*
18 Et stetit supra arenam maris.] *Cùm dominationem in illa obtinere non posset, in sua ipsius vana instabiliq; essentia consedit.*

vbi alitur per tempus & tempora, & dimidium temporis à facie serpentis. [15] Et misit serpens ex ore suo post mulierẽ, aquam tanquam flumen: vt eam faceret trahi à flumine. [16] Et adiuuit terra mulierẽ, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumẽ quod misit draco de ore suo. [17] Et iratus est draco in mulierem: & abiit facere prœlium cum reliquis de semine eius, qui custodiũt mandata Dei, & habẽt testimonium Iesu Christi. [18] Et stetit supra arenam maris.

In cap. XIII.

1 Et vidi.] *Ego Gratia.* De mari bestiam.] *Feram, impotentem insolentemq; malitiam, à malitiosa peruersaq; essentia profectam, sine ordine aut industria, decem cornibus auctam, quibus illa omnem diuinam virtutem impetere, & ex humano corde euertere molitur capita autem dominationem violentam ex impotentia ac soluto corde ortam significant. coronæ ad blasphemia aduersus Deum nomina parata sunt.*
2 Pardo] *Malitiæ maculis notato.* Os eius sicut os leonis.] *Crudelẽ ferumq; rugitum edens.* Et dedit illi draco virtutem suam.] *Terrena industria venenũ. Nam fera & effrenis violentia malitia à terrena industria fraude cautelaq; vim & robur accipit.*
3 Occisum in mortem.] *Insolens malitia diuinæ legis virtute quodammodo castigatur; plaga tamen interim cessat, quoad iudicij tempus adsit, quo illa demum grauior multo fiat.* Et admirata est vniuersa terra post bestiam.] *Humana essentia naturalis, insolẽtem in seq; è mari (hoc est ex peruersa essentia) irruentem malitiam stupet & pauet.*

Cap. XIII.

ET [1] vidi de mari bestiam A
ascendẽtem, habentẽ capita septẽ, & cornua decem, & super cornua eius decẽ diademata, & super capita eius nomina blasphemiæ. [2] Et bestia quã vidi, similis erat pardo, & pedes eius sicut *vrsi, & os eius sicut os leonis. Et dedit illi draco virtutẽ suã & potestatẽ magnã. [3] Et vidi vnũ de capitibus suis quasi occisum in mortẽ: & plaga mortis eius curata est. Et admirata est vniuersa terra post bestiam. [4] Et adorauerũt draconem qui dedit potestatem bestiæ: & adorauerũt bestiam, dicentes, Quis similis B
bestiæ?

*pedes ms q.

5 Facere

bestiæ? & quis poterit pugnare cum ea? 5 Et datum est ei os
loquens magna & blasphemias: & data est ei potestas facere
menses quadraginta duos. 6 Et aperuit os suũ in blasphemias
ad Deum, blasphemare nomẽ
eius, & tabernaculum eius, &
eos qui in cælo habitant. 7 Et
est datum illi bellũ facere cũ
sanctis, & vincere eos. Et data
est illi potestas in omnem tri-
bum & populum, & linguã,
& gentem, 8 & adorauerunt eã
omnes qui inhabitãt terram,
quorum non sunt scripta no-
mina in libro vitæ Agni, qui
occisus est ab origine mundi.
9 Siquis habet aurem, audiat.
C 10 Qui in captiuitatem duxe-
rit, in captiuitatem a vadit: qui
in gladio occiderit, oportet eũ
gladio occidi. Hîc est patiẽtia
& fides sanctorum. 11 Et vidi
aliam bestiam ascendẽtem de
terra: & habebat cornua duo,
similia Agni, & loquebatur si-
cut draco. 12 Et potestatẽ prio-
ris bestię omnẽ faciebat in cõ-
spectu eius: & fecit terrã & ha-
bitãtes in ea, adorare bestiam
primam, cuius curata est plaga
mortis. 13 Et fecit signa magna,
vt etiã ignẽ faceret de cælo de-
scendere in terrã in conspectu
homi-

a vadet MS. Pr.
Genes. 9, 6.
Matt. 26, 52.

5 Facere.] *Nocere sine nocendi* quadraginta duos mẽses. *Humana essentia certis temporibus, cursibus, & gradibus, qualia in mensibus notantur, sese malitiæ dedit ac tradit, hoc est, certis ac numeratis falsis luminibus, quibus illa tamen torquetur & vexatur.*

6 Et aperuit os suum.] *Malitiosa hæc bestia adeò ingens est, vt ad secretum cæli cor coram Dei iustitia sese extollat.*

7 Bellum facere.] *Potestas malitiæ ad impugnandam sanctitatem à natura humana in figuratiua essentia obtentam.* In omnem tribum.] *Terrestris homo sese vitamq́; suam naturalem, interioremq́; animam malitiæ subdit, eandemq́; sibi tanquam Deum præficit.*

8 Omnes qui habitant in terra.] *Terrenæ appetitiones, voluptates ac delicię in carne habitantes.* Qui occisus est ab origine mundi.] *Intra humanam naturam, ita quidquid in homine à diuina essentia separatum viuit, terrenam industriam vti Deum colit, quamobrem morti obnoxium statuitur.*

9 Siquis habet aurem.] *Diuinæ essentiæ monitum.*

10 Qui in captiuitatem duxerit.] *Id vnusquisque iure ac iustitia Dei accipit, quod ex se ipso suoq́; tradiderit ac prodiderit.* Hîc est patientia & fides sanctorum.] *Fortiter suas virtutes promouentium ac tuentium ex Dei virtute.*

11 Aliam bestiam.] *Terrenam Hypocrisin carnisq́; sanctitatem sibi honori amplitudiniq́; propriæ operam dans.*

12 Et fecit terram & habitantes in ea, adorare bestiam primam.] *Nam simulata hypocrisis terreni ingenij industriam sanctitudinis prætextu & specie ita ornat & comit, vt feram essentiam pro Deo adorari faciat.*

13 In conspectu hominum.] *In conspectu naturæ humanæ. Terreni ingenij industria simulata*

mulata sanctitatis vi ignem è cælo in terrenum non regeneratum hominem demittere potest, atque ita secreto cautoq; dolo hominem damnare aut seruare posse sibi existimat, atque ita curat sese intra humanum cor obseruari atq; hoc pacto per hypocrisin id vrgere curareq; studet, quod à diuina lege separatum est.

15 Et faciat vt quicunq. non adorauerint] *Eam cogitationē hominis cordi persuadens immittit, vt qui terrenæ industriæ sanctitatem pro Deo proprio non adorauerit, morti destinatus ex hypocrisis iudicio habeatur.*

16 Habere charactêrem.] *Simplex animus, qui in simplici Dei natura libenter viueret, id vt iustum sanctumq; probat, quod ab hypocrisi terrenaq; industria proponitur & commendatur.*

17 Ne quis.] *Ex his qui in decepta & prolapsa humana essentia agunt.* Possit emere aut vendere.] *Ita simplici animæ vel simpliciter Deum precari aut alio cultu colere & obseruare interdicitur, præter id quod à terrestri industria seu hypocrisis proprietate cōstitutum fuerit. Atque hæc summa est rerum & actionum terrenæ humanitatis, tam ex insolentia ac dissolutione, quàm in terrena essentia hypocrisi.*

18 Numerus enim hominis est.] *Ita fit vt integra humana essentia cum membris suis, quod ad nequitiam attinet, pari cum bestia numero constet.*

IN CAP. XIIII.

1 Et vidi.] *Ego Ioannes Dei Gratia.* Agnus stabat supra mōtem Sion.] *Christi humilitas in cælestis essentiæ doctrina constituta manens.* Et cum eo.] *Cælestis essentiæ multitudo in vnica essentia.*

2 Sicut

hominum. [14] Et seducit habi-
tantes in terra propter signa
quæ data sunt illi facere in cō-
spectu bestię, dicens habitan-
tibus in terra, vt faciant ima-
ginem bestiæ, quæ habet pla-
gam gladij, & vixit. [15] Et datū D
est illi vt daret spiritū imagi-
ni bestiæ: & vt loquatur ima-
go bestiæ: & *faciat vt qui- *facit ms. c. Q. n.
cunque non adorauerint ima-
ginem bestię, occidantur. [16] Et
faciet omnes pusillos, & ma-
gnos, & diuites, & pauperes,
& liberos, & seruos habere
charactêrem in dextera manu
sua, aut in frontibus suis. [17] &
nequis possit emere aut ven-
dere, nisi qui habet charactê-
rem, aut nomē bestiæ, aut nu-
merum nominis eius. [18] Hic
sapientia est. Qui habet intel-
lectum, computet numerum
bestiæ. Numerus enim homi-
nis est: & numerus eius sex-
centi sexaginta sex.

CAP. XIIII.

ET [1] vidi, & ecce Agnus A
stabat supra montem
Sion, & cum eo centum qua-
draginta quatuor millia ha-
bentes nomen eius, & nomen Patris eius scriptū in frontibus
suis.

suis. 2 Et audiui vocem de cæ-
lo, tanquam vocem aquarum
multarum, & tãquam vocem
tonitrui magni: & vocem quã
audiui, sicut citharœdorũ ci
tharizantium in citharis suis.
3 Et cantabant quasi cãticum
nouum ante sedẽ & ante qua-
tuor animalia, & seniores, &
nemo poterat dicere cãticum,
nisi illa centum quadraginta-
quatuor millia, qui empti sunt
de terra. 4 Hi sunt qui cũ mu-
lieribus nõ sunt coinquinati.
Virgines enim sunt. Hi sequũ-
tur Agnum quocunque ierit.
Hi empti sunt ex hominibus
primitiæ Deo & Agno: 5 & in
ore eorum non est inuentum
mẽdacium. sine macula enim
-4 MS. G. Q n. sunt ante thronum Dei. 6 Et
B vidi alterum Angelum volan-
ᵃcælum 1 MS. R. tem per medium ᵃcæli habẽn-
tem Euangelium æternum, vt
euangelizaret sedẽtibus super
terram, & super omnẽ gẽtem,
& tribum, & linguam, & po-
4 Esd. 16,68. pulum: 7 dicens magna voce, Timete Dominum, & date illi
Eccl. 12,13. honorem, quia venit hora iudicij eius: & adorate eũ qui fecit
Psal. 145,6. Act. 14,15. ᵇ& mare MS. R. Pr. G. cælũ & terrã, ᵇmare & omnia quæ in eis sunt & fontes aqua-
Isaia 21,9. rũ. 8 Et alius Angelus secutus est dicẽs, Cẽcidit cẽcidit Babylõ
Iere. 51,8. Infr. 18, 2. illa magna: quæ à vino iræ fornicationis suæ potauit omnes

2 Sicut citharœdorum.] *Vox lætitiæ & gratulationis aduersum Dei vniformitatem. Diuinam humilitatẽ Gratia Dei videt, & audit gratulationem tot essentialium spirituũ ministrantium vnà cum obediente humanitate, quam gratulationem Agno, hoc est, humilitati Dei; deferri videt.*

3 Et nemo poterat discere.] *μαθεῖν. facilis fuit mutatio scribis Græcè nescientibus pro discere, dicere. significat autem neminem posse huiusmodi gratulationis virtutem obtinere, præter eum qui à terrestri morte mortuus est, & in cælesti essentia viuit.*

4 Qui cum mulieribus.] *Qui terrenis appetitionibus sese non tradidere, nec terrestris vitæ desiderio, ingenio, ac industriæ subdidere.* Sequuntur Agnum.] *Sensus cogitatusq́; omnes ab homine diuino ex Dei sui essentia producti, purißimi sunt, Deiq́; humilitati obediũt.* Empti sunt ex hominibus.] *Ex terrestri essentia.* 5 Ante thronum Dei.] *Gloriosam & sublimem Dei quietem.*

6 Alterum Angelum.] *Inspirationem instinctumq́; Dei.* Per medium cæli.] *Annuntiaturum integræ humanæ essentiæ, hoc est, cælesti & naturali.* Euangelium.] *Dei lætitiam & gratulationem intra animum.*

7 Et adorate eum qui fecit.] *Humanitati adorandam ait diuinam Faciei Dei essentiam, & agnituram confessuramq́; vitam sibi acceptam, malumq́; depulsum eiusdem essentiæ virtute & efficientia.* 8 Potauit omnes gentes.] *Terrestres sensus & cogitationes, quæ cũ fera & varia terrestri industria corrupta fuerant. ita verò cecidit, vt nullis suis artibus, scientiis & praxi resurgere poßit.*

 gentes.

gentes.[9] Et tertius Angelus ſe-
cutus eſt illos, dicẽs voce ma-
gna, Siquis adorauerit beſtiã
& imaginem eius, & acceperit
charactêrem in fronte ſua, aut
in manu ſua: [10] & hic bibet de
vino iræ Dei, quod miſtũ eſt
mero in calice iræ ipſius, &
cruciabitur igne & ſulphure
in conſpectu Angelorum ſan-
ctorum, & ante conſpectum Agni.[11] & fumus tormentorum C
eorum aſcendet in ſecula ſeculorum: nec habent requiem
die ac nocte, qui adorauerunt beſtiam & imaginem eius, &
ſiquis acceperit charactêrem nominis eius. [12] Hic patientia
ſanctorum eſt, qui cuſtodiunt mandata Dei & fidem Ieſu.
[13] Et audiui vocem de cælo, dicẽtem mihi, Scribe, Beati mor-
tui qui in Domino moriũtur.
Amodo iam dicit Spiritus, vt
requieſcant à laboribus ſuis.
opera enim illorum ſequũtur
illos. [14] Et vidi, & ecce nubem
candidam: & ſuper nubem ſe-
dentẽ ſimilem Filio hominis,
habentem in capite ſuo coro-
nam auream, & in manu ſua
falcem acutam.[15] Et alius An-
gelus exiuit de templo, clamãs
voce magna ad ſedẽtem ſuper D
nubem: Mitte falcem tuam & Ioel.3,13. Matt.13,39.
mete, quia venit hora vt me-
tatur, quoniam aruit meſſis terræ. [16] Et miſit qui ſedebat
ſuper nubem, falcem ſuam in terram: & demeſſa eſt terra.

[17] Et

9 Si quis] *poſt agnitam Dei eſſentiam, atq; intra proprium animum acceptam, iterum ad terreſtrem induſtriam reuerſus fuerit, vt ad proprietatem animum inducat.*

10 Vinum iræ Dei.] *Iuſtam legem iuſto iudicio mixtam.* Igne & ſulphure.] *Inuidæ malitiæ.* In conſpectu Angelorum.] *Augebitur, inquit, pœna & tormentum homini propter acceptam prius notitiam Dei.*

11 Et fumus tormentorum.] *Ita efficitur vt terreſtris animæ in ſua terreſtri ſanctitate non ſecus torqueantur, atque in propriis peccatis feriſſimis.*

13 Qui in Domino moriuntur.] *A peccatis & malis ſuis propter iuſtitiæ Dei amorem & ſtudium; nam huiuſmodi in Ieſu Chriſto beata eſt mors.*

14 Falcem acutam.] *Dei iuſtitia vlciſci parat improbam terreſtris eſſentiæ vitam in humanitate lapſa.*

15 Exiuit de tẽplo.] *Renouato corde, quod habitatio Dei eſt.* Quia venit hora.] *Improbam eſſentiam iam ad ſummum precipitemq; gradum deductam. Diuina iuſtitia legalem vim in humanam eſſentiam mittit, qua malitia humana compeſcitur & punitur.*

16 Et demeſſa eſt terra.] *Improba eſſentia punitionem propriæ malitiæ ad mortem vſque perferre cogitur.*

17 Exiuit

17 Et alius Angelus exiuit de
templo quod est in cælo, ha-
bens & ipse falcem acutã. 18 Et
alius Angelus exiuit de altari
qui habebat potestatem supra
ignẽ: & clamauit voce magna
ad eum qui habebat falcem
acutam, dicens, Mitte falcem
tuam acutã, & vindemia bo-
tros vineæ terræ: quoniã ma-
turæ sunt vuæ eius. 19 Et misit
Angelus falcem suam acutam
in terram, & vindemiauit vi-
neam terræ, & misit in lacũ irę
Dei magnum: 20 & calcatus est lacus extra ciuitatem, & exiuit
sanguis de lacu vsq. ad fręnos equorũ per stadia mille sexcẽta.

17 Exiuit de templo.] *Dei habitaculo quod in hominis corde est.* Habebat & ipse falcem acutam.] *Dei iustitiam.*

18 Exiuit de altari.] *Super quo Deo sacrificium factũ fuit.* Supra ignem.] *Inuidiam.* Vindemia botros.] *Iustitia diuina terrestres omnes appetitiones carnis cum desideriis & concupiscentiis abscindit, atque in propriæ inuidiæ ignem damnans conijciet.*

19 Et misit Angelus falcem suam.] *Demum improbus terrestris essentiæ fructus diuina iustitiæ virtute abscisus damnationem subit.*

20 Calcatus est lacus extra ciuitatem.] *Damnationis tormentum & pœna extra Dei essentiam subitur & fertur.* Et exiuit sanguis.] *Significat damnationis mortem ad extremam & fortissimam vsque terrestris vitæ potentiam pertinere, nullaq; vi terrena illius vim & authoritatem frangi vitariue posse.*

CAP. XV.

A ET 1 vidi aliud signum in
cælo magnum & mira-
bile: Angelos septem, habẽtes
plagas septẽ nouissimas. Quo-
niam in illis consummata est
ira Dei. 2 Et vidi tanquã mare
vitreum mistum igne, & eos
qui vicerunt bestiam & ima-
ginem eius & numerum no-
minis eius stantes super mare
vitreũ, habentes citharas Dei.
3 & cantantes canticum Moysi
B serui Dei, & canticum Agni,
dicentes, Magna & mirabilia sunt opera tua Domine Deus
omnipotens: iustæ & veræ sunt viæ tuæ *rex "seculorum'.

*Domine o. "sanctorum 2 MS. G. q. Q. n.

IN CAP. XV.

1 Quoniam in illis consummata est ira Dei.] *Vsque ad damnationem improbæ essentiæ. Nam cùm iustitia Dei improbã essentiam vsque ad mortem punierit, tunc punitio consummatur.* 2 Habentes citharas Dei.] *Ostensionem claritatis cælestis essentiæ* mare vitreum igne mistum *significat, quam lætitia, laudibus & gratulationibus sancti Dei prosequuntur.*

3 Canticum Mosis, & Canticum Agni.] *Legis & Prophetarum gratulationem.* Rex seculorum.] ἐθνῶν. *Gentium, propter victoriam ex improba essentia. Indicat sanctorum gratulationem erga Deum verum propter virtutes magnas in humana natura editas aduersus improbam essentiam.*

5 Tem-

4 Quis

4 Quis non timebit tē Domine, & magnificabit nomē tuum? *Iere. 10. 7.*
quia solus pius es, quoniam omnes gentes venient, & adora-
bunt in conspectu tuo, quoniam iudicia tua manifesta sunt.
5 Et post hęc vidi, & ecce apertum est templum tabernaculi C
testimonij in cælo: 6 & exierūt
septem Angeli, habentes se-
ptem plagas, de templo: vestiti
"lapide mundo & candido, &
præcincti circa pectora zonis
aureis. 7 Et vnum de quatuor
animalibus dedit septem An-
gelis septem phialas aureas,
plenas iracundiæ Dei viuētis
in secula seculorum. 8 Et im- D
pletum est templum fumo à
maiestate Dei, & de virtute
eius: & nemo poterat introire
in templum, donec consum-
marētur septem plagæ septem
Angelorum.

lino 2 MS. R. C. quibus accedit Pr. legens: Vestiti lintea munda.

CAP. XVI.

E T 1 audiui vocē magnam A
de templo, dicentem se-
ptem Angelis: Ite, & effundite
septem phialas iræ Dei in ter-
ram. 2 Et abiit primus*, & effu-
dit phialam suam in terrā, &
factū est vulnus sæuū & pessi-
mum in homines qui habe-
bant charactērem bestiæ: & in eos qui adorauerūt imaginem
eius. 3 Et secundus⁻ Angelus effudit phialam suam in mare, &
factus est sanguis tanquam mortui: & omnis anima viuens,
mortua

**angelus MSq.*
⁻ 5 MS. Ps.

5 Templum tabernaculi.] *Essentialis habitatio Dei.*
6 Vestiti lapide mundo.] *λίνον καθαρὸν, pro quo quis fortaßè λίθον legerat; varia Latina lectio habet* lino. *significat virtutem Dei puram claramq́ ostēdi, cinctamq́ propria iustitia contra improbam terrestrem essentiam.*
7 Et vnum de quatuor animalibus.] *Humanitas ipsa diuinitati vltionem vltrò præbet, non quòd ipsa sibi ipsi vltionē adsciscat, sed quod cupiat ab animali diuisa essentia separari ac destitui, vt rursum diuinitati similis conformisq́ reddatur, quæ viuit* in secula seculorum.
8 Et impletum est templum.] *Humana natura renouatum cor gloria & virtute Dei impletur.* Et nemo poterat.] *Improbam essentiam in sua terrestri proprietate punitam extirpatamq́ esse oportet priusquam diuinitas templum suum, hoc est, humanum subeat cor.*

IN CAP. XVI.

1 Septem phialas Dei in terram.] *In improbam terrestrem essentiam.*
2 In terram.] *In terrestrē essentiā.* In homines.] *Terrestres carnis sensus. Iustus Deus malum omne suo ipsius malo punit. hoc autem verum Domini in terrenam improbitatem iudicium est.* 3 Effudit phialam suam in mare.] *Diuina punitio in feram brutamq́ essentiā sese exerit, quo fit vt id omne quod viuit terrestri vita, morte moriatur per Dei iustitiā.*
4 Super

mortua est in mari. 4 Et tertius
effudit phialā suam super flu-
mina & super fontes aquarū:
& factus est sanguis. 5 Et audi-
quartum o. ui Angelum "aquarum' dicen-
tem: Iustus es Domine, qui es,
qui ms q. & qui eras, sanctus, "quia' hæc
iudicasti: 6 quia sanguinē san-
ctorum & Prophetarū effude-
runt, & sanguinem eis dedisti
bibere: digni enim sunt. 7 Et
audiui alterum dicentē: Etiam
Dn̄e Deus omnipotens vera
B & iusta iudicia tua. 8 Et quar-
ms q. tus Angelus' effudit phialam
suam in solem, & datū est illi
æstu affligere homines & igni:
9 & æstuauerunt homines æstu
magno, & blasphemauerunt
nomen Dei habentis potesta-
tem super has plagas, neque
egerunt pœnitentiam vt darēt
ms q. illi gloriam. 10 Et quintus An-
gelus' effudit phialam suā su-
per sedem bestiæ: & factū est
regnum eius tenebrosum, &
commanducauerunt linguas
suas præ dolore: 11 & blasphe-
mauerunt Deū cæli præ dolo-
ribus & vulneribus suis, & nō egerūt pœnitentiā ex operibus
ms q. suis. 12 Et sextus Angelus' effudit phialā suā in flumē illud ma-
C gnū Euphráten: & siccauit aquā eius, vt præpararetur via regi-

4 Super flumina.] *Refrigeria omnia quæ ex feri maris aquis, hoc est, ex fontibus amaris humana natura corrupta haurit, ipsi in mortem tandem conuertuntur diuinæ iustitiæ virtute.*
5 Angelum aquarum.] *Dei virtutem & efficacitatē in terrestris essentiæ cursum & impetū.* Iustus es Dn̄e.] *Gratulatio diuinitati facta propter mortē improbæ essentiæ illatam.*
7 Alterum] *Angelum ex altari, id est, sanctæ essentiæ, cultu & ministerio.* ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου.
8 In solem.] *Terrenæ industriæ inuidum luminare, in quo terrestris humanitas versatur, viamq; instituit propriam, idq; luminare in diaboli inuidia cōsistit, eademq; inuidia ignis est quo terrestris humanitas torquetur & vritur.*
9 Et æstuauerūt homines æstu magno] *Inuidiæ propriæ.* Neque egerunt pœnitentiam.] *Nam terrestris industriæ inuidia ad humilem pœnitentiam non peruenit, quinimò ipsa intra suam immoritur inuidiam.*
10 Super sedem bestiæ. *Iusta Dei vis & punitio super integram improbā essentiam iudicando defertur, cui essentiæ terrestris humanitas subiicitur. est autem hæc fallax terrestris industria cum suis inuidis simulationibus & hypocrisi, atque etiam rustica paganica essentia: nam vtroque capite terrestris illa essentia constat, vtriq; autem diuina iustitia mortis damnationem iudicando arrogat.* Commanducauerūt linguas suas præ dolore.] *Oportet enim malitiā ipsam à seipsa consumi.*
12 Euphratem.] *Fructificationis aquam.* Vt præpararetur via regibus ab ortu solis.] *Potestas sublimitasq; omnis quàm humanitas à Deo obtinet, humilitatis ac modestiæ vsu ad perfectam cælestem essentiā redit (ad quam fluxus, cursus, effluentiaq; Dei omnes conducūt & dirigunt) atq; ita fluuiorū cursum & alueū complent, hoc est, legi ac prophetis satisfaciunt.*

13 Spiritus tres immundos.] *Fallax terrestris industria cum ipsius inuida prophetia, quæ varias produnt malitiæ artes, improbaq́; ipsarum essentiæ turpitudines vlterius impellũt ranarum in aquis instar.*

14 Ad reges totius terrę.] *Terrestris essentiæ potentiam & violentiam integram.* Congregare illos in prœlium ad diẽ magnum omnipotentis Dei.] *Cùm terrena industriæ subtilitas, signa, facultates, artes, ac sciẽtias suas in simplicis humanitatis conspectu expositas absoluit, ipsa suam propriam terrestris essentiæ malitiam coniungere cõgregareq́; cogitur ad iudicium Dei subeundum.*

15 Sicut fur.] *Ex inopinato & improuiso.* Vestimenta sua.] *Dei iustitiam.* Turpitudinem suam.] *Peccatorum dedecus.*

16 Armagedon.] *Euangelicæ doctrinæ mõs, quò Deus lugẽtium suorum animas in sua sancta essentia exhilarandas congregat.*

17 Factum est.] *Dei virtus in essentiæ suæ lumine audiendam se præbet intra humanam naturam, & testatur factum, id est, id verum esse quod ab ipsa factum est.*

18 Et facta sunt fulgura.] *Integra terrestris essentia intra terrestrem hominem vehementem damnationis æternæ commotionẽ, & perturbationẽ sentit ex diuinæ iustitiæ ratione.*

19 Ciuitas magna.] *Terrestris essentiæ firmitudo ex vna in varias partes diuisa, dißidium passa est.* Et ciuitates Gentium.] *Paganismus & feritas rustica.* Babylon magna.] *Confusio ac mixtio industriæ terrestris & essentiæ illius.* Venit in memoriam.] *Improbæ, confusæ ac feræ essentiæ propria damnatio à Dei iustitia affertur, ita vt istius improbitatem sibi indignam, ingratam atque inuisam ostendat Deus.*

20 Et omnis insula, & montes, &c.] *Loca omnia deserta atq; fera & inculta intra cõfusam essentiam in humana terrestri natura mutata falsarumq́; doctrinarum sublimitates abolita sunt.*

21 Et

bus ab ortu solis. 13 Et vidi de
ore draconis, & de ore bestiæ,
& de ore pseudopropheteę *spi- *exiit ms. Pi.
ritus tres immundos in modũ
ranarum. 14 Sunt enim spiritus
dæmoniorum facientes signa,
& procedunt ad reges totius
terræ congregare illos in prœ-
lium ad diem magnũ omni-
potentis Dei. 15 Ecce venio si- Supr. 3. 3. Matt. 24. 42.
cut fur: Beatus qui vigilat, & 44. Luca 12. 39.
custodit vestiméta sua, ne nu- 40. 1 Cor. 5. 3.
dus ambulet, & videant turpi-
tudinem eius. 16 Et congrega-
bit illos in locum qui vocatur
Hebraicè Armagedon. 17 Et
septimus ⁻ Angelus effudit ⁻ms 9.
phialam suã in aërem, & exiuit
vox magna de templo à thro-
no dicens: Factum est. 18 Et fa- D
cta sunt fulgura, & voces, &
tonitrua, & terræmotus factus
est magnus, qualis nunquam
fuit ex quo homines fuerunt
super terrã, talis terræmotus,
sic magnus. 19 Et facta est ciui-
tas magna in tres partes: & ci-
uitates Gentium ceciderunt.
Et Babylon magna venit in
memoriã ante Deum, dare illi
calicem vini indignationis iræ
eius. 20 Et omnis insula fugit,
& mon-

& montes non sunt inuenti. 21 Et grando magna sicut ta-
lentum descendit de cælo in homines: & blasphemauerunt
Deum homines propter plagam grandinis: quoniam magna facta est vehementer.

21 Et grando magna.] *Hominis malitia super hominem ipsum à iustitia Dei, infertur perinde magna & grauis atq; ab ipso met edita fuerat, quamobrem vehemens magnaq; punitio magna paratur malitiæ.*

Cap. XVII.

A
ET 1 venit vnus de septem Angelis qui habebãt septem phialas, & locutus est mecum dicens, Veni, ostẽdam tibi damnationem meretricis magnæ, quę sedet super aquas multas,
2 cũ qua fornicati sunt reges terræ, & inebriati sunt qui inhabitãt terram de vino prostitutionis eius.
3 Et abstulit me in spiritu in desertum. Et vidi mulierem sedentẽ super bestiam coccineã, plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, & cornua decẽ.
4 Et mulier erat cir-
B cundata purpura & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioso, & margaritis, habens poculum aureũ in manu sua plenum "abominatione" & immunditia fornicationis "eius".
5 Et
in fronte eius nomen scriptum, Mysterium: Babylon magna,
mater fornicationum & abominationum terræ.
6 Et vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu. Et miratus sum cùm vidissem illam admiratione
magna.
7 Et dixit mihi Angelus: Quare miraris? Ego dicam
tibi sacramentum mulieris, & bestiæ quæ portat eam, quæ habet capita septem & cornua decem

"abominationum" ı ı Ms. Pr. G. "Pr. legit: plenũ abominationum & immunditię fornicationis totius terræ. (cui consentit Aretha Græcus.

IN CAP. XVII.

1 Locutus est mecum.] *Ioãne, id est, gratia Dei.* Meretricis magnæ.] *Terrestris industria cum ambitione & cõcupiscentiis aliis, cuius super impuritatis aquis habitatio est.*

2 Reges terræ, & qui inhabitant terrã.] *Sublimes superbiq; atque elati terrestris essentiæ appetitus & affectus.*

3 In desertum.] *In terrenum cor.* Vidi mulierem] *hypocriticã, excogitatã sanctitatẽ.*

4 Poculum in manu.] *Appetitum in carnis proprietatem & commodum.*

5 Mysterium.] *Id est, malitia simplicibus incognita & celata.*

6 De sanguine sanctorum.] *Innocentis simplicis essentiæ Dei, cuius necem sensus humanæ naturæ non reformatæ, omnes in terrestris humanitàtis corde adiuuerunt.* Martyrum.] *Testium Iesu.* Et miratus sum.] *Terrestris essentiæ malitiã intra humanam naturã Dei gratiæ admiratur.*

7 Capita septem & cornua decem.] *In terrena ipsius dominatione & in hypocrisi.*

8 Fuit & non eſt.] *Quidquid mali improbæq; eſſentiæ à terreſtri induſtria vnà cum memoria initum eſt (namque memoria beſtia eſt qua draco vehitur) abolebitur in damnatione intra humanam naturam.*

9 Qui habet ſapientiam.] *Hunc ſenſum percipito.* Septem montes.] *Terreſtris induſtriæ doctrinæ, per quas ipſa ſuam ſibi molitur celſitudinem.* Et reges ſeptem.] *Potentiæ ac violentiæ ipſius, id eſt, priuata ac peculiaris vindictæ appetitio ſanctitatis prætextu.*

10 Quinq. ceciderũt.] *Malitiæ poteſtas recedit ac redit interdũ, ſed breui aboletur penit⁹.*

11 Et beſtia quæ erat & non eſt.] *Significat malitiam in ſimplici ac ſanæ mentis humanitate paulatim gradatimq; imminui ſicuti paulatim creuerat & aucta fuerat.*

12 Decem reges ſunt.] *Improba potentia ac dominatio erga ſanæ mentis humanitatem Deo deditam ſuam poteſtatem exercere incipit quidem, ſed id non diu durat, iuſtitia Dei ipſam proprio ipſius malo premente.*

13 Et poteſtatem ſuam beſtiæ tradent.] *Significat improbã eſſentiã ſuis viribus fidere.*

14 Et Agnus vincet illos.] *Dei benignitas & clementia omnem inſolentem & celerem ſuperat malitiam.* Vocati, & electi, & fideles.] *Indicat quinam cum illo ſint.*

15 Populi ſunt, & Gentes.] *Fallaci induſtria vnà cum inuidia propria clauum tenente ſenſus cogitationesq; omnes, & ſermones etiã in exercitibus annumerantur illius, eæq; amaritudines fallaces aquæ ſunt.*

16 Et decẽ cornua.] *Iis omnibus falſorum mandatorum armis ac poteſtatibus, quibus Dei vniformitatẽ terreſtris induſtria improbaq; eſſentia occidere ſtuduit; iiſdẽ, inquã, ipſis illa occidetur: Nam qui gladio occidit, gladio peribit.*

decem. 8 Beſtia quam vidiſti
fuit, & non eſt, & aſcẽſura eſt
de abyſſo, & in interitum ibit:
& mirabuntur inhabitantes
terram (quorum nõ ſunt ſcri-
pta nomina in libro vitę à cõ- C
ſtitutione mũdi) videntes be-
ſtiam quæ erat, & non eſt. 9 Et
hic eſt ſenſus, qui habet ſapiẽ-
tiam. Septem capita: ſeptem
montes ſunt, ſuper quos mu-
lier ſedet, & reges ſeptem ſunt.
10 Quinque ceciderunt, vnus
eſt, ~& 'alius nondum venit: & ~7 MS. G.
cùm venerit, oportet illũ bre-
ue tempus manere. 11 Et beſtia
quæ erat & non eſt: & ipſa
octaua eſt, & de ſeptem eſt, &
in interitum vadit. 12 Et decem
cornua quæ vidiſti: decem re-
ges ſunt, qui regnum nõdum
acceperunt, ſed poteſtatẽ tan-
quã reges vna hora "accipient' "accipiunt 5 MS Pr. G.
"poſt beſtiam'. 13 Hi vnũ con- "cum beſtia Pr. quomodo G. rectiſſimè vertuntur.
ſilium habent & virtutem: &
poteſtatem ſuam beſtiæ tra-
dent. 14 Hi cum Agno pugna-
bunt, & Agnus vincet illos,
quoniam Dñs dominorum eſt, & Rex regum, & qui cũ illo 1 Tim. 6, 15. Infr. 19, 16.
ſunt, vocati, & electi, & fideles. 15 Et dixit mihi: Aquæ quas vi- D
diſti vbi meretrix ſedet: populi ſunt & Gentes, & linguæ. 16 Et
decem cornua quæ vidiſti in beſtia: hi odient fornicariam, &
deſola-

desolatam facient illam & nudam, & carnes eius manduca-
bunt,& ipsam igni concremabunt. [17] Deus enim dedit in
corda eorum, vt faciant quod
placitũ est illi: vt dent regnum
suum bestiæ, donec consum-
mentur verba Dei. [18] Et mu-
lier quam vidisti: est ciuitas
magna,quę habet regnum su-
per reges terræ.

17 Vt dent regnum suum bestiæ.] *Malitiæ ministerium potestatem suã eidem malitiæ rursus tradit,vt à iustitia vnica damnetur, Deo ministerium suum in honorem suum asserente.*

18 Quæ habet regnum.] *Terrestris industriæ calliditas in omnes non reformatos homines,hominumq́ sensus,dominationem exercet.*

CAP. XVIII.

A ET[1] post hæc vidi alium
Angelum descẽdentem
de cælo, habẽtem potestatem
magnam: & terra illuminata
est à gloria eius. [2] Et exclama-
uit in "fortitudine' dicens,Cé-
cidit cécidit Babylon magna:
& facta est habitatio dæmo-
niorũ, & custodia omnis spi-
ritus immũdi,&custodia om-
nis volucris immundę & odi-
bilis: [3] quia de vino iræ forni-
cationis eius biberunt omnes
gentes:& reges terræ cum illa
fornicati sunt: & mercatores
terræ de virtute deliciarũ eius
diuites facti sunt. [4] Et audiui aliam vocem de cælo,dicentem,
B Exite de illa populus meus: vt ne participes sitis delictorum
eius,& de plagis eius non accipiatis. [5] Quoniam peruenerunt
peccata eius vsque ad cælum,& recordatus est "Deus' iniqui-
tatum eius. [6] Reddite illi sicut & ipsa reddidit vobis:& dupli-
cate duplicia secundum opera eius: In poculo quo miscuit,

*forti voce 18 MS. G. Q.n.

Isaia 21.9. Iere 51,8. Sup.14,8.

*Dominus MS q.

IN CAP. XVIII.

1 Et terra illuminata est.] *Tenebrosum cor, in quo terrestris essentiæ malitia occisa est, diuinæ essentiæ potestate illuminatur.*

2 Cécidit cécidit.] *Confusa, perturbata, peculiarisq́ sensus atque opiniosa terrestris industria in sua ipsius fallacia & calliditate corruit,ita vt præter dolores & pœnas sibi ipsi nihil proferre poßit: ita fit vt in dæmonum habitationem vertatur,vnde præter odia,inuidiam, & ægrimoniam nihil expectari poßit.*

3 Omnes Gentes.] *Appetitus omnes,desideria ac deliciæ voluptatesq́ carnis.* Et reges & mercatores terræ.] *Quidquid terrestris industria Dei sui nomine suscipit,adeò diues,adeò deliciosum in propria hypocrisi carnisq́ sapientia apparet, vt eodem simplicitas Dei non accedat,namque hæc ad eam rem simplicißima est. Intelligat qui legerit.*

4 Et audiui.] *Ego Ioannes,Gratia Dei,audiui Domini spiritũ loquentẽ intra humanitatẽ simplicibus animis suis id quod terrestris industria malitiosam dolosamq́ iniquitatẽ tãgit.*

miſcete illi duplum. 7 Quantum glorificauit ſe, & in deliciis
fuit: tantum date illi tormentum & luctum: quia in corde ſuo
dicit, Sedeo regina: & vidua non ſum, & luctum non videbo. Iſaie 47.8.
8 Ideo in vna die venient plagę
eius, mors, & luctus, & fames, C
& igne comburetur: quia for-
tis eſt *Deus qui "iudicabit' il- *Dominus R.G.
lam. 9 Et flebunt, & plangent "iudicauit 4 MS.R.G.
ſe ſuper illam reges terræ, qui
cum illa fornicati ſunt, & in
deliciis vixerũt, cùm viderint
fumum incendij eius: 10 longè
ſtantes propter timorem tor-
mentorum eius, dicentes: Væ, D
væ, ciuitas illa magna Babylõ,
ciuitas illa fortis: quoniã vna
hora venit iudicium tuũ. 11 Et
negotiatores terræ flebunt, &
lugebũt ſuper illam: quoniam
merces eorũ nemo emet am-
plius, 12 merces auri & argenti
& lapidis pretioſi, & "margari- "margariti MS. G.
tæ', & byſſi, & purpuræ, & ſe-
rici, & "cocci', & omne lignum "coccini 5 MS.R.G.
thyinum, & omnia vaſa eboris, & omnia vaſa de lapide pre-
tioſo, & ærame͂to, & ferro, & marmore, 13 & "cinnamómum', "cinnamomi Pr. Q. n.
*& odoramentorum, & vnguenti, & thuris, & vini, & olei, & *& amomum o.
ſimilæ, & tritici, & iumentorum, & ouium, & equorum, & E
rhedarum, & mancipiorum, & animarum hominum. 14 Et
poma deſiderij animę tuę diſ-
ceſſerunt à te, & omnia pin-
guia & præclara perierũt à te,
& am-

7 Et vidua non ero.] *Verba & iactatio priuatæ cogitationis terrenæ industriæ. Hæc illius ſecuritas eſt.*

8 In vna die.] *Eſſentiali Domini die.*

Et igne comburetur.] *Terreſtris ingenij propè ſenſualis opinioſa induſtria ſua ipſius inuidia damnabitur, quia fortis eſt Deus qui iudicabit illam.*

10 Vna hora venit iudicium tuum.] *Terreſtris induſtriæ atque ingenij longè glorioſa hypocriſis iuſtitiæ Dei virtute corruet, in ſuiq; ſtudioſis opprobrium fiet, quamobrem ſenſus omnes cogitatusq; terreſtres omnes erubeſcere ac turbari neceſſe eſt, propter ruinam damnationis illius quæ mirè honorabilis colendaq; putabatur.*

11 Et negotiatores terræ.] *Terreſtris induſtriæ. Interior animus non vltra terreſtris induſtriæ hypocriſi fidet, neque ſe vltra inſtituendum docendumq; credet.*

12 Merces auri, &c.] *Quidquid in cælo & in terra à Deo ad animarum ac vitæ humanæ opportunum vſum creatum fuerit, id omne induſtria terreſtris ad proprietatis priuatæ apparatum ſibi vſurpauit, quamobrem adorari, honorari atque coli ſeſe magnificentiſſimè vult, cùm ignoret altiorem ruinam ſibi hoc pacto ſeſe moliri.*

14 Et poma deſiderij.] *Quidquid ſibi terrenus homo extra Deum optat ac deligit, perit demum ipſi.*

15 Lugen-

*hominũ o. & amplius illa iam non inuenient. 15 Mercatores "horum' qui
diuites facti sunt, ab ea longè stabunt propter timorem tor-
mentorum eius, flentes ac lugentes, 16 & dicentes: Væ, væ, ci-
uitas illa magna, quæ amicta
erat bysso, & purpura, & coc-
co, & deaurata erat auro, & la-
pide pretioso, & margaritis:
17 quoniam vna hora destitutę
sunt tantæ diuitiæ: & omnis
gubernator, & omnis qui in
lacũ nauigat, & nautæ, & qui
in mari operantur, longè ste-
F terunt, 18 & clamauerunt vi-
dentes locum incẽdij eius, di-
centes, Quæ similis ciuitati
huic magnæ? 19 Et miserunt
puluerem super capita sua, & clamauerunt flentes & lugen-
tes, dicentes: Væ, væ, ciuitas illa magna, in qua diuites facti
sunt omnes qui habebant naues in mari de pretiis eius: quo-
*Exultate super eam cæli 7 Ms. Pr. niam vna hora desolata est. 20 "Exulta super eã cælum' & san-
cti Apostoli & Prophetę: quo-
niam iudicauit Deus iudiciũ
vestrum de illa. 21 Et sustulit
vnus Angelus fortis lapidem
quasi molarem magnũ, & mi-
G sit in mare dicens, Hoc impe-
tu mittetur Babylon ciuitas
illa magna: & vltrà iã non in-
uenietur. 22 Et vox citharœdo-
rum, & musicorum, & tibia
canentium & tuba, non audietur in te amplius, & omnis ar-
tifex omnis artis non inuenietur in te amplius, & vox molæ
non

15 Lugentes ac dicentes.] *Improbam vitam sequuti planctus ac luctus ex damnatione æterna, cùm diuitiæ huiusmodi omnes vna hora pereant.*

17 Et omnis gubernator.] *Terrestres appetitiones, voluptates ac ludi sensus, & cogitatus omnes qui in fera terrestri essentia versantur & laborant, quod inquietum inconstansq́ mare est.*

18 Locum incendij eius.] *Damnationis.* Quæ similis ciuitas huic magnæ.] *Adeò magnam præstantemq́ vim sapientiam sanctitatemq́ suam terrestris industria existimat.*

19 Quoniam vna hora desolata est.] *Omnis industriæ terrenæ sublimitas magnitudo ac felicitas existimata mortis suæ tempore corruit.*

20 Exulta super eam cælum.] *Cælestis essentiæ gaudium & gratulatio de terrestris essentiæ abolitione ac ruina fallacisq́ industriæ exitu.*

21 Hoc impetu mittetur.] *Dei iustitia potentiam virtutemq́ suam aduersus feram improbamq́ essentiam ostendẽte, cuius iustæ damnationis finis infernus est.*

22 Non audietur in te amplius.] *Quæ audiri solebant in terrestri industria ex lætitia gratulationeq́ terrena.* Et omnis artifex.] *Non erit amplius industria vsus exercitatione.* Vox molæ.] *Terrestris industriæ strepitus.*

non audietur in te amplius. 23 & lux lucernæ non lucebit
in te amplius, & vox sponsi & sponsæ non audietur adhuc in
te: quia mercatores tui erant
principes terræ, quia in vene-
ficiis tuis errauerunt omnes
gentes. 24 Et in ea sanguis Pro-
phetarum & sanctorum in-
uentus est; & omnium qui in-
terfecti sunt in terra.

Cap. XIX.

Post 1 hæc audiui quasi A
vocem "turbarũ' multa. *tubarum o.*
rum in cælo dicentium: Alle-
lu-Ia. "Laus, & gloria, & vir- *salus & virtus, & gloria Dei nostri B. G. Q. R.*
tus Deo nostro est': 2 quia ve-
ra, & iusta iudicia sunt eius
qui iudicauit de meretrice
magna, quæ corrupit terrã in
prostitutione sua, & vindicauit sanguinem seruorũ suorum
de manibus eius. 3 Et iterum "dixerunt': Allelu-Ia. Et fumus *dixit R. G.*
eius ascendit in secula seculorum. 4 Et ceciderunt seniores vi-
ginti quatuor, & quatuor ani-
malia, & adorauerunt Deum
sedentem super thronum, di-
centes: Amen, Allelu-Ia. 5 Et
vox de throno exiuit, dicens,
Laudẽ dicite Deo nostro om-
nes serui eius: & qui timetis
eum pusilli & magni. 6 Et au-
diui quasi vocem "turbæ' magnæ, & sicut vocem aquarum *tubæ o.*
multarum, & sicut vocem tonitruorum magnorum, dicen-
tium, Allelu-Ia: quoniã regnauit Dominus Deus noster om-
nipotens.

23 Vox sponsi.] *Terrestris industriæ conuentio & pactio. id significat, nullam operationem, actionem, productionem, aut lætitiam industriæ istius in regenerata natura sentiẽdam.* Quia mercatores tui.] *Apostrophe simplicitatis Christi ad industriæ terrenæ hypocrisin & voluptatem.* In veneficiis tuis.] *Terrestris industriæ cautela, fallacia, & calliditate.*

24 Et in ea sanguis.] *Quippe terrestres appetitus & cupiditates & voluptates sanctorum necem secum per terrestrem memoriam industriamq; afferunt. quamobrem hæ sibi demum subeundam moliuntur damnationem.*

In cap. XIX.

2 De meretrice magna.] *Terrestri fallaci industria.* Vindicauit sanguinem seruorum suorũ de manibus eius.] *Cùm diuinæ in hominum animis naturæ mortem improba essentia tulerit, eadem improba essentia mortem à se profectam iustitiæ Dei virtute & efficientia subire cogitur.*

4 Seniores viginti quatuor, & quatuor animalia.] *Integra humanitatis cognitio cum pleno cultus ac ministerij à Deo accepti officio.*

5 Laudem dicite.] *Beneficia & gratiæ Dei, laudibus & gratulationibus ex essentiæ sanctæ illius obedientia profectis excipiũtur debitæ. Namque improborum gratulationes ob improbitatem ingratæ sunt.*

nipotens. [7] Gaudeamus & ex-
B ultemus,& demus gloriam ei:
quia venerunt nuptiæ Agni,
& vxor eius præparauit ſe. [8] Et
datum eſt illi vt cooperiat ſe
byſſino ſplendenti &candido.
Byſſinum enim: iuſtificatio-
nes ſunt ſanctorum. [9] Et dixit
Matt.22,2. Luca 14. mihi:Scribe, Beati qui ad cœ-
nam nuptiarum Agni vocati
ſunt.Et dixit mihi: Hæc verba
Infr.18,9. Dei,vera ſunt. [10] Et cecidi an-
te pedes eius, vt adorarẽ eum.

7 Nuptiæ Agni.] *Communio & coniunctio vniformis vitæ inter Deitatem & humanitatem.*

9 Hæc verba Dei vera ſunt.] *Deus verba ſua & coniunctionem atque vnionem humanitatis ſuæ in vera ac iuſta ſua eſſentia confirmat,ita vt in cælo atque in terra veraciſſimus promiſſisq́ſuis conſtantiſſimus agnoſcatur.*

10 Conſeruus tuus ſum,& fratrũ tuorum habentium teſtimoniũ Ieſu.Deum adora.] *Spiritus omnes adiutorij & miniſterij, qui teſtimonium authoritatemq́ ab vniformi Deitate accepere,omnes pariter omnia ad vnicam Deitatem referunt, quamobrem nulla in cæleſti eſſentia diuiſio aut diſceſſio oriri poteſt:* Teſtimoniũ enim Ieſu, eſt ſpiritus prophetiæ,*& Prophetarum eſſentia.*

Et dicit mihi,Vide ne feceris:conſeruus tuus ſum, & fratrum
tuorum habentium teſtimonium Ieſu. Deum adora. Teſti-
monium enim Ieſu,eſt ſpiritus prophetiæ. [11] Et vidi cælum
apertum,& ecce equus albus: & qui ſedebat ſuper eum vo-
*in 2 MS. e. cabatur Fidelis & Verax, & "cum' iuſtitia iudicat & pugnat.
[12] Oculi autẽ eius ſicut flam-
ma ignis,& in capite eius dia-
demata multa: habẽs nomen
ſcriptum, quod nemo nouit
Iſaia 63,1. niſi ipſe. [13] Et veſtitus erat ve-
*vocabatur MS. ſte aſperſa ſanguine: & "voca-
tur' nomen eius Verbum Dei.
C [14] Et exercitus qui ſunt in cęlo,
ſequebantur eum in equis al-
bis,veſtiti byſſino albo & mũ-
do. [15] Et de ore eius procedit
*ex vtraque parte MS. a. Pr.o.Q.n. gladius *acutus: vt in ipſo per-
Pſal.2,9. cutiat Gentes.Et ipſe reget eas
Supr.17,14. in virga ferrea: & ipſe calcat
torcular

12 Oculi autẽ eius ſicut flamma ignis.] *Cæleſtis eſſentiæ claritas.* Diademata multa.] *Poteſtas gloriaq́ maxima.* Quod nemo nouit niſi ipſe.] *Quid in vera Dei eſſentia ſit,nemo niſi Deitas ipſa nouit, & is qui ab ipſa transformatus eſt à claritate in claritatem.*

13 Veſte aſperſa ſanguine.] *Natura diuinæ vis quæ in homine fuerat,intra humanitatem occiſa fuiſſe indicatur, verùm eadem vt æterna,viuens cæleſtisq́ eſſentia rurſus oſtenditur,quæ* Verbum Dei *eſt.*

14 Exercitus qui ſunt in cælo.] *Eſſentia Dei cum omnibus ſanctis.* In equis albis.] *Clara ac lucens Dei virtus & efficientia.*

15 Gladius acutus.] *Iuſtitia Dei,à qua fera ac paganica eſſentia punitur.* Et ipſe calcabat torcular.] *Ex Dei gratia Chriſtus Dei,(diuinæ legis iuſtitia) dum per gratiam pro huma-*

humanitate moritur, solus diuinam legis iustitiam perfectè omnem implet.
16 In femore.] *Eſſentiæ ſuæ virtute & robore.*
17 Venite & congregamini.] *Quidquid in cœlo & ſuper terram eſt, in quo improbitatem ſuam ſuperba malitia exercuerat, voto ſuo potietur, dum illa perit & aboletur; hoc eſt carnes eorum comedere, Domino ita probãte propter amorem erga Deitatem.*
19 Ad faciendum prœlium.] *Terreſtris eſſentia damnationis propriæ effugiendæ ſtudio aduerſus virtutem iuſtitiamq́ Dei prœlium parat. Quare fremuerunt Gentes.*
20 Et apprehenſa eſt beſtia & cum ea pſeudopropheta.] *Inuida ingenioſaq́ terreſtris eſſentia cum ſuis mendacibus prophetiis, per iuſtitiam diuinam in* ſtagnũ ignis *demũ cõijciuntur, id eſt, in dãnationẽ à Deo paratã.*
Ignis ardentis & ſulphure.] *Ardentia & tetra deſideria, appetitionesq́ improbæ, quæ ingenium induſtriamq́ terreſtrem honorauere, vnà cum beſtia hanc ſortiuntur partem.*
21 Et cæteri occiſi ſunt.] *Appetitus, auiditates, cupiditatesq́ aliæ carnis quæ ſuperfuerant, occiduntur etiam.* Et omnes aues] *cœli intellig. Salutaris vitæ deſideria & expetitiones.*

torcular vini furoris iræ Dei
omnipotentis. 16 Et habet in
veſtimento & in femore ſuo
ſcriptum: Rex regum, & Dñs 1 Tim.6,15.
dominãtium. 17 Et vidi vnum
Angelum ſtantem in ſole, &
clamauit voce magna dicens
omnibus auibus quę volabãt
per mediũ cæli, Venite & congregamini
ad cœnã magnam
Dei: 18 vt manducetis carnes
regum, & carnes tribunorum, D
& carnes fortium, & carnes
equorum, & ſedentiũ in ipſis,
& carnes omnium liberorum
& ſeruorum, & puſillorum &
magnorum. 19 Et vidi beſtiam
& reges terræ, & exercitus eorum
cõgregatos ad faciẽdum
prœlium cum illo qui ſedebat
in equo & cum exercitu eius.
20 Et apprehenſa eſt beſtia & cum ea Pſeudopropheta: qui fecit
ſigna coram ipſo, quibus ſeduxit eos qui acceperunt characterem
beſtiæ, & qui adorauerunt imaginẽ eius. Viui miſſi
ſunt hi duo in ſtagnum ignis *ardentis & ſulphure: 21 Et cæteri
occiſi ſunt in gladio ſedentis ſuper equum, qui procedit de
ore ipſius: & omnes aues ſaturatæ ſunt carnibus eorum.

*ardẽs 2 Ms. *Alia nonnulla legunt:* ardẽtis ſulphure. *Pr. habet:* ardentis igne & ſulphure. *Græca legunt:* ardens in ſulphure.

In cap. xx.

2 Et ſatanas.] *Aduerſarius, eſſentiæq́ Dei hoſtis.*

Cap. XX.

1 ET vidi Angelum deſcẽ- A
dentem de cælo, habentem
clauem abyſſi, & catenã magnã in manu ſua. 2 Et apprehendit
draconẽ ſerpentẽ antiquũ, qui eſt diabolus & ſatanas,
& liga-

& ligauit eũ per annos mille.
3 & misit eum in abyssum, &
clausit, & signauit super illũ,
vt non seducat amplius gen-
tes donec cõsummentur mille
anni. & post hæc oportet illũ
solui modico tempore. 4 Et vi-
di sedes: & sederunt super eas,
& iudicium datum est illis, &
B animas decollatorum propter
testimonium Iesu, & propter
verbum Dei. & qui non ado-
rauerunt bestiam, neque ima-
ginẽ eius, nec acceperunt cha-
a 5 ms. Pt. 6. ractêrem eius in frõtibus aut
in manibus suis, & vixerunt,
& regnauerunt cum Christo
mille annis. 5 Cæteri mortuo-
rum non vixerunt, donec cõ-
summentur mille anni. Hæc
est resurrectio prima. 6 Beatus
& sanctus qui habet partem
in resurrectione prima. in his
secunda mors non habet po-
testatem: sed erunt sacerdotes
Dei & Christi: & regnabunt
Hebr. 13, 2. 15. cum illo mille annis. 7 Et cùm
consummati fuerint mille an-
ni,

3 Et signauit super illum.] *Legis diuinæ ac iustæ sigillo.* Vt nõ seducat amplius gentes.] *Naturalem essentiam.* Donec consummentur anni mille.] *Improba terrestris industria à diuina iustitia iudicatur, atque in damnationem mittitur æterni temporis parte quadam non exigua; post hæc verò permittitur exiguo tempore terrestrem humanitatem torquere, vt demum hæc peccatorum tædio atque odio affecta. Grauiter enim humanitas hæc à fallaci industria torquetur; post hoc tandem fallax industria rursus in damnationẽ alligatur.*

4 Sederunt super eas.] *Dei virtutes iustitiæ iudicium susceperunt exercendum aduersus iniustitiam omnem iustitiæ Dei oppositam.* Animas decollatorum.] *Sanctorum vitam & naturam virtutemq́; diuinam humanitati communicatam, cuius caput, id est, diuina gubernatio, præcisum fuit ab improba essentia: Christus enim caput Ecclesiæ est.* Qui non adorauerunt bestiam.] *Hi sunt noua natiuitas, noua creatura Dei, quæ nec quærit nec admittit caput aut characterem apud terrestrem essentiam, illiusq́; dolosam industriam.* Vixerunt cum Christo.] *Salutem in salute ipsa conseruarunt, qui est Christus ipse, idq́; in mortis suæ oppressione. Nam Agnus hic ab origine mundi in humanitate occisus est, idq́; mille annorum numero significatur. Vbi verò Christus in humanitate regnat, ipsa cum illo vitam conseruat, idq́; vnus dies dicitur, Apostolo docente.*

5 Cæteri mortuorum.] *Humanitas mori coacta propter peccata propria.* Donec consummẽtur mille anni.] *Cùm Christus in homine, & homo in Christo peccata vicerunt, tunc* mille anni *cõsummati sunt; qui cùm doloribus expleantur, mille fiunt anni.*

6 Qui habet partem in resurrectione.] *Qui à peccatorum morte reuiuiscit, & mentem animamq́; erigit, vt in beatam in Christo vitam veniat.* Secunda mors.] *Dãnationis.* Regnabunt cum illo mille annis.] *Donec ipsi cum Christo, & Christus cum ipsis improbam terrestrem essentiam cum dolis ac fallaciis suis vicerint.* 7 Cùm consummati fuerint.] *Vbi Christus secũ suas sanctas animas, hoc est, naturæ suæ diuinæ communionẽ absoluerit.*

Satanas.] *Tentatio. Hic satan à diuina legis iustitia separatus, Gentes, hoc est, feram essentiam seducere tendet.* Super quatuor angulos.] *Super totam terrestrem essentiam.* Gog & Magog.] *Nationum & Gentium terrestris Deus, qui delectationes voluptatesq́ʒ sunt terrestris ac dissolutæ vitæ.* Congregabit eos in prœlium.] *Terrestris fera essentia se ipsam consummatura est.*
Sicut arena maris.] *Orientis vento percussi.*

8 Et ascenderunt.] *Terrestres sensus ascenderunt in malitia sua.* Ciuitatem dilectam.] *Diuinam essentiam in hominis corde.*

9 Ignis de cælo.] *Iusta Dei essentia paganicam & feram essentiā suo ipsius malo dānat.*
10 In stagnum ignis.] *In suam damnationem.* Die ac nocte.] *In iustitia sua, & in peccato suo.*
11 Sedentem.] *Iustitiam Dei.* Fugit terra & cælum.] *Quia ipse iustitiæ iudicium habebat in essentia, in qua diuinitas cum decepta ac prolapsa humanitate concurrit: at cùm huic adhuc mortalitas maneat, non inuenitur locus permanens in diuinæ naturæ vniformi vita, nam mortalitati & diuinæ æternitati in homine prolapso non conuenit.*

12 Magnos & pusillos.] *Mortuos varios & differentes.* Libri.] *Legis administratio & prophetiarum arcana.* Alius liber.] *Diuinæ essentiæ.* Secundùm opera ipsorū.] *Diuina essentia mortuum qui propter eā mortuus est, ad salutem iudicat. Mortem verò terrestrem morientis ob id quod desideria gaudiaq́ʒ sua obtinere nequit, ad damnationem iudicat.*
13 Et dedit mare mortuos.] *Tempestas mortisq́ʒ anxietates suos reddunt mortuos, qui vitam non habent.*

ni, soluetur Satanas de carcere
suo, & exibit, & seducet Gen- C
tes quę sunt super quatuor an-
gulos terræ, Gog, & Magog, &
congręgabit eos in prœlium,
quorū numerus est sicut are-
na maris. 8 Et ascenderunt su-
per latitudinem terræ, & cir-
cuierunt castra Sanctorum, &
ciuitatem dilectam. 9 Et descē-
dit ignis à Deo de cælo, & de-
uorauit eos: 10 & diabolus qui
seducebat eos, missus est in
stagnum ignis & sulphuris,
vbi & bestia & pseudopro-
pheta cruciabūtur die ac no-
cte in secula seculorum. 11 Et
vidi thronum magnum can- D
didum, & sedentem super eū,
à cuius conspectu fugit terra
& cælum, & locus non est in-
uentus ᵇeis ᵃ. 12 Et vidi mortuos ᵃeorum Pr. ᵇab eis o.
magnos & pusillos stantes in
cōspectu throni, & libri aper-
ti sunt: & alius liber apertus
est, qui est vitæ: & iudicati
sunt mortui ex his quę scripta
erant in libris secundùm ope-
ra ipsorum. 13 & dedit mare
mortuos qui in eo erant, &
mors & infernus dederunt mortuos suos qui in ipsis erant,
& iudicatum est de singulis secundùm opera ipsorum. 14 Et
infernus

infernus & mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors
secunda. 15 Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus,
missus est in stagnum ignis.

15 In libro vitæ] *Christiana & essentialis.*

Cap. XXI.

A ET 1 vidi cælum nouum,
Isaiæ 65,17. & 66,21. 2. Petri 3,13 & terram nouam. Primum enim cælum, & prima
terra abiit, & mare iam non
est. 2 Et ego Ioannes vidi sanctam ciuitatem Ierusalem no-
uam descendentem de cælo, à
Deo paratam, sicut sponsam
ornatam viro suo. 3 Et audiui

In cap. XXI.

1 Cælum nouum, & terram nouam.] *In cælesti & in naturali essentiis, nouam vitam videt Gratia Dei.* Primum enim cęlum, & prima terra.] *Prima cognitio Dei & peccati in corruptibilitate.* Et mare] *Fluctuãs & tempestuosum; nam adest iam cognitio nouæ vitæ in cælesti essentia.*

3 De throno.] *E sancta cælesti essentia in gloria sua.* Ecce tabernaculum.] *Prælio finito expugnatoq; malo, diuinitas & humanitas in cælesti essentia conueniunt & cohabitant per regenerationem & renouationem.*

vocẽ magnã de throno dicentẽ: Ecce tabernaculum Dei cum
hominibus, & habitabit cũ eis. Et ipsi populus eius erunt: &
Isaiæ 25,8. Supr. 7,17. ipse Deus cũ eis erit eorũ Deus. 4 & absterget Deus omnem
B lachrymã ab oculis eorũ: & mors vltrà non erit. neq. luctus,
neque clamor, neque dolor
a quia 1 Mr. a. Pr. c. erit vltrà, a quæ prima abierũt.
5 Et dixit qui sedebat in thro-
Isaiæ 43,19. 2 Cor. 5,17. Sup. 1,8. Infr. 22,12. no, Ecce noua facio omnia. Et
dixit mihi: Scribe, quia hæc
verba fidelissima sunt & vera.
6 Et dixit mihi: Factum est, ego
sum α & ω: initiũ & finis. Ego
sitienti dabo de fonte aquę vi-

4 Prima abierunt.] *Prima mortis incommoda ac tormenta.* 5 In throno.] *Essentiali Deitate.* Dixit mihi.] *Gratia.* Scribe.] *Essentialiter cape.* 6 Ego sitienti.]

7 Qui vicerit.] *Essentialis natiuitas ex diuinitate procedens intra humanitatem, cælum & terram in pace possidebit.*

8 Pars illorum.] *Mortales fructus improbæ terrestris essentiæ producti & nati à falsa terrestri industria, affectus atque desideria excitante & in opus impellente, quorũ finis dãnatio.*

9 Locutus est mecum] *ait Gratia.*

tæ, gratis. 7 Qui vicerit, possidebit hæc, & ero illi Deus: & ille
erit mihi filius. 8 Timidis autẽ & incredulis, & execratis, & ho-
micidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & om-
C nibus mẽdacibus, pars illorũ erit in stagno ardẽti igne & sul-
phure, quod est mors secũda. 9 Et venit vnus de septẽ Angelis
habẽtib' phialas plenas septẽ plagis nouissimis, & locutus est

Sponſam.] *Humanitatem renouatam, ac diuinæ clementiæ ſuauitati coniunctam.*
10 In montem magnum.] *Diuina Gratia ſua ipſius virtute in cæleſti eſſentia ad ſupremam cæleſtis eſſentiæ doctrinam tollitur.*
Ciuitatem ſanctam.] *Cæleſtis eſſentiæ vim & ſtabilitatem.* Deſcendentem de cælo.] *Ad humanitatem à Deo manifeſtata iam Dei gloria in cæleſti eſſentia.*

mecũ, dicẽs, Veni, & oſtẽdam
tibi ſponſam, vxorem Agni.
10 Et ſuſtulit me in ſpiritu in
montem magnum & altum:
& oſtendit mihi ciuitatẽ ſan-
ctam Ieruſalem deſcendẽtem
de cælo à Deo, 11 habentẽ cla- D
ritatem Dei. & lumen eius ſimile lapidi pretioſo tanquam la-
pidi "iaſpidis, ſicut cryſtallum'. 12 Et habebat murũ magnum
& altum, habentem portas duodecim, & in portis "Angelos'

"iaſpidi cryſtallizanti c. Q. n.
"angulos Q.

12 Nomina inſcripta.] *Integer cæleſtis exercitus in vna Dei eſſentia comprehenditur.*
14 Fundamenta duodecim.] *Dei glorioſus ordo in eſſentiali Chriſti vita humano more ac ſtylo deſcribitur.*
15 Arundineam.] *Veritatis cæleſtis radius vnus.* Et portas eius.] *Effluxionis curſus illapſusq́ue Dei in ſpirationem & adſpirationem.* Murum.] *Iuſtitiam firmam.*
16 Per ſtadia duodecim millia.] *Perfectiſſimus numerus quadratus & rotundus pariter, immenſurabilem Dei eſſentiam ſignificãs.* Æqualia ſunt.] *In cæleſti eſſentia.*
17 Menſura hominis quæ eſt Angeli.] *Iuxta humanam comprehenſionem quam Angelus creditam ſibi exhibuit.*

duodecim, & nomina inſcri-
pta, quæ ſunt nomina duode-
cim tribuum filiorum Iſraël.
13 Ab oriente portæ tres: & ab
Aquilone, portæ tres: & ab
Auſtro, portæ tres: & ab occa-
ſu, portæ tres. 14 Et murus ci-
uitatis habens fundamenta
duodecim: & in ipſis duode-
cim nomina, duodecim Apo-
ſtolorũ Agni. 15 Et qui loque-
batur mecum, habebat men-
ſuram "arundineam' auream,
vt metiretur ciuitatem & portas eius, & murum. 16 Et ciuitas
in quadro poſita eſt, & longitudo eius tanta eſt, quanta & la- E
titudo: & menſus eſt ciuitatem de arundine* per ſtadia duo-
decim millia, & longitudo & altitudo & latitudo eius æqua-
lia ſunt. 17 Et menſus eſt murum eius centum quadra-
ginta quatuor cubitorum, menſura hominis quæ eſt Angeli.

"arundinem 6 MS. Pr. C. Q. n.
*aurea MS q.

18 Iaſpide.] *Claritate ac lumine ſolis.* Aurum mundum.] *Exactiſſimè purum.*

18 Et erat ſtructura muri eius
ex lapide iaſpide: ipſa verò ci-
uitas aurum mundum, ſimi-
le vitro

le vitro mundo. 19 Et funda-
F menta muri ciuitatis, omni la-
pide pretioso ornata. Funda-
mentum primum, iaspis: secũ-
dum, saphirus: tertium, calce-
donius: quartum, smaragdus:
20 quintum, sardonix: sextum,
sardius: septimum, chrysoli-
thus: octauum, beryllus: no-
num, topazius: decimũ, chry-
soprasus: vndecimũ, hyacin-
thus: duodecimum, amæthy-
stus. 21 Et duodecim portæ:
duodecim margaritę sunt, per
singulas: & singulæ portę, erãt
ex singulis margaritis: & pla-
tea ciuitatis aurum mundum,
tanquam vitrum perlucidum.
22 Et templum non vidi in ea.
G Dominus enim Deus omni-
Isaiæ 60.19. potens templum illius est & Agnus. 23 Et ciuitas non eget sole
illuminabit Ms q. neque luna, vt luceant in ea, nam claritas Dei *illuminauit eã,
& lucerna eius est Agnus. 24 Et ambulabũt Gentes in lumine
eius: & reges terræ afferent gloriã suã & honorẽ in illam. 25 Et
Isaiæ 60, 11. portæ eius nõ claudentur per
diem. nox enim non erit illic.
26 Et afferent gloriã & honorẽ
gentium in illam. 27 Non in-
trabit in eam aliquod coin-
quinatũ, aut abominationem
faciens & mẽdacium, nisi qui
scripti sunt in libro vitę Agni.

19 Primum, iaspis.] *Petri petra, supra quã Christus Ecclesiam suam ædificat.* Secundum, saphirus.] *Virilis virtutis lapis; nam vt in Apparatu docuimus, saphirus adamas est.* Tertium, calcedonius.] *Pondus & immobilitas.* Quartum, smaragdus.] *Sapientiæ lapis, in quo intelligentia omnis conseruatur.*

20 Quintum, sardonix.] *Obedientiæ: lapis hic in omnem operis formam sese incidi excidiq; patitur.* Sextum, sardius.] *Fructificatio. Nam miscetur hic lapis aliis quos & ornat.* Septimum, chrysolithus.] *Iucunditatis lapis.* Octauum, beryllus.] *Ornamenti lapis olim in pocula adhibitus.* Nonum, topazius.] *Castitatis lapis; qui nullam secum impuritatem admittit.* Decimum, chrysoprasus.] *Vnionis coniunctionisq; lapis.* Vndecimum, hyacinthus.] *Pacis lapis.* Duodecimũ, amæthystus.] *Lapis vitæ in gratiarum actione sobria & seria, eademq; perpetua.*

21 Margaritæ.] *Pulchritudo, visus, & conspectus.* Ex singulis margaritis.] *Essentiæ vnione.* Tãquam vitrum perlucidum.] *Pura & immaculata intaminabilisq; claritas.*

22 Dominus enim.] *Animæ omnes in Dei essentia vniformiter viuunt.*

24 Et reges.] *Terrestres sublimitates terrena industria Deo cedunt gloriam, &c.*

26 Et afferent gloriam.] *Carnis honor gloriaq; omnis demum sub essentiali Dei potentia curuabitur.*

27 In libro vitæ Agni.] *Essentiæ reformatione cum diuina natura, quod totius felicitatis fundamentum est.*

In cap. xxii.

1 Fluuium.] *Eſſentialis curſus vitæ in omnes animas diuinas.*

2 Afferens fructus duodecim.] *Salutaris beatæq́; vitæ remunerationem.* Ad ſanitatem Gentium.] *Naturalis eſſentia à ſalutari vita quietem, ſalutem, vitamq́; accipit.*

3 Et omne maledictum.] *Nihil contrarij iudicij inter cæleſtem naturalemq́; eſſentiam ſuperfuturum ait.* Et ſedes Dei & Agni.] *Gratia benignitasq́; Dei eſſentialiter ac verè quieſcit in manſuetudine & modeſtia cum humanitate.* Serui eius.] *Humanitas diuinæ eſſentiæ ſeruiet, à qua claritatem accipiet.*

Cap. XXII.

ET ¹oſtẽdit mihi fluuium A
aquæ ⁿviuę', ſplendidum ⁿvitæ MS. R. Pr. G.
tanquam cryſtallũ, proceden-
tem de ſede Dei & Agni. ² In
medio plateæ eius, & ex vtra-
que parte fluminis lignũ vitæ,
afferẽs fructus duodecim, per
menſes ſingulos reddens fru-
ctum ſuum, & folia ligni ad ſa-
nitatem Gentium. ³ Et omne
maledictum non erit amplius : & ſedes Dei & Agni in illa
erunt, & ſerui eius ſeruient illi. ⁴ Et videbunt faciem eius: &
nomen eius in frontibus eorum. ⁵ Et nox vltra nõ erit: & non *Iſaiæ 60, 20.*
egebunt lumine lucernæ, neque lumine ſolis, quoniam Dñs
Deus ⁿilluminat' illos, & regnabunt in ſecula ſeculorum. ⁶ Et ⁿilluminabit MS. R. Pr. G.
dixit mihi, Hæc verba fideliſſima ſunt & vera. Et Dñs Deus *Textus conformis eſt* G q.
ſpirituũ Prophetarum miſit Angelum ſuum oſtendere ſeruis B
ſuis quæ oportet fieri citò. ⁷ Et
ecce venio velociter. Beatus
qui cuſtodit verba prophetiæ
libri huius. ⁸ Et ego Ioãnes qui
audiui, & vidi hęc. Et poſtquã *Supr. 10, 10.*
audiſſem & vidiſſem, cecidi vt
adorarẽ ante pedes Angeli, qui
mihi hæc oſtendebat. ⁹ & dixit
mihi, Vide ne feceris, cõſeruus
enim tuus ſum, & fratrũ tuorũ
Prophetarũ, & eorũ qui ſeruãt
verba *libri huius. Deũ adora. *prophetiæ MS q. Pr.
¹⁰ Et dicit mihi, Ne ſignaueris C
verba prophetiæ libri huius.
tempus

6 Fideliſſima 'ſunt.] *Eſſentialia non vana, non ſono tenus audienda, ſed reapſe probanda.* Quæ oportet fieri citò.] *Prophetiarum arcana in eſſentiæ lumine ipſo breui declaranda.*

7 Ecce venio.] *Eſſentiæ perfecta Dei promiſsio.* Libri huius.] *Dei arcanum.*

8 Et ego Ioannes.] *Ego Gratia Dei ſum id quod ſum.* Cecidi vt adorarẽ.] *Dei Gratia ſeſe dedit & tradit ſub vniformi potentia illius.*

9 Libri huius.] *Dei arcanum.* Deũ adora.] *Nam diuina potẽtia, Gratia Dei germana conſeruaq́; ſuæ preces & gratulationẽ ſibi priuatè non arrogat, vt proprium ſibi tantum honorem tribuat, imò Deum adorari iubet, id eſt, perfectam cæleſtem eſſentiam, quæ diuiſim aut per partes varias adorari nõ vult, ſed in vnitate vt vnus Deus eſt, idemq́; trinus, vnitate ſubſtãtiæ vnicus.* 10 Ne ſignaueris.] *Tempus adeſſe cùm prophetiæ aperientur & cõplebuntur in Dei eſſentia.*

tẽpus enim prope eſt. [11] Qui
nocet, noceat adhuc: & qui in
ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc:
*iuſtitiam faciat 9 MS. *Q. n. & qui iuſtus eſt, "iuſtificetur'
adhuc: & ſanctus ſanctificetur
adhuc. [12] Ecce venio citò, &
merces mea mecũ eſt, reddere
vnicuiq. ſecũdum opera ſua.
Iſaia 41, 4. 44, 6. Supr. 1, 8. 21, 6. [13] Ego ſum α & ω, primus &
nouiſſimus, principiũ & finis.
*Q. n. *in ſanguine Agni o. [14] "Beati qui lauãt ſtolas ſuas'*:
vt ſit poteſtas eorum in ligno
vitæ, & per portas intrẽt in ci-
uitatẽ. [15] Foris canes & venefi-
ci, & impudici, & homicidæ,
& idólis ſeruientes, & omnis
qui amat & facit mendacium.
[16] Ego Ieſus miſi Angelũ meũ,
teſtificari vobis hæc in Eccle-
ſiis. Ego ſum radix & genus
D Dauid, ſtella ſplendida & ma-
tutina. [17] Et Spiritus & ſponſa
dicũt, Veni. Et qui audit, dicat, Veni. Et qui ſitit, veniat: & qui
Iſaia 55, 1. vult, accipiat aquam vitæ gratis. [18] Conteſtor enim omni au-
dienti verba prophetiæ libri huius, Si quis appoſuerit ad hæc:
apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto. [19] Et ſi
quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius: auferet
Deus partem eius de libro vitę, & de ciuitate ſancta, & de his
quæ ſcripta ſunt in libro iſto. [20] dicit qui teſtimonium perhi-
bet iſtorum. Etiam venio citò: Amen. Veni Domine Ieſu.
[21] Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis.

AMEN.

11 Qui nocet.] *Qui nocumenta diſſenſioneſq; infert. Significat humanitatem nõ quieſcere, aut modum ſibi ſigere agendi & peragendi, vbi ſeſe ſemel ipſa tradiderit, vel in improbam eſſentiam, vel in diuinam.*
12 Ecce venio.] *Ego eſſentialis diuinitas.*
14 Et per portas intrent.] *Et coniungantur ac reformentur in eſſentia ſancta Dei.*
15 Venefici, & impudici.] *Appetitus, ſenſus, cogitationes, cupiditateſq; ab eſſentia Dei intra humanitatem alienæ, omnes latrones, homicidæ, & idololatræ ſunt.*
16 Ego Ieſus.] *Dei in humanitate natiuitas.* Miſi.] *Tibi humanitati integræ atq; vniuerſæ.* In Eccleſiis.] *Omni communitati quæ intra humanitatem eſt, vt ſuperiùs explicabatur.* Ego ſum.] *Verba fructificationis diuinæ in humanitate.* Radix & genus Dauid.] *Charitas & amicitia Dei.* Stella.] *Caleſtis eſſentiæ luminare.* 17 Et ſpiritus & ſponſa.] *Qui appellat & qui audit, ſimul concordant.*
18 Conteſtor.] *Diuina fructificatio, hoc eſt, Chriſtus Dei hæc ait.* Si quis appoſuerit.] *Terreſtri induſtriæ ingenioq; vetitum vel adiungere, vel detrahere, aut ſubtilitatis audaciã admouere diuinarum prophetiarũ ſimplicitati.*
19 Huius libri.] *Eſſentiæ Dei.*
20 Qui teſtimoniũ perhibet iſtorum.] *Qui eſt Dei veritas.* Amen.] *Verè.*

SINGVLARI arcaniſque pleno argumento aperiendo, ſingularia, & à communi Latini ſermonis vſu remota, ac priuatæ ſignificationis verba adhiberi oportuit, quod omnibus ſacrorũ antiſtitibus olim licuiſſe legimus, & nobis ex diuino beneficio fas eſſe confidimus. Hæc prudens Chriſtianus candiduſque lector obſeruata boni conſulet, cùm intelligat hæc ita vſurpari, quàm longis orationis ambagibus eandem rem ſæpius repeti, præſtitiſſe. Ex quo genere quæ frequentiora videntur ſubiuncta explicabimus.

ESSENTIA DEI, ſiue DIVINA, id quod Deus ex ſe humanæ naturæ communicare tradereque inſtituerat, de quo ſcriptum eſt: Ego dixi, dij eſtis, & filij excelſi omnes. eſt autem res ipſa perfecta quædam diuinarum virtutum corona, variis nominibus connexa & cõcinnata ad veram ac feliciſſimam hominis amplificationem & exornationem.

NATVRA HVMANA, ſiue NATVRALIS ESSENTIA, id quod Deus homini à ſe primùm formato iuxta oportunam & propriam humanæ naturæ rationem & conſtitutionem dederat. qualis Adam ante lapſum proprium iacturamque illam publicam fuit.

IMPROBA ESSENTIA, ſiue DECEPTA, vel PROLAPSA HVMANITAS, id quod homo poſt peccatum fuit, cuius cauſa Adam vetus, & homines illi ſimiles, Adami filij dicuntur.

Hæc improba eſſentia in duas partes diducitur, FERITATEM, quæ paganicam, ethnicam, & barbaram morum corruptelam complectitur, qualis Gigantum vita fuit, & INDVSTRIAM ſiue ſagacitatem hominum, quam fallacem falſamque appellamus interdum, vtpote ſeſe primùm fallentem, deinde alios fallere & eludere in fraudemque illicere ſtudentem. Vtramque verò ſimul in vno homine offendi non rarò accidit.

Illa verò minus miranda, vtpote magis ex arcani ſermonis apud Prophetas obſeruatione familiaria, quòd Cælum, Terra, Mare, Flumina, & huiuſmodi alia, quæ mundi ac naturæ ſunt partes, probandis plerunque, nonnunquam etiam improbandis rationibus ac rebus adſcribuntur: ita vt ſuũ bonis atq. piis cælum ſuumq. mare, & contrà impiis maliſque animis ſuum cælum, terra ſua, ſuumque tribuatur mare. Quam rem nos alias fuſius in Apparatu ſacro tractabamus.

FINIS.

APPROBATIO.

Doctissimas has Epistolarum D. Pauli ac aliorum Apostolorum ac Apocalypseos Elucidationes, per eximium S. Theologiæ Doctorem B. Ariam Montanum conscriptas, diligenter legi, ac prælo dignas iudicaui, vt studiosis communicentur. Actum 8. Iunij 1587.

Waltherus vander Steeghen, S. Theolog. Licentiatus,
Canonicus Ecclesiæ Antuerpiensis, librorum Censor.

SVMMA PRIVILEGII.

REGIS Priuilegio cautum est, ne quis præter Christophorum Plantinum intra annos quatuor, *Benedicti Ariæ Montani Elucidationes in omnia SS. Apostolorum scripta, & eiusdem in Apocalypsin Significationes*, typis vllo modo excudat, aut alibi excusas in hisce ditionibus distrahere audeat: vti latiùs patet ex litteris, Datis Bruxellæ, vltima Iunij, Anno millesimo quingentesimo octuagesimo septimo.

Subsig.

I. de Witte.